enla carcel hinco las rodillas: ⁊ hizo su ora-
cion a nuestro señor dios: diziẽdo. Dios mi
padre oye la oracion de mi pecador: ⁊ indi-
gno tu sieruo mames: ⁊ no me desampares
⁊ los otros presos que estauan enla carcel:
echaronse a sus pies ⁊ dixo les sant mames
que demandays. y ellos dixeron morimos
aqui de hambre. y ellos diziẽdo esto: entro
por vna finiestra el spũ sctõ en figura de pa-
loma. E traya miel ⁊ leche: ⁊ dixo a sant ma-
mes. Toma esta cosa tã preciada q̃ te embia
nro señor Jesu xpo. ⁊ sant Mames tomolo
⁊ comio cõ aq̃llos presos q̃ estauã enla car-
cel: ⁊ acõpañarõ se cõ el en vno: ⁊ ala media
noche abriose la carcel ⁊ salierõ todos los q̃
ende estauã presos ⁊ fuerõse su via ⁊ sant ma
mes quedo enla carcel. E desque lo oyo el a
delãtado demãdo alos carceleros: si estaua
ende sant mames: ⁊ desque lo hallaron enla
carcel traxerõ lo ante el adelãtado: ⁊ dixo le.
Mames sacrifica alos nr̃os dioses: y el res
põdio. ya te lo dixe q̃ xpiano soy: ⁊ dixo le el
adelãtado mãdar te he quemar en muy grã
fuego: ⁊ dixo sant mames. Faz lo que quisie
res. Dixole alexãdre el adelãtado. Veo q̃ te
esfuerças enlos tus encãtamentos ⁊ por es-
so tienes el fuego en nada. Mas toma mi
cõsejo ⁊ sacrifica los nr̃os dioses ⁊ no mori-
ras. E dixo sant mames. A q̃les dioses me
mandas sacrificar. y el adelantado le dixo a
hercules ⁊ apolo. y dixo le sant mames mal
dizes porq̃ los que sacrificã a estos q̃ tu mã
das pierden sus animas. Ca apolo tanto q̃e-
re dezir como perdimiẽto de hõbres: y el a-
delãtado desque esto oyo: mãdo meter a sant
mames en vn fuego muy grande: ⁊ dixo este
adelãtado a vn hõbre que dezian sosino: que
era sacerdote de aq̃llos diablos. Tomad a
mames ⁊ meteldo en muy gran fuego porq̃
muera ⁊ sea destruydo. y ellos lo tomaron
⁊ metierõ lo al lugar do estaua el fuego muy
grãde. E sant Mames mirãdo al cielo di-
xo. Dios dlos nuestros padres pido te por
merced que quieras oyr a mi pecador que
sufro estos tormẽtos por el tu amor: que me-
rezca entrar enla tu sancta gloria: porq̃ pue-
da ver la tu magestad: ⁊ guarda me del fue-
go que han fecho para meter me enel. Por

que los que lo hizieron te conozcan q̃
eres dios verdadero. E santiguando se
la señal dela cruz de Jesu christo entro ...
fuego. y entrãdo sant Mames enel fuego
luego fue muerta la llama. y el estaua glori-
ficando: ⁊ alabando el nombre de nuestro se-
ñor dios: ⁊ dezia. Gras hago a ti padre ver-
dadero señor Jesu christo: que assi como a
corriste a ananias ⁊ azarias ⁊ misael embiã
do el spiritu sancto sobre ellos: ⁊ los libraste
del grande fuego. Assi heziste a mi pecador
⁊ no me desamparaste. y estãdo sant Ma-
mes en aquel fuego tres dias. El adelanta-
do embio a encender mas el fuego. y nr̃o se-
ñor dios que no oluida a sus amigos enlas
priessas embio el espiritu santo del cielo en
figura de paloma: y esparzio todo el fuego y
estaua la llama como camara. E sant Ma-
mes estaua en medio dl fuego. Empero no
le fazia mal ningũo. y despues d cinco dias
passados mando el adelãtado desuiar el fue
go a vna parte: ⁊ a otra: porq̃ cogiessen los
huessos de sant Mames. Ca pensaua que
la carne que era toda quemada. y muchos
caualleros que se ayuntaron ende: para sa-
car los huessos: oyeron a sant Mames cã
tar enel fuego ⁊ dar gracias a dios: ⁊ desq̃
lo oyeron fueron muy espantados: ⁊ torna-
ron se para el adelantado ⁊ dixeron le. Este
hõbre no es encãtador. Mas el su dios es
grande ⁊ muy poderoso que lo libro del fue
go. y el adelatado fue marauillado como a
quel fuego tan grãde no le empeciera en co-
sa alguna de su cuerpo ⁊ dixo. Las sus mae
strias ⁊ los sus encãtamentos lo defienden
⁊ dixo que gelo truxessen delante que lo que
ria ver: ⁊ sus siruientes desuiando el fuego:
dela vna parte ⁊ dela otra: vieron gran caua
lleria de angeles que estauan con sant Ma
mes. Ca estauã ende angeles: ⁊ archange-
les con gran gloria. y esto vieron muchos
christianos que acontescieron estar alli. E
cantaua sant Mames en medio del fuego:
dando gracias al padre: ⁊ al fijo: ⁊ al spiritu
sancto. y aq̃llos siruiẽtes del adelantado di
xerõ a sant mames: sal aca que el adelãtado
te llama. E salio sant mames dl fuego: ⁊ fue
ron se los angeles luego para el cielo: ⁊ no

obispo: hizieron cerrar todas las puertas d' sctã maria la mayor: mas haziendo oracion eusebio abrierõse las puertas todas y echo del obispado a Xẽdio obispo de milan: q̃ era herege y ordeno en su lugar a dionisio: q̃ era catholico ⁊ assi en esta mãera eusebio y atha nasio alipiarõ todas las yglesias de oriente fasta ocidẽte d'la heregia d'los arriãos ⁊ por esta razõ el empador cõstãtino muy sañudo cõtra el: ayũto cõcilio de muchos obispos y embio muchas cartas a eusebio. Y sabiẽdo eusebio q̃ la maldad pujaua: por muchedum bre no q̃so venir. Y el ẽpador mãdo hazer es cuela en milã porq̃ era cerca. E viendo q̃ no era ay eusebio mando alos xpianos q̃ siguie sen su fe: ⁊ fizo a dionisio obispo de milan: ⁊ a otros. xxx. obispos q̃ otorgasen esta mala fe. Y oyẽdolo eusebio salio de verceles: ⁊ vinose para milan. Y dixo q̃ deuia morir por la fe de Jesu xpo. E viniẽdo a vn rio para yr a milan fallo q̃ estaua la naue lexos dela otra parte: ⁊ dixo. Naue mãdo te dela pte de dios q̃ pa ses aca: ⁊ luego passo la naue: ⁊ passo en ella dela otra parte: ⁊ dionisio el obpo salio lo a recebir: y echose a sus pies: ⁊ demãdole per don: y el empador nũca pudo cõ eusebio q̃ o torgase con ellos: por halagos ni por amena zas. Y mostraronle la carta: en q̃ escriuieron los treynta obispos sus nombres: ⁊ dixeron q̃ pusiesse ay eusebio el suyo. Y dixo eusebio yo soy mayor q̃ dionisio: ⁊ yo le hize obpo ⁊ no puede el discipulo ser sobre el maestro ni el fijo sobre el padre: mas quemad estas car tas y escreuid otras si quisieredes: ⁊ yo pon dre en ellas mi nõbre: ⁊ los arrianos q̃maron aq̃llas cartas en q̃ auiã puestos sus nõbres Dionisio ⁊ los otros treynta obispos ⁊ los arrianos pusieron otra vez sus nõbres en o tra carta ⁊ dierõ la a eusebio ⁊ alos otros o bispos q̃ pusiessen ay sus nõbres: mas euse bio mostro alos otros obpos que no consin tiesen cõ los arrianos. E los obispos quan do esto oyerõ ouierõ muy grã alegria: porq̃ veyã la carta quemada en q̃ pusierõ sus nõ bres por fuerça. Y el empador muy sañudo arrebato a eusebio de medio delos otros o bispos: y embiolo en poder delos arrianos ⁊ açotaronlo fuertemente: ⁊ arrastraron lo por la plaça ⁊ por las gradas del palacio de la vna parte ⁊ dela otra: ⁊ como quier q̃ le sa lia mucha sangre d'la cabeça no q̃ria consen tir: ⁊ atarõle las manos atras ⁊ arrastrarõlo ⁊ agradecio mucho a dios porq̃ moria por defender la ley ⁊ la fe. Y el empador hizo de sterrar al papa Liberio ⁊ a dionisio: ⁊ a to dos los otros q̃ auiã cobrado coraçõ por eu sebio. E los arrianos truxeron a eusebio a vna cibdad de palestina q̃ deziã setapolin: y encerraron lo en vn lugar: que era mas estre cho q̃ el ⁊ muy angosto. En manera que no podia tornar los pies: ni se podia tornar de vna parte a otra: ni mouer la cabeça. E mu rio el empador cõstãtino: ⁊ despues vino o tro empador q̃ deziã Juliano: ⁊ queriẽdo fa zer plazer a todos mando q̃ todos los deste rrados se tornasen a sus lugares. E mando abrir los tẽplos delos ydolos: ⁊ auer paz: ⁊ vsar dellos segun que cada vno quisiese: ⁊ sa carõ a eusebio dela prision: ⁊ vino se para a thanasio: ⁊ cõtole quãto mal sufriera: y estã do los arrianos amãsados torno se eusebio a verceles: y el pueblo recibio lo con grã hon rra. Y reynãdo despues el empador Valen cio leuantaronse los arrianos otra vez: ⁊ cer carõ la casa de Eusebio: ⁊ sacaronlo fuera de lla: ⁊ apedrearõ lo cabeça arriba: ⁊ assi salio deste mundo ⁊ fuesse a parayso. Y enterrarõ lo en la yglesia que el fiziera. E sant eusebio gano esta gracia de dios: que nunca arriano ningũo pudiese morar en verceles: ⁊ sant eu sebio biuio veynte ⁊ ocho años.

De como nr̃a señora santa maria subio alos cielos.

Blondi Flauii Forliuiensis de Roma triũphãte libri decẽ

diligẽtissime castigati: & ita suo nitori resti
tuti: ut in iis plusq̃ duo mille errores
corrigantur: Habes etiam toti
us operis tabulas: ĩ quibus
omnia cognitu necessa
ria miro ordĩe colle
cta comprehẽ
duntur.

Chaves

Tabula

FINIS.

AD SANCTISSIMVM PATREM ET DOMINVM PIVM SECVNDVM PONTIFICEM Max. Blondi Flauii Forliuiensis in triumphantis Romæ libros.

QVot quot hactenus scriptores & uates opa sua pricipibus inscripsere: id solū Beatissime pater q̄ sīuere: ut ab illoꝝ potētatu & magnitudine laboribus suis apo ēs auctoritatē: & ab īuidis tutellā munimēq; pararēt prudēter id q̄ dē: qn̄ ita ueteri cōsuetudine fieri uidemus: ut oī in re: sed in l̄rāria ī primis mīus uulgo cognita: qd̄ priceps ꝓbat: gratū hēt cæteri ēt laudēt: cupiant: tueant̄. Ego āt & si meæ triūphanti Romæ multaꝝ lucubrationū opi: tuo noī dicato tibi inscripto: auctoritatē a tuo pōtificatu: a tuoq; potentatu ꝓtectionē nō renuo: aliud tn̄ & q̄ro & expecto: qd̄ plurimi sum facturus. Eo pr̄ sanctissime post Leonē utrūq; primū & secūdū pōtifices Rōanos dicēdi: & scribēdi ornatu polles: ut q̄les post illoꝝ tpa nō uidit ecclesia: apostolicas denuo l̄r̄as rōano pricipatu rōana dignitate dignas iā tādē orbis xp̄ianus accipiat qq; ad tuū ueniūt cōspectū oratores & oīum gētiū nationū urbiū uiri p̄stātiores: sedere in Petri sede: uicariū Ihesu xp̄i itelligāt: orōnis uerboꝝ & sn̄iaꝝ dignitate ac grauitate ondentē: se unū eē cuius eloquētia: oīum maximā eq̄t muneris pontificii amplitudinē. Si itaq; meū opus accipis: & ꝓbasse uideris: abesse nō poterit: quī a tā eloquēte laudatū sūmo pōtifice. Laudandū quoq; cæteri oēs existimēt. Qua fretus cōfidētia nō uerebor facere editionē: multis hoc tpe ut mea fert opinio ꝓfuturam. Exciti.n.a te ingētes Italiæ Galliaꝝ Hispaniaꝝ & Germaniæ ppl̄i in magnā p̄claraq; expeditionē quā paras ī Turcos: Græciā: cōstātino poli: Mesiasq; dura & crudeli tyrānide prementes: nōnulla in ipo ope edocebūt̄: aliqn̄ alias simili in reꝝ difficultate gesta: ut ipa priscoꝝ uirtutis imitatio gn̄osi q̄busq; aī sit ad rē capessendā stimulos additura. Tuq; interea dū priscę urbis Romę triūphos lectitabis clarissimū quē pio tibi optim⁹ pientissimusq; de⁹ nr̄ ex deletis inanitis Turcoꝝ opibus ex liberataq; primū oīum Europa: post hierosolima & terra illi adiacēte sancta daturus ē triūphū expectabis breui: ut auguror & cōfido: cum summo applausu summa omnium gloria ducendum. Vale.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS IN ROMAE TRIVMPHANTIS LIBROS PROEMIVM.

ARdēti uirtute p̄stāriq; igenio ferme oēs quos de gestis reb⁹ deq; cæteris mortaliū uitæ ptib⁹ latie scribēdi libido cœpit: ut ad urbē sese uerterit gētēq; Rōanā factū uidem⁹: ꝓbabili id certe ac necessaria rōne. ea.n. fuit ciuitas ut Ci. iqt ex nationū cōuētu istituta q̄ pp uirtutē oibus natiōib⁹ īpauit: peculiaris cui⁹ fuit dignitatis: ut reges. ut natiōes exterę: ut gētes ultiæ nō mīus eā amauerit q̄ timuerit: q̄ firmissimū uel ca rōe hūit ipiū q̄ deo obedientes gauisi sunt rōanis ingr̄ati bus sua cōsilia sua studia ī id maiori expte cōferētib⁹ ut hi q̄ ī eoꝝ ipio erant q̄ beatissimi eēnt. Qua rōe Cic. ipse nō idigne eā urbem terraꝝ orbis: atq; oīum gētiū arcem appellauit: & Pli. ꝓprie scripsit: romā terraꝝ cōmento patētē undiq;: & tāq̄ ad mortales adiuuādos natā eē q̄d ipii maiestati orbi terraꝝ cōicata societas festę pacis oīumq; ētq̄ prius occulta fuerāt ꝓmiscu⁹ usus sit effecta. Ro.n. maxiam orbis ptē suę subiectam ditioni ita pacauerunt: cultamq; bonis moribus & artibus reddiderunt. Vt disiunctæ mari montibusq; & fluminibus separatę gentes ac linguis litteraturaq; differentes populi: per latinæ linguæ communionem: per que communes omnibus romanos magistratus una eademque ciuitas sint effecti. quod quidem maximum humani generis beneficium dei potius q̄ hominum opus fuisse uidetur: licetque dicere: & Cicero de responsis differens inquit: debere qui deos esse intellexerint etiam intelligere: eorum numine hoc tā-

tum imperium esse natũ & auctũ & retenrutm. Nã ut ab italia incipiã: Roma ãnis iã trecẽ
tis cõdita hetrusci rõaniq; silua intercedẽte cimina nũc Viterbio iminẽte pau. plus mĩus
trigita milibus ab urbe distãte nullũ inter se comerciũ habuerũt. Liui. enim patauinus sic
hẽt in nono. Silua erat cimina magis tũ iuia atq; horrẽda q̃ nup fuere germãici saltus nul
lus ad eã diem ne mercatoꝝ qdẽ abdita ea ĩtrare aut ferre qcquã pter ducẽ ipsum audebat.
Et proximos romæ ad tertiũ lapidẽ sabinos lingua moribus & ĩstitutis differẽtes a rõanis
fuisse eodẽ docẽte constat: q pariter oñdit: circa Mutinã Bononiãq; : & proxima loca nũc
totius italiæ amœnissima siluas oĩa obtinuisse. remotiores uero ab urbe regiões Cãpaniã
Lucaniã Appuliã: Calabros & Brutios maiori ex pte græcis subditas. nec latinis nec sabi
nis: neq; ẽt hetruscis p linguaꝝ diuersitatẽ satis cõmunicasse nulli dubiũ uideri credimus
cũ cæteræ oẽs p̃sentis Italiæ regiões q̃ ultra Bononiã & Mutinã sũt roma ab initio crescẽ
te galloꝝ fuerit quã gẽtẽ auctor ẽ ĩ cõmẽtariis. C. Cæsar prius q̃ rõano subiicerẽt ĩpio nul
las sciuisse aut uidisse lr̃as: nisi q̃s græci aduenæ pro miraculo habiti uel pauculas oñdis
sent: pariter hæc de Hispanis pariter de Britãnis nũc Anglis piter de oĩbus germãis: licet
asserere. Eas uero oẽs maxĩas p̃clarissimasq; totius Europæ gentes: romani lr̃is moribusq;
& oĩ uirtutũ munere: ita cultas reddidere: ut nullis post italiã dignitate & gloria nũq̃ po
stea cesserit. Et oĩs Aphrica rõano subdita pplo p qngẽtos ferme ãnos lr̃is moribusq; ro.
effloruit: adeo ut p tpa beati Aurelii Augu. gẽte aphri concilia ecclesiæ ibi hĩta ab octin
gẽtis episcopis lr̃as edoctis latinas celebrata fuerit. Nec minus asia q̃ aphrica romanis lr̃is
moribus institutisq; ornata atq; pacata fuit: adeo ut plures in ea uiros uirtutũ fama cele
bres qngẽti rõanoꝝ ditõnis anni genuerit: iis oĩbus quos prius a cõdito orbe aut postea
a mille iã & centũ ãnis natos in ipsa aut nutritos fuisse possent oñdere. Rõanæ igit̃ gen
tis & urbis laudes: rõanoꝝ instituta & uitæ exẽpla: nõ italæ magisq̃. externæ gentes lr̃is
utentes latinis haud secus q̃ parẽtũ & progenitoꝝ gesta & legũt auide: & attentissima ex
audiunt diligẽtia: ut idoneos ad scribendũ inuitare: ac impellere uideãtur. Qua nos ad
ducti rõne rõanoꝝ ĩclinatiõis ĩperii historia duobus iã & triginta libris digesta urbis Ro
mæ ædificia tertio uolumẽ reddidimus instaurata italiãq; facta priscoꝝ nouis urbiũ & lo
coꝝ oĩum noĩbus collatiõe quãtũ octo libris fieri potuit illustrauimus: & demũ senectu
tis nr̃ę iertis grato atq; honesto munere cũ ipso Cic. ĩ legibus fungi uoluimus. neq; passi
sumus: sicut Var. de agricultura scripturus. sese nõ passurũ ẽ ꝓfessus. Sibyllã solã ea q̃ se
uiua & se demũ mortua ꝓdessẽt hoĩbus cecinisse. & qñ uidem⁹ Ci. Plautiũ defẽdẽtẽ dice
re. Marcũ catonẽ in originibus scripsisse: sp se p̃claꝝ ac magnificũ putauisse: claroꝝ uiro
rũ atq; magnoꝝ nõ minus otii q̃ negotii rõnem extare oportere operã hãc nr̃æ senectutis
magnæ illi & gratæ hoĩbus laudi p̃stabimus quã idẽ Cice. murenã itẽ defendẽs esse dixit.
Vnũ hoĩem elaborare ĩ ea scĩa q̃ sit multis profutura. Itaq; cœpimus tentare si speculum
exẽplar: imaginẽ doctrinã oĩs uirtutis & bene: sanctæ ac fœliciter uiuẽdi rõnis: Vrbẽ Ro
mã florẽtem ac qualẽ beatus Aure. Augustinus triũphantẽ uidere desiderauit: nr̃oꝝ ho
minũ ingenio & doctrĩa ualẽtiũ oculis & menti subiicer̃ ac ꝓponere poterimus. Idq; ĩmẽ
sũ opus qnq; ptita distributiõe tractabimus ut q̃ ad religiõem spectauere primũ. Quę rei.
p. admĩstratiõis fuerũt secũdũ. tertiũ militiæ disciplina: mores uero ac uitæ ĩstituta quar
tũ. Et triũphi ipsius rõ qntũ obtineant locũ. Præfati tñ hoc initio libet: nos de Rõanoꝝ
gentiliũq; alioꝝ religiõe ea rõne ac intẽtiõe dicturos: ut deoꝝ appellationes cũ temploꝛũ
ædiũ phanorũq; uocabulis edocẽres: simul loca urbis Romæ ĩ qbus ea fuere ostẽdamus:
Ide rituũ quos dii gentiũ sicut ꝓpheta inqr demõia suis sacrificiis adhiberi iusserit spurci
tia ĩpietate atq; ẽt maxĩa leuitate ostẽsa: Christiãæ religiõis sanctimoniã bonæ uolũtatis
hoĩbus gratiotẽ ẽẽ faciamus. Sed iam nostrę diuisionis executioni partium incũbamus.

Blondi

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE. LIBER PRIMVS INCIPIT.

Religio

REligionem deorum culturam esse Nonius Marcellus scribit. Eā
dem diuinarum rerum sciētiā a philosophis maioribusq; cæteris
appellatam fuisse Plutarchus in Pauli æmilii uita ē auctor: & Au
lus gelius. M. ciceronē dicit in oratione de accusatore cōstituen-
do asserere: religiosa dici delubra maiestatis uenerationisq; plena
& Massuriū sabinū uelle religiosum esse id quod ꝑpter sanctitatē
aliquā remotū ac sepositū sit a nobis a relinquēdo dictū. Seruius

Religio sa delu-bra

q; sulpicius religiosum eē uoluit: ꝑpter sanctitatem aliquam a relegando appellatū:
& Pompeius festus religiosos dicit qui faciēda & uitanda discernūt. Qualis uero fue
rit religio Romanoꝝ si hoc initio passis ut aiūt uelis narrare ꝑgemus: eorum potius
fatuitatem notare: q̄ celebris famæ populi uirtutes sicut ꝓfitemur laudare uoluisse
uidebimur: hinc duximus paululum a proposito digrediendum: & gentium fama no
tissimarū quæ ante conditam urbem Romam fuerit religio qualis erat ostendēdū:
quo pateat: prudētissimos tantæ urbis ac reipu. fundatores si traditos in tam neces-
saria re mores secuti sunt: magis q; nullam habuerint meliorem propositam misera
rione prosequendos: q̄ q; talem acceperint religionem: culpādos esse. Ne etiam igno
miniæ quam a Romanis auertere cupimus notam cæteris inuramus gentium popu
lis: quorū plerosq; cōstat ingenio doctrina & bonis uitæ ac morum institutis excel-
luisse: nonnulla religionis & theologiæ gentilium rudimenta: partim ab ipsis genti-
bus: partim a doctissimo christianæ religiōis theologo: Eusebio Pamphili relata al-
tiuscule repetemus. Ex quibus id in primis multis faciendum apparebit: nullas fuisse
barbaras etiam gentes nullos uel moribus & uita efferatissimos populos qui de deo
non bene senserint: & quod fuit consequens: immortalitatem non crediderint ani-
marū. Cui sententiæ Cicero in legibus concordat: animum esse ingeneratū a deo as
serēs: ex quo uel agnatio nobis cum celestibus uel genus uel stirps appellari potest:
nullam enim gētem esse dicit: neq; tam immansuetam: neq; tam feram quæ etiā igno
ret qualiter habere deum deceat: tamen habendum non sciat. Vnde idem de aruspi
cum responsis orationem habens sic inquit. Quis autem cū suspexerit in cœlū deos
esse non sentiat: & ea quæ tanta mente fiunt ut uix quisq̄ arte ulla ordinem rerum
ac uicissitudinem persequi possit casu fieri putet tribuitq; eā uim Cicero in legibus
huic opinioni ut dicat illud bene dictū a Pythagora doctissimo uiro: quia maxime
& pietas & religio uersentur in animis: ideo nos rebus diuinis operam dare Augu-
stinus autem ī dei ciuitate platonicos dicit affirmare animas hominum demones es-
se: & ex hominibus fieri putare lares si meriti boni sunt: Lemures si mali seu laruas.
Manes autem incertum utrum boni uel mali. Diuinitus itaq; insitum esse īquit Eu
sebius non solū utile atq; conducibile quid dei nomine significatum: uerum ēt reꝝ
omnium creatorē sic appellari cum tamen uerbo ita omnes natura duce conueniant
re autē creaturas pro creatore coluerunt: præter populum unū aut admodū paucos
sicut uerissimis hebreoꝝ litteris ostenditur: q a rebus uisibilibus ad intelligibilia ocu
los mentis sancte reducentes nō creaturæ alicui: sed ipsi rerum omnium creatori cū
ctorūq; largitori bonorum: dei appellationē attribuerū: cæteri aūt omnes tenebris
animos inuoluti ad tantā impietatē deducti sunt: ut pecudū more honestum & con

Demões
Lares
Lemu-res
Laruae
Manes

ducibile bonorũq; omniũ supremũ uoluptate corporis terminarẽt. Qua ratiõe eos
qui genera uoluptatũ uel adinuenerunt: uel auxerunt amplificaueruntq;: & hos q-
dem malificos ac mortales uiros, quasi bonorum largitores: saluatores ac deos suos
appellauerunt: piam huius nõis nationẽ natura eis insitam ad eos trãsferentes quos
bonoꝝ inuentores putabãt: Tantũq; ea mẽtis insania ualuit ut nec peccare se arbi-
trarent̃ nec erubescerẽt diuinis honoribus malificos atq; potentes ꝓpter regna tũc
primum constituta colere & admirari. Cumq; mores hominũ legibus stabiliti non es-
sent: nec supplicia peccatoribus iminerẽt: adulteria: nephãda matrimonia: manibus
ereptam pudicitiam: homicidia: paricidia: confecta scelere bella: quasi res pulcherri-
me gestas diis suis attribuebant. Et earũ rerũ memoriam posteris suis quasi perutilẽ
relinquere studebant. Alii postea sensim uirorũ mulierũq; mẽbris: & inexpertæ ra-
tionis ferarũ natura sanctissimam dei appellationẽ inquinarunt. deoq; talia attribue
runt quæ si de hominum aliquo dicantur legibus & consuetudine ciuitatũ grauissi-
mo supplicio punirent̃. Alii argutiores doctrina habiti theologiã excogitarunt qua-

Theologia quadriptita

dripartitam: qua deum patrem omnium atque regẽ imprimis locãdũ putarũt: deĩde
alioꝝ deoꝝ multitudinẽ: tertio loco demones: quarto heroas deputantes quos oẽs
lucẽ esse dicũt præter malignos demones: qui tenebræ appellãt̃. demones enĩ alios

Demões maligni

Boni demones

bonos alios prauos arbitrati sunt: & bonis quidẽ regionẽ lunæ atq; aeris: prauis ue-
ro infernæ habitationis locũ attribuerũt: quos Empedocles pœnas peccatorũ dare
cõfirmat: quoniã æther eos & põtus exppellat: terra nullo mõ suscipiat: sicq; ab alio
in aliud depulsi elemẽtũ atrociter uexent̃. Bonos uero demones nõ deos sed deorũ
ministros ea rõne dixerũt, q͛ oraculis præsint & magicã hoĩes artẽ docuerint per quã

Egiptii primi solẽ & lunã deos putarunt.

a maleficis hoĩbus ita illigentur: ut neq; recedere q̃dẽ possint cũ uoluerint: quorum
aliquos Pythagoras dixit nõ spõte ĩuitatos sed necessitate q̃dã carminũ ĩpulsos acce-
dere: alios q̃dã accedẽdi cõsuetudine & maxĩe si natura bõi sunt facilius accedere. ali-
os si negligẽtius quispiã in ea re se habuerit cum ĩuiti aduenerit: ut noceant adniti.
His premissis ex q̃bus apparet: cupiuisse: & pro uiribus q̃siuisse barbaras ẽt gentes

Osiris

Isis

aliquã dei creatoris sui notitiã hr̃e: ad particularẽ singuloꝝ ex ipsis theologiæ & reli-
giõis historiã ueniamus. Erũtq; primi ægyptii: quos constat oĩum primos cũ in Cœ-

Mos sacrificãdi Osiri & Isidi

lũ oculos sustulissent: motũ ordinẽ & quãtitatẽ cælestiũ admiratos, solẽ & lunã deos
putasse: soli uero osiris idest multi oculi: lunæ isidis tãq̃ priscæ: q̃m sempiterna pris-
caq; sit: nõia indidisse. Ritus uero q̃ his adhibebat̃ colẽdis castus prio purusq; fuis-
se uidet̃. nullã bñs admixtã crudelitatem: quod nulla tunc sicut postea factitatum ẽ

Tẽpla Saturni & Serapis extra urbes

cædebantur aĩalia: nullus effundebatur ĩ sacrificio sanguis innoxius: sed fruges ter-
ræ q̃bus ipsi uescerentur offerebãt: herbas enim integras quasdã cũ radicibus & fo-
liis ac fructibus sumẽres simul cõcremabãt. ex qua fumigatione exalationeq;: antedi-
ctis cælestibus litabãt. Vñ assent Macrobius. ægyptios Saturno & Serapi ampla ex-
tra urbes cõstituisse tẽpla ĩ q̃bus solis pecudũ sanguĩe ĩmolabãt. Cũ cæteris ĩ ciuitate

Ignis ꝑpetuus ĩ templis seruabatur

& thure ꝑcibus. In tẽplis uero ignẽ ꝑpetuũ tãq̃ diis simillimũ seruabãt. Ab eaq; exal-
tatione quã græci themasim appellabãt thisia quoq; est dicta: q͛d latine sacrificiũ ap-

Thisia

pellamus. Paruo deĩde post tp̃e alius adolẽdi modus p mirrhæ: casiæ: croci: primitia-
rũ oblationẽ inuẽtus est: cui fœdissimus & crudelitatis plenus subrepsit modus: oc-
cisis aĩalibus eoꝝ sanguine deoꝝ aras cruentãdi. Huiusmodi aũt primos & antiq̃ssi-
mos hominũ constat nec tẽploꝝ extruẽdis molibus: nec simulacroꝝ dedicationibus
operã dedisse, q͛ppe qui nec pingere nec fingere aut celare: sed nec ædificare scirent.

Qui

Qui uero in ægypto ꝓcedēte tpe coaluerūt doctrina & litteris cultiores: cū theolo-
giā idest diuinaꝝ reꝝ sciētiam & sermonē tractare cœpissent: maioribus hoīes erro-
ribus intricare cœperunt: deos asserentes suos mortales hoīes fuisse: se uirtute ac be-
neficiis qbus uitā communē excoluerunt imortalitatē consecutos: quoꝝ nōnulli re-
ges fuerint nominaq; habuerint: alii noua quædā alii a cælestibus translata. Solē. n.
dixerūt primū oīum apud ægyptū regnasse solis cælestis cognoīe: deinde Saturnū q
sorore Cybele in uxorē ducta Osirim & Isidē aut ut plurimi dixerūt Iouē & Iunonē
genuerit: eosq; uniuersū orbē īperio subiugasse: ac quinq; deos procreasse. Osirim.
Isidē. Tiphona. Appollinē: & Venerē: Isidemq; cererē esse: quæ osiri idest dionysio
cōiūcta est. Qui cū regno successissent: plurimum humano generi cōtulerint. Cōdi-
disse enim ī tractu thebaico cētū portaꝝ Vrbē quam alii iouis urbē: alii Thebas dixe-
rūt. Fuit uero hæc Thebana cētū portaꝝ ciuitas de q̄ Ammianus marcellinus scri-
bit: Gallū poetā in pātria nrā Foroliuio gēitū ꝑtorē ægypti ab Augusto cæsare cōstitu-
tū abstulisse obeliscos cōcasq; peregrini marmoris qbus ēt nūc urbs Roma: & italia
ē ornata. Prosequturq; Eusebius ex porphirio: erexisse Osirim diis oībus aurea tēpla
quoꝝ singulis certas statuerit cerimonias: & proprios q eaꝝ curam haberent conse-
crauerit: sacerdotes: unde profectū sit: ut diuersis distincti honoribus hoīes alii cole-
rēt: alii colerent̄. Paulopost osiride insidiis laniato: alia qdem eius membra ab iside
uxore nō mediocri labore īuēta diuinis honoribus sepulta. Penis uero uirilis mēbri
in Nilū ab insidiatoribus ꝓiecti: constituto dolo sacra ac cerimonias maioris aliquā-
to cultus statuta fuisse. Vñ græci primū post romani acceperit: ut Dionysii orgia &
dies festi cū honore uirilis mēbri fierent cuius simulacrū in mysteriis ferētes phallū
græci priapum nostri appellauerunt. Multa hic omittimus superflua de alioꝝ deoꝝ
origine. Simulacrorū autē originē hanc ægyptii fuisse perhibent. Cadmum enim se-
rūt ex Thebis ægyptiis in Boetiā profectū Semelen aliosq; filios procreasse: Semelē
q; ab ignoto cōpressam septimo mēse pueꝝ pepisse hūc mortuū a Cadmo deauratū:
& quasi deū ingenti cultu & sacrificiis decoratū fuisse: parentēq; eius ꝑdicatū iouē:
ut stuprum Semeles leniret̄. Adorationis uero aīaliū quā fecerūt Aegyptii causam
hanc afferūt effigies aīaliū ab Aegyptiis īperatoribus ducibusq; ī galeis sculptas fer-
ri solitas ī ꝑlio: qbus principes insigniores forent: parta deīde uictoria: ea aīalia quo-
rū imaginē duces gestassent: q̄si offensionē belli ipsa ad hostes reppulissent: in deos
relata fuisse. Alia quoq; afferūt cultus aīaliū cā. Bouē enim adorari ferūt: q; partū: &
arādi opa cōducat. Ouē q; pariat & tegumentoꝝ materiā præbeat: ac lacte: & caseo
nutriat. Canē quia una cū hoībus uenet̄: & ad custodiendos hoīes sit natus: qua ꝑp-
deus q apud eos anubis uocet̄ caninum habet caput. Felles apud eos colit̄: quia ad
scuta faciēda cōducit. Ex auibus Ibis apud eos utilis dicit̄ ad serpentū: locustarū: &
erucarū interitum. Aquila quia est regia: Hircusq; eadē ratione: in diuinis suscipit̄:
qua & priapus apud græcos: quia per genitalis mēbri instrumētū: species animaliū
cōseruatur: Quapropter sacerdotes oēs ægyptiorū huius dei mysteriis initiāt̄. Vn-
de panas aiūt & Satyros huius rei causa cunctis hoībus esse uenerandos: quia simu-
lachra eorū in tēplis: mēbra in morē hircorū habent: quod animal sua tētigine per-
petua semper ad coniunctionē est promptū. Lupi etiam apd̄ eos sunt sacri quia cani-
bus sunt simillimi. Crocodilli. Aegyptiis honori sunt quia eorū terrore ab Arabia
atq; Lybia latrones in Aegyptum natare non audeant. Prædicta autē animalia quā-
do obierunt Aegyptii linteamine cōtegentes plangētesq; & pectora cū gemitu ton-

Osiris
Isis
Tiphon
Apollo
Venus
Thebe ciuitas. c. portarum
Callus poeta
Templa aurea singulis diis erecta ab Osiri
de Dionisii celebrationes
Simulacrorum origo
Semele cōpressa ab ignoto
Initiū adorandorū aīalium
Anubis
Felles
Ibis
Aquila
Hircus
Priapus a p̄ græcos colit̄
Panes & Satyri uenerāt̄
Lupi
Crocodilli

Egyptii aialiu interitu afficiŭtur — détes in sacrariis sepeliŭt: cõdiuntq loculis. quoq si quis spõte aliq̃d iter fecerit mor te mulctatur: Felle autẽ & Ibidẽ seu spõte seu iuitus q̃sq̃ necauerit: morte puit'. In q̃ cũq; at domo canis mortuus fuerit: oẽs qui eã Inhabitãt: uniuerso capite eraso luctu maximo afficiũt: nec uino aut tritico cæterisq; ad uictũ necessariis: quæ in ea domo recondita fuerant: uti amplius licet. Vnde Helius Lampridius scripsit: Cõmo dũ an toniũ imperatorẽ romanũ Isidis sacra romæ raso capite coluisse. Et Helius Spartia nus dicit in cõmodianis ortis in porticu Pescenniũ nigrum imperatorẽ Romanũ cũ turba pictum fuisse: de alias musæo sacra Isidis serentẽ. qbus cõmodus adeo deditus fuerit ut & caput raderet & anubim portaret. & Antoniũ caracallã iperatorẽ rõanũ (idem scribit Helius spartianus) cum habitaret. Hedessæ: atq; inde carras Luni dei gratia uenisset: interfectũ fuisse: p cuius iperatoris narrãdæ mortis occasiõe idem Spartianus ridiculã rem narrat. carretiis ciuibus inoleuisse opiniõẽ: fœmineo no mine lunam q̃ nuncupassent addictos mulieribus semp seruire. Qui uero marẽ deũ esse crediderit: eũ uxori semp dominari neq; ullas muliebres insidias pati: profequi tur uero eusebius. Iside deo boue albo naturaliter mortuo & magnifice sepulto egy ptii quousq; alium fuenerint simile: ppetuo luctu sunt: quẽ simulac inuenerint ad urbẽ nili statim adducũt: quo solo tpe mulieribus ipsum uidere cõceditur: obuiam namq; prodeuntes sublatis uestibus genitales partes ei ostendunt: nec unq̃ postea hunc deũ mulieribus uidere licet. cuius bouis adorandi insania romanos et tenuit. Nam scribit lampridius: titũ uespasianũ imperatorẽ optimũ i cõsecrando apdmem phim boue apis diadema gestasse: de more priscæ religionis. Et gloriosus ecclesiæ do ctor Hieronymus ad filiunã scribens. Ad taurũ igit ægyptii sacra semel maritum ad mitti: & idem doctor ad pamachiũ exclamat: ut sciremus quales deos semp Aegy ptus recepisset: Nuper alæ Adnani amasio urbs eorũ Antenous appellata est. Sed iã phœnicũ quos primos litteras inuenisse cõstat theologiã uideamus. Hi chaos ne scio quid turbidũ pricipio reg; fuisse afferentes: spiritũ dicunt sua principia concupi scente fecisse cõnexionẽ: q Cupido sit appellatus: & ex aquosæ mixtura putredinis fe mina creaturaq; o̅ium generatiõe cuiq; pdisse: ac ĩprimis aĩalia sensu carẽtia: ex qbus facta sint aĩalia intellectualia: quæ nominent Theophasumus idest cæli conspecto res: post effulsisse moth idest solẽ & stellas & cæli astra. Mundo talibus inchoato pri cipiis dicunt: aerẽ igneum emisisse fulgorem: ex quo mare: terra: uenti: nubesq pro dierint paulopost sole ois suo calore separãte: ex cõflictu q̃ factus sit in aere tõitrua & fulgura emanasse. quo sonitu aĩalia ex limo quasi ex somno tam ex terra q̃ ex mari ma res & fœminæ eruperunt: & uentos cũ p noĩa essent discreti atq; recogniti deos fuis se habitos: qbus adorationes infusionibus atq; fumigatiõibus factæ fuerint. ex uẽto q; colpia & nocte muliere sæculũ & primogeniũ uiros fuisse progenitos. quoq; pri mus alimenta ex arboribus primum docuerit hoĩes ex iisq; natos uirũ itẽ & mulierẽ: genus & generationes dictos: phœnicẽ habitasse. eũ uero æstus esset factus phœni ces palmã ad solẽ extẽdisse quẽ nomine Beelsemon idest cæli dominum & deũ uocãt: Iisq; sit quem græci Iouem postea appellarũt. Et eum post hæc multa habeat phœni cum theologia paruũ nunc faciunda: additur in illa Missionem tantu elementa litte rarum primum omnium conscripsisse: esseque illum quẽ Aegyptii thor]. Alexandri ẽ ses thot: græci mercuriũ uocãt. Et ab Cælio muliereque Beruth uocata: bibli habitã tibus natum esse terrenium aut indigenam: cui cælus postea cognomen fuerit: a cu ius nomie supremũ corpus mira uarietate formosissimũ cælũ fuerit appellatũ: cuius

Cõmodus Imperator — Pescenius niger — Antonius Caracalla — Mos in quirẽdi bouis — Phœniceș primi litterarũ inuẽtores — Phœnicũ theologia — Theophasumus — Moth — Cælio ortus

soror

soror fuerit terra. Hiiq; patri suo altissimo a bestiis deuorato: sacra cetimonias insti-
tuerunt. Cælusq; patris regnũ possidens terram sororem duxit uxorẽ: quæ ei tres pe-
perit filios: Betillum quẽ & Saturnũ dicũt: Dagõa qui & frumẽtarius appellatur: ac
postremo Athlãta. Saturno autẽ insidus cæleste mutato simulacrum Aegyptii faciẽ
res: quattuor oculos in posterioribus duos: & alios in anterioribus posuerũt: q uici∫
sim cõtracti quiescebãt: alas quoq; quatruor in humeris fixerunt: duas extẽsas quasi
uolaret: duas remissas: quasi staret: significabaturq;: ip̃m dormientem uigilare: & ui
gilantẽ dormire. Pariter p alas qescẽtem uolare & uolantẽ qescere. Cæteris etiã diis
phœnices duas fecetũt alas in humeris: q̃si Saturno cõuolarẽt. Vanã uero atq; ridi-
culã phœnicũ theologiã fuisse: unica arguit leuitate: q; serpẽtẽ illi diuinã eẽ naturã
dixerunt quoniam absque manuum ac pedum ac omnino alicuius organi exterioris
adiumento: eximiam celeritatem exequatur: uariasque figuras: & formas gradien-
tes inuoluto reuolutoq; ad quam uelint celeritatem gressu facillime prestent. longæ
ui etiam sint nec solum senectam cum pelle deponentes reuirescant sed crescant etiã
in adolescentiam redeuntes: ita nisi percussi pereãt uix naturali nece confici. Vnde
fœlicem demona appellãt serpentẽ: cui diuinissimo ut dicũt animali Ophioni appel-
lato: sicut cæteris diis imolabant. Quam admiratus isaniam beatus ecclesiæ doctor
Ambrosius ut sacratissimam dei nostri Ihesu christi religionẽ christianis hominibus
redderet gratiorem. Hunc Ophionem qui & latine serpens dicit qualis a gentilibus
italicis phœnices imitatis colebatur: in sua mediolanensi ecclesia cõseruari uoluit: q
ẽt nũc integer cõspicitur. Grecoꝝ uero facile. oĩum sapientissimoꝝ doctissimorumq;
theologia: nõ minores p̃dictis habuit fatuitates. Cadmũ ferunt Agenoris filium ex
phœnicia ad q̃rendũ europã q̃ fuerat a Ioue rapta: a rege missũ fuisse nec inuenientẽ
in boeotiã tandem puenisse: ac Thebas ibi ædificasse. cũq; Hermionẽ Veneris filiã
uxorẽ duxisset: Semelẽ & sorores eius ex ea gẽuisse. Postea ex Ioue & Semele natum
esse Dionysiũ: q uitiis & uini usum hoĩes docuerit. Atq; inuenerit coctionem ex aq̃
& ordeo cõfectam: quã appellauerit ceruisiã: hũcq; cũ exercitu nõ solum uirorũ sed
mulierum quoq; orbem lustrasse: iniquis iniustisq; hoĩbus ubiq; punitis. Eius uero
exercitus mulieres hastis thyrso ornatis armatæ fuerunt. Et musæ oẽs deũ hunc seeu
ræ uirginitate atq; omni genere doctrinæ florentes: tripudiis & cantu eũ permulce-
bant. Pædagogum is habuit Silennum: cuius uirtutẽ fuit cõsecutus. Mitra huic deo
ligabat caput: propter dolores qui effumante uino caput aggrediuntur: ferula ei in
manibus est. Quia cũ nõ permixtũ aqua uinum bibunt hoĩes in furorem uersi alter
alterũ baculis cæderent: unde aliq moriebãtur: itaq; p lignis ferula uti psuasit. Bac
chus a bachis mulieribus est uocatus: Leneus quia græce uini torcular latine appel-
lat. Bromius a bromo idest ignis sonitu: qui cum ille ab ortu ederet insonuit. Satyri
eum secuti sunt: qui saltando & tragice canendo uoluptatem ei afferebant. Ab hoc
ferũt theatrum primo & musicam fuisse inuentam. Herculẽ græci asserũt Ioue & Al
cimena genitũ qui duos dracones a iunone ad necem ĩmissos pur gutture illiso pere
merit. Aesculapiũ appolinis & coronidos filiũ adeo ĩ medicina excelluisse: ut ab icu
rabili morbo multos liberauerit ea re Iouẽ commotũ eum interemisse: cuius morte
irriratus Apollo: cyclopas q fulmẽ illud Ioui sũministrauerãt iterfecerit. Vñ irat⁹ Iu
piter Apollinẽ ad seruitium Admeti regis impulerit. Alia quoq; fuit græcoꝝ theolo
gia quã ab Athalantiis populis acceperint. Athlantii enim inquunt cælũ apud se pri-
mũ regnasse: q filios qnq; & quadragita habuerit: quoꝝ duo d uigiti Ops castissima

Cælus
Terra
Saturnus siue Betillus
Athlas
Dagon
Serpẽtes apud phœnices colebantur
Ophion
Graecoꝝ theologia
Cadmus ex phœnicia profectus
Dionisius
Exercitus dionisii
Silenus
Mitra
Ferula
Bacchi cognomina
Theatrũ & musica Dionisii inuentum
Herculis ortus
Esculapii ortus
Apollo Admeti regis armenta pauit
Athlãtii populi
Cælus

Ops
Basilia
Cybele
seu
Pandora
Hyperion

mulier ei genuerit: ob q̃d meritũ Ops quæ & terra ĩ deaꝝ numerum sit relata. .Filias
quoq; Athlãtẽ habuisse Basilian & Cybelem quã & Pandorã uocãt: Basiliã post cæli
mortẽ Hyperioni fratri nuptã duos pepisse liberos Solẽ & Lunã. Cybelen autẽ Hy
periona interemisse, soleq; ad fluuiũ cridanũ p̃cipitasse: Lunãq; cũ hæc sic facta pce
pisset de alto sese loco deiecisse. Mater uero furore concita crinibus solutis tympanis
& ululatibꝰ bacchãs circumuagabat̃ demũ postq̃ nulli bi poterat ĩueniri deificata fu

Basilia dei
ficata
Meon rex
Syrinx

it, & aræ tẽplaq; illi cõstructa sũt. Cuius sacra cum Cymbalis & tympanis fiunt. Sol
uero atq; luna ad luminaria sũt translati. a phrygũ quoq; theologia acceperũt græci.
phrygesq; dicunt Meona antiq̃ssimũ ap̃ eos fuisse regẽ. A quo nata Cybele fistulam
quã syringã dixerũt ĩuenerit: & montana mater appellata ẽ Cybelẽ Atydi adulterio
iunctã, cũ uero cognita res eẽt iterfecto Atyde ac sociis eius a patre: cõmotã furore
p uniuersam regionẽ magnis ululatibus uagatã fuisse: tympanis dolorẽ suum cõsolã

Phryges
Cybelẽ
atydaq; p
diis colunt
Phrygum
theologia
athlãtides

tem, cũq; Apollo Cybelem adamasset Atydis corpus ab ea sepultũ: quæ diuinos ho
notes cõsequuta erat: uñ adolescẽtis mortẽ phryges plãgũt & aris structis Atyda Ci
belenq; ĩ deos colũt. Proseq̃t phrygum theologia: ex Athlãte astrologo natas filias
septẽ athlantidas appellari q̃bus plures dii & heroes sint nati. a seniore quarũ. Maia
Ioui cõiuncta Mercurius fuerit procreatus: Saturnũq; filiũ Athlãtis auaricia & ĩpie
tate præditũ: sorori ẽ Cybelen duxisse uxorẽ: a qua Iouẽ suscepit quãuis aliũ Iouẽ cæ
li fratrẽ Cretæ regem cõtendunt fuisse. q decem filios procreauerit: quos curetas ap

Curetes

pellarũt. Saturnũ uero in Sicilia Italiaq; regnasse. a quo natus Iupiter oppositam pa
tri uitã duxit: alios ẽt habuisse duos Saturnũ ex Rhea filios Iouẽ & Iunonem ip̃um

Iouis uxo
res
Perse
phone
cereris &
Iouis filia

Iouẽ tres uxores Iunonem Cererẽ & Daphnẽ duxisse. a quaꝝ p̃ria Curetes genuerit
ab alia Persephonẽ: a tertia Mineruam. Multa p̃ter hæc de diis: quos susceperit græ
cia dici possent: cũ unicus poeta Hesiodus trigita deoꝝ milia in terris fuisse cõmemo
ret. q̃d quidem illi faciliter cõcedere poterunt qui statuas æneas marmoreas que & li
gneas sicut & ipse p diis habendas eẽ crediderit. Satis multa dixisse uidemur de diis
quos ante urbẽ conditã diuersæ orbis p̃uinciæ coluerũt. quos q̃dem deos Romani
cõdita urbe nõ colere nõ potuerũt: præsertim cũ troianos eoꝝ progenitores huius
modi deoꝝ superstitionibus plenos sicut ostendemus habuerint auctores: quãquã:
& ipsa re cõstat: & nonnullos ex græcis sensisse uidemus Romanos ĩ deoꝝ susceptio
ne multas Aegyptioꝝ phœnicũq; & græcoꝝ ĩeptias ĩpictatesq; omisisse. Sed p̃ter de
os deasq; alia neq̃q̃ meliora a gẽtibus barbaris ad Romãos reducta fuisse uidemus:
fatorũ & fortũæ necessitatẽ oraculoꝝ respõsa: auguria: somnioꝝ uanas interp̃tatiões
uaticinatiões: necromantiã: & q̃sita cũ demõibus mortuisq; colloq̃a: cum tñ ex græ
cis nõnulli fatoꝝ & fortunæ necessitatẽ tollere pro uiribus sint adnixi ostendentes:
q̃d & uirissimũ est: ea stante oẽm auerti tolliq; philosophiã: iacere pietatẽ: iustitiam
que interire: nullã fore uirtutis laudẽ: aut uitiorũ uituperationẽ: nullũ que expectã
dũ esse laboꝝ & bñ gestoꝝ fructũ: nullã malefactoꝝ punitionẽ extimescẽdã. beatus
aũt Aurelius Augustinus dũ ciuitatẽ dei ædificat sic hẽt. Prorsus diuina p̃udentia
regna cõstituunt̃ humana: quæ si p̃pterea facto quisq̃ tribuit quia ip̃am dei uolun
tatẽ fati nomine appellant sententiam teneat, linguam corrigat. ut ei uideatur ad hæ
sisse sentẽtiæ Seneca. Duc me summe pater altiq; dominator poli: nulla parendi mo
ra est: adsum impiger: fac nolle comitabor gemens: malusq; patiar facere quod licuit
bono. ducunt uolentem fata nolẽtem trahunt. Et Cicero in libris de fato ex Home
ro. Tales sunt hominum mentes: qualis pater ipse Iuppiter auctiferas lustrauit nu

nunc

mine terras. Et tamē de unico ex diuæ fortūæ cultoribus Tullo rege q̄d Plutarchus in problematibus habeat ostēdemus: q̄ scribit illū oēs actus suos fortunæ ascripsisse a qua sublat⁹ fuerat ab ancilla matre ad regnū puectus. hincq̄ regimē fortunæ primogeniæ & masculæ tēpla erexisse: aliud cōuertentis: aliud bñ sperantis aliud fortunæ uidentis: quasi ab eo nos pcul capiamur & negociis ac rebus inhæreamus. Construxit et fortunæ paruæ tēplū quasi docēs hoīes diligenter attendere: nec ea q̄ accidūt q̄s patua contemnere respōsa uero simulachro⁊: quod Aegyptio⁊ Phœnicūq̄ in uētu fuit: cōstat hoīum malicia atteq̄ malefica fuisse facta ad opes mēdacio ac multo rū pernicie cumulandas. Carilao enim & Archilao lacedæmoniorū regibus respōdit Apollo melius fore: si agri quē bello quæsiuerāt dimidiā Apollini pte darent: itaq̄ astuti & cauti hoīes animū ad id applicātes. Ex adytis: penetralibus & profūdissimis plæruq̄ speluncis responsa dātes: ea ab oraculis pdisse mētiebant. Hi enim dispositos habuere p ciuitatē ministros inuestigātes: cuius rei egētes eēnt uel aduenæ uel ciues: ut respōsa excogitate possent. Habita aūt indigentiæ illo⁊ noticia & necessariis ad id interrogatiūculis blandefactis: si aliqd futu⁊ coniecturis assequebant aptere spondebāt. Sin uero dubia res coniectutis pcipi neqsset: respōsionis ambiguitate fallebāt: ut redargutionē effugere uiderent. Cresus imperiū lydiæ sperās augere tēplū Apollini delphico oīum oibus ditissimū erexit: & deus ab eo cōsultus sua respōsa ambiguitate destruxit: sic enim uates oraculū dixisse mētitus est. Intrepidus si Cresus Alim trāsmiserit amnem. Imperiū pdet magnū regnūq̄ supbū. Quādoq̄ et cātādo: & uerba q̄dā inaudita respōsionibus immiscēdo multos decipiebant. Nec parū fidei faciebat huiusmodi adytuū tēplorumq̄ custodibus uerbo⁊ elegātia: & ofonis grauitas: siue futuris a casu ueris adhibita siue i ambiguitatibus respōso⁊. Cū aūt ea sua aliqd dictū euentu cōprobarēt: id marmoreis incisum litteris mandabāt ad fidē a cæteris cōparādā: quæ aūt falsa fuissent pene innumerabilia nullus cōmemorabat. Vt nō ignaue iocatus fuisse uideat Dionysius ille siculus: q cū Apollinis delphici templū donis aureis argēteisq̄ refertū fuisset: q̄ illi affixerāt q per dei īuocationē aliquo picnlo liberati aut aliter bñficio affecti fuissent dixit: multo plura: & prope infinita fore: si qs promissa deo munera haberet: q̄ quia exauditi nō fuerant agitari confectique piculis & calamitatibus nō desissent argumēto quoq̄ certissimo pdicta ab hoībus facta fuisse illud erit: quod Hadriani īperatoris tēporibus q̄n maxīe oracula desinere cœperūt licet is xp̄ianus nō eēt: subiectī q̄stionibus prædicti oraculorū uates: uniuersam rē suis inuētionibus ad turpes q̄stus excogitatā edidere. Modosq̄ de quibus supradiximus patefacere q̄ tāq̄ā seductores & malefici ultio supplicio p̄m leges affecti sunt. Vn̄ postea peliuis fuit ad cultū xp̄ianæ religiōis & fidei suscipiēdū: q̄ in uita Alexādri seueri Helius inuit Sptia. his uerbis. Iudeis priuilegia reseruauit xp̄ianos passus est eē: xp̄o templū facere uoluit: cumq̄ inter deos recipere quod Hadrianus cogitasse fertur: qui templa i omnibus ciuitatibus iussit fien sine simulachris: q̄ hodie quoq̄ q̄ a nō habuerūt numina Hadriani dicūtur: etiam illa ad hoc parasse dicebat: sed prohibitus est ab iis qui cōsulentes sacra repprerunt omnes christianos futuros: si id fecisset. Et Flauius Vopiscus in Saturnini gestis rebus hanc infert Hadriani epistolam ad supradicta facientem. Hadrianus augustus Seruiano consuli salutem. Ad ægyptum quam mihi laudabas ueni totam leuem pendulam & ad omnia famæ momenta uolitantem. Illi qui Serapim colunt christiani sunt & deuoti sūt Serapi: qui se christi episcopos dicunt. Nemo illic Archisinagogus iudeorum: nemo sa

Tullus rex

Fortuna primogenia & masculæ

Fortunæ puæ templum

Carilaus Archilaus

Cresus tēplum apollini erexit

Deceptiōes uatum

Dionysius siculus

Hadriāus Imperator

Hadriāus impator religiōi xp̄ianæ proclius

Epistola Hadriani

marites: nemo mathematicus: non aruspex: non aliptes. Vnus illis deus ē: hũc christiani: hunc iudei: hunc omnes uenerantur gentes. Diuinationes uero proximum: supradictis malum nonnullæ gentes attentissime secutæ sunt: sed minus id nocuit malum qa multi ex eorum philosophis diuinationem nullo modo utilem esse ea ꝓbauerunt ratione: q sequipræ uidebãt omnia esse fatata: & quænam utilitas fuisset: si futura omnino mala præuideas: quæ nullo modo ualeas euitare: nulla enim omnino utilitas: sed meror potius fuisset secutus: qui hominum animos potius ꝑturbasset & non tantum homines ex bonorum expectatione gaudẽt quãtum timore impẽdentium malorum consueuerunt torqueri. non enim satis multum infortunii Romanis fuit deos deas quæ & fatorũ oraculorum auguriorũq & cæterorum quæ diximus malorum initia a gẽtibus barbaris accipisse nisi ritus quoq sacrorũ infandos ab

Orgia

iis pariter habuissent: quibus tamen populus romanus pro sua prudentia minus flagitiose q̄ traditi erant est usus. Siquidẽ orgia Orpheus adinuenit Thracibus: q̄ dionysio a bacchis mulieribus celebrantur: & hæ carnes crudas comedentes sacro furori initiabantur: & furẽtes ac bacchantes uiros simul atq fœminas in templis deorũ: noctu ꝑnoctare cogebant. Cererem romani ut castissimam coluerunt: adeo ut periculum castitatis factutæ uittas eius matronæ palam in templo tangerent. Vnde poeta. paucæ a deo uittas cereris contingere dignæ. sed uideamus quæ fuerint merita ꝓpter quæ deificata est. Eam ferũt filiæ luctu mœstam cum a bambone nobili coribanthum muliere hospitio suscepta potionem multis confectam ex rebus quam cittona appellant sumere recusasset indoluisset bambonem: atq sublata ueste genitalia mẽbra cereri ostendisse quæ hoc spectaculo delectata cittõa susceperit. Atq biberit. Vnde dea meruerit appellari. Matris uero deoꝝ sacra phrygii quotannis crudelissimis: certaminibus faciebãt sed romani sacerdotes utriusq sexus uiꝝ & fœminam ex phrygia consecrãtes urbem solẽni pompa tympanorum sonitu per lustrabant. Maiora sũt quæ sequuntur: & quorũ pauca romani uel modestissime duxerint imitãda. Rhodii hominem saturno sacrificabant. Quã crudelitatem cum postea duxerit mitigãdã aliquẽ mortis supplicio damnatũ ad saturnalia usq seruabãt: quẽ ipso i festo grauatum uino imolabãt. In salamine isula diomedi hõ imolabat q ab adolescentibus ter circũatã ductus: tandem a sacerdote hasta ꝑcussus & rogo iꝑositus cremabatur. Dionysio omachip apđ chios hõ crudeliter discerptus sacrificabat. Lacedæmõiiq hoĩem marti sacrificare soliti fuerũt. Et phœnices i belloꝝ aut pestilẽtiæ calamitatibus amicissimos homines saturno solebant imolare. Et in creta curetes saturno pueros sacrificabant. In laodicea syriæ palladi uirgo imolabatur: arabesq singulis ãnis puerum imolantes sub ara sepeliebãt Omnesq græci priusq̄ in suscepta ꝓdirent bella hominem imolabant quod de Iphigenia bello troiano factum prædicãt. phœnices i magnis calamitatibus atq periculis sui principis: dilectissimũ ex filiis in redemptionis premiũ iugulabant. Vnde saturnus rex regionis: qui postea q̄ hominem exuit: i Saturni stellam translatus est: cum unicum filium ex anobret nympha haberet: ieud dictum: qa maximo & periculoso bello ciuitas premebatur: regio indutum ornatu: super cõstructam ad hoc præparatãq arã imolauit. aristomenes messenius ioui: quem appellant Ithometẽ trecẽtos simul sacrificauit hoĩes i qb⁹ Theopõpus lacedæmõius fuit. Cũ fame atheniẽses pp ãdrogei cædẽ ãgeret & ad auxilia deoꝝ cõfugisset: Apollo iussit ut singulis annis septẽ mares totidẽq fœminas in cretã sacrificãdos mitterẽt: qđ & diligẽtissime multis sęculis obseruatũ fuisse tradit. Scythæ quoscũq aduenas cœperint

(capiunt

Ceres romæ culta Vitae Ceteris

bambo mulier Citron genus potiõis Matris deoꝝ sacra

Imolatõ humanoꝝ corporũ apud uarios populos

Aristomenes

(capiũt aũt multos) ꝗ̃ fluctibus & tẽpestate ad eos depellunt᷑: dianæ statim imolant In pella ciuitate thæsaliæ hoĩum Pelleo & Chironi singulis imolãt annis: Dionysius alicarnasseus in p̃rio de antiq̃tate italica refert Iunonẽ: & Apollinẽ q̃m decima hominũ eis imolata nõ fuerat magnas italis calamitates induxisse: ut nullus in arboribus fructus ad maturitatẽ usq; primã ꝑmãserit: nec spicæ semine implebant᷑: nec herbe pecori sufficiẽtes germinabãt. Fontes deficiebãt: mulieres abortu piclitabant᷑: aut nati filii mãci & distorti erant: cæteraq; hoĩum multitudo crebrius ꝗ̃ solebant uexabantur. Cũq; responso accepto nolẽt dii imolationẽ animaliũ hostiis faciẽdã: magna oẽs ambiguitate tenebant᷑. Tuncq; ciuitatũ primates: post reliqua multitudo: italiã migtare cœperunt: & quasi amẽtes furentesq; pellebãt uicissim: ac pro certamine pellebantur: & multis italiæ ciuitatibus derelictis græcia & barbara italis est repleta Herculẽq; ferunt ara primũ in saturnio ædificata: intemeratas hostias imolasse: & ne ꝗ̃si primo ritu neglecto sup̃stitione inani incolæ turbarent᷑ simulacra uiui hoĩs in Tyberim fluuium deiiciebãt ostiarum ornata modo. idq; postea idibus maiis a populo Romano sactitatũ est. Ea.n. die põtifices: uirginesq; uestales p̃tores: aliiq; ciues quos saeris adesse fas est: aĩalibus de iure põtificio imolatis triginta hoĩum simulacra: quos appellãt argeos a põte sublicio in Tyberim dimitebant. Gentiliũ externoꝝ religione quantũ ad Romanoꝝ honestandã rẽ oportere uisum est ostensa: ad nostrũ redibimꝰ propositum. Inter multa uero quæ romana sup̃stitio nobis dicẽda exibet: nihil nõ respuendũ: ac oĩno abominabile est; p̃ter unũ: quod uiro xp̃iano ĩ meliorẽ partẽ amplectendũ: cõuertendumq; existimo: sacris. s. ut appellarunt: ac religioni romanã gentẽ accuratissime intentã fuisse. Vnde p̃clarissima est illa Ciceronis de auspiciũ respõsis sentẽtia. Quã uolumus patres cõscripti, licet ipsi nos amemus: tñ nec numero Hispanos: nec robore gallos: nec calliditate pœnos: nec artibus græcos: nec deniq; hoc ipso huius gẽtis: ac terre domestico natiuoq; sensu italos ipsos: ac latinos: sed pietate & religione atq; hac una sapiẽtia ꝙ deoꝝ imortaliũ numine oĩa regi: gubernariq; ꝑspeximus oẽs gentes nationesq; supauimus. Et Liuius. xlyii. Gn. cornelio. prætori multa indicta. ꝙ cũ. M. æmilio Lepido põtifice maximo iniuriose cõtenderet: sacrorumq; ꝗ̃ magistratuũ ius potẽtius fuit. Sed q̃d beatus Aurelius scribit Augustinus dũ ille a Romanis cõmitterent᷑ suoꝝ sacroꝝ insaniæ dum tanta fierent mala: calebãt aræ numinum sabeo thure: sertisq; recentibus halabãt clarebãt sacerdotia phana renitebãt & uno eodemq; tẽpore sacrificabatur: ludebatur: furebatur: in templis. Igitur de religione romanoꝝ tractaturi partes primũ proponemus: in quas eam diuidi oportere iudicemus. Tribusq; multarũ: & diuersarũ rerum aciebus armata religionis predictę eognitio nobis tractãda occurrit. Nã prima in p̃te deos eorũq; originẽ: sacra cerimonias: ritus: adorationes: libationes: & hostias: ipsarum postea rerũ causa a gentibus ĩstituta erectaq; templa: ædes sacella phana: ars: delubra: simul ostendemus. Deinde secundo loco quærende utilitatis opulentiæ: & amplitudinis artes sub religionis: & deorum numinis integumento confictas pontifices: flamines: sacerdotes: salios: uestales: sodales: phanaticos: bacchides: & maximã huiusmodi hoĩum turbam docebimus. Tertiam dehinc aciem: ludi: spectacula: lectisternia: supplicatiões: & multa huiusmodi ad populorũ delectationẽ luxumq; & ad seditionũ: tumultuationũq; concitationẽ: auersione excogitata sub religionisq;: & deorũ pretextu populo data cõplebũt. Deos & si Romulus coluit: qui Lupercal in palatio mõte instituit sacra diis aliis albano ritu: gręco Herculi: ut ab Euãdro instituta erãt. sicut Liuius docet fecit tamẽ

Athenĩẽses yii. mares totidẽq; feminas in cretã sacrificãdos mittebant aduenea scitis diane imolantur

Herculis ĩstitutum Argei

Diuisio totius opis

Lupercal

Numa põpilius religiõis artifex

Numa pompilius artifex religionis industrius fuisse uidetur: quẽ Liuius dicit ne luxuriarent ocio animi: omniũ primum rem ad multitudinẽ imperitam: & illis sæculis rudem: efficacissimã ad deorũ metum incutiendũ ratũ esse simulasseq; se: cũ ægeria colloqui & monitũ quæ acceptissima diis essent sacra instituere: sacerdotes suos cuiq; deorũ cultui præfecisse. Vnde Cicero pro domo sua ad pontifices. Equidem sic accepi põtifices in religionibus suscipiendis caput esse: interpretari q̃ uoluntas sit deorum ĩmortalium: & in eadẽ oratione. Cũ multa diuinitus põtifices a maioribus nostris inuẽta atq; instituta sunt: tum nihil p̃clarius q̃ q; uos: & religionibus deorũ immortaliũ & summæ rei. p. præesse uoluerũt: ut amplissimi & clarissimi ciues reipu. bene gerẽdo: pontifices: religiones sapienter interpretãdo rem. p. conseruarent. Quanti etiã deos fecerint Romani Cicero in uetustissimis pontificũ iuris legibus ostẽdit quatum capita nõnullarum hic ponemus. Ad diuos adeũto. caste pietatem adhibẽto opes amouento: q secus faxit deus ipse uindex erit. Separatim nemo habessit deos ne ue nouos: sed ne aduenas nisi publice aduectos priuatim colunto. constituta a patribus delubra habento. Lucos in agris habento: & larũ sedes: diuos: & eos q celestes semper habiti colũto. & illos quos in cœlũ merita uocauerunt. Herculẽ Liberũ Aesculapium. Castorẽ. Pollucẽ. Quirinũ. Ast illo propter quæ datur homini ascensus in cœlum: mẽtẽ: uirtutẽ: pietatem: fidem: earũq; laudum delubra sumpto nec ullo uicio q; sacra solẽnia obeunto. Quod aũt ex hominũ genere cõsecratos sicut Herculem & cæteros coli lex iubet: indicat q̃dem oĩum aĩos ĩmortales esse: sed fortiũ bonorumq; diuinos. Bene uero quod mẽs: pietas: uirtus: fides: cõsecrant manu: quaq; oĩum Romæ dedicata publicæ tẽpla sunt ut illa q habent (habent aũt oẽs boni) deos ipsos in aĩs suis collocatos putẽt: & idẽ Cicero in uerrẽ actione septima. Tuq; Ceres: & libera quaq; sacra sicut opiniones hoĩum ac religiones ferũt longe maximis atq; occultissimis cerimoniis continent: a q̃bus initia uitæ: atq; uictus: legũ morũ mãsuetudinis humanitatis exẽpla hoĩbus & ciuitatibus data: ac dispersa esse dicuntur.

Dii ex samothracia in phrygiã ex phrygia in italiã de lati Virgi.

Præterea ipse Cicero ꝓ murena. Cũ oĩs deoꝝ ĩmortaliũ potestas aut translata sit ad nos: aut certe cõicata nobiscũ. Satis itaq; hoc initio primæ diuisionis nostræ partis fundamẽta iecimus: q per Ciceronẽ & iuris põtificii documẽta deoꝝ uenerationis: & locoꝝ in q̃bus adorarent principiũ causamq; ostẽdimus. Sed plura ad eã rẽ. a. M. Varrone afferemus. Is uir sanctoꝝ religionis nostræ doctissimoꝝ Hieronimi & Augustini iudicio doctissimus est auctor deos ex Samothrace in phrygiã aduectos. Aeneã ex Phrygia in Italiã detulisse: dictosq; q; p eos spiremus: & corpus mentem ac rõnẽ habeamus: quos fuisse uult Apollinẽ: & Neptunũ: unde Virgilius cũ sociis: Na-

Opinionu me de deo

toq; penatibus & magnis diis: & Iã pater Aeneas sacra & sacra altera patrẽ affert: ilia cos excipe uesta deos. Plutarchus in uita Numæ põpilii. Ea quæ de deoꝝ sacris Numa põpilius statuit q̃ similia sunt ꝓrsus Pythagoræ documẽtis. Nã primũ pricipium ille neq; sensui neq; pturbatiõi subiectũ: sed mẽtẽ inuisibilẽ: & increatã esse censuit. Hic aũt Rõanos ꝓhibuit existimare imaginẽ dei: aut hoĩs speciem: aut aĩalis hr̃e formã: neq; fuit ap̃ eos picta neq; ficta dei prius species. Sed ĩ pnoribus. clxx. annis templa q̃dẽ ædificabãt: sacraq; tuguria erigebãt simulacrũ uero nullũ corporeũ faciebãt perinde atq; nephas esset deterioribus meliora assimulare: neq; aliter atq; intelligen-

Sacra instituta a numa

tia præcipi deus possit sacra quoq; a Numa instituta ritum sanctimoniamque. Pythagoræ uehemẽter attingunt. Erant enim sine sanguine: eorumque plurima ex farina: & libo rebusq; uilissimis cõposita. Affirmat ẽt Varro deos ab antiquis Romãis plus

annos.clxx. sine simulacris fuisse cultos:eorũq;.xx. selectos:cęteros appellauit plębeios:suntq; selecti.xii.mares:octo fœminæ. Ianus. Iuppiter. Saturnus. Genius. Mercurius. Apollo:Mars. Vulcanus. Neptunus. Sol. Orcus. Liber pater. Tellus. Ceres Iuno. Luna. Diana. Minerua. Venus. Vesta. Et præter hos utriusq; sexus deos alia: fuit deorũ dearũq; tanq̃ matrimonialis coniunctio:q̃ cõprecationẽ appellauerunt: ut qui scilicet rem diuinã uni fecisset alteri quoq; supplicasse uideret̃:& latiã Saturnus salaciã Neptunus. horam Quirinus. mariã Vulcanus. miricen Quiritius. nerienem Mars. cõprecationẽ suã habuit. Attulit rñ aliã deorũ diuisionem Varro a labeone sũptam:qui asseruit deorũ partẽ esse bonam:partẽ malam:qui cultus diuersitate internoscantur:cũ mali cædibus hominũ & tristibus supplicationibus: bonis obsequiis lętis atq; iocũdis qualia sunt lectisternia:atq; ludi & cõuiuia placarent̃. Et cũ deos: ut diximus selectos a Iano cõmendare incepissent quẽ tũ bifrõtem: tũ quadrifrontẽ tã q̃ geminũ faciebãt. De aliis minoribus tractauit:quorũ seriẽ a cõceptione ad decrepiti hoĩs sepulturã p̃duxit in hũc maxime modũ nostris hoĩbus pidiculũ. Quũ mas & fœmina coniungunt̃ adhibetur deus iugatinus cũ domũ est ducenda quæ nupsit officiũ id exhibet Domiducus. Vt aũt in domo sit deus Domitius:ut maneat cum uiro dea Mãturnã præstat. perductaq; in mariti domũ uirgo super Priapũ nimiũ masculinũ imanissimum:& turpissimũ fascinũ more honestissimo & religiosissimo matronarũ sedere iubet̃ nec prius mariti cubiculũ ingredi p̃mittit̃:q̃ aula & cætere domus partes cubiculo cõtinentes nucibus spargant̃:quibus a multitudine cõculcatis compressæ uirginis eiulatus inter strepitũ nequeat exaudiri dumq; fuerint peragẽda secreta: ut sine difficultate uirginitas auferatur dea Virginẽses:& deus pater Subigus:& dea mater Præma. deaq; Partũda:& Venus Priapo & ipsi deo præstãt obsequiũ. Subsequiturq; illico dea Mena Iouis priuigna:cruori mẽstruo præsidẽs:& liber accurrit pater:quẽ sic uocatũ esse uolũt:q: mares in coeũdo p̃ eius beneficiũ emissis seminibus liberent̃:nec tardius præstat officiũ dea libera & Venus dicta illud idẽ mulieribus q: liber uiris præstãs auxiliũ. Vñ credit a Labeone doctus Varro duobus iis mari & fœminæ numinibus:honores in tẽplis marmore aur ære. Libero uirilis corporis:pudẽdam p̃tem fœminã libere:excisos adornatosq; fuisse. Malũ uero fuit obscurissimos. a Romanis deos esse habitos Vitumnũ & Sẽtinũ:quorũ alter uitã in Embrione:alter sensum puerperio largiebat̃. Vt aũt nulla pars hoĩum præsidio numinũ careret: dei per singulos aderãt actus:tanq̃ opifices in uico argentario:ubi unũ uasculũ ut perfectum exeat p̃ multos artifices trãsit. Mulieri enim fœtæ p̃tu tres dei custodes adhibebantur ne Siluanus deus illam uexaturus ingrederet̃. intercido Pilũnus & Deuerrinus coruq; significãdorũ causa:tres hoĩes noctu domus limina circuibãt. Primus intercidoni subministraturus securi limẽ cædebat. Pilo secũdus p̃ pilumno feriebat:& scopis tertius deuerrebat tandem Lucina quã parturiens inuocauerat. Ops quoq; dicta opẽ afferebar. Et ne agrippæ essent q nascerent̃: quos sic dictos fuisse cõstat qa peruerso ordine pedibus primũ uẽtre agrederent̃:deæ puersa & prosa aduocabant̃: post quas Vagitinus deus os pueri p̃ii apiẽs succedebat:& p̃tũ ad lucẽ Diespiter p̃ducebat p̃stoq; aderat leuana q̃ p̃tũ de terra leuabat expositum sed rumina ueniebat inãmis p̃fecta mulierũ quas prisci rumas appellauere: ut lac copiosissime p̃beret̃: quousq; adueniente tẽpore Porina dea potionem. Edulica escã p̃bere possẽt. Nec parium erat. Cuninæ deæ opus:quæ: & sicunas ipsa non agitabat: ut leuiter mouerentur curabat. Maiora deinceps dicẽda sunt numinũ collocata hoĩbus beneficia Mercuri-

Dii selecti & plæbei
Cõprecatio
Boni dii
Mali dii
Ianus bifrõs quadrifrons
Deus iugatinus
Dõiducus
Domitius
Mãturna
Virgo sup priapũ sedet
Nuces sparguntur
Dea uirginensis
Subigus
Prema
Pertunda
Venus
Mena
Liber pater
Libera dea
Vitũnus
Sentinus
Siluanus
Intercido
Pilumnus
Deuerrius
Lucina
Dea puersa & prosa
Vagitinus
Diespiter
Leuana
Rumina
Potina
Edulica
Cunina

us inde quasi medius inter hoies cutrẽs Hermes græce ab hermonia.i.sermõe appel-
latus loq præstabat: quẽ effigiabãt:alas i capite & pedibus habentẽ:q sermo hoium
p aera uolitet. Et Mineruã quã dixerũt tpibus Ogygi regis ad lacũ tritonis uirgina-
li ptimũ apparuisse habitu. unde tritonia sit dicta. Artesq quarũ fuit inuentrix puer
edocebat. Pauoribus hoium ut arcerent pauentia:spei eo quæ fortassis euenirent
uenilia uoluptatibus qbus fruerent uolupia actibus qbus se immiscerẽt ageronia:sti
mulis qbus agerent stimula:strenuæ gestis quæ cõtingerẽt strenua:deæ præerãt. Fes
sis dea fessona:ut qescerẽt. Hostibus quæ pellẽdis dea Pellona præbebat auxiliũ. Nu
meria quoq dea quibusdã bene numerate. Caneria bñ canere: Mars & bellõa ut be-
ne belligerarẽt. Victoria ut uincerẽt. Honorinus deus ut honorarent. Pecunia: ut
pecuniosi essent. Esculanus & filius eius argẽtinus dei ut haberẽt æneã argẽteam:q
pecuniã præstabãt:& ut summũ quoq deũ improbi segnesq haberent dea erat Mur-
cea:quæ pter modũ nõ moueret:ac faceret hoiem:ut inquit Põpeius murcidũ: ac ni
mis desidiosum & inactuosum. Paruæ ẽt existimatiõis neq inter malos aut bonos de
os posita fuit. Fortuna barbata quæ cultoribus suis malas speciosius uestiẽs:se spnen
tes male barbatos glabrosq reddebat. Cũ cõtra maiori deæ fortunæ quã oĩpotentem
appellauerũt:& deabus fatis multo maiorẽ quã oportuerit uim potentiamq sicut su
pra ostẽdimus tribuerint. Themin uero par coluerint quã Festus deã fuisse dicit: q
pciperet hoĩbus id petere quod fas esset. Eamq id esse existimabãt quod & fas est. Et
ne plures q expediat pquiramus deos uitæ hoium fortunisq adhibitos. Neniam gẽ-
tiles uoluerunt deã mortuos hoĩes in funere comitari:unde & modulatiões inter eiu
landũ plãgendũq adhibitas nenias uocauere. Sed & suã sata segetesq & cætera hoi-
bus usui futura deo habuerunt turbam. Saturnũq deum i pmis maximum Iouis
genitorẽ pdicant nata ex sese deuorare q semina unde nascant reuertant. Vnde pp
agriculturam falcem manu tenet effigiatus:& ne solus tanto munere fatiget: deã se
iã ferũt satis frumentis qdiu sub terra sunt. Cum uero super terram hærbescẽtes sege-
tẽ faciũt deã. Segetiã:frumẽtisq collectis atq reconditis ut tuto seruent deã Tutelli
nam esse præpositã:pserpinã pariter frumẽtis germinantibus:deũ Nodatũ genicu-
lis nodisq culmorũ inuolutis:folliculorũ deã uolutinã:& cũ folliculi patescũt ut spi
ca exeat deã patelenã. Cũq segetes nouis æquant aristis:deã ostilinã:& deã florã fru
mẽtis florẽtib9 lactescẽtibusq deũ lacturcũ:maturã maturescẽtib9 & cũ rũcãt .i.a ter
ra auferũt deã runcinã pfecerũt. Et ne iculta agro uiderent a diis spreta. Diana syl
uarũ:rutũ dea Rusina:iugo mõtiũ deus Iugatinus:colliũ dea Collatia ualliũ dea
Vallona curã habuit. Nec deus spinensis ut spinas ex agris eradicaret: nec dea rubi-
goq ut nõ accederet spnebat. Quĩ potius deæ Fructestæ ut fuctus ubernmos daret
supplicabat. Quia uero Romanis a pricipio urbis cõditæ & multo tpe postea persti-
mus fuit uini usus pua ac oĩno minima deo turba uineis uinisq pfecta est:q nqdem
solus Bacchus tanti muneris curã habuit:q multinomius Liber pater appellatus cũ
bellasset in india & multas secũ habuisset fœmĩas quæ bacchæ dicebãt:nõ tñ uirtute
nobiles postea Bacchus:qñq Priapus. qñq Bromius:qñq Brotĩnus fuit dictus. Et
qa custodiæ huiusmodi solus erat pfectus:oĩ spreta uinearũ cura: unicæ uĩdimiæ cũ
iã uuæ maturescerẽt intẽdebat:iãtaq id actũ ẽ turpitudĩe ut modũ pigeat pudeatq
referre quẽ oĩno fuimus suppressuri nisi qa nrĩs conducere xpianis arbitramur talia
scite:quonrĩæ religiõis grauitatẽ:& sanctã mũdiciẽ lætiori b9 aĩs ãplectant erũtq uer
ba p beatũ Aute. Augusti. a. M. V. Labeõeq paululũ ĩmutata. Quũ fierẽt libero pri

Mercu-
rius
Minerua
Tritonia
Fauentia
Venilia
Volupia
Ageronia
Stimula
Strenua
Fessona
Pellona
Numeria
Caneria
Murcea
Bellona
Victoria
Honori
nus
Pecunia
Asculanus
Argẽtinus

Fortũa
barbata
Themis

Nenia
Saturnus
ex se nata
deuorat
Seia
Segetia
Tuttellina
Proserpi
na
Nodatus
Volutina
Patelena
Ostilina
Flora
Lacturcus
Matura
Runcina
Diana
Rusina
Iugatinus
Collatia
Vallona
Spinensis
Fructesta
Bacchi co-
gnomina
Socra libe-
ri
patris

sacra in Italiæ cõpitis pudẽda uirilia cũ honore plaustellis imposita: primo rure trã-
sferunt in cõpita: post in urbẽ. In oppido aũt lanuino: qđ nũc ciuitas indiuinia uoca
tũ uiro sũmo ,psp̃ero subest cardinali colũnesi: uni libero totus mẽsis tribuebat: cu
ius diebus oẽs uerbis flagitiosissimis utebant: donec illud mẽbrũ per foꝝ trãsuectũ
esset: atq; in loco suo quiesceret. Cui mẽbro inhonesto matrẽ familias honestissimã i
ponere publico in loco coronã necesse erat. Sic ab agris fascinatio repellebat & ma-
trona facere cogebatur in publico. quod nec meretrici si matronæ spectarẽt permit-
ti debuit in theatro. ne domos ẽt suas Romani spernere uiderent tres illis deos de-
derunt hostiarios Forculũ foribus. Cardinẽ cardini. Limentinum limini. Et ne ma-
ris cura esset abiecta: præter Neptunũ Iouis fratrẽ uniuerso præfectũ mari: præterq;
Anphytritẽ quã deam. Placidus grãmaticus fuisse uult deã maris Neptuni matronã
Veniliam dixerunt deã. unde maris quãdo uenit ad littus: salatiamq; item deam ei-
dem quãdo reddit in salum esse propositam. Romani tamẽ duce Romulo in asyllo
agentes: eos primum colendos acceperũt ex supradictis diis: quos troia auectos. Al
bani primum: postea Laurentes per trecentos annos coluerant. qui uidentur illi fuis
se quos supra selectos diximus appellari: & tyberinum paulopost Romulus: deĩde
Faunum & Picum Pauorem: & Febrẽ ipsumq; Romulum Titus Tacius rex: & ali-
as sensim turbas supra dictas demũq; suos cæsares Romani in deorũ numerum retu
lerunt. Qui etiam albani patres primum: post Romani urbis cõditores fabulas pro
miraculis acceperunt quę ante bellum troianum græcis troianisq; fuerunt cõmunes
Minotaurum bestiam fuisse inclusam labyrintho: quẽ cum intrassent homĩes: inex-
tricabili errore exire non poterant. Centauros equorũ hominumq; natura coniun-
ctos. Cerbetum tricipitem iferni canem. Phrixum & Hellen eius sororem ariete ue-
ctos: mare tranasse. Gorgonẽ serpentibus crinitam se aspicientes in lapidem cõuer-
tisse. Bellerophontẽ equo pegaso pennis uolante uectum fuisse Amphionem citha-
ræ suauitate lapides attraxisse. Dedalum & Icarum filiũ cooptatis sibi pennis. Cre-
ta in Italiam aduolasse. Oedipum in sphinga monstrũ quadrupes in dissolubilia ho
minibus cum uitæ periculo proposuisse. Anthæum qui terræ contactu fortior resur
geret ab Hercule fuisse prostratum. Sed iam satis multa de ineptis deoꝝ fabularum
q; adinuentionibus. ad sacra cerimoniasq; ueniamus: plurima simul edocturi minu-
tiora: quæ in gẽtilium religione non minima habebãtur. Vlpianus de uerborum si-
gnificatione dicit: sacrum locum esse locum consecratum. Sacrarium ĩ quo sacra re
ponunt: & idẽ ĩfra: sancta proprie dici quæ nec sacra neq; prophana sunt: sed sanctio
ne quadã sunt confirmata: ut sanctæ leges. Martianus uero sanctum esse uult: quod
ab iniuria hominum est defensum diciq; a sagminibus hærbis quas legati populi Ro
mani ferre solebãt: ne quis eos uiolaret. Cicero in legibus: sacrũ sacroue cõmendatũ
qui depresserit raseritq; patricida esto. Idemq; de aruspicum responsis: nego unq̃ post
sacra cõstituta quorum eadẽ est antiquitas quę ipsius urbis. Festus pompeius. Curio
na sacra quæ in curiis fiebãt: & infra fornacalia sacra erãt: cũ far ĩ fornaculis torrebãt
q; ad fornacẽ q̃ ĩ pistrinis erat sacrificiũ fieri solebat. Plutar. ĩ Pauli æmilii uita. Sacra
faciẽte æmilio fulmẽ arã p̃cussit sacraq; cõbussit. Macro. ĩ saturna. Herculis sacris nõ
licet mulieribus ĩteresse q̃a Herculi p̃ Italiã trãseũti mulier uinũ petẽti: se aq̃ dixit nõ
posse p̃bere. Et Macrobius in saturnalibus dixit. Sacra celebritas est cum sacrificia di
is offerunt: uel cum dies diuinis ẽpulationibus celebrãt: uel cũ ludi ĩ honorẽ agunt
deoꝝ: uel cũ feriæ obseruantur: & infra idem sacrũ est q̃cquid deoꝝ habet. Virgilius

Matrõa hõestissima ĩ publico pri apũ coronat
Forculus
Cardo
Limẽtinus
Amphytrite
Venilia
Solatia
Tybetinus
Faunus
Picus
Pauor
Febris
Romul9
Sacer locus
Sacrariũ
Sancta
Sanctũ
Sagmĩa
Curiõia sacra
Fornacalia sacra
Mulieribus nõ licebat sacris herculis ĩteresse
Sacra celebritas

Sacrã dioneæ matri diuiſq; ferebã. Sacra ioui ſtigio quæ rite incepta paraui: tibi enĩ
tibi maxima Iuno mactat ſacra ferẽs. Et ſanctum uult Trebatius idem quod religio-
ſum interdũ: neutrum ideſt incorruptũ. Virgilius ſancta ad uos anĩa atq; iſtius inſcia
culpæ deſcendam: hinc ſanctæ leges: & ſanctum uitum integrũ moribus. Nomina q;
ſacrorum locorum ſub congrua proprietate proferre põtificalis obſeruatio eſt: Heli
us ſpartianus Andrianum cõmendat imperatorẽ: ꝙ ſacra Romana diligẽtiſſime cu-
rauit: peregrina contẽpſit. poſt eamq; cognitionem ſacroꝝ de cerimoniis eſt dicẽdũ:
quas ſupra diximus trebatium uoluiſſe idem eſſe ꝙ ſacra. Sed Liuius libro quinto di
cit. Lucium albinũ de plebe unũ uirgines: ſacerdotes: ſacraq; plauſtro cere inuexiſſe
inde cerimoniis enatum ſit nomen & in ſeptimo: ceretibus ꝙ tarquinienſibus in po-
pulatiõe agri Romani cõſenſerãt: ob memoriã ſeruatorum ſacroꝝ pax & indutiæ in
centum annos datæ. Feſtus Põpeius cerimoniarum cauſam: alii ab oppido Cere di-
ctam exiſtimant: alii a caritate putant. Adorationis & imolationis originem. Plinius
in naturali hiſtoria ſic ponit. Numa inſtituit deos fruge colere: & mola ſalſa ſupplica
re: atq; ut auctor eſt: Cecinna: far torrere: quoniam toſtum cibo ſalubrius. Is forna-
calia inſtituit farris torrendi ferias: & æque religioſas terminis agrorum. Nonius aũt
Marcellus: ador ſi umẽti genus q̃d epulis: & imolationibus ſacris putatur pium. un-
de adorare propiciare religiones. Feſtus pompeius. Ador farris genus edor quod ap
pellabatur: & ſiebat toſtum: unde in ſacrificio mola ſalſa efficitur unde adorare. Fe-
ſtus item: imolare eſt mola: ideſt farre molito & ſale hoſtiam ꝑſperſam ſacrare: & ĩhẽ
infra. Mola uocatur far toſtum: ſale aſperſum: quod eo molito hoſtię aſpergunt. Ma
crobius ſaturnalium. Cum hoſtia ceditur fari non eſt fas. intercisa: & porrecta licet:
rurſus cũ adoletur non licet plurima: item nunc minutiora religionis gentiliũ uoca-
bula unico doceamus contextu: uidelicet: ſacrificium: conſecratio: ornamentorum:
uaſorumq; uocabula: dehinc ſuperſtitio: ſacrilegium: dedicatio: piaculũ: iuſiurãdũ:
elemoſina: abſtinentia: uirginitas: ieiuniũ: geſtus: inter faciendum rem diuinam: &
demũ hoſtiæ: q̃d ſibi uoluerint Nonius Marcellus inter ſacrificare & litare hoc dicit
ĩtereſſe. Sacrificare ẽ ueniã dari petere. Litare ẽ ꝓpiciare. & Macrobius litare ſignifi
cat ſacrificio ſacto placuiſſe deos. Litare eſt ſacrificium rite facere. Cicero in legibus.
Nocturna mulierũ ſacrificia non ſunto: præter illa quæ pro populo rite fient. & Var
ro de lingua latina. Romano ritu ſacrificium mulieres quum facient capite ſunto co
opertæ. Feſtus põpeius: arcanũ ſacrificii genus quod in arce fit ab auguribus: adeo
remotum a noticia uulgari: ut ne litteris quidem mandaretur: ſed per memoriã ſuc-
ceſſoribus relinquebatur: & infra. Iuuentlia fingebant Dianę ſimulachra q̃a ea ætas
fortis eſt ad tolerandã uiã. Diana enim putabatur dea uiaꝝ. Item ſtata dicuntur ſacri
ficia quæ certis diebus fiebant: Itẽ ſacrificiũ quod fiebat in monte palatino palatuar
dicebatur. Liuius in. xxx. Philippi regis legati in ſenatũ introducti ſunt: gratulantes
de uictoria: his petentibus ut ſacrificare in capitolio: donaq; ex auro liceret ponere:
in æde iouis optimi maximi permiſſum ab ſenatu centũ pondo coronã aureã poſue-
runt. Iã conſecratio qua fieret ratione. Cicero pro domo ſua ad pontifices ſic docet.
Video eſſe legem ueterẽ tribunitiã: quæ uetat iniuſſu plæbis ædes: terram: aram cõ-
ſecrare. Ornamẽtoꝝ religionis uaſorũq; modus fuit priſcis caſtiſſimus. Sed ornamẽ-
ta: unde habuerunt originẽ. Liuius in Numæ geſtis rebus ſic docet. Flaminem ioui
aſſiduũ ſacerdotẽ creauit: iſigniq; cũ ueſte & curruli regia ſella adornauit. Salios ĩde.
xii. Marti gradiuo legit: tũiceq; pictę iſigne dcreuit: & ſup tũicã: æneũ pectori tegmẽ

Cerimoniæ
Adorationis & imolationis origo
Ador
Adorare
Imolare
Mola
Sacrificare
Litare
mulieres capite coopto ſacrificant
Arcanũ ſacrificiũ
Stata
Palatuar
Cõſecrare
Flamen
Salii

quali sacerdotes christiani: sed aureo & argẽteo & iaspidibus ornato: pectorali appellato utuntur. & Festus albogalerus a galea nominatus. Est. n. pileus capitis quo diales flamines. i. Iouis sacerdotes utebantur: & flaminio uestimẽto Flaminia utebatur Dialis uxor & Iouis sacerdos. tutulum flaminiæ eodem erat colore. Itẽ mortuæ pecudis corio calceos fieri flaminibus nephas habebatur: q̃m sua morte extincta omnia funesta extimabantur. Itẽ tutulũ dicebãt flaminiarũ capitis ornamentũ. Vita purpurea innexa crinibus & in altitudine extractũ. Itẽ Flaminias sacerdotissas. Diali addictas: scalas ultra tres gradus ascẽdere non licet: non comit caput: neq; capillum depectit flamen solus habet galerum ꝙ maximus est. Cicero in legibus: in delubris omnibus textile nec operosius q̃ mulieris opus mẽstruum: color autem albus præcipue decorus deo est: cũ in cæteris: tum maxime in textili. Tincta uero absint: nisi a bellicis ĩsignibus. Plinius in naturali historia: antiquior fuit plasticæ q̃ fundẽdi eris ars. ex ea enim dii fiebant: & domus ciuium ornabantur: & dii fictiles erant. hę enim tũc deorũ effigies erãt laudatissimæ: nec pœnitet nos illorũ qui tales eos coluere ĩ sacris quidem: tum non mirrhinis: ut hodie cristallinis ue: sed fictilibus libabant. Seneca epistola. xxxi. ex Virgilio. Exurge modo & te quoq; dignũ finge deo: finges autẽ non auro: nec argento: non potest in hac materia imago dei exprimi: quin cogita illos cũ propicii fuissent fictiles fuisse. Persius satyricus. Dicite pontifices in templo quid facit aurum. Nẽpe hoc quod Veneri donatæ a uirgine puppæ. Cicero in legibus aurũ & argentum in urbibus: & priuatum in fanis inuidiosa res est tum ebur corpore contractum. Iam æs atq; ferrũ duelli instrumenta nõ fani. Festus Pompeius de hac modestia religionis taliter scribit: ut nostrę ætatis sacerdotibus ingentẽ inurat notam: qui ne dum equo uehuntur: sed equitum turmas cum pari famulatu alunt: inquit enim Sacerdotis proprium est: ut nec equo uehatur nec plus q̃ tribus noctibus ab urbe absit: nec pileum deponat: ex quo flamen dictus: & idem dicit pura sacerdotes uestimẽta ad sacrificia habuisse: idest nõ obsira. non fulgurita: nõ funesta: non maculã habẽtia. Fuit etiam unum sacrificãtibus uestimẽti genus: quo sacerdotes cuiusq; ritus: & templi: & dei pariter utebantur. quale est camisium lineũ albũ: quo christiani utunť sacerdotes: & cum esset latum adeoq; oblongum: ut distinctum ꝑ solum traheretur: postea cinctum pendentem supra cingulum faciebat undiq; sinum: qui ritus fuisse perhibetur Gabinus. Liuius in qto. G. Fabius ritu gabino succinctus a capitolio obsesso in quirinalem collem sacra ferẽs iuit & rediit. & Virgilius. Ritu succincta gabino & Cicero de aruspicum responsis. Strophium quod græcæ ophium' dicitur pro insigni positum fuisse dicit: quod ponebatur in capitibus sacerdotũ: & alii coram fuisse dixerũt: quod ornamentum nostri Ioãni Baptistæ in hymno attribuunt uespertino Strophiũ bibentes. Sed iã instrumẽta & uasa religionis a Festo incipiamus ostẽdere Præfericulũ uas æneũ sine ansa patẽs ad summum uelut peluis. quo ad sacrificia utebãtur. Patenæ uascula puula sacrificiis faciẽdis apta. Infulæ sunt fulcimẽta lancã: quibus sacerdotes & hostia templaq; uelantur. Inarculũ uirga erat ex malo punico inaurata: quã regina sacrificãs in capite gestabat. Acerra arcula thuraria ĩ sacrificiis. Achamũ poculi fictilis genus quo in sacrificiis utebantur: Nonius marcellus. Anclabris mẽsa ministeriis apta diuinis: uasa quoq; ea quibus sacerdotes utunť anclabra appellabantur: Festus. Secespita cultrũ ferreum: oblongũ: manubrio eburneo: rotũdo solido: uincto ad capulũ argento: & auro fixum clauis æneis ære cyprio: quo flamines flaminiæ uirgines: põtificesq; ad sacra utebantur: dictum aũt est secespita a secando.

Albogalerus

Flaminia

Tutulũ

Color albus decorus deo

Sacerdotes equo nõ uehebantur

Sacrificãtib⁹ unũ uestimẽti genus

Rittus gabinus

Strofiũ

Præfericulum

Patenæ

Infulæ

Inarculũ

Accrra

Acamũ

Anclabris mensa

Anclabra

Secespita

Cicero in Verrem actione tertia. Credo tum quũ sicilia florebat apibus: & copiis
Patella grandis
magna artificia fuisse iu ea insula. Nam domus erat ante istum prætorem nulla pau
lo locupletior: qua in domo hæc non essent: etiam si præterea nihil esset argẽti. Pa-
Patera
tella grandis cum sigillis simulachri deoꝶ. Patera qua mulieres ad res diuinas uterẽ
Turribulum
tur. Thuribulũ: hæc autem omnia antiquo ope & summo artificio facta. Festus põ
peius Simpulum uas paruulũ non dissimile cyatho quo uinũ in sacrificiis libabať.
Simpulum
unde mulieres rebus diuinis deditæ simpulatrices dictæ. Struppi uocantur in pul-
uinaribus fasciculi de uerbenis facti: qui pro deorum capitibus ponebantur. Suffi-
Simpulatrices
bulum uestimentum albũ: prętextũ: quadrangulum: oblongum: quod in capite ue
stales uirgines sacrificantes habebant: idq; fibula compræhendebatur. Damnarũt:
Strupi
& ipsi ẽt Romani gẽtiles sacrilegia: per se ipsa a uerbo nota: & superstitiones: cuius
Suffibulum
uerbi uim originem habuisse uult Aulus Gellius ab iis: qui filios superstites esse ni
mis importune a diis efflagitarent: cũ tñ omnis importuna ineptaq; religio possit
Superstitio
superstitio appellari. Liuius in quarto. in ea rerum afflictione multiplex religio: &
pleraq; externa inuasit nouos ritus sacrificãdi: uaticinando inferentibus in domos
quibus quæstui fierent capti religione animi: donec publicus iam pudor ad primo-
res ciuitatis peruenit: cernẽtes in omnibus uicis sacellisq; peregrina atq; insolita pia
Piaculũ
cula pacis deum exposcendæ. Datum tamen negotium ædilibus ut aĩaduerterent:
ut ne q nisi Romani dii: neu quo alio more q̃ patrio colerentur. Idem Liuius. xxix.
Pyrrhus locros classe præteruectus thesauros proserpinæ intactos ad eam diẽ spo-
liauit classis postera die fœdissima tẽpestate lacerata omnesq; naues: quæ sacrã pecu
niã habuerant in littora nostra eiectæ sunt: pecuniam omnem conquisitam in the-
sauros Proserpinæ referri iussit: nec tamen ei postea aliqd prospere euenit: pulsusq;
ita regno Lydiæ: atq; honesta morte argos ingressus occubuit. Dedicatio quid fue-
Dedicatio
rit Cicero pro domo sua ad pontifices sic ostendit: postem teneri in dedicatione tẽ-
pli oportere uideor audisse: ibi enim postis est: ibi aditus est. Liuius. ix. G. Flauius
scriba libertino patre genitus ædilis. Aedem concordiæ in area Vulcani summa no
bilium inuidia dicauit. G. q; barbatus. pont. coactus cõsensu populi uerba præiuit.
Itaq; ex auctoritate senatus lata lex: nequis templũ aramue iniussu. S. aut tri. pl. par
tis maioris dedicaret. G. Iunius bubulcus dictator. Aedem salutis quam consul uo-
uerat: cẽsor locauerat: dictator dedicauit. Idẽ. xxiii. duumuiri creati sunt. Fabius ma
ximus. T. attilius crassus: ædibus dedicandis. Menti attilius. Fabius ueneri erycinæ
utraq; in capitolio est: & infra. Gn. Domitius prætor urbanus dedicauit ædem for-
tunæ primogeniæ in colle quirinali: & in insula Iouis ædem dedicauit. G. seruili-
us duum uir. Valeriusq; sic habet. Oratius puluillus cum i capitolio Ioui. opt. max.
ædem dedicaret: interq; nũcupationem solẽnium uerborum postem tenens mortu-
um esse filium audisset: neq; manũ a poste remouit. Iurisiurãdi & sacramenti religio
apud Romanos magni fuit momẽti. Et quidem iurisiurãdi religio duplex fuit: una
Mos iurisiurãdi
cũ quis requisitus aliquid diis in testes uocatis spopondisset: aut firmasset: ceu Mar
cus attilius regulus sese carthaginem nisi captiuorum permutatio fieret reditursũ iu
reiurando spopõdit. formaq; huius iurisiurandi erat talis. Lapidem silicem tenebãt
iuraturi per Iouem hæc uerba dicentes: si sciens fallo: tum me diespiter salua urbe ar
ceq; bonis eiiciat: ut ego hunc lapidem. De quo Cicero legum primo periurii pœna
diuina exitium: humana dedecus: & infra pœna uiolati iurisiurandi esto. Altera iuris
iurandi religio erat cũ uerbo interloquẽdũ per deorum numina sponte quis iurasset
quale

quale erat cũ ædepol:me hercules:& mediusfidius dicebant duorumq; primo pisito tum loco facilis erat expositio:Cum per apollinis ædem primus:alter per Herculem se mentientem periurio obligasset. Tertii expositio altiorem habet indaginem. Sanctus Fidius & Semipater dii fuerũt sabinorum:quos domo demigrantes in collem qrinale cũ cætera suppellectile detulerunt idq; numen ex urbis trinum re:unicum eẽ dixerunt:unde licet tribus ipsis templum esset in qrinali colle dicatum unius tamen sancti uocabulo appellabatur:obtiuitq; eiusmodi nõis opinio sanctitatis magnã ui habere iusiurandum:quo in trino & unico numine mediũ esse qs fidium affirmaret. Sacramẽtum aũt esse dixerũt quo milites scribendi a sacerdotibus adigebantur:nec prius militare:aut postq̃ eo absoluti essent in hostem pugnare poterant: unde est illud Catonis:qui filium militia per sacramenti relaxatiõe dimissum:cum hoste manum conserere uetuit:sacramenti ætinologiam origiẽq; sic refert Varro de lingua latina:Sacramentum a sacro:qui petebat & qui inficiabatur uterq; quigenta æris ad pontificem deponebat:de aliis item rebus alio certo numero:qui iudicio uicerat suum sacramentum a sacro auferebat:uicti ad ærarium redibant posuimus mixta inter se superius quæ de iureiurãdo & sacramento dicenda erant:ut ratio constet qua ducti opinamur:sacramentum fuisse in quibus rebus alia q̃ dei inuocationis: quæ pius iurandum fit obligatio rerum erat sicut ex uarrone supra ostendimus & hinc orta est sacramenti militaris adactio:in qua præter inuocatos iureiurando: deos in fidei suæ testes:alia item erat occulta obligatio stipendiorum & patriæ rerumque amissionis: quam fidem fallens icurrebat. Vnde in uita beati Martini turonensis est sacramentis militaribus implicitus:qui autem iureiurando aliquid affirmat:solum deum:si fefellisset habebat ultorem. & tamen Romani aliquando ut sua dignitas seruaretur pœnam ipsi & incommoda periurio adiunxerunt. Liuius. xxii. post prælium cannense: cum egressi castris essent:unus ex iis minime romãi ingenii homo:uelut aliquid oblitus:iuriiurãdi soluendi causa cum in castra redisset ante noctem comites assequit, qui postea reductus senatu iubente. Item liuius. xxxi. G. Valerius flaccus quem præfectum creauerant:quia flamen Dialis erat iurare in leges non poterat magistratus autem plus quinq; dies nisi qui iurasset in leges non licebat gerere. datus est qui iuraret pro fratre. L. Valerius prætor:plebisq; sciuit:ut perinde eẽt ac si ipse iurasset. Cõtra Numantinos rebelles missus. Qu. Pompeius est superatus:& pacem cum illis factam iureiurando sanxerat. quam Senatus:cum accepisset:ad iusiurandum resoluendum idem remissus est. Missus item. G. Mancius iterum peiorem pacem fecit. quam S. P. Qu. R. quum non approbaret:Mancinus ẽ numantinis deditus qui nudus ante portam ad iusiurãdi obseruationem expositus deridebatur:nec ab hostibus nec a suis recipiebatur:Suetonius de Vespasiano. Equiti romano iusiurandi gratiam fecit:ut uxorem in stupro graui comptam dimitteret:quoniã se nunq̃ repudiaturũ iurauerat. Cicero pro Roscio comedo. At quid interest inter periurum & mendacem: qui mentiri solet peierare consueuit. Vnico apud gentiles in loco elemosina uerbũ inuenimus quod apud christianos frequentissimum habetur. Helius enim spartianus de Antonio caracalla scribit. Non tenax in largitionem:non lentus in elemosinam & pariter unico in loco est exorzizatio. Vlpianus de extraordinariis cognitionibus. Medicus fortasse si ut uulgari uerbo in posterum utar se exorzizauit. Plinius ab stinentiam commendans romanorum inquit. Non degustasse eos uina:aut nouas fruges:priusq̃ sacerdotes primicias libassent:quod quidem diximus:quia & hoc co-

b

Dii sabinorum

Mediusfidius Sacramentum

Flamẽ dialis iurare in leges nõ poterat Magistratus i leges iurat C. Mancinus

Elemosina exorzizo

Primiciæ prius a sacerdoti bus libant

Sacris cereris uinũ nõ libatur

dem primiciarum uocabulo nostros sacerdotes uti uidemus: & omnibus sacris Cereris libationem uini eẽ prohibitã Macrobius scribit: ieiunii: & uirginitatis ac castimõiæ ob religionem priscis usus fuit: Liuius in primo. Amulius rhea, siluiam neptẽ uestalem legit: ut spem partus adimeret. Hieronymus ad siluinam: flamen unius uxoris ad sacerdotium admittitur. Flaminia quoq; unius mariti uxor eligitur. Ad tauri egiptii sacra semel maritus assumitur: ut omitram uirgines Vestæ: & Apollinis: Iunonisque Achiuæ: & Dianæ: & Mineruæ: quæ perpetua sacerdotii uirginitate marcescunt.

Ieiuniũ institutum cereri

Liuius. xxxy. prodigiorum cã libros sibillinos ex. S. C. decemuiri cum adiissent: renunciarunt ieiunium instituendum Cereri esse: & id quinto quoq; anno seruãdũ. Et Ouidius in fastis dicit. Numam Põpilium quando orationem fecit pro frugibus usu ueneteorum carniumq; esu abstinuisse. Helius spartianus de diuo Iuliano imperatore. Sæpe autem nulla existente religione oleribus leguminibusq; cõtentus sine carnibus cœnauit. Et Hieronymus celeber ecclesiæ doctor contra Iouinianum de ieiunio tractans: quasi non & superstitio gentilium castum matris deum obseruet & Isidis.

Hostiarũ duo genera

Sed iam uideamus hostias. quarum duo genera esse inquit Trebatius: unum quo uoluntas numinum per exta requiritur: alterum in quo sola eius hostiæ anima deo sacrat᷑. Virgilius de Priamo: Mactat lectas de more bidentes: pecorumq; reclusis pectoribus inhiãs spirãtia cõsuluit exta: đ altero uero quũ fecit entellũ uictorẽ Eryci mactare taurum. Hãc tibi Erix meliorẽ animã ꝑ morte Daretis persoluo.

Hostiæ Victimæ

Maxima hostia

hostias Placidus grammaticus inquit ab hostimento idest æquamento & quãdoq; uictimas dici ꝙ ictæ ui cadant: uel quia uinctæ ad arã producunt᷑: cum Gellius dicat hostiam pro cæsis hostibus a quolibet sacerdote. Victimam eius qui uicerit manibus debere imolari: & Festus pompeius maximam hostiã esse dicit ouili pecoris non ab amplitudine corporis: sed ab animo placidiore. Et infra solitauilia hostiarũ trium diuersi generis imolationem significat: tauri: arietis: uerris: ꝙ omnes solidi integriq; sunt corporis

Hostia uehemẽtius reluctata non sacrificatur

Victimarii

Plinius obseruatum a sacrificãtibus: si hostia quæ ad aras ducit᷑ fuisset uehemẽtius reluctata: ostendissetq; se inuitam altaribus admoueri: nõ esse admouendã: qa inuito deo eam offerri putabãt: quæ aũt stetisset oblata. Hanc uolenti numini dari. Virgilius. Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram. Vnde uictimarii postea sunt introducti mansuefaciendis bestiis.

Capræ nõ imolantur Mineruæ

Virgilius. Et statuã ante aras aurata fronte iuuẽcum. Et plinius item. Vituli ad arã humeris hominum allati non litãt nec claudicantes: nec tractæ bestiæ ad aras: & infra. Suis fœtus sacrificio die quinto: ꝑtus pecoris die octauo: bouis trigesimo: capræ non imolant᷑ Mineruæ quia oliuas rodunt: deorum honori auratis cornibus hostiæ maiores duntaxat imolantur: perbelle ut erant meritæ delusit. C. gallicula imperator. quem scribit Suetonius admota altaribus uictima succinctum habitu poparum: elato alto malleo culctrarium mactasse.

Hostiae maiores auratis imolantur

Cicero oratione in legem agrariam rulli prima. Erant hostiæ maiores in foro cõstitutæ quæ ab iis prætoribus de tribunali sicut a nobis consulibus de consilii sententia probatis ad præconem & ad tibicinem imolabantur.

bos furuus

Liba

Muger

Punicum

Probum

Pastillum

Suffiméta

Nonius marcellus. furuum bouem idest nigrum imolabant auerno. Quædam item degustationes quas liba appellabant in hostiæ locum offerebantur. Festus pompeius: Muger mucosus sal in pila tũsum: & in ollam fictilem coniectum & in furno percoctum: quo dehinc in aquam misso uestales uirgines utebantur in sacrificio. & infra. Punicum genus libi translatum a pœnis: id etiam appellant probum: quia erat cæteris suauissimum. Pastillum ĩ sacris genus fuit libi rotondi: & suffimenta uocabant quæ faciebant ex faba milioque molito

mulso

mulso asperso: eà diis eo tempore dabantur quo uuæ calente prælo premebantur.
Summanalia liba farinacea in modum rotæ facta. Festusq; dicit panibus redimi ca-
put equi imolati idibus octobris in campo martio quia sacrificium fiebat ob frugum
euentum: & æquus potius q̃ bos imolabatur q, bos frugibus pariendis est aptus: &
Macrobius deam Carnam esse dicit, cui mense iunio sacrificat̃ peciturq; ab ea ut in-
testina faciat salua. huic sacrificatur pulte fabacca & lardo: quia his rebus uires corpo
ris roborentur: & infra in sacrificio quod Proteruia dicitur siquid superfuerat igne
comburebatur. Vnde iocus ille Catonis in eum qui omnia bona simul cum domus
incendio amiserat: proteruiã eum fecisse. & flamen uulcanalis kalendis maiis rem di
uinam facit Maiæ Vulcani uxori: & sus pregnans imolatur Herculi: & Cæreri. xii.
kalendas ianuarias faciunt sue pregnante & panibus & mulso. Sed aliæ fuerunt ho-
stiæ detestabiles. Festus enim scribit uer sacrum uouendi mos fuit italis, magnis enĩ
periculis adducti uouebant quæcunq; proximo uere nata essẽt apud se animalia imo
laturos. sed cum crudele uideretur pueros & puelles immeritos interficere: pductos
in ætatem adultam uelabant atque ita extra fines suos exigebant: & Plutarchus in ꝓ
blematibus. Mense maio circa plenilunium de ponte sublitio simulachra in tyberim
iaciunt. quæ appellant argeos quod antiquis temporibus barbari ea incolentes loca
græcos quos cæperant eo pacto interfecerunt. Herculem postea admirati græcũ ho-
minem ab huiusmodi cæde abstinuerunt: docti ab eodem ut ueterem supstitionem
omittentes: simulachra in fluuium iacerẽt: idem in Pauli æmilii uita aliud refert sa-
crificium multitudine hostiarum cæteris maximum Vt religiosus sacrorũ cultor ubi
lunam deductam prospexit, undecim tauros ei mactauit. Inde prima luce Herculi sa
cra faciens litauit: ad usq; uiginti hostias. Sacro igitur centũ boum: & ludis deo no-
tis aciem p priores strui iussit: de quo sacrificio hecatombe appellato Iulius capitoli-
nus ĩ puppieni uita sic habet: tantũ sane læticiæ ĩ balbino qui plus timuerat ut heca-
tombem faceret: quod tale sacrificium est. Centũ aræ uno loco ex cespite construun-
tur: & ad eas cẽtum sues. centũ oues mactantur: iã si ipatorũ sacrificiũ sit: cẽtũ liões
centum aquilæ: & cætera huiusmodi animalia centena feriuntur quod quidem Græ
ci fecisse dicuntur cum pestilentia laborarent: & a multis imperatoribus frequenta-
tum est. Ostendemus etiam aliquos ex multis uariisq; moribus quos Romani in fa-
ciẽda re diuia obseruauerũt. Macrobius ex pauliniano asserit: eum qui sacra factu-
rus sit: se in primis reum fateri. Nam reum dicit primam uocem esse sacrorum: sicut:
& apud nos cõfessio peccatorum cæteros diuinæ rei actus præcedere debet: & subin-
de uoluisse maiores damnari qui promissa uota non soluit. Plinius in historia natu-
rali dicit. In adorando dexteram ad osculum referri consueuisse totũq; ea corpus cir-
cũagi: sicut salutifero crucis signaculo ad oratum se communiunt christiani: Macro
bius in saturnalibus. Vitulari in sacris est uoce lætari. Varro pontifex in sacris qbus-
dam uitulari solet. Virgilius. lætumque choro pæana canentes: & Hyllus de diis Vi
tulam dicit putari deam: quæ lætitiæ præest. Vnde uitulatio sacrum lætitiæ est post
uictoriam. Virgilius Cum faciam uitula ꝓ frugibus ipẽ uenito. & item Macrobius.
Terram dicunt opem. cuius ope humanæ uitæ adiumenta quæruntur: huic deæ se-
dentes uota concipiũt terramq; de industria tangunt. Festus põpeius dicit: mos erat
Romæ in omnibus sacrificiis precibusq; populo Romão Quiritibusq; q̃d est a curi-
bus quæ ciuitas Sabinẽsiũ potentissima fuit. Ignis uestæ si quãdo interstinctus esset
uirgines uerberibus afficiebãt a põtifice quibus mos erat tabulam fœlicis materiæ

Summanalia
Caput eq panibus redimi solitum
Carna
Proteruia
Flamen Vulcanalis
Hostiæ detestabiles
Argei
Genus sacrificii maximum
Hecatõbe
Facturus sacra reũ se primo fatebatur
Vitulari
Vitula dea
Vitulatio
Ops
De igni uestæ

Omen

tamdiu terebrare : quousq; exceptũ ingnem cribro æneo in ædem ferret:& ignem ex
domo flaminia efferri non licet nisi diuinæ rei causa. Omen uotũ est mẽtis & uocis.

Genibus religionẽ inesse

Vnde a sacrificantibus bona habentur omnia : idest ut circumstantes & bona mente
uelint:& mera oribus proferant:quale est apud christianos cum sacerdos ab altari ad
populu incõuersus summissa uoce pro eo dicit orãdum: Plinius dicit quãdam genibus
inesse religionem obseruãtia gẽtium:hæc enim & supplices attĩgunt:ad hæc manus
tendunt hæc aras adorãt. Sed iam nimis diu huiusmodi inneptiis immoramur. Tem
pla itaq; & cætera quæ illi sacra dixerunt loco præsertim notiora distributiõis nostræ
superius factæ partem alteram descripturi eorum uocabula & ritus prío ostendamus

Templũ Delubra Phanum Propha num

,in ipsorum uero uarietate uocabulorum templum:ædes:delubrũ:phanum : tuesca:
ara sunt notiora:de templo sic habet Varro de lingua latina : omne templum debet
esse cõtinuo sceptũ:nec plusq̄ unũ introitum habere. & prærer id tẽpla esse dicũt sin
gulis attributa diis. Delubra uero multarum ædium sub uno tecto sacra sunt loca.
Vnde curia hostilia templum est:sanctum non est & in urbe Roma plæreq; sũt ædes
sacræ,templa eadem sancta. phani significatio magis ab opposito q̄ proprio & attribu
to uocabulo ẽ nota: ꝓphanum enim inquit Macrobius . est quod extra phanaticam
causam sit:quasi porro a phano idest religione remotũ. Virgilius ꝓcul o procul este

Tuesca Delubrũ Cãdela brum

ꝓphani. Trebatiusq; ait prophanũ quod ex religioso uel sacro in usum hominũ est
conuersum. Virgilius Faune precor miserere inqt:tuq; optia ferrũ Terra tene: colui
uestros si semper honores: Quos contra æneadæ bello fecere ꝓphanos . Aliquotq;
loca ꝗ ædificia alicuius dei sunt dicuntur tuesca quod ibi mysteria fiũt : ut tueantur
tuesca dicta. Macrobius in saturnalibus. Delubrum Varro inquit:locum esse in quo
(præter ædem) sit area assumpta deum causa : ut est in circo flaminio uel in quo dei
simulacrum sit affixum:& dedicatũ sicut candelabrũ ubi cãdela:ita delubrum ubi de

Altare Terrentũ Prima ara romæ

us: Virgilius. At gemini lapsu delubra ad summa dracones effugiunt: sæuæq; petũt
tritonidis arcẽ. Sub pedibusq; deæ clipeiq; sub orbe teguntur. Itẽ : nos delubra deũ
miseri qbus ultíus eẽt ille dies: Altare Festus põpeius ab altitudíe dici uult : ꝗ antiq
diis superis in ædificiis a terra exaltatis sacra faciebãt:diis terrestribus ĩ terra :diis ĩfe
rioribus in terra defossa:& insra terrẽtũ locus in cãpo martio dictus ꝗ eo loco ara di
tis pr̃is ĩ terra occultaretur primã arã Romæ fuisse quã Herculi Euander ĩ foro boa
rio extruxit Ouidius sic dicit. Cacus auentinæ timor atq; infamia siluæ: nõ ĩ sũt uer
sus & ĩsra Instituitq; tibi quæ maxima dicitur aram. Et Varro aras primitus fuisse ap
pellatas existimauit ꝗ eas q sacrificẽt teneant. Vñ Macrobius dicit solã nõ posse oro
nem litare: nisi is qui deos precatur etiam manibus: aram apprehẽdat. Virgilius. Ta
libus orantem dictis arasq; tenentem. Audiit omnipotens: item Tango aras medios
igne: ac numina testor: fuerũt & aræ apertis in locis Plutarchus in ꝓblematibus. Aę

Aedes ore semper aperta est Aedes Vulcãi ex tra urbem Lararium Domus uniuscu, iusq; reli giosa

dem oræ maiores perpetuo apertam esse uoluerunt: quæ & ora est appellata : quia cir
cumspecta est cum rebus humanis præsit prouida dea: quam res humanas curantem
& cõseruantem secordem & negligentem minime putant esse debeř. A edemq; Vul
cani Romulus extra urbem posuit: nam: cum incendiis urbs esset exposita: Vulca
num quidem colendum: sed tamen urbe excludendum existimarunt : laribus etiam
locum sacrum attribuerunt: quod dixere lararũ : eosq; Aeneã Troia aduexisse fatis
constat. Virgilius. Cum penatibus & magnis diis. Cicero pro domo sua ad pontifi
ces. Quid est sanctius: quid omni religione munitius q̄ domus uniuscuiusq; ciuium
hic aræ sunt: hic fori : hic dii penates: hic sacra & religiones continentur. Eos autem

deos

deos penates in larario domus custodes: canem semper appositum habuisse. Et inde caninis fuisse pellibus contectos Plinius asserit: seruiumq; regem eos boum ouiumq; effigie primum signasse: ut in prædicta locorum sacrorum institutione: prudētius cæteris gentilibus egisse uideantur Persæ: quos Asconius pedianus secunda ī uerrē actione affirmat credidisse: nulla diis tēpla esse condenda: cum uni deo soli quē adorarent: uix mundus ipse sufficiat. Econtra uero romani ea ī re eximiam curam uel potius superfluam susceperunt: quos non solū sideribus: sed quibuscunq; etiam hominum passionibus: templa & loca sacra erexisse uidemus: quorum partem ordine ex liuio afferemus. Tarquinius superbus Iouis. opt. maximi templum ex præda suessæ pometiæ ædificauit: Exide ædes Mercurii dedicata. post ob Veturiæ matris & uxoris. Coriolani factum fortunæ muliebri tēplum ē ædificatum. Camillusq; dictator templū ī auētino Matutæ matri dedicauit. expiandæ ēt uocis nocturnæ: quæ nuncia cladis ante bellū gallicum audita neglecta esset: iussum templum in noua uia Allocutiæ. Et terminus ī capitolio inuentus moueri se nōpassus templum ibi habuit ædesq; monetæ Iunonis in area quæ ædiū Manlii fuerat ædificata. Aedes paulopost salutis a. G. Iunio censore locata est. Carulius subinde consul ædem fortis fortunæ dē manubiis faciendam locauit: & templū fuisse rostra Cicero in oratione in uatinium testem sic indicat: produxeris iudicem in rostris illo inq̄ in augurato templo. Nunc ad ritus transeundum est. Festus pompeius ritus: mos: consuetudo. Rite autem bene: & recte. Liuius in primo pontificem deīde numa. M. furiū ex patribus legit: e iq; sancta omnia exscripta signataq; attribuit: q̄bus hostiis: quibus diebus ad quæ templa sacra fierent: atq; unde in eos sumptus pecuniæ erogarentur: cætera omnia publica priuataque sacra pontificis scitis subiecit. ut esset quo consultum plæbs ueniret: nequid diuini iuris negligendo primos ritus peregrinosq; absciscendo turbaret. Cicero in legibus ritus familiæ patriæq; seruanto: itaq; ut cadat in cunctis anfractibus descriptum esto. certasq; fruges certasq; baccas sacerdotes publiee libanto: quæ cuique diuo gratæ sint hostiæ prouidento: quo quæq; priuatim & publice modo rituq; fiant discunto. ignari a publicis sacerdotibus ex patriis ritibus optima colunto. Ritibusq; ascribēda sunt ea quæ a liuio tradita sunt. lacu albano emittēdam fuisse aquam si ueiis potiti uellent uates prædixisse. & pariter a delphis legatos attulisse. & Iunonem interrogatam nunquid uellet Romam ire: cum affirmasset fuisse aduectam: templūq; illi dicatum in auentino. Et ancilia cælo demissa cum fuisset: iussu numæ seruata: illis salios īde solemnibus usos esse: d qua re sic habet Festus: Mamurii Hetrusci nomen frequenter cantu Romani frequentabant. hac de causa. Numæ pōpilio e cælo decidisse fertur ancile idest scutū breue quod ideo sic appellatur quia ex utroq; latere erat recisum: ut summum infimūq; eius latus medio pateret: unaq; edita. uox: omnium potentissimam fore ciuitatem q̄diu id in ea mansisset. Itaq; facta eiusdem generis plura ideo miscerentur: ne internosci cæleste posset: probatum opus est maxime Mamurri hetrusci: primo loco petiit ut suum nomen intra carmina salii caneret̄ de quo ancili: sic habet Cicero in philippicis. qui ita conseruandus est: ut id signum qd̄ cælo delapsum uestæ custodiis continetur: his ad maiorem rerum intelligentiam p̄missis. loca simul cum ipsis ritibus ostendere pergamus: nec erit abre multa repetere quæ in Romæ a nobis instauratæ descriptione posuimus. Erit enim a Ioue pricipiū quem omnia in omnibus esse uoluerunt ut dicat Virgilius deum namq; ire per omnes terrasq; tractusq; maris cælumq; profundum. Id tamen tantum numen a parici-

Dii penates caninis pellibus cōtecti

Tēplū iouis op. max.

Tēplū mercurii

Tēplum fortunæ muliebris

Tēplum Matutæ

Tēplum Allocutiæ

Termius

Aedes Monetæ

Aedes salutis

Aedes fortis fortunæ

Rostra tēplum fuit.

Rite

Pōtifici oīa publicaq; priuataq; sacra subiecta

Tēplū Iunonis in auentino

Mamurius

Ancile

dio:adulterio:stuprisq; suã magnitudinem esse nactam confitentur:adeo ut in ludis scænicis deorum uenerationi institutis corruptorem pudicitiæ Iouem turpissimi histriones canerent:agerentq;:ut populo placerent & Adolescens ille Terentianus suum laudat adulterium Iouis dei exemplo qui per auri impluuium:Danaen Acrisii filiam corruperit:sed eius ritus sacras : & sacerdotes discutiamus:in æde ipsius Iouis. opt. maximi quæ in capitolio fuit ubi nunc facinorosis supplicium sũmitur & ad quã triumphi tantis ducebantur apparatibus:sacerdotes fuerunt ꝑpetui epulones Iouis appellati:quos asserit Augustinus mensæ ad auream eius statuam positæ perpetuos fuisse conuiuas:ut minorum ibi potius & parasitorum contubernia:quã dei sacra celebrarentur:fuitq; moris eo in contubernio sermones & confabulationes quotquot inciderent:nõ minus cũ Iouis statua:q̃ ipsos ĩter se ipsos epulones deblacterare. Vnde Seneca cordubensis in superstitiosos inuehẽs in capitolium inquit pueni:puduit publicatæ dementiæ:qd non sibi uanus furor attribuit officii ; alius munera deo subiicit.alius horas Ioui nunciat.Alius lictor:alius unctor:qui uano motu brachio & imitetur ungentem.sunt qui ad uadimonia sua deum aduocant .sunt qui libellos efferãt:& illũ causam suam doceant.Doctus archimimus senex iã decrepitus quotidie in capitolio mimum agebat quasi dii libenter spectarẽt quem turba desiderat .omne illic artificum genus operarium diis immortalibus desidet.sedent quædam in capitolio:quæ se a Ioue amari putãt.antedictiq; epulones & subditi eis editui cisternas:& specus in capitolio habuerũt subterraneas quæ appellatæ sunt fauissæ : ĩ qbus signa collapsa & æs aurumue sacrorum reponebãt:libet uero quasdam de legibus Iouis sacerdoti impositis a Plutarcho sũmere.Sacerdotẽ Iouis cane & capra abstinere adeo uoluerunt:ut nec tangere:nec nominare debeat:quia capra fœdum & libidinosum sit animal :& comiciali addictum . Canis uero tumultuosum animal quod oĩbus sacris locis arcet̃:& in primis Iouis templo:ne sacerdoti ad ianuam sedenti ; & profugos in templum reos excipienti:sit latrando infestus sedentes enim ibi quicunq; mane adibant:eo die ab omni uerberatione & uiolatione tuti reddebantur:& confugiẽtes ad eum locum conseruabantur:etiam si ligati erant soluebantur: loraq; non p ianuam sed per tectum abiiciebantur:& infra Sacerdotibus Iouis nec magistratum capere nec petere permittebatur & tamen lictore utebantur a sella curruli:quia regiæ potestati par sacerdotii dignitas habebatur. Vnde nõ uulgares nec ignobiles homines ad sacerdotium promouebãt.At de matre magna deũ uideamus: quæ cum Berecynthia.Cybele:Vesta:Ops:& Proserpina sit dicta:cellã habuit prope tẽplũ Vestæ apud tyberim & prope põtẽ nunc sanctæ Mariæ prout in Roma ostendimus instaurata.fuitq; magna deũ mater de qua Liuius.xxix.Oratores Romani: Pergamũ ad regem uenerunt.Is legatos comiter acceptos:Pessinontem in Phrygiam deduxit sacrũq; iis lapidem quem matrem deum esse ĩcolæ dicebant tradidit:& deportare Romam iussit:quem Tybri aduectũ Scipio Nassica optimus uir a senatu iudicatus per portã capenam duxit in urbẽ:& quũ Nassica templũ ei uouisset:Metellus incœpit: Augustus perfecit.Ouidius.Illa sedens plaustro porta est inuecta capena spargũtur iũctæ flore recente boues.Nassica excepit:templi nõ extitit autor.Augustus nũc ẽ ãte Metellus erat.Eius deæ:quam uirginem & matrem fuisse mẽtiti sunt simulacrum manu gestabat timpanum:turres habebat ĩ capite.Vnde Virgilius qualis Berecynthia mater inuehitur curru phrygias turrita per urbes:& cõtra cam posita erat sedes:seruiebantq; illi sacerdotes galli molles turpissime eunuchati:quos Plinius samia testa uirilitatem

Epulões Iouis

Fauissæ

Sacerdos iouis cane & capra abstinet.

Sacerdotes Iouis lictore & sella curruli utebantur

Cybele

Sacerdotes Galli eunuchi

rilitatem amputare affirmat. & Festus pompeius dicit eos appellari a flumine gallo quod accolunt. Et Liuius in. xxxvi. L. Scipionis legatus classem in Europã ad sextũ oppugnãdam traiecit. Iamq; subeuntibus muros phanatici galli primum cum solẽni habitu ante portam occurrerunt iussu sanctæ matris deum uenire memorant ad deprecandum Romanos ut parcerẽt ciuibus urbiq;: nemo eorum uiolatus ẽ: mox uniuersus Senatus cũ magistratibus ad defendẽdã urbem progressus: & idem in. xxxviii. Consul. M. Fuluius sangarium amnẽ transgressus ponte perfecto preter ripã euntibus galli matris magnæ a pessinonte occurrere: cum insignibus suis uaticinãtes phanatico carmine deam Romanis uiã belli & uictoriam dare: imperiumq; eius regiõis. Hi itaq; galli sacerdotes eunuchi molles apud deam se iactãtes faciebant cimbalorũ ferramentorumq; iactotum ac manuum sonitũ. leoq; adiũgebatur solutus & mãsuetus. Molles uero dicit beatus Aurelius Augustinus contra omnẽ uirorum mulierũq; uerecundiã cõsecratos madidis unguento capillis: facie dealbata: fluentibus membris: incessu fœmineo: p plateas uicosq; a populis unde turpiter uiuerẽt quæritasse nec immerito quæritur & deflet ipse sanctus uir: hoc crimẽ hoc dedecus habere inter illa sacra professionem: quod in uiciosis hominum moribus uix habet inter tormẽta confessionem. Castrati autem sunt ob memoriam Atys: quẽ formosissimũ adolescentẽ quũ illa ꝑterax & impudica perdite & aflictim amasset ob zelum muliebremq; animi impotentiã eunuchauit. ideoq; Augustinus de seipso dicens sic Berecynthiæ sacra cõmendat. Veniebamus nos etiam aliqñ adolescentes ad spectacula: ludibriaq; sacrilegiorũ: spectabamus arrepticios: audiebamus symphoniacos: ludis turpissimis: qui diis deabusq; exhibebãtur oblectabamur cælesti uirgini Berecynthiæ matri omniũ: ante cuius lecticã die solẽni laudationis eius talia per publicum cantabãtur a nequissimis scænicis: q̃lia nõ dico matrẽ deorũ: imo uero q̃lia nec matrẽ ipsorũ scænicorũ decæret audire. Melius uero & prudẽtius q̃ uiri in Ioue suo: mulieres ĩ Matuta dea egerũt: refert nãq; Plutarchus in problematibus. Ancillis ædem Matutæ ĩgredi fas non esse: unãq; tantũ mulieres introducere: quã alapis cedunt. hancq; unam ita pulsant ut seruas significent aditu prohiberi: Apudq; eã deã filiis suis mulieres bõa nõ optãt sed nepotibus tribuunt: quod Ino quæ & matuta: miri quodam & humano ingenio fuisse. & sororis filio mammã præbuisse in filiis uero infœlix fuisse uidetur. Sed & uetustiora hoc principio tractemus. Euander carmentem matrem quæ latinas litteras primo dicitur inuenisse ex Arcadia in Italiam ducens. Attulit secum sacra quæ sunt lupercalia: Vnde. Ouidius. Nam iuuenis nimium uera cum matre fugatus: Deserit Arcadiam Parrasiũq; larem: & alio loco. Quis uetat Arcadio dictos e monte lupercos. Faunus in arcadia templa lycæus habet. Liuius in primo. Romulus in palatino mõte lupercal fecit ludicrũ: & palantia urbe palatiũ appellat. Vnde nudi iuuenes lycæũ pana uenerantes: per luxũ atq; lasciuiã currerent. Et beatus Augustinus his uerbis hoc expõit. Varro asseruit Circen socios Vlixis mutasse ĩ bestias & arcades q sorte ducti transnatabant quoddam stagnum cõuersos fuisse in lupos. Vnde romanorũ lupercalia ex illorum semine sunt exorta. Ouidius tamẽ aliam affert lupercorum originẽ qui diffuse narrata Romuli & Remi ĩ Tyberim expositorum historia romanos dicit beneficii memores quod lupa nutriendis infantibus præstitit: templum illi ad ficum ruminalem extruxisse: quod lupercal sit appellatum Venit ad expositos mirũ lupa fœta gemellos: illa loco nomẽ fecit: locus ipse lupercal: Magna dati nutrix ꝓmia lactis hẽt. & nos eius tẽpli locum fuisse ostẽdimus: ubi ad superiorẽ circi maximi par

Castrati

Turpissima decantabantur ante lecticã Cybeles

ancillæ ædẽ Matutæ nõ ingrediebãtur

Ino

Bona matres nõ filiis sed nepotibus apud matutã optãt

Carmẽtes

Lupcalia sacra

Palatium

Lupcaliũ origo

Tẽpliũ Lupercal

Luperci

tem cælius mons desinit: i sancti Gregorii ædibus: in uiã appiã uergẽtibus sed ad tẽ
eius templi sacerdotes luperci: sicut uult Varro appellari: diuinã rem suam nudi age

Mares & fœminæ nudi in lupercalibus

bant, nec in templo solum sed per uicos urbis ac compita discurentes: qui etiam præ
ter sacerdotes quicunq; mares & fœminæ sacrificio uolebãt cõmunicare: nudi p tem
plũ: urbẽq; cateruatim lycæũ nescio quod carmẽ canẽtes procedebant. & Festus põ

Creppi

peius creppos dicit lupercos esse dictos a crepitu pellicularum: quem faciunt uerbe-
rantes. Mos enim erat romæ i lupercalibus nudos discurrere: & pellibus obuias q̃s-

Bos ænea
Forũ boarium
Ara maxia

q; fœminas ferire: Vnde notum est Marcumantonium: cuius immiti ingenio isaniã
addiderat, C. cæsaris uictoria ut pani lycæo lupercalia celebraret nudum nudatis om
nia mẽbra matrõis & uirginibus sociatũ: curru per urbẽ fuisse uectũ: quẽ puellæ pa-
riter nudæ traherent: quo die Cæsari coronã regni iponere ẽ adnixus: Hercules quo
q; cum Euandrum caci timore liberasset: ob memoriam uacarum quas eo mactato

Mos sacrificãdi herculi

ceperat bouem æneam in foro obtinuit quod inde boariũ appellarũt. fuitq; ad id fo-
rũ ab ipso deo tẽplũ ædificatũ ara maxima appellatum: eo in loco uel ppe cõtiguo
ubi ecclesiam sancti Gregorii ad uelabrum eẽ uidemus. Liuius i secũdo. Ara maxĩa
Herculi ab Euandro dicata hic sacra Romulus prima ex omnibus peregrina cœpit:
Herculi uero rem diuinam facientes scribit Plutarchus alium neminem ex diis no-
minare: quia semideus sit habitus: uel q̃d soli dum ageret in humanis: Ara ab Euan
dro dicata ẽ. Canem amoueri uolunt, quia Cerberus Herculi fuit infestus: uel quia li

Larẽtia nobilissima meretrix
Carrutius

cinio puero cane occiso ab ipothematibus prælio decernere coactus: multos ea pu-
gna ex amicis: fratrẽ quoq; perdidit. & Ouidius de Hercule imolat atq; illic taurum
tibi Iuppiter unũ. Victor & Euandrum ruricolasq; uocat. Constituitq; sibi quæ ma-
ximã dicitur aram. Hic ubi pars urbis de boue nomẽ habet: Augustinus aũt de hoc
templo habet infrascripta: eius dei quem solum uirtus in æthera sustulerit indigna:
quæ tamen uel ideo toleranda erunt: quia deam nobis nunc primum notã efficiunt
larentinam: perpetui meretricii infamia nobilissimam. Herculius editus ociosus at-
q; feriatus lusit tesseris secum utraq; manu alternante: in una constituens Herculẽ:
in altera seipsum: sub ea conditione ut si ipse uicisset de stipendio templi cœnam sibi
pararet amicamq; conduceret: Si autem uictoria Herculis fieret hoc idem de pecũia
sua uoluptati Herculis exhiberet. deinde cum a seipõ tanq̃ ab Hercule uictus esset:
debitam cœnam & nobilissimam meretricẽ Larentinã deo Herculi dedit: at illa cum
dormisset in templo: uidit i somnis Herculem sibi esse commixtum sibiq; dixisse: q̃ i
de discedens cui primum iuueni obuia fieret apud illum esset iuentura mercedẽ qua
sibi illa credere deberet ab Hercule psolutã. ac sic accidit: eũti quũ primus iuuenis di
tissimus carrutius occurrisset: eamq; dilectam secum diutius habuisset illa herede de
functus est quæ amplissimam adepta pecuniam ne diuinæ mercedi uideretur ingra-
ta: quod acceptissimum putauit numinibus, populum Romanum etiam ipã scripsit
heredem: atq; illa non comparente inuẽtum est testamentum: quibus meritis illam

Larentia meretrix prodeacula
Larentia
Fratres Aruales

ferunt honores meruisse diuinos: Sed festus dicit Larentia esse festa Accæ larentiæ
quẽ Aulus gelius scribit Romuli nutricem fuisse quæ ex duodecim filiis unum mor
te cum amisisset: Romulus in eius locum sese Accæ larentiæ filium dedit: seque: &
cæteros eius filios fratres aruales appellauit: & exinde mansit collegium frũm arua-
lium numero duodecim: cuius sacerdotii insigne est spicea corona: & alba infula: &
Varro scribit artes Aruales dictos q̃ sacra publica faciunt ut fruges ferant arua.
Et Valerius tradit, Accã larentiam fuisse sepultã i uelabro celeberrimo urbis loco.

Venerem

Venerē minus miraremur obſcœnos habuiſſe ī ſacrificiis ritus: niſi diceret Augusti
nus Romanos non erubuiſſe aliquando Veſtam uenerem appellare: forſan ea ratio
ne ꝗ tres fuerunt Veneres. Vna uirginum quæ etiā Veſta: cui puppas donaſſe uirgi
nes Perſius poeta innuit: aliam coniugatarꝝ: in cuius ſacris Adonis amicus eius apri
dente extinctus deplorabatur. Alia meretricum: cui phœnices donum dabant de ꝓ
ſtitutione filiarum anteꝗ̄ eas iungeret maritis: alias fuit uero templum Veneris ery
cinæ ductum extra portam collinam nūc ſallariam: ubi ingentia in uinetis fundamē
ta cernuntur. De quo Ouidius. Templa frequentari collinæ proxima portæ. Nunc
decet. Et Veneris illius primæ uirginis Auguſtinus tale refert uidiſſe ſacrificiū. An
te illud delubrum ubi ſimulachrum illud locatum conſpiciebamus: uniuerſi undiqꝫ
confluentes: & ubi quiſque poterat: ſtantes ludos qui agerentur intentiſſimi ſpecta
bamus: intuentes alternato conſpectu: hinc meretricum pompam: illinc uirginum:
deam illam ſuppliciter adorari: ante illam turpia celebrari. Nunc ibi pudibundos mi
mos. Num uerecundiorem ſcœnam uidimus: cuncta obſcœnitatis implebantur of
ficia: ſciebatur uirginali numini quid placeret: & exhibebantur: quod de templo do
num matrona doctior reportaret: nonnullæ prudentiores auertebant faciem ab im
puris moribus ſcænicorum: & artem flagitii furtiua intentione diſcebant. At poſt im
pudicæ & turpis deæ obſcœnitates: deæ unius rituum prudentiam oſtendamus. Ro
mæ coli dicit Plinius in æde Voluppiæ deam Angeroniam ore obſignato & Macro
bius addit. id a principio ſic inſtitutum fuiſſe: quod qui angores ſuos diſſimulando
ſupprimāt: perueniāt deꝗ beneficio ad maximā uoluptatē. Ad turpes ritus redeamus
Templū fuit ante urbē conditā Iunonis Lucinæ a luco dictū in quo erat: q ab exqli
is ad ripas tyberis ꝑtinebat: eoqꝫ luco tarqnii reges in noualia purgato agrū ibi ſemi
nariū habuere: cuius ſegetē meſſi maturā. po. Ro. pulſo Tarqnio ſupbo & regno illi
abrogato ī tyberi furcis abiecit. un̄ īſula urbi incluſa fieri cœpit. Iſqꝫ cāpus marti cōſe
cratus poſtea dictus eſt campus martius: ut nō ſit dubitandum id Iunonis Lucinæ
templū fuiſſe ubi nūc eſt ſancti Laurentii in lucina ecclesia. Refert uero Ouidius ei
templo ſacerdotem ex lupercalibus præfuiſſe: ad quem quum irent mulieres cōcipe
re nequeuntes: iis ante ſe denudatas proſtrataſqꝫ flagello uerberans hircinis cōfecto
pellibus ut conciperent efficiebat. Morte ſub exquilio multis inciduus annis Iuno
nis magnæ nomine lucus erat & infra. Gratia lucinæ dedit hæc tibi noīa lucus. Aut
quia principiū tu dea lucis habes. Augur erat nomen longis intercidit inanis. Ille ca
prum mactat iuſſæ ſua terga puellę. Pellibus exſectis percutienda dabāt. Eiuſqꝫ mo
ris meminit Iuuenalis. Condita in pixide lyde. Nec prodeſt agili palmas prebere lu
perco. Eademqꝫ Iuno Iouis ſoror & coniūx maiorem primariamqꝫ habuit ædem Io
ui tarpeio proximam. Ouidius. Si thorus in prætio eſt: dicor matrona potēns. Iūcta
qꝫ tarpeio ſunt mea tēpla Ioui in qua idem fiebat qui & Ioui cultus: cum dicat Sene
ca contra ſuperſtitiones ſcribens preter alios actus īſanos fuiſſe p ſingulos dies quaſ
dam mulieres quæ Iunonis & pariter Mineruæ ſuam ibi cellam habētis ſimulacris ꝓ
pius accedentes: & digitos ornantium modo mouētes capillos earū diſponere ſimu
labant: cum aliæ eſſent quæ tūc ſpeculū tenentes: dearū oculis illud ſupponerēt īſpi
ciendū. Et Varro de lingua latina dicit Iunonem ꝙ una cum Ioue iuuat terrā eſſe: Iu
nonemqꝫ lucinā inuocari: ꝙ partus a principio ab ea in lucē edit᷑. Cicero aūt pro mu
rena Iunōi ſacra feciſſe cōſules ſic oſ̄dit. Nolite a ſacris iunōis loſpite cui oēs cōſules
facere neceſſe eſt domeſticū & ſuū cōſulē auellere. opoſum fuerit ſingulos deoꝝ rit⁹

Treſ uene res

Phœnices de ꝓſtitutiōe filiaꝝ donū ueneri dabant

Tēplū ueneris erycinæ

Sacra ueneris obſcena

Angerōia

Tēplum iunonis Lucinæ

Cāpus Martius

Mulieres cōcipe neqꝫ untes ad tēplū iunōis lucine ueniebant

Vnde iūo Cōſules iunoni ſacrificabant

sicut in aliquibus supra fecimus distincte scribere: præsertim quum tales fuerit quos non nisi erubescentes possumus scribere: sicut. M. Ciceronem uel hac una te diuino uirum ingenio erubuisse: & suis q extant libris se uiuo per urbem Romam disseminatis indignitatem rei dānasse uidemus. Nam in libro quem de natura deorum accuratissime scripsit hæc per. Q. Lucium balbū dialogo respondentem dicit. Vides ne igitur ut a phisicis: rebus bene ac utiliter inuentis ratio sit tracta ad commentitios deos quæ res genuit falsas opiniones erroresq; turbulentos & superstitiones pene aniles: & formæ enim deo℞ & ætates uestitus: ornatusq; notescunt genera: præterea cognationes: coniugia omniaq; traducta ad consuetudinem imbecillitatis humanæ. Nam & perturbatis animis inducuntur. Accipimusq; deorum cupiditates: ęgritudines: iracundias. Quare ad ritus alios ueniemus: qui totam ciuitatem: multis diebus feriatā tenebant: sacra fuerunt. Cereris qn̄ Proserpina eius filia ab Orco fuit rapta. & paulo post inuenta: quatū dearū nominis interpretationem hāc Varro de lingua latina ponit. Ceres q̄ gerit fruges: ꝓserpina Luna: q̄ ut serpens modo sit a dextris modo a sinistris: earumq; dearū sacra licet ab Atheniensibus Eleusina a loco dicta maiore celebrarent apparatu: Romani tn̄ in lunæ defectu & Romæ & ubicunq; ageret maximo æneo℞ tinnitu ea celebrauere: ad cuius moris strepitum perpulchre Iuuenalis allusit quū mulierem notare uolens garrulam atq; contētiosam dixit. Vna laborāti poterit succurrere lunæ. seruatū aūt a Romanis extra urbem eum morem Plutarchus in uita Aemilii sic ostendit. Luna obscurari cœpit ac deficiente lumine: multisq; coloribus mutatis: tandem nusq̄ apparuit. Romanis ut moris est tinnitu æris lumen eius reuocantibus: & ignes multis facibus ad cœlū tollentibus nihil simile a Macedonibus factum. Termino sacra fiebant q̄ in eius tutela fines agrorū esse putabant. deniq; Numa pompilius statuit: eum qui terminum exarasset & ipsum & boues sacros esse. Terminusq; quo loco colebatur super eum foramen patebat in tecto. quod nefas esse dicebant terminū intra tectū consistere. At uero ædes ipsi gentiles templaq; sicut & nostri rite cōsecrantes Augusta appellauere: unde uult Ouidius Augustū fuisse dictum quasi rite a populo sacerdotibusq; dicatum: eademq; ab origine auguria sunt dicta q̄ si ea Iuppiter manu sua dare & augere sit iussus. Is uero augurādi mos latam in urbe Romana habuit prouinciā: ut augures tanto præficiendi sacerdotio ex maioribus p̄stantioribusq; urbis eligi consueuerint. Vnde gloriatur in bruto marcus Cicero se a. Q. Hortensio uiro clarissimo in collegium augurū fuisse cooptatum. & Q. mutium scæuolam augurē uidemus inter primarios omnium ætatum uiros cōnumerari: quē in templo uestæ quo nihil in urbe Roma habitum est sanctius aram ipsam amplexātem syllæ carnifices interfecerūt. Cuius sanguine ignis ille uirginū cura perpetuus: pene fuit extinctus. Eratq; sicut paulus Aemilius solitus fuit dicere summa eius sacerdotii potestas: quod nec Senatus cogi: nec cōueniēdi locū poterat habere nisi quando & ubi augures præscripsissent: locū uero inaugurādi ostēdimus fuisse in curia ueteri: ubi nūc sancti Petri ad uincula est ecclesia: quā titulo cardinalatus: nūc obtinet uir sūmus Nicolaus de cusa: germania oriūdus: philosophia theologiaq; egregie: & mathematicis eloquentiaq; eximie ornatus: licet aliqn̄ alibi inaugurarent. Nam Festus pompeius tesca uel tesqua dicit esse loca augurio designata: & postmuriū esse pōtificale pomeriū ubi pōtifices auspicabant: artem uero inaugurādi ab ipsis seruatā facile ostēdere possemus: nisi fomentū addere uereremur quorundā ex nostris insanię q nimiū auguriis credere uident. Vt mustellæ occursum bestiolæ oium mūdissimæ:

Cicero deos suos dānat

Cereris sacra
Ceres
Proserpina celebratio
Cereris & proserpinæ

Termio sacra fiebāt

Augustum
Auguria unde
Qu. Mutius scæuola augur interfectus
Sūma augu℞ potestas
Locus inaugurandi in curia ueteri
Tesca uel tesqua
Postmurium

&homini amicissimæ: ut corui crociatũ: noctuæ ac bubonis cãtũ tert iti expauescant
Melius Cicero qui Nonio optimam spem habere licere dicẽti ꝙ septem aquile in ca-
stris põpeii essent captæ inquit rectæ moneres si aduersus picas nobis pugnandũ fo-
ret: & non insule consul ille qui pullarios nũciantes pullos non adicentes sacris pasci
nolle iussit illos ut biberent proiici in profluentem: & labieno in eastris pompei diui
nationibus auguriisq; innixo dicenti: Pompeium superaturum: deridens respondit
Cicero. eos hac spe ductos castra nuper amisisse: sed omnium maxime grauiter & ue-
re sensit doctissimus Varro: qui deos dixit otiosos & feriatos fore si sua consilia Cor-
niculæ crederent. aut Coruo hominibus indicanda: & tamẽ ut leuitatem eorꝝ argua-
mus: qui se auiũ uolatui aut occentui committunt: augurandi particulam ex Varro
ne docebimus: augures cum se in supræmam curiæ ueteris partem recepissent: uestẽ
induti sacerdotalem: lituum quæ uirga erat: manu tenentes eleuata: spacium in cœ-
lo ambitu quem prospicerent designabant. Idq; templum appellauere: ꝙ tribus mo-
dis dicitur: a natura: ab auspicando: a similitudine in cœlo quia tuemur templum. id
quatuor modis sinistra ab oriente: dextra ab occasu: antica ad meridiem: postica ad se
ptentrionem. In terris dictum templum locus augurii intra fines qua oculi conspici
unt idem tuemur a quo templum. Et de lituo sic habet Liuius in primo. Numa pom-
pilius augurio creatus rex: inde ab augure: cui deinde honoris gratia publicum id sa-
cerdotium perpetuum fuit deductus in arcem: in lapide ad meridiem uersus cõsedit
Augur ad leuam eius capite uelato sedere cœpit: dextra manu baculum sine nodo ad
uncum tenens quem lituũ appellarunt regiones ab oriẽte ad occasum determinauit
dextras ad meridiem partes: leuas ad septentrionem. oculis enim intẽtissimis aues au
gurium facientes (nam aliquæ nullius erant augurii): sinistrorsum an dẽstrorsum: &
canentes ne an tacitæ aduolarent diligenter obseruabant. bonum inde aut malum fu
turæ quam animo meditarentur rei ex eorum disciplina uel potius insipientia elicien
tes. Nec mouere debebit quẽquam quod multi scripserunt occentum soricis. Fabio
Maximo dictaturã abstulisse quum id porius augurum inuidia sit factum: dictarurã
alteri cupientium demandari: aut quod Liuius in primo refert: si actius nauius quia
eotem nouacula discidit auguriis sacerdotioq; tantus honor accessit: ut nihil belli do
miq; postea in auspicato fieret consilia populi: exercitus uocati: summa rerum: ubi
aues non addixissent: dirimebantur. profecto enim id fuit quod Augustinus in ciui-
rate dei dixit scripsisse Porphirium: a demonibus fuisse diuinationes augurum: aru-
spicum: uatum: atq; somniorum: & miracula magorum. multa igitur de augurum di
sciplina & auguriis iterato dicturi ab eo incipiemus quod nostris omnibus ne hanc
extimescant uanitatem plurimũ prodesse debebit. Pliniũ scilicet scribere: in augurũ
disciplina fuisse: nulla auspicia pertinere ad eos qui ingredientes obseruare ea ne-
glexerint: & ne in primario eiusmodi rerum uerbo erretur Nonius Marcellus docet.
Auspicium esse auium inspectionem. Augurium rerum omnium coniecturam. Li-
uius in decimo. Rogatio promulgata: ut quum quatuor augures: quattuor pontifi
ces tunc essent: placeret augeri sacerdotum numerum: & quattuor pontifices: quin-
q; sacerdotes de plebe omnes legerentur. inter augures enim constat imparem nume
rũ debere esse: uocatæ tribus: ingenti consensu accepta est rogatio. Ira octo põtificũ
nouẽ augurꝝ numerus factus &. xxyii. Liui. in locũ. M. marcelli. L. Aqlius petus au-
gur creatus inauguratusq;. Cice. in legibus Sacerdotũ genera duo esse dicit: unũ qd
ꝑsit cerimoniis & sacris. Altêꝝ ꝙ ĩterꝑtet fatidicorꝝ & uatũ effata ĩcognitaq; quorꝝ cã

Cicero augu- ria deridet
Augurãdi mos
Tẽplum
Sinistra
Dextra
Antica
Postica

Lituus

Occẽtus soricis

Auspiciũ
Auguriũ
Sacerdotũ duo gña

S.P.Q.R.asciuerit.Interpretes autem Iouis:opt.maximi publici augures signis:
& auspiciis postea uidēto:disciplinā tenēto.sacerdotesq; uineta uirgeta:& salicta pu
blica auguranto:quiq; agent rem duelli quiq; populare auspiciū præmonento:olli-
q; obtemperanto:diuorūq; iras prouidento:hisq; parenro:cæliq; fulgura regionib⁹
ratis denotanto:ut bēq; & templa & agros libetata & effata habento.Quæq; augu-
res iniusta:nephasta:uitiosa:dira:defixerint irrita infectaq; sunto:quiq; nō paruerit

Augurum potestas

capitale esto.Quid uero maius si de iure quærimus q̄ posse a summis imperiis a sū-
mis potestatibus comicia tollere:consilia uel instituta dimittete:uel habita repudia
re:quid graui⁹ q̄ rem susceptā dirimi:si unus augut alitet dixerit:quid magnificenti
us q̄ posse discernere ut magistratu se abdicēt consules:quid religiosius q̄ cum popu-
lo:cū plebe:agēdi ius dare:aut nō dar̄ qd legē.si nō iure rogata sit tollete:Iā uero p-
multorum exemplorū & nostra est plena res publica & omnia regna omnes populi:
cunctæq; gentes:augurum prædictis multa incredibiliter uera cecidisse uiderūt.om
nes magistratus auspicium iudiciumq; habento:ex his quæ senatus esto eius decreta
rata sunto.omnibus magistratibus auspicia dātur & iudicia:ut esset populi potestas
ad quem prouocatut:auspicia ut multos inutiles conatus impedirent mora sæpe.n.
populi impetum iniustum auspiciis dii immortales represserunt.Auspicia seruanto
auguriis parēto.Est āt boni augutis meminisse maximis.r.p.tēporibus præsto eē de
bete:Iouiq; optimo maximo se consiliarium atq; administrum datum.Et.M.Varro
augur consul adest:tum quum exercitus imperatur:ac præit quid eum dicere opor-
teat.Cicero philippicarum secundo:quod enim ipse me augurem a toto collegio ex-
petitum.Cn.pompeius &.Q.hottensius neq; enim licebat a plutibus nominari.Fe

Signa quinq; quæ augures obseruabāt

stus pompeius scribit quinq; genera signorum obsetuasse augures:ex cœlo:ex auib⁹
ex bipedibus:ex quadrupedibus:ex diris auspicium ab aspiciendis auibus dictum ē.

Auspiciū

Aues funebres

Oscines

Auis superuacanea

Puls

Tripudiū

Lūminaria accēsa in auguriis captandis

Vultores femiæ zephyro impregnant̄

Ex auibus ille appellabant̄ funebres quæ in auguriis aliquid fieri prohibebāt.Osci
num augurium a cantu auium.oscines aues.auspicium ore facientes.Superuacanea
dicebatur ab auguribus auis quæ ex summo acumine uocem emisisset:dicta ita q; om
nia supra uagat̄ aut canit.Puls potissimū dabat̄ pullis in auspiciis:quia ex ea neces-
se erat aliqd decidere q; tripudiū faceret idest terripauium pauire.n.ferire est bonum
enim augurium esse putabant si pulli per quos auspicabātur comedissent:præsertim
si eis edentibus aliquid ab ore decidisset:sin aūt omnino non edissent arbitrabātur
periculum iminere.Plutarchus in problematibus.Metellus pontifex maximus pru-
dens & ciuilis post sextilem mensem augustum uetuit auspicari:quod adultis & per-
fectis auibus auspicādo anteq̄ æstas aduenerit sit prudētiæ.Autūno āt aues parti iu-
tiles sūt ptī morbidę ptī pulli ipfecti:& aliq; pp āni tp̄s alio deuolāt:& idē:q prius au
spices nunc augures in captandis auguriis luminaria semper accensa etiam interdiu
habere uoluerunt:ut scilicet an uentus esset intelligerent quo prohibente aues du-
biæ & perplexæ uolant:nec aliquid certi cursus ostendere possunt:sed cum flamma
cetnitur recta & constans de auium quieto uolatu iudicant:& infra.In auguriis uul
ture plurimum utuntur:quia Romulo in condenda urbe.xii.apparuerunt uel quia
ut Herodotus uultur nemini nocer animali quæ nisi cadauera cōedit:nec aues mor-
tuas attingit:& uultures omnes fœminæ zephyro ut arbores imptægnantur.Vnde
purior cæteris auibus.Item augures si ulcus haberent augurandi causa sedere prohi

Auguriū q̄ sacerdotio multat̄

bebantur:quia integros & sanos corpore & mēte eos esse oportet qui sacra peragūt.
Cæteris sacerdotib⁹ simul ac ad iudiciū ducti ac dānati sunt aliū substituūt.Augurē

uero donec uita suppetat licet maximo totum criminū:cōuictū sacerdotio nō mulctāt: quia nō honoris nec magistratus:sed scientia atq3 artis cuiusdā:potius nomē ē augur: quæ nō potest auferri:sicut nec medico medicina ats nec musico cātandi peritia.aliū uero nō instituunt.q sacerdotum numerū ab initio cōstitutum merito tuentur. Caduca auspicia dicunt cum aliquid ī templo excidit. Cliuia auspicia dicebant quæ aliquid fieri prohibebāt. Omnia enim difficilia cliuia. Vnde & cliui loca ardua. pedestria auspicia arbitrantur quæ dabant a uulpe:lupo:serpente:equo:cæterisq3 animalibus quadrupedibus. piacularia auspicia arbitrabant quæ sacrificantibus tristia portendebant:ceu aut hostia ab ara effugisset:aut percussa mugitū dedisset:aut in aliam partem corporis quā oporteret cecidisset: pestifera auspiria esse dicebant cum cor in extis aut caput in iecinore nō fuisset. præpetes aues dicuntur quæ se ante auspicātem ferunt:nam præpetere dicebant anteire: & Plinius aues edocer auspiciis adhibēdas. cornices sunt in auspicate garulitatis. corui in auspiciis soli uidentur intellectū habere significationem suarum pessima eorum significatio cū gluciunt uocem uelut strangulati: Bubo funebris & maxime abhorrens publicis præcipue auspiciis: deserta incolit itaq3 in urbibus aut omnino in luce uisus dirum ostentū est. priuatorum domibus insidere scio non fuisse feralē. capitolii cellam intrauit propter quod urbs lustrata Anser perugil capitolium seruauit a Gallis. galline nigræ digitis imparibus ad rem diuinam idoneæ. Est iter aues ardeolarum genus qd leucos uocāt. altero oculo carere tradūt optimi augurii cum ad austrum uolant:solui.n. pericula metus q3 nigidius ait. Galli gallinacei hoc sunt tripudia solistia. hi magistrat9 nōs quotidie regūt domos q3 ipsi suas claudunt ac reserant. hi fasces Romanos pellunt aut retinērī:iubēt acies ac prohibēr. uictoriarum toto orbe partarum auspices: hi maxime terrarū imperio imperitant. Si milem uero huic uerborū leuitatē prior Plinio Liuius in quinto dixit. auspiciis hāc urbem conditam esse. auspiciis bello ac pace:domi:militiæ:omnia geri quis est q3 ignoret? Quid enim est si pulli nō pascenť? si ex cauis tardius exierit? si hoc cecinent auis parua sunt hæc sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam rem hanc fecerunt. Et no libro. L. papinius dictator a pullario monitus ad auspicium repetēdum Romam profectus. Item decimo. papirius cursor consul pularium in auspiciū ī mittit: & cum pulli non pascerentur pullarius auspicia mentiri ausus: tripudium solistinum consuli nunciaut. locarus in prima acie qui mentitus fuerat interfectus est. consul dii in prælio sunt inquit. habet pœnam noxium caput ante consulem. hoc dicente consule. Coruus clara uoce occinuit. Vnde & ipse Cicero oratione in Catilinā tertia hanc satuitatum disciplinam laudibus effert. Aruspices ex hetruria iidem iusserunt simulacrum Iouis facere maximum: & in excelsum contra atq3 fuerat ad orientē collocare ac se sperare dixerunt: si illud signum quod uidetis solis ortum: & forum curiamque conspiceret: fore ut ea consilia quæ clam essent patefierent. Et de auspicum responsis idem Cicero. Quanta maiorum nostrorum fuerit sapientia perspicere possunt qui statas solemnesq3 ceremonias pontificum rerum bene gerendarum auctoritate augurum fatorum: ueteri prædicatione A pollinis : uatum: libris : & portentorum explanationis hetruscorum disciplina contineri putarunt. Vnde Ciceronis sententiam secuti sunt posteri quod Flauius uopiscus in Aureliani principis rebus gestis sic ostendit Die tertia iduum Ianuarii fuluius Sabinus ꝑtor urbanus dixit. Referimus ad uos. p. c. pōtificū suggestiōe & Aureliāi principis literas: qbus iubet ut inspiciātur fatales libri qbus spes belli termināndi sacrato deorum animo cōtinetur. Scitis enim

Caduca auspicia
Cliuia auspicia
Pedestria auspicia
Piacularia auspicia
Pestifera auspicia
Prepetes aues
Prepetere
Cornices
Corui
Bubo
Gallinæ nigræ
Ardeole
Galli gallinacei
Aruspices ex hetruria
Fatales libri

ipsi quotiensc̄uq; grauior extitit aliquis motus: eos semp inspectos: neq; prius mala
publice esse finita q̄ ex hiis sacrificio℞ processit auctoritas. T̄uc surrexit primæ sentē
tiæ Vlpius silanus: atq; ita locutus est. Sero nimis de re.pu. Pontifices retulerūt: q
puri q mundi: q sancti: q uestitu animisq; sanctis sunt. Cōmodi templum ascendite:
subsellia laureata consternite. Veteranis manibus libros euoluite. Varia.r.pu.quæ
sunt eterna perquirite: patrimis matrimisq; pueris carmē īdicitæ. Nos sumptū sacris:
nos apparatū sacrificiis: nos aris tumultuarias indicemus hostias hęc interrogati plę
riq; senatores sentētias dixerunt. Itum est deinde ad tēplum: īspecti libri: proditi uer
sus lustrata urbs: cantata carmina: amburbiū celebratum: amburbialia promissa atq;
ita solēnitas quo iubebat̄ modo expleta est. litteræ autē quas supra Flauius Aurelia
num scripsisse dicit: fuerūt hæ: Aurelianus augustus Senatui amplissimo salutē. Mi
ror uos.p.c.tādiu de apiendis libris sybillinis dubitasse: proinde quasi in christiano
rū ecclesia nō in templo deo℞ omnium tractetis. Agite igit̄: & castimonia pontificū
cerimoniisq; solemnibus iuuate principē necessitate publica laborantem. inspiciant̄
libri: quæ facienda sunt celebrentur profuit tamē multis in rebus Romanū hunc prī
cipem religionis cultum seruantē deos timuisse. Nam cū uerus apolonius thianeus
philosophus ipsi Aureliano desolationem thianæ meditanti sic dixisset. Aureliane
si uis uincere nihil est quod de ciuium meo℞ nece cogites. Aureliane si uis imperare
a cruore innocētum abstine. Aureliane clementer te ages si uis uincere. ut bene ille li
quit intactam. Sed iam aliquos particulares uideamus effectus: quos ab auguriis ꝓ
uenisse dixerūt. Plinius siculo bello ambulante in littore augusto. piscis e mari ad pe
des eius exiliit: quo argumento uates respondere. Neptunum patrem adoptantem
eū sibi Sextum pōpeium repudiasse. Et infra picus martius in capite prætoris Vrba
ni lucii tulonis in foro iura pro tribunali ferentis sedit ita placide: ut manu præhēde
retur. Respondere uates. Exitiū imperio portēdi si occideretur: at si dimitteretur prę
tori dimissa est: & prætor breui mortuus prodigiū impleuit. gallinam cum lauri ramu
sculo cecidisse in sinū Liuiæ drusillæ: quæ fuit imperatrix. & hucusq; seruatum: ut ex
ea lauto imperatores fuerint laureati: fuerunt quoq; minores auguribus subditi sa
cerdotes. Exticipes: quos ab inspiciēdis extis dixerunt: omentis enim extisq; & fibris
animaliū sua inspectis disciplina: futura hominibus prædicebant eosq; sic descripsis
se Virgiliū supra ostendimus: pecorumq; reclusis pectoribus inhians spirāria consu
lit exta: cuius insaniæ ab historicis poetisq; infinita summi possent exempla: ex q bus
nōnulla ponemus. Syllæ cuius tempora sicut inquit Augustinus talia fuerūt: ut su
periora quo℞ uindex esse uidebat̄ illi⁹ cōparatione quærerent̄. Cū primū ad urbē cō
tra mariū castra mouisset adeo læta exta imolanti fuisse scribit Liuius: ut custodiri se
postumius aruspex uoluerit capitis suppliciū subiturus: nisi ea quæ in aīo Sylla habe
ret diis iuuātibus impleuisset. & Suetonius de Cęsare dixit cū somniasset se matri stu
prum intulisse coniectores eū ad amplissimam spem incitauisse: sed & Cornelius Ta
citus de Vespasiano scribit. Iudeam inter syriāq; carmelus est: ita montem uocāt: sa
crificāti in eo Vespasiano cū spes occultas animo uersaret: basilidis sacerdos īspectis
extis qequid est inqt Vespasiane q̄ paras siue domū extruere: siue prolatare agros: si
ue ampliare seruitia: datur tibi magna sedes īgentis termini: quod ad īperiū euectus ī
pleuit sed unica. M. V. quā ꝑmistimus respōdeat snīa. non solū otiosos sed sordidissi
mos fuisse deos si ī iecor℞ & uiscer℞ sterqlinio sua occuluerīt cōsilia hoibus ab īsani sa
cerdotib⁹ manifestāda: ut optabilius fuerit ualuisse apud maiores Cice.ꝓ.A.cluētio

Litare aureliam imperatoris

Apollōius Thianeus

Pisis e mari ad pedes augusti exiliuit

Picus martius

Galliā cū lauri ramusculo i sinū liuiæ decidit

Extipices

Laeta exta Sillę castra ad urbē cōtra mariū mouenti

Carmelus

M. Var. in deos cōtumeliosa sētentia

sententia pietate & religione & iustis præcibus: deorũ mentes: nõ contaminata super stitione: neq; ad scælus perficiendũ cæsis hostiis posse placari. Vbi enim fuisse deos alibi: q̃ in stercore existimabimus: qñ ea acciderunt: quæ Plinius enumerat: iis qui quæsiuerunt ostensa. M. enim marcello cum periit ab Anibale caput iecoris defuit. defuit & G. Mario cũ imolaret uticæ. Item. C. principi kalendis Ianuariis cum iniret consulatum quo anno interfectus est. Claudioq; successori eius: quo mense interẽptus est ueneno Pyrrho regi quo die periit: præcisa hostiarum capita sed & præbendis quoq; lætis & prosperis diu in stercore iacuerunt. diuo namq; augusto spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die: uictimarũ iecinora replicata intrinsecus ab una fibra reperta sunt: responsumq; duplicaturum intra annum imperium Gemina item diuo Augusto apparuere iecinora: quo die apud Actium uicit. Sed & magici fuerũt & mathematici: quos accuratissime Cicero & Plinius impugnant: quibus & Liuius consentire uidetur. cum regem Tullum quia Iouem mala religione sollicitabat: fulmine cum tota domo flagrasse dicit. Et Augustinus in ciuitate dei dicit aduersus magicas artes Romanorum esse leges præsertim duodecim tabulaꝝ. Et asclepiade imprimis dicit Plinius adimere magicæ uanitates: ut abrogaret hærbis fidem: eumq; ꝓbare bonis argumẽtis dicit si magia fuisset uera potuisse Romanos contra Cimbros & Theutonas: contra Aphros: contra Gallos: & cæteros prouidisse: si hærbarum arte magica fames tolleretur: & portæ urbiũ seruarentur. Et Helius spartianus de Didio iuliano imperatore scribit fuisse illi eam amentiam: ut per magos pleraq; faceret: quibus putaret odium populi deliniri: quasdam enim non conuenientes romanis sa eris hostias imolauerũt: carmina ꝓphana cantauerunt: & ea quæ dicunt ad speculũ fieri in quo puer præligatis oculis incantato uertice qua respicere dicitur. Mathematicos uero Suetonius asserit a Tyberio imperatore expulsos fuisse sed deprecantib͏ᵘ & se artem deserturos promittentibus ueniam dedisse. Cornelius autem tacitus mathematicos dicit genus hominum potentibus infidum sperantibus fallax: quod in ciuitate Romana & uetitum semper & retentum fuit: quos postea Vitellium imperatorem asserit expulisse. Sed & alios habuerunt prisci sacrificulorum præstigiorũ: & præcationum ac uariarum obseruationum mores: a quibus partim in urbe Roma uetitis: partim a supstitiosis in usu habitis: plurimæ oriebant insaniæ. Liuius. xxii. inte rim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ gallus & gallina: græcus & græca in foro boario sub terrã demissi sunt uiui: & item infra. Liu. xxv. Tãta religio & ea maxima ex parte externa ciuitatẽ incessit: ut hoĩes aut dii alii uiderentur effecti: nec iam in secreto modo: sed in publico & ta foro capitolioq; mulierũ turba erat: nec sacrificantiũ nec præcantiũ deos more patrio. Sacrificuli ac uates cœperãt hoĩum mentes: quorum numerum auxit rustica plebs ex incultis diutino bello infestisq; agris egestate & metu in urbẽ compulsa: & quæstus ex alieno errore facilis: quẽ uelut ex concesse artis usu exercebãt. M. æmilius prætor edixit: ut quicũq; libros uaticinios prædicationesue: aut artis sacrificãdi haberet: eos libros oẽs litteras q; ad se ferret. Maiorẽq; in predictis auctoritatẽ habuit precatio: cui faciẽdæ scriptor (sicut scribit Plinius) præibat aliqs: & alius adhibebat custos ne erraretur in uerbis alius itẽ pponebat qui linguis fauere a circũstantibus iuberet: quemadmodum apud nos seruatur cum sacram lecturus in ecclesia lectionem alta dicit uoce: iube domine benedicere: cui boni hominis fit responsio: ut digna in eius corde & labiis sacrorum dogmatum sit enunciatio; dicebant enim gentiles; fauere linguis omnes; Et tu

Snia de diis placãdis

Tulli regis mors

Aduersus artes magicas

Mathematici a ube rio expulsi

Precatio

Fauere linguis oẽs

Tibicen caneneaIiud interea exaudiatur:ue ſtalem itaq; præcationem fuiſſe aſſerit. Plinius qua aq uam illa cribro attulit. Et parietes ab incēdiis præcatiōibus fuiſſe cir cunſcriptos: & ueſtales creditum mancipia fugitiua non dum urbē egreſſa retinuiſ ſe in loco præcationibus. Vnde & traditum morem dicit primū anni diem lætis præ cationibus inuicem fauſtum ominari: obſeruationes cum fuerint propemodum infi nita: nonnullas ponemus. Sāguinem gladiatorum ex uulnere morientium bibebat ut procul a comicialī eſſent: quod tamē ſcribit Plinius cum ſpectaretur: aut fieret in harena horrorem attuliſſe. Et obſeruatio illa erat qua Auguſtum ſcribit Suetonius adeo tonitrua & fulgura expauiſſe: ut ſemper & ubiq; pellem uituli marini circunfer ret pro remedio: & qua ceſar poſt unū ancipitem uehiculi caſum ſemp domū egredi ens carmine ter repetito ſecuritatē itinerum nuncupabatur: ſicut nos domus limitē tranſgreſſuri ſignaculo crucis præmiſſio diuinam ab aduerſis tuitiōem imprecamur: publicaq; illa fuit obſeruatio eum in oppugnationibus ante omnia euocabatur a Ro manis ſacerdotibus dii: ſub quorum tutela urbs aut oppidum id erat: promittebant q; illi uel illis diis eundē aut ampliorē locum Romæ alibiq; ideoq; Romæ deus tute laris ignorabatur: ne poſſet ab hoſte aliquo euocari publica ēt obſeruatio illa erat de q̄ Cicero in Vatinium. Ioue fulgurante cū populo agi nefas eē. & lautum in ſinu Io uis poni quotiens læticiam nouam uictoria attulerit. in prophanis uſibus pollui lau rum & oleam fas non eſſe: & ne propiciandis quidem numinibus accendi ex his alta re: aramue debere. Et Plutarchus in problematibus ſcribit: cū i cæteris Dianæ tēplis ceruorum cornua affigere mos eſſet in ea tantūmodo quæ erat in auentio boum affi xa fuiſſe: quod Antonius horatius in ſabinis bouem inſigni ſpecie & magnitudie na tam a diuino quodam monitus ſiquis imolaſſet: totius italiæ imperio eius ciuitatem potituram. Cornelius ſacerdos eo ad tyberim lauandi ſpecie iuſſo imolauerit: & Ro mæ imperiū italiæ peperit. Et præſtigia dānans Suetonius de Veſpaſiano dicit. Nū ciata fuiſſe ex urbe præſtigia. Nerone diebus ultimis monitum per quietem ut tēſam Iouis optimi ex ſacrario in domum & in circum deduceret: quorum etiam præſtigio rum iudeos ſcribit pœnas dediſſe: cum in oriente percrebuiſſet: uetus & cōſtans opi nio eſſet in fatis: ut eo tempore iudeæ præfecti rerū potirentur. Iudeiq; id ad ſe trahē tes rebellarunt: & urbe amiſſa ad exterminium ſunt adducti: quorum tamē præſtigio rum aliquid certioris euentus habuiſſe eſt uſus Ioſephus nobilis iudeus: qui cum ue ſpaſiani iuſſu coniiceretur in uincula conſtantiſſime aſſeuerauit: fore ut ab codē ab ſolueretur. Verum iam imperatore: quod & poſtea factum fuit. Q uod autem ſupra Cicero in legum libris: diuorum iras prouidento: hiſq; parento dixit ad prodigia ſpe ctat de quibus eodem libro: prodigia & pottentia ad hetruſcos & aruſpices ſi ſenatus iuſſit deferunto: hetruriaq; principes diſciplinam diſcunto: quibus diuis decreuerit procuranto: iiſdemq; fulgura & oſtenta pianto. prodigia autem nonius Marcellus di cta uult q; porro ſint adigenda: & infra prodigia ſemper eſſe peſſima. q; deo tum ſint iræ uel minæ. Liuius. yui. M. Rutilio tertium & Manlio torquato tertium coſſ. pro digium lapidibus pluit: & libro. xxii. q; autem in piceno lapidibus pluiſſet nouendia le ſacrum editum eſt urbs luſtrata: hoſtiæ maiores quibus edictum eſt diis donum ex auto pondo. xl. ad lauinum Iouem portatum: & ſignum æneum auratum Iunoni in auentino: lectiſternium ceræ & Romæ a iuuenture. Supplicatum fortunæ in algido & inde Romæ omnibus diis: & igenio maiores hoſtiæ. Atilius ſeranus prætor uota ſuſcipere iuſſus: ſi in decem annos. r. p. eodē ſtetiſſet ſtatu: & infra Liui. xxiii. pdigia

eo anno

Obſerua tio ad comitia lē morbū

ſanguis gla diatorū bi bebat cē ſatum

Pellis uitu li marini

publica ob ſeruatio

Tutelaris deus

Aliæ obſer uationes

cornua cer uorū in dia næ tēplis

Præſtigia

Ioſephus iudeus

Prodigia

Ostentum

eo āno multa nunciata sunt quoq; magis credebāt simplices ac religiosi homines eo plura nūciabantur. Et. xxiiii. uerum ex ingenio fateri coactus sic babet prodigia procurarunt quæ nunciata erant & alia ludibria oculorum auriūq; credita ꝓ ueris ostētaq; proximo loco Romanis fuerūt: quæ Vlpianus de uerborum significatiōe dicit labeonem diffinisse: cum cōtra naturam alicuius rei genitum factūue est aliqd duo q; eorū genera eē cum quis cōtra naturam nascitur tribus manibus aut pedibus homo alterum cum quid prodigiosum uidetur: quæ græci phātasmata dicunt. Plinius subsedit ī cumano arbor: graui ostento: paulo ante Pompeii magni bella ciuilia paucis ramis eius eminentibus. Ostentumq; est: cum arbores in capitibus statuarū uel in atriis enascunť: uel in arboribus ipsis alienis. In capitolio bello persei enata palma uictoriam triumphosq; portendit quæ tempestatibus prostrata. eodemq; loco ficus enata est in messale & . G. cassii censorum lustro: a quo tempore pudicitiam prostratam Piso grauis auctor ē. Mōstra subsequuntur: Nonius dicit deorum monita esse. Et festus monstrum dictum uelut monestrum q; moneat aliquid futurum: prodigium uelut prædicium q; prædicat: portentum q; portendat: Ostensum est q; ostendit. Tenitas esse inquit festus deas sortium dictas: q; tenendi habeāt potestatem. Videmusq; bina fuisse sortium genera. Vnum quas sortes uirgilianas appellauere cum aperto Virgilii codice destinati in ordine & numero uersus q sorte occurrissent: ī augurium accipiebātur: De quo Helius spartianus in Adriani uita. Quoquidem tempore cū solicitus de īperatoris erga se iudicio uirgilianas consuleret sortes: ī hos incidit uersus. Quis ꝓcul ille autē ramis insignis oliuæ Sacra ferens: nosco crines incanaq; mēta: Romani regis primam q legibus urbē. Fūdabit: curibus paruis & paupere terra. Alterum fuit sortium genus uetustissimum a sacerdotibus confictum respōsisq; oraculoꝝ adsimile: quod inscripta foliis arborum tabellisq; diuersorum euētuū eulogia: ad deorum puluinaria erant a sacerdotibus ita disposita: ut cum illi aut orati uoluissent aut sponte constituissent: certo decussa artificio: in id spei aut timoris populos & principes uiros inducerent: quod sibi conducibile aut delectabile existimarent. hinc illud est apud Liuium libro. xxii. prodigii a sacerdotibus procurandi loco habitum: sortes attenuatas idest sponte sua in altare tanq̄ e cælo delapsas: unamq; excidisse ita scriptam Mauros cælum suum cōcutit. Cernere autē ex Liuio quales adhibitæ fuerunt procurationes: ex quibus omni sacerdotio maxima accessit delectatio: & utilitas iucūdissimū est. Decēbri enim mēse q̄rēdis uoluptatibus sūmæ idoneo huius ꝓcurādæ sortis gratia: ad ædē Saturni romæ imolatū est: lectisterniūq; imperatū & cum lectum senatores strauerūt: & conuiuiū fuit publicū: ac per urbem saturnalia die ac nocte clamata. populusq; eū diem festum perpetuum habere ac seruare iussus.

Phātasma

Monstrū
Prodigiū
Portentū
Tētæ deæ
Duo genera sortium
Virgilianæ sortes

Sortis genus ātiq̄ssimum

Procurationes

Vota

Vota quoq; prisci impetrandis a deo cōcupitis emisere quæ ut implerent constantissime sunt adnixi. Liuius in Tulli regis rebus gestis: In retrepidā duodecim uouit salios: phanaq; pallori & pauori: & libro quinto dictator. M. furius camillus ueiios capturus decimam Ioui pythio uouit & Iunoni hospitium promisit. & Hannibalē Liuius bellum meditantem romanum: facit secundis se uotis obligasse. Qua de re plura dicere omittemus quia apud priscos pariter & apud nostros: & pari forma ē acta.

Vallis Egeriæ

Multa superius a nobis sunt ostensa per quæ prisci futura scire: prouidere & auertere conabantur: unum hoc loco libet ostendere p qđ certiora: & oculis subiecta: sacrorū auxilio occultari posse credebāt: Ad uallē egeriæ quā fuisse tenem⁹ ad sextū decimū ab urbe lapidem. ubi cinthianum est summi uiri Prosperi cardinalis columnæ oppi-

Fortũa uirilis Virgines nudæ inspiciebant a sacerdote

dum: lacus illi subiectus sicut semper alias nunc nemorensis est dictus: quo in loco templum erat fortunæ uirilis. Eius sacerdotem uirgines ꝗ primum uiripotentes esse inciperent: a parentibus ductæ adibant. Isqꝫ eas oĩno nudatas undiqꝫ ĩspiciens: uicia corporis apparẽtia indicabat. Et admonitæ uirgines cũ fortunæ thura imolassent ui cum illud maritum qui contingebat perpetuo celari impetrasset tenebant.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE SECVNDVS LIBER INCIPIT.

Põtifex maximus Põtificũ a duo genera

CONFECTAS Iam & sub religionis uelamine a priscis gẽtilibus ad luxum: fastum: opesqꝫ quærendas uario excogitatas modo artes: pontificum scilicet flaminumqꝫ: & sacerdotum institutiões primum post cætera quæ religionis fuere secundo hoc uolumine ostendemus. Pontifices Varro de lĩgua latina scribit dictos esse a ponte sublitio: quem sæpe fecerũt. additqꝫ Festus maximũ eẽ dictũ põtificẽ ꝙ maximaꝝ rerũ: ꝗ ad sacra & religionẽ ꝑtinẽt iudex sit uindexqꝫ cõtumaciæ priuatoꝝ magistratuũ. põtifices uero alii duoꝝ fuerũt generũ ex patriciis maiores. & mĩores ex plæbe. Quãtæ ãt dignitatis fuerit pontifex maxĩus Liuius libr. xlyii. oñdit ꝙ Gn. Cornelio ꝑtori mulcta indicta ẽ: qa cũ. M. æmilio lepido põtifice maxĩo iniuriose cõtenderat: sacroꝝ. n. ꝗ magr̃atuũ ius potẽtius fuit. Eadẽqꝫ põtificis maximi dignitas ab eius mõ ereandi apparet. Li. n. xxy. scribit comitia põtifici maxĩo creãdo sunt habita. Res ingẽti certamine acta. creatus est Licinius crassus qui ædilitatẽ currulẽ periturus erat: ante hunc intra. cxx. annos nemo. præter. p. corneliũ põtifex maxĩus creatus fuerat: ꝗ sella curruli non sedisset. Cicero autem oratione in legẽ agrariam ruli secunda dicit. comitiis pontificum nõ nisi decem: & septem tribus fuisse uocatas. Et Suetonius trãquillus de. C. cæsare pontificatum maximum petiit: non sine profusissima largitione in qua reputans magnitudinem æris alieni cum mane ad comitia descenderet ꝓdixisse matri osculanti fertur domum se nisi pontificem non reuersurum Atqꝫ ita potentissimos duos competitores: multumqꝫ ætate & dignitate antecedẽtes superauit: ut plura ipse in eorum tribubus suffragia ꝗ uterqꝫ in omnibus tulerit. Vnicum tamen uideo Romanorum imperatorem non ad luxum & fastum: sed ad clæmentiæ & pietatis instrumentum quæ fuisse pontificatum: Suetonius enim scribit: Titum uespasianum qui iure optimo appellatus est deliciæ humani generis: pontificatum maximũ ideo se professum accipere: ut puras seruaret manus. fidemqꝫ præstitisse: quod nunꝗ post hac auctor fuerit cuiusꝗ necis nec cõscius: quamuis interdũ ulciscendi causa nõ deesset: qua in re intelligi potest primas fuisse pontificis maximi partes: manus ab effusione humani sanguinis continere: quo post habito respectu: alii omnes Romani imperatores uoluerunt pontificatu maximo exornari. Flamines Varro dicit dictos: ꝙ caput uinctum habẽt filo: & cognomen accipiunt ab eo deo cui sacra faciunt: sed partim sunt aperta ut Martialis uolcanalis. obscuriora partim ut dialis a Ioue: furialis a furida cuius in fastis feriæ erant furinales. Et Liuius dicit. Numa pompilius flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insigniqꝫ eũ ueste & curuli regia sella adornauit: huic duos flamines adiecit. Marti unum: Alterum quirino: ꝙ autẽ flamines etiam a pontifice maximo crearentur. Liuius xxyi. ostendit. C. flaminius flamen ca-

Flamen Flamines a põtifice creabãtur

ptus

ptus a.p. Licinio pontifice maximo ut animum eius cura sacrorum & cerimoniarum
cœpit; ita repente exuit antiquos mores: ut nemo in tota iuuentute patrum primori-
bus probatior haberet. Creatos etiam fuisse flamines a dictatore urbium: & opido-
rum ostendit. Cicero in miloniana oratione. Milo lanuuium ex quo erat municipio
& ubi tum dictator profectus est ad flaminem prodendum: item infra: interim cum
sciret Clodius iter solemne: legitimum: necessarium miloñi esse lanuuium ad flaminẽ
prodẽdum q erat dictator lanuuii milo. Maximum flaminem fuisse dialem iter. xv.
flamines dicit Festus: & cum cæteri discrimina maiestatis suæ haberent pro minimo
habitum pomonalem: q Pomona dea leuissimo fructu agrorum pomis præsideret.
Et flamini diali annulum quidem gerere non licebat solidum: aut aliquem in se ha-
bere nodũ & flamini iurare diali fas non erat: quod parua in re ei fidem non habere
absurdum esset: cui diuina summa credita essent flamenq; dialis cum flaminicam ha
beret uxorẽ ea mortua sacerdotio se abdicabat. quia cum uno & eodem tẽpore uxor
cum eo sacraretur multa essent ĩ sacris quæ illa mortua agi nequirent: & statim alte-
ram superducere cum difficile rum iniquum atq; impium uidebatur. Palatualem fla
minem ad sacrificandum ei deæ constitutum fuisse: in cuius tutela palatium esse pu-
tabatur Festus asserit. cum Plutarchus in problematibus affirmet. Iouis sacerdoti
quem flaminem dialem uocauere farinam frumentumue tangere non licuisse: quia
frumentum res corrupta ac pene putrida. farina ex frumento contrita: & nondum in
panem redacta res sit imperfecta. Hederam flamẽ dialis si attigisset piaculum ei erat:
nec iter facere poterat ubi umbracula ab ea arbore desuper imminerent: quia arbor
sterilis: & hominibus omnino inutilis: quæ propter fragilitatem semper alteri inhæ
ret: solaq; uiriditate & umbra delectat. Vnde non temere in domibus nasci prohibe-
tur. De pontificum flaminumque uerbo & officio satis multa sunt dicta: sacerdotes.
Varro inquit uniuersos a sacris dictos esse: Fuerunt enim pontifices: flamines: & cæ
teri omnes rebus præfecti sacris appellati pariter sacerdotes: per ea quæ autem Cice-
ro oratione ĩ legem agrariam rulli secunda habet uidemus: & si pontifices populi suf
fragiis: flamines uero a populo uel a principe uel dictatore uel pontificibus creaban
tur: neutros tamẽ potuisse sacerdotium ita populi suffragiis habere: quin ipsos opor
tuerit a collegio põtificum cooptari. Comitiis pontificum non nisi. xvii. tribus uoca
bantur: atq; hoc idem de sacerdotiis: Gn. Domitius tr. pl. uir clarissimus tulit: q po-
pulus per religionem: sacerdotia mandare non poterat: ut minor pars populi uocare
tur: Ab ea parte qui esset factus: iis a collegio cooptabatur. Vnde tractus mos apud
nos uidetur: eos qui a principibus siue populo & aliquo collegio ad dignitates eligũ
tur: oportere nihilominus a Romano pontifice & eius collegio cardinalium confir-
mari. collegium uero quid fuerit appellatum in oratione de aruspicum responsis idẽ
Cicero sic ostendit. At uero domum meam. p. Lentulus consul. ponti. maximus. L.
lentulus flamẽ. Martialis. L. claudius rex sacrorum. sexto. cæsar flamẽ quirinalis. L.
cornelius. Qu. albinouanus. Q. terentius pontifices minores: omnes liberauerunt:
sicq; ex quinq; sacerdotiis maioribus collegium constabat. Ad quam ut uidetur imi
tationem collegium Romanæ ecclesiæ cardinalium ex tribus maioribus sacerdotiis
est confectum. Episcopis uidelicet septem ubi Romæ propiquioribus presbyteris-
que parrochias urbis principales: & diaconibus parrochias: Item alias minores ad-
ministrare solitis: sed unum præterire hoc loco uolumus: a quo omnis gentiliũ Ro-
manorum religio causam uidetur originemq; habuisse, sacerdotes ipsos utriusque [illegible]

Flamĩes xv.
Flamẽ pomonalis
Pomona dea
Nefas flamini Diali annulum gestare
Palatualis flamen
sacerdotes unde
Pontificũ & flaminũ cooptatio
Comitia põtificum
Lex Gn. Domitiĩ de sacerdotiis
Collegiũ quid.

Sacerdotũ prouentus

xus a maximo ad minimum sacerdotia habuisse quorum prouentus erant tanti & ta
les: q ex illis nedum rem sustentabant familiarem sed fomenta inde ad fastum eis lu
xũq; proueniebant. cum tamen sacerdotes ipsi uxorem filiosq; & familias ex sacerdo
tio æquæ ac patrimonio alentes: publicis omnibus præter admodum pauca muneri
bus fungerentur. Et militiæ ac mercaturæ aut opificio pro ut cuique contigerat libe
batq; uacarent: eaq; sacerdotia fuerunt qualia nos christiani proprio re uocabulo be

Sacerdotiorũ duo genera

neficia appellamus. Sacerdotiorum autem sicut & beneficiorum duo fuisse genera ui
demus: unum q sacris esset addictum locis: quæ rei. pu. aut principum: aut pontifi
cum collegii collationis essent alterum q ædis aut sacelli iuris esset a patrefamilias ea
ratione erecti dedicatiq; ut & sacrorum cura & fructuum ipsius sacerdotii perceptio

Gentilia sacerdotia

ad solam gentem familiamq; suam perpetuis successionibus deuolueretur: quæ sacer
dotia priscis gentilitia beneficia a nostris iuris patronatus appellata sunt. Liuius no
no: gẽs potitia cuius ad aram Hercules familiare sacerdotium erat. Et Cicero legum
primo de sacris: hæc sit una sententia ut conseruentur semper & deinceps familiis p
dantur & perpetua sint sacra ut ne patrisfamilias morte sacrorum memoria occideret
ut esset ea adiũcta ad quos eiusdem morte pecunia uenerit: & Cicero de aruspicum
responsis. Multi sunt etiam in hoc ordine qui sacrificia gentilitia illo ĩpo ĩ sacello: sta
tuto anniuersali factitarunt. Et Cornelius tacitus de Orhone. At recens ab exilio re
uersos adolescentes auitis & paternis sacerdotiis in solatium reposuit idemq; tacitus
de Vitellio. extructis in campo martio aris: inferias Neroni incessit: cæsæ; publice ui
ctimæ coronatæq; facem augustalem subdere quod sacerdotium ut Romulus Tatio
regi: ita Cæsar tiberius Iuliæ genti sacrauit. primi generis sacerdotiorum publice in
stitutorum quincuplex fuit prouentus: sacra enim constituentes fundantesq; loca ua
rias fundorum possessiones stipendiaque adiungebant a quibus sacerdotum alimo
nia proueniret: Vnde Liuius Numam pompilium facit cum flamines & uestales isti
tuissent: de quibus supra est dictum stipendia eis de publico statuisse: quod quidem

Quincuplex sacerdotiorum prouentus

alios omnes sacrorum fundatores locorum imitatos fuisse nullus addubitabit. Alio
quin magni & amplissimi ciues Romani nunq̃ aut sacerdotia cumulare studiuissent
aut pro ipsis sacerdotiis tanto pere contendissent. Et Liuius trigesimo cum Fabium
maximum filium in locum patris mortui pontificem creatum dixisset: duo ipsum sa
cerdotia habuisse addit. De Cæsare autem Suetoniũ dicere uidemus anno. xyii. æta
tis: flamen dialis designatus a. L. sylla sacerdotio mulctatus. Sylla enim qui animos
Cæsaris & eloquentiam suspitioni maximæ duceret: haberique oportere palam p̃di
caret: neruos illi adimere in sacerdotii mulcta perrexit: a quibus fomenta potẽtiæ: &
amplitudinis accepisset: Stipes secunda prouentus sacerdotiorum pars dicta erat qd
nostri oblationes elemosinasque appellant. De hisque Cicero legum primo præter

Stipes

ideæ matris familias: eosq; iustis diebus: ne quis stipem cogito: quod autem Cicero
familias dicit aliud a prædictis tribus generibus: pontificum: flaminum & sacerdoto
rũ singulorum dei alicuius cultui dedicatorum: genus indicat: quod procedente tẽ
pore multiplicatum est. Multi enim utriusq; sexus in eadem familiam ad alicuius dei
cultum conuenientes ex unis eisdemq; sacerdotiis ac stipum & legatorum redditibus

Martiales latini

conuiuebant. uariisque uocabulis & cognominibus cẽsebantur. Cicero pro A. cluẽ
tio habito. Martiales quidam latini appellabantur ministri publici Martis. atque ei
deo ueteribus institutis religionibusq; latinarum consecrati: quorum cum satis ma
gnus numerus esset cumque item in Sicilia permulti Venerei sint. Helius spartiãus

scribit

ſcribit. Adriano imperatori in numerum deorum relato flamines: & ſodales ſenatũ
conſtituiſſe. Et Suetonius de Galba ob res in Aphrica geſtas & in Germania orna-
menta triumphalia accepit & ſacerdotium triplex inter. xv. uiros ſodales inter augu-
ſtales cooptatus. Helius ſpartianus clipeum Adriano magnificentiſſimum poſuit &
ſacerdotes inſtituit. puellas alimentarias in honorem Fauſtinæ ſauſtianas conſtituit
Meruit flamines & circenſes: templum & ſodales antonianos Fauſtinæ uxori in radi
cibus tauri montis nouas puellas ſauſtinianas inſtituit. Dati ſodales & ſatellites fla-
mines ipſi mortuo. Sodales autẽ fuerũt q̃les noſtri appellãt ſocietates ſeculariũ ſatte
lites quales multos per orbem habemus ſanctæ Mariæ teutonicorum in germania:
& ſancti Iacobi de ſpara in Hiſpania. flamines noti ſunt: & infra Cicero ſtipem ſuſtu-
limus: niſi eam quam apud paucos dies propriam ideæ matris excipimus: implet enĩ
animos ſuperſtitione: & exhaurit domos: Vnde conſtat priuſq̃ ea lex ferretur conſue
uiſſe omnes qui ſacerdotia haberent illa quæſtu per ſtipem petitam: facto piguiora
reddidiſſe. Tertia ſacerdotiorum opulentia a ſolutionibus proueniebat quas inferio
ra impetraturi ſuperioribus impendebant: quale apud nos eſt: cum pontifici Roma
no fructus primos antiſtites & his minores ac ſubditi ſacerdotes pro habitorum mo-
do beneficiorum pecuniam diſſoluunt. Suetonius enim de Claudio imperatore di-
cit: cum ſextercium octogies pro introitu noui ſacerdotii impendere: coactũ. Quar-
ta iam pars ad ſacerdotiorum exuberantiam prouẽtuum donationis & legata fuere:
Nam uiuentes ut deos haberent propicios multa ſacerdotibus largiebantur: fœlici-
tati autem ut appellabant animarum conſulturi & ſi multa alia teſtamento legabant
epulum raro: aut fere nunquam prætermittebant: Quod qua fieret ratione in mul-
tis quæ per Italiam extant marmoreis ſepulchris apparet. Rauennæ enim apud ſacrã
Petri apoſti ædem quæ ſeraphici Franciſci uocabulo & fratrũ eius ordinis habitatio-
ne notior eſt: Marmoreo in ſepulchro ac aſſenſi oppido tribus diſtante paſſuum mi-
libus pridem auecto hæc legati in epulum eſt inſcriptio. Diis manibus Flauiæ quiri-
ti filiæ ſalutari coniugi cariſſimæ: Lucius publicius Italicius decurio: ornamentũ ſi-
bi uiuens poſuit. hic collegio fabrum militiæ rauennatis ſextercia triginta uiuens de
dit: ex quo reddito quotannis decuriõibus collegii fabrum militiæ rauennatis ſ æde
Neptuni quam ipſe extruxit die neptualiorum præſentibus ſportulæ numi bini diui
derentur: & decurionibus uigintiocto centeni quinquaginta quotannis darentur ut
ex ea ſumma ſicuti ſoliti ſunt arcam publiciorum Flauiani & Italici filiorum: & arcã
in qua poſita eſt Flauia ſalutaris uxor eius roſis exornent: de nummis. xxv. ſacrificẽt-
q; ex. xxii. & de reliquis ibi epulentur. ob quam liberalitatem collegium fabrum mili
tiæ rauennatis inter benemeritos quotannis roſas ſupra ſe & Flauiam ſalutarem uxo
rẽ eius mittẽdas ex. xxxv. ſacrifiumque faciendum de. xxii. per magiſtros decreuit. p.
Helius ciſſus ſibi & ligariæ artimialdi uiuens poſuit in agro pedes. xv. infra pedes. x-
xv. hic locus heredem non ſequitur. Aliaque ſepulchra macerarata & alibi in piceno
extare uidemus: quibus ſimilia epulorum legata elegantibus litteris inſcripta ſunt.
Vnde q̃ a pluribus factum eſſe conſtat: omnes tenemus teſtamento legaſſe epulum
quotannis ad ſepulchrum roſis & uariis reſperſum odoribus pro hereditatum ſacul-
tatibus exhibendum: cui quidem epulo non magis cognatos affineſq; quã magiſtra
tum quos geſſerant: opificiorumq; quæ exercuerant collegia ut legionis in qua mili
taſſent ordinum ductores & comilitones intereſſe iubebant. idq; : & ſi ſacerdotibus
pro diuina re facienda cõuocatis & commodo & delectationi multis cedebat modis

Fauſtinianæ puellæ

Sodales Satellites

Solutiones Dõationes

Epulũ ad ſepulchrũ

maiorem breui post offerebat utilitatem. cū enim cōtingeret aut herede absq; legiti-
mis successoribus defuncto: aut uetustate ipsa epulum absoleri in obliuionemq; de-
duci: hereditatis portio pecuniā legato subministrare solita per septem uirum diligē-
tiam redigebatur in pontificum collegii potestatem ex his que sacerdotia quæ a no-

Septemuiri epulonum

stris appellari diximus beneficia collegio pontificum distribuente fomenta nouasq;
institutiones habuerunt. septemuiri. n. epulonum apud priscos haud secus q̄ nostre
religiōis episcopi legatorum ad pias causas exequutionis curam habebant. cum ta-
mē omnia templa præsertim maiora suos particulares epulones habuerint Sicut de
Iouis templa supra ostēdimus: in quo Aurelium Augustinū diximus affirmate: epu
lōes perpetuos fuisse: qui ad auream Iouis mēsam statuæ appositā ꝑpetui erant cōui
uæ: ut mimorum ibi potius & parasitorum contubernia q̄ dei sacra celebrarent̄. Fe-
stus autem scribit epulones dixisse maiores eos qui postea epulones appellati sint da
tumq; fuisse nomen his quod epulas Ioui cæterisq; diis instituendi potestatem habe

Tibicines a comessationibus prohibiti tibur concesserunt

rent. fueruntq; epulones a quibus scribit ī nono Liuius tibicines fuisse a commessa-
tione solita prohibitos: unde tibur cōcesserunt. & nemo erat qui sacris præcineret:
sed tiburtini sopitos remiserūt curru: & ius uescendi illis restitutum est. Eundem ue-
ro morem epulandi in sacris locis ad legatorum executionem fuisse etiam a christia-
nis ꝑ multa tempora seruatum Augustinus in dei ciuitate his uerbis ostendit. Quæ
cunq; igitur adhibentur religiosorum obsonia in mortuorum locis ornamenta sunt
ad memoriam: non sacra uel sacrifica mortuoꝝ tanq̄ deorum. Quicunq; epulas suas
eo deferūt (quod quidem a christianis melioribus non fit) & in plærisq; terrarū nul-

Septemuiri epulonū auctoritas

latenus est cōsuetudo: cum apposuerint orant. Septemuiri autem epulonū quantæ
fuerint auctoritatis: ex uerbis A uligeli licet cognoscer̄: qui eos facit maioribus sacer
dotibus pares: Flaminibus: augutibus: quindecimuiris sacrorum: his uerbis: Virgi
nes uestales. xx. fuerunt: quas pōtifex maximus ex omni ciuitate capiebat quæ nō es-
sent filiæ flamnis auguris. Q uindecim uiri sacrorum: aut septemuiri epulonum. fuis
se autem ditissimos septemuiros epulonum. quod plerumq; uidemus illis accidere:

sepulchrū septemuiri epulonum

qui multas etiam alienas tractant pecunias: unum extat argumentū ꝙ eius collegii
unus sepulchrum habuit Romæ extans: quod insigne uidemus: pene integrum: &
falso ab imperitisq; remi appellatum: portæ urbis olī trigeminæ: post ostiensi & nūc
sancti Pauli proximum. id enim monumentum in Pyramidem supra urbis mœnia
quibus est inclusum surgens: litteras inscriptum ē semicubitales. septemuirum epu-

Dānatorū bona ad sacerdotes per ueniebant

lonum eius auctorem nostro etiam sæculo conseruantes. Quinta sacerdotiorū opu
lentiæ pars: fuerunt damnatorum & ui aut iure patria pulsorum bona: quæ ipsis ī pa
triam aliquando reuersis aut populus aut magistratus nunq̄ posse restitui cupiebāt.
Idq; facile intelliget qui uitam: & orationem Ciceronis perleget. in qua domum suā
a pontificibus compellente Clodio tribuno plæbis in templum libertatis consecra-
tam: ab eisdem obtinuit liberari. Partibus quinq; emolumenti & redditum prouen-
tuumq; sacerdotiorū siue beneficiorum generaliter explicatis unicam legatorum re
plicare & diffusius tractare libet: ex q̄ apparebit: priscos gentiles fœlicitatem beati-
tudinemque. ut appellabant animarum in campis elysiis ducendam per temporaliū
bonorum in legata: post mortem dandorum distributionem: diligentius q̄ nostros

Campi elysii

uitam per dei contemplationem æternam quæsiuisse. Sed prius ꝙ de cāpis elysiis di
ximus aliqua ex pte ostēdamꝰ. Tibullus ī elegis. Ipsa Venus cāpos ducet in elysios.
Hic choreæ cantusq; uigent passimq; uagantes. Dulce sonant tenui gutture carmen

aues

aues. Fert casiam nō culta seges: totosq; per agros: Floret odoratis terra benigna rosis At iuuenum series teneris immixta puellis. Ludit: & assidue prælia miscet amor. Illic est cuicunq; rapax mors uenit amanti. Et gerit insigni mittea serta coma. Econtra autem quia inferna etiam sicut nos pœnarum loca crediderunt. Tibulus de eis sic habet. At scelerata iacet sedes in nocte profunda. Abdita: quam circum flamina nigra sonat. Thesiphoneq; impexa feros ꝓ crinibus angues Sæuit: & huc illuc impia turba fugit. Tum niger in porta serpētum Cerberus ore. Stridet. & æratas excubat ante fores. Virgi. autē de elysiis campis. Deuenere locos lætos & amœna uireta: Fortunatorū nemorum sedesq; beatas. Largior hic campos æther & lumine uestit. Purpureo: solēq; suum sua sidera norunt: Pars in gramineis exercent membra palestris: Contendūt ludo: & fulua luctantur harena. Pars pedibus plaudunt choreas. & carmina dicunt: Necnon threicius longa cum ueste sacerdos Obloquitur: numeris septem discrimina uocum. Iamq; eadem digitis: iam pectine pulsat eburno: & infra. Nulli certa domus lucis habitamus opacis. Riparumq; thoros: & prata recentia riuis. Incolimus. De inferis uero eadem & multo maiora: q̄ Tibullus habet Virgilius. sed iā ad legata reuertamur. Valentiniano secundo imperatore Romano eius nominis secundo apud Mediolanū agente: Tumultus in urbe Roma ingēs fuit iter christianos gētilesq; ex huiusmodi causa concitus. Erant per id temporis christiani in urbe adeo aucti ut gētilium sectam opibus & nūero æquarent: enitebaturq; unaquæq; pars & quotidie uariis quærebat modis & artibus alteram superare. Accidit autem christianos arā quæ in curia ueteri ubi nunc sancti Petri ad uincula celebris est ecclesia: gentilium superstitionis erat suo cultui dedicare. quod cum audiuere pagani ad arma tumultumq; est concursum. nostris quod intentauerant conseruare: illis impugnare ac in suam redigere idolatriā adnitentibus: sed q erat propinqui & impetium obtinentis tunc et integrum imperatoris metus ingens: obtinuerunt utriusq; partis graues uiri rem ad principis iudicium ferendam. Missusq; est Mediolanum a gētilibus uir nobilitate eloquētia ac dignitate īsignis Simachus patricius: ex cuius oratione quam habuit extāte ista sumimus. Isq; inter cætera quæ diffuse dixit alto tempore & loco dilīgētius narranda a Valentiniano postulauit. Vestalibus reddi legatorum ius percipiendorum quod paulo prius q̄ ea dedicaretur de qua diximus a christianis ara eis dem uestalibus iussu imperatoris sublatum erat. Simachusq; inter orandū pluries dictū sæpe repetiuit. Tanti iam pridem fuisse urbi Romæ legata uestales potuisse capere ac distribuere: ut neminem illa in populo in urbe ipsa inerent mendicare. Cōstansq; & perseuerans in fide catholica Valentinianus quā Beatus Ambrosius ecclesiæ doctor in illo roborabat ita in sententia perstitit: ut nec aram nec legata uestalium Simachus pro gentilium secta obtinere potuerit. Sed iam satis pontifices: flamines: sacerdotes eorumq; ad lasciuiam: ad opes: ad amplitudinem fomentum. sacerdotia: quid apud priscos gentiles fuerint docuimus: cætera nunc ostendere pergamus: quæ eorundem fuit persuasio habuit. Agonalia Iani sacra ad nonam: diem Ianuarii festa erant: quorum nominis origo quincuplex reddebatur: q; minister sacrorum hostiam feriturus: nec iussus ageret: cultrum tenens eleuatum continuo sacerdotes agendi tempus rogabat: una: & q; pecudes non uenirent: sed agerentur. alia tertiaque pro: agnalibus ab agnis qui immolabantur corrupte agonalia appellarentur: & quarta q; pecudes uisa in aquis cultri quo feriendæ erant umbra animis angerentur. quintam melior ē Ouidius in fastis existimauit. agonalia scilicet uerbo græco a ludis similibus appellari ob

Tumultus romæ sub Valentiniano

Simachus

Agonalia

seruatumq; esse eo in sacrorum ritu hostiam non uictimam imolari: cum hostia si ut docuimus pro cæsis hostibus a quolibet sacerdote: uictima eius q hostes uicerit manibus debeat imolari: fiebant huiusmodi sacra ad templum Iani: quod pene integrũ ad sanctum Gregorium in uelabro patentibus quadrifariam portis Romam instaurantes extare docuimus. Februa a Romanis triplici ratione piacula sunt appellata aut uetere uocabulo a lana quam regem sacrificulum aut flaminem dialem imolaturi peterent sacerdotes: aut pari uetustate uocabuli a farre frugibus mixto aut a ramis de pura arbore cæsis: qbus sacerdotes consueuerit coronari. Oui. i fastis. Februa Romani dixere piacula patres. Pontifices ab rege petunt & flamine lanas: Quæ ueterũ lingua februa nomen habent. Quæq; capit lictor domibus purgamina certis. Torrida cum mica farra uocantur idem. Nomen idem ramo qui cesus ab arbore pura. Casta sacerdotũ tempora fronde tegit. Macrobius ĩ saturnalibus pœnas a nocẽte: saturnalib⁹ exposcere piaculare ẽ: & ĩfra. Regi sacrificulo flamini nõ licet uiderẽ feriis opus fieri. & ideo per preconem nunciabatur: ne quid ageretur: quãq̃ Festus petios dicit appellatos: qui taliter flamines precedebant: & præcepti negligens mulctabatur: preter pœnam opus qui fecisset: porcum pro piaculo dabat. Plutarchus ĩ ꝓblematibus Eos quos in agro externo obiisse falso nunciatum esset: cum postea reuersi fuissent: non ianua in domum recipiebant: sed tegulis dimittebant: quod piacula omnia sub diuo fieri consueuerunt Plinius in naturali historia. Mirtea uerbena Romani Sabiniq; cum propter raptas uirgines dimicare uoluissent: depositis armis purgati sunt: quo in loco Veneris cluacinæ signa sunt. pugnare .n. cluete prisci dixere & uulgata priscis temporibus opinio obtinuit. februa esse omnia quibus malefactorum cõsciẽtia purgaretur delerenturq; peccata aut manes animabus defunctorum placidi redderentur. Vnde inter februa fuit habita aquæ aspersio qua sicut & nos gentiles utebantur quamquam mos ipse prius a græcis q̃ a Romanis originem habuit. Vnde Peleus traditur absoluisse Patroclũ & ab Acasto absolutum fuisse Peleum a cæde phoci fratris sui cum interim Aegeus Medeam aquæ aspersiõe lustrauerit: quam opinionem Ouidius damnat his uersibus. Ah faciles nimium qui tristia crimina cædis. Fluminea tolli posse putatis aqua. Virgilius tamen facit Aeneam cum iusta misseno soluisset sparsisse cum rore leui dixisseque nouissima uerba. Cicero legum primo. Caste iubet lex ad deos ire animo uidelicet in quo sunt omnia: nec tollit castimoniam corporis sed cum obseruetur ut casto corpore: multo etiam animis id obseruandum magis. Nam illud uel aspersione aquæ: uel dierum numero tollitur. Animæ labes ne diuturnitate uanescere: ne manibus ullis elui potest. Et Macrobius in saturnalibus. Cõstat diis superis sacra facturum corporis ablutione purgari: cum uero inferis litandũ est: satis actum uidetur si aspersio sola attingat: Aeneas Virgilianus: donec ĩquit me flumine uiuo abluero. & infra. Annam cara mihi nutrix huc siste sororem, Dic corpus ꝓperet fluuiali spargere limpha: & alibi. Sparserat & latices simulatos fõtis auerni: necnon cum missenum sepulturæ mandari refert. Idem ter socios pura circuntulit unda, Spargens rore leui. Et cum Aeneam facit apud ĩferos ramum Proserpinæ consecrantem. Occupat. Aeneas aditum corpusq; recenti spargit aqua. Fuit etiam prope portem campenam nunc appiam aqua Mercurii appellata: ad quam cum cõuenisset populus Romanus. unusquisque lauri ramo alterius caput ea aspergebat aqua Mercurium inuocans: ut aspersi peccata præsertim penuria mendaciaque dilueret. Maiora autem certioraque. Fuerunt februa per duodecim dies continuos Februarii celebrata

Marginal notes: Hostia. Victima — Februa — Flamini ñ licuisse uidere feriis opus fieri — Petii — Cluere — Aquæ aspersio — Mos sacrificaturi superis & ĩferis — Aqua mercurii — Februa

brata: unde mensem illum nomē inde noctum fuisse multi existimauerūt. hisque diebus cum pro impetranda mortuorum animabus quiete: omnis populus piaculis: sacrificiisq; circa sepulchra accensis facibus exercisq; esset intentus: interdictum erat uirginum uiduarumq; matrimoniis & uestem indui atram omnes consuetum domi dimittebant ornatum. Sed paulopost q̄ horrida cessauerant februa: dies succedebāt lætissimi caristia appellati: quibus diebus agnati affinesque alternato conuenientes officio: primum defunctos enumerabant: quos ab anteactis charissimis amisissent: exinde superstitibus pariter enumeratis finem eiulatibus defunctorumque comploratione imponendum constituebant: & genio in commessationibus conuiuiis cæteroque applausu pro uiribus supraque indulgebant. Romuli cædis casus: feriatam una die tenebat urbem: per kalendas quæ inde Caprotinæ sunt appellatæ: quod ea die ad paludem capreæ in Roma instaurata descriptam: fuerit a patribus discerptus. Sed & terminalia dies suos habuerūt festos: de dicta q; deo termio sexto ab urbe Roma miliario uia laurentina: ferme ubi sancti Sebastiani passionis est locus: magno populi concursu celebrantur. estque is terminus quem cum dedicaretur capitolium ferunt, cæteris diis Ioui cedentibus remansisse. Idque. M. Varro scribit optimum fuisse uisum Romanis augurium quasi uero intelligi potuerit. Romani imperii terminos quocunq; producentur ide remoueri repelliq; nequire. Diximus Romam instaurantes equuriam fuisse uiam: qua rhedis a monumento augusti nunc augusta appellato: ad circum flaminium nunc agonem curre barur: q̄ quidē uia ecclesiæ contiunens esset sanctæ Mariæ nunc in equuria appellatæ. Sed quantum attinet ad præsens opus: equuria diebus quoq; duobus ultimis februarii nomen fuit. In quibus martis deo his agitandi rhedas & equos ritus: sacrificium tribuebatur. Pulchrum uero fuerit loca per quæ is rhedarum equorumq; a marte sicut illi predicebant impulsoq; cursus fiebat mente ingenioq; inspicere: cāpi martii proprium in quo deligendis magistratibus comitia haberentur: locum fuisse ostendimus: cui columna coclelis antonina fuit apposita. eoq; cōtinebat campo augusti foq; templo matris contiguum: quod ipse princeps quo tempore arma in Brutum cassiumq; cœpit uotum: postea q̄ augusti nomen accepit opere sumptuosissimo exædificauit: cuius quidem templi columnationes adeo fuere sublies ut dicat. Oui. Signa gigāteis sunt hæc delubra triūphis. Vnde uidemus eas quæ extant columnas stabulo summi uiri Dominici capranicensis cardinalis firmani: supereminentes multis frustis esse compactas: q; nullas dittissimus potentissimusq; princeps habere potuerit integras tam sublimes ut autē demus inditia eius templi reliquiarum cum dictis columnis extantia: sunt plateæ præsbyterorum appellatæ continentes: quibus ecclesia imminet sancti Stephani parua. sed marmoribus picturisq; ornata: & a colūna antoniana qua in occidente solē uergit p̄mis paucisq; ciuium ædibus separata hisq; in cium domibus: & psbyterorum plateæ præter colūnatum aliæ tāti templi reliquiæ nunc uisuntur: sed ad rem scribit Pli. fuisse in solibus templi illius martis. Apollinem eburneū ingētis magnitudinis. & Ouidius quem augusto adulati oportuit dicit: in summo eius fastigio diuersa fuisse signa ex ære eximii operis: hic Aeneam qui Anchisam genitorem Troiæ excidio humeris asportaret: & alios gentis Iuliæ ac Cæsarum progenitores. inde ipsum Cæsarem augustum de patris sui interfectoribus superatis occisisque triumphantem: ut iam mente & animo perspicere liceat perornatissimum undiq; campum martium: & post per forum augusti omnium urbis preter magnum Romanum speciosius: deinde ad fores

Caristia

Caprotinæ Terminalia

Equuria uia

Colūna antoniana Forū Augusti Téplū Martis

Apollo eburneus

templi matris ut diximus ornatissimas uiam fuisse æquos agentibus & spectantibus
pulcherrimam. Nec soli deo marti optime de Romão populo merẽti: sed insami quo
q; mulieri floræ habiti sunt honores: eam nobilissimum sui temporis scortum & amas
se Pompeium & ab ea fuisse dilectum. Plutarchus est auctor: quæ sicut & Larentina
cum pecuniæ ingentis meretricio quæsitæ populum Romanum instituisset heredẽ:

Flora

in dearum numerum est relata: illiq; ludorum honores dati: floralia appellati: ad cli-
uium capitolinum mense Maio celebrabantur: quosquidem ludos meretrices egisse

Floralia

Cãpus flore

nudatas cum alibi tum maxime constat apud Senecã ubi epistola .xcyiii. scribit. Ca-
tone sedente populum Romanum negasse premistum sibi postulare florales ludos
nudatarum meretricum: ut iam æquiore sit tolerandũ animo nostri temporis prosti
tutas eo propemodũ loco tabernas habere & casas: ubi floræ meretricis dedecus quo
tãnis ludorum gloria honestabatur. Quia uero domum flora apud Pompei theatrũ
habuerat: non indecenter aut accidit: aut de industria factum uidetur: ut qui amore
iuncti fuerant: honorum quoq; monumenta habuerint coniuncta campusq; ex deie
ctis domibus meretricis in eius memoriam decusq; floræ appellatus nunc etiam id re
tinet nomen. estq; omnium præsentis Romanæ urbis camporum arearumq; publica
rum comerciis & populi frequẽtia celebratissimus: præsertim posteaq̃ ĩ pompei thea-
tro pridem sicut Romã instaurantes diximus colapso: speciosissimas ornatissimasq;
ædes quidam flora & eius sodalitio dignus: sed nec nostris nec cuiuspiam litteris p fa

Lustria

mam quam semper simul cum uirtutibus spreuit cõseruandus magno sed in solo alie
no extruxit impendio: benemerenti ursinæ genti commodum alluturo. Lustria fue-
runt dies festi martis dei ritibus consecrati: in quibus ad septimum kalendas Maii
tubæ: aquilæ aliaq; Romana signa militaria lustrabantur ut originem inde potuerit
habuisse mos per ætatem quoque nostram seruatus: cum per diem natalem martyris
Georgii uexilla & oẽm pompam castrensem ex urbibus deferentes in nemora nostri
milites etiam ipsi lustrare uidentur. Saturnaliaq; & ipsa fuerunt dies festi Saturno di
cati: quorum feriationem omniũ longissimam & luxuriẽ maximam Senecæ uerbis li-

Saturnalia

bet ex epistolis describere. December est mensis cum maxime ciuitas sudat. Ius luxu-
riæ publicæ datum est. ingenti apparatu sonant omnia tanq̃ quicq̃ inter saturnalia in
tersit & dies rerum agendarum: adeo nihil inter est: ut mihi uideatur nõ errasse qui di
xit: olim mensem fuisse Decembrem nunc annum. Nec tamen parum similia esse ui-
dentur quæ eodem mense per Christi dei nostri natalitia committuntur a nostris. Et
Bacchanalia libero patri Baccbo dicata temporis lõgitudine per autumnum saturna-
libus paria maiore luxu celebrata sunt. Nudi enim uiri: cum nudatis omnia membra
mulieribus: matronis uiduis & uirginibus: ad sacra conueniebant: quæ non nisi no-
cturna erant: caput omnes pariter femoraliaq; pampinis & uuarũ racemis cincti: ali-
os item uuarum racemos manu tenebant & tumultuario inuicem commixti cetu in
sublime saltantes: uariaq; gesticulatione brachia ceruicẽ caputq; mouentes: carmen

Bacchanalia

baccho in conditũ decantabant. nec prius erat saltationis modus: q̃ defatigati & toto
corpore uacillantes: partim re suppinarentur proximioribus in hærentes: partim ĩ pa
uimentũ phanarici amentesq; procũberent: ut recte senserit. M. Varro talia nisi ab
amentibus fieri non potuisse. Quid uero incestuũ constuprationumq; in huiusmo-
di nocturnis cõnentibus sit commissum. Li. xl. libro his uerbis scribit. hispania origi
nẽ bacchorũ expõit. prio sacrariũ id fœminarũ fuisse. E sponẽ sacerdotẽ oĩa tãq̃ deũ
monitu imutasse nocturnũ sacrũ ex diurno q nos singulis mẽsibꝰ dies initiorũ fuisse

ex quo inde promiscua sacra sunt: & permixti uiri fœminis & noctis licētia accesserit: nihil ibi flagitii: nihil facinoris prætermissum: plura uirorum inter sese q̃ fœminarum stupra: si qui minus patientes dedecoris sint & pigriores ad facinus pro uictimis imolari. nihil nefas ducere: uiros uelut mēte capta cum iactatione phanatica corporis uaticinari. Matronas baccharū habitu crinibus passis: cum ardentibus facibus decurere ad tyberim dimissasq́; in aquam faces: quia uiuum sulphur cum calce insit integra flāma efferi. Prosequiturq́; Liuius paulo infra institutū fuisse: ne quis maior uiginti annis initiaretur captatas ætates & erroris & stupri patientes. Consules in rostra ascenderunt: & contione aduocata: cum solemne carmē præcationis quod fari prius q̃ populum alloquantur magistratus consueuerunt peregissent: ita cœpit Bacchanalia tota iam pridem Iralia & nunc per urbem etiā multis locis esse nō fama modo accepisse uos: sed crepitibus etiam ululatibusq́; nocturnis: qui personent tota urbe certum habeo. Primum igitur mulierum magna pars est: & his fons mali huiusce fuit: deinde simillimi fœminis mares stuprati: & constupratores phanatici uigiles uino strepitibusq́; nocturnis attoniti. Maiores nostri ne nos quidem nisi cum aut uexillo in arce posito comitiorem causa aut exercitus eductus esset aut plæbi consilium tribuni edixisset aut aliqui ex magistratibus ad contionem uocassent: forte temere coire uoluerunt. Et ubicunq́; multitudo esset ibi & legitimū rectorem multitudinis censebant debere esse. Senatusconsulto cautū nequa Bacchanalia in urbe neq́; in italia essent nec parū ad ea tollenda momentum habuisse uidetur. Lentuli cornelii surræ factum: quem cōstat ad urbis incēdium cædemq́; ciuium primā saturnaliū noctem cum cōiuratis destinauisse. Ludos etiam scænicos & theatrales flagitiosissimos ad deorum cultum institutos: & ea ratione ipsum item theatrū a principio ædificatum fuisse scripsit Aurelius Augustinus dicens: ludos scænicos spectacula turpitudinum & licentiā uanitatis non hominum uiciis sed deorum iussis Romæ institutos: cum propter sedandā pestem corporum dii eos sibi iusserint exhiberi: quos postea asserit obscœnis uocibus & motibus histrionum fuisse actos. presertim cum fugalia celebrarentur: uere taliter appellata quod pudor inde & honestas dedita opera fugarentur: ut merito ipse Augustin⁹ exclamet: quanto iustius & honestius in Platonis templo libri eius legerentur: q̃ in templis molles absciderentur demonū: consecrarentur secrarenturq́; insani: & quicquid aliud uel turpe uel turpiter: crudele uel crudeliter in theatris & deorum sacris celebrari solet. Qualiter autem omnes ludi fierēt scænici difficile fuerit docere: q̄ singulis pene uicibus ex histrionum ingenio ac industria uiarentur. & satis cōstat omnes fabulas a Plauto terentioq́; & aliis comicis cōfictas in scæna & theatro ab histrionibus eorūq́; ministris personatis deorum cultui spectāte populo fuisse actas. Vnde scribit in uita Cicero. Plutar. Esopū cū in theatro repsentasset atreū consultantē de iudicio thiestis ex ingēti dolore mētis impotē quendā ex ministris q̄ ipse nō obseruato tēpore celerius aduētasset: sceptro pcussisse ac interfecisse. Cætera q̃ his scænæ actionibus cōperāt in Roma docuius instaurata. Faciet aūt ludorum mētio pp scænicos suborta ut cætera de ipsis dicturi: ferias prius in qbus fiebāt doceamus: q̄q̃ nō solū ludos sed & funebria & spectacula & pōpas eodē pene cōtextu dicere oportebit: quæ oīa suos dies feriatos habere ut rite fierēt oportebat. Feriarū Festus pōpeius īquit alias sine festo fuisse: ut nūdinas: alias cū festo: ut saturnalia: quibus adiungebant epulationes ex prouentu fœtus pecorū: frugūq́: q̄q̃ & idē Festus alio loco uim uerbi exprimēs dicit: ferias a feriēdis uictimis eē dictas. Nūdinas aliq Romulū: aliq Tatiū instituisse dicunt:

Lētulus Cornelius sura

Fugalia Ludi scænica

Feriarum uarietas Feriarū Nundinæ

Nefastus dies
Feriæ q̃tuor genera
Statiuæ
Cōceptiuæ
Impatiuæ

quas Hortensius lege sanxit nephastas esse: ut rustici qui nundinandi causa in urbē ueniebant: lites componerent: legesq; acciperent. Nephasto enim die prætorem loq non licebat. Feriarum publicarum quatuor esse genera uoluit Varro: aut enim statiuæ sunt: aut conceptiuæ: aut imperatiuæ: aut de quibus diximus nundinæ. Statiuę omnis populi communes certis & consuetis diebus ac mensibus: & in festis obseruationibus annotare: in quibus sunt agonalia & lupercalia superius a nobis descripta: conceptiuæ quæ quotannis a magistratibus uel a sacerdotibus accipiūtur in dies uel certos uel incertos: ut sunt latinæ sementinæ: paganalia: compitalia. Imperatiuæ sūt

Ferie familiarum
Rubigalia
Floralia
Vinalia
Semētinę feriæ
Quirinalia stultoꝝ feriæ

quas consules uel prætores pro arbitrio indicunt. Erant præterea ferię propriæ familiarum: ut Claudiæ: Aemiliæ: Iuliæ: Corneliæ: & aliarum. Erant singulorum ut natalium: funerum: & expiationum: atq; frugum susceptiones: quæ feriarum pars latius patebat: q; tribus temporibus feriæ & dies festi erant propter fructus quibus metuebant. Rubigalia primo a numa instituta anno regni sui undecimo ad septimum kalēdas Maii: quia tunc segetes rubigo occupat. Floralia quarto kalēdas Maias anno urbis quingentesimo sextodecimo ex oraculis sibyllæ ut omnia bene deflorescetent. uinalia priora in kalendis Martii degustandis uinis. Vinalia altera ad. xiii. kalēdas Septembris quod festum tempestatibus leniendis institutum est. Sementinæ fuerunt feriæ a sementibus. faciendis paganicæ agri culturæ causa. Et demum feriæ stultorū appellatæ sunt quirinalia: q; eo die sacrificabatur ab his qui solemni die: aut non potuerant rem diuinam facere: aut ignorauerant: quibus omnibus in diebus feriatis nihil omnino quod non eius diei religio exposceret fieri licebat: quamq̃ scæuola: sicut & hebreorum consuetudo habet: licere uoluit feriis ea fieri: quæ neglecta nocerent: utputa qui bouem fossa extraxisset tignum domus ruinosum tibiis sustentasset. post ferias uero & nundinas quoad expediēs fore uisum est descriptas funebria nobis ideo sunt dicenda ut in eis qui exhibebantur ostensis ludis: alios cum spectaculis pompisq;

Funebria

describendos ordine afferamus: funebria mortuis primū a Numa pōpilio instituta fuisse. Liuius sic ostendit. Nec cælestes modo cærimonias sed iusta quoq; funebria placādosq; manes. ut idem pōtifex doceret. Ipsa uero funebria q̃ parce haberi deceret Cicero legū primo sic dicit. deorū manium iura sancta sunto. hos læto dato: diuos habento sumptū in illis luctumq; minuūto. Et infra minuendi sunt sumptus lamētationesq; funeris. Quibus aūt modis & causis minuerentur lamentationes ipse Nonius

Luctus diminuto

Marcellus sic ostendit. Minuebatur populo luctus: ædis dedicatione cum a censoribus lustrū cōdebatur: cum uotū publice susceptū soluebatur: priuatis aūt cum liberi nascerent̃: cum honos in familiam ueniret: cū parer: aut liberi: aut uir: aut frater ab hoste captus domū rediret: cū puella desponsaret̃ cū propriore quis cognatione quā is qui lugebat̃ nasceret̃: cum in festo cæteris cōsensissent. Sequit̃ Cicero in legibus.

Lessus
Qui ob paupertatē publice sepulti fuerint

Mulieres genas ne radunto: ne ue lessum funeris ergo habento. Erat. n. lessus lugubris eiulario. sequiturq; Cicero hæc laudabilia & locupletibus fuisse cum plebe communia quod quidem maxime rectum esset tolli fortunæ discrimen in morte. Coronā tamē uirtute partam: & ei qui peperisset & eius parenti sine fraude esse lex repositam iubet. hinc refert Liuius. Valerio publicolæ post tres cōsulatus defuncto ob paupertatē funus publice duci oportuisse: pariter Menenio agrippæ cōciliatori plæbis cū patribus: &. Q. Fabio maximo in funus æra fuisse collata quadrigesimoq; octauo Liui. pariter. M. portiū catonē filii in p̄tura mortui funus tēuissimo ut potuit (erat. n. pauper) sumptu fecisse. &. M. ænilium lepidum q princeps sanatus sextis iam censoribus

lectus erat:anteq̃ expiraret præcepisse filius lecto se strato sine liteis sine purpura esse rent: in reliquum funus ne plus quam aeris de nos consumerent. sed post hanc pri scorum moderationem tam multa funeribus sepulchrisque ornamenta tam ingentes sumptus posteri adhibuere:ut ceteram omnem priuatæ impensæ insaniam superuene rint.de quibus omnibus ordine est dicendum.prius tamen mores patandi cadaueris post funeris sepulchriq; impensam ostendemus. Qui coniunctiores erant:uxor filii: aut fratres paterne:aut genetrix:defuncto oculos claudebant & post parum patefa cto undiq; cubiculo:introductis ex familia uiciniaq; qui inspicere uoluissent:terni q̃ terniq; mortuum altissimis uocib⁹ nomine ter inclamitabãt quo tacente qui aduene rant conclamatum esse in publicum efferebant. quod autem nõnulli aliquando pro mortuis post conclamationem habiti:in rogumq; elati:ad flãmæ contactum palpitã tes liberari neq̃ssent:aqua omnes feruenti lauare mos fuit qua tanquã expergefacti: se uiuere ostenderent. Exinde euericator quem Festus inquit iure accepta hereditate iusta facere defuncto debuisse:certo scoparum genere adhibito domum purgabat: cupressi ramo domus hostio in funeris iudicium superposito:quod eam arborem di ti sacram constat succisam nequaq̃ a radicibus pululare. Si autem defunctus uir fue rat alicuius uel minimæ dignitatis:præco ciues ad funus conuocabat. Erantq; uerba ut inquit Varro. Olli ollus fato functus est. polinctores exinde cadauerum curatores & uespillones utendi humãdine periti:suum & ipsi præstabant officium. Nam quod Plutarchus in problematibus habet in æde libitinæ quæ & uenus omnia ad funus p tinentia publice parata erant. Qua ex re homines frugalitatis admonitos intelligere uoluerunt. Venerem sicut aduenientibus uiam ita decedẽtibus sepulturæ instrumẽ ta præbere. uespillones aut sic appellauere maiores quod pauperum maximus in ciui tate numerus:cum mane solemni & sumptuoso funere efferri nequirent: uespere ab illis obscuriore per umbram modo deportarentur appellabaturq; id populare phere trum Sãdapila quod Suetonius in domitiani gestis rebus sic edocet cadauer eius po pulari Sandapilla per uespillones asportatum. Sed cum mortui in domo fieret cõplo ratio lugentes pelles insidebant. mulieresq; quem nũc Romæ seruant morem genas olim unguibus lacerasse. Hinc constat:q; lege id prohibitum fuisse scribit Cicero. fu nebres intercatibiæ carmen ferale decantabãt:aderantq; mulieres præcio conductæ preficæ appellatæ:efflendo fortia defuncti facta miris in cœlum & confictis & falsis sę pius q̃ ueris laudationibus extollentes:quarum & aliarum id genus muliercularum ineptæ eiulationes & uoces nenia appellata sunt:quæ sic diffinit Festus. Nenia car men quod in funere laudandi gratia canitur ad tibiam. Sũt qui eo uerbo finem signi ficari putãt qa uolũt nenia ideo dici q; uoci similior q̃ harmõia flentiũ sit qdã aũt nenia dictũ nomẽ ab extremi intestini uocabulo:qd grece extremũ signãt:ptexta uero Pul la uti.qd genus uestimẽti ẽ oblõgũ talare & atrũ illi a quo funus fieret & nulli licuisse alio:festus est auctor. Mulieres uero defuncti propinquas in luctu albis uestibus:in dutas sicut & ipsum mortui corpus fuisse Plutar. in proble. asserit: redditq; causã pri mo cadaueris qdiã quasi emeritũ & graui certamie liberatum ad sepulchrum deduci splendidum oportuerit. Et propinquos decuisse dicit defuncti corpus indumenti colore: & specie immitari. infectæ enim coloribus uestes superfluitatem præ se uisæ sunt ferre: ac sumptũ. nec satis decuisse atro: aut purpureo coloribus dolosis sed poti us alio amiciri coniunctos exemplo defuncti. Qui purus: & omni commixtione uacuus tinctorio corporis ueneno liberatus esset. Sepeliendi corpora duplicem fuis

Oculi claudebantur mortuis

Cõclamat̃
Euericator
Cupressus i foribus mortuoꝝ
Olli ollus fato functus est
Polictores
Vespilões

Sãdapila
Lugẽtes mortuos pelles insidebant
Tibie funebres pfice
Nenia

Pretexta pulla
Vestes al be i lugen dis mortu is mulier bus
Sepeliẽdi corpora duplex mo.

ſe morem uidemus. Cicero enim legum primo antiquiſſimũ dicit fuiſſe genus ſepul-
turæ illud quo apud Xenophontem cyrus utitur: ꝙ corpus terræ redditur: & ita lo-
cato & ſito quaſi operimentum matris obducitur: gentemq; corneliam uſq; ad memo
riam ſuam hac ſepultura fuiſſe humatam: & Liuius in primo dicit. Aeneæ ultimum
operum mortalium fuiſſe apud numicum amnem ubi ſitus ſit: Iouemq; indigetem
appellari. Et libro. cxix. Liuius dicit: uictum ab hircio & Cæſare Antonium in galli-
as confugiſſe: ac Hircium qui poſt uictoriã ex uulnere ceciderit. Et Liuius panſam
ex uulnere defunctum in campo martio ſepultos eſſe. In legibus itẽ Cicero. Caii ma
rii reliquias apud Anienem diſſipari iuſſiſſe Syllam uictorem acerbiore odio incita
tum quam ſi tam ſapiens fuiſſet q̃ uehemens: quod ſuo corpori cum timeret accide-
re primus e patriciis Corneliis igni uoluit cremari: & tamen ſequitur Cicero declara-
re Ennium de aphricano hic eſt ille ſitus uere. ſito ſq; dici illos qui conditi ſint: eumq;

Siti

morem ius potificale confirmare. Et Plinius qui defunctos ſeſe multi fictilibus ſoli-
is condi maluere. Nonius marcellus. membrum abſcidi mortuo dicebatur: cum digi
tus eius decidebatur: ad quod ſeruatum iuſta fierent: reliquo corpore combuſto. Et
item Plinius: hominem fulgure exanimatum cremari fas non eſt: condi terra religio
tradit. Et ipſa cremare corpus non fuit ueteris inſtituti. Terra condebantur. Ante
Syllam dictatorem nemo crematus eſt. Is quia Marii cadauer ludibrio fuit extractum
cremari uoluit. Quod autem Plinius dicit. Syllam primum fuiſſe crematum: de Pa-
triciis uerum fuit: ſed prius conſueuiſſe corpora mortuorum cremari: infra ex Virgi

Sylla primũ crematus

lii uerſibus undecimi libri oſtendemus: & Terentius in andria oſtendit. Additq; Pli
nius linum inuentum eſt: quod igni non abſumitur. In rogum funebris eius lini tu-
nica corpori obducta fauillam ab reliquo ſeperat cinere: naſciturq; ĩ deſertis aduſtiſ
q; ſole indiæ ubi non cadũt imbres aſſueſcitq; uiuere ardendo rarum inuenitur: diffi
cile textu propter breuitatem: æquat præcia ingentium margaritarũ. Et Suetonius ĩ
Gallicule uita. Cor inquit ueneno tactũ igni non cõburri. uſum aũt cõburendi cor-
pora non diu duraſſe. Macrobius innuit: qui ſcribit urendi corpora mortuoꝝ uſum
ſuo ſæculo nõ fuiſſe: quem Adriani principis temporibus ſatis conſtat floruiſſe. Ad-
ditq; quo tempore igni corpora dare fuit honor ſi quando ueniſſet ut plura ſimul cre
marent' ſolitos fuiſſe funerũ miniſtros denis uirorum corporibus addere ſingula mu

Nõ licuiſſe mortuos ĩ urbibus ſepeliri

liebria. itaq; citius & facilius arſiſſe. Non licuiſſe aũt mortuos in urbibus ſepeliri Ci-
cero ſic oſtẽdit in legibus ciuilibus caueri: hominẽ mortuũ in urbe non ſepeli: ne ue
urito: credo pp ignis periculũ: in urbe tamen ſepulti ſunt clari uiri: quibus ante hãc
legẽ habitus eſt honor ut publicolæ aut. C. fabritio. Heliuſq; ſpartianus. Antonium
piũ inqr intra urbes ſepeliri mortuos uetuiſſe. idq; obſtinatius ſeruaſſe athniẽſes ſcri
bit Ser. ſulpitius ad Ciceronẽ de morte. M. Marcelli his uerbis. Ab atheniẽſibus lo-
cũ ſepulturæ intra urbẽ impetrare nõ potui ꝙ religione ſe ĩpediri dicerent: neq; tñ id
ante cõceſſerãt. Et Plutar. in problema. dicit: eius q triũphaſſet demũ cõbuſtus eſſet
licebat oſſa capere: & in urbẽ deferre ac locare mortui honoris cauſa: quoꝝ poſteris ĩ
foꝝ delatis facẽ ſubiiciebãt: ut ſtatim ſublati inuidia honore ſiue ĩuidia uterent'. ſed
iã ſatis ea ſunt dicta q̃ circa corpus fiebãt: cætera ſunt dicẽda q̃ honori corpis uel po-
tius ſuoꝝ in eo adhibebant'. prĩæq; erũt laudationes funerariæ de qbus Cice. in legi

Laudationes funerariæ

bus honoratoꝝ uiroꝝ laudes ĩ cõtiõe memorãto: eaſq; ad cãtus ad tibicinẽ pſequũt'
Liuius. xxyii. Marcellus filius. M. Marcellum patrem conſulem interfectum lauda-
uit. Et Sueto. trãquillus. C. Cæſarẽ ſcribit annos natũ duodecim Auiã & poſtea tibe

rium annos agẽtem nouem partem defunctum pro rostris laudasse Pliniusq; orator ad Romanum de Virginio ruso defuncto scribens. triginta annis gloriæ suæ ipsum superuixisse & posteritati suæ interfuisse scribit: qui laudatus fuerit a cõsule cornelio tacito: ut supræmus fœlicitati suæ cumulus accesserit laudator eloquẽtissimus: quod autem supra in legibus scribit Cicero ad Tibicinem & cantum mortuorum laudes prosequendas esse: seruat in plerisq; locis urbi Romæ propinquis nostræ ætatis consuetudo. Secundus mortuo honor non uerbis ut superior. Sed re & multa grandiq; impensa adhibitus fuit: gladiatorum minus: quod quale fuerit postremus fere scriptorum ex priscis quorum scripta ad nos peruenerunt Helius spartianus in Maximi siue Pupieni & Albini gestis rebus ad alium tamen propositum sic habet: unde tractum sit: ut proficiscentes ad bellum imperatores gladiatorum munus & uenatus darent: breui dicendum est. multi dicunt apud ueteres hanc deuotionem factam contra hostes: ut cum sanguine litato specie pugnatorum uim quandam fortunæ satiarent. ituros quoq; ad bellum Romanos debuisse pugnas uidere: & uulnera: & ferrum: & ruentes inter se cohortes: ne in bello intuentes hostes timerent aut uulnera: aut sanguinem horrerent. Sed quod Spartianus dicit: ueteres consueuisse. Liuius. xxviii. sic ostẽdit Scipio carthaginem ad uota soluenda diis: munusq; gladiatorum: quod mortis causa patris patruiq; parauerat edendum rediit. Gladiatorum spectaculum fuit: non ex eo genere hominum: ex quo lanistas comparare mos est seruorum qui sanguinem uenalem habent. Voluntaria omnis & gratuita opera pugnantium fuit. Nam alii iussi ab regulis suis: ad specimẽ insitæ genti uirtutis ostendendum. Alii professi se pugnaturos in gratiam ducis. Alios æmulatio & certamẽ ut prouocarent: prouocatiue aut abnuerent traxit: quidam qui disceptando controuersias finire nequiuerant aut noluerant pacti inter se ut uictorem res sequeretur: ferro decreuerunt neq; obscuri generis homĩes: sed clari illustresq; patet itaq; ex superioribus Liuii uerbis gladiatores: ex lanistis & seruis redimi consueuisse: & magno quidem præcio: cum infra ostensuri simus huiusmodi perditissimorum hominum uitam incertissimum discrimẽ præcio exponentium: dum nudi acutis mucronibus decertant: raro quempiam ultra sextam uictoriæ palmam reportasse: quam quidem palmam Festus Lemuscatum appellari solitam dicit: nisi forte credemus: miseratum eosdem populum Romanum cum bini & nudi quandoq; quaterni aut multa simul patria unico concursu digladiarentur a cæde & uulneribus reuocasse: cum scribat Cicero in legibus. Etenim si in gladiatoriis pugnis & infimi generis omnium conditione atq; fortuna timidos ut supplices & ut uiuere liceat obsecrantes etiã odisse solemus: fortes & animosos & se acriter ipsi morti offerentes seruare cupimus: eorumque nos magis miseret: qui nostram misericordiam non requirunt: quam qui illam efflagitant: & infra patebit: multa eorum paria ad dictam excarnificationem sæpenumero fuisse exhibita. Sed ad rem scribit. xvii. Liuius decimum Iunium Brutum fuisse primum qui munus gladiatorium in honorem defuncti patris dedit: unde mirari soleo: qua ductus ignoratione Valerius Maximus scripserit gladiatorum munus primum in foro boario Appium claudium Fuluiumque consules dedisse. Et Plinius Caio principi uiginti paria gladiatorum fuere in ludo. in his duo qui contra comminationes aliquis non coniuuerent ob id inuicti: & infra. G. Terentius luctatius primus triginta paria gladiatorum in foro per triduum dedit. Macrobiusque in saturnalibus scribit. lapidandum Vatinium testem gladiatorum munus dedisse: eodem quo lapidabatur tempore, ut populo moriẽs & diis

Gladiatorũ munus in funeribus

Gladiatores spõtanei

Lemuscatum

Brutus primus editor gladiatorum
Cõtrauale rũ maximum

simul herebi placeret. Suetoniusq; scribit. Augustum cæsarem gladiatores sine intermissione edi uetuisse. & Tibetium munus gladiatorum in memoriam patris: & aui. Drusi diuersis temporibus ac locis. Primum in foro. Secũdum in amphitheatro: rudiariis quoq; quibusdam reuocatis auctoramentum centenum milium dedit. Rudẽ uero uirgam fuisse constat: qua prætor gladiatores sexagenarios ab eo munere eximebat quos cum probi fuissent qui multa reportassent: lemuscata Tiberius ad maiorẽ ludorum suorum magnificentiam: reuocatos cẽtenis numum milibus donauit. Gallicula uero munera gladiatoria partim in amphitheatro tauri: partim ĩ septis aliquot edidit: quibus inseruit cateruas aphrorum campanorumq; pugilum ex uti acq; regione lectissimorum cunq; populus ad ea spectacula frequentissimus conuenisset septaq; qui locus semper tecto caruit & pariter theatrum per æstatem frequentissimam lineis: & quandoq; bissinis intecta essent uelis. Gallicula ipse pniciosus sordidissimusq; princeps reductis eiusmodi uelis æstuantem in spectaculo populum: ui contineri iussit. Claudius uero princeps & ipse ineptus post munera gladiatoria multiplicitet data: cum aliud requirenti populo daturus auaricia distineretur: quæstoribus uim attulit ut pecuniam sternendis uiis paratam in id munus impenderent: scribitq; Suetonius Claudiũ quocunq; gladiatorio munere: uel suo: uel alieno gladiatores etiam forte prolapsos iugulari iussisse. Cũq; par quoddam mutuis ictibus concidisset: cultellos sibi paruulos ex utroq; ferro in usum suum fieri sine mora iussisse. Helius spartianus scribit Adrianum per sex cõtinuos dies gladiatorium munus exhibuit. Et Antonium pium ex pnblico sumptum gladiatoriis muneribus instituisse: pariterq; Iulius capitolinus Marcum Antonium philosophum gladiatoria spectacula omnifariã temperasse: quod quidẽ optimi principis temperamentum adeo ualuisse uidemus ut post Maximũ siue Pupienũ: & Albinũ de quibus supra diximus nemo id funestissimũ horridũq; munus ediderit. Vnde quod scribit Cassiodorus facile credius. Theolenicum regem gothorum secta arianum & tamen christianum idipsum munus Romanis optantibus ita denegasse: ut nunq̃ postea editum fuerit uel petitum. Tria nũc simul dicenda nobis occurrunt: funebrium apparatibus solita adhiberi. Nam ludi funebres simul cum gladiatorio munere fuerunt quandoq; editi: quæ funera scribit Festus simpludearia maiores appellauisse: hisq; ludis & uisceratio quandoq;: & epulum addita fuere: quos quidem ludos illis similes fuisse tenemus: de quibus paulo inferius cum spectaculis dicturi sumus. scribit. xxiii. Liuius. M. æmilii lepidi qui bis cõsul augurq; fuerat filii tres Lucius. Marcus: Quintus ludos funebres per triduum & gladiatorũ paria duo & uiginti per triduũ in foro dederũt. Et. xxxi. Liui. ludi funebres eo anno per quattriduum in foro matris causa Valerii Leuinii & Publii a Publio: & Marco filio eius facti: & munus gladiatorium datum ab his paria. xxy. pugnauerunt &. xl. ac. xli. Liuius Publii Licinii funeris causa uisceratione data gladiatores. cxx. pugnauerunt. & ludi funebres per triduum facti: post ludos epulum: quo cum toto foro strata tridinia eẽnt: tẽpestas cum magnis procellis coorta coegit plerosq; tabernacula statuere in foro. Eadem paulo postq̃ deserenasset sublata. Quid autem inter uisceratiOnem datam & epulum interfuerit & si infra in morum partibus diffuse certiusq; dicturi sumus tamen paucis hic docebimus: cum publii Licinii prestantis ditissimiq; eius curatores funeris: præter ludos & gladiatores oculis tantũmodo populi Romani satisfacturum: cibum quoq; intenderent præbere. honorarioribus epulo opipare: & laute dato gratificaturi plebem prius: & multitudinem inuerecundam quæ ad stipem

Rudis

Ludi funebres

Simpludearia

ſtipem facile confluetet uiſcetatione pauetunt quæ uiſceratio etſi ab initio uerbi ori
ginem habuit quando animalibus cæſis rem diuinam facturi uiſcera iis qui ſacrifi-
tio intererant diſpartiebantur, tamẽ poſtea in conſuetudinem tractum ẽ: uiſceratio-
nem quoq; appellari: cum carnes ſiue crudæ ſiue coctæ: quando q; panis: uinumque
cum illis domum perferentibus ſingulis præbebantur. Epulum fuit eſt q; quod & cõ-
uiuium: appellatus ciborum etiam uariorum lautus decensq; apparatus. Sed tricli-
nium hic ueteri latinoq; more: aliter q̃ multis retro ſæculis ſicut: & noſtro per abu-
ſionem factum uidemus a Liuio poſitum eſt: non enim pars aliqua domus: ſicut nũc
utimur: triclinium fuit, ſed coacta in locum unum parandæ paucorum cœnæ ſuppel
lex neceſſaria. Et quidem triclinii uerbum habuiſſe originem conſtat a tribus lectis
qui contigui ſternerentur: ſuper quibus cõuenientes ad conuiuium ſicut turci nunc
& græci faciunt accubarent hinc Horatius. Sæpe tribus lectis uideas cœnare quater
nos. E quibus unus auet qua uis aſpergete cunctos: Præter eum qui præbet aquã.
Et Iuuenalis. Ergo duos poſt, Si libuit menſes neglectum adhibere cliẽtem: Tertia
ne uacuo ceſſaret culcitra lecto. Vna ſimus ait. Et Virgilius ĩde thoro pater Aeneas
ſic orſus ab alto. Sed poſtea ſicut in multis factum eẽ uidemus triclinium mutatæ re
formæ uerbum remanſit: & apparatus ad menſam factus triclinium eſt dictus: quod
auleis tapetiſq; quoſdam alios uelis purpureis aut biſſinis: argenteis nõnullos ebur
neis ue cratibus & laminis obduxiſſe: infra ĩ partibus morum allatis ſingulorum qui
uſi ſunt nominibus oſtenſuri ſumus: qua in clauſura poculorum: patinarum cratera
rum: uinariorum aquariorum & uaſorum ex argento auro ue: & criſtallinorum mir-
rhinorumq; abacus omnis cõtinebatur ubi igitur toto foro ſtrata erãt triclinia: quæ
multa tãto in ſpacio eẽ oportuit: tempeſtas cũ procellis coorta cœgit plæroſq; taber-
nacula ſtatuere. Sepulchra deinceps dicenda ſunt: de q̃bus Cicero legum primo. Iã
tanta religio eſt ſepulchrorum: ut extra ſacta & gentem inferri fas neget lex eſſe: idq;
apud maiores noſtros. Tarquinius in gente popilia iudicauit: & infra decretum a põ
tificum collegio non eſſe ius in loco publico fieri ſepulchrum. Item in legibus: duæ
præterea leges ſunt de ſepulchris: quarum altera priuatorum ædificiis: altera ipſis ſe
pulchris cauet. Nãq; rogum buſtumue nouum uetat propius ſexaginta pedes addu-
ci ædes alienas: inuito domino incendiũ ueretur acerbum: quod autem ueſtibulũ ſe
pulchris buſtumue uſu capi uetat, tuetur ius ſepulchrorum hæc in, xii, tabulis ſecun
dum naturam quæ norma legis eſt reliqua ſunt in morte & infra: pœna eſt ſi quis bu
ſtum: etiam id credo appellari tumbam: aut monumentum inquit: aut columnã uio
lauerit: iecerit fregerit: imprimis ſepulchrorum magnificentiam eſſe minuendã: quã
legem eiſdem pene uerbis noſtri decemuiri in decimã tabulam coniecerunt. Vetat ẽt
lex ex agro culto eoue qui coli poſſit ullam partem ſumi ſepulchro: extruiq; uetat al-
tius q̃ q; quinq; diebus abſolueretur: nec e lapide extrui pluſue poni q̃ q; capiat lau-
dem mortui inciſam quattuor heroicis uerſibus: quos longos appellat Ennius. Cice
ro etiã philippicorum octauo maioiores quidem noſtri ſtatuas multis decteuerunt:
ſepulchra paucis: ſed ſtatuæ ĩtereunt tempeſtate ui: uetuſtate: Sepulchrorum autẽ
ſanctitas in ipſo ſolo eſt: quod nulla ui moueri: neq; deleri poteſt: atq; ut cætera extin
guntur: ſic ſepulchra fiunt ſanctiora uetuſtate. Nonius marcellus. Monumentum
ad memoriam poſteritatis: & infra Monumentum eſt q;: & mortui cauſa ædificatum
eſt: & quicquid ob memoriam alicuius factum eſt: ut phana: porticus: ſcripta: & car-
mina: ſed monumentum quamuis cauſa mortui ſit factum non tamen ſignificat ibi

Viſceratio

Epulum

Triclíniũ

De ſepulcris

Buſtum
Tumba
Monumẽtum
Columna

Verſus longi

Monumẽtum quid

ſepultum. Martianus in digeſtis. Monumentum ſepulchri id eſſe diuus Adrianus reſcripſit: quod muniméti cauſa ideſt muniendi eius loci cauſa factum. Florentinus de religione: & ſumptu funeris. Monumentum generaliter res in poſterum memoriæ cauſa prodita: in qua ſi corpus uel reliquiæ inferantur fiet ſepulchrũ: ſi uero nihil eorũ inferatur: erit monumentum memoriæ cã factũ quod græci cænotaphium appellant Cicero Athicophanum fieri uolo neq; mihi hoc erui poteſt: ſepulchri ſimilitudinem effugerẽ. Plinius Cornelio tacito đ uilla Virginii ruffi & eius ſepulchro libuit ẽt monumentum eius uidere: & uidiſſe pœnituit: eſt enim adhuc impfectum nec difficultas operis ĩ cauſa modici ac potius exigui. At ille mãdauerat caueratq;: ut diuinum illud etiam immortale factum uerſibus ĩſcriberetur. Hic ſitus eſt Ruffus pulſo qui uindice quõdam. Imperiũ aſſeruit: non ſibi: ſed patriæ. Et montano Plinius. eſt uia tiburtina intra primũ lapidem monumẽtum Palantis: ita inſcriptum: huic ſenatus ob fidẽ pietatemq; erga patronos ornamẽta prætoria decreuit. & ſextercium centies quinquageſies: cuius honore contentus fuit. Seruius ſulpicius Ciceroni de obitu. M. marcelli. Nos in nobiliſſimo orbis terrarum gymnaſio achademiæ locum delegimus. ibiq; eũ combuſſimus poſteaq; curauimus: Vt eidem Athenienſes in eodem loco monumentum marmoreũ faciendum curarent: ſepulchra autem & funeralibus expletis: & quandoq; poſtea floribus odoramentisq; fuiſſe ſparſa multis legimus in locis: Plinius in hiſtoria naturali Scipioni florum honos a populo Romano: funus ei e publico ſtipe collata & ipſi flores quacũq; delatus. Cicero oratione pro. L. plãco indignabundus. Sepulchrum. L. catilinæ floribus ornatum hominum audaciſſimorum ac domeſticorum. hoſtium conuentu epuliſq; celebratum ẽ. hic Virgilius Octauio auguſto & eius ſorori in Marcello adulatus. Heu miſerande pauer: ſi quæ fata aſpera rũpes. Tu Marcellus eris manibus date lilia plenis. Purpureos ſpargam flores animãq; nepotis: His ſaltem accumulẽ donis: & fungar inani. Munere. idemq; mos cum ĩ plæriſq; regionibus Italiæ tum maxime in ſubiectis apẽnino collibus romãdiolæ alicubi ætate noſtra ſeruatur. Adhibita etiam ſunt poſt funeralia in templis & publicis in locis ornamenta. Plinius Cæſar poſt dictator in ædilitate in funere patris funebri omni apparatu harenæ argenteo uſus eſt: ferasq; etiam argenteis uaſis ĩcedere tunc primo uiſum. Et Macrobius templorum ornamenta clipei coronæ. & huiuſmodi donaria: quod noſtra quoq; ætas in nobilibus & honoratis uiris ſeruat. Iulius autem capitolinus de. M. antonio philoſopho. iuſſit ut filii ſeptennis mortui q erat Cæſar imago aurea a circenſibus per pompam ferretur. & ut ſalarii carmini infererent. Quid gentiles noſtri circa mortuorum corpora egerint ſatis hactenus & habũde uidemur dixiſſe. pauca nũc dicẽda ſunt nobis de his: quæ bonorum ſiue malorum animis tam defunctorum q̃ uiuorum contingere exſtimabãt. Cicero legum primo cum multa de pœnis diſſeruiſſet tranſgreſſoribus legum inferendis hæc habet. Sed nimis aliquos ſæpe uidemus pœnas euadere. Non enim recte exiſtimamus quæ pœna diuina ſit: & opinionibus uulgi rapimur in errorẽ. nec uera cernimus. Morte aut dolore corporis aut luctu animi aut offenſione iudicii hominum miſerias põderamus: quæ fateor hũana eẽ & multis bonis uiris accidiſſe. Sceleris ẽ pœna triſtis & pter eos euẽtus: qui ſequuntur per ſe ipſam maxima eſt: tantum dixerim duplicem pœnam eẽ diuinam: quod conſtat ex uexandis uiuorum animis & ex fama mortuorum: ut eorum exitium & uiuorum iudicio & gaudio comprobetur: idemq; Cicero oratione in Piſonem. Deinceps poſt mortẽ de tranqllitate bono℞ pœnis impiorũ habetis explicatis

nolite

Cæno taphium

Florũ honos & odoramento℞ in funeribus

Quæ bonorũ & malorum aĩs tã uiuorũ q̃ mortuorum contingerent

nolite enim putare patres conscripti: ut in scæna uidetis homines consceleratos ipul su deorum terreri: furiarum tædis ardétibus sua quemq; fraus suum facinus: suum scæ lus: sua audacia de sanitate: & mente deturbat: hæ sunt impiorum furiæ: hæ flammæ faces. Et philippicorum. xiii. illi igitur impii quos cecidisti etiam ad inferos pœnas pa ricidii luent. Vos uero qui extremum spiritum in uictoria effudistis piorum estis se dem & locum consecuti. Breuis autem a natura uita nobis data est. At memoria bene redditæ uitæ sempiterna. Cicero item in oratione pro Roscio merino. Nolite enĩ pu tare quemadmodum in fabulis sæpenumero uidetis eos qui aliquid impie sceleratequ; commiserint agitari & perterreri furiarum tædis ardentibus: sua quemq; fraus: & su us terror maxime uexat: suum quemq; scelus agitat: amentiaq; afficit: suæ malæ cogi tationes amentiaq; animi terrent. Hæ sunt impiis assiduæ domesticæque furiæ. Et in Vatinium testem. Cicero cum inaudita & nepharia scelera susceperis: cum inferorũ animas elicere: cum puero; extis deos manes ad te citare soleres: Nonnusq; marcel lus. Lemures dicit sunt laruæ nocturnæ terrificationes imaginum: & bestiarum. Fe stus autem quem christianum fuisse uidemus: sic scribit. Mundum gentiles ter in an no patere putabãt diebus his: postridie uulcanalia: & ante diem tertiũ nonas. Octo bris: & ante diem sextam idus Nouembris inferiorem enim eius partem consecratã diis manibus arbitrantes clausam omni tempore præter hos dies qui supra scripti sũt credebant: quos dies etiam religiosos iudicauerunt: ea de causa q; his diebus ca quæ occulta & abdita religionis deorum manium essent in lucem adducerentur & patefie rent: nihil eo tempore in re publi. geri uoluerunt. Itaq; per hos dies: non cum hoste manus conserebatur: non exercitus scribebatur: non comitia habebantur: non aliđ quicq; in re publi. nisi q; ultima necessitas exegisset administrabatur. Suetonius đ.C. gallicula. satis constat prius q̃ mortuus transferretur ortorum custodes umbris inqe tatos. In ea quoq; domo in qua occubuerat nullam noctem sine aliquo horrore tran sactam: donec ipsa domus incendio consumpta sit. Et de Nerone. sæpe confessus est agitari se materna specie umbrisq; furiarum accedentibus. Quin & facto per magos sacro euocare manes & exorare tentauit peregrinatione quidem græciæ eleusinis sa cris quorum initiatione impii: & scelerati uoce preconis summouentur: interesse nõ ausus ẽ. ut supradictis omnibus addere nõ uereamur: quod beatus aurelius Augusti nus in ciuitate dei sic scribit. Et q̃m creberrima fama est multiq; se expertes uel ab eis qui experti sunt de quorum fide dubitandum non esset audisse cõfirmant Siluanos & Faunos quos uulgo incubos uocant improbos semper extitisse mulieribus: & ea rum appetisse ac peregisse cõcubitus: & quosdam demões quos deo galli assidue hãc immundiciam & tentare: & efficere plures talesque asseuerant: ut hoc negare impu dentiæ uideatur non audeo diffinire. Sed ad gentiles redeundum est. Cum supradi cta suorum animis uiuentium: ac mortuorum animabus accidere crederent eis post sepulturæ & funebrium munera parentabant: non dissimiliter nostris quando ad se ptimum diem: aut aniuersarium: diuina in animarum suffragia celebrant officia. Ci cero in philippicis. ut parentalia cum supplicationibus miscerentur & infra ut cuius sepulchrum nusq; extet ubi parentetur: ei publice supplicetur. Plutarchus in proble matibus. Cum cæteri Romani februario mortuis inferias mittere & parentare con sueuissent: Decius & Brutus ut Cicero scribit id decembri faciebant quia Saturno is mensis consecratus esset quem in inferorum deorum numero habent. Et cum saturna libus & uoluptati ac genio oẽs nimiũ indulgeãt: hi nõnullas diis etiam inferis & mor

Lemures

Parentalia

tuis uoluptates impartiebantur: & infra: Plutachus. Faba parentando absumitur: quia in ea animas mortuorum pythagorici esse dixerunt. Flaminicamq; ob idea nõ uesci Varro tradit: quando in flore litteræ lugubres reperiantur. Satis iam supraq; ostendimus quid uirorum cuiuscunque status funebribus sepulturis: & animarum statui curandum esse gentiles opinati sunt: maiora nunc Cæsaribus suis imperatoribus a populo Romano excogitata & tributa ostendemus: quid enim maius ne dixerim demetius: q̃ homines id quærere: ut hominem & plerunq; sordidissimum sese de um facere existiment: & intentent notum esse non dubitamus: atque adeo uulgatũ: ut a nobis particulariter scribi non oporteat principum Romanorum plurimos i nu merum deorum fuisse relatos: sed quo id fieret modo: quis adhiberetur in re ordo: ap latinos nõdum inuenimus. Nuper uero Marcus barbus patriciæ gentis uenetus ec clesiæ trauisinæ antistes uenerandus a nostro omnibono brendulesi uincentino græ cis latinisque litteris apprime erudito munus nobis attulit: quale bonarum artium: studiis innutritos: & qui detulit: & qui misit in nascentem Romam triumphantem conferre decuit. Ea ẽ traducta ex Herodiano scriptore græco Seueri imperatoris de ficatio quam ipsius omniboni uerbis pene totam inseruimus. Mos est Romanis consecrare imperatores: qui superstitibus filiis uel successoribus moriuntur. Et eiusmo di honorem deificationem appellant: luctus quidem per omnem urbem ostenditur festa celebritate permixtus, corpus enim defuncti pro ritu hominum sumptuoso fu nere sepeliunt, sed cæream imaginem defuncto simillimam fingunt: quam sub uesti bulo prætorii proponunt in eburneo lecto magno atq; sublimi uestibus aureis istrato: & imago illa sub ægrotantis specie pallida peruenbit: & ab utraq; lecti parte ad multum diei sedent leua quidem senatus omnis uestibus atris indutus. Dextra uero mulieres quæ uirorum uel parentum dignitate honorem & gloriam sortitæ sunt: earum autem quælibet conspicitur, neq; aurum gestans neq; monilibus ornata: sed ue stibus albis exilibus induta mærentium speciem prebens. At qui septem dies hæc q̃ dicta sunt continue geruntur: & introeuntes medici passim ad lectum accedunt: & ægrotum diu contemplati grauius utiq; habere pronunciant, postq̃ uero diem obiisse uisus est: lectum humeris tollentes equestris ac senatorii ordinis nobilissimi dele cti iuuenes per sacram uiam deferunt: & ad uetus forum magnum proponunt: u bi magistratus Romani imperium deponunt: utrinq; uero gradus quidam in scalarum modum constructi sunt & in altera parte puerorum chorus ex nobilissimis atque pa triciis consistit in altera: mulierum ex his quæ digniores esse uidentur: & utriq; hym nos in defunctum canunt & laudes uerendo: & lamentabili carmine conditas. post hæc lectum suscipientes per urbem deferunt in campum martium: ubi forma quædã quadrangula æquis lateribus qua latissime campus patet ædificata est in tabernaculi modum: quod materia fixum est alia quidem nulla præter q̃ lignorum ingentium. Id quidem interius totum est aridis somitibus plenum: exterius aureis uestibus: & eburneis signis tabulisq; pictis ornatum. Infra uero alterum breuius positum ẽ for ma & ornatu simile. tertium autem quartum perficitur: & sub ultimo quod est mini mum aquila iacet. ædificii formam turribus quispiam comparet: q̃ in portubus emi nentes noctu per ignem naues in tutas stationes dirigunt. pharos eas uulgo appel lant. Ad secundum igitur tabernaculum deferunt lectum: ibiq; & aromata & omne suaue olentium genus siue fructus sint: siue herbæ succiq; imponunt: ac coaceruatũ fundun. Nã neq; gens ulla neq; ciuitas: neq; cum dignitate quisq̃ uel honore: qui nõ

suprema

Deificatio Impatorũ

ſuprema hæc munera in honorem pietatis ambitioſe mittat. Vbi uero aromatũ acer
uus ingens aggeſtus fuerit & locus omnis expletus: equitatio fit circa ædificium il-
lud: & omnis equeſter ordo circumuehitur: moderatione quadam & curſus replica-
tione: uerſus interea pirrhichios decantando: currus etiam circumuehuntur perſo-
naris quibuſdam purpura amictis onerari: quibus ſimilitudo quædam ſuper iducta
eſt Romanorum ducum aut imperatorum ex his quorum ſama nominiſq; celebritas
integrior extat. His itaq; confectis qui ad imperium ſucceſſurus eſt facem tabernacu
lo admouet: & reliqui deinceps ignem undiq; circumponunt: omniaq; illico utpore
arido fomite & aromatum cõgerie plena igni ualido corripiunt. Ex tabernaculo aũt
ultimo atq; breuiſſimo ueluta pinnaculo quodam: Aquila ſimul cum ſubiecto igne
dimittitur ætherem peritura quæ a Romanis de terris in cælos imperatoris animam
uehere creditur: cum aliis diis perpetuo manſurã hoc honore filii patrem conſecran
tes ad pretorium deducuntur. Hanc uero funebrium magnificentiam aliqua ex par-
te Virgilius imitaros fuiſſe troianos facit. Aeneide undecimo: cum mandarentur ſe
pulturæ corpora in prælio defunctorum. Aur ora interea miſeris mortalibus almam.
Extulerat lucem referens opera atq; labores. Iam pater Aeneas iam curuo in littore
tarcbon. Conſtruere pyras huc corpora quiſq; ſuorum. More tulere patrum: ſubie-
ctiſq; ignibus atris. Conditur in tenebras altum caligine cœlum. Ter circum accen-
ſos cincti fulgentibus armis. Decurrere rogos: ter mœſtũ funeris ignẽ Luſtrauere in
equis ululatuſq; ore dederunt. Spargitur & tellus lachrymis: ſpargũtur & arma. It cę
lo clamorq; uirum clangorq; tubarum Hinc alii ſpolia occiſis direpta latinis. Conii-
ciunt igni: galeaſq; enſeſq; decoros. Frenaq; feruentesq; rotas pars munera nota: Ip-
ſorum clypeos & non fœlicia tela. Multa boum circa mactantur corpora morti. Seti-
gerosq; ſues: raptasq; ex omnibus agris. In flammam iugulant pecudes: tum littore
toto. Ardentes ſpectant ſocios: ſemiuſtaq; ſeruant Buſta neq; auelli poſſunt: nox hu
mida donec. Inuertit cælum ſtellis ardentibus aptum. Superiorem quoq; referendi
in numerum deorum morem aliqua ex parte imitari uidemus funeris. Romanorum
pontificum curatores: ædificata enim forma tabernaculi in turris phariæ formam ca
ſtrum doloris noſtri appellant fericinis undiq; pendentibus ornatur: & ſedet ad ſini
ſtram longus atra ueſte idutorum ordo. lectuſq; ſub tabernaculo ampliſſimus aureis
cõtegitur: ſuper quem uideri uolunt mortuum iacere pontificem: non autem medici
ſicut in ſuperiori per ſeptem dies ad ſimulachrum hic conueniunt: ſed ſtantes hinc i
de ad lectum ſerui & ipſi atrati uentilabrum p ide muſcis abigendis frequẽter agitãt
ac ſi in lecto iaceret uel ægrotans uel defunctus pontifex quem multis ante diebus
condiderant ſepulturæ. Sumpſiſſe etiam uidemus noſtros & multorum ſupra ſæcu-
lorum nobiles & honoratos morem ornandi defunctorum ſuorum: præſertim arma
tractare: aut magiſtratus amplos adminiſtrare ſolitorum funebria: equitibus nõnul
lis atra ipſis: & ſimul equis ueſte intectis circa ducendum funus obequitare iuſſis: q
& ipſi cum uirgilianis. luſtrauere in equis ululatuſq; ore dederunt. Reliquum eſt no
bis in religionis partibus: ludos: ſpectacula: & pompam ſicut ſupra polliciti fuimus
oſtẽdere. ludi qua cauſa fuerint inſtituti. Cicero legum primo etiam Platonis aucto-
ritate oſtendit: ſuntque hæc legis uerba. Ludis publicis: quod ſine curriculo: & ſine
corporum certatione fiat. popularem læticiam cantu & fidibus & tibiis moderanto.
Eaq; cum diuino honore iungunto: & infra: iam ludi publici cum ſint: cauea circoq;
concluſi ſint corporum concertationes curſu & pugillatione luctantum curriculiſq;

De ludis

equorum usq; ad certam uictoriam: in circo constitutis cauea cantu uoce: & fidibus dūmodo ea moderata sint: ut lege prescribitur. Astentiorq; Platoni: nil tam facile in animos teneros atq; molles influere: q̄ uarios canendi sonos: quorum uix dici posset quanta sit uis in utranq; partem namq; & incitat languentes. & languefacit excitatos & tū retrahit anīos: tū cōtrahit. De ludorum ueteri ornamēto. Qu. asconius pedianus. Olim cum in foro ludi populo darentur: signis ac tabulis pictis: partim ab amicis partim e græcia accomodatis utebantur ad scænæ speciem: quia adhuc theatra nō erant nec amphiteatra. De ludorumq; laudibus Cicero pro Murena hæc habet: Nā quid ego dicam populum ac uulgus imperitum ludis magnopere delectari minus est mirandum. Quamq̄ huic satis ē: sunt enim populi ac multitudinis comitia: quare si populo ludorum magnificentia uoluptati est: non est mirandū eam. L. murenæ apd populum profuisse: Quid tu admiraris de multitudine indocta. Lucius otho uir fortis equestri ordini restituit: non solum dignitatem sed etiam uoluptatē. Itaq; lex hæc q̄ ad ludos pertinet est omnium gratissima: q̄ honestissimo ordini cum splendore fructus quoq; iocunditatis ē restitutus. Quomō autem ludi fieri possint: quos diis non placere crederet̄ de aruspicū responsis Cicero docet. At si ludus constitit: aut tibicen repente conticuit: aut puer ille patrimus & matrimus: si tela nō tenuit: aut tensam si lorum emisit. aut si ædilis uerbo: aut si nutu aberrauit ludi sunt non recte facti. eaq; errata expiantur: & mentes deorum immortalium ludorum instauratione placantur: quomodo aūt funesti: & perniciosi esse possent ludi: eodem loco infra sic ostenditur. Si ludi ab lætitia ad metum traducti sunt: si non intermissi: sed perempti atque sublati sunt: si ciuitati uniuersæ scælere eius qui ludos ad ludum conferre uoluit funesti extiterunt: dies illi profecti pene funesti: ludosq; a Romulo rege primum fuisse introductos Liuius in primo sic ostendit: cum de Romulo multa dixisset sic sequitur. Ludos ex industria parat Neptuno equestri solemnes: cōsualia uocant: quibus quidem cōsualibus scribit Plutarchus in problematibus consueuisse asinos & equos coronis exornari: quia cum Neptuno equestri dies festus ageretur: & cum instituat nauigatione multa nauibus adueherentur otium: & remissio illis animalibus data erat. Tullusq; hostilius secundo loco ludos dedit nouendiale sacrum feriatis nouem diebus: quia lapidibus pluisse nunciatū erat. Et Tarquinius priscus rex. Tertio loco ludos instituit Troianos de quibus in Roma instaurata diffuse descripsimus Virgilius Troiaq; nunc pueri troianum ducitur agmen: de quo ludo Suetonius in Cæsaris rebus gestis: Troiam iussit turma duplex maiorū minorūq; puerorū: quem ludū retinet e ætatem nostram pueri nos ipsi uidimus Arimini munus a Carolo malatesta præstāti doctoq; principe datum: non autem pueri sed uiri luserūt nobiles: qui ad nuptias Galaotti malatestæ ex omni Italia inuitati erant: numero ad trigīta in equis desultoribus uelocissimisq; singuli armāduti ex corio fabrefacta p pulchre uariis ornata coloribus: ferreum ensem nequaq̄ acutum manu gestabant: decurrentesq; in circuitum galeas in id tumentiores factas & humeros cæsim inuicem cædebant: & proximum prisco ludus nomen retinet pro troiano agmine torniamen, primiq; libera iam Roma ludi fuerunt capitolini: quos Liuius in quinto datos fuisse dicit q̄ Iuppiter op. max. suam ædem seruasset. Anno postea in urbe pestilentissimo scribit Liuius in quinto ex libris sibyllinis duumuiri sacris faciendis lectisternium in urbe Roma primum fecerunt per dies octo: Apollinem: Latonam: Dianam: Herculem: Mercuriū: Neptunum tribusq; amplissimis cum parari poterant stratis lectis placarunt. priuatim

Cōsualia

Troiāi ludi

Ludi capitolini

Lectisternium

tim quoq; ſacrum celebratum: tota urbe patentibus ianuis promiſcuoq; uſu rerum omnium in propatulo poſito: notos ignotoſque paſſim aduenas in hoſpitium du/ctos ferunt: & cum inimicis quoq; benigne ac comiter ſermones habitos: iurgiis & litibus temperatum: uinctis quoq; dempta in eos dies uincula. Simile nos pueri uidimus accidiſſe ad annum unde quaterdecies a chriſti dei natalibus centenum cum ingenti laborantes peſte ſingularum pene urbium & oppidorum Italiæ populi albā: & lineā induti ueſtem: cateruatim uicinas adirent ciuitates: ubi publice & priuatim hoſpitio accepti: diuinam carminibus in id compoſitis miſericordiam implorabant nullum tunc litigium: nullæ fuerunt priuatæ diſſenſiones: ſimultates & inimicitiæ: quas non populi publico gaudio compoſuerint. Supradicto etiam quinto libro ſcribit Liuius. Ludiones ex hetruria acciti ad tibicinē modos ſaltantes haud indecoros more hetruſco dabant: imitari deinde eos iuuentus ſimul inconditis uerſibus inter ſe iocularia fundentes cœpere. Et paulo poſt Liuius: hiſtriones impletis modis: ſatyras ſcripto iam ad tibicinem cantu: motuq; congruenti egiſſe. Liuiumque qui ab ſatyris auſus eſt primus argumento fabulam inſtruere carminum auctorem puerum ad canē/dum ante tibicinē ſtatuiſſe: inde ad manum cantare hiſtrionibus cœptū: diuerbiaq; tantum ipſorum uoce relicta. Poſtq̄ ludus in artem uerterat: iuuētus fabellarū actu relicto hiſtrionibus: ipſa inter ſe more antiquo ridicula intexta uerſibus recitare cœ/ptaq;: quæ exodia poſtea appellata: inſertaq; fabellis potiſſimum atellana ſunt: quod genus ludorum ab oſcis acceptum tenuit iuuentus: nec ab hiſtriōibus pollui paſſa. Et inſtitutum eſt: ut actores atellanarum nec tribu mouerentur: & ſtipendia tanq̄ expertes artis accipiant. paulo poſt ſequitur Liuius. Ab ſano res initio ad hanc uix opulentis regnis tolerabilem inſaniam uenit. Continuauimus ſupra tribus in rebus Liuii textum in ludionibus hiſtrionibus & atellanis: ut eorum uocabulorum origi/nē doceremus: de primis duobus ſic habet Valerius maxius. Ludii hetruſcorum di/ſciplina q apud eos hiſtriones: turpes & leuiſſimi hiſtriones meliore inſtituto ad ſcænica & mutationes: ſoluſq; inter latinos Feſtus dicit hiſtriones dictos q; primum ab hiſtria uenerunt. Macrobius autem in ſaturnalibus Recitabantur ultra comœdias mimmiambia mimmis: & hiſtrionibus Vnde Laberius uir ſenatorius a Cæſare co/actus quos fecerat ipſe homo ſexagenarius mimmiābos recitauit: & tamen in prohe/mio ſuum deplorauit infortunium. Is tamen libertate ingenii multa in Cæſarem di/xit Ledoria: quale ē in Syri ſerui perſonam: porro quirites libertatem perdidimus dixit etiam: deceperunt ſe multi: frugalitas miſeria eſt rumoris boni: quæ cantabant hiſtriones & ſaltabant: hinc Illas Palladis diſcipulus cum iam magiſtrum ſuperaret: id q; eleganter cantauerat a populo coactus eſt ſaltare: hiſtriōeſq; inter turpes uiros nō habitos fuiſſe oſtendit Roſcii amerini cum Cicerone amicitia & oratio: in qua populum Romanum reprehendit Cicero: q; Roſcio cantāte tumultuatus ſit: qui ſcripſit librum ī quo hiſtrioniam oratoriæ cōparauit. Habebant autem hiſtriones mercedē ex publico diurnam mille denarios: ſine pregalibus. Vnde Eſopus ex hoc quæſtu fi/lio ducenties ſexterciū reliquit. ludorum & eorum a quibus maiori ex parte edeban/tur origie dicta: uarias ipſo℞ aut partis maxīæ ſpecies breuiter cōplectemur. Fuerūt nāq; de qbus eſt dictū troiani & capitolini: fuerūt ſcænici: quos Li. i. xxiiii. primū ab ædilibus curulibus factos eo anno memoriæ proditum dicit. Fuerunt Apollinares de qbus Liuius. xxv. cenſuerunt patres Apollini ludos uouendos faciendoſq; & quā do ludi eſſent facti duodecī milia æris prætorii ad rē diuinā duas: & hoſtias maiores

Ludiones

Exodia

Hiſtriões

Merces hiſtrionū diurna

Apolliares

dandas. Alterũ ſenatuſconſultũ :ut decemuiri sacrũ græco titu facerẽt. hiſq; hoſtiis Apollini boue aurato:& capris duabus albis auratis. Latonæ boue fœminea aurata ludos prætor in circo maxĩo cum facturus eſſet edixit: ut populus: q eos ludos ſpectaret ſtipẽ Apollini quantũ commodum eſſet cõferet. hæc eſt origo ludorum Apollinariũ: uictoriæ non ualitudinis. ergo factos populus ſpectauit coronatus, matronæ ſupplicauerũt : uulgo apertis ianuis in propatulo epulati ſunt : celebei q; dies omni cerimoniarum genere fuit. Ludi Apollinares ſenatus decreuit utĩ perpetuũ uouerẽtur: quos ad noſtrã quoq; ætatem perueniſſe conſtat: ſiquidem hi ſunt quos per extremos carniſpriuii dies: in circo flaminio ubi nũc agonis eſt appellatio fieri quotannis uidemus. principio enim mutationis prudẽter factæ a gentilium ſuperſtitione ad ritus chriſtianos: ut aliqd Apollinarium appellationis ipſi ludo remaneret: ꝑpe ſancti Apollinaris ecclesiam ea: ẽt ratione inſtituta, is locus ludis ẽ retentus: nec multũ uariat tẽpus: quando hi ſicut: & illi ad finem Februarii utplurimum eduntur & quãdo hoſtiæ illorũ ſicut decuit ſunt omiſſæ: retinet conſuetudo aliquod uictoriæ ſimulachrum faciendi ſicut eos uictoriæ ergo inchoatos Liuius aſſeruit: quale proximis diebus fuit ſpectaculum omnibus nobis gratiſſimum : q ecclesiaſticæ Romanæ reipublicæ membra curiam ſequimur Romanam cum in eodem circi flaminii agone ꝑlii ſimilitudo quædam fuit: quod præclariſſimum æternaq; dignum memoria æſtate ꝓxima geſtum eſt: ad danubium qua fluuius influit: Sauus cũ Maumeth turchoꝝ imperator: ſupra centum milia in exercitu habẽs : ad bellogradum oppidum aliquãdiu oppugnatum: machiniſq; & bombardis prope ſolo æquatum fuſus : & ſuis quibuſq; melioribus ad ſexdecim milia occiſis fugatus: Bombardas & uim pene infinitam machinamentorum ac armorũ amni terraq; amiſit. Lætum quippe nobis & dulciſſimũ: fuit inſpicere perſonatum quẽdam Ioannem caruaial: Hiſpanum cardinalem ſancti Angeli indumento & ornamentis referẽtem chriſtianorũ & Romani pontificis exercitui in illam ducendo Barbariem præeſſe. ſed lætius erat uidere alia in perſona Ioannem capiſtraneum ordinis ſancti Franciſci fratrem: qui multis continuata annis opinione ſanctitatis tãto implera miraculo: milites adduxerit Ieſu chriſti uexilla ſequutos: qui celeberrimo Ioanne conyat uayuoda tranſiluano duce: pauca hominũ milia ſupradictam in barbaris cædem edidere: fueruntq; ad id circi agonis ſpectaculum ex noſtratibus: ingenio & doctrina cultiores nonnulli : quibus ea die Romanam rẽ lacertos adhuc mouere: Romanũ celebrari nomen apparuit: Cum tantas adhuc res aduerſus ſcythas tanais olim & rypheorũ montium accolas turchos : maxime partis Aſiæ :& Europæ dominatores ſub Romanis ſignis Romaniq; legati nomine geri: non magis ob ſpectaculi quod ante oculos erat oſtenſionem: q̃ ob recentis uictoriæ refricatam memoriam uideretur. Equidem his in ludis apolinaribus ſuffectis etiam quod habet Li. ꝓpemodũ ſeruat : ut uulgo apertis ianuis epulent . Nãq; die illa urbaniores qq; Rõani aut conuiuia celebrãt: aut cibaria in id conſuetudie introducta uicinis amiciſq; miſſitãt: cũ tñ plæbs iſima ad tabernas uinarias i ꝓpatulo comedãt. Iſq; cibus ẽ pulte caſto aromatib⁹ cõfectus. ludi ẽt fuerũt ſeculares quos Feſtus dicit centeſimo quoq; ãno fieri ſolitos. Vñ miror Pliniũ dicere Stephanionẽ primũ togatũ ſaltare i illis inſtituiſſe: Et utriſq; ſui tpis ſaltauiſſe . Et Sueto. ſcri. Domitianũ feciſſe ludos ſeculares cõputata rõne tẽporũ ab iis quos Augu. dederat. Fuerũt & ludi Rõani de qbus Li. x. Coronati primũ ob res bñ geſtas bello : ludos Rõanos ſpectauerunt: palmæque tunc primum tranſlato ex more regio uictoribus daræ . Et libro. xxy. ludi Romani pro tẽporis illius copiis magnifice facti & diem unum iſtaurati: &

congii

Prælii ſimilitudo qua rex turchorũ ad bello gradũ fuſus fuit

Ioãnes Caruaial

Ioannes Capiſtraneus

Seculares ludi

Ludi romani

congii olei in uicos singulos dati: ludos plebeios scribit Quintus ascõius pedianus secunda actiõe in uerrem exactis regibus pro plebis libertate datos fuisse: aut pro te conciliatione plebis post secessionem in auentinum: quos postea. L. Sylla post uicto riam instituerit. Et Liuius in. xxyii. Aediles plebis ex mulctatitio argẽto signa ænea ad ædem Cereris dedere & ludos pro temporis eius copia magnifici apparatus fecerunt. Circenses ludos describere aggressum subiit animum recordatio: ipsos & alios quosdam commodius ostendi posse: si ludos simul & spectacula prout sæpenumero dabantur ostendemus. specum aũt Plutarchus in problematibus dicit locũ esse unde despicitur: & inde spectacula esse dicta. Vt ita a promiscuis incipiamus. Cicero gallo sio Circenses erant quo genere spectaculi ne leuis sim equidem tenor nihil nouũ: nihil uarium: nihil q̃ non semel spectasse sufficiat: quo magis miror hoc millia uirorum currentes equos insistentes curribus homines uidere. Et ad Marcum mariũ Cicero omnino si quæris ludi apparatissimi: sed non tui stomachi. Deliciæ uero tuæ noster Esopus: eiusmodi fuit: ut ei desinere per omnes homines liceret. Is iurare cum cæpisset uox cum defecit: in illo loco: si sciens fallo. Nec id quidem leporis habuerunt q̃ solent mediocres ioci. Appatatus enim spectario tollebat omnem hylaritatem: quid enim delectationis habent sexcentimuli in Clitemnestra: aut in equo troiano crateratum tria millia: aut armatura uaria: peditatus: & equitatus in aliqua pugna: quę popularem admirationem habuerunt: delectationem tibi nullam attulissent. non enim te credo græcos & oscos ludos desiderare. reliquiæ sunt uenationes binæ per singulos dies magnificæ: nemo negat: sed quæ porest esse homini politico delectatio: cum aut homo imbecillus a ualentissima bestia laniatur: aut præclara bestia uenabulo trãsuerberatur. Extremus elephantorum dies fuit: in quo admiratio magna uulgi atque turbæ delectatio nulla extitit: quin etiam misericordia quædam consequuta est: atq̃ opinio: huiusmodi esse quandam illi beluę cum genere humano societatem. Siue autem Plinius ab hac Ciceronis epistola siue aliud sumpsit: de elephantis hæc diffusius scribit: quæ simul cum plurimis ab eo efferemus. Elephantes in circo pugnarunt claudii pulchri ædilitate curruli: aduersus tauros. Pompeii altero consulatu: dedicatione templi Veneris uictricis in circo uiginti getulis ex aduerso iaculantibus: mirabili unius dimicatione: qui pedibus confossis repsit genibus in cateruas: abrepta scuta iaciens in sublime. Vniuersi eruptionem tentauere non sine uexatione populi circunductis claustris ferreis. Qua de causa Cęsar dictator simile edens spectaculũ principiis harenam circundedit. Nero autem equitatum disposuit. Sed Pompeiani amissa spe eruptionis supplicauere populo inenarabili habitu oris sese quadam lamentatione complorantes tanto populi dolore: ut oblitus imperatoris ac munificentiæ honori suo exquisitę. Flens uniuersus consurgeret. durasq̃ deneganti Pompeio pœnas quas breui habuit imprecaretur pugnauere & Cæsari dictatori tertio consulatu uigĩti contra pedites quingentos. Iterumq̃ totidem turriti cũ sexagenis propugnatorib⁹ eodem quo priore numero peditum & pari equitum ex aduerso dimicante. Leonum simul pugnam Romæ primus dedit Scæuola prefectus in curruli ædilitate. Põpeius magnus in circo iubatis. cccxy. Cæsar dictator. cccc. Senatusconsultũ fuit uetus ne liceret aphticanas pãtheras in Italiã traducere. Contra hoc tulit ad plæbẽ. Gn. aufidius tribunus plæbis: ꝓmisitq̃ circensiũ gratia ĩportari. Scaurus ædilitate sua prius uarias misit. Cl. põpeius deinde. ccccx. Augustus. cccccxx. Idẽ postea in theatro Romæ ostẽdit tygrin mãsuefactã ĩ cauea. Claudi. nero. iiii. pariter mãsuefactas. cãelus eque

Ludi plebei

Circẽses

Spectacula unde

Venatiões Elephãtes

Leonum pugna

similis collo:pedibus & manibus boui:camelo capite:albis maculis rutilum colorē distinguentibus. Cæsar ludis circensibus primum dedit Pompeius ludis ostēdit primus chaum quem chalitaffas uocabant effigie lupi pardorum manibus. Idē cœphas ex æthiopia:quorum pedes posteriores humanis:& crutibus priores manibus fuere similes hippopotamū & crocodillos quatuor. M. scaurus ędilitate sua tēporario theatro dedit Domitius enobarbus ædilis currulis ursos numidicos centum: & totidem uenatores æthiopes in circo. Fuerunt quoq; in spectaculis ludisq; plurima quæ infinitum & simul superfluum fuerit. hic referre:sed pauca quædam non solum spectacula:sed ob ipsa diuersis edita temporibus prædictis addere non piget. Lentulus spinter primus in theatro uela superinduxit apolinaribus ludis. Cæsar etiā dictator totū forum Romanum & uiam sacram intexuit:& Cliuum capitolinum in mūere gladiatorio. Marcellus sorore Augusti octauia natus pariter in auunculi ædilitare kalēdis Augusti:ut litigātes in umbra essent Cæsar postea dictator in ædilitatis munere patris funebri omni apparatu harenæ argēteo usus est. Nero pompei theatrum operuit auro in unū diem quo Tyridiati regi armeniorum ostenderet. Claudius pulcher scænam prius uarietate colorum adornauit. G. Antonius argēto. Petreius auro. Catullus ebore & auro. De Cæsare aūt i dictatura scribit Suetōius. Edidit spectacula uatii generis. Munus gladiatorium. Ludos ēt regionatim urbe tota:& quidem per omnium linguarum histriones. Item circenses athletas. Naumachiam in foro depugnauit Furius leptinius stirpe prætoria &. Q. calpetius senator quondā actorq; causaꝝ pirthicham saltauerūt: & Asiæ Bithyniæq; principū liberi cū ludiis. Venationes editę p .v. dies:ac nouissime pugna diuisa in duos actus: qnḡgenis peditibus elephātis uicenis: trecentis eqtibus: hinc & idē imissis. Nā quo latius dimicaret sublatæ metę:inq; eaꝝ locum bia ex aduerso cōstituta erāt repagula. Athletæ stadio ad tp̄s extructo i regiōe cāpi martii cucurrerūt per triduū nauali prælio in monte cælio defosso lacu:biremes ac triremes quatriremes tyriæ & ægyptiæ classis magno pugnantium numero conflixerunt:ad quæ spectacula tantum undiq; confluxit hominum:ut pleriq; aduenæ inter uias tabernaculis positis manerent ac sæpe pro turba elisi exanimatique sint plurimi. Et in his duo senatores. De augusto autem Suetonius. Spectaculorum assiduitate & magnificentia omnes antecessit:fecit nonnunq̄ uicatim. Athletas quoq; extructis in campo sedibus ligneis. Nauale prælium circa tyberim. Ad scænicas quoq; & gladiatorias operas:& equitibus Romanis aliquando usus est. Spectandi confusiorem morem correxit:ut quotiens quid spectaculi ubiq; ederetur:primus subselliorum ordo uacaret senatoribus. Romæ legatos liberarum sociarumq; gentium uetuit in orchestra considere cum quosdam etiam libertini generis inibi deprendisset. Militem secreuit a populo:maritis e plæbe prius ordinem assignauit prætextatis cuneum suum & proximū pedagogis: fœminis uero gladiatores quidē quos promiscue spectare solemne fuerat nisi ex superiore loco spectare concessit. Solis uirginibus uestalibus locū in theatro seperatum contra prætoris tribunal dedit. Athletarum spectaculo muliebrem sexum omnem semouit:ipse cum spectaret nihil agebat. Cæsaris reprehēsionem timens qui solitus fuerit epistolas lectitare. & scribere: & rescribere. Spectauit studiosissime pugiles:& maxime latinos:nō legitimos atq; ordinarios:nō quos etiam cōmiscere cum græcis solebat:sed & cateruarios oppidanos iter angustias uiarum pugnantes temere:ac sine arte. Athletis confirmauit priuilegia: & ampliauit histrionum licentiam adeo compescuit. ut Stephanionem cūlegatariū in puerilē

Vela theatro superinducta

De spectaculis a cæsare dictatore æditis

De spectaculis ab augusto æditis

habitum ei circumtonſam matronam miniſtraſſe compiſſet: per trina theatra uirgis
cæſum relegauerit. Et de Gallicula Suetonius. ſcænicos ludos & aſſidue: & uarii ge-
neris ac multifariam fecit: quoſdam nocturnos: accenſis tota urbe luminibus. Mir-
millonem e ludo rudibus ſecum batuentem & ſponte proſtratum confodit ferrea ſic
ca: ac more uictorum cũ palma diſcurrit. Et Claudius circo maximo marmoreis car-
ceribus auratiſq; metis: quæ utraq; : & tophea & lignea fuerant exculto: propria ſena
toribus conſtituit loca promiſcue ſpectare ſolitis ac ſupra quadrigarium certamẽ tro
iæ luxit. Exibuit theſſalos equites: qui feros tauros per ſpacia circi agebant inſiliebãt
q; defeſſos: & ad terram cornibus detrahebant. Germanorũ legatis in orcheſtra ſede
re permiſit ſimplicitate eorum & fiducia commotus: qui in popularia deducti cũ ani-
maduertiſſent parthos & armenios ſedentes in ſenatu ad eadem loca ſponte tranſie-
runt nihilo deteriorem uirtutem aut conditionem ſuam prædicantes. Ad athletarũ
ſpectaculum inuitauit & uirgines ueſtales: quia olimpia quoq; Cereris ſacerdotibus
ſpectare licet. Titus Veſpaſianus princeps optimus amphitheatro quod nunc colo-
ſeum appellant dedicatio. Thermiſq; iuxta celebriter extructis: in quibus nunc ſunt
uineæ fratrum ſanctæ Mariæ nouæ: munus edidit apparatiſſimum largiſſimumq;: &
nauale præmium in naumachia ueteri: quam fuiſſe docuimus prope eccleſiam ſancti
Petri ubi depræſſus eſt locus poſt ſancti Michaelis eccleſiam. Et gladiatores: atque
uno die quinq; milia omnis generis ferarum Domitiãus & eius frater ſpectacula ma-
gnifica aſſidue & ſumptuoſa edidit. non in amphitheatro modo: uerum: & in circo:
ubi præter ſolemnes bigarum & quadrigarum curſus: prælium etiam duplex æque-
ſtre & pedeſtre commiſit: ac in amphitheatro nauale quoq; uenationes gladiatoreſq;
& noctibus ad lychnos: nec uirorum modo pugnas: ſed & fœmiarum. naualis pugna
pene iuſtarum claſſium effoſſo: & circũſtructo circa Tyberim lacu: ubi nũc circa ſan
cti Silueſtri monaſterium & uiam flaminiam depreſſo in loco uineas eſſe ortoſq; ui-
demus. Nunc quia Helius ſpartianus Hadrianum ſcribit fabulas omnis generis mo
re antiquo in theatro dediſſe: uerba libet aliqua aponere quod ſupra a nobis deſide-
ratum fuiſſe non dubitamus. Scænam. Orcheſtram. Mirmillones. Panthomimmos
declarat Placidus grammaticus nõ incelebris. Scænam eſſe dicit cameram hinc inde
compoſitam: quæ in umbræ locum in theatro erat: in quo ludi actitabantur. Item ſcę
nam dici arborum in ſe incubantium quaſi concameratam denſationem: ut ſubter-
poſitos tegere poſſit. Item ſcænam uocari compoſitionem alicuius criminis: quæ di-
gna ſit agi in theatro exclamationibus tragicis. Vlpianus autem iureconſultus titu-
lo de his qui notentur infamia ſcribit. Scæna eſt ut labeo diffinit quæ ludorum faci-
endorum cauſa quolibet loco: ubi quis conſiſtat moueaturq; ſpectaculum ſui præbi-
turus poſita ſit in publico priuatoq; uel in uico: quo tamen loco paſſim homines ſpe
ctandi cauſa admittantur. Noſq; a Caſſiodoro in Roma oſtẽdimus inſtaurata: thea-
trum græca appellatione uiſoriũ interpretari: q; turba cõueniens eminus uideatur &
uideat. Et ſcænam theatri frontẽ binis plurimi ſue cogitationibus conſtratam: in quĩ
bus hiſtriones recitabãt. Mimiq; mirmilones & cæteri ludi: uarios de qbus ſupra ẽ
dictum ludos geſticulationeſq; edebãt ĩ ſcæna autem cum hemicicli formã haberet:
gradus ſediliaq; fuere: de qbus primarii magiſtratus honoratioreſq; ſpectarent corũ-
q; ſediliũ pars intima. Orcheſtra eſt dicta: qñ aũt theatra primum facta ſint: ut in præ
dicta diximus inſtauratiõe urbis & infra in rei pub. partibus dicturi ſumus Mirmillões

De Gallicula ſpectaculis

Claudii ſpectacula

Titi ueſpaſiani ſpectacula

Scæna

Theatrũ

Orcheſtra

Mirmillões

erant pugilles se ad duellum sed semiludierum prouocantes. Quos q̃d fuerint festus
Pompeius sic edocet. Retiario pugnanti aduersus Minnilonem cantatur. Non te pe
to: piscem peto: quid me fugis gallæ. Quia Mirmiloneum genus armaturæ gallicum

Panthomimi

est: ipsiq; mirmillones ante galli appellabantur: in quorum galeis piscis effigies ine-
rat: quod genus pugnæ institutum est a Pitaco uno ex sapientibus septem grçciæ. pã
thomimmi autem ab omnium uarietate ludorum in quos se gerebant appellati. Nã
scænæ seruientes omnes edocti ludos erant. Sed ad principem Hadrianum reuerta-

Hadriani spectacula
Antonius pius

mur. Is cum doctissimus esset fabularum recitationem omnis generis in theatro ad
scænam scilicet & Orchestram dedit histriones aulicos publicauit. In circo multas fe
ras & sæpe centum leones interfecit. Antonius autem pius: & si modestissimus fuit
princeps muneta dedit: in quibus elephanti crocutæ rhinocerotes crocodilli: atque
hippopothami & omnia ex omni orbe terrarum animalia etiam tygres fuere. Centũ
etiam boues una missione dati. Temperauit autem scænicas donationes: ut quinos
aureos scænici acciperent. Ita tamen quod nullus editor decem aureos supergredere
tur. Spectacula mirifica fecit: in munere autem publico tam magnanimus fuit: ut cẽ
tum leones una missione simul exhiberet sagittis interfectos. Commodus Antonius
qui proprie est appellatus omnibus incommodus: huiusmodi spectaculorum infami
am per habitus gestationem: melius quam cæteri omnes ante se principes declarauit

Cõmodus Antonius
Gordiaus

qui penulatos iussit spectatores non togatos ad munus conuenire: quod funeribus
solebat: funebris enim uestis est penula ipse: pariter in pullis uestimentis præsidens.
Gordianus uero cum esset ditissimus: clausam indigentibus probis uiris per summã
sordidamque auariciam liberalitatem suam exhibendis ferarum muneribus patefecit
Aedilitatis enim suæ tẽpore. xii. popu. Ro. spectacula p singulos. xii. dies dedit ita ut
gladiatorum nonnunquam q̃ngenta paria & nunquam minus centum quinquagin-
ta feras lybicas uno die quandoque mille ediderit. Erat ei silua in qua habuit ceruos
ducentos: britannos equos feros triginta: oues feras mille albas: decem aureas capre
as: quas scilicet ipse inaurari fecerat: strutiones mauros miniatos trecentos: onagros
triginta: apros centum quinquaginta: ibices ducentas: dammas ducentas. Hæc om-
nia populo diripienda concessit: die muneris quod sextum edebat. Et Philippus ipse
arabs primus Romanorum principum: cui desuper ingens datum est munus: ut fie-

Philippus arabs imparator

ret christianus: cum millesimus annus ab urbe condita suo: & filii consularu incidis-
set: sæculares ludos & munera edidit circensia. In quibus feræ sunt datæ: quas Gor-
dianus in triumphum persicum parauerat: elephanti duo & triginta: tygres uiginti:
leones mansueti sexaginta: Leopardi mansueti triginta: belbi idest hyenç decem: gla
diatores fiscales paria mille Rhinoceros unus: Archoleontes decem: Camelopardа-
li decem: equi feri quadraginta. Quãdo autem ludos omnes & spectacula quo fierẽt
modo magis particulariter quam supra est factum describere: nec possibile est: neque
etiam expedit: aliqua de utriusque ex Cassiodoro afferemus: cui ultimo omnium
uati contigit: ut ea inspiceret: & scriberet. Is detestabile actum certamenque infœlix
sicut debuit detestatus: quod homines cum feris uellent contendere: quas fortiores
se non dubitarent inuenire: solam habuisse eos in præsumptione spem dicit: & uni-
cũ in deceptione solatiũ qui feram si nõ effugissent: nec sepulturã interdũ poterãt in
uenire: cũ adhuc supstite hoie periret corpus: & anteq̃ cadauer efficeret truculẽtis-
sime absumeret, ex paucisq; hmõi spectaculis qbꝰ referẽdis cõtẽtus fuit hoc primũ ẽ.

Genera spectaculo ru ex Cas siodoro sumpta

Expositus in theatrum amphitheatrumue sanguinem habens uenalē infœlicissime auarus quispiam: unicaq; cum redemptoribus erat pactus flexibili ptica armabatur: dumq; populus plenis desuper spectans sedilibus qua temeritate infœlix ille leonem aut ursum fame in id maceratum ptica a se abigere confideret: inuicem disputāt: emissa de repente fera in eum præceps fertur: qui cum pari cursu in illam delatus esset: hianti hore imminentem non quidem pertica prout spectantes credebant: aut cæsim: aut punctim ferire aggrediebatur: sed flexibili adminiculo ligni inixus: saltu bestiam transuolabat: quæ tanquam pudore quodam superata: uictorem suum ultra impetere negligebat: isq; parietibus adhærens theatri: mœstum & suæ indolentem saluti populum ut educeretur orabat. Alius pugnæ cum bestiis commitendæ scutum fragile cannis contextum deferre pactus in spectaculum lætus prodiit. Sed cauea emissam uoracem bestiam cum prope mordicus apprehensuram expectasset illico in terram ꝓstratus cannarumque inuolucro tectus deterruit: quæ & ultra contingere non est ausa: sicq; quod ait Cassiodorus: haud secus quam spinę ericium in orbem collectum debilis cannarum munitio hunc seruabat. Terrium scripturi spectaculum: uerbi expositionem præmittere cogimur: quod licet Romana plæbs nunc passim utatur: paucis alibi etiam doctissimis notum esse uidimus. cancellum idest crates rarior lineolis cōpacta: lineis altrinsecus superpositis: inter quas semipedalia: ut plurimum foramina relinquantur: seruatq; usus eiusmodi claustra uineis pro ualuis foribusq; apponi. ita q; cancello oblongiore trinis aperto portis pariter inter se distantibus: in patēti area amphitheatri posito: erant qui constituta mercede. Vrsum ibi leonumue expectarēt quem irruentem euasurus: ab uno ad aliud hostiolum se uertebat: sicq; cancellosis: ut ait Cassiodorus se postibus occulens: modo q; faciem modo terga bestiis monstrās inter leonum dētes unguesq; uolitabat. Alius labenti rota feris occurens: illas irruē tes motus celeritate fallebat: sunt uero hæc spectacula ex his quæ Marcus Cicero ad Marcum mariū: quod supra diximus scribit. Sed quæ potest esse homini politico delectatio: cum aut homo imbecillus a ualentissima bestia laniatur: aut præclara bestia uenabulo transuerberatur. Quam Ciceronis sententiam secutus Seneca eaq; spectacula detestatus sic subiungit. Nuper in ludo bestiariorum unus e germanis cū ad matutina spectacula pararetur secessit ad exonerandum uentrem: nullum enim aliud illi dabatur sine custode secretum: ibi lignum illud quod ad emundādum obscœna adhærens spongiæ positum est totum in gulam farsit: & ibi præclusis faucibus spiritum elisit. Et infra. cum aduceheretur nuper quidam inter custodias ad matutinum spectaculum missus: tanquam somno præmente nutaret caput: eousque dimisit donec radiis insereret: & tandiu in sedili se tenuit: donec ceruicem circumactu rotæ frangeret. secundo naumachio spectaculo unus e barbaris lanceam quam in aduersarios acceperat totam iugulo suo mersit. Satis iam supraq; ludis & spectaculis ostendendis imorati sumus. Supplicationes tensas pompamq; ultimas religiōis ptes simul explicemꝰ sicut eas sæpenumero simul habitas fuisse uidemus. Fuerūtq; his similes: quas nos letanias processionesq; appellamus. supplicationes uero referēdis gesta re aliqua gratiis. ad deorum templa & sacra oīa loca institutas: prius q̄ pompas inchoasse cōstat. Liuius quinto captis uehiis a Camillo senatus in quatriduum quot dierum nullo ante bello supplicationem decreuit. Forma autem supplicationis quæ fuerit Liuii uerbis cx. xxyi. appet. Post uictoriā de Hasdrubale nūciatū. Discursum ide ab aliis circa

Cācellum

Detestatio ludorum

Supplica tiones

tēpla: ut diis gratias agerent. Senatus. quod. M. Liuius. G. Claudius incolumi exercitu ducem hostiumque legiones cecidissent: supplicationem in triduum decreuit omnia templa per totum triduum æqualem turbam habuere matronæ cum amplissima ueste: cum liberis perinde ac si debelatum foret omni solutæ metu: diis immortalibus gratias agerunt: & insta libro. xxx. prætor ex templo edixit: ut editui ędes sacras tota urbe aperirent: circumeundi salutandique deos agendiq; gratias per totum diem populo potestas fieret: decretumque ut quinque dies circa omnia puluinaria supplicaretur. Victimæque maiores imolarentur centum uiginti: posteris uero florentis rei pu. temporibus eam uim habuit supplicatio: ut cui ea decerneretur rem bellicā administranti: is breui post imperator appellaretur. Cicero philippicorum. xiii. & enī cui his uiginti annis supplicatio decreta est: ut non imperator appellaretur aut minimis rebus gestis: aut plærunque nullis: & ad triumphum facilius obtinendum ualuisse impetratam supplicationem. Cicero. M. Catoni scribens sic innuit. quod si triumphi prærogatiuam putas supplicationem. quo ī præstantissimo senatus & populi Romani uiris clarissimis decreto honore idem Cicero summum nactus est decus cui priuato uiginri dierum pro sua reductione supplicatio: præter consuetudinem decreta fuit: de qua idem tertia oratione in Lucium Catilinam sic dicit. Quod meo nomine supplicationem decreuistis qui honos togato habitus est ante me nemini: & ad Marcum Caronem. Tu idem mihi supplicationem decreuisti togato. Sed ad tensam ueniendum est quam Festus Pompeius esse dicit uehiculum argenteum quo exuuiæ deorum ludis circensibus in circum ad puluinar uehebātur. Et Asconius pedianus actione in uerrem secunda. Tensæ sunt sacta uehicula: pompa ordinum & officiorum. Tēsas alii a diuinitate dici putant: alii quod ante eas lintea tenduntur: quæ gaudent manu tenere & tangere qui deducunt: & tertia in Verrem Cicero quam tu nunc tensarum atq; pompæ ciusinodi curam egisti: & quinra actione: qui religiones deorum immortalium retinere uult: ciq; phana spoliare omnia: qui ex tensarum orbitis prædari sit ausus. Et septima: omnesq; dii qui uehiculis tēsarum solemnes cœtus ludorum ire iussistis. Et de atuspicum responsis oratione Cicero. Lentulum appellans pōtificem maximum: te appello Lentulæ: cuius sacerdotii sunt tensæ curricula præcentio: ludi libationes: quod itaq; hic Cicero dicit sacerdotii esse pōtificis maximi: tensas: & ludos: causam præbet nobis ostendendi: quod supra diximus supplicationes pompam & rensas & insuper ludos uno eodemq; actu fuisse cōiunctos. primum enim quantū ad tensarum ornamentum spectat Liuius nono. Triumpho Lucii papirii dictatoris de samnitibus: longe maximam speciem captiua arma præbuere: tantum magnificentiæ in his ut autata scuta dominis argentatiorum ad forum ornandum diuiderentur inde natum initium fori ornandi ab ædilibus cum tensæ ducerentur: quas inter alios sacerdotes: salii in primis p̄cedebāt: eosq; a numa institutos duodenario numero: scribit Liuius quibus tunicas pictas insigne decreuit: & super tunicam æneum pectori tegmen: cælestia quæ arma quæ ancilla uocantur deferre ac per urbem ire cantātes carmina cum tripudiis: solemniq; saltu iussit. Et Marcus Varro Salios a saltando appellatos dicit. Macrobiusq; scribit Appium claudium qui īter salios uit triumphalis consenuit pro gloria dicere solitum: qđ collegas saltando excelleret. Hæc de supplicationibus tensisque. pauca de pompis dicenda sunt: quæ tamen supradictis duobus: aliquando fuere communia. Festus Pompeius. Ciceria dicit appellata fuisse:

Tensa

Salii. xii.

De Pōpis

Ciceria

effigiem quãdam argutam & loquacem ridiculi gratia quæ in pompa uehi solita sit. Cato in Marcum Cecilium quid ego cum illo dissertem amplius: quem ego deniq; credo in pompa uisitatum ire ludis pro Ciceria atq; cum spectatoribus sermocinatũ. Et infra Festus. Manduci effigies in pompa antiquorum inter cæterasridiculas formidolosas ire solebat: magnis malis: ac latæ dehiscens & ingentem dentibus sonitũ faciens: de qua Plautus ait. quid si ad ludos me ꝑ manduco locẽ: qua propter dire crepito dentibus. Petreia autem appellabatur quæ pompam præcedens imitabatur anũ ebriam: ab agri uitio scilicet petra abundantis appellata: fuit autem ducende pompæ grauitas seruata. Nam cum circensium die pompa duceretur ad placandum: propter pestem deos: puer superne spectans sacrorum ritus uidit: & patri narrauit: quare constitutum: ut uiæ tegerentur uelis: per quas pompa esset ducenda. Vnde Cæsarem dicit Suetonius uoluisse imprimis statuam inter regias: suggestũ in orchestra: tensam & ferculum circensi pompa. Et Augustum cum accidisset uotiuis circensibus: ut correptus ualitudine lectica cubaret tensas manu dedicasse. pompam unam Liuius uigesimoseptimo talem scribit: Tacta de cœlo ædes in auentino Iunonis reginæ prodigiumq; id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent: donoq; diuam placandam esse: ædilium currulium edicto in capitolium conuocatæ: quibus in urbe Roma intraq; decimum lapidem ab urbe domicilia essent: ipse inter se quinq; & uiginti delegerunt: ad quas ex dotibus stipem cõferrent. Inde donum peluis aurea facta. Lataq; in auentinum pureq; & castæ a matronis sacrificatum: confestim ad aliud sacrificium eidem diuę ab decemuiris edicta dies: cuius talis ordo fuit. Ab ęde apollinis boues fœminæ albæ duæ porta carmentali in urbem ductæ. post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. Tum septem & uiginti uirgines longam indutæ uestẽ carmen in Iunonem reginam canentes ibant: illa tempestate forsan laudabile rudibus ingeniis nunc abhorrens: & inconditum si referatur: uirginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea: pretextatiq;: a porta iugario uico in forum iuerũt in foro pompa constitit: & per manus reste data uirgines sonum uocis pulsu pedum modulantes incesserunt. Elegantiorem uero pompam galienos duos principes duxisse Iulius refert capitolinus: Conuocatis patribus decendia celebrauit: magno genere ludorum noua specie põparum: exquisito genere uoluptatum: iam primum inter togatos patres & equestrem ordinem albatos milites ex omni populo præeunte: seruis etiam prope omnium & mulieribus cum cæteris: fascibus etiam præcedẽtibus capitolium petiit: præcesserunt etiam altrinsecus centum albi boues cornibus auro iugatis: & dorsualibus sericeis discoloribus præfulgẽtes. Agnæ cãdẽtes ab utraq; parte ducentæ præcesserunt & decem elephanti qui tunc erant Romæ. Mille ducẽti gladiatores pompaliter ornati cum auratis uestibus matronarum: mansuetæ feræ diuersi generis ducentæ: ornatuq; maxime affectæ: carpẽta cum mimmis: & omni genere histrionum. pugiles faculis non ueritate pugnantes. Cyclopea etiam luserunt omnes apenarii: ita ut miranda quædam & stupenda monstrarent. Omnes uiæ ludis strepituque & plausibus resonabant. ipse medius cum picta toga & tunica palmata inter patres: ut diximus: omnibus sacerdotibus prætextatis: capitolium petiit: hastæ auratæ altrinsecus quingentæ: uexilla centena præter illa quæ collegiorum erant: dracones: & signa templorum omniumq; legionum ibant. Ibant præterea gentes simulatę ut getæ: sarmathæ: thraces: persæ: ut non minus ꝗ ducenti globis singulis ducerentur sed iam de religione satis multa: ad alia transeundum est.

Manduci effigies Petreia

Vie tegebãtur uelis

Ordo põpe

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE TERTIVS LIBER. QVI ET ADMINISTRATIONIS REIPVBLICAE PRIMVS INCIPIT FOELICISSIME.

ADMINISTRATIONEM.rei.p.Romanorum ostensuri: opus supra uires humanas aggressi uidemur qui prępotentis omnium populi atq; sapientissimi mille & amplius annorum consilia: cogitationes: & demum gubernationem prope diuinam totidem pene iam quot ab origine in finem suum habita & conseruata fuit annis destitutam collapsam & obliuioni magna ex parte datam: paucis enitamur libellis: in noticiam lucemq; educere. Sed forte neminem arbitror tam iniquū existimatorem: qui non potius intentatos etiam supra uires conatus laudet: q̃ infinitæ rei impossibilem a nobis explicationem desideret: exigatq; absolutam. Illud autem polliceri ausim scriptā a me rei pu. Romanę administrationē tanti futuram: tam multis abundaturam: uel institutis uel exemplis: ut quæcunq; a græcis & aliarum gentium nationumq; ac ipsius urbis Romæ doctissimis sapientissimis eloquentissimis uiris: siue ut appellant politica siue de re publica: siue de principum principatuumq; regimine scripta sunt: minora atq; inferiora duci possint: hisq; non disputata a nobis & edocta quod nesciremus: sed prudenter excogitata a maioribus probe gesta: & constanter conseruata tm̄: tam amplum: tam gloriosum peperisse & auxisse imperium ostendemus: administratiōem uero esse dicimus ciuilem gubernationem in qua nec rei militaris nec morum & consuetudinis singulorum neq; honoris & præmiorum publicæ tributorum: triumphi: oratoris: trophei: partim ratio aliqua habeatut. Sed præmittendam fortasse quis dixerit & causam & rationem condēdæ urbis: & ipsam ædificationem ab initio ad culmen atq; etiam inclinantis imperii principia breui narratione perductam. Cui parti uidemus satisfecisse in Roma: quā descripsimus instaurata: ædificandæ autem ipsius urbis causam: regis Romuli & confluentis ad eum multitudinis tuitionem quæsiram: non absurde dici posse uidemus. rationemq; si causam & super cælestem quam singularem fuisse ab effectu constat dispositionem postponere uolumus: hanc dicere possumus: quam apud Titum Liuiū Camillus libro quīto militibus Romam a Gallis captam linquere meditantibus in dissuasionem adducit saluberrimo esse in quibus sit edificata colles Flumen oportunum quo ex mediterraneis locis: fruges aduehanrur: quo maritimi cōmeatus accipiantur: mare uicinū ad comoditates: nec expositum nimia propinquitate ad pericula classiū externarum nationum. Italiæ mediū ad incrementum urbis. nactam bonū locū argumentū fuisse ipsam magnitudinem tam nouæ urbis: trecentesimus nāq; sexagesimus quintus annus urbis tunc agebatur. contrarium tamē dixisse uidemus milites Romanos apud eundem Liuium in septimo. Qui.n.in præsidio suasselæ & cāpanorū manserant illecti dulcedine agri agitarunt consilia eodē scelere adimendā esse cāpanis capuam: per quod illi eam antiquis cultoribus ademisset. Aut.n. æquum esse dicebant dedititios suos illa fertilitate atq; amœnitate perfrui: se militando fessos in pestilenti atq; arido circa urbē solo luctari. Et quidem Romanæ urbis acrem autumno semper grauem: ac prope pestilentem fuisse multi ex priscis scripsere. Sed unico Iulii Frontini testimonio contenti erimus: qui de aquæ ductibus tractans sic dicit.

Administratio

Causa Romæ ædificandæ

De aquis

De aquis in urbem a Traiano pricipe optimo introductis nec pereuntes quidem aq̃ otiosæ sunt: alia munditiarũ facies: purior spiritus & causæ grauioris cæli quibus apud ueteres aer urbis infamis erat remotæ sunt. Sed ad gubernationem: ea bipartite a nobis tractanda erit: ut urbis ipsius & illi continentium primo intrinsecum: post Italię & prouinciarum imperio subditarum exterum regimen ostendamus. intrinsecique regiminis tot erunt partes quot magistratus ab urbe fuisse duxerimus ostendendum. a quibus etiam nascet̃ ratio externi regiminis describẽdi. & omnes has partes sub maiori alia diuisione tractari oportebit: ut regum primo deinde stãtis: & ĩtegræ reipub. post principum siue imperatorum tempora seorsum singulas suas habuisse gubernationis formas doceamus. Quãq̃ de ipsa qua primo posuimus loco regũ temporis administratione pauca sunt quæ ad nostrã facere intentionẽ iudicemus. Satis enim cõstat omnibus uel mediocriter eruditis: septem fuisse reges: qui per quattuor: & quadraginta ac ducentos annos urbis Romæ imperiũ tenuerũt. apudque eos magna fuit senato℞ & quorundã ex magistratibus auctoritas: a quibus & aliis postea additis magistranbus: iberæ urbis Romæ rescribere magistratus aggressuri: rei ipsius nomẽ diffiniamus. Magistrare inquit Festus est moderari. Vnde magistri non solum doctores artium: sed etiam pagorum: societatum: uicorum: collegiorum: equitum dicũtur quia oẽs hi cæteris magis possunt. Vnde & magistratus qui per imperia potentiores sunt q̃ priuati: quę uox duabus significationibus notatur: nã aut ipsam personam demonstrat: ut dicimus magistratus iussit: aut honorẽ ut cum dicitur Titio magistratus est datus. Sed Cicero legum secũdo Dicam de magistratibus id est enim profecto q̃ constituta religione rẽpublicam cõtineat maxime. Magistratus habet hãc uim: ut præsit prescribatque recta & utilia & coniuncta cum legibus ut enĩ magistratibus leges ita populo præsunt magistratus. Vereque dicitur magistratũ legẽ esse loquentem legẽ autem mutum magistratum: quod cũ dico legem a me intelligi nil aliud uolo q̃ imperium: sine quo nec domus ulla: nec ciuitas: nec gens: nec humanum uniuersum genus stare: nec rerum natura omnis: nec mundus ipse potest. Igitur a senatoribus incipiamus: quos centum numero Romulũ creasse Liuius ĩ primo scribit: patresque ab honore: & patricios eorũ progenies & senatores ob ætatẽ ẽ dictos De quibus quid regum tẽporibus egerint: quãtũque eorũ auctoritas ualuerit: pauca sunt dicẽda. Mortuo. n. Romulo centũ patres in decem decurias diuisi sunt: & uiginti singulis quinque diebus regebãt: fuitque ãno uno id interregnũ. Ita patres centũ: gratiã inierunt: summa potestate populo facta: decreuerunt ut cũ regẽ populus iussisset id sic ratum esset si patres auctores fierent: quod quidẽ bonũ graueque initium usque adeo ualuit: ut semper postea quãdiu res. p. stetit: in legibus magistratibusque rogãdis fuerit obseruatum Tullus rex postea allegit in senatũ albanorum patres: Et Tarquinius priscicus cẽtũ alios patres addidit: qui deinde minorũ gentiũ appellati sunt. Ciuitate aũt post, erectos consules libera: quot numero senatores usque ad. C. Cæsaris tẽpora per singulas ætates fuerit: Satis fuerit nũc ostẽdere: ut aliorũ magistratuũ origine pariter ostensa ad singulorũ officia & gestas res gerẽdarũue facultatẽ ac potestatẽ redeamus. Secundo libro Liuius de primis cõsulibus tractans dicit. Deinde quo plus uirium in senatu frequẽtia ẽt ordinis faceret cædibus regis diminutũ patrũ numerum: primoribus equestris gradus electis ad trecentorum summã expleuit: traditũque fertur: ut ĩ senatũ uocarentur: qui patres quique conscripti erant: cui sñiæ cõcordat q̃ Moyses primo machabeorũ de Romanis scribit in hæc uerba: & q̃a curiã fecerũt sibi. & quottidie con-

Reges uii romano℞

Magistrare Magistri

Magistratus

Senatores C. Patres Patricii

Decuriæ decem

Interregnum

Minorum gẽtium

ſultant trecenti uiri cõſiliũ agentes. Itaq; quod inquit eodem loco Liuius. Dum nul-
lum faſtiditur genus ĩ quo eniterer uirtus creuit imperium Romanũ. Feſtuſq; Põpe
ius differentiam ponit quæ in ſenatorũ noĩatione ſequuta eſt. Allectos fuiſſe dictos
ꝗ ꝓpter inopiam ſenatorũ: ex equeſtri ordine in ſenatorũ ſunt numerũ allecti. Nam
patres dicebantur qui erant patricii generis: conſcriptiq; qui in ſenatu erant ſcriptis
annotati. Libro. autem. xxii. Liuius ea narrans quæ poſt cladem ad cannas acceptam
prouiſa ſunt ſcribit: Octuaginta ſenatores aut qui eos magiſtratus geſſerãt unde ĩ ſe-
natũ legi deberẽt: cũ ſua uoluntate milites in legionibus facti eſſent fuiſſe allectos.
Et infra. xxiii. G. Terentius conſul ex appulia acceſſitus. M. Fabiũ buteonem dicta-
torem in ſex menſes dixit: qui: & cenſor tũ fuit: tum legit qui ædiles: tribuni plæbis:
queſtores ue fuerant: tum ex his qui magiſtratum cœpiſſent: qui ſpolia ex hoſte fixa
domi haberent: aut ciuicam coronam accepiſſent. Ita. clxxvii. cum ingenti approba-
tione hominum in ſenatum lectis exemplo magiſtratu ſe abdicauit: quo autẽ modo
ſenatores aut in demortui locum aut amoti ſubrogarentur: infra in cenſorum magi-
ſtratus deſcriptione oſtendemus. Ad conſules ueniendum eſt: quorum primos fuiſ-
ſe conſtat qui regibus eiectis creati ſunt: Iuniũ Brutum & Tarquiniũ collarinũ: con
ſulẽ autẽ nominatum eſſe inquit. M. Varro de lingua latina ꝙ populũ & ſenatum cõ
ſuleret. Et Nonius marcellus ꝙ conſulat ſenatũ: cõſideraſſe. n. exiſtimo Noniũ: con
ſueuiſſe a tribunis potiuſꝗ a conſule populum conſuli. Cicero aũt legum ſecũdo. Cõ
ſules regio præſunto imperio. hiſq; præeunto iudicando conſulendo prætores: iudi-
ces apparento. Militiæ ſummum ius habento. nemini parento: iuſſa iis populi ſupre
ma lex eſto. Eũdẽ magiſtratum ni interfuerint decem anni ne quis capito: ciuitatem
annali lege ſeruanto: Duella iuſta iuſte gerunto: ſociis parcento: ſe & ſeruos cõtinen
to: populiq; ſui gloriam augento: domum cũ laude redeunto. Magnam conſulis offi
cii & auctoritatis partẽ Cicero in ſuperiori lege expoſuit. Idemq; oratione pro Rabi-
rio perduellione ad quirites habita inqt. Summum in conſulibus imperiũ ſummũ ĩ
ſenatu conſilium: & pro Plãcio: honorũ populi finis eſt conſulatus: quem magiſtra-
tũ octigenti fere conſecuti ſunt. Sicut antẽ conſules exactis regibus primi regiũ ma-
giſtratũ in populũ cœperunt ita Publius Valerius moderatiõe ſua publicolæ cogno
men aſſecutus: imperii quidẽ regi poteſtatẽ & inſignia omnia ſub cõſulũ titulo cum
collega retinuit: modeſtia tñ uſus faſces ſecuribus uacuefecit: & numerum faſciũ pro
dimia diminuit: legẽ tulit prouocatione ad populum: qua interpoſita ciuis nec uer-
berari nec necari poterat: ædes ſuas ex ſumma uelia ad fori infima trãſtulit. Licet ue-
ro ſupra Cicero in legibus dixerit: nemini cõſules debere parere eos dictatori paruiſ
ſe cõſtat: qñ quidẽ Liuius octauo dicit cõſulibus iuſſis ante tp̃s abdicare ſe magiſtra
tu: quo maturius noui cõſules aduerſus tãtam molẽ belli crearent. M. Valeriũ corui
nũ. M. attiliũ regulũ conſules fuiſſe: cũ aũt cõſules principio conditæ creſcẽtiſq; rei
p. ex patriciis creari ſolitos: Plæbs ex ſuo quoq; corpore creari magnis obtinuiſſet cõ
tentionibus: Alia prope durior conditio ipſis creandis iniecta eſt: ut non niſi ex præ
clara ſtirpe oriundi conſules fieri poſſent: & licet id nulla eſſet lege præſcriptum: dif-
ficultates tamen interpoſitæ erãt ut petituri conſulatum: quæſturam: & ædilitatẽ pri
us geſſiſſent: Ludoſq; & alia magnæ impenſæ munera populo edidiſſent: de quibus
infra ſuo loco dicẽdũ erit: primuſq; Cicero ſicut oratiõe pro Murena dicit clauſtra il
la nobilitatis effregit: ut aditus ad conſulatum poſtea ſicut apud maiores fuerat nõ
magis nobilitati ꝗ uirtuti pateret. Vnde in cõſulatu ſuo orationem habens ſecũdam
in legem

Allecti

Patres Cõſcripti

Conſules

Valerius publicole

Cõſules Dictatori parebant

in legem agrariam Rulli nō indigne gloriatus est: se fuisse unum ex omnibus nouis hominibus: de quibus tūc meminisse possent: qui consulatū petierit q̄primū licitum fuerit: consul factus sit cum primum petierit. Quo in consulatu procuratorē cum cōsules haberent perpetuum: Cicero fecit annuum: nō. n. cōsulibus multa uel publice uel priuatim gerere: & administrare minutiora per seipsos licebat: quæ huic procuratori exequēda cōmittebatur. Et qua consules ut senatum consulerent creatos supra fuisse ostendimus: summa eis solis cōtingebat auctoritas: cū senatus permitteret iubere tur: ut curarēt ne quid res. p. acciperet detrimēti: sicut Plutarchus in Pauli æmilii uita. Senatusconsulto summa rerum consulibus datur ne quid detrimenti res. p. acciperet: quod nō crebrius a senatu agi solitum q̄ cū ingentis metus: & grauis periculi discrimē rei. p. immineret: & Cicero in miloniana oratione. Quā q̄s hoc credat. Cn. Pompeius cum senatus ei commiserit ut uideret nequid detrimenti res. p. caperet. Quo uno uersiculo satis armati semper consules fuerunt: & idem Cicero oratione i legē agrariā Rulli prima. Omnes qui se saluos uolūt sequentur auctoritatē consulis soluti a cupiditatibus: liberi a delictis, cauti in periculis: non timidi in cōtentiōibus. Dictatorem Romæ primū fuisse. T. largum Liuius secundo libro dicit. Cui auctoritas summa: sine prouocatione esset: Et cum is multiq; post eum patricii generis fuerint tandem primū de plæbe dictatorem fuisse. C. Maniliū Liuius libro septimo ostēdit. Dictatorem diffinit Marcus Varroq; a cōsule dicebatur: cuius dicto audientes. eēnt oēs Et Plutarchus in Pompeii uita dictatorē scribit cæteras potestates dissolue re præter tribunitiam. Pomponiusq; de iuris origine. proditi sunt dictatores a quibus nec prouocandi ius fuit & quibus etiam capitis animaduersio data ē. Nā cū Po. Ro. aucto crebria bella orietur: & quædā acriora a finitimis i ferrentur interdum re exigēte placuit maioris dignitatis magistratum constitui: Hunc magistratum quoniā summam potestatem habebat non erat fas ultra sextum mensem retineri: & his dictatoribus magistri equitū adiūgebant: sic quomō regibus tribuni celeres. Cicero de finibus bono☞ & malorū. Dictatorē dici a maioribus magistrum populi appellatum fuisse. Senecaq; epistola nona cētesima. Eum quem nos dictatorē dicimus: & i historiis ita nominari legimus: apud antiquos magistrum populi uocatum: hodieq; id extat i auguralibus libris: & testimonium est: quod qui ab illo nominatur magister equitum est: quod aūt Pompeius hic & Seneca dixerunt de magistro militum: Varro sic affirmat. Magister equitum q; sūma potestas eius i equites & accensos. Hic Liuius libro tertio. Dictator Lucius quintius cincinnatus: magister equitum Seruilius hala qui melium interfecit: domus diruta æquimelium appellatū. Et libro. xxii. Q. fabius maximus dictator. M. minutium magistrū eqtum tūc primū dixit. Sed a quibus: & quo modo crearetur dictator. Liuius libro. xxvii. Decreuit senatus ut cōsul. M. Valerius ex sicilia uocatus priusq; ex urbe discederet populum rogaret quē dictatorē dici placeret: eumq; quē populus iussisset diceret dictatorem: si cōsul noluisset: ptor urbanus populum rogaret. Si nec is quidem uellet: tum tribuni ad plæbē ferrent. Cum cōsul se populū rogaturū negasset q; suæ potestatis esset: prætoreq; uetuisset rogare tribuni plæbis rogarūt plæbsq; sciuit ut Q uitus fuluius q̄ tū ad capuā erat dictator diceretur. Sed quo die id plæbis conciliū futurū erat: consul nocte clā in siciliā abit: destitutiq; patres litteras ad. M. Claudiū mittendas censuerūt: ut desertæ a collega, R. p. subueniret: diceretq; quē populus iussisset dictatorē: ita a Claudio cōsule Fuluus dictator dictus. Fuerūt enim & alii solo pene nomine dictatores: Claui ob sedandam

Procurator Consulū

T. Largus Primus dictator
C. Manilius primus dictator e plebe
Dictator unde

Magister equitum
Tribuni celerum
Magister populi

Quomō dictator crearetur dictatores

ad pestē sedandam
Dictator cā feriarū
Prætor

pestem figendi causa: unus sicut Liuius septimo. Dictator figēdi claui causa ad sedādā pestem: & alter de quo idē Li. viii. Dictator feriarū causa dictus: tribus oīs supplicatū ire placuit. Prætor tertius in urbe magistratus dignitate fuit a præessēdo quod Li. innuit dictus. Et tñ Varro de lingua latina. prætor dictus q̃ præiret exercitū. Et Cicero legū secundo: iuris disceptator q priuata iudicet iudicatiue iubeat: p̄tor esto: iuris ciuilis custos esto: huic potestati parento: quocūq; senatus creuerit populusue iussent tot sunto. Et Li. quinto dicit primū prætorē ex patribus q ius in urbe diceret creatū fuisse: penes quē magistratū oīs publici priuatiq; iuris potestas: ut & nouum ius condere. & uetera abrogare facultas eēt. Idq; ob magistratus honorē ius honorariū appellatū ē. Cū tñ regia illi eēnt īsignia: ut apparatu cōsulibus pene par uideret̄:

Ius honorarium
Lictores p̄toris
Quare creatus prætor
Prætor urbanus
Prætor peregrinus
Prætores totidem quot prouinciæ

Lictores non amplius sex habuit. Pōpeius autē de origine iuris. Prætor creatus ē cū consules auocarent̄ a bellis finitimis: neq; esset q in urbe ius reddere posset. Hic primo Vrbanus appellatus est qd in urbe ius redderet. Post aliquot deinde annos non sufficiente eo prætore: q̃ multa turba ēt peregrinorū in ciuitate ueniret: creatus ē: & alius prætor. q Peregrinus appellatus ē. Capta deinde sardinia: mox sicilia & hispāia deinde narbonēsi prouincia: totidē prætores: quot ꝓuinciæ in ditionē uenerāt creati sunt quoq; uni. Paulo æmilio ad hiberos eunti: duodecim cōcessi sunt lictores. Et equo uectus albo trabeaq; indutus albā ministros oēs albis indutos duxit. Ad qđ Iuuenalis allusit. Niueiq; ad frena qrites. Plutarchus in Bruti uita inquit. Prætorum uirgas securibus fuisse alligatas: q̃ significaret̄ nō oportere magistratus irā prōptam & dissolutā esse: ut uirgarū solutiōis mora & tarditas irā frangeret: & īpetū moderaret̄. Tribuni plæbis etsi magistratus dignitatē nō haberēt. Maximi tñ momēti in re. p. fuerūt. Nā Plutar. ī problematibus Tribunus plæbis sicut cæteri magistratus purpura nō utit̄: qa tribunatus magistratus nō est. Nā nec lictores hēt nec in sella curuli sedet ius dicturus. Nec creato dictatore ius dimittit sicut cæteri magistratus. Sed tribunatus magistratui & ipio potius obiicit̄: q̃ ipse sit magistratus. Magnitudo ac fastus cōsulē decet & īperatorē: tribunū uero abiectū esse oportet: nec aspectu grauem nec aditu difficilē: sed facilē: ad multitudini cōmodū: ac tractabilē. Vñ nec domus tribuni ianuā claudere moris erat. Sed noctu: & interdiu semp patere: tanq̃ portus qdā ac profugiū qbus opitulādū eēt Tribunoꝝ noīs ethymologiā. M. Varro ī ligua latina hācastert. Tribuni militū q̃ terni e tribus tribubus ramnēsi: lucera: & tatiensi ad exercitū mitterent̄: Tribuni plæbis q̃ facti ex illis q plæbē defenderent in secessione. Sed nos de militaribus tribunis dicere in ptibus militaris disciplīæ differem⁹.

Tribuni ple.
Ianus Domus Tribunū clauditur

Cice. legū. ii. plæbs quos pro se cōtra uim auxilii ergo decē creauerit: tribuni eius sūto: qdq; hi prohibuissent: qdq; hi plæbem rogassent: ratū esto Sanctiq; sunto: neue plæbē orbā tribunis relinquunto. Cūq; in eo dialogo qntus Cicero frater multa questus eēt de ui tribunitia: ac multoꝝ ex eis insolentiā narrasset: Marcus cicero respondēs. Ego inqt frater ī ista potestate inē ē qdā mali assentior: sed bonū qđdā esse q̃ sitū mō in ea non aberremus. Nimia potestas est tribuni plæbis: qs negat: sed uis populi multo seuerior: multoq; uehemētior: q̃ ducem q̃ hēt interdū lenior est: q̃ si nullū haberet. Dux enim suo piculo ꝓgredi cogitat: populi īpetus piculi rōnē sui nō hēt: atq; aliqñ incēdit̄: & qdē sæpe sedat̄. qđ. n. est tā desperatū collegiū: in quo nemo ex eis sana mēte sit. Inuētū est id tēperamentū quo tenuiores cū principibus æqri se putarēt.

Tribuni unde

In quo uno fuit ciuitatis salus: quāobrē aut exigēdi reges nō fuerūt: aut plæbi re nō uerbo danda libertas. Cām creandoꝝ tribunoꝝ omittemus a Liuio & a multis diffuse narratam:

ſe narratam: qñ aũt creati fuerint & quot Liui. ii. In ſacro mõte creati tribuni plæbis
duo. Sed Aſconius pedianus q Liuio pene parætate ſuit: in expoſitione orõnis. M.
ciceronis ꝓ Cornelio de maieſtate dicit. In mõte ſacro quíq; tribuni plæbis creati ut
cẽnt ſinguli ex ſingulis claſſibus. Et Li. tertio. Quinto minutio. M. horatio puluillo
cõſulibus. xxyi. ãno a primis tribunis plæbis creati ſunt decẽ: duo ex ſingulis claſſi-
bus. Et inſi a creati tribuni plæbis cõſulari poteſtate cõceſſum promiſcue ex utriſq;.
Plutarchus ĩ graccoꝝ uita ſcribit moris fuiſſe tribunoꝝ plæbis ut uno intercedente
nil alii poſſent efficere. Cõſulemq; a tribuno plæbis in carcerẽ duci potuiſſe. Vñ Sci
pio naſica qñ inqt conſul ciuitatem prodit; q leges ſaluas eſſe cupiũt: me ſequantur.
Tribuniq; plæbis ſenatũ nõ intrabant: ſed ad fores curiæ ſedentes Senatuſconſulta
inſpiciebant: ut poſſent ſiqua diſplicuiſſent intercedere: & iis q̃ placebant. T. litterã
ipſi ſubſcribebant. ſi qñ aũt accideret tribunũ plæbis cogi ad aliqua faciẽda oportere
id munus collegę pſtabant. Nã cũ. L. cotta tribunus plæbis æs alienũ ſoluere recuſa-
ret: qa in ius uocari neqret: ſocii & collegæ illũ coegeiũt cõminati ſe creditoribus eũ
conceſſuros ſi poſtulaſſent. Nec ſolũ æs alienũ tribuni a collegaꝝ aliquo diſſolui cu-
rabant: ſed errata in uicẽ moderabant̃ corrigebantq;. Memmius. n. tribunus plæbis
accuſatũ Aulũ gabiniũ condemnari obtinuerat: lictoreſque iam manũ accuſato inii
ciebant: cum filius gabini Siſenna ad pedes memmii procidens: ueniam patri ora-
bat: quẽ ille humi iacentẽ: cũ diu ſic eẽ permitteret: collegæ duodecim indignati inſo
lentiã: Gabiniũ abſoluerũt. Tribunoq; unũ diẽ ab urbe abeſſe nõ licebat. Aulus gel
lius ex atteio capitone narrat Labeonẽ antiſtium iure cõſultiſſimũ uiatori eum ad tri
bunos plæbis uocanti reſpondiſſe. Tribunos uocationẽ in ius nõ hr̃e: ſed ſolã prehẽ
ſionẽ eſſe pmiſſam. Pariterq; uarronẽ ſenſiſſe Gellius aſſerit. Vñ itercesſionẽ & plæ-
biſcitoꝝ: rõnẽ tribũis priariũ fuiſſe mũus: & prædicti aſſerunt uetuſtiſſimi & nos ĩfra
oſtẽdemus. Quæſtoꝝ aliquos urbanis præfuiſſe rebus quoſdã p prouincias cũ maio
res gerentibus magiſtratus: exigẽdis uectigalibus fuiſſe miſſos conſtat. Et urbanos
qdẽ quæſtores partim ærarii pecuniarũ curã geſſiſſe: partim exercendis q̃ſtionibus:
partim legẽdis in ſenatu epiſtolis p̃fuiſſe uidemus. Nominiſq; diffinitionẽ. M. Var-
ro hãc affert. q̃ſtores a quærẽdo: qa conqrerent publicas pecunias: & maleficia q̃ tri
umuiri capitales conqrũt. Ab his poſtea q quæſtionũ iudicia exercent q̃ſtores dicti.
Aſconius pedianus in ſecunda actione Ciceronis in Verrẽ dicit. Quæſtores urbani
ærariũ curabãt: eiuſq; pecunias expenſas & acceptas in tabulas publicas referebant.
Põponius de origine iuris: Quæſtores cõſtituti ſunt: cũ ærarii populi auctius eẽ cœ
piſſet: ut eſſent q̃ illi præeſſent: dicti ſũt ab eo q inqrendæ: & cõſeruãdæ pecuniæ cã
creati erãt: & qa de capite ciuis Romani iniuſſu populi: non erat pmiſſũ conſulibus
ius dicere: ppca q̃ſtores conſtituebant̃ a populo q capitalib⁹ rebus præeſſent. Vlpia
nuſq; de officio q̃ſtoris. Quæſtoribus creãdis origo antiqſſima & pene ante oẽs ma-
giſtratus. Granius deniq; iureconſultus ẽt ipm Romulũ & Numã põpiliũ binos q̃-
ſtores hũiſſe: quos ipi nõ ſua uoce: ſed & ppli ſuffragio crearẽt referti. Sed Plutar. in
blematibus uanũ q̃ſtoribus attribuit officiũ: quos dicit magiſtratũ ineũtes nihil pri
us curaſſe q̃ ut ſaciaꝝ anſerũ alimẽta locarent: qa galli anſerũ clangore prohibiti ſũt
capitolio potiri: & addit fuiſſe eas rubrica tĩctas: quã ĩprimis rẽouãdã queſtores cura
bãt. Cic. de admĩſtratione Aſiæ ad qntũ frẽm docet: qd ſupra dixim⁹ alios q̃ſtores cũ
ſingulis magiſtratibus ꝓcõſule p̃ſei tim & p̃tore cõquirendis uectigalibus fuiſſe miſ-
ſos. Quæſtorẽ habes nõ tuo iudicio delectũ: ſed eũ queſors dedit. & ad. M. celiũ ædi

Tribunoꝝ numerus

cõſulẽ potuiſſe ĩ carcerẽ a tribuno duci

T. littera

Tribunus ĩ ius nõ uocabatur

Tribunũ ab urbe unũ diẽ abeſſe nõ licebat

Quæſtores

Cõſuli ius dicere de capite ciuis rõani ñ licebat

lẽidẽ Cic. Ego de prouĩcia decedẽs q̃storẽ celiũ præposui ꝓuinciæ: puerũ inq̃s at no
bilẽ adolescẽtẽ: & oium fere exẽplo: & Asco. pedianus in diuinatione: oꝛone pria Ci
ceronis in uerrẽ. Siciliã dicit duos oli habuisse q̃stores: Libitanũ unũ: alterũ Siracu
sanũ. De tertio aũt qđ prædictis attribuimus officio legẽdi in senatu eplas: & de ꝑ
dicta i ꝓuĩciis attributa eis cura: ap̃ Vlpianũ ꝑdicto loco sic habet᷑. Sed sicut dubiũ
ẽ an Romulo & numa regnãtibus q̃stores fuerint: Ita ẽt Tullo hostilio rege q̃stores
fuisse certũ est: & sane crebrior ap̃ uetustos opinio ẽ Tulũ hostiliũ primũ in rem. p.
induxisse q̃stores & a genere q̃rendi q̃stores dictos. Iunius & Trebatius & Fenestel
la scribũt. Ex q̃storibus qdã solebant prouĩcias sortiri: ex Senatuscõsulto: qđ factũ ẽ
decimo Bruto & Cecina cõsulibus. sane nõ oẽs q̃stores prouincias sortiebant᷑: uerũ
excepti erãt canditati pricipis. Hi &. n. solis litteris in senatu legẽdis uacabãt. Hodie
q; obtinuit indifferẽter q̃stores creari tã patricios q̃ plæbeios. Ingressus ẽ. n. & quasi
prĩordiũ generẽdoꝝ bonoꝝ sniæq; i sẽatu dicẽdæ. đ Aedilib⁹ de hĩc dicẽdũ quos alte
rũ fuisse gradũ cõstat illis q cõsulatũ præturamue petere ĩstituissent. Vñ Cic. scribẽs
furnio ꝑturã ãbiẽti. Nõ ẽ ãnus hic tibi designatus: ut si ædilis fuisses post bienniũ tu
us ãnus eẽt ut oĩa te meriti dignitate malim ãbitiõe maiorẽq; q̃ fructũ poner᷑ i ꝑpetui
tate laudis: q̃ in celeritate ꝑturæ. Ad qd uero ædiles crearẽt᷑: Idẽ Cic. legũ. ii. Sũtoq;
ædiles curatores urbis: ãnonæ: ludorũq; solemniũ. Ollisq; ad honoris amplioris gra
dũ prius accessus esto. & Li. ĩ qnto: qñ creati fuerĩt eodẽ ãno cõsul alter ex plæbe ꝑtor
unus ædiles currules. Et in lib. ix. C. Flaui. scriba pr̃e libertino ædilis currulis fuit: cũ
peteret neq; eius nomẽ a tribubus acciperet᷑: q a scriptũ faceret tabulã posuisset & iu
rasset se scriptũ nõ facturũ. Decimo ãt Li. qd aliqñ ædiles egerĩt. ædiles currules fœ
neratoribus mulctatis ex eo qđi publicũ redactum ẽ Aenea ĩ capitolio limina & triũ
mensaꝝ argẽtea uasa in cella Iouis: Iouẽq; in culmine cũ q̃drigis. Et ad ficũ rumina
lẽ simulachra infãtiũ cõditorũ urbis sub uberibus lupæ posuerũt: semitãq; lapide q̃
drato a capena porta ad arcẽ strauerũt. Et infra Li. ab ædilibus mulctatitia pecũia pe
cuariis dãnatis ludi facti. Pateræq; aureæ ad ædẽ Cereris positæ. Eodẽq; ãno ab ædili
bus curulib⁹ q ludos fecerũt dãnatis aliquot pecuariis; uia a martis silice ad bouillas
ꝑstrata ẽ. Et. xxxiii. ędilitas ĩsignis ãno eo fuit mľtos pecuarios dãnarũt & ex ea pecu
nia clipea iaurata i fastigio Iouis ædis posuerũt. Vt ãt ludis faciẽdis absq; ærarii oner᷑
possent suffice᷑: ædiles feras ludis spectaculisq; ædẽdas ex ꝓuĩciis aduehi ꝓuĩcialiũ i
commõ curabãt. Vñ gloriatus ẽ Cic. ad qntũ frẽm ꝓ ꝑtore Asiæ scribẽs. Asiã eo one
re sua ipsoꝝ frũm uirtute liberatã eẽ. His uerbis. Quãtũ uero illđ est bñficiũ tuũ: q̃
iniquo & graui uectigali ædilitioꝝ magnis nr̃is simultatibus Asiã liberasti etenim si
unus hõ nobilis q̃rit᷑ palam te qđ edixeris ne ad ludos pecũiæ decernerent᷑ talẽta sibi
ducẽta eripuisse: quãta rãdẽ pecunia pẽderet᷑: si oĩum noĩe qcũq; Romæ ludos face
rent qđ erat iã ĩstitutũ erogaret᷑. Hĩc prius scripserat ipse Cic. M. cælio ædili de pãthe
ris p eos q uenari solẽt aget᷑: mãdatũ diligenter sed mira paucitas est. Oppida ẽt ꝑter
ipsam urbẽ Romã: ædiles habuisse indicat Cic. ad Brutũ. Nã cõstituẽdi municipii cã
hoc ãno ædilẽ filiũ meũ fieri uolui: & fr̃is filiũ: &. M. cæsiũ. Is. n. magistratus in nr̃o
mũicipio nec alius ullus creari solet. Fuerũt alii minores magr̃atus præfectus urbis.
Triũuiri multiplices: aliiq; q & si stãte re. p. originẽ habuerũt: maxĩe tñ sub pricipib⁹
sũt mutati. Quibus ad ꝑpetuoꝝ ĩpatorũ tpa reseruatis: de cẽsoribus dicere aggredie
mur: cũ tñ prius multa sub eũ cadẽtia magistratũ & regimen urbis Romæ in primis
declarantia ordine docuerimus. Erũtq; hæc uocabula: curia: tribus: classis: cẽsus: lu

strum

Questo-
res
primi sub
Tullo ho-
stilio

Questo
res
ꝓuĩciales

Ediles

Aediles ẽt
in oppidis,
Magistra
tus mino-
res

strũ:& ab his diuersimode depẽdentia. Titus. Li. ubis conditæ initia d̃scripturus ab
eisdẽ rebus ita ordit᷑: ut rẽ sibi & oibus sui sæculi notissimã minus apte: q̃ nr̃a exige
ret itẽtio narret icipitq; Romulũ fœder̃ cũ sabinis ad lacũ curtiũ icto: & ex duobus po
pulis facto uno, in curias trigĩta populũ diuisisse: qbus nomẽ a sabinis ẽ iditũ. & pau
lopost eodẽ tpe: tres eqtũ centurias fuisse additas Ramnẽsem a Romulo: a Tito ta
tio tatiẽsem & lucerã cuius nois cãm sibi asserit fuisse incertã. Sed Asco. tria ipa noia
fuisse hetrusca dicit: & lucerã a lucumonibus: q cẽnt duodecĩ magistratus. Festusq;
cũ illud idẽ affirmet: addit existimasse ẽt quosdã nõ magis a lucumonibus lucerã di
ci q̃ a luco: i quo urbs Roma aut eius pria ps asyllũ fuit cõditũ. Sed ubi trigĩta curias
fuisse Liuiũ diximus scripsisse erratũ in nũero librarioꝶ uicio nõ dubitamus: qđ ipsa
tribuũ trigintaquiq; supputatio ostẽdet. Nã tribus idẽ fuisse qd Li. pmo curias appel
lauit cũ alias cõstat tũ Asco. pedianus secunda in Verrẽ actione sic oñdit. Tribus qn
q; & triginta in pricipio fuerũt tres tatiẽsis a Tatio. ramnẽsis. a Romulo luceres a Lu
cumone siue a luco quẽ asyllũ uocauit Romulus. Post đ noibus sabinarũ multæ fuẽt
dictæ qbus pcatricibus: parentũ bellũ maritorũq; ẽ finitũ: dictæ a tributo dando aut
q a pmo fuerũt tres. Igit᷑ ut supporationẽ cõtinuemus a Mar. Varrõe incipiamus q se
ptẽ simul sic oñdit. Ager Roma. primũ diuisus in ptes tres: a quo tribus appellant᷑:
Tatiensiũ a Tito tatio: Ramniũ a Romulo: Lucerũ a lucumone. Sunt. n. uocabula
thusca: & ab hac diuisione ptes urbis q̃ttuor tribus dictæ: Suburrana: pallatina: exq
lina: collina: & octauã Li. in. ii. sic oñdit additã. Appius Clau. cui postea Appio clau
dio fuit nomẽ cũ pacis ipse auctor: a pacis turbatoribus pmeret᷑ magna clĩetũ comi
tatus manu Romã trãsfugit. His ciuitas data: tribus addita nouis tribubus: uetus:
Claudia appellata: Appius inter pr̃es lectus ultra has tribus. yiii. Festus Põ. decẽno
bis enumerat his noibus. crustumia tribus: a crustumia hetruscoꝶ urbe lemoia trib⁹
a pago lemoia appellata: q ẽ a porta capena uia latia. Metia tribus a quodã castro sic
appellat᷑: uffentia tribus ab uffẽte fluuio dicta q ap̃ terracinã labit᷑. Pupinia trib⁹ ab
agro pupinio ꝓpe ribur. popilia tribus a popilio traxit originẽ: romulia tribus dicta
q; ex eo agro cẽsebãt᷑ quẽ Romulus cœperat ex uehiẽtibus. Scaptia tribus a noĩe ur
bis scaptiæ appellat᷑. Sabatina a lacu sabate dcã. Tormẽtina tribus a campo tormẽto
appellata. Vt reliquũ sit septẽ tm̃ & decẽ fuisse qbus nomẽ Romulus iposuerit curia
rũ: mulieꝶ. s. sabinaꝶ: cuius regionis primariũ fuit oppidũ cures: a qbus originẽ Nu
ma. Põ. duxit. Vñ Virgi. Curibusq; sabinis. Fuerũtq; hæc noĩa Stellatina: Armensis
Pontia: Publia: Mathia: Scatia: Aniẽsis: Terẽtina: Sergia: Quirina: Trinitica: Vo
litina Veiẽtina: Fabiana. Scaptẽsis: Voltinea: Narniẽsis. Scri. aũt Li. libro. lxxx. au
ctaiã ciuitate libertinos in trigesimã qntã tribũ fuisse distributos. M. Cic. pria ořone
i legẽ Rulli agrariã: respõdit a romulia tribu se initiũ esse facturũ. nã usq; ad armen
sem nomẽ hr̃c ꝓperat. Et ořone pro Plantio. nõ. n. tribũ Terẽtinã triniticam credo.
ac Volitinã: qđ Planco cũ Lemonia: cũ Vienrina: qd cũ Crustuminia: testis de Voli
tina. Hec aũt a cicerõe attulim⁹ ut necessariũ fuisse doceam⁹: tribuum noĩa hoc nr̃o
dicẽdi regimẽ urbis initio oñdi: qđ multotiens ipsa occurrent: quãq̃ id ẽt distincte
sciri oportuit: cũ ĩsra demõstraturi sumus uniuersosq; ex oĩ iperio siue urbes totæ fue
rit siue singuli pstãtes uiri in ciues Rõanos asciti sunt: oportuisse i dictarũ tribuũ ali
qua cõscriptos additosq; esse: de qbus tãi ciuilibus: q̃ i militaribus qbusq; rebus eorũ
rõ sumi posset: erãtq; libri trigĩta qnq;: i qbus tã multa scribebãt᷑ hoĩum milia ap̃ cen
sores: adeo igentes & forma magni ut elephantini a beluæ similitudie dicerent᷑ quos
libros singulo lustro ob mutatiões hoĩum morientibus suffectoꝶ: aut aliter addito
rũ oportuit: inouari quãq̃ & similes libros elephantinos. Senatuscõsulta ap̃ eosdem
censores habuisse patebit. Curiaꝶ siue tribuũ noibus expositis de cẽsu classibusq; si

Curiæ triginta.
Tribus & curiæ
Tribus. xxxy.
Tribus un de dictæ
crustumia tribus
Lemonia
Metia
Vffentina
Pupinia
Popilia
Romulia
Scaptia
Sabatina
Tormẽtia
Stellatina
Armẽsis
Pontia
Publia
Mathia
Scathia
Aniensis
Terentina
Sergia
Quirina
Trinitica
Volitina
Veientina
Fabiana
Scaptensis
Voltinea
Narniẽsis
Libri elephãtini

mul dicēdū est: q̄s ptes nr̄æ itentione ip̄rimis necessarias Li. elegāter sed nr̄o iudicio obscure describit. De Seruio. n. Tullio dicit. Censū istituit: rē saluberrimā tāto futuro iperio. ex quo pacis belliq; munera nō uiritim ut ante sed p hīru pecuniarū fierēt. Et q̄d e saluberrimā eē hāc institutionē ætate nr̄a uidem°: ap̄ Venetos: Genuēses: & Florētinos: q̄s solas i toto orbe ciuitates eā seq costar. Itaq; Seruius rex ut censū dclararet: classes prius distīxit nūero quīq;: quas priusq̄ ipsius Liuii uerbis afferam° dp̄ecuniæ singulaꝝ sūma: ad quā referebant forsasse nō ipertinenter aliq̄d differem°. Qui cētū miliū eris igt Li. aut maiore cēsum hr̄et: hoc exponētes dicimus: æs p ea tp̄a nōdū fuisse signatū: Li. n. i primi belli punici descriptiōe dicit. Post cladē naualē a Fuluio cōsule acceptā Romæ statī ducētas naues fuisse refectas. quo tp̄e nummi primū argētei sunt cusi: & nummus decima ps denarii aurei fuerit: a q̄ teporū supputatione Pli. parū differre uidet°: q argētū dicit signarū fuisse ān̄o urbis qnto octogesimo qngentesimo. Qu. Fabio cōsule ān̄o qnto ante bellū primū punicū. placuisse. q. denariū p decē libris æris. Hæc nos difficillimā numerorū siue pōderū uetustissimā cōsuetudinē ad nr̄i tp̄is collatiōem iuiti hoc loco tractamus: quā ista suo loco tractare cōstituimus: sed quātū ad p̄sentē facit classiū census & tributoꝝ dilucidatōem: dicimus dnarios sp aureos appellatos pondere nr̄is fuisse simillimos: qbus magna ex pte orbis pene totus nūc utit°. Q ñq̄dē Venetus Florētinus: Senensis. Lucēsis. Mediolanēsis Ferrariēsis. Mātuanus: & extra Italiā Germāic° Hūgaricus. Polonius. Ex gallis quoq; & Hispanis maior ps necnō ap̄ barbaros reges & nationes cusi denarii aurei: quos ducatos siue florenos uulgo appellāt. ita Ro. sūt siles: ut q; ap̄ Romanū pontificē maximū caput orbis xp̄iani hītū unicā obtineat ducatus camere appellatiōem. si itaq; Seruii regis tp̄ibus cētū milia æris primā constituebāt classē decē libræ ipsius æris denario attributæ aureo: ita cumulan supputariq; debebūt. ut decē milia ducati nr̄i tp̄is diuitiæ fuerit: qbus possessor sub classis priæ titulo inter urbes primarios nume raret. Ad Liuiū iā redeūdū ē: q̄ cētū miliū æris aut maiorē cēsum haberēt priæ classis erāt. Intra cētū &. lxxv. milia cēsus scda classis. tertia classis a. lxxv. ad. l. milia cēsus. n. qnta classe a. l. ad. xxv. miliū æris censu. Quinta classis iferior ēsupiori cēsum habebat. Sed Li. p̄dictis. y. classib° cēturias & arma attribuit: de qbus ī pte rei militaris cū dicturi simus: nihil ultra nūc scribēdū duxim°. Ad cēsoresq; redibimus quoꝝ primi fuerūt Papirius & Sēpronius. M. Geganio materino: & Quīto capitolino cōsulib° creatu: ut cēsum p̄dictū ex institruto Tullii regis rite haberēt: a q̄ re cū laude executiōē data censorū nomē eis est iditū: cōstiturūq; ut is magistratus posset quīquēnio retineri: de quoꝝ magistratus offō Cic. legū. ii. Cēsores populi sobolis familias pecuniasq; censento: urbis replat: uias: aquas: ærariū: uectigalia tuento: populi q; partes in tribus distribuunto. & pecunias i ciuitatis ordines partiūto. Eqtū peditumue prolem distribuūto. Celibes esse prohibento. Mores populi regūto. probū i senatu ne relīquūto. Bini sunto: magistratū qnquennem habento. Reliqui magistratus ānui sunto: eaq; potestas sp esto. Ordo uitio careto cæteris specimen esto: ut uicio careat ordo: & ur censorem quærant iterpretem. Varro agriculturæ secundo. cēsor dictus ad cuius censionem id est arbitrium populus censeretur. Pompeius de origine iuris: censores constituti sunt cum census iam a maiori tempore augendus esset: cōsules non sufficerent. Plutar. in Pauli æmilii uita. Censura maxie oium magistratuū reuerentiæ est: plurimæq; potestatis: tū in aliis rebus: tū maxime ad moꝝ emendationem. Nā e senatu remouere pōt: eqtibus auferre equos: notare infamia: censum agere. Lustrū cōdere: & idem i p̄blematib° Altero ex censoribus mortuo: alterū se magistratu abdicare oportebat. Mortuo. n. Liuio druso collega eius scaurus magistratu se abdicare minime uolebat: donec tribuni plæbis iussu: in carcerem ductus est. Asco. pedianus actione in

Census

Classes quinque

Quo tp̄e primū nūmi argētei cusi

Aurei

Prima classis cētū miliū æris

Secūda classis

Tertia

Quarta

Quinta

Papirius & Sēpronius primi censores

Censores unde

Cēsura maxie reuerētiæ ac potestatis

Vetrem pma. Censores quinto quoq; anno creari solebant. Hi prorsus ciues sic no
tabant: ut qui senator esset eiiceretur senatu: qui eques Romanus equum publicũ
perderet: qui plæbeius ne in tabulas referretur: & esset ærarius: ac per hoc non esset
in albo centuriæ suæ: sed adhuc non esset ciuis: tantummodo ut pro capite suo tribu
ti nomine æra præberet. Et Aulus Gellius de noctibus atticis. notas censorias non-
nullas sic colligit. Si quis agrũ passus fuerit sordescere. Si quis equum habuit gract-
liorem: aut parum nitidum. Si quis intempestiue usus esset ioco. Eumque qui in
auditorio cẽso℞ sonore nimis oscitasset. Nota cẽsoria correctũ fuisse. eũq; ẽt q cũ eẽt
obeso uẽtre ppiguis & equũ traduceret strigo sissimũ: cãm iterrogat⁹: uẽtrẽ suũ rñdit
& corp⁹ a seipso equũ a Statio seruo suo curari: mulcta graui idicta equũ amisisse scri
bit Li. xiiii. Fabriciũ cẽsorẽ mouisse senatu. p. Cor. Ruffinũ cõsularẽ q̧ is. x. põdo ar-
gẽti facti haberet. Sed maiora ac meliora licet lõgiuscula de cẽsoribus nõ duxius post
ponẽda ex qb⁹ maxĩe sapiẽtissimi Romano℞ forma regimis de q̃ agius nota fiet. Liu.
xiiii. cẽsores uacui ab opũ locãdo℞ cura pp inopiã ærarii: ad mores homium regẽdos
aium aduerterũt. Castigãdaq; uitia q̃ uelit diutinis morbis ægra corpa ex sese gignũt
nata bello erãt. Primũ eos notarũt q post cãnẽsẽ pugnã rẽ. p. desetuisse italiaq; excel
sisse uelle dicebãt. Prĩcipes eo℞. M. celi. metellus: q qstor tũ sorte erat. iusso deide eo
cæteris eiusdẽ noxæ cãm: dicere: cũ purgari neqssent, pnũciauerũt uerba o fonẽq; eos
hũisse aduersus rẽ. p. quo cõiuratio deserẽdæ italiæ cã fieret. Secũdũ eos citari nimis
callidi exsoluẽdi iurisiurãdi iterptes. q captiuo℞ ex itiere regressi clã in castra Hãni.
soluti q̧ iurauerãt iplesse rebant. His supioribusq; illis eq adẽpti: q publicũ equũ ha
bebãt: tribuq; moti ærarii oẽs facti: neq; senatu mõ aut eqstri ordie regẽdo cura se cẽ
so℞ renuit: noĩa oĩum ex iunio℞ tabulis excerpserũt: q q̃driẽnio nõ militassent: qbus
neq; uacatio iusta militiæ: neq; morbus cã fuisset. Et supra duo milia hoium in ærari
os relata tribuq; oẽs moti additũq; cẽsoriæ notæ: triste. s. cõsultũ: ut ei oẽs quos cẽso-
res notassẽt pedib⁹ mererẽt: mitterẽturq; i siciliã ad canẽsis exercitus reliqas. Et lib.
xxvi. Li. M. Liui. saliator erat multis ãnis añ ex cõsulatu ppli iudicio dãnatus: q̃ igno
miniã adeo ægre tulerat ut rus migraret: & p multos annos & urbe & oĩ cetu careret
hoium. Octauo post dãnationẽ anno. M. clau. marcellus &. M. Vale. Leuinus cõsu-
les reduxerũt eũ i urbẽ sed erat ueste capilloq; & barba pmissa. L. uecturi⁹ &. P. Lici.
cẽsores eũ tõderi & sq̃lorẽ depõere: & i senatũ uenire: fũgiq; aliis publicis mũeribus
coegerũt: sed tñ quoq; aut uerbo assentiebat: aut pedib⁹ i sñiam ibat. itẽ Li. xxix. cẽ-
sores iteri iõæ. M. Li. &. C. clau. senatũ recitauerũt. Prĩcipes eo℞ delect⁹. M. Fabius
maxĩus. notati. yii. nemo tñ q sella curruli sedisset. Eqtũ deide cẽsus acceptus ẽ & am
bo forte cẽsores equũ publicũ habebãt: cũ ad tribũ polliã uẽtũ cẽt: i q̃. M. liuii nomẽ
erat: & pco cũctaret citare ipm cẽsorẽ: cita inqt Nero. M. Liui. & sine ex residua simĩ
tate: siue icẽti ua iactatõe seueritatis iflat⁹. M. Li. qa publico iudicio eẽt dãnat⁹ equũ
uendere iussit. itẽ. M. Li. cũ ad tribũ Narniẽsẽ & nomẽ college uẽtũ ẽ uẽdere equũ. C.
clau. iussit duaℛ reℛ cã: unius q̧ salsũ aduersus se testimoniũ dixisset: alteri⁹ q̧ ñ since
ra fide secũ i grãm redisset: æq̃ ibi fœdũ certamẽ iqnãdi famã alteri⁹ ñ sine dãno factũ
est. Exitu cẽsuræ cũ i leges iurasset. C. clau. & i æraniũ redisset: iter noĩa eo℞ quos æra
rius relinqbat. Dedit colegæ nomẽ. Deide. M. Li. i ærariũ uenit & pter metiã tribũ q̃
se neq; cõdẽnasset: neq; cõdẽnatũ aut cõsulem aut cẽsorẽ fecisset populũ oẽm. xxxiiii.
tribuũ ærarios reliqt: q̧ & innocentẽ cõdemnassent: & cõdẽnatũ cõsulẽ cẽsorẽq; fecis
sent: neq; inficiari possent: aut iudicio semel: aut comitio bis a se peccatũ esse. Duos
pdictis cõtrarios moribus cẽsores Liui. xxxii. sic scribit. Creati cẽsores. p. Cornelius
Scipio aphricanus. C. leli. petus i magna iter se cõcordia & senatũ siue alicui⁹ nota re
gebãt: & portoria uectigaliũ capuæ puteolisq;: itẽ castrũ uulturnũ quo i loco oppidũ

est ad frumētū locarūt colonosq; co.ccc.is.n.nūerus a senatu finitus erat & sub hastis
capuæ agrū uēdiderūt & infra.xxxyi.Liui.cēsurā multi & clari uiri petierūt.M.porti.
cato.M.athili.glabrio q̄ ātiochū ad termopilas ætolosq; deuicerat in hūc maxime q̄
mīta cōsul fecerat: qb⁹ magnā ptē hoium obligarat: fauor ppli se īclinabat.P.Sēpro
nius Gracchus &.C.Sēptonius Rutilius dū cidē dixerūt: q̄ pecuniæ regiæ p̄dęq; ali
q̄rū captæ in antiochi castris: neq; in triūpho tulisset: neq; in ærariū detulisset: uaria
testimonia legatorū tribunorūq; militanū erāt.M.cato añ alios testes aspiciebat̄: cu
ius auctoritatē ppetuo tenore uitæ ptā toga cādida eleuabat. Is testis q̄ uasa aurea at
q; argētea captis castris inter aliā regiā p̄dā uidisset: ea se in triūpho negabat uidisse.
Cēsores.T.qntus flaminius.M.claudius marcellus creati.Liui.ēt primo quadragesi
mo.Cēsores.M.portius &.L.ualerius senatū legerūt.yii.mouerunt senatu.unū insi
gnē.L.qntiū flaminiū cōsularē: q̄ scortū puer̄ aut scortū mulierē habuerit: quor̄ al
terius suasione hoiem placentinū securi pcussisset: & tertio sexagesimo.Liui.l.Do
mitius metellus.Cn.Domitius enobarbus cēsores duo &.xxx.senatu mouerūt: & li
bro duodecētesimo.Cn.lētulus &.L.Gellius cēsores asperā cēsurā egerunt quatuor
&.lx.senatu amotis.Notā uero cēsoriā exterminio ciuibus nō fuisse.Cice.in orone p
.A.cluētio sic oñdit.G.Retā cū.A.L.Metello &.G.Domitio censoribus ex senatu
eiectus esset cēsorē postea ipsum esse factū: & cuius mores a cēsoribus erāt rephensi:
Hūc postea & po.Ro.& eor̄ q in ipsum aīaduerterāt moribus p̄fuisse. De modestia
uero & grauitate quā in petēdo cēsurā seruari oportuerit.Plutar.in pauli æmilii uita
sic habet: cū Appius Claudius & Scipio p̄re genitus Aemilio paulo cēsurā peterent.
Appius nobilitati innitebat̄.Scipio populi fauores adhibuit.Descēdēte igit̄ in for̄
stipatū hoibus ingenet osis qdē & seruilibus ac maxime turbulentis popularibusq;.q
ambiēdo & clamādo cūcta uiolēter exeq̄bāt̄: ut cōspexit Appius magna uoce o pau
le inqt æmilii nōne inqt ēt ap̄ inferos: siqs illic nostrar̄ rer̄ cēsus eēt idignaris: q̄ filiū
tuū Iulius tōsor & Licinius declamator ad cēsurā pducūt.Nō ēt fuisse ipunitā nimiā
cēsor̄ seueritatē ex Valerio habet̄.C.Gracchus.Q.claudi⁹ ob nimis seuere gestā cē
surā ad populū die dicta a tri.plæbis pducti sunt.Claudiū priæ classis cēturiæ cōdem
nabāt.Gracchus absolutus alta uoce dixit: se parē cū illo subitur̄ conditionē: cū quo
oīa cōcorditer gessetit. Post cēsorū magr̄atus descriptionē ab eo depēdēs.Lustrū est
edocēdū: qđ uerbū q̄d signēt & uñ hūerit originē.Liui.in.ii.sic oñdit. Oēs cēturiæ:
& eqtes in cāpū Martiū cōuocauit.Sue.Oue: Tauro cæsis: imolarūt: q̄ lustrū ē dictū
sicq; a sacrificio illo cēsus obtinuit nomē lustri: qa uero cēsus ipse siue lustrū singulis
habebat̄ cēsor̄ magr̄atus.y.ānis: maluit cōsuetudo Lustri appellatiōe: ānor̄.y.spa
cia q̄q; appellari.Lustraq; plutia Li.describit p cēsores habita: q̄ nō duxius pticulari
ter referēda: sed unū i ipsis attēte cōsideradū igēs eor̄ & notabile icremētū itra trecē
tos & successiue maius itra q̄dringētos & qngētos annos factū eē qñqdē cēturie oēs
classū a Ser.tullo rege istitutar̄.xxx.supra ducētas fuerit: & aliæ eqtū expiorib⁹.xii.
uiros ad sūmā qngētos & tria ac.xx.milia i se hñtes: cū āno abide uix q̄dringētesimo.
Tito.Q.flamini.M.clau.marcello cēsorib⁹: ducēta &.lyiii.milia: octoq; trecēta ho
minū capita Lustro cōdita sint iuēta.Fuerūtq; hor̄ cēsor̄ sicut & seruii regis tpib⁹ iu
niores a.xyii.in qntū q̄dragesimū ætatis annū: q militarēt cēsi: cū alii supra eā ætatē
urbis custodiæ suffecturi: p senioribus numerarēt̄.Qui tñ oēs utriusq; ætatis in cētu
rias redigebant̄.Ex quibus iudicia comitiaq; haberentur: & pariter factum fuisse: qñ
ciuitas in duplū triplumue aucta est suo loco docebimus: ut mirā fuisse cōstet formā
q̄ tāti populi uota creādis cōsulibus aliisue magistratibus & a cūctis singulariter data
& paucar̄ horar̄ spacio declarata sunt: Lustro & cēturiis quantū expedit ostensis ad
maiora sensim uenire possumus, Si prius satis ostendere sciuerimus oportuisse eos q

Nota cēsoria

De petitiōe Cēsuræ

Cēsores puniebant

Lustrū

Cēturiæ

ꝓ ciuibus haberi ac muneribus publicis fungi uellēt in aliqua tribuū cēſos eſſe: cuiꝰ
q̄ dē cēſus ratione multi a muneribus excludebanť: quos nō ſatis eſſet uni tribui aſcri
ptos eſſe: ſi pauꝑtate ꝓmente aut iudicio excludēte pro ærariis haberenť. Ea.n.uerbi
ipſius ſæpe tacta ſuꝑius uis erat: ut q aut nullū: aut qntæ claſſis.xxv.miliū æris mino
rē haberet cēſum: aut q iudicio in id dānatus eſſet ærarius redditus a rei.p.corpore &
a ciuitate ipſa oīno alienus eſſet. Hinc de Italiæ & prouinciaꝝ orbis Romani ciuibus

Erarius

Romanis: q ciuitatē modo dignitatēq; adipiſcerenť ac retinerēt altius repetēdū eſt.
Italiæ quātū ad noſtrā hāc attinet intentionē: diuiſio multiplex faciēda eſt cū pars ip
ſius urbi ꝓxima & in qua urbs ipſa eſt Latiū appellata certo modo ius Romanæ ciui-
tatis adepta ſit: quo aliæ urbes aliqn̄ ſunt donatæ: & aliquæ in ipſa italia urbes: & op-
pida coloniæ fuerint: alia: fuerint municipia: nōnullæ ciuitates liberæ: nōnullæ ſtipē-
diariæ: quouſq; eo ꝑuentū eſt: ut Romani ciuis ipſam inhabitātis urbē & italici cuiuſ
q; īparitas: a ſola uirtute diſcernereť. Sed pri͂us de coloniis dicēdū eſt: quaꝝ deducen
daꝝ cauſam & utilitatē Cice.in orōne in legē agrariā Rulli prima ſic oſtēdit & ope-

Latium

præciū diligentiā maioꝝ recordari: q colonias ſic in locis idoneis cōtra ſuſpitionē pe-
riculi collocarūt: ut eſſe nō oppida Italię: ſed propugnacula īperii uiderenť. Qua aūt
rōne nos adducti prius de coloniis tractare cœperimus: q̄ de municipiis aut latii iure
Aulus Gel. edocet. Coloniaꝝ aliā fuiſſe docēs q̄ municipioꝝ Romanis neceſſitudi-
nē. Ex ciuitate.n.propagabanť coloniæ & iura habebāt inſtitutaq; populi Ro. ut eſ-
ſent quaſi effigies populi Roma. Et qa qui ex urbe in colonias deducebanť: cēſum ſi

Coloniæ

mul cū re familiari trāſferre cogebanť: quo in tributoꝝ collatione urbs roma caruiſ-
ſet cautū erat: ut oēs coloniæ penſionē pro qualitate darēt: quæ tñ leuiſſima erat. Hic
eſt q; Plutar. in Gracchoꝝ uita ſcribit Liuiū druſum tribunū plębis.xii. decreuiſſe co
lonias & tria milia hoīum in ſingulis quas ſine pēſione cōtra ac cōſueuerat eſſe uolu-
it. Vetuſtiſſimāq; coloniaꝝ deducendaꝝ fuiſſe originē Liui. oſtēdit: q primā coloniā
a Lauinia dixit uxore Aeneæ albā longā habitatoribus troianis fuiſſe deductam. Po-
ſtea Tullū hoſtiliū regē Fidenas: & Segnias Tarqniū regē deduxiſſe. dehic Velitras
ex norbæ in pontino exꝑtimis fuiſſe coloniis. Operoſum uero ac oīno ſuꝑfluū fuerit
colonias referre ſingulas: quæ in Italia a nobis illuſtrata ꝓ magna pte oſtenſæ ſunt.

Origo de-
ducēdaꝝ
coloniaꝝ

Fuiſſe aūt a Lauinia ad Cæſarē auguſtū quatuor ſupra.lxxx. deductas nūerauimus:
nec alias poſtea additas oppinamur: quaꝝ deducēdaꝝ rō parū per diuerſa fuit: q; aliq̄
ex Romanis ciuibus Roma ſumptis: aliq̄ ptim Romanis ueteribus: partim ex latini
nois ciuibus Romanis: nōnullæ ex ſolis latinis deducebanť: aliq̄ milites ſimul & eq̄
tes: aliq̄ utroſq; ſolos hūerit. Placētiā.n.ſcri. Aſc. pediāus eqtes ſolos.vi.milia latíos
tñ nō Rom. fuiſſe deductos: eām deducēdi fuiſſe ut oppōerēť gallis: ea tū loca q̄ circū
ſtāt obtinētibꝰ. aliq̄ ēt loca ꝓ colōiis habita fuiſſe uidēus ī q̄manētibꝰ colōis ueteribꝰ
noui ex urbe colōi fuere deducti. accipiebāt uero colōi cū deducerēť ꝓ uaria tēpoꝝ
rei.p. cōditiōe: uaria quoq; ꝓmia: qbꝰ.ii. qñq;.iiii. ſex aut.vii. iugera agri aſſignabāť.

Coloniꝑ
præmia
Iugeꝝ

Iugerūq; cōſtat fuiſſe & nunc etiam haberi: quantū unius diei labore duo boues ara-
re poſſent. Sed poſtea rebus auctis ampliora colonis data ſunt prædia: qñ uidemus
Luciū Valeriū Rapponē: Luciū Valeriū Flaccū. Marcū Attiliū Serranū triūuiros
miliū hoīum tribus q Bononiā coloni ſunt deducti dediſſe: eqti: ſeptuaginta: cęteris
qnquaginta: ager.n.captus fuerat de gallis q hetruſcos inde expulerāt. Et aliā irē de
ducēdaꝝ coloniaꝝ rationē fuiſſe uidemus: quas nō credimus in quatuor octuaginta
numeꝝ fuiſſe cōprehēſas. Cū ius latii urbibus uel oppidis cōcedereť. Sicut Aſconiū

pedianũ dicere uidemus factũ esse a Põpeio Strabone. G. magni Põpeii patre: q̃ tran
spadanas colonias deduxit iure latii ꝑmisso: ut. s. ferẽdi suffragii iure ciuitatẽ adipisce
rent Romanã. Is. n. erat honor quo solo ea tũc loca ornabant: cũ tñ aliæ accederent
utilitates: posse. s. eiusmodi colonos rei. p. militare & Romanoꝝ ciuiũ hereditates te
stamẽto accipere. Vnde Cicero pro Cecinna. Iubet eodẽ iure esse quo fuerunt Arimi
nenses: quos qs ignorat duodecim coloniaꝝ fuisse & a ciuibus Romanis hereditates
capere potuisse. Quamq̃ uero ut prius diximus colonias deduci quã ciuitate Roma
na multos donari: & municipia cõstitui sit cœptũ: tñ deduci colonias ĩpossibile fuisset
nisi illa boĩum exuberãtia quæ colonos suadebat emittẽdos ab acceptis in ciuitatem
alienigenis ꝓuenisset. Quũ. n. ĩ urbe Roma multos ex ueteribus nouisq; ĩcolis pau
pertate præmi adeo ut cẽsui soluẽdo nõ sufficerẽt intellectũ erat triũuiri deducendis
coloniis a senatu creabant: qui locis primũ consideratis in q̃bus rei. p. expediret pro
pugnaculũ constitui nouũ: edicta proponebãt dãda esse noĩa ab illis q̃ in nouã colo
niã deduci uellent: proponebãturq; quandoq; loca (sicut supra diximus) romanis ue
teribus incolis: quãdoq; nouis: quãdoq; utriusq; simul. Sic q̃ urbs pauperibus exõe
rabat: & rei familiaris põderẽ grauati ad nouas q̃bꝰ ĩdigerẽt diuitias datas gratis cũ fa
milia accedebãt: nullũ. n. deductũ fuisse: cõstat: q nõ uxorẽ & filios secũ traheret: q̃
uis. n. agri dati mẽtionẽ tñmodo factã esse uideamus: domos tñ in loco inuẽtas: aut
ipsis facile cõstruẽdis locũ & adiumẽta a triũuiris accipiebãt: q̃ tãdiu aderãt: quousq;
paruã ibi rẽ. p. ad magnæ Romanæ similitudinẽ legibus & moribus eisdẽ uidebãt cõ
stitutã: & procedẽte ꝑ imperatoꝝ tẽpora rei. p. & ĩperii amplitudine factum uidemus
ut turmæ & cohortes ac legiones q̃nq; integræ nõ q̃dẽ edicto ex urbe Roma deduce
rent: sed ipsis in ꝓuinciis in q̃bus militabãt a principibus colonias acciperẽt. Sed ad
modos nobis redeũdũ est q̃bus populi in ciuitatẽ Romanã accepti sunt: q multipli
ces uariiq; fuerũt: a Liuioq; initiũ est sumẽdũ: a quo nõ solũ q populi: & q̃n: sed quo
ẽt iure accepti sunt: facile est ĩtelligere: primos. n. ponit Tusculanos q pacẽ a senatu.
& ciuitatẽ ĩpetrauerint: Vnde Cice. in orõne ꝓ Cornelio balbo cũ hãc de tusculanis
cõfirmat opinionẽ: tũ uetustiora huius Romanoꝝ moris fundamẽta his uerbis ostẽ
dit. Id. n. sine ulla dubitatione maxime nostrũ fundauit ĩperiũ: & populi Ro. nomen
auxit q̃d princeps ille creator huius urbis Romulus: fœdere Sabino docuit ẽt hosti
bus recipiẽdis augeri hãc ciuitatẽ oportere: cuius auctoritate & exẽplo nunq̃ est ĩter
missa a maioribus nr̃is largitio & cõicatio ciuitatis. itaq; ex latio multi & Tusculani:
Lauiniq;: & ex cæteris gñibus gẽtes uniuersæ in ciuitatẽ sunt receptæ: ut Sabinorum
Voscoꝝ. Hernicoꝝ. Liui. viii. Lanuinis ciuitas data. Aretini: Nomẽtini: & Pedani
eodẽ iure quo Lanuini in ciuitatẽ accepti. Cãpanis eq̃tibus: fundanis: formianis: ci
uitas sine suffragio data. Aceranis ciuitas data sine suffragio. Q đ uero supius: & ali
bi a Li. & aliis dr̃: aliquos in ciuitatẽ eẽ receptos: id sigñat tales populos cũ suffragio
ciues fuisse Roma. Nã Ci. ꝓ Corne. balbo. Q. mutius scęuola põtifex legẽ tulit de re
gẽdis in suas ciuitates sociis: cũ sũma cupiditate ciuitatis romæ italici populi tenerẽt
& ob id magna ps eoꝝ ꝓ ciuibus Roma. se regeret: ueꝝ ea lege ita alienati animi sunt
principum italicorum: ut ea uel maxima causa belli italici: quod post cruentum exor
tum est: fuerit de quo quidẽ bello Cicero in philipicorũ undecimo: Non. n. ut eripe
rent nobis socii ciuitatem: sed ut in eam reciperent orabant: & alio loco eiusdem ora
tionis pro Cornelio idẽ Cicero. Acerbissima lege seruilia principes uiri grauissimi:
& sapiẽtissimi ciues hãc latinis idest fœderatis uiã ad ciuitatẽ populi iussu patere pal

Triũuiri ad colõias deducẽdas

Tusculani primi accepti in ciuitatem

si sunt t Liuius octauo Lucani atq; appuli in fidem uenerunt: qui foedere in ciuitatē accepti sunt. Quid aūt foedus esset cuiusq; momēti, Liuius duodeuigesimo libro sic ostendit. Mos erat netustus Romāis cū quibus nec foedere nec æquis legibus iūgerent amicitia non prius imperio in eos paccato uti: quam omnia diuina humanaq; dedissent: obsides accepti: arma adempta: præsidia urbibus imposita essent. Qui uero sine suffragio ciuitatē habere deberēt iis Liuius sine suffragio datam aperte dicit sicut supra acerranis & campanis: equitibus: fundanis. Formianisq; quibus tñ Liuius duodequadragesimo libro suffragii lationem redditam ostendit de formianis fundanis & arpinatibus. G. Valerius appo tribunus plebis promulgauit: ut iis suffragii latio (nā ante sine suffragio habuerant ciuitatē) esset. Ad prædictoṡ uq; summam cōstare uidemus: eos ex latinis aut propinquis urbi locis: q in ciuitatem accepti aut ipsa donati fuisse dicunt: habiles fuisse redditos: q suffragium in comitiis ferre militiæ in delectibus ascibi: & Romanoṙ ciuium legata hereditatesq; testamento accipere possent: & cū legibus propriis institutisq; maioṙ ueteribus non Romāis domi uiuerent a censu Romano liberati pensione siue stipendiū Romano po. quorānos psoluebant. Eisdēq; cōcessionibus: siue (ut appellāt) muneribus participabāt populi alii quibus latii ius erat datū Coloni aūt Romani: eo uno ab illis differebāt: q; Romāis legibus & institutis uiuere cogebant. leuesq; habebāt pensiones: principioq; obseruatū est singulis in colonus aliquos esse præstantiores uiros q; ciuitate Romana donati: ius peredi gerendiq; magistratus retinerent. Hinc est apud Ciceronē oratione pro Cornelio balbo. Spoletinus Titus Macrinus unus ex his quos Marius ciuitate donauit: dixit causam ex colonia latina inprimis firma & illustri: & infra lege apuleia. C. Marius tulit: ut in sigulas colōias ternos ciues Romanos facere posset. eadem uero Romanoṙ liberalitas ad alios quoq; donatos ciuitate breui manauit. Nam in pdicta Ciceronis oratione. G. Pōpeius magni pater rebus Italico bello maximis gestis. P. cæsium ciuem Romanū uirū bonū. Q. iuniū rauennatē fœderata ex populo ciuitate donauit: & cohortes duas camertiū. Municipes qd a prædictis siue donatis ciuitate: siue fœderatis: siue colonis differēti: inpediorioris: negocii: magis q̄ difficilis aut magne utilitatis fuerit describere. Aulus. n. Gellius qui post Liuiū: Ciceronē: & iure cōsultos scripsit: paucis uerbis quid municipes essent diffiniuit. Municipia dicta qd' cū omo suis iuribus & legibus uiuerēt. Munera cū populo Romano habebant communia. i. tanq; Romani reputabant. Sicq; idē fuisse uidentur cū fœdere in ciuitatem acceptis. Vnde Cicero in oratione p Aulo cluētio habita sic de eo dicit. Eqtem Romanū in municipio suo nobilē. Et Festus Pōpeius sic haber. Municipes erant qui ex aliis ciuitatibus Romā uenissent: qbus nō licebat magistratū capere sed tñ muneris partē: ut fuerūt Cumani Acerrari Arcellani: q & ciues Romani erāt: & legione merebāt: sed dignitates nō capiebāt. Et infra Municipiū id genus hoīum dicūt: q cū Romā uenissent: neq; ciues Romani essent pticipes rñ fuerūt oīum reṙ ad munus fungēdū una cū Romāis ciuib' pterq; de suffragio ferēdo: aut magistratū capiēdo: sicut fuerūt Fūdani: Formiani: Cumani: Lauini: Tusculani: q post aliquot ānos ciues romani effecti sunt. Alio modo municipiū id genus hoīum diffinit: quorū ciuitas uniuersa i ciuitatē Romanā uenit. ut Aretini: Ananini. Tertio id gēus hoīum diffinit: qui ad ciuitatem romanam ita uenerūt: uti municipia essent suæ quisq; ciuitatis: ut Viburtes: Prenestini: Pisani: Vrbinates: Nolani: Bononienses: Placentini: Nepesini: Sutrini: Lucenses. Vlpianus autem iurecōsultus ad municipales: proprie quidē

Coloni romani

Mūcipiū

Mũicipes

municipales appellant' muneris participes recepti in ciuitatem: ut munera nobiscũ
facerent. Sed nunc abusiue municipes dicimus suæ cuiusq; ciuitatis ciues. utputa cã-
panos: Puteolanos: proprie autem iureconsultum dixisse uidemus abusiue: nam cõ-
suetudo postea obtinuit: ut municipis uerbum solam ciuis Romani differentiam i-
dicaret: cum. n. omnibus in orbis Romani ciuitatibus & oppidis ciues Romani ue-
teribus incolis indigenisq; imixti uiuerent: q urbanum hominẽ ex indigenis nomina
re uoluisset: ut Romani æquiuocationẽ per uerbum ciuis euitaret: municipem eius
loci dicebat. Munera qd proprie appellantur: de quibus supra sæpenumero diximus
& Primogenianus de munere & honore: & Martianus eodem titulo in legibus peri-

Personalia mũcia

te dixerunt: munera ad summam facientes personalia esse quædam: quæ corporibus
cum labore & sollicitudine animi ac uigilãtia darentur: patrimonialiaq; alia in qbus
maxime sumptus postularet': & alia mixta quibus utrunq; fieret. Hinc breuiter & si-
mul plenæ diffiniuit Martianus & ipse iureconsultus munus proprie dici q necessa-

Patrimonialia

Munus qd sit

rio subimus lege: more: imperioue eius: qui iubendi habet potestatem. Multa a no-
bis supra sunt dicta dum conati sumus ostendere: quibus modis & artibus: & popu-
lus Romanus & simul Romanum creuit imperium: qua in re unica satisfacere potu
it Ciceronis in prædicta pro Cornelio balbo oratione particula: ubi hæc sunt uerba
Itaq; & ciues undiq; fortissimos asciuerunt: & hominum ignobilium uirtutẽ præse-
pe nobilitatis inertiæ prætulerũt: cuius particulæ causa omissis Italiæ rebus ad exter
na ueniendum est. Qua in parte primus idem Cicero in eadem pro Cornelio oratio-
ne occurrit. Sylla massiliensem aristonem: & nouem gaditanos ciuitate donauit. et
enim cum cæteris præmiis digni sunt q suo labore & periculo nostram rem. p. defen-
dunt: tum certe dignissimi sunt q ciuitate ea donantur: pro qua pericula ac tela subie
runt. Cornelius uero tacitus in oratione quam indignissimo attribuit Claudio ipe-
ratori inepto semperq; sopito: quibus artibus Romanum creuit imperiũ elegantissi-
me sic ostẽdit. Maiores mei quorũ antiqssimus clausus origine sabina simul in ciuita-
tẽ Romanã & in familias patriciorũ accitus est: hortant' uti paribus cõsiliis rẽ. pu. ca
pessam trãsferẽdo huc qd usq; egregiũ fuerit: Neq;. n. ignoro. Iulios alba: corũcanos
camerio: porcios tusculo: & ne uetera scrutemur: herruria: lucania: & oĩ Italia in sena
tũ accitos: postremo ipsam ad alpes promotã: ut nõ mõ singuli uiritim: sed totæ gen
tes in nomẽ nostrũ coalescerẽt. Tũc solida domi qes: & aduersus externa floruimus:
cũ trãspadani in ciuitatẽ recepti: cũ specie deductarũ p orbẽ terræ coloniarũ additis p
uinciarũ qbusq; munitis oibus ualidissimis Fesso iperio subuetũ est. Nec pœnitet bal
bos ex hispania: nec minus isignes piros e gallia narbonẽsi trãsiuisse. Manẽt eorũ po-
steri: nec more in hãc patriã nobis cõcedũt. Quid aliud exitio Lacedæmõnis: ac Athe
niẽsibus fuit: qq armis pollerẽt: nisi q uictos p alienigenis arcebãt. At cõditor nr̃ ro
mulus tñ sapiẽtia ualuit: ut plærosq; populos eodẽ die hostes dein ciues habuerit ad
uenæ in nos regnauerũt libertinorũ filii magr̃atus mãdare nõ ut plæriq; fallunt' recẽs
sed priori populo factitatũ est. at cũ senonib' pugnauimus. s. uolsi & eq nunq̃ aduer-
sam nobis aciẽ struxere: uel capti a gallis sumus: sed & thuscis obsides dedimus: & sã-
nitũ iugũ subiuimus: attñ si cũcta bella recẽseas nullũ breuiore spacio quã aduersus
gallos cõsectũ cõtinua inde ac fida pax. Iã moribus: artibus: affinitatibus mixti nr̃is
aurũ & opes suas iferãt: potiusq̃ separati habeãt oĩa patres cõscripti: q̃ nũc uetustissi-
ma credũt' noua fuere: plebei magr̃atus post pr̃icios. Latini post plæbeios: cæterarũ
italiæ gẽtiũ post latios fuetera scẽt: hoc quoq; & q hodie exẽplis tuẽur iter exẽpla erit

Quod aũt Tacitũ peritissime uidemus dixisse Romanos ueteres illos imperii funda tores specie deductarum per orbem terræ coloniarum: additis prouinciarum quibus q; munitionibus ualidissimis Fesso imperio subuenisse. Libet ostensis colonis: ante oculos ponere: posteaq; ipsarum coloniarum simul cum prouinciis gubernationem edocere: ut quod Tacitus supradictis continuat: constare possit: non pœnituisse ma iores ex hispania balbos: & alios ex diuersis prouinciis præstantes uiros in senatum: equestremq; ordinem & Romanam ciuitatẽ suisse ascitos qua ratione nonnullos eti am ex præstantioribus ipsis uiris prouincialibus ostendimus. Inchoandum uero est a prouinciis Italiæ continentibus: de quibus Vlpianus de uerborum significatione. Continentes prouincias accipere debemus: eas quæ italiæ iunctæ sunt: utputa galli am & prouinciam Siciliamq; magis inter continentes accipere nos oportet: quæ mo dico freto ab Italia diuiditur. Qua in prouincia cum duæ tantummodo fuerint colo niæ eius gubernationem dicemus. Cicero quinta in Verrem actione. inter Siciliam cæterasq; prouincias in agrorum uectigalium ratione hoc interest: quod cæteris aut ĩ positum uectigal certum quod stipendiarium dicitur: ut hispanis cæterisq; pœnorũ: quasi uictoriæ præmium: ac pœna belli: aut censoria locatio constituta est: ut in asiæ lege Sempronia. Siciliæ ciuitates si in amicitiam fidemq; accepimus: ut eodem iure es sent quo fuissent: eadem conditione populo parerent Romano: qua sui antea paru sent. Perpaucæ siciliæ ciuitates sunt bello a maioribus nostris subactæ. Quarum ager cum esset publicus populi Romani factus: tamen illis est redditus. Is ager a censori bus locari solet. fœderatæ ciuitates duæ sunt: quarum decimæ uenire nõ solent. Ma mertina & Tauronimitana. quinq; præterea sine fœdere imunes ciuitates ac liberæ p̃ terea omnis ager siciliæ ciuitatum decumanus est. Itẽq; ante imperiũ populi Roma ni ipsorum siculorum uoluntate & institutis fuit. Et quarta actione in Verrem Cice ro. Nos uero experti sumus italico maxime bello. Siciliam nobis non pro penaria cel la: sed pro ærario illo maiorem uetere & referto fuisse: frumentoq; suppeditato maxi mos exercitus nostros uestiuit: aluit: armauit. Sicilia breuiter expedita ad gallias pro uinciãq; pariter Italiæ cõtinẽtes ueniamus. Cicero pro Cornelio Balbo scribit quædã fœdera fuisse cum nõnullis barbaris præsertim ex gallia: ne quis suorum a Romanis re ciperetur in ciuem Suetonius uero. C. Cæsarem dicit quosdam e semibarbaris in cu riã recipisse: & demũ galliã cui præfuerat transalpinã a saltu pireneo alpibusq;: & mõ te gebẽna: fluminibusq; rheno & rodano. Neronẽq; primũ scribit idem Sueto. alpes defuncto Cotio rege: in prouinciæ formã redegisse. & Cor. Tacitus scribit Claudiũ ĩ peratorem nationes alpium maritimarum in ius latii transtulisse. Et Plinius asserit. Narbonensem galliam uerius Italiam: q̃ prouinciam unam fuisse habitam: quæ hinc appellata sit inter omnes orbis terrarum nationes regiones Romana prouincia. in q̃ Liuius scribit. C. Secium pro consulem uicta salinorum gente: coloniam aquas staty ellas cõdidisse: ob aquarum copiam ex calidis frigidisq; fontibus. Et Cicero in oratio ne pro Cornelio Balbo dicit. Syllam donasse ciuitate Aristonem massiliẽsem. Factũ autem uidemus: ut nedum ex galliis ciues: qui fuerũt propemodum ĩfiniti: sed quos dam quoq; imperatores habuerimus: quorum tñ primus fuit Antonius pius: quem Helius spartianus traxisse genus scribit ex gallia trãsalpina nemausense. auũq; suũ ti tũ Aureliũ Flauiũ per honores diuersos ad secũdũ consulatũ ex p̃fectura urbis perue nisse: patrẽ Aureliũ Fuluiũ fuisse cõsulẽ hoĩem castũ & integrũ. Et Constãtius cæsar magni cõstãtini pater cũ ex galliis traxisse dicat originẽ: eã gloriã gallis dabit: ut ipm

Prouinciæ cõtinentes

Recepti in curiã .C. Cæsare

Impatores exteri ro manorum Antonius Pius Cõstãtius

Constantinum imperatorem præstantissimum licet in Britania nunc Anglia ex helena natus fuerit: ciuem habuisse gloriari possint. Colonias in gallis paucas fuisse uidemus nec sine euidenti utilitatis ratione. Cum enim omnis ulterior gallia a. C. Cæsare qui eam subegerat (sicut ostendimus) stipendiaria esset constituta: detrimento rei. p. uectigalibus accessurum est uisum: quicquid agri colonis in ea assignandum libertate donatum esset: q a grauiore stipendio coloniæ habebant: & tamen postea neronem Claudium Narbonem & Arelatū in gallis deduxisse colonias Suetonius scribit. Cornelius q; tacitus de Agrippina pdicti Neronis genetrice dicit: ea quo uim sua sociis nationibus ostētaret: in oppidū urbios; in quo genita erat ueteranos; coloniā deduxisse: cui nomen ex uocabulo ipsius inditū fuerit. Forte. n. acciderat: ut gentem ipsam rheno in galliam trāsgressam Agrippa in fidem accepisset: qui fuit dictæ agrippinæ pater in qua deducenda colonia scribit Tacitus: non ut olim uniuersas legiões cum tribunis & centurionibus & sui cuiusq; ordinis militibus fuisse deductas quę cō sensu & caritate. R. P. efficerent: sed ignotos inter se diuersos manipulos sine rectore: sine affectibus mutuis: nūm magisquam coloniā efficisse: quoq; autem modo id acciderit ea prisci nominis colonia agrippina inter cæteras germaniæ cui est ascripta urbes florentissima potentissima atq; et ornatissima nunc habetur. in hispania ulteriore scrit Plinius nomen fuisse colonias: municipia cētum: oppida latio antiquitus donata: undetriginta. Libertate sex. Fœdere tria: stipendiaria centum uiginti. In hispania citeriori coloniæ fuerunt duodecim: oppida ciuium Romanorum tredecim: Latinorum ueterum duodeuiginti Fœderatum unum. Stipendiaria centum trigintaqn q; coloniaq; ualentia colonia taracō. Scipio num opus fuere: e colonia calagurritana aliud tamen eiusdem familię opus minime gratum in hispania fuit cum Scipio numātia funditus excisa multas urbes reddiderit tributarias. At Lusitania ultima hispaniarum pars: ad Oceanum uergens uniuersa diuiditur in conuenrus tres. Emeritēsē m: pacensē m: scalabitanum: tora populorum. xlvi. in quibus coloniæ sunt quinq;. municipia ciuium Romanorum lani antiquitria. Stipendiaria triginta sex: colonia augusta emeritane fluuio apposita. Sed ad extremum re. p. uariis iactata procellis. Vespasianus imperator uniuersæ hispaniæ ius latii tribuit. Viros ex hispania præstantissimos romana habuit res pu. quos omnes undiq; cōquirere fuerit operosissimum: sed notiores non paucos afferemus: primus omnium hispanorum ciuitate romana donatus fuit Cornelius Balbus Gaditanus ciuis: nisi forte uelimus attendere: quod Cicero in corneliana oratione scribit. Syllam priorem Pompeio nomen gaditanos ciuitate donasse. Cornelium autem. M. C. oratione prædicta a. G. Pompeio ciuitate donarum asserit. In qua oratione Cicero donationis huiusce hancorationem affert plurimi faciendam. Cæterum cum pro sua patria pauci post genus hominum nati repertis sint: qui nullis præmiis propositis uitam suam hostium telis obiecerint pro re. pu. aliena: quemquam esse putaris: qui se opponat periculis: non modo nullo præposito præmio: sed etiam interdicto. unde Tacitum supra dixisse uidemus: non pœnituisse Romanos ex hispaniis Balbos in ciuitatem asciros esse: ne dum uero nos postea pœnituisse debuit. Traianum principem ex hispaniis habuisse. Sed cum grarissima sempet & iucundissima sit eius memoria: tum maxime molestissimum est interiisse culpa temporum scriptas de tanto principe historias. Cuius successor Hadrianus & sapud hadriam samnitum olim: nunc A prutii ciuitatem in Italia natus est: progenitores habuit hispanos. Cuius item successoris Marci Antonii pii originem Iulius capitolius ab hispanis

Lusitaniæ diuisio

Qui ex hispanis urbe romana dōati fuerint Cornelius Balbus

Traianus imperator ex hispania Hadrianus Antonius Pius

ab hispanis fuisse ostendit. Cum paternum proauum Anium uerũ pretoriũ: uirum
dicit ex succubitano hispaniæ municipio factum fuisse Romanũ senatorem. Et lon-
ge post eũ Bonosus pariter iperator Rõanus qđ Flauius uopiscus historic⁹ tradit fuit
hispanus. Deinde alterum Traiano uirtutũ præstantia similem: sed religiõe christia-
na meliorem Theodosium magnũ imperatorẽ habuimus: qui ultimus omnium fuit
sub quo Romanũ imperiũ floruit integrũ quando quidẽ sub Archadio & Honorio
filiis eius Romani imperii ruina incepit: quam duobus & triginta libris defleuimus
potiusq̃ descripsimus. Senecam Lucanum eius nepotẽ & Quintilianum ex hispania
originẽ duxisse magis constat q̃ ut nostro indigeant testimonio. Sed ad Aphricã trã-
seundũ est paruo freto a lusitaniis bethicaq;: quã hispaniaꝝ partẽ unicã barbari oc-
cupant diuisam. In ꝓuincia mauritania quinq; fuerũt Romanæ coloniæ. Tingitana
ꝓuincia colonias habuit quattuor: ĩ quis una cohortis prætoriæ a diuo Claudio in-
stituta. Numidia duas habuit colonias. Aphrica septẽ oppida: ciuium Romanorũ
quindecim: in Libya nulla fuit colonia. Seuerũ ĩpatorẽ scribit Helius spartianus ex
lepti aphricanũ fuisse: patre Romano equite: qui priusq̃ ciuitate donaretur: græce &
latine erat eruditissimus. Seuerusq; ĩperator optimus: ei frumentariæ: quã minimã
repperit: ita consuluit: ut excedens uita septem annorũ canonem populo Romano
reliquerit. reliquitq; olei tãtum ut per quinquẽniũ nõ urbis solum usibus: sed & to-
tius Italiæ quæ oleo eget sufficeret. Clodiũ etiã Albinum: ĩperatorem scribit Iulius
capitolinus ex familia nobili Adrumẽtana aphricanũ fuisse: sed paulopost ex tegastẽ
si aphricæ præclara urbe. Aureli. Augustinus uir sanctus: & adeo doctus fuit ut cæte
ra superet quæ afferre possimus aphricæ ornamẽta. illirico nunc italiæ ad histriã con-
tiguo: manus ẽ apponenda. Et uero si eã regionẽ quibusdã uisum est id solum cõple
cti: quod & Dalmatia appellatur: Fuere tamen nõnulli quibus placuit: quicqd hic a
sinu phanatico nũc carnario Histriæ & Polæ ubi cõtiguo: sedum maris hadriatici orã
ad achaiã nũc Moreã: & ĩde danubii siue histri ortu ad sauũ fluuium cõtinet: illirici
uocabulo fuisse comprehensum. Vt ip̃a macedonia cum epiro & pãnonia Cum Dal-
matia ĩtra illiricũ cẽsereutur. Nos uero subiectione populorum: & prouinciarũ a prĩ
cipio facta romano populo ostendenda sicut summatim supra fecimus: & illiricũ am
pliore: de qua diximus appellatione: & græciam simul: germaniã quoq; omnem am-
plectemur ut ipsarũ certe amplissimarũ prouinciarum colonias: & uiros præstantes
in ciuitatem romanam acceptos simul percurramus. Paulus æmilius macedonia: &
illirico receptis tributũ ĩposuit: Medium illius quod regibus soluere consueuissent:
ne ob auariciam pugnare Romani uiderentur. Et Plinius scribit macedoniæ Paulũ
æmiliũ uictorem: una die. lxxii. ciuitates direptas uẽdidisse. Et. Q. Flaminiũ consulẽ
postea omnem græciam liberã esse dixisse. Idemq; asserit Plinius in illirico populos
duodecim ius italicũ habuisse: cæteros in curias diuisos stipẽdiarios fuisse: ꝑter colo
nias quæ fuerint multæ. additq; Domitium enobarbũ uniuersæ Achaiæ libertatem
dedisse. Cicero autem qui cũ. Qu. Flaminio: & Domitio enobarbo in re pu. uersat⁹
est ad quĩtum fratrẽ certo modo scribens sic dicit. At græcis ꝙ uectigales sunt nõ ita
acerbum uideri debet. Liuiusq; priorum temporum gesta apud græcos & macedõas
scribens: duodequadragesimo libro: in cõditionibus paucis ætholorum permisit cõ
sul. M. Fuluius: ut pro argento impensiones uarias imperato aurum dare possent dũ
pro argenteis decem: aureus unus ualeret. Gubernationi autem macedoniæ Cicero
accurate uidetur prospexisse ĩ oratione: quã paulo ante bellũ ciuile Cæsaris & Põpeii

Bonosus

Theodosius

Coloniæ romanæ in aphrica

Seuerus

Clodius Albinus

Aurelius Augustinus Illiricum

In Illico. xii. populos ius latii habuisse

habuit de prouinciis consularibus:cum.n.multa dixisset de negligentia consulis il-
lius temporis ꝙ uiam illam quæ per macedoniã erat usq; ad hellespontũ militaribus
excursionibus barbarorum sinerent eẽ ĩsestam.Hæc uerba subiũgit.Pacatam ipsam
per se & quieram tenui præsidio atq; exigua manu :etiam sine imperio per legatos no
mine ipso populi Romani tenebamus quæ nunc consulati imperio atq; exercitu ita
uexata est:ut uix se possit diuturna pace recreare & ad orationis conclusionem sic ha
bet:iis qui designati erunt consules syriam macedoniamq; decerno: decernam eas p̄
torias:ut & prætores annuas ꝓuincias habeant.Sed postea sub imperatoribus mul
tæ ex prædictis regionibus conditiones mutarunt.Scribit namq; Suetonius Acha-
iã:Liciã:Rhodum:Bizantium:Samum:libertate adempta ĩ ꝓuinciarũ formã reda-
ctas fuisse.De germania habẽt ueteres scriptores pauca:quæ ad præsens propositum
adducere possimus:cum enim ea prouincia ꝑ Cæsaris augusti tempora cœperit Ro
mano imperio esse subiecta:partĩ in ea contigit pauca fieri stantis rei.pu.temporum
rebus gestis similia:partim quæ gerebantur scriptorum nominum barbariem abhor
rentes mandare litteris non sunt ausi quod Pomponium Mellam excusasse uidem⁹:
partim quæ scripta fuerunt ut Plinii & Samonici interierunt.Cornelius Tacitus de
germanorum legatis Romam missis:hæc habet.Intrauere Pompeii theatrum : quo
magnitudinem populi uiserent illic per ocium:neq; enim ludicris ignari oblectabã-
tur:dum consessum cauæ:discrimina ordinum:quis eques : ubi senatus percontant
aduertere quosdam cultu extraneo ĩ sedibus senatorum : & q̃ nam forent rogitantes
postq̃ audierunt:earum gentiũ legatis id honoris datũ : quæ uirtute & amicitia ro-
mana præcellerent:nullos mortalium armis & fide ante germanos esse exclamant:di
grediunturq;:& inter patres considunt quod comiter uisentibus exceptum.Viros iã
qui prædictis ex prouinciis romanæ accreuerunt rei.p.dicamus.Flauius uopiscus di

Aureliãus imperator Dalmatia

cit Aurelianũ imperatorem ex prouincia Dalmatia originem duxisse:aut ortum Sir
mii ĩ Pãnonia superiore familia obscuriori : uel Dacia ripensi uel Mesia. Et probum

Probus Augustus

Augustum pariter ex Pannonia;Sirmiensi urbe nobiliorem matre q̃ patre.Iulius ue

Maximius

ro capitolinus Maximum ĩperatorem ex Thracia Gothis & Halanis parentibus ori

Carus

ginem habuisse dicit Firmiusq; saturninus scribit. Carum ĩperatorem illiricianis pa
rentibus fuisse Romanũ uel Mediolanensem auo aquileiense . Domicianũ autẽ scri
psere multi:& inter eos Paulus diaconus:in Dalmatia natũ fuisse. Constantium su-
pra diximus patre Gallico natũ fuisse ĩ Britãnia nũc Anglia.Sed hoc in loco facti fui
utinam ita fœlicis sicut eximii habẽda est ratio perierunt uero quæ de Constãtino ab
Amiano marcellino eleganter scripta erant.Primusq; oĩum ex christianis : qui histo

Cõstãtius Cõstãtius

rias attigerit Paulus diaconus Aquileiensis de Cõstantino sic habet .Cõstantius uir
bonus suos omnes uoluit diuites esse modice indutos:cum amicis comedebat:obiit
in Britannia Constantino filio successore relicto:quẽ ex Helena concubina suscepe-

Maxẽtius Iulianus Cõstãtius

rat.Hic fuit secũdus imperator christianus post Philippũ Milites contra eum crea-
uerunt imperatorem Maxentium filiũ Maximini herculii:qui in Lucania morabat᷑:
fuerũt tunc quattuor imperatores:sed Constantinus superato ad pontẽ miluiũ Ma-
xentio & Licinio in Pannonia:solus imperator Cõstãtinopolim anno a condita ur-
be Roma undecies centeno ex Bizãtio fecit.post triginta annos obiit Nicodemiæ:fi
liis dissidẽtibus.Iulianus factus Cæsar sup̄auit Alemanos:Cõstãtio ĩ Persis occupa-
to:q audiẽs Iulianũ inuasisse ĩperiũ:in eũ ueniens ap̄ Ciliciam obiit.Asia nunc reli-
qua nobis ẽ:quæ sicut aliis duabus orbis p̄tibus par amplitudine ẽ : ita hmõi rerũ de

quibus

quibus nunc apud nos agitur copia easdem æquat. Asiæ administrationi duo ex romanis uiri optimi talia iecere fundaméta: ut cito multúq; i ea populus pfecerit romanus. qntus enim scæuola: qui in consulatu. M. Crasso collega fuit. Asiam prouinciá minorem dictam: adeo fortiter & integre administrauit: ut senatus iuris post eú magistratibus pro norma & exemplari decreto proposuerit. Et Ptolomeus rex cũ populum Romanum filio reliquisset tutorem: missus. M. æmilius Lepidus pontifex maximus: patrem se potius quam tutoré gessit: sed colonias postea multas breui per oém Asiá habuere Romani: primusq; Pompeius primam in Cicilia Pompeio polim ædificauit: qui & euphatinama mitridate conditam a se uictam coloniáq; constitutam Pompeio polim appellauit. Idemq; in Mesopothamia hebetam siue meram Romani iperii terminũ constituit. Secundus. C. Cæsar fuit a quo beritus colonia est deducta: & felix Iulia appellata: & pharus insula ad nili hostium canopeium deducta: & dicta est colonia Cæsaris dictatoris. In Cappadociaq; Claudii Cæsaris fuit colonia. Archelaus q̃ pńceps & i armenia superiore ad hiberiam d̃ tygranis regnis captas tetrarchias barbaris nob^s istituit. a quo scriptum fuisse refert Plinius a cymerico bosphoro ad caspium mare: cẽtum esse & qnquaginta passuum milia: quæ excogitauerit perfodere: Nicanor seleucus quo i tempore a Ptolomeo corantio sit occisus. Vespasianusq; iperator coloniam i finibus palestinæ deduxit: quæ dicta est flauia. A naxarbeũ i palastina oppidum præstans postea dictum est turtis stratonis: quæ a conditore Cæsare augusta primum: post Cæsarea sicut & núc dicta ẽ cuius meminit beatus Hieronymus ecclesiæ doctor. aliæ fuerunt per Asiam Romanæ coloniæ: Quarum obscurior est fama. In troade alexandria ab alexandro macedone prius condita. In paphlagonia sinopes Vltimamq; reseruauimus acchonen a Ptolomeo conditam Aegyptio rege: q̃ Claudius imperator coloniam Romanorum deductam ptolomaidis nomen retinere permisit: quæ urbs proauorum nostro℞ ætate i christianorũ potestate cum multis annis gloriosissima fuerit: ultima oium Asiæ ciuitatum a christianis amissa: & tũ imunita soloq; æquata sicut & manet remansit. Vlpianus autem iureconsultus de cẽsibus tractans: aliam nos edocuit i Asia coloniam. His uerbis. Phœnice splendidissima tyriorum colonia est in Syria: Vnde mihi origo est: nobilis i regionibus Syriæ siculorum antiqssima armipotens: fœderis quod cum Romanis percussit tenacissima. Huic diuus Seuerus iperator ob gratiam i rem. p. iperiumq; Romanum ob insignem fidem ius italicũ dedit. Nec parua fuit omnibus conseruandis coloniis Romanorũ pŕcipum diligétia. Suetonius. n. scribit. C. Cæsarem octuagita ciuium romano℞ milia i transmarinas colonias distribuisse: Et ne urbi exhaustæ ciuiũ frequentia deesset: sanxit ne quis ciuis maior annis uigiti: minorue decem qui sacramento nõ teneretur: plus triennio cõtinuo Italia abesset: neu quis senatoris filius nisi contubernalis: aut omnes magistratus peregre proficisceretur. in Asiaq; multis ab Italia distatibus prouinciis refertissima: cum ad tuitionem colonias constitui parum uideretur: aliam Romani duces inicere gubernationis formá: magistratibus regionatí noua appellatione institutis: a qbus populi in fide & obedientia continerentur. In celo syria .n. tetrarchiæ duæ: zin derona & gabena institutæ fuit. Et iudea i duodecim tetrarchias diuisa é: q̃ magistratus a Romanis mittebant̃. In Mesopotamia præfectura fuit prope calloroen: quæ & carra est dicta morte Crassi notissima. Armenia uero præfecturam habuit. Corbuloq; dux ad portasq; caspias domuit gentes quas qdá portas ne partho℞ gentes indomitæ Persa℞ regna inuaderent: Alexander macedo posuerat: i

Celoniæ ro. in Asia

Phœnice

Iudea in xii. tetrarchias diuisa

Carra

Corbulo

Palinura Petronius eques

terq; ea duo parthorum & persarũ regna fuit Palinura urbs nobilis: diuitiis solo: & aquis amœnissima: q̃ arenis ab oib⁹ terris diuisa & exempta quadam sorte i die fuit. Sed & sinum maris rubri æthiopicum primo intrauere milites missi a Nerone pricipe id bellum cogitante. Petronius namq; eques Romanus Augusti temporibus: cũ ea loca primus armis penetrasset: Romanis id bellum suscipi posse edocuit. At postq̃ inaccessibili pene locorum suborta mentio ad principum Romanorũ cogitatiões potius q̃ gesta traxit: certiora de illis afferamus. Augustus ipse Octauius ægyptum i prouinciæ formam redactã ut feratiore uberioremq; Anno a urbem redderet: fossas oẽs i quas Nilus exonerat oblimatas longa uetustate: militari opere detexit. Vespasianusq; Cappadociæ ,ppter assiduos barbaroq; incursus legiones addidit: consularẽ rectoreq; iposuit. Et. M. Antonius philosophus prouincias ex ,p cõsularibus cõsulares: ac ex cõsularibus ,pcõsulares: aut prætorias pro belli necessitate fecit per legaros bellum parthicum fecit: ita ut Babylonem ide mediam peruenitet: & Armeniã sibi dicauit. Alexander autẽ seuerus tetrã quæ de hostibus capta est: limitaneis ducibus: & militibus donauit: ita ut eorum esset: si heredes eorum militarent: nec unquam ad priuatos pertineret: dicens eos attentius militaturos: si etiam sua iura defenderẽt: ad diditq; iis & animalia & seruos ut possent colere quod acceperãt: Iulius capitolinus scribit Gordianum iuniorem per hæc uerba gloriatũ fuisse: ab Atheniensiũ ciuitatibus & reges Persarum & leges amouimus: cartas deinde cæterasq; urbes iperio Romano reddidimus: Nisibin usq; puenimus. Tanta autem fuit Romanorum in ,puinciarum gubernatione: cũ iusticia: tum maxime comitas: liberalitasq; ut pincipes: & populi cotũ dulce iugum libenter ferrent: quod qdẽ Aureliani ipatoris tpibus declaratum est. Eo.n. apud Persas Sapori seruiente: quem in equũ humeris attolebat: bractiani: hiberi & albani & tauro scythæ. Saporis litteras non receperũt: sed ad romanos duces scripserunt auxilia pollicentes. Immisitq; Galienus dicti Aureliani filius Odenatum ducẽ suũ: q Persas cũ uastasset. Nisibin carras & oẽm Mesopotamiã in potestatẽ Romanã recepit: thesiphontẽq; puenit fugatusq; Sapor rex cũ suis satrapis. Quare Galienus participato iperio Odenatũ uocauit Augustũ: & monetam ci⁹ q̃ a Persas captos trahebat cudi iussit. Scribit Cic. i orone contra Gabinũ habita nõ licuisse fasces singulares ingredi Alexandriã & eius facti rõnem Trebellius pollio in alexandri ex trigita unius uita hãc affert. Aᵽ memphiticos uates in aurea columna ægyptiis litteris scriptũ fuisse: ægyptũ liberam fore: cũ rñ eã uenissent Romãi fasces & prætexta consulare indumentũ. Etsi uidemus Romanos pricipes cũ Alexandriã iperio tenerent: ab ingressuq; abstinerent magna in oẽm prouiciã beneficia contulisse. Probũ.n. iperatorẽ scribit Flauius Vopiscus Milites in ægypto nũquã otiosos eẽ pmisisse: Extareq; apud ægyptũ eius opera: q̃ per milites struxerit: in plurimis ciuitatibus: põtes: tẽpla: porticus: basilicas: qui ora fluminũ multa patefecerit: paludes plerasq; siccauerit: atq; inibi agros ottosq; constituerit. Ideq; probus ,p isauriam latrocinãis semp infamem loca q̃ anguste adeunt priuatis donauit addens ut eoq; filii ad annũ ætatis duo deuigesimũ in militiã mitterentur: ne latrocinari discerent. Ideq; facta pace cũ Persis ad thracias rediit: & centũ milia basternarũ septentrionaliũ: scythis cõterminos in solo Romano cõstituit: qui omne fidẽ seruarunt. Carus etiam imperatorẽ cũ carras rebelles in mesopotamia recepisset: ad Thesiphontẽ & ipse sicut Odenatus peruenit: sed cũ fulmine ictus interisset fama ferri ceptũ est: fatis prohibitũ esse: ne Thesiphontẽ Romanũ transeat ipetũ. ,pclara procul dubio fuerunt gesta: q̃ Roma ni principes

Liberalitas roma norum in subditos

Aurelianus imperator Galienus Odenatus Nõ licuisse fasces cõsulares ingredi ale xandriam

Probus iperator

Carus ipatore fulmine iterfectus

ni principes ſubigẽdis Aſiæ & aliis orbis prouĩciis patrarũt: ſed mẽ:oratu dulces ac iucũdæ ſunt artes bonæ: qbus illis adminiſtrandis & ĩ fide conſeruãdis utebãtur. M. Cicero ĩ Aſiam quæ minor dicta eſt nunc turchis ſubditã pro prætore miſſus: multa ad Aticũ ſcribẽs notãda dicit: quo℞ partem hic ſubiiciemus: optamuſq; noſtris exemplar eſſe propoſita: q ad prouĩcias Romanæ eccleſiæ a Rõano pontifice ſenatuq; cardinaliũ mittunt᷑. Nos Aſia accepit mirabiliter: aduerſus noſter ne in minimo qdem fuit ſumptui. Scito non mõ nos fœnum aut quod de lege Iulia dari ſolet non accipere: ſed ne ligna qdem: nec præter quatuor lectos & tectũ qcq̃: multis locis nec tectũ qdem: & ĩ tabernacula manere plærũq;: Sic in prouincia nos gerimus: quod ad abſtinẽtiam attinet: ut nullus terror inſumat᷑ in quemq̃. Id fit etiam & legatorum: & tribunorum & præfectorũ diligentia. Nã omnes mirifice ſtudẽt gloriæ noſtræ. Aditus etiam ad me nimius: prouinciales nihil per cubicularium: ante lucem inambulo domi. Vnicam hactenus in deſcriptiõe prouinciarũ Aſiæ omiſimus iudeã ut eius populi peruicaciã duritieq; Romanis ueteribus cultui etiam idolorũ ſeruientibus: nõ aliter q̃ noſtris chriſtianis exoſam fuiſſe deteſtabileq; oſtendamus. M. Cicero in oratione pro Lucio Flacco: cum aurum iudeorum nomine quottannis ex Italia & ex omnibus noſtris prouinciis Hieroſolimã exportari ſoleret: id decreto ne fieret prohibitũ eſt: quis eſt iudices qui hoc laudare non poſſit: exportari aurum nõ oportere: at Gneus Pompeius captis hieroſolimis uictor ex illo phano nihil attigit. Imprimis hoc ut multa alia ſapienter in tam ſuſpicioſa & maledicta ciuitate locum ſermoni obtrectato℞ non reliquit. Non enim credo religionem & iudeo℞ & hoſtium impedimento p̃ſtantiſſimo imperatori: ſed pudorem fuiſſe: ſua cuiq; ciuitati religio legi eſt noſtra nobis: ſtantibus hieroſolimis pacatiſq; iudeis: tñ iſtorum religio ſacrorum a ſplendore huius imperii: grauitate nominis noſtri: maiorumq; inſtitutis abhorrebat. Nunc uero hoc magis qd illa gens qd de ĩperio noſtro ſentiret oſtẽdit armis: q̃ cara diis eẽt inmortalibus docuit: q; eſt uicta: q; locata: q; ſeruata. Viros nobis ex Aſia: uel principes uel præſtantes: qui ĩ Romanæ rei pub. decus utilitatemque tranſierint oſtendere reliquum eſt: q tamen parum multi fuerunt: primuſq; tẽpore occurrit: Aulus archia poeta de quo origine anthioceno. M. Cicero oratione pro eo habita: cũ ex Sicilia cũ eodem Lucullo decederet: uenit haracleam: quæ cum eſſet ciuitas æquiſſimo iure ac fœdere: aſcribi ſe in eam ciuitatem uoluit: ad ſummamq; nihil aliud Cicero in ea oratione oſtendere conatus ẽ quod & fecit: q̃ hunc archiam ciuem fuiſſe Romanum. Secundũq; ex Aſia ciuem & imperatorẽ Roma habuit: Alexãdrũ ſeuerũ mammea genitũ chriſtiana muliere: uirum imperatoremq; optimum: quẽ Helius ſpartianus ex harena aſſyriæ oriundum fuiſſe dicit. Alium Trebellius pollio magis innuit q̃ affirmat ex Aſia fuiſſe: Marium fabrum: q inter triginta annos numeratus eſt imperii per Galieni tempora inuaſores: cuius fuit illa præſtans argutaq; de ſe ipſo id ignobilitatis purgationem oratio. Scio cõmilitones mihi obiici poſſe artem priſtinam: cuius mihi omnes eſtis teſtes: ſed dicat quiſq; quod uult: ut ferrum ſemp exerceam: non uino non floribus nõ mulierculis: non popinis: (ut facit Galienus indignus patre ſuo & ſui generis nobilitate) depeream: ars mihi obiiciatur ferraria dum exerceam gẽtes ferrumq; illi tractaſſe me ſuis cladibus recognoſcãt. Italiaq; & oĩs Alemania: omniſq; Germãia cũ cæteris q̃ adiacent gentibus: Rõanam primũ ferratam putent gentẽ: ſpecialiter in nobis ferrũ timeant: Et Flauius uopiſcus Firmũ ĩpatorem e Seleucia aſiaticũ fuiſſe dicit. Qui primus ex Rõanis: ſarracenos mercatores ad idiã nauigare

M Cicero p̃ prætore ĩ Aſiã miſſus

Iudei rõanis exoſi

Viri p̃ſtantes qui ex aſia in romanã rẽp. trãſierunt

Archias poeta

Alexãder Seuerus

Marius faber

Firmus

curauit. Multa supius lõgiusculo tractatu a nobis dicta d urbis Romæ ciuiũ icremẽ-
to quod oĩbus iam sicut & nobis constare credimus: a data nõ minus prudenter q̃ li-
beraliter ciuitate latinis: & ipsam circunstantibus urbem prĩo: post aliis Italiæ ciuita-
tibus: & uiris demũ externis prouenisse: ut nunc accomode liceat repetere: q̃d supra
ex Tito liuio sumptũ scrisipmus: dum nullũ fastiditur genus: in quo uirtus eluceſce-
ret: romanũ creuisse imperiũ. Ad nostrũ itaq; ordinẽ redibimus: ut ostensis superio-
re loco magistratibus rem. p. gubernãtibus: & ciuium ac populi multitudinis origie
proposita: cuius multitudinis: cura gubernationis: ipsis erat magistratibus demãda-
ra: formã edoceamus: qua freti tã multi ac prope infiniti populum cõstituẽtis Roma-
nũ ciues Rõani ipsos diligebant consules: p̃tores & alios magistratus. Appellarunt

Comitiũ

uero maiores comitia diligẽdi magistratus predictos formã: de qua. M. Varro sic ha-
bet. Comitium q̃ ibi coibant comitiis cunatis & litium causa. Vñ patet q̃ ĩsra dictu-
ri sumus ĩ hoc comitii loco nõ cõsules: prætores: ædiles: censores: & tribunos: sed in
cãpo martio fuisse delectos. & Aulus gelius de noctibus atticis locũ coeundi tẽpusq;
& actũ: ipso eodẽ comitii uerbo significari dicit. Locus aũt ita nunc euanuit: ut post
diruta iampridem: q̃ solo supereminebant ædificias effodiendis fundamẽtorum lapidi-
bus in calcem concoquẽdis: iter sanctorum Adriãi & Laurentii imitanda basilicas: iter
quæ fora magnũ & neruæ transitoriũ: decimo insudatum esse anno ĩspexerimus. Tẽ-

Comitiorum Tempus

pus comitiorũ habẽdorum id erat: q̃ augures designabant: quanq̃ obseruatio diu te-
nuit. kalendis Ianuariis consulũ prætorũ ædilium: censorũ: & tribunorũ comitia ha-
beri. Sed de loco q̃ supra diximus comitii litium causa ĩstituto. Liuius ĩ tertio detri-
gesimo sic habet. Eo anno comitium primo tectũ eẽ rumore proditum: & tamen po-
stea trigesimo libro sibi sic contradicit Sæpe comitia ĩdicta perfici: tẽpestates prohi-
buerunt: quo ĩ comitii loco sacra per regem sacrificulum fuisse facta: Plutarchus sic ĩ

Sacra p sacrificulũ ĩ Comitio

problematibus ostendit. Regi sacrificulo qui sacris omnibus præest: nec magistra-
tũ gerere: nec cõtionẽ habere licet: ꝓpter nomen regium suspectũ: ut solũ ĩ templis

De Comitiorum actu

potestatem habeant: & regnum per deos sustineant. Hinc ĩ sacrificio: quod fit in co-
mitio ubi rex peregit: statim ex foro se proripit. Actum comitii describere aggredia-
mur: qui longa & altissima sed omnium gratissima oratione indiget. Comitia scribit.
Asconius pedianus prima in Verrem actione fuisse ædilitia: prætoria: tribunitia: &
consularia. Sed Aulus gellius magis necessariam affert diuisionem: quæ multa & ma-
gna ĩdiget expositiõe. Dicit enim cũ de generibus omnium ferẽ suffragium curiata
comitia: cũ ex censu & ætate centuriata: cum ex regiõibus & locis tributa. Festus aũt

Error Festi

Pompeius: scribit. Cẽturiata comitia item curiata dicebant: q̃a populus Romanus
per cẽtenas turmas diuisus est. In quo Festus & si uerum dicit: populum Romanum
in centurias fuisse diuisum: errori nequaquã paruo fomentum dedisse uidetur: quasi
uero centuriata: & curiata comitia inferat: eadem fuisse quæ & Gellius supra: & alii lõ-

Curiata Comitia

ge diuersa fuisse uoluerũt. Curiata nãq; comitia erũt quæ ex curiis idest tribubus abs-
que aliquo censu & ætatum respectu fiebant: unaquæq; enim tribus separatim cen-
turiata suffragium per ipsas centurias prout a casu acciderat segregatas ferebat: ad fi-

Cẽturiata comitia

nemq; magistratus uota attendebant: in qua maior ipsarum tribuum pars conuenis-
set. In centuriatis uero comitiis classium separatio fiebat: & primam dehinc secũdã
& post tertiam quartam & quintã seorsum centuriabãt: pariterq; ætatũ facta sæpe ra-
tione iuniores primo milites: post seniores seorsum centuriabantur: Quibus omni-
bus cẽturiis in suffragia missis maior cẽturiarũ pars præualebat. Hæcq; comitia sem-

per grauiora

per grauiora: & illa magis popularia fuerunt habita. In his nanque centuriatis senatorii ordinis & equestris uiri præstantiores in prima: & secunda classe erant: quorum iudicia & uoluntatem altæ minorum censuum classes semper fere sequebantur. Hinc uidemus Liuium quinto dicere. Camillum qui exul solus uidebatur rem publicam sicut fecit posse restituere: comitiis curiatis reuocatum de exilio: populare enim hoc beneficium fuit: ad quod uniuersus populus tanta confluebat auiditate ut nullam grauiorem formam per classes aut ætates quæri oportuit: pariter. M. Cicero i oratiõe daru- spicum respõsis dicit: domũ suã populi Romani cuius est summa potestas oium rerũ comitiis curiatis oium ætatũ ordinũque suffragiis: eidem iuri cuius fuerat restituisse. in Scipione et similiter contigit. De quo Liuius. xxv. P. Cornelio. Scipioni cui post aphricano fuit cognomen peteti ædilitatẽ: cũ obsisterẽt tr. pl. negantes ratione eius habendam esse: Quod nondũ ad petẽdũ legitima ætas esset: Si me inquit oẽs quirites ædilem facere uolũt: satis annorũ habeo: tanto enim fauore ad suffragium ĩ tribubus discursum est: ut tribuni repente incepto desisterent: Et infra Liuius. xxvi. Cum subiro. P. Cornelius illius qui in hispania ceciderat filius quattuor: & uiginti ferme annos natus: professus se petere in superiore unde conspici posset loco constituit: in quem postque omnium ora cõuersa sunt clamore & fauore ominati extemplo sunt. Foelix faustumque iperium: iussi deinde inire suffragiũ omnes ad unũ nõ centuriæ modo sed & tribus oẽs. P. Scipioni imperiũ esse in hispania iusserunt. Et ifra. xxvii. Centuriæ omnes ingẽti fauore. P. Scipio nem consulem dixerunt comitia maiora q̃ ulla per id bellum celebrata frequẽtia. Sed pro maxima parte comitia deligendorum ordine cõsulum & aliorum magistratuũ fuere centuriata. Vnde Liuius. exactis regibus duo cõsules comitiis centuriatis creati a pfecto urbis ex comentariis Seruii Tulli. L. Iunius Brutus. L. Tarquinius collatinus. & infra: Brutus collegã sibi comitiis cẽturiatis creauit. P. Valeriũ. Cic. aũt Luciũ Murenã defendẽs ambitus i petitione cõsulatus accusatũ iter alia argumẽta hoc uno usus est: Murenã ĩ forma oĩum grauiore delectũ fuisse illo die: quo auspicato comitiis centuriatis. L. Murenã cõsulẽ renũciaui. Vnicoque ĩ loco magisq̃ ĩ cæteris oibus ostendit Li. qui tributa a centuriatis comitiis differebãt: a Valerone. tr. pl. lex lata ut crearent plæbeii magistratus tributis comitiis: q̃d cũ denegassent pres: irata plæbs interesse cõsularibus comitiis noluit. p patres clientesque patrũ consules creati sunt. P. Quintus. C. Seruilius. Itaque licet plæbs nõ interfuerit: patres cũ clientibus ex pria secũda: & tertia classibus centurias confecerũt: declarandis cõsulibus necessarias. Tributa comitia q̃ Aulus gelius tertio diuisionis suo loco posuit: eadẽ fuerũt q̃ & curiata: sed ipse q multa & q̃ n̄q: nimia breuitate res attigit cognitu dignissimas tria ibi posuit uocabula: q̃ diuersis tẽporibus: sed nũq̃ eo dẽ simul in usu fuerũt: si aũt erũt qui contendãt suas eum cuique ex ipsis uocabulis dedisse diffinitiones: respondemus nullũ esse Liuii aut Ciceronis aut. M. Varrõis locum: i quo ea uocabula simul in usu fuisse & rem ipsam appareat. Et enim uidemus Ciceronem in epistola ad Lentulum sic scribere. In campo certe non fuisti cũ hora secunda comitiis quæstoriis istitutis sella. Qu. maximi quem illi consulem esse dicebant posita esset quo mortuo nunciato: sella sublata est. Ille autem qui comitiis tributis esset auspicatus centuriata habuit: quæ itaque in libris Liuii: quos habemus gesta narratibus a Ciceronis ætate plurimum distantia dici uidemus curiata comitia Cicero ipse hic tributa uerbo, pprio expressit: quandoquidem supra ostendimus a curiis mulieribus appellatas fuisse primo tribus: Vñ curiata prĩo comitia postea fuere tributa. Fiebant ta

Tributa comitia eadẽ quæ curiata

Cósules quando q̃ facto ſi ne comitiis ab inter rege

men aliquando conſules etiam ſine comitiis per interregem: ad id a populo creatum Liuius. Libro tertio per interregem conſules creati cum prouocatione. L. Valerius. M. Horatius: actaq; res in flaminiis pratis: qui nunc circus Flaminiius. Et Aſconius pedianus orationem Ciceronis milonianam exponens: fiebant interim alii ex aliis ĩ terreges: qui comitia conſularia propter eorum candidator ũ tumultus: & eorumdẽ manus armatorum: habere non poterant: Pompeiuſq; ſine collega factus eſt de qua re Plutarchus in Pompeii uita. Pompeius a ſenatu ſolus conſul creatus per Sulpi-cium interregemque: collegæque aſſumendi poteſtas attributa: Catone omnia ſua-dente obrem. p. ut dixit. Comitia quando fierent non ſatis certum habebatur. Nam etſi kalendis Ianuariis ut plurimũ fiebãt: in aliud tñ tp̃s q̃nq; differebãt̃ Macro. ſcri. kal. Martii comitia auſpicant̃. Et Pli. nundinis ruſtici ut bẽ reuiſebant: & io comitia

Quo tpe comitia haberẽtur In poteſta-te ẽt tribu-norũ plæ. fuiſſe: tp̃s comitiorũ declarare

hr̃e nundinis nõ licebat ne plæbs ruſtica auocaretur. Et Cicero ad quirũ fratrem. Co-mitia in menſem Septembrem reiecta ſunt. Et aliquando in tribunorum plæbis po-teſtate fuit: comitia quãdo haberi deberẽt declarare. Liuius libro. y. C. Licinius &. L. Sextius. tr. p. tulerunt: ne tribunorum militiarium comitia fierent ſed cõſulum & libro. xxiii. Qu. Fabius in eum quem poſtea comitialem habuit diem comitia edixit. Et infra. xxy. Dictator primo comitiali die creauit conſules. Et. xxyi. diemque comi-tiis a. C. Calfurnio prætore urbano petiit. Vnde uidetur augures quod ſupra ſcribit Plinius q̃ multos dies ĩ anno kalendis Martii inauguraſſe: quorum uno ſiue prætor: ſiue conſules: ſiue tribuni plæbis comitia habebant. Vnde prudenter a Fabio maxi-

Fabii ma-ximi inſti-tutum

mo cenſore inſtitutum eſt: ut poſtq̃ comitia ad multorum libidinem habebantur: & ſimul multi atque omnes pariter in eis poterant: aliqua pars ciuitatis eſſet: quæ ſua grauitate rem ipſam moderarentur: ex omnibus enim ciuibus forum exercitio & uſu frequentantibus: quatuor inſtituit tribus: quas appellauit urbanas unde maximi co gnomen nactus eſt: quatuor enim illæ aliarum temeritatem tribuum moderabãtur:

Tribus ur-banæ qua-tuor

Vnde in petitione ipſa: Vrbanam tribum ſemper plurimi fuiſſe habitam. Aſconius pediaous pro milone: inter auctoritatem leges. P. Clodii tr. pl. quas forte præpoſue-rat: eam quoque qua libertini non plus quã in tribus tribubus ſuffragium ferebant poſſent quoque in urbanis tribubus: quæ propriæ ingenuorum ſunt ferre: qua in pe titione quid obſeruatum fuerit dicendum duximus: eſt uero apud multos tritum quid Cicero de hac re Quintum fratrem admonet in hanc formam: Valde elaboran dum eſt tibi ut tribules: ut uicini: & clientes: ut dẽiq; liberi: poſtremo etiam ſeruitus: (nam ferme omnis ſermo ad forenſem famam a domeſticis manat auctoribus): & in fra: eximiam magnam gloriam & dignitatem: & rerum geſtarum magnitudinem eſſe oportet in eo: quem homines ignoti nullis ſuffragantibus meritis: honore afficiant. item infra: Senatores: equites romanos: cæterorum omnium gratos homines & gra tioſos complectere: multi homines urbani induſtrii multi libertini in foro: gratioſi gnauiq; uerſant̃: cura ut ſint cupidi: deide habe oratores: urbis collegia: omnium pa gorum uicinorum. Ex his principes: ſi ad amicitiam tuam adiunxeris: per eos reli-quam multitudinem facile tenebis: poſtea totam italiam fac ut in animo & memoria tibi diſtributam comprehenſamq; habeas: ne quod municipium: colonia præfectura nec locus eſſe poſſit nec quem in italia poſſe patiaris: ĩ quo non habeas firmamenti quod ſatis eſſe poſſet. Perquiras ẽt: inueſtiges homines ex omni regione: eoſq; cogno-ſcas: appetas: confirmes: cures ut ĩ ciuitatibus ſuis aliquot petãt: & tua cã quaſi cãdi dati ſint bene hoĩes noſce: comiter appellare: aſſidue ac diligẽter petere: benignũ ac liberalem

liberalem esse oportet. Vnde Cicero ipse postea Octauio scribens īquit. Nos in omni munere candidatorio fungendo summam adhibemus diligentiam & fortasse quoniam uidetur in suffragiis multum posse gallia cum Romæ a iudiciis forum refrixerit: excurremus mense. Septembri. Et item ad fratrem de petitione. Tota petitio procura ut pompæ plena sit: ut illustris: ut splendida: ut popularis: ut habeat summam spem ac dignitatem. Sed hæc tibi retinenda: ut senatus te existimet ex eo quod ita uixeris defensorem auctoritatis suæ fore. Equites Romani boni: & locupletes ex uita acta te studiosum ocii ac rerum tranquillarum: multitudo ex eo dumtaxat quod oratione in contionibus atque iuditio popularis fuisti te a suis commodis alienum non futurum: petitiōis formādæ artes & instituta. Cicero multas ac difficillimas supra ostendit: sed postquam uentum erat ad ipsum petitionis actum: resque uariis modis quos infra docebimus in campum actumque deducta erat: maiores prædictis: in dies subonebantur candidatis petitoribus difficultates: de quibus item Cicero pro Murena sic dicit. Quod si illa solemnis præcatio comitiorum a consularibus auspiciis cōsecrata: tantam habet in se uim & religionem: quantum res.p. postulat: & infra: quod enim fretum: quod euripum tot motus: tantas: tam uarias habere putetis agitatiões fluctuum: quātas perturbationes & quantos æstus habet ratio comitiorum: nihil ē incertius uulgo: nihil obscurius uoluntate hominum: nihil fallatius ratione tota comitiorum. Nam & tempestates aliquo certo cœli signo commouentur: sæpe improuiso nulla ex certa ratione: obscura aliqua ex causa excitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari: sæpe intelligas quo signo commota sit: sæpe ita obscura est: ut casu excitata esse uideatur. Et infra petitorem ego præsertim consulatus: magna spe magno animo: magnis copiis: & in forum & in campum deduci uolo: præsertim cum hoc iam nouo more: omnes fere domus omnium concursant: & ex uultu candidatorum coniecturam faciunt: quantum quisque animi & facultatis habere uideatur. Vides tu ne illum tristem: demissum: iacet: diffidit: abiecit hastas: serpit hic rumor. Magna āt est comitiis cōsularibus repētina uoluntatum inclinatio: præsertim cum incubuit ad uirum bonum: & multis aliis adiumentis petitionis ornatum: huiusmodi etiam petitionis difficultates & candidatorum. Cicero in oratione pro Plantio sic ostē dit. Non enim comitiis iudicat semper populus: sed mouetur plerumque gratia: cedit præcibus. Facit eos a quibus maxime est ambitus: denique si iudicat non delectu aliquo aut sapientia ducitur ad iudicandum: sed impetu nonnunquam: & quadam etiam temeritate: non est enim consilium in uulgo. non ratio. non discrimen. non diligentia semperq; sapientes ea quæ populus fecisset ferenda: non semper laudanda dixerunt: primum illud debes putare comitiis præsertim ædilitiis studium esse populi non iudicium. eblandita illa nō enucleata suffragia: eosq; qui suffragium ferāt: quid deniq; ipsi debeāt considerare sæpius q̄ qd cuiq; a re.p. uideatur deberi. Nostrum est aūt qui in hac tēpestate Populi iactamur ac fluctibus: ferre moderate populi uolūtates allicere alienas: retinere partas: placare turbatas: honores si magni nō putam⁹ nō seruire populo: sin eos expetius: nō defatigari supplicādo. Sūt itē dictis difficultatū sentētiis simillia q̄ idē Ci. in epistola curioni scribit. Habemus hæc oīa. bonoȝ studium cōciliatū ex tribunatu: pp nostrā ut spero te intelligere cām. Vulgi & multitudis pp magnificētiā muneȝ liberalitatēq; naturæ: iuuentutis & gratiosoȝ: i suffragiis studiū: propter eius excellentē in eo genere uel gratiam uel diligentiam: nostram suffra

De difficultatibus petentium dignitates

gationem si minus potentem: at probatam tamen & iustam: & debitam. Erat autem petentibus maximum adiumentum paucitas competitorum. Vnde Cicero Athico. Luceium scito consulatum habere in animo statim petere. Duo enim soli dicuntur petitur. Non solum autem libera ciuitate artes in petitione sunt adhibitæ: de quibus tam multa superius sunt dicta: sed a pricipibus etiam se gratos populo reddere adnitentibus: hinc scribit de Octauio Augusto. Suetonius. Quotiens magistratuum comitiis interesset: tribus cum candidatis suis circuibat: supplicabatque more solemni: ferebat & ipse suffragium in tribubus: ut unus e populo: & magnæ spei: ac confidentiæ fuit petitio uariis ex adiumentis prius prudentia comparatis. Cice. pro murena. Nos quoque scœnam habuimus competitricem: quod si ego qui trinos ludos ædilis feceram: tamen Antonii ludis commouebar. Habuit proficiscens delectum in umbria, dedit ei facultatem res publica liberalitatis: qua usus multas sibi tribus: quæ municipiis umbriæ conficiuntur adiunxit. Et pro Plantio idem Cicero humilitatẽ supplicandi omnibus plurimum in petitionibus magistratuum ualuisse ostendit. Quo quidem tempore si id lateranensis facere uoluisses: aut si grauitatis esse putasses tuæ: quod multi nobiles sæpe fecerũt: ut cum minus ualuissent suffragiis posterner ent se populo: fracto animo atque humili supplicarent: non dubito quin omnis ad te conuersura fuerit multitudo: nunquam enim nobilitas integra præsertim atque innocens: a populo Rõano supplex repudiata fuit. Et cõtracta undique studio & diligentia multitudo plurimum in petitione adiuuabat. Hinc Plutarchus in Pompeii uita. Cæsar in galliis agens ad suffragia frequentes milites ire iussit: ut sibi aliud quẽpiam decerneretur. Nunc de candidatis quorum supra frequens est mentio dicendum. Eos ab indumento quod ipsum indicat uerbum appellatos constat: de ea quæ re Plutarchus in problematibus sic habet. Candidatis erat moris in tunica absque toga esse: ne argentum sinu ferentes ipsi alios corrumperent ciues uel q̃ imperio dignos non gerere: non diuitiis: non gloria: sed uulneribus & cicatricibus commendari oportere iudicabant: quæ quidem uulnera ut ab iis quos ambiendo prensabant conspicerentur sine toga ad petendum descendebant. Idem quæ Plutarchus in. M. æmilii uita dicit. M. æmilium uirum consularem qui tricies singulari certamine pugnauerat & semper hostem trucidauerat contra Galbam in umbra nutritum contendentem: cum cicatrices populo ostendisset, statim omnes tribus triumphum ei dedisse. Veterem uero fuisse candidatorum in petitione morem. Liuius quarto libro ostẽdit: qui dicit a tribuno plæbis: tunc latam legem: ne cui liceret album uestimentum induere petendi causa. Et tamen infra scribit. Tribunis militum consulari potestate creatis. C. Iulio Tullio. C. Seruilio hala. Cn. Cornelio cosso artem adhibitam a patriciis cuius eos icilii, tunc quoque insimulabant: quod turbis indignorum candidatorum intermiscendo dignos tædio sordium in quibusdam insignium populum: a plæbeis diuertissent. Ratio nunc a nobis: auctoritas: ac tempus eam deferendi candidam uestem dicetur. Rationemque solam fuisse constat: ut petituros insignes magistratus ostenderet alba uestis. Tempus deferendi auctoritas ostensa docebit. Nam iubentibus tribunis militaribus consulari potestate supra uidemus candidatos dignis indignos fuisse immixtos: & pariter aliquando factum est a dictatore: aut patribus. Nam idem Liuius quarto libro: dictatore Publio Cornelio: & Hala Seruilio magistro militũ: sicut priore anno p̃ indignissimos ex plæbeis cãdidatos: ostum ẽt

[Margin notes:]
Petẽtibus magistrũ maximũ adiumẽtũ comptorũ paucitatẽ fuisse

Humilitatẽ supplicãdi in petitiõibus magistratuũ pfuisse

Cãdidati

Lex ne q̃s q̃ petẽdi cãalbũ uestimẽtũ induere

dignoꝝ tedium fuerat: ſic tum primoribus partum ſplendore gratiaq; ad petēdū præ-
paratis oīa loca obtinuere: quos qdem candidatos ad petendum ut pſertur impulſos:
per diem ſolummodo petitionis albam detuliſſe ueſtem non dubitamus. alia aūt fuit
de qua paulopoſt dicemus petendi iure: & ordine conſulatū forma: cum quis quęſtu-
ra & edilitate functus: petere ad ſuum libitū inſtituiſſet. Hiq; anno uno a creatis. ſ. cō-
ſulibus ad aliorum ordinē creandū comitia ueſte alba utebant. Vnde uidemus Cice-
ronem pro murena orantem ducere: cum quam cœpiſſet in Aſia albam ueſtem Ro-
mam uſq; uenientem detuliſſe. Multi obuiam prodierūt de prouincia decedenti: cō-
ſulatum petenti ſolet fieri: & cui autem non proditur reuertenti. Quid habet admi-
rationis tali uiro aduenienti candidato conſulari. Obuiam iuiſſe multos. Catonem
quoq; ſuperiorem in alba ueſte dum cenſuram peteret dixiſſe teſtimonium in Marcū
attilium Glabrionem cōpetitorem ſuum Liuius in. xxxiii. ſcribit. Quæcunq; hacten⁹
a nobis de comitiis candidatis & petitione dicta ſunt: generalia fuerunt: ad ipſam rē
nunc ante oculos ponendam particulariter deſcendamus. Qui conſulatum petituri
in campum martium candidati deſcendebant: deductores ſuffragatoreſq; ſuos circa
ſe habebant ſicut Liuius. xxxiiii. habet: potentes petebant patricii plæbeiiue. P. Cor-
nelius. Cn. Scipio qui ex hiſpania prouícia nuper receſſerat magnis geſtis rebus. Et.
L. Quintus Flaminius qui claſſi in Græcia præfuerat &. Cn. Manilius uolſo: hi patri-
cii: plæbei aūt. Cn. Lelius. Cn. Domitius. Cn. Liuius Salinator. L. Atrilius ante om-
nia certamen accendebant fratres candidatorum: duo clariſſimi ſuæ ætatis imperato-
res: maior gloria Scipionis & quo maior eo proprior inuidiæ. Quintii recentior: ut
qui eo anno triūphaſſet: quod alter decimum iam ānum aſſiduis in oculis hoium fue-
rat: quæ res minus uerendos magnificos hoies ipſa ſatietate facit. In qntio noua & re-
centia oīa ad gratiā erat. Is obtinuit ut præferetur candidato quem Aphricanus fra-
ter ducebat: quem Cornelia gens Cornelio conſule comitia habente cōmendabat.
L. Quintius & Domitius Enobarbus cōſules facti. A deo ut ne in plæbeio cōſule cū
pro. C. Lælio niteret Aphricanus ualuit. E. xli. Liuius Claudius unus ex oībus no-
bilis candidatus erat opinione oīum haud dubie deſtinabantur. Quintus Fabius la-
beo & L. Porcius Licinius. Sed Claudius cōſul ſine lictorib⁹ foro toto uolitādo cla-
mantibus aduerſariis: & maiore parte ſenatus meminiſſe cum debere ſe prius conſu-
lem populi Romani q̄ fratrem. P. Claudii eſſe: qui in ille ſedens pro tribunali aut arbi-
trium aut comitiorum tm̄ ſpectatorem ſe præberet: coerceri tamen ab effuſo ſtudio
nequiuit: magnis contentionibus tribunorum quoq; plæbis: qui aut contra conſulē
aut pro ſtudio eius pugnabant: comitia aliquotiens turbaret donec: peruicit Appi-
us ut deiecto Fabio fratrem traheret. Eam petitionis animi anxietatē. Seneca epiſto-
la. cxyiiii. ſic deridet: Quam putas eſſe iucundum tribubus uocatis cum candidati in
tēplis ſuis pēdent: & alius nūmos promittit: alius per ſequeſtrē agit alius eorū man⁹
oculis contexit: quibus deſignatus contingendam manum negaturus eſt: omnes at-
toniti uocem præconis expectant. Durauitque aliqua ex parte petitionis magiſtratu
um umbra ſub principibus. Suetonius de Cæſare. comitia cum populo partitus eſt
ut exceptis conſulatus competitoribus: de cætero numero candidatorum pro parte
dimidia: quos populus uellet pronūciaret. Pro parte altera quos ipſe dediſſet. & ede-
bat p libellos circū tributim miſſos ſcriptū breui. Cæſar dictator illi tribui: cōmendo
uobis illum: & illum ut ueſtro ſuffragio ſuā dignitatē obtineāt: cōitia nulla habuit p̄
ter tribunoꝝ & ædiliū: & Pli. orator: anxium me & inqetū habet petitio Sexti eruci.

Cōſulatū petētiū cōſuetudo

Itaque prehendo amicos: supplico: ambio: domus stationesq; circumeo: quantũ uel
auctoritate: uel gratia ualeã præcibus experior. Locũ ubi hæc comitia haberẽt supra
diximus cãpum fuisse martium sæpenumero a nobis descriptum. In eo quæ erãt con-

Septa

tra quæ aqua uirgo in urbem nunc ẽt currens finitur: ut inter colũnam Antonini co
cleam extantem: & dictam aquã ipsa fuerint septa ad instar clausuraꝝ: quæ armentis
in campestribus fiunt sic appellata: erantq; e materia & tabulatis de quibus. M. Cice
ro ad Athicum scribens. Efficiemus rem gloriosam. Nã in cãpo martio tribus comi-
tiis marmorea sumus & scepta facturi: eaque cingemus excelsa porticu: ut mille pas-
suum cõficiatur: simul adiungetur huic operi uilla publica: quod tñ nec Cicero ipse ne
q; alius postea facit bello prohibente ciuili: quod breui post hanc epistolam est subor

Ouilia
dirẽptores
Succẽturia
tores

tum ad ipsaq; scepta totidem fuere Ouilia minoris ambitus loca in qbus centuriæ: a
tota tribu separate de agendis prius quam citarentur consultabant. Et suos quæque
tribus habuit diremptores: multitudinem in centurias diuidentes: succenturiato-
resque: quos dicit Festus explendæ centuriæ causa: aliquos qui forte non adessent

Cẽturiato
res
Diuisores

suppleuisse. Vnde coniicimus centurias: non singulis comitiis fieri consueuisse:
sed potius cum factæ essent diu permansisse: nam extat nunc lapis centurias ut appa-
ret aliquas incisas habẽs uix dimidius: in sanctæ Luciæ nũc ecclesia ubi Orphei tem-
plum erat: uetusta cuius ornamenta a nouis mutationibus dignoscuntur: ecclesiaq; or
phei retinet cognomentum: aliq; erant centuriatores appellati: quibus esset curia di-
cta a cẽturiis colligere. Erant itẽ unaquaq; in tribu diuisores: diuidendis: æqualiter
oibus quæ tribui darentur, obuenirentq; emolumẽtis præfecti: quos largitionũ cor-
ruptelæ auctores sæpenumero fuisse docebimus. Iam in cãpum & ad sepra ouiliaque
ipsasq; tribus & cẽturias usq; peruenimus: candidatos ad petitionem a suis deducto-
ribus suffragatoribusq; deduci uidere uidemur. Maiore igitur conatu diligendi formã

Tresõr di
nes uiroꝝ ĩ
tribubus
Suffragia p
pontem

ducimus explicandam. tenẽda uero quæ supra diximus fuisse in tribubus trium ordi
num uiros: patricii: equestris: & plæbeii: fuisse ẽt classes quinq; a censu plurimũ dif-
ferentes: de centuriisq; prærogatiuis sortitione & uenturia: quæq; ĩ ipsis tribubus fie
bant & consules prætoresq; cum aliis magistratibus ad pontem consedisse: qui in cam
po esset martio ubi cocleam colũnam Antonii extare uidemus: quæ dicemus attente
consideranda sunt primum de consule. Liuius. xxxi. consul in campo martio comitiis
priusq̃ centurias in suffragium mitteret. & Nonius Marcellus scribit sexagenarios p
pontem non mittendos quod suffragium non ferant: quod pro ponte fiebat. Sueto
niusq; de ponte apertius sic habet. De Cæsare enim & coniuratis in suam mortem sic

Prærogati
ua
Prærogati
ua
Veturia cẽ
turia
Nõ cincti
ad suffra
gioꝝ custo
diã deputa
ti

inquit. Illum in campo per comitia tribus ad suffragia uocantem partibus diuersis ex
ponte ut diicerent atq; exceptum trucidarent cogitasse. Cẽturias dirimitores quorũ
id officii erat in tribubus diuidebant. Prærogatiua quid esset: uerbum significat: ex
omnibus enim qui militarent iunioribus: & pariter ex ueteranis militia per ætatem
dimissis diligebantur centuriæ: prærogatiua iuniorum siue ueteranorum appellatæ:
ex ipsisq; prærogatiuæ cẽturiis facto iterũ delectu: prima electorum quorumcunque
præstantiorum centuria dicta est tanquam ab ætate & dignitate uenerabiliorum. ue
turia. Et ne fraus aut corruptela posset fieri. Non cincti ad custodiam suffragiorum
deputabantur: de quibus quid fuerit Plinius sic habet. Decuriæ pluribus nominibus
distinctæ tribunorum iudicium propter hoc non cincti uocabantur ex omnibus sele
cti ad custodienda suffragioꝝ sita in comitiis: aliis se nõ cĩctum: alius si actũ: alius tri
bunũ appellabat Tiberii pricipatu eq̃ster ordo mot⁹: ĩ id cõstitutũq; ne qs ñ cĩct⁹ cẽt

nisi ciuis ingenuo patre auoq; qbus sextettia quadringēta cēsus fuissent a lege Iulia theatrali quatuordecim ordines sedēdi. Sortiebat cōsul quæ pro uno quoq; cādidato prærogatiua iuniorum prius in suffragium mitteretur: quam & præco citabat: cūq; acceptum esset ad consulis cæterorumq; magistratuum præsentiam in ponte suffragium: ea centuria in monte inde citarorum appellatū dimissa pco: qd egisset: renunciabat citabantur q; post prærogatiuas tribus ciusdem prima deinde aliæ classes i centurias distributæ. Eratq; arbitrii candidatorum tribuum in quibus magis uiderent prærogatiuam tum sortitionem fieri: easq; quas forte contigisset exire: & deinde alias centurias a consule uocari. Nam plærūq; accidebat cos in petitione pualere quibus p̄rogatiuæ præsertim iuniorum fauissent. Vnde Cicero pro Murena. Etenim si tanta illis comitiis religio est: ut adhuc super omnem ualuerit prærogatiuā. Vnde uidem Helium spartianum: de Alexandro seuero dicere. Ipsas deinde tribus & eos qui militaribus niterentur prærogatiuis purgauit. Hæc āt omnia facillime itelligere poterit q dicta Ciceronis de Lutio Pisone philippicorū secundo: in hęc uerba considerabit. ecce Dolobellæ comitio: dies sortitio prærogatiuæ exit: renunciatur: tacet prima classis uocatur. Renunciatur deinde ut assolet suffragiatum: secunda classis uocatur: q̄ omnia celerius sunt facta q̄ dixi: sed ad rem multo copiosius faciunt: quæ a Cicerone in oratione pro Planco scripta subtecimus. Neq; ego nunc consiliū reprehēdo tuum q; cas tribus quibus hic maxime notus erat non edideris: & infra: uocatæ tribus latū suffragium: descriptæ: renūciatæ: longe plurimum ualuit Planceus. At tādem una cēturia prærogatiua tm̄ habet auctoritatis: ut nemo nunq̄ prioream tulerit quin renūciatus sit aut ipsis comitiis consul: aut certe in illum annum. & infra de Planco sic haber cuius in honore non unius tribus pars: sed comitia tota comitiis fuerunt prærogatiua & ubi Cicero in prædictis non satis edoccat supplebit Liuius infrascripta lib. y. Haud inuitis patribus Paulum liciniū caluū: prærogatiua tribunum militū nō petentem creauit: & infra populus nihilominus suffragia inibat: & ut quæq; intro uocata erat: cēturia: consulem haud dubie Fabiū dicebat. Cēturiæ quæ superetant. Q. Fabiū &. P. Decium dixere: & infra. Tumq; prærogatiua & primo uocatæ oēs centuriæ consulē eum dicebant. Item infra eo die cū sors prærogatiuæ exisset: eaq;. T. Attiliū. Et libro. xxiii. Liuius intcrit p̄rogatiua: suffragium init. Creatiq; in ea cōsules. Q. Fabius maximus quartū. M. Marcellus: tertiū: eosdē cōsules cæteræ cēturiæ sine uariatione ulla dixerūt: & libro. xxyi. nr̄æ intērioni in plurimis satisfacit Liui. Fului us cū comitia cōsules haberet prærogatiua ueturia iuniorū Tit̄ malium torquatū dixit: qui ad tribunal cōsulis uenit: petiitq; ut suā pauca uerba audiret: cēturiamq; q̄ tulisset suffragiū reuocari iuberet. oculo℞. n. ualitudinē excusauit: post hæc cū cēturia frequēs succlamasset: se nihil mutare: tū torquatus: neq; ego uos mores cōsul ferre potero: neq; uos iperiū meū: redire in suffragiū. Tū cēturia mota auctoritate uiri petiit a cōsule: ut ueturiā senio℞ citaret uelle se cū maiorib⁹ natu colloq: citata senio rū ueturia: datū secreto i ouili cū his colloquēdi tp̄s: ita cōsultatione data: seniorib⁹ dimissis iuniores suffragiū incūres. M. Mar. M. Vale. cōsules dixerūt auctoritatē p̄rogatiuæ omnes centuriæ secute sunt. Reliquū est uobis hac comitiorum parte qualia centuriæ: A ut tribus ipse aliter suffragia ferrent ostendere. Duobus enim modis: Sed diuersis temporibus id factitarum fuit. Nam uocibus primo & sēntentiis palam: ab uno quoque dictis: post tabellis suffragia dari mos fuit. De qua re elegantissimam disputationem: Cicero legum secundo: cum Quinto fratre sic habet.

Mos citatorum

Mos dādorū suffragiorum

Leges tabellariæ

In ea sum sententia qua te fuisse semper scio: nihil ut fuerit in suffragiis uoce melius. qs aũt non sentit oẽm auctoritatem optimarum tabellariã legem abstulisse quam populus liber nunq̃ desiderauit. Id oppressus dominatu: & potentia principũ flagitauit. Itaq; grauiora iudicia de potẽtissimis hoĩbus erãt uoces q̃ tabellæ: quã obrẽ suffragãdi nimia libido: in nõ bonis causis eripiẽda fuit potẽtibus: nõ latebra danda populo in qua bonis ignorãtibus qd quisq; sentiat tabella uiciosum occultaret suffragiũ. itaq; isti rationi neq; lator quisquam est inuentus neq; auctor unq̃ bonus. Sunt. n. quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magistratibus mandandis. Ea est gabinia lata ab homine ignoto & sordido: sequuta biennio post cassia est: de populi iudicio ista ab homine nobili lata. L. cassio. Carbonis est tertia de iubẽdis legibus ac uetandis seditiosi atq; improbi ciuis. Vno in genere relinqui uidebatur: quod ipse Cassius exciperet per duelliones. dedit huic quoq; iudicio Celius tabellam. Eamq; optimã rẽ. p. esse dico: quã hic cosul constituerit quæ sit in potestate optimatũ. Sic. n. recitata est: de suffragiis optimatũq; plæbi libera sunto: quæ lex hanc sñiam cõtinet: ut oẽs leges tolleret quæ postea latæ sunt: qñ tegunt omni ratione suffragium: ne quis ĩspiciat tabellam ne roget: ne appellet: deinde hoc optimo cuique & grauissimo ciui ostendatur ultroq; offeratur. Eoq; nunc fit illud quod a te nuperrime dictũ est: ut mĩus multos tabella condẽner q̃ solebat uox: quia populo licere satis est. Hoc retento reliqua uoluntas auctoritati & gratiæ tradit̃. Itaq; ut omittam largitione corrupta suffragia non uides si quãdo ambitus sileat: quæri in suffragiis quid optimi uiri sentiant: quãobrem lege hac libertatis species datur. Auctoritas bonoꝝ retinet̃ contentionis causa tollitur. Vnde cũ uocẽ Cicero tabellę præponeret: sic oratione in Pisonem habita gloriatus est. Me cuncta italia: me omnes ordines me uniuersa ciuitas nõ prius tabella q̃ uoce consulẽ declarauit. Similẽq; supradictæ Ciceronis disputationẽ Plini. orator Mesio maximo scribit. Meministi ne te sæpe legisse quantas cõtentiões excitauit lex tabellaria. At nũc in senatu sine ulla dissensione. Hoc uelut optimũ placuit. Omnes comitioꝝ die tabellas postularunt. Supersunt senes ex quibus audire soleo: hũc ordinẽ comitioꝝ. Citato noĩe cãdidati silentiũ summũ dicebãt: ipse pro se explicabat uitã suã; testes & laudatores dabat uel cũ quo militauerat: siue sub quo quæstor fuerat uel utrũq; si poterat: adhibebat quosdã ex suffragatoribus: illi grauiter: & pauca loquebant̃: plus hoc q̃ præces proderat. Nõnunq̃ cãdidatus aut natales cõpetitoris aut annos: aut ẽt mores arguebat. Audiebat senatus grauitate cẽsoria. ita sæpiꝰ digni q̃ gratiosi p̄ualebãt. Inualuit tñ & diutius seruatus est mos tabellaꝝ. De quo Cic. in legẽ agrariã Rulli secũdã: in suãq; sui ipsius gloriã sic habet. Sed tñ magnificentius: atq; ornatius esse illo nihil põt: quod meis comitiis nõ tabellã indicẽ tãtæ libertatis: sed uocẽ unã pro uobis indicẽ uestraꝝ ĩ me uolũtatũ ac studioꝝ tulistis. Itaq; me nõ extrema tribus suffragioꝝ: sed primũ cõcursus po. Ro. cõsulẽ declarauit. Quale ãt uas fuerit in qđ suffragia mitterent̃. Asco. pedianus pro Corne. de maiestate sic habet. Dũ sytella defert̃: dũ sortitio fit. Et Cor. Taci. de Vespasiano. Sorte & urna mores nõ discerni: suffragia ad extimationẽ senatus reperta: ut cuiusq; uitã famãq; penetrarẽt. Et tabellas ipsas fuisse cæra delinitas: in qbus stilo faciliter scriberet̃ cuiusque uotũ infra in accusationũ partibus: dũ sentẽtias iudices ferrẽt ostẽdemus. uetustã uero huius uerbi uim beatus Hieronymus ad Niceã Hyppodiaconũ eleganter sic scribit. Rudes illi italiæ hoĩes quos cassos. Enni. appellat: qui sibi ut in theronicis Cicero ait ferro uictum quæritabant: ante cartæ: & membranarũ usum: aut dedolatis ex

Comitiorũ ordo

Vas in qđ suffragia mittebant̃

Tabellarũ origo

ligno codicillis: aut in corticibus arborum mutua epistolarum colloquia missitabant. Vnde & portatores earum: tabellarios: & scriptores a libris arborum librarios uocauere ad quarum tabellarum imitatione hæ quoque & factæ & dictæ sunt. In quibus senatorum & iudicum in sententiis uota scribebantur. De cæteris uero quod dixi infra dicto loco patebit. Scriptas aūt fuisse tabellas. Plinius Mesio maximo scribēs sic indicat. Scripseram tibi uerendū esse: ne ex tantis suffragiis in quibusdā tabellis multa essent iocularia atque ēt fœda dictu: in una uero pro nominibus candidatorum: suffragatorum nomina sunt inuenta. Excanduit senatus: magnoque clamore: qui scripsisset iratū principem est comprecatus: tamē licētiæ prauis negociis adiicit illa fiducia. quis enim sciet. Et tabellæ pro epistolis cum uictoriam continerent laureatæ mittebantur. Cicero in Pisonem ne tu quidem Paule noster tabellas Romā cum laurea mittere audebas.

Tabellarii
Librarii

Hisque supra tanto ut ostendimus studio peractis: consul in ponte residens eum cuius suffragia superauerant consulem futuri anni declarabat: præcoque palam enunciabat: pariterque in diligendis: prætoræ: censoræ: ædilibus: & tribunis factum fuit: declaratique in consules candidati: cum senatui usque ad tempus ineundi cōsulatum interessent: maxime erant auctoritatis: declarandi in comitiis consules & alios magistratus formā moresque satis supra docuimus: quod quidem & si suaptæ rei natura integre & absque uicio & corruptela fieri potuit: malis tamen artibus sæpenumero factitatum est: quibus artibus primarium largitio fomentum dedit: unde & repulsas a petitione nonnulli: quandoque immeritas retullere: ob idque Cicero quintum fratrē ad petitionem consulatus instruens sic admonet. Et quoniam in hoc uel maxime uiciosa est ciuitas: quod largitione interposita uirtutis ac dignitatis obliuisci solet: fac ut se abs re custodiri atque obseruari sciant & ad Athicum idem Cicero. Consules flagrant inuidia. Quod Memius candidatorum pactionem in senatu recitauit: quam ipse suus competitor Domitius cū consulibus fecisset: ut ambo talenta quadraginta consulibus darent. si essent ipsi consules facti: & idem Cicero largitionis factæ insimulatum Plancum defendens dū purgare nititur: quo fieret modo corruptela & largitio sic docet. Sed tu doce sequestrem fuisse: largitum fuisse: conscripsisse: tribules decuriasse. Vnam tribum delige: tu doce quod debes: per quem sequestrem: quo diuisore corrupta sit. Deīde habere cœpit subito præter opinionem hominū: ut ne si cogitasset quidem quispiam largiri: daret spacium comparandi tribus. Latum suffragium: descriptæ: renunciatæ: longe plurimum ualuit Plancus. nulla largitionis ne fuit: nec esse potuit suspitio. Erat aūt grauissima pœna his qui largitione tribus ac centurias corrupissent per legem de ambitu constitutā: cuius legis metu diuersis & occultis artibus largitionē ipsam fieri oportuit. Vnde dixerūt Plāci aduersariorum oratores ipsum quosdā mimmorum habitu subornasse: qui ad tribus & centurias per ludi simulationem penetrantes: pecunias in largitionē detulerāt: quam diluere calūniā Cicero cū adniteretur his uerbis ī prædicta orone est usus. Illud uero crimē de mimis: quos in circo flaminio dephensos eē dixistis: tūc caluit recētique nūc ī cā refrixit: neque. n. q illi mimi fuerint nec q̄ tribus: nec q diuisor ostēdistis. Asco. pedianus in Cice. orōnē pro Milone. Annius milo &. P. plācius hispus &. Q. Metellus Scipio cōsulatū petierūt: nō solum largitione palam effusa: sed etiam factionibus armatorum succincti: & Cicero ipse in Verrem actione secunda: comitia haberi cœpta sunt. Cursare iste homo potens cum filio blando & gratioso circum tribus: paternos amicos hoc est diuisores appellare. Hinc uidemus Octauium Augustum populi gratiam aucupantem tollendis largitionibus curam adhibuisse.

Tabellæ laureatæ
Qui modus in magistratibus declarādis Corruptele in magistratuū petitiōibus

De pœna tribus largitiōe corrūpentiū

Suetonius enĩ de eo sic scribit. Comitiorũ quoq; ius pristinũ reduxit: ac multiplici pœna coercito ambitu: Fabianis: & Scaptiensibus tribubus suis die comitiorũ ne quid a quoq̃ candidato desiderarent: singula milia nũmum asse diuidebat: satis multa de largitione: repulsarum aliquas dicamus. Nullam indigniorẽ repulsam populum Romanũ unquã uidisse creditũ est. Ea: de qua sic Plinius scribit. Vir optimus a senatu iurato iudicatus Scipio nassica. Bis cãdidatus repulsam habuit cui exuli ĩ patria mori nõ licuit. Sed ultimę repulsæ causa affertur: ostendens quod supra diximus necessariam fuisse petituro consulatum: & alios insignes magistratus humilitatem & oẽm uniuerso populo subiectionẽ. Cum. n. is Scipio post Iugurthæ bellum matrẽq; ideam in urbẽ aduectam: & seditiones ciuium aliqñ composita ædilitatem petere: & inter supplicandum solẽni more ut fiebat callosam stringeret manum unius quem rogabat iocum interrogauit. Nunqd manibus ambulare solitus esset: quod tribus rusticæ adeo ægre tulerunt, ut repulsa illi data fuerit. Paruaq; pariter fuit causa quæ. Q. Elio tuberoni repulsam præturæ dedit: quem. L. paulus auus &. P. Aphricanus auunculus deducebant. In epulo. n. aphricani patrui suo nomine dato: tricliniũ posuit punicanis pellibus edinis stratum: & triclinium mensæ apparatum omnem fuisse supra ostendimus: infra diffusus in moribus & cœnis dicemus. Erat aũt (ut diximus) in petitione necessaria subiecto abiectissima: quam aliquãdo generosi animi quosdam erubuisse uidemus. M. n. Crassus consulatum petens: & more candidatorum campum circuiẽs singulos rogabat: qui Scæuolam socerũ suum deductorem erubescens: eũ ut abiret rogauit. Meliusq; fecisse uidetur Cicerius scriba: qui eum Aphricano superioris filio temere candidatus: postq̃ se in consulatus petitione superari aduertit: abiecta ueste candida se pro eõ petitore suffragatorem exhibuit. nec fuerunt omnes repulsæ ad perniciem notatorum. Q. enim Cecilius Metellus consulatus repulsam habuit & paulo post duas prouincias consuli sibi demandatas Achaiam: & Macedoniam Populo Ro. subiecit. Luci. quoq; sylla aliqñ priusquã eo dignitatis quo euectus ẽ ascẽderet: p̃turæ repulsam habuerat. pariter. M. porcius cato post repulsam dignitatẽ in re pu. maximã est adeptus. at cætera iam in quartũ uolumen q̃ hoc satis creuerit differam⁹.

De repulsis

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS ROMAE TRIVMPHANTIS LIBER QVARTVS QVI ADMINISTRATIONIS REIPVBLICAE. SECVNDVS INCIPIT FOELICISSIME.

COMMVNICATA Orbi ciuitate Romana: Comitiis magistratuum petitione: largitione: & repulsis quãtum oportuit expeditis: ad alias rei. p. administrationis partes summatim supra inchoatas reuertamur. Senatores unde originẽ & prima habuerunt incrementa quot q; numero usq; ad. C. Cęsaris tpa fuerũt superius tertii libri initio dixim⁹, reliq̃s nũc senatorii muneris partes discutere aggrediamur. C. Cæsarẽ scribit Macrobius tam multos in senatu admisisse: ut quatuordecim gradus eos nõ tenerẽt. Et Suetõius addit ipsum decem prætoriis uiris consularia ornamẽta præbuisse. De Augustoq; idem Suetonius habet senatorem affluentem numerum deformi & incondita turba. (Erãt. n. supra mille & quidẽ dignissimi quos abortiuos uulgus uocabat)

Senatorũ nũerus p C. cæsarẽ auctus. Senatores ad munerũ in pristinũ per augustũ reducti

ad modum

ad modum pristinũ:& splẽdorem reduxit:duabus lectionibus : prima ipsarum arbitratu:quo uir uirum legit:secunda suo & agrippæ: quo tempore in senatũ lorica sub ueste munitus:ferroq; cinctus præsedit. quosdam ad excusandi se uerecũdiã compulit seruauitq; etiam excusantibus insignia uestis:& spectandi in orchestra epulandique publice ius. Vespasianũ uero dicit Suetonius amplissimos ordines:& exhaustos cæde uaria & cõtaminatos:ueteri negligẽtia:purgasse:suppllesseq; recẽsito sẽatu & eqte submotis indignissimis:& honestissimo quoq; italicorum : & ,puincialium allecto: quẽ Vespasianũ Cornelius Tacitus dicit multos præfecturis & ,pcuratiõibus plærosq; senatorii ordinis honore præcoluisse. & Helius Sparrianus Hadrianũ dicit senatus fastigiũ in tantũ extulisse:difficile faciens senatores:ut cũ Arceniũ ex ,pfecto prætorii:ornamẽtis cõsularibus preditum:faceret senatorem:nihil se amplius haberẽ qđ in eũ conferret oñderit. Iuliusq; capitolinus hẽt Marcũ antoniũ philosophũ multos ex amicis in senatum allegisse cum ædilitiis aut prætoriis dignitatibus . Qui prĩceps etiam lege cauit:ut senatores peregrini quartã partem bonorum in Italia possiderẽt. Et Helius Lampridius dicit Cõmodum Antonium qui uere dictus est omnibus incommodus: Libertinos in patricios atq; ĩ senatum allegisse. Iulius uero capitolinus scribit de Helio pertinace qui postea fuit imperator:Eum adiutorem uexillis regendis Claudio Pompeiano datum:cum in eo munere approbatus esset:lectum fuisse ĩ senatum. Cæteris autem omnibus Romanis imperatoribus præclarius egisse uidetẽ Helio gabalus: quem Helius Lampridius scribit:matrem suam in senatu rogari fecisse:quæ cum uenisset rogata a consule subsellium scribendo affuit: idest senatuscõsulti faciendi testis. Fecit autem idem spurcissimus uir ĩ colle qrinali senatulum idest mulierum senatum:& semiramiana facta sunt consulta senatus : de legibus matronalibus quæ quo uestitu ĩcideret:quæ cui crederet:quæ ad cuius osculũ ueniret quæ pilẽto:quæ equo:quæ saginario:quæ asino ueheretur quæ carpento mulari:quæ bouũ quæ sella ueheretur:& cui eborata esset aut argentata. Et quæ aurũ uel geminã in calciamentis haberet. cõtrario autem modo & forma ĩ hac re:sicut ĩ cæteris magna usus est modestia & grauitate: Alexander mammea genitus christiana : quẽ Helius spartianus scribit:senatores non nisi ex sũmorum ĩ palatio uirorum suffragiis fecisse: dicens magnũ uirũ oportere esse q faceret senatorem . Necĩ digne sic dixit Alexander: cum magna fuerit dignitas auctoritasq; senatus. Cicero philippicorum sexto. Siquidem auctoritas senatus:decus:honestatem:laudem:dignitatẽ desiderat:& idem oratione pro Rabirio:summum ĩ senatu consilium . Vnde Helius spartianus Antoniũ pium dicit senatui tantum detulisse imperatorem quãtum etiam si priuatus esset. deferri sibi uel ab alio prĩcipe optauit. & Iulius capitolinus de Antonio philosopho neqsq̃ prĩcipũ senatui amplius detulit quem Spartianus dicit Alexandrum supradictũ claui qualitate ab equitibus Romanis discreuisse. Alias ẽt senatores habuere cõsuetudines:quibus a cæteris ordinibus separabantur:nam Aulus gellius scribit. senatores qui curulem magistratum gesserant:curru honoris gratia in curiam uehi cõsueuisse:ĩ quo sedes erat super qua considebant. & plurimi ex ipsis senatoribus põtifices erant. Vnde Cicero ad athicum: adhibebantur omnes pontifices : qui essent senatores. Augustus autem ut lecti ĩ senatores religiosius & minore molestia senatorio munere fungerentẽ:sanxit:ut priusq̃ consideret qsq; thure ac mero supplicaret apud arã eius dei in cuius tẽplo coiretẽ. & ne plusq̃ in mense bis senatus legitimus cogeretẽ:ka

Ordo sẽatorum per Vespasianũ supple tus

Libertini in senatũ allecti per Cõmodũ

Sẽatus mulierũ ab heliogabalo factus

Alexãder mãmeã instituit ut senatores nisi a sũmatibus crearẽtur

Sẽatus auctoritas

Senatores curules curru in curiam uehebantur

Augusti statutũ ne piusquam bis in mense senatus cogeretur

Duobus tãtũ causis senatores cogi oportuisse

lẽdis & idibus: neue Septẽbri & Octobri mẽse ullos adesse alios necesse esset quorum numerũ decreta confici possent. duobus autem in casibus senatores nullis pignoribus aut alia ui adhibira cogi oportuit: aut cum de triũpho alicui concedẽdo: aut cum supplicatio decernenda esset: magnis enim uiris tunc mos gerendus erat: quod ambitiose senatores aut concedebãt: aut summo conatu prohibere adnitebantur. Cicero philippicorũ prio. de supplicationibus referebat quo in genere senatores deesse nõ solent. Cogunt enim nõ pignoribus: sed eorũ quorum de honore agitur gratia: quod idem fit cũ de triũpho refertur. Ita sine cura consules sunt: ut pene liberũ sit senatori nõ adesse. In necessitatibus autem ciuitatis adesse cogebantur Liuius. xxxv. Adeoq; in apparatũ eius belli ciuitas intenta erat. Vt. P. Cornelius cõsul edicerer qui senatores essent: quibusq; in senatu sententiã dicere liceret: quique i magistratu essent: ne quis eorũ lõgius ab urbe Roma abiret: q̃ unde eo die redire posset. Et mores ciuitatis nõnullos senatores ob dignitatẽ non seruabant. Cicero oratione ad senatum habita i suo reditu. Nostra memoria senatores ne in suis quidẽ periculis mutare uestem solebant: in meo periculo senatus mutata ueste fuit. Sed quod plurimi fuit aliquã obseruatũ ẽ in senatorem raro aiaduerti. Helius spartiãus Hadrianũ dicit iurasse i senatu se nunq̃ senatorem nisi ex senatus sententia puniturum: quibus tñ multũ detulerat Augustus quẽ Suetonius scribit: Die senatus nunq̃ patres nisi in curia salutasse: & qui dem sedẽres ac nominatim singulos: nullo se mouente: et discedens eo modo sedentibus uale dicebat. Claudius uero de maiore negotio acturus in curia medius iter consulum sellas tribunitio subsellio sedebat. Et M. Antonius philosophus semper cũ potuit senatui interfuit: ẽt si nihil esset referẽdum: si Romæ fuit. Si isq; aliqd referre uoluit: etiam de campania ipse uenit. Varia ẽt de senatu diuersi auctores habent. Quorum nõnulla sic ut sunt dispersa collegimus. Aulus gelius dicit præfectum urbi latinarum causa: senatum habere posse: licet per ætatem nõdum sit senator. Et Plinius senatum sub diuo fuisse habitum cum esset nunciatum bouem loquutum fuisse: Valerius senatum apud senaculum habitare cõsueuisse: ut cum a curia uocaret præsto adesset. Cicero athico. Senatus & de prouinciis prætorum: & de legationibus: & de cæteris rebus decernebat: ut antequã rogatio lata esset: ne quid ageretur. & idẽ Lentulo: idibus Ianuariis in senatu nihil est factũ: q; dies magna ex parte consũptus altercatione cõsulis & caninii. Item consules neq; concedebãt: neq; ualde repugnabãt diem cõsumi uolebant. & ifra: Senatus haberi ante kalendas Februarias per legẽ papiã: id q; scis nõ potest: neq; mẽse Februario toto nisi pfectis aut reiectis legationibus. & Cic. Planco. Flagitare senatus instituit cornutũ ut referret statim de tuis litteris. Ille se considerare uelle. Cũ ei magnũ conuiciũ a senatu cuncto fieret quinq; tribuni plæbis retulerunt. De senatoribus i genere multa sunt dicta. Nũc de eorum officio scribere icipiamus. Primũ duobus modis Senatores in re posita cõsulebant: quidam enim sententiam uerbo & oratione dicebant: qdã pedibus in sententiã ibant & uarias de utroq; modo sententias esse uidemus. De illis enim q̃ sententiam oratione dicerẽt Vlpia. de senatoribus tractãs sic habet. Senatores sic accipiendum est eos qui a patriciis & cõsularibus usq; ad omnes illustres uiros descenderũt. Quia & hi soli sentẽtiã in senatu dicere possunt. Et Plutarchus i problematibus contraria penitus opiniõe dicit: senatores alios patres uocãt: alios patres cõscriptos: quia primi a Romulo: alii addit & conscripti: uel quia q sententiã dicũt conscripti: q nõ solũ

In senatorem raro aiaduersũ

Varia ẽt de senatu

Senatũ haberi ante kalẽdas februarias nequisse

De senatorũ officio

patres uocati

patres uocati De iis etiam q̄ pedibus i sententiam irent uaria est opinio. Nam sena tusconsulta quandoq; per discessionem fiebant sicut breui infra ostendemus: & qui locum deserentes i quo senatum igressi considerāt: ad locaq; accedebant: i qbus erāt illi quoq; sententiæ adhærebant: pedibus i sententiā ire dicebātur quos idē pedarios senatores appellari nō absurdum fuit. Sed Aulus gellius aliam habet opinionem: q dicit senatores qui currulem magistratum gesserant curru honoris gratia i curiam ue hebantur: in quo sedes erat: super qua considebant. Cæteri pedibus in curiam uenie bāt. Inde pedarii senatores dicti. Et infra idem: Functi currulibus magistratibus: qui nondum a censoribus i senatum erant lecti: senatores non erāt licet assiderent. Sed in sententias pricipū descendebant. Vnde Lius de euntibus i sententiam libro qui to sic habet exemplo nouos tribunos militares creatos esse: qui kalendis Octobris magistratum acciperent. In quam sentētiam cum pedibus iretur: & isra: cum omnes laudibus modo prosequentes eorum i sententiam pedibus irent. Itē post prælīū can nense: & iuramentū a Scipione extortū: nō relinquēdā esse Italiā sic ē i Liuio. Cū i hāc sententiam pedibus omnes isfent. Et Liuius libro. xxiii. consules dixerunt: quoties inde senatū uocassent senatores: quibus i senatu dicere sententiam licet: Ad portam capenam conuenirent. Et Cicero ipse querimoniam iniuriæ sibi illatæ i oratione quā in senatu post suum reditum habuit sic exponit. Cum præclarum caput recitaretur: ne quis ad uos referret: ne quis decerneret: ne disputaret: ne loqueretur: ne pedibus i sententiam iret: ne scribendo adesset. Et idem Cicero ad athicum de rogatione ad populum in Clodium lata scribens. Et enim illud senatuscōsultum summa pedarios uolūtate: nullius munerum auctoritate factum: & infra: inde in sententiā pedarii cu currerunt. Vn̄ adducor ut credam Auli gellii sententiā de pedariis non satis uerā es se, sed potius cū rogati sniam pauci grauiores dixissent: alios multitudinē maximam quosdam unius: quosdā alterius sententiam fuisse secutos qui ab actu transeundi pe dibus in aliena sedilia pedarii sunt appellati. Quam opinionē nobis confirmat Sue tonius: qui de Tiberio īperatore sic habet. Cū senatuscōsultū per discessionem fieret transeuntē eū in alterā partē i qua pauciores erāt: sequutus est nemo. Et Flauius uo piscus de Aureliano principe. Deinde aliis manum porrigentibus aliis pedibus i sen tentiam euntibus: plærisq; uerbo consentientibus conditū est senatuscōsultū. Sen tētia nūc quo rogaretur modo dicendū est. Cic. legum secundo sic habet. Grauis: & ut arbitror præclara lex sequitur: quæq; cū patribus agunt modica sunto: idest mo desta atq; sedata. Actor enim moderatur ea: Fingir non mentē ac uoluntates: sed pe ne uultus eorum apud quos agit quod i senatu difficile non est. Est enim senator ipe is cuius nō ad actorem refertur animus: sed quid per se ipse expectari uelit. Hinc ius sa sunt tria ut adsit. Nam grauitatem res habet qn̄ frequēs ordo ē. Vt loco dicat idest rogatus: ut mō: ne sit infinitus. Nā breuitas nō mō senatoris: sed ēt oratoris magna laus est in sententia. Nec est unq̄ longa oratione utendum nisi spectante senatu: qd fit ambitione sæpissime. In ea autem lege statutum ē uidemus ut nemo nisi rogatus diceret. Vnde Li. xxii. Senatus semotis arbitris consuli cœptus ibi cum sententiis ua riaret. T. Manlius torquatus irrogatus sententiam. De iis aūt qui rogarētur Au lus gellius sic habet: ante legē: q̄ de senatu habendo postea fuit prius rogabatur: qui a censoribus princeps in senatu lectus fuerat: alias qui consules designati erānt: qui dā a consulibus extra ordinem rogabantur: & senatoribus. C. Cæsar in consulatu suo cum Bibulo quattuor rogauit, M. Crassū: & post Pōpeiū: & post Carone: quem

Pedarii se natores

Cōtrage lium

Quomō snia roga retur

Qui i sēa tu prius sē tentiam ro garetur

cum nimis dicēdo terreret diem: quia res sibi non placebat: Cæsar capi & in carcerē duci iussit. Sed cū senatus eū in carcerē prosequeretur destitit Cæsar Suetonius ī Cæsaris uita. Eratq; consuetudo ut quem ordinem interrogaudi sententiā consul kalendis Ianuarii instituisset: eū toto anno cōseruaret. Et Asconius pedianus in oratione ꝓ Milone. Cum aliqs in dicēda snīa duas plures ue res cōplectitur & si nō omnes cōprobantur: postulat ut diuidant̄: idest de singulis rebus referat̄. Cui sententiæ concordat Seneca epistola. xxi. Quod fieri in senatu solet: faciendū in philosophia quoq; existimo. Cū cēsuit aliquis q̄ mihi ex parte placuit: iubeo illū diuidere sententiam & sequor. Cicero Lentulo. Cū snīa Bibuli pronūciata esset: ut tres legati regem reducerēt: Hortensii ut tu sine exercitu reduceres tertia Volcatii ut Pompeius reduceret postulatum est: ut Bibuli sententia diuideret̄. quod aūt supra pro parte diximus: & ī fia dicere polliciti sumus: sentētiā per discessionem dici uel potius ab aliquo dictam approbari consueuisse Sic ostendit Cicero in oratiōe. Qui cum gratia effecisset ut sua sententia prima pronunciaret̄: Frequēs cū senatus reliquit: & in alia oīa discessit meæq; sententiæ: q̄ secunda pronūciata erat: cum frequens assentiretur senatus: & Lentulo idē Cicero. Nemo est enim qui nesciat quo minus discessio fieret per aduersarios tuos esse factum. Legibus supradictis quas supra a Cicerone attulimus de frequentia & breuitate: aliam quoq; impositam habuerunt senatores omnium quæ excogirari potuerint: maiorem melioremque: quam idem Cicero ad predictarum expositionem infra supradictum locū posuit in hæc uerba. Causam populi teneto. Et senatori necessariū nosce rem. p. idq; late patet. Quid habeat militū: quid ualeat ærario: quos socios res. p. hēat quos amicos: quos stipēdiarios: q̄ q̄sq; sit lege: condiōe: fœdere: tenere consuetudinem decernendi: nosce exempla maiorum. Pricipem in sēatu qui scilicet primus a consule sententiam rogaretur censores creabant. De quo Liuius. xxxyiii. censores. T. Quītius flaminius & M. Claudius Marcellus senatum plegerunt: princeps in senatu tertium lectus. P. Scipio Aphricanus. Plinius una Fabiorum familia: in qua tres continui pricipes senatus fuere. M. Fabius ābustus. Fabius Rutilianus filius. Q. Fabius Gurges nepos. & Flauius uopiscus in Aureliani gestis rebus. Tūc surrexit primæ sententiæ Vlpianus Syllanus. Taciturnitatem archanorū senatusconsultorū fuisse custodē Valerius sic dicit. Arcana consilia patrum nemo enunciauit. Qu. Fabius maximus de tertio bello punico indicendo: cū. P. Crasso. senatori extra senatū dixisset: a consule obiurgatus ē. Taciturnitas. n. optimū uinculū administrandæ rei. p. Cū Eumenes rex rei. p. nunciasset bellū a Perse: illd prius ꝓfligatū est: q̄ inchoatū esse: in urbe est rescitum. Et Iulius capitolinus in trium Gordianorū gestis rebus. Exemplū senatusconsulti taciti nō aliud est hodie: q̄ quod conuocatis maioribus: ea disponunt̄: quæ nō sunt omnibus publicanda. Consulta senatus de quibus tam multa diximus: cū essent cōclusa corā ipsis qui decreuerāt scribebant̄: & cū sedēs ad loci ī quo senatus habebat̄ fores tribunus plæbis: prout in illius partibus breuiī isra dicemus. T. litterā subscripsisset: deferebant̄ ad ærarium ubi ī libris elephātinis ad id institutis scripta conseruabant̄: de qua conseruatiōe Cicero in epistola ad. Q. Mettellū celerē. Iam illud senatuscōsultū q̄d eo die factū est ea perscriptiōe est. Vt dum id extabit officiū meum in te obscurum esse non possit. Ex quo Ciceronis textu intelligi potest in scribendis senatuscōsultis apposita etiam fuisse eorum ex senatoribus: qui auctores fuerant noīa. Et tertia in Catilinam oratione Cicero dictę sunt a principibus acerimæ ac fortissimæ snīæ: quas senatus sine ulla mora ē cōsequutus & q̄m

Snīa p discessionē

Priceps senatus

Taciturnitas archanorum

Senatusconsulta cōclusa corā his q decreuerāt scribebantur T. littera.

Libri elephātini

tus: & qũ nõdũ ẽ pſcriptũ ſenatuſcõſultũ. De libris aũt Flauius uopiſcus ſyracuſanus
ĩ Taciti imperatoris uita: habet bibliotheca ulpia in atmario ſexto librũ elephãtinũ
in quo hoc ſenatuſconſultum ſcriptum eſt: cui Tacitus ipſe manu ſua ſubſcripſit. Nã
iam diu hæc ſenatuſconſulta quæ ad prĩcipes pertinebãt ĩ libris elephantinis ſcribe-
bantur. Petiit aliquando a nobis uir ſummus & eiuſmodi rerum Romanorũ diligen
tiſſimus ĩquiſitor Proſper columna cardinalis: qualem mercedẽ ſenatores ad uitæ ſu
ſtentationem habuerint: cui quod reſpondimus & ſcribere nõ recuſamus: uideri no
bis primos illos integræ: & nondũ oppreſſæ rei. p. ſenatores patrimonio contentos
gratuitam patriæ operam impendiſſe: cuius rei maximo nobis argumento eſt paup
tas multorum ex eo collegio in morte oſtenſa: quos publico ſumptu: uel collatis ĩ ca-
pita nũmis efferri oportuiſſe infra oſtendemus: erant tamen ex ipſo ſenatu nonnulli
oratores: qui non abunde diuites eſſe non poterant. Et multi ex eo collegio imperia
prouinciarumq; adminiſtrationes facilius cæteris obtinebant: quibus in muneribus
opes augere facillimũ fuit. A principibus uero multos ex ſenatu adiutos opibus & cẽ
ſu uidemus. Nã Suetonius de Auguſto. Senatorũ cenſum ampliauit ac pro octigen
torũ milium ſumma duodecies ſextercium taxauit: ſuppleuitq; non habẽtibus. & de
Veſpaſiano. Expleuit cenſum ſenatorum: cõſulares inopes qngenis ſextercis ãnuis
ſuſtentauit. Magna hactenus oſtẽdendæ rei publicæ adminiſtratiõis forma iecimus
fundamenta: q magiſtratum urbis primariorum deligendi modum. Et ſenatuſcõſul-
ti formã cõficiendi oñdimus. Ad alia nũc ueniam⁹ pariter magna magiſtratuſq; alios
& magnos: & minores tam ueteres q̃ nouiſſimos: etiã a principibus ĩſtitutos edocea
mus: ut alias ptes rei. p. adminiſtratiõis ĩ qbus horum magiſtratuum ſæpe incidit mẽ
tio: apertius declarare poſſimus. Triumuiri triplices fuere. Liuius. xi. Triumuiri ca-
pitales tunc tpis creati: de qbus ſic habet Pompeius de origine iuris. Triumuiri capi
tales conſtituti ſunt: qui carceris cuſtodiam haberẽt: ut cũ animaduerti oporteret in
teruẽtu eorum fieret. Alii fuere triumuiri de qbus ĩ. xxiii. Li. Triumuiri mẽſarii creati
ſũt. Iiq; nummularriis & monetæ oĩs generis & formæ cuſoribus præerãt. tertii fuere:
triumuiri nocturni de qbus ſic habet Cornelius Tacitus. M. nuluius. Cn. Iulius: Iu
lius ſextius triumuiri nocturni: quod ad icendium ĩ ſacra uia ortum tarde uenerant a
tribuno plæbis die dicta damnati ſunt: & infra Tacitus. P. biblius triumuir noctur-
nus a. P. aquilone prætore accuſatus: populi iudicio concidit: quia uigilias negligẽ-
tius obierat. Quadruplices autẽ fuere pfecti. Põponius de origĩe iuris. Præfectus ur
bis uocatur is quotiens rei. p. magiſtratus proficiſcunt: & unus relinquitur q ius di-
cat: qui præfectus olim conſtituebatur: poſtea uero latinarum feriarum cauſa ĩtrodu
ctus ẽ: & quotannis obſeruatur. ideq; Põponius de ſecundis pfectis ſic habet præfe-
ctus ãnonæ & uiglũ nõ ſunt magiſtratus ſed extra ordinem utilitatis cauſa cõſtituti
ſunt. Et paulo poſt idẽ Põponius de tertio pfecto multa ſic dicit: pfectus uigilum co
gnoſcit de ĩcendiariis & de fractoribus: furibus: receptatoribus. apud uetuſtiores ĩcẽ
diis arcẽdis triũuiri præerant: q de eo quod excubias agebant nocturni ſunt dicti. In
teruenicbant uero nõnũq̃ ædiles & tribuni plæbis. Erãt aũt familiæ publi. circa por-
tam & muros diſpoſitæ: unde ſi opus eẽt euocabant. Fuerunt & priuatæ familiæ quæ
incendia uel mercede uel gratia extinguerent. deinde Diuus Auguſtus maluit per ſe
huic rei conſulere: pluribus incendiis uno die exortis. Nam ſalutẽ rei pub. tueri nul-
li magis credidit conuenire neq; alium ſufficere ei rei q̃ Cæſarem. Itaq; ſeptem cohor
tes opportunis locis conſtituit: ut binas regiones urbis unaquæq; cohors tueretur:

Cẽſus ſenatorũ p Auguſtũ ampliatus

Triũuiri capitales

Triũuiri mẽſarii

Triũuiri nocturni

Præfectus urbis

Præfectus annone

Præfectus uigilum

Triũuiri nocturni

Familie publicæ & priuatæ circa muros urbis diſpoſitæ

Officiū p̄fecti uigilum

præpositis eis tribunis: & super omnes spectabili uiro præposito qui præfectus uigilum appellabatur. Sciendum est autem præfectum uigilum per totam noctē uigilare debere & currere calciatum cum armis & dolabris: ut curā adhibeant omnes inquilinos admonere: ne per negligentiam aliquam īcendii casus oriatur. præterea ut aquā unusq̄sq; inqlinus ī cœnaculo suo haberet: iubetur admonere.

Præfectus prætorio

Quartū præfectū sic diffinit Modestinus de præfecti officio prætorio. cum ap̄ ueteres dictatoribus ad tēpus summa potestas traderetur: & magistri equitū sibi adiungerent: q associati principali curiæ militiæ gratia: secundā post eos potestatē gererent: regimēris rei. p. ad īperatores perpetuos translatis: ad similitudinem magistri eqtum præfecti prætorio a p̄ricipibus electi sunt: data eis pleniore licentia ad disciplinæ publicæ emēdationem His cunabulis p̄fectorum auctoritas initiata ī tm̄ meruit augeri: ut appellari a p̄fectis prætorio nō possit. Et Cornelius Tacitus ī Neronis rebus gestis. Nā augustus p̄misit senatui: deinde habitu suffragiorū suspecto: præfecti prætorio sorte ducebātur ex numero prætorū.

Quinq; uiri

Aliū magistratum. xxv. Liuius sic ostendit. Creati sunt qnq; uiri muris reficiēdis. Et magistratum appellari posse dicemus.

Fœciales

Feriales quos. M. Varro de līgua latina fœciales dictos uult q fidei publicæ īter populos p̄erāt. Cicero autem legum primo fœderum pacis: belli idutiarū oratorū fœciales iudices sunto. & Liuius in. ii. Tullius hostilius rex: fœciales: pater patratus: īreuenerunt ī fœdere trigemino tū: ut utri ex Romanis albanisq; uicissent: suū populū alteri dn̄m facerēt: qbus in Liuii uerbis de alio magistratu fit mētio: patrepatrato scilicet: de qbus Plutarchus ī p̄blematibus. Fœcialibus sacerdotalibus q fœderibus faciēdis præsunt: paterpatratus p̄est: ide dictus q ipse pater patrem haberet: sicq; filiis prouideret. & patrem consuleret: cuius officii magistratus formam Li. sic diffuse narrat.

Pater patratus

Creauit autē. M. Valerius primus fœcialis: Spuriū Fusiū primū patrēpatratū: eo bello quod Tullius hostilius cum primis latinis gessit: uerbenis caput capillosq; cingēs. alias præterea partes ablatas scilicet ab hostibus repetendi patripatrato dedit. Formulaq; hæc fuit: legatus itidemq; paterpatratus ubi ad fines hostiū uenit: Vn̄ res repetuntur: capite uelato: (filo aūt lanę uelamē erat). Audi Iuppiter īqt: audite fines cuiuscūq; sint gētis numina audiant fas. Ego sum publicus nuncius Rōani Populi: iuste pieq; uenio legatus meis uerbis fides sit: peragit deīde postulata: ide Iouē testē facit. Si ergo iniuste impieq; illos hoīes illas res dedi Populo Ro. mihiq; exposco tum tu patrię me compotem nūq̄ sinas esse: hæc cum dixit fines supra scandit: hæc qcunq; ei primus uir obuius fuerit: hæc portam ingrediens: hæc forum ingressus. Si nō dedunt quæ exposcit diebus tribus & trigīta (tot. n. solemnes sunt): peractis: bellū ita īdicit: Audi Iuppiter: & tu Iuno: Quirine diiq; omnes cælestes: uosq; terrestres: uosq; infimi audite: ego uos testor populum illum: (qcunq; ē nominat) iniustū eē: neq; ius persoluere. Sed de istis rebus ī patria maiores natu consulemus: quo pacto ius nostrum cōsequamur: & adipiscamur. cum is nūcius Romā ad consulendū uenit: confestī rex dictator: consul siue quis alius senatū habuerit: ex his ferme uerbis senatum consulit. Quarę rerum: litium: causarum. cū dixit paterpatratus Populi Ro. qritū patripatrato Priscorū latinorū hoībusq; priscis uel latinis: quas res nec dederūt: nec fecerunt: nec soluerunt: quas res dari solui fieri oportuit: dic inqt ei q primā sententiam rogabatur qd censes tum ille puro pioq; duello quærēdas cēseo. Itaq; consentio cōsistoq;. Inde cæteri ordine rogantur: quando pars maior eorum q aderant in eandem sententiam ibant.

Fœcialis

Erat consensu fieri solitum ut fœcialis hastæ iactu ut dictum bellum īdiceret. Sed ad fœcialem

lcm redeundum ẽ. De quo Li. xxv. Cõsul deĩde. M. attillius ex senatuscõsulto ad col-
legiũ fœcialem rettulit ipse ne utiq3 regi ĩdiceretur bellũ: an satis esset ad præsidiũ ei⁹
aliqd nunciare. Fœciales respõderũt. Iã ante se se cũ de populo consuleret̃ hoc respõ
disse: nihil ĩteresse ipsi corã: an præsidio nunciaretur. Decemuiratum ĩ hac magistra-
tum pte tractanda: positum nõ fuimus: nisi originẽ legũ decẽ tabularũ narrare libuis-
set: quaR3 legum mentionẽ crebram a nobis infra fieri oportebit. Est autem aupd Li
uiũ libro tertio. Anno urbis condite. ccci. mutata urbis forma regiminis a cõsulibus
ad decemuiros. Vnicus decẽ diebus summam habuit rerũ: alii ĩ nouẽ accensi: de quo
uerbo priusq̃ ulterius ad decẽuiratũ progrediamur dicere uolumus: prout tñ ĩ parti-
bus militiæ copiosius dicemus. Accensi fuerunt principaliter ad rem militarem ani-
mũ applicantes: qui cõscriptis legionibus cũ ĩ illis tribunarũ: præfecturam: quæstu-
ram aut alium officii locum obtinere nequiuissent a senatu: & imperatore belli dele-
cto & a cẽsoribus impetrabãt mitti cũ eisdẽ legionibus: sine sacramẽto militiæ ac sine
stipendii alicuius spe: qui ẽt nulli in bello muneri alias q̃ uellent obligabantur: nec
sine sacramẽto si uoluissent pugnare in hostem poterant: aut ipsi ẽr uolebant: armis
oĩno carentes: sed cũ castra milites metarẽtur: cum acies in præliũ directa esset: cum
res cõmunis armis gereret̃: arma instrumẽta: commeatũ: ad ĩperatoris nutũ accensi
subministrabant. uulneratos retrahebant curabantq3: quos ĩperator si officiosos: &
bene meritos iudicasset: in cadentiũ locũ succedere iussos: arma mortui aut lœtaliter
uulnerati induere: & sacramẽto adigi permittebat. quo exẽplo dixit Liuius nouẽ de-
cẽuiros decimo nõ collegas p dies decem: sed accẽsos ĩ dest obseqosos fuisse. qđ excm
plum ẽr in magistratibus seruatũ fuisse uidemus: ut qui cũ pro consule aut prætore
ut mitterẽtur obtinere nequerant: ad magistratus demerendi spem pro accensis acce-
derẽt. Vnde Cicero de administratione Asiæ ad Quĩtum frarrẽ. Accensus sit eo nũe
ro quo eũ maiores nostri esse uoluerũt q hoc non beneficii loco: sed laboris ac mune
ris nõ temere nisi libertis suis deferebãt: q illis qdem non multo secus ac seruis ĩperi-
tabant. Sed ad decemuiros Plæbe Romana. Quandoq3 ob creãdos de plæbe magi-
stratus qñq3 ob ferendã legẽ de soluẽdo nexos a fœneratoribus. quandoq3 de condu-
bio patrũ: qñq3 ob legẽ agrariam: Oĩa tumultu inuoluente: leges extraneas cum do-
mesticæ nõ satisfacerẽt: accersiri placuit. Iueruntq3 tres athenas qui tertio redeuntes
anno leges scripras rettulerũt: cominĩsq3 centuriaris decemuiri dictis promulgandis
legibus creati sunt a q̃bus nullã esse prouocationem temere concessum est. Qui cum
abstinere a patribus cœpissent: libidine ĩ minores debachati sunt: & tandem primis
decem tabulis comitiis cẽturiatis ꝓmulgatis & acceptis: alias decẽ retinẽdi decẽuira-
tũ auiditate ꝓmulgare parabant: effecissentq3: nisi nunciatũ a Sabinis Aeqs bellum
interpellasset. Nã delectu habito decẽuiri ĩ bellũ prodierũt quod dũ geritur. Appius
Claudius decemuirũ unus: Virginiam Lucii uirginii filiam diuersis artibus stupra-
re aggressus est: eoque res processit: ut Appius tumultum ĩ populo concitum timẽs
obuoluto capite effugerit: plæbsque in auentinum secedens: tribunos plæbis de qui
bus supra est dictum creauit. Reditumque est ad consules aliosque insuetos admini
strandæ rei. p. magistratus. Alii quoq3 decemuiri quietis Romæ rebus fuere litibus
cognoscendis deputati. Nam cum bellorum munera cæteris magistraribus non suf-
ficientibus: ad prætores deferrentur quorum administratio iuris munus præcipuum
fuit: creati decemuiri sunt: qui ius in urbe dicerent: prætorumque partes eo tempo-
re gererent: quos decemuiros litium adiudicandarũ appellarũt. Ex quibus decẽuiris

Aconsuli-bus ad decẽuiros regimẽ urbis delatum

Accensi

Nouẽ decẽuiri decimo p dies x. accẽsos fuisse non collegas

Decẽuiri

Decẽuiri alii ad lites cognoscendas

Quatuor uiri ꝑerãt uiis
Tresuiri monetales

fuisse credimus Ciceronem dum Bruto in hæc uerba scribit. Namq; idem Segulius ueteranus quod tu: & Cæsar in decemuiris non essetis: (utinam ne ego quidem essem): per quod idem tempus quattuor uiri creati sunt q uiarũ curã haberent: ac etiã tres uiri monetales auri argẽtiq; cõflatores: ad quoꝝ quidem officiũ curare ptinuit numismata ꝓbo auro argẽtoq; & iusto põdere cudi. Quod aũt supra de accẽso ẽ dictũ: de appanitore dicamus suader: quẽ magistratibus comitẽ datũ fuisse cõstat in eo q; solum inter se differebant: q accensus nullum: appitor aliquod (licet parũ) a re. p. salariũ pcipiebat. Cicero ĩ Verrẽ actione quinta. Tuus apparitor patua mercede populi cõductus: Et ad Quintũ fratrẽ Asiæ propraetatorem scribens Cicero. Atq; inter hos eos quos tibi comites & adiutores negociorũ publicorum dedit res. p. dumtaxat finibus his præstabis: quos ante perscripsi: quos uero aut ex domesticis coniunctiõibus aut ex necessariis apparitoribus tecũ esse uoluisti: q quasi ex cohorte prætoria appellari solent: horũ nõ mõ facta sed dicta præstanda sunt. qñ aũt his minutionibus manũ apposuimus multa quæ sub principibus addita & inouata sunt dicemus. Suetonius asserit Augustũ cæsarem noua officia excogitasse. Cura operum publicorũ uicoꝝ: aquarũ: aluei tyberis: frumenti populo diuidẽdi præfectura urbis: Triumuiratu: legendi senatũ & recognoscendi turmas eqtũ: officio nouis magistratibus demãdaro. Domitianus aũt magistratibus urbicis ꝓuiciatumq; præsidibus coercẽdis: tantũ curæ adhibuit: ut neq; modestiores unq̃ neq; iustiores extiterint. Hadrianus autẽ fisci aduocatũ primus instituit. Et Antoninus pius philosophus prætorẽ tutellarem primus fecit: cum ante tutores a consulibus poscerentur. Et ne Alexandri seueri uirtus ĩ obscuro post prædictas principũ laudes lateat unũ de eo præclaꝝ dicere libet qđ nostris temporibus seruari optãdũ esset. Helius enim spartianus ipsum inqt iudices cum promoueret: exemplo ueterum & argento: & necessariis istruxisse: ita ut p̃sides prouinciarum acciperent argenti pondo uicena: sellas senas: mulas binas: uestes forẽses binas. Domesticas binas: balneares singulas: coquos singulos: aureos cẽtenos. Et si uxores non haberent singulas cõcubinas: q sine his esse non possint: reddituri posita administrationes mulas equos & muliones: & coquos: cætera sibi habituri si bene gesserãt in quadruplo reddituri si male: præter cõdemnationem aut peculatus aut repetundarũ. Et de imitatiõe ueterũ de qua superius dicitur sic habet Cicero qnta ĩ Verrẽ actione. Neminẽ qui cũ potestate ex legatione ĩ prouinciam esset ꝓfectus tam amentem fore putarũt: ut emeret argentũ dabatur enim de publico (ut no scis) p̃bebatur etiam legibus mancipiũ. Legum originem præsertim. xii. tabularum paulo supra dicere cœpimus: quæ materia omni ex parte cognitu dignissima: maxime illa ratione hoc in opere diligẽtius tractanda est: q iudicia & publica: & priuata quo haberentur modo cum dicere ĩstituerimus: leges: plæbiscita: rogationes: & alia ĩde nascẽtia prius declarari oportere ĩtelligimus: De ipsis autem legibus hoc in loco non ẽ animus ita dicere tanquã si nunc ederentur: aut a legum latoribus quæ sũt scriptæ sumerentur: nam id esset infinitum. Sed ipsæ rerũ summæ: & de his rebus quæ maiori ex parte iam pridem obsoluerunt a uetustissimis scriptoribus sumentur. prima tamẽ nobis diligentia erit a quibus & quo tempore: & quem in finem latæ fuerint iudicare: a Liuioq; incipiemus qui libro primo. Romulus iura dedit quibus populi ĩ unum corpus coalescerẽt: & libro secundo de Valerio publicola: leges tulit de prouocatiõe ad populũ aduersus magistratus: de sacrando cum bonis capite eius q regni occupandi consilia iniisset: & infra. T. tremelio. C. ueturio cõsulibus missi legati Athena: iussiq;

Apparitor

Aduocatus fisci
Prætor tutellaris

Institutũ Alexãdri Seueri

Argẽtũ ex publico ꝓficiscẽti in ꝓuinciam

inclitas

inclitas leges Solonis describere: & aliarum græciæ ciuitatū instituta moresq; iuraq; noscere. Itē in infra centuriatis comitiis leges decem tabularū sunt latæ. Duæ tabulæ primis additæ. Lex centuriatis comitiis prima a populo lata est: ut quod tribunus plebis iussisset populus teneretur: aliam deinde prouocatione communiunt sanciēdo: ne qs ullū magistratū sine prouocatione crearet: quisqs creasset ius fasq; eū esset occidi. neue ea cædes capitalis noxæ haberet: sacrosanctā tribuni fecerūt sanciēdo ut qui tribunis plæbis ædilibus: iudicibus nocuisset: eius caput Ioui sacrū esset: familia ad ędem Cereris liberi liberæq; uenū irent. Et de ambitu a. C. petilio tribuno plæbis auctoribus patribus: tum primū ad populū latū est: eaq; rogatione nouorū hoīum ambitionē qui nūdinas: & conciliabula obire soliti erāt: compressam credebāt. P. philo dicta tor tres leges aduersas nobilitati: plæbi secūdissimas tulit: tulit ut plæbiscita oēs quirites tenerent. Legū quæ comitiis cēturiatis ferent ante initū patres auctores fierent. Alter ex plæbe censor crearet. Et Liuius decimo. Lex de prouocatione tertio facta. Porcia lex sola pro rege ciuiū lata: quę graue pœnam si quis uerberasset necasset ue ciuē Romanū sanxit. Ad quid aūt leges prædictæ & aliæ de quibus: quēq; dicendū erit fuerint conditæ: simul eū iuris & iusticiæ partium declaratione dicendū est. Cicero legum secūdo. Rei. p. leges: iusta imperia sunto. Hic; ciues modeste & sine recusatione parento. Liuius nono. Vbi duæ leges sunt semper antiquæ abrogat noua. Et Ci. in legibus: omnium quæ in oīum doctorū disputationes uersant: nihil est profecto præstabilius q̄ planæ intelligi nos de iusticiā esse natos. Cui sentētiæ alia eiusdē Ciceronis. x. philippicorum cōcordat. Est. n. lex nihil aliud nisi recta & a numine deorum tracta ratio īperās honesta: phibēs cōtraria: & magisq; congruit: qd idem Cicero in oratione pro Aulo cluento habita sic dicit. Vt corpora nostra sine mente: sic ciuitas: sine lege suis partibus & neruis ac sanguine & membris uti non potest. Legum ministri magistratus: legum interpretes iudices: legum deniq; idcirco omnes serui sumus ut liberi eē possimus. Et qdo a legibus ius ciuile ortum habet. Cicero pro Aulo Cecina. Qui ius ciuile contemnendum putat: is uincula refellit non modo iudiciorū: sed etiam utilitatis uitæ communis. Est. n. ius ciuile quod neq; inflecti gratia: neq; pfringi potentia: neq; adulterari pecunia possit: quod si non modo oppressum: sed etiam desertū aut negligentius asseruatum erit: nihil est q. q̄s sese habere certū aut a patre acceptū: aut relictū; liberis arbitretur. Sed Vlpianus de iusticia & iure. Ius a iustitia appellatum est. Nam & eleganter Celsus diffinit. Ius est ars æqui & boni: cuius meri to quis nos sacerdotes appellat. Iusticiā namq; colimus: & boni & æqui notitiā profitemur æquū ab iniquo separātes: licitū ab illicito discernētes: bonos non solū metu pœnarū: uerum etiam præmiorum quoq; exhortatione efficere cupiētes: ueram (nisi fallor) philosophiā nō simulatā affectantes publicū ius in sacris & sacerdotibus & in magistratibus cōsistit. Primariū ius tripartitū est: collectū est. n. ex naturalibus pceptis: aut gentiū: aut ciuilibus. Ius naturale est quod natura oīa aīalia docuit: nā ius istud non solum humani generis propriū est: sed oium animaliū quæ in terra mariq; nascuntur. A uiū quoq; cōmune est. Ius gentium est quo gentes humanæ utunt: qd a naturali procedere facile intelligere licet: quia illud omnibus aīalibus hoc solis hominibus inter se conuenit. Velut erga deum religio: ut parētibus & patriæ pareamus ut uim atq; iniuriā propulsemus. Nam iure hoc couenit: ut quod quisq; ob tutellam corporis sui fecerit: iure fecisse existimetur: & eum inter eos coniunctionem quandā natura constiteurit: consequens est hominē homini insidiari nefas esse iure gētium.

Pœna no cēsui magistratibus

Ius

Ius publicum

Ius primarium

Ius naturale

Ius gētium

Hermõgenis de iure item & iusticia. Iure gentium introducta sunt bella: discretæ gẽtes: tegna condita: dominia distincta: agris termini positi: ædificia collata: cometcia

Ius ciuile
Ius ꝑtoriũ
qđ & ho
norarium

emptiões: uẽditiões: locationes: cõductiões: obligatiões ĩstitutæ: exceptis qbusdã: q a iute ciuili introducta sunt. Vlpianus. Ius ciuile est quod ex legibus: plæbiscitis: senatusconsultis: decretis principũ: auctoritate prudentiũ uenit. Ius prætotium autẽ: quod prætotes inttoduxerunt: adiuuandi: uel supplendi: uel corrigẽdi iuris gratia ꝓpter utilitatem publicam: quod & honotarium dicitur ab honore prætoris sic nominatum. Nam & ipsum ius honoratũ quasi uiua uox iutis ciuilis est. Ne autem omnia hic cumulemus: quæ iuris ciuilis codices habent. Hoc solũ ex Pomponio addemus. Ius autem proptium est quod dicitur ciuile: aut sine scripto quod consistit in sola prudentiũ intetprætatione: ut sunt legis actiones quæ formam agendi continet: aut plæbiscitũ quod sine auctoritate pattum est constitutum: aut magistratuũ edictum. Vn

Ius ꝓpriũ

de ius honoratiũ nascitut: aut senatusconsulta: quod solum senatu consentiente ĩducitur sine lege: aut est principalis constitutio: ut quid ipse ptinceps constituit pro lege: setuetut. Et Mattianus legum lator elegantissimus hanc legũ commendationem a græcis affert: quæ plurimi facienda est. Lex ut Demosthenes orator diffinit: est cui

Lex

omnes hoĩes decet obedite ꝑꝑ multa: & uaria: & maxime quia in omnes lex est: inuẽtio quidem ac donum dei dogma aũt omnium sapientium: correctio omnium uolũtariorum & non uoluntarioꝝ peccatorum: ciuitas compositio communis: ſm quam omnes decet uiuete qui ĩ ciuitate sunt. Et philosophus summæ stoicæ sapientiæ. Crisippus sic incipit librũ suũ quem fecit. Lex est diuinaꝝ: & humanarũ rerum noticia: opottet aũt eam præesse & bonis & malis: & principem & ducem esse: & ſm hoc regula est iustoꝝ & iniustorum: & eoꝝ quæ natura licita sunt: præceptoꝝ quidem faciendoꝝ & prohibitoꝝ nõ faciendoꝝ. Sed iam plæbiscita ostendamus: togationes & sanctiones & quæ legũ species extiterũt. Aulus gellius. Lex est generale iussum populi: aut plæbis rogante magistratu. Plæbiscitum lex quã plæbs non populus accipit: & di

Lex
Plæbisitũ
Rogatiões
Priuilegia

ctæ sunt togationes qa nisi populus aut plæbs toget: non fietet. Priuilegia priuatæ ꝑsonæ cõcessa. Põponius de origine iutis de plebiscitis sic habet. Cũ esset in ciuitate lex. xii. tabulaꝝ: & ius ciuile esset: & leges & actiones: euenit ut plæbs in discordiam cũ pattibus perueniret & secedetet: sibiq; iura constitueret quæ iura plæbiscita uocãtur. Mox cum reuocata est plæbs quia multæ discotdiæ nascebant᷑ de his plæbiscitis: placuit ea obseruari lege Hottẽsia: & ita factũ est: ut intet plæbiscita & legẽ species cõficiendi interesset potestas autem eadem esset. Deinde quia difficile plæbs conuenire cœpit: populus cette difficilius: præ tanta tutba hominum necessitas ipsa cutam rei pub. ad senatum deduxit. Ita cœpit senatus se interponete: & quicquid constituisset obsetuabat᷑. Idque ius appellabatut senatusconsultum. Rogationem esse dicit. Festus pompeius cum populus consulitur de uno plutibusue hominibus: quod nõ ad omnes pertinet: & de una plutibusue tebus: de quibus non de omnibus sanctiatur. Nam quod in omnes homines resue populus sancit lex appellatut. Liuius septimo

Senatuscõ
sultum
Rogatio

in sequenti anno. C. Martio. C. Manlio consulibus denunciatio fœnore a. M. Duellio. L. Vetturio tribu. plæbis rogatio est perlata. & plæbs aliquanto eam cupidius: sciuit accepitque. Plutarchus in Pompeii uita. Catullo uiro clarissimo Pompeii rogationi ne mari præficeretur aduersante: primum tacuit plæbs. Sed postea dicenti parcendum esse huic uiro. Et si eum amisissent in quo spem reposuissent suam: respondit: in te. Et post adeo indignatione commota clamauit plæbs Põpeium præfici

ut coruus superuolans ceciderit. Cicero Lentulo: cũq; Metellum unius tribuni plæbis rogatio me uniuersa res. p. senatu comitante Italia reuocasset. Et item Cicero ad Quintum fratrem. Sed magna manus piceno & Gallia expectatur: ut etiam Catonis rogationibus de Milone & Lentulo resistamus. Quo autem modo plæbiscita: & rogationes: & sanctiones: de quibus breui post dicemus: in tãta populi multitudine suam haberent conficiendi formam pulchrũ atq; etiam necessarium est nosce. Nouissime enim credimus multos qui supra legerint: plæbem ita clamasse uno constantiq; tenore ut coruus superuolans ceciderit: licet uero id tunc & aliquando alias ob nimiã populi affectionem acciderit tamen in cæteris ordo hic erat: qui populum rogaturi erant consules aut tribuni sedilia in locum ordine locanda afferri curabãt: inter quorum ordines maiora quædam fuerunt tabulata: pontes appellara: per quæ uiatores & apparitores publice deputati euntes redeuntesq;: tabellas perferebant singulis dandas ex iis qui considerant: quas cum signatas recepissent ad tribunosq; in suggestum retulissent quid maior sciuisset pars attendebatur. Idq; Cicero ad Athicum scribens: sic indicat. Tribunus plæbis Fusius in contionẽ produxit Pompeium. Res agebatur in foro flaminio & erat in eo ipso loco illo die nundinarum celebritas. Piso aũt cõsul lator rogationis idẽ erat dissuasor. Opere clodianæ pontes occuparant tabellæ ministrabantur: ita ut nulla daretur nisi spondenti: hic tibi in rostra Cato aduolat cõmultitium Pisoni cõsuli mirificũ facit: (si idest cõmultitium) uox plena grauitatis: plena auctoritatis: plena deniq; salutis. Accedit eodem noster etiam Hortensius. Multi pterea boni. Insignis uero opera Fauonii fuit hoc cõcursu optimatum comitia dirimũtur: senatus uocatur cum decerneretur frequentissimo senatu contra pugnante Pisone ad pedes oĩum sigillatim accedente Clodio: ut consules populum adhortarẽtur ad rogationem accipiendã. De sanctione sic habet Cicero in orõne p Cornelio Balbo: primũ sacrosanctũ nihil esse potest: nisi q populus plebsue sanxisset: deinde sanctiones sacrãdæ sunt aut genere ipso aut obtestatione & cõsecratione legis aut pœnæ: cũ caput eius qui cõtrafecerit consecrat᷑. Et priuilegia priuatorũ leges fuisse uidentur: q xii. tabullarũ leges sustulisse. Sic Cicero legum secundo innuit. De promulgatione: de singulis rebus agendis: tum leges præclarissimæ. xii. tabularum duæ: quarum altera priuilegia tolli: altera de capite ciuis rogai cum maximo cõmodo uetat i priuatos homines ferri leges uoluerunt. Idest enim priuilegiũ: ferri. n. ac singulis cẽturiatis comitiis noluerunt. Hinc tractum uidet᷑: ut princeps postea concesserint. Dipplomata quæ singularium uirorum & uicorum priuilegia fuisse tenemus. Cicero dictaturæ Cæsaris perpetuæ tẽporibus Cornelio Balbo Dipploma statim non est datum: quod mirifica est improbitas in quibusdam qui tulissent acebrius. Pansa quidem mihi gratus homo & certus non solum confirmauit. Verum etiam recepit perceleriter se allaturum dipploma & Cice. Athico. Et qaa pueris dipploma sumpseris. Sueto. de Augusto ĩ dipplomatibus libellisq; & epistolis signãdis initio sphinge usus est. Mox imagine magni Alexãdri. nouissime sua discoridis manu sculpta. qua signare cæteri principes cõsueuerũt & de Othone imperatore. Dipplomatibus primisq; epistolis suis ad quosdã præsides Neronis cognomẽ adiecit. Cor. Taci. in Vitellii rebus gestis. Causa fingendi fuit ut dipplomata Othonis quæ negligebantur lætiore nuncio reualescerent. Et Cicero item pro Cornelio Balbo. Mitto dipplomata tota in prouĩcia passim data. Asco. pedianus pxima pdicta uocabula duo sic diffinit actiõe secũda in Verrẽ. Inter syngraphas & alia chyrographa hoc interest: q ĩ cæteris tñ quæ gesta sunt scri

Quomõ rogatio fieret Pontes

Sãctiones Priuilegia

Dipploma Sygraphæ Chyrographa

bi solent:in syngtaphis ẽt contra fidem uetitatis pactio uenit & non numetata quo-
q; pecunia aut non integre numetata: pro temporaria uoluntate hominum scribi so-
lẽt. Et duo itẽ alia prædictis aliqua ex parte similia uocabula. Liuius octauo exhibet
exponenda fœdus. s. & sponsionem: præsertim in populis Romano populo subigen-
dis: non fœdere pax caudina: sed per sponsionem facta est. Supponderunt consules:
legati quæstores: tribuni militum ubi ex fœdere res acta esset præterq̃ duorum fœcia
lium non extarent: & pp necessariam fœderis dilationem: obsides etiam ac equites i-

Fœdus
Sponsio

perati qui capite luctent: si pacto non staretur. Fœdus itaq; erat quod Liuii principio
descriptum porca cæsa pet duos populi Romani fœciales alicui populo fiebat. Spon
sio autem cum petenti accipientique aduersario aliquid solemniter est promissum:
unde: q; longe supta ostendimus: ciuitates fuerunt multæ Romanis fœderatæ: &
multæ pet sponsionem in amicitiam acceptæ. Vnde Cicero pto Cornelio Balbo. In
fœdete gaditano nil erat: nisi ut pia & æterna pax sit. de legibus & eis similibus multa
diximus: quas leges abrogari constat potuisse: nec ullum id fieri posset remedium ad
hiberi. Cicero Athico. Scis. n. Clodiũ sanxisse ut uix aut oĩno non possit: nec per se-
natum: nec per populum infirmati sua lex: sed uides nunquã esse obseruatas sanctio-
nes earum legum quæ abrogarentur: nam si id esset nulla fere abrogati posset neq;. n.
ulla est quæ non ipsa se sepiat difficultatibus abrogationis. Sed cum lex abrogatur il

Lex agra
ria

lud ipsum abrogatur. Legem agrariam ultimo seruauimus loco: quia de ea multi ple-
ni sunt libri & incendium magis urbi Romæ q̃ lex fuisse uidetur: cuius originem q̃ re
motissimam sic libro secundo Liuius ostendit. Spurio Cassio. Publio Virginio con-
sulibus: agrum etnicis ademptum: tum primum lex agraria lata: & tamen libro duo-
desexagesimo Liuius Tiberii gracchi perniciem ob eam legem latam ostendit: cum
. n. Tiberius Numantiã accessurus pet thusciã transiret solitudine liberoꝝ & seruoꝝ
inductione uisa diuitibus factã eam seri e legem aĩum induxit: cuius rei causa id dede
cus Roma incidit: ut aphricanus Scipio æmilianus lumen decusque gloria Romani
nois: qa plebis rabiẽ minus fouere sit usus: noctu in cubiculo credatᷣ occisus: hãc ue

Lex curii
Lex licinii
Stolonis

ro agrariã fieri nõ oporttuisset si priæ leges duæ. M. Curii pria: & Licinii secũda serua
tæ fuissent. Curius. n. post triũphos & terras ĩpctio additas: cẽsuit pniciosum ĩtelligi
ciuẽ cui. vii. iugera agri non cẽnt: q̃ mẽsuta plæbi primũ post reges exactos assignata
fuit. & Licinii Stolonis lex q̃ngenta iugeta excedi uetuit: qua ipse prior fuit reus: qa
filio subornato plus habuit iudicia post leges a q̃bus oriunᷣ ordine poni debẽt: quæ
quãtũ ad nostrã attinet intentionẽ Vlpia. sic abũ de nobis accumulat. Publica iu di-
cia nõ oĩa sunt: ĩ q̃bus crimẽ uertiᷣ sed ea tm̃ q̃ ex legibus publicoꝝ iudicioꝝ ueniũt
ut iulia maiestatis: Iulia de adulteriis. Cornelia de siccatiis & ueneficiis. Põpeia de pi
cidiis. Cornelia de testamẽtis. Iulia de ui priuata. Iulia de ui publica: Iulia ambit⁹. Iu
lia repetũdaꝝ. Iulia de annona: & Paulus itẽ iurecõ. publicoꝝ iudicioꝝ q̃dã capitalia

Iudicia pu
blica
Iudicia ca-
pitalia
Relegatões
Iudicia nõ
capitalia
Cẽtũuira-
lia iudicia

sunt q̃dã nõ capitalia: capitalia sunt ex q̃bus pœna mortis aut exiliũ est: hoc est aqua:
& igni ĩter dicto. Per has. n. pœnas eximiᷣ caput de ciuitate. Nã cætera nõ exilia sed re
legatiões ꝑptie dñr. tũc. n. ciuitas retineᷣ. Nõ capitalia sunt ex q̃bus pecũiaria: aut ĩ
corpus aliq̃ coertio pœna est. Hæc ãt iudicia maiori ex pte ap̃ cẽtũuiros habita fuisse
uidẽus de quo iudicio Festus Põ. sic hẽt. cẽtũuiralia iudicia a cẽtũuiris dicta sũt. Nã
cũ eẽnt Romæ. xxxy. tribus q̃ & curiæ dictæ sunt: terni ex singulis tribubus sunt ele-
cti ad iudicandũ: q centũuiri appellati sunt licet quinq; pluresq̃. c. essent quo facilius
noĩaretur. Iudicioꝝ tamẽ summã Cice. pto domo sua ad põtifices breuiter sic expõit.

Hoc est deniq; proprium libere ciuitatis: ut nihil de capite ciuis aut de bonis sine iudicio senatus: aut populi: aut eorũ qui de quaq; re constituti iudices sint: detrahi possit & infra. Moderata iudicia populi sunt a maioribus constituta: primum ut ne pœna capitis cum pecunia coniungatur: deinde ne indicta die quis accusetur: ut ter ante magistratus accuset intermissa die qua mulctam irrogat aut iudicet: quarta sit accusatio trinũdinum pro dicta die iudicium sit futurum. Et cum iudiciis litigium est cõiunctum: de quo Cicero in Verrem actione quinta. Eiusmodi res publica debet esse & erit ueritate iudiciorum constituta: ut inimicus neq; nocenti deesse possit: neq; obesse innocenti. Quarum litiũ actiones fuisse constitutas cum alibi legum latores: tũ Cicero habet oratione pro roscio amerino in hæc uerba. Sunt iura: sunt formæ de oĩbus rebus constitutæ: ne quis aut in genere iniuriæ: aut ratione actionis errare possit. Expresse sunt. n. ex uniuscuiusq; damno dolore incõmodo calamitate iniuria publica. Hæ a prætore formulæ ad quas priuata lis accomodatur de qua actione idem Cicero oratione pro Aulo Cecinna. At. n. si prætor is qui iudicia dat nunquã petitiori pscribit qua actione illum uti uelit. Vera autem fuit uirtus Romana ĩ qua nullus a iudiciis eximi potuit. Liuius undequadragesimo. Duo perilii diem Scipioni aphricão dixerũt. Duæ maxime orbis terrarum urbes ingrate uno tempore inuentæ sunt. Romana ingratior: siquidem uicta Carthago: uictum Hannibalem in exilium expulit: sed Roma uictrix uictorem aphricanũ expulit. Alii dicebant ciues: minime unum tãtum meruisse ciuem: ut debuerit legibus interrogari non posse. Nil tam æquandæ libertati esse q̃ potentissimum queq; posse dicere causam & infra. Non alius antea quis q̃ nec ille ipse Scipio consul censorue maiore omnis generis hominum frequentia: q̃ reus illo die in forum est deductus. Plutarchusq; in Gracchoꝝ uita: si quis capitali iudicio accersebatur & non ueniret ad se defendendũ. tum eum domi ante ianuã consistens præco tuba citabat. Tantaq; fuit romanæ ciuitatis grauitas ut licet iudicio (sicut diximus) subiici possent. omnes quãtumuis maximi: nullus tamen a paucis iudicibus etiam centumuiris ad exterminium nisi per uniuersam ciuitatem idest comitiis adduci poterat. Cicero pro. P. sextio satis legibus & duodecim tabulis sancitum est: ut de capite nisi centuriatis comitiis rogari non possit: & infra nõ posse quemq̃ de ciuitate tolli sine iudicio de capite non modo fieri sed ne iudicare quemq̃ posse nisi centuriatis comitiis. Noniusq; Marcellus scribit. Capital dici iudicium periculumq; capitis. Et Cicero pro domo sua ad pontifices. Quid esset id capitis periculũ sic edocet. Qui erant rerum capitalium condemnati: non prius hanc ciuitatem amittebant: q̃ erant in eam recepti: quo uertendi hoc est murandi soli causa uenerant. id autem cũ esset faciendum non ademptione ciuitatis: sed tecti & aquæ & ignis interdictione faciebant: quid uero fuerit hæc interdictio: de qua etiam supra legum latores dixerũt: Festus Pompeius per similitudinem uetusti moris nuptiarum de quo infra dicemus ostendit. Nouæ enim nuptæ quamprimum mariti domum ingrediebatur aqua: & ignis a sponso per manus tradebatur: significante omnem uitam: de cætero utrique futuram communem. Quod duobus illis elementis maxime humana indigeat uita: pariter ei quem Romana ciuitate pellebant aqua: & igni interdicebant: cum communione omni ciuitatis priuatum significantes. Cicero philippicorum primo. Et q de ui: item de maiestate damnatus sit aqua & igne interdicebatur. Plinius ad Cornelium Minutianum scribens dicit eos quibus aqua & igni interdictum erat: caruisse omni togæ iure. Quid autem inter prædictam aquæ: & ignis interdictionem oium

actões litiũ

Nullũ a paucis iudicibus potuisse cõdẽnari de capitali pœna

Capital

Capitis pĩculũ quid

Interdictio aquæ & ignis

Exules. Exiliũ triplex

maximam omnium aduersionem & exiliũ deportationẽ: & alias pœnas interesset ali
qua ex parte dicendũ est. Exules Nonius Marcellus sic diffinit. Exules dicũt extra so
lum. Sed Martianus exiliũ triplex est: ut certorũ locorũ interdictio: aut lata fuga: ut
oĩum locorũ habitatio interdicat præter tertium locũ: aut insulæ uinculũ idest rele-
gatio in insulã. Et tñ aliqñ coniunctũ fuisse uidetur exiliũ aquæ & ignis interdictio-
ni. Liuius. xxv. plæbiscitũ in posthumium pergensem publicanũ. M. Posthumius si
ante kalendas Iunias non prodisset: citatusq; eo die nõ respõdisset: neq; excusatus es
set: uideri eũ in exilio esse: bonaq; eius uenire: ipsi aqua & igni interdici: fuit ẽt quod
dam quasi uoluntatiũ exilium legatio libera quæ non nisi iurisconsultoribus atq; præ

Legatio libera

toriis concedebat: ut. s. ad aliquas euntes prouincias eis diffinitas partem deferrent
in signum quibus magistratus utebant: sicq; cum proprias curarent res & interea ab
æmolorum hostiumue in te. p. suorũ conspectu parumper se subtraherent: in honore
apud prouinciales ac reuerentia erant. Cicero Quinto fratri Asiæ pro p̃tori. illud ãt
q; cupit Claudius est legatio aliqua si minus per senatũ per populũ libera: aut bellati
um: aut broicarũ: aut utrunq;. Item Cicero Athico. Dedi litteras: legatione mihi op9
est: honestior est uotiua: & habent liberæ legationes diffinitum tẽpus lege Iulia: nec
facile addi potest. Brutus Bruto suo & Cassio cũ in his angustiis uersaret placitum est
mihi ut postulatẽ legationem liberã mihi reliquisq; nostris ut aliqua causa proficiscen
di honesta: quæreretur: tñ paulo post futurum puto ut hostes iudicemur: aut aqua &
igni interdicatur. Cicero cornificio. C. Auitius negociorum suorum causa legatus ĩ
aphricã legatione libera. Tertium item genus exilii & quidem iustissimũ fuit: de quo
Suetonius in Tiberii uita sic habet. Fœminæ famosæ: ut ad euitandas legum pœnas
iure ac dignitate matronali exsoluerent: lenociniũ profiteri cœperant. Et ex iuuen-
tute utriusq; ordinis profligatissimus quisq;: quo minus in opera scænæ harenæque
edenda. S. C. teneret: famosam iudicii notam sponte subibat. Eos easq; oẽs ne quod

Exilii gẽus

refugiũ in tali fraude superesset exilio affecit. Pœnas pendere qui pecunias condem
nati soluebant. Festus Pompeius inquit: quia ob delictum pecuniã penso ære pende
bant. Sed ob capitalia facinora quæ essent punitiones Vlpianus de ædili edicto. Ca
pitalem fraudem admittere est tale aliquid delinquere: pp quod capite puniendus sit
Veteres enim fraudem pro pœna ponere solebant. Capitalem fraudem admisisse ac-
cepimus dolo malo & per nequitiã: cæterũ si qs errore: si quis casu fecerit cessabit deli-
ctum. Vnde Põponius ait: neq; puerũ: neq; formosum capitalem fraudem uideri ad-
misisse. Et Calistratus de pœnis capitalium pœnarũ fere isti gradus summum suppli-

Pœnas pẽdere. Punitio capitalis. Fraus pro pœna

ciũ uidet esse ad furcã dãnatio. Viui crematio: item capitis amputatio: deĩde pxima
morti pœna. Metelli coercitio post deinde in insulam deportatio: cæteræ pœnæ ad ex
timationẽ: ad capitis periculũ ptinẽt: ueluti relegatio ad tps: uel ĩppetuũ: uel in ĩsulã
uel cum in opus quis publicum datur ad tempus: uel cum fustium cæsui subiicitur.
Modestinus autem de uerborum significatione duo ex uerbis supradictis sic corrigit
Capitalis licet latinæ loquentibus omnis causa existimationis uideatur: tamen ap-
pellatio capitalis: mortis: uel amissionis ciuitatis intelligenda est. Et depoitatos id-
est quibus aqua & igni interdictum est fidei commissum relinquere non posse Vlpia
nus inquit. Et quod supra dictum est. De existimatione sic paulus exponit. existima-

Existĩatio

tio est dignitatis læsæ status: legibus ac moribus comprobatus. Qui ex delicto nostro
auctoritate legum aut minuitur: aut cõsumitur circa statum dignitatis pœna plectit.
Sicuti cum relegatur quis: uel cum ordine mouetur: uel cum prohibetur honorib9

publicis fungi: uel cum plæbeii fustibus cædic. pœnæ tñ præter supradictas a princi pibus uariatæ fuerunt. Galbam. n. scribit Suetonius Nūmulario pecunias nō fide uer fanti manus amputauisse: mensæq; eius affixisse. Et tutorem qui pupillum cui substi tutus heres erat: uenenis necasset: cruce affecisse. Pœnas facinorosorum Cæsarem au xisse sic scribit Suetonius. Cuncta collegia præter antiquitus instituta distraxit. Pœ nas facinorosorum auxit & cum locupletes eo facilius scelere se obligarent: quia cum magnis patrimoniis exultarent: patricidas (ut Cicero ait) bonis oibus: reliquos dimi dia parte mulctauit. Quia uero delatores pœnis infigendis causam sæpenumero fo mentūq; addiderant eos Titus Vespasianus princeps optimus accerrime infecutus ē de quo sic scribit Suetonius. Inter aduersa tempor & delatores erant ex licentia ue teri: hos assidue in foro etiā flagellis ac fustibus cæsos ac nouissime traductos per am phitheatri arenam: partim subigi ac uenire iussit: partim in asperrimas insulas aduehi & post eum Domitianus frater Fiscales calūnias magna calumniantiū pœna repres sit. Ferebaturq; uox eius: princeps qui delatores non castigat irritat Antonius uero pius. Delatores si non probarent: capite affecit: si probarent delato pecuniæ præmio dimisit infames. Accusationes aūt quæ iure recte & ordine in iudiciis fierent. Et si mi norem defensione gratiam habuerunt: sua tñ laude non caruerunt: dūmodo nimis accusatoris uitibus non inniterent. Cicero pro Murena. Sæpe hoc maiores natu di cere audiui: hanc accusatoris eximiam uim & dignitatē plurimū Lucio coctæ profuis se. Noluerunt sapientissimi homines qui tum rem illam iudicabant: ita quemq̄ cade re in iudicio: ut nimis aduersarii uiribus uideref abiectus. Semper in hac ciuitate ni mis magnis accusator opibus & populus uniuersus & sapientes in posteri um prospi cientes iudices restituerunt. De accusatione igiť & defensione quæ in iudiciis capita libus fierent dicturi: multa & uaria prius discurrere pgemus quæ in ipsis iudiciis fre quentia raro alibi q̄ in Ciceronis orationibus inueniunť. Primumq; qualiter accusa tores internoscant Marcianus ad. S. C. Turpilianum sic docet: accusator temeritas tribus modis detegitur: & tribus pœnis subiicitur: aut. n. calumnianť: ut præuaricā tur: aut tergiuersanť. Calūniari est falsa crimina intēdere. Præuaricari est uera crimia absc ōdere. Tergiuersari in uniuersum ab accusatiōe desistere. Qui accusati dicta die causam dicturi corā populo erāt: accusatoribus respōsuri in for ueniētes sub rostris rei stabāt: nec erat tā bonus: tā integer: & magnæ famæ uir: qn sub ipsum causæ initi um: multitudis ad audiēdū cōuenietis plerūq; adolescētiū cōuitiis laceraref. Li. un de quadragesimo. Tri. plæ. eo tpe. T. Sempronius Giacch⁹ erat cui minime cū Scipio ne cōueniebat is cū uetuisset nomē suū decreto collegar ascribi tristiorēq; oēs iniam expectarēt ita decreuit. Cū. L. Scipio excuset morbū eē causæ fratri: satis id sibi uide ti. sc. P. Scipione priusq̄ Romā uenisset accusari nō passum: tū quoq; si se appellasset auxilio: rei & futur ne cām dicat: ad id fastigiū rebus gestis: honoribus po. Ro. P. Sci pio. deor hoīumq; cōsensu puenisse: ut sub rostris reū stare: & pbere aures adolescē tiū cōuitiis po. Ro. magis deforme q̄ sibi sit. Oberat āt multū integritati iudicior cor ruptelæ cōtra legē de donis & mune ribus nō accipiēdis factæ. Vñ Plutar. in pōpei ui ta largitiōis semp plurimū obfuerūt. & Sene. epistola duodecētesima ironice. Credat aliqs pecuniā fuisse uel satā in eo iudicio in quo reus erat Clodi. ob id adulteriū qd cū Cæsaris uxore cōmiserat: uiolatis religiōibus eius sacrificii qd p populo fieri dicitur sic submotis extra cōspectū oibus uiris: ut picturæ quoq; aialiū masculor cōteganť.

De pœna uariatione

De accusationibus
De accusatoribus Calūniari Præuaricari
Tergiuersari
De accusatis

Corruptelæ iudiciis

Cicero pro Aulo Cluentio. Staleius ille biennio anteq̄ causam bonorum Staphinei attollere recepisset: sexcentis millibus nummum se iudicium corruptum esse dixerat & ista in consilium erant ituri iudices. xxxiii. sententiis decem & sex absolutio cōfici poterat. xl. nūmum in singulos iudices distributa sunt. In causis autem siue accusatio in tentanda esset: siue defensio quaerenda: patrono & aduocato opus fuit. Festus aūt dicit patrocinia appellari coepta sunt: cum plebs distributa est inter patres: ut eorū opibus tuta esset. Et Pompeius de uerborum significatiōe. Aduocatos accipere debemus omnes omnino qui causis agendis quoquo studio operant: nō tū qui pro tractu nō affuturi causis accipere quid solent: in aduocatorum numero erunt. Et Cicero pro Aulo cluentio. Erat enim Romae summa copia patronorum: hominum eloquentissimo rum atq; amplissimorum qui patroni: cum causas agetent oratores sunt dicti. Festus. n. inquit Orare antiqui dixerūt agere. Vnde & oratores causarum actores & oratores qui nunc legati Populi Romani mandata peragerent. Vnamq; familiam Romae dicit fuisse Plinius curionum: qua tres continui fuere oratores. Vim autē eloquentiae oratorum fuisse in ciuitate libera maximam: non est nostrū nunc differere: sed uidemus eam principū temporibus dignitatem suam: parua ex parte retinuisse. Plinius enim orator historici nepos Romano scribēs: distringor centumuiralibus causis q̄ me exercent magisquam delectant: sunt. n. pleraeq; paruae & exiles: raro incidit uel personarum claritate uel ingenii magnitudine insignis: ad hoc perpauci cum quibus iuuet dicere: caeteri audaces atq; etiam magna ex parte adolescentuli obscuri ad declamandū huc transierunt: tam irreuerenter & temere: ut mihi attilius noster expresse dixisse uideat: sic in foro pueros a centū uiralibus causis auspicari: ut ab Homero in scholis. At me hercules ante memoriam meam ita maiores natu solebat dicere: ne nobilissimis quidem adolescentibus locus erat: nisi ab aliquo consulari producerent̄ tāta ueneratione pulcherrimum opus colebat. Facit uero Plinius: quem nunc in manibus habemus: ut unum dicamus ad oratorum orationumq; materiam plurimū spectās. orationes. s. a Cicerone & multo magis a caeteris oratoribus: aliter habitas dictasq; fuisse q̄ nunc scriptas habeamus. Ipse enim Plinius Cornelio Tacito scribens oratori item suae aetatis praestantissimo sic dicit. Et Ciceronis orationes pro Murena pro Vareno in quibus breuis & nuda quasi subscriptio quorundā criminum solis titulis indicat. Ex his apparet: illū multa dixisse: cum ederet omisisse. Idem pro Cluentio ait se totā causam ueteri instituto solum perorasse: pro Cornelio quattiduo egisse. Ne dubitare possimus: quae per plures dies ut necesse erat latius dixerit: postea recisa & purgata in unū librū grandem quidem. Vnum tū coarctasse. Et idem Cicero sic Bruto suo accidisse cōmemorat: qui concionem a se habitam non prius ediderit q̄ ab ipso Cicerone correcta fuerit. Dolobellae enim sic scribit Brutus uero mihi misit ad me orationem suam in cōtione capitolina habitam: petiuitq; a me ut eam corrigerem anteq̄ ederet. Est aūt cum scripta elegātissime: tum sententiis uerbisq; ut nihil melius potuerit. Et duo uerba Festus exponit aliqū nobis in hac causarum materia usui futura. Cognitorem esse dicens: qui litem alterius coram eo cui datus est tractat: procuratorem autem absentis noīe actorem fieri. Nonius uero noxam esse leuem culpam: noxia n ocē tia. Et Cicero legum secūdo. De capite: pecuniis: de ambitu legis: quae non magis iudiciis q̄ uerbis sancienda sunt adiungitur noxa poena par esto: ut in suo uicio quisq; plectatur: capite auaricia: mulcta honoris: cupiditatis ignominia sanciat̄: & mulctā

Varro

Patroni Aduocati

Orare Oratores

Oratōes ab oratoribus aliter in iudiciis di ctas q̄ nūc habeamus

Cognitor Procurator Noxa Noxia

Mulcta

Varro de agricultura ex uetere instituto bobus: & ouibus fuisse dicit. cum tamen Plinius dicat in decernenda mulcta bouem priusquam ouem fuisse acceptum Liuius in quito scribit. Consules. L. Papirium Cassium. L. Iuliũ tulisse legem. De mulctarũ estimatione. Post prædicta carcer & alia puniendis facinorosis instituta loca sequuntur. De carcere Cicero oratione in Catilinã secunda. Sentiet esse carcerẽ quem uindicẽ nefariorũ ac manifestorum scelerũ maiores nostri esse uoluerũt. Et latumias q̃ carceris loco Romæ fuerũt. Asconius secũda actione ĩ Verrem ĩquit. Carcerem siracusis fuisse. quod lĩgua siculorũ loca ex quibus lapides excauabant sic dicunt. Ergastulũ uero dicit Placidus grammaticus dici a græco ubi damnantur noxii ad aliquod opus faciendum: ut solent gladiatores & qui exules marmora secãt. Culleumq; dicit Placiades genere masculino dici saccum ex corio factũ ĩ quo paricidæ cũ simia: & gallo & serpente inclusi in mare proiiciũtur. Nonius autẽ Marcellus uerba hæc numerat. Facinorosis in potestate cum eorum ĩcõmodo cõtinentis Numellas ligneas compedes: pedicas: boias: neruos: catenas: Et Festus põpeius magisq; diffuse Aulus gellius: Brucianos dicũt olim fuisse q̃ seruilia oĩa apd magistratus exercẽtes sontes uerberabãt: qd. n. Brucii & Rõanis p Hãnibale rebellauerũt: & diutissime in rebelliõe perseuerauerũt: Romani eis in potestatẽ receptis hanc iusserũt notam: ut a nemine alio q̃ bruciano homĩe prædicta exerceri facerẽt magistratus. Sub corona dicit: Aulus gellius dici consueuisse uendi captiuos in seruitutem: quia consueuerint uenundari corõati: in signum expositionis suæ in uenditionem. Plinius uero alium ĩ prædictæ re morem seruatum fuisse cõmemorat: Harenam inquit esse uillissimam & albam qua pedes transmare aduectorũ qui uenales exponerentur denotarent. Additq; Publium Liciniũ Satyræ scriptorẽ: Consobrium eius Manliũ astrologũ: & Antonium grãmaticũ Tiberiumq; oretẽ ea harena pedes habuisse notatos. Sed maiori nobis miraculo est: q̃ idẽ Plinius de aliis seruis dicit: qui nullo sicut prædicti ĩgenio freti: sed quadam debaccahantis fortunæ iniuria: proscriptorum pulsorũ patria ciuiũ Romanorum sanguine: & opibus ditissimi a magnaribus suis fuerunt effecti. Suntq; hi Chrisogonus Syllæ: qui Roscium amerinũ ĩpetiit: Amphion. Qu. Catuli: hilarus Antonii. Menas & menagritus sexti Pompeii: hi namq; qritũ proscriptorũ sanguine ditati Prætoria dignitate ornati fuerũt nisi: tm̃ de laureatis fascibus fortuna pmisit his qui creatis pedibus aduenissent: Ad hanc fortunæ ĩsolentiam allusit Iuuenalis: nuper ĩ hanc urbem pedibus qui uenerat albis. Sed contra licet inspicere: & mirari eos qui a nobilitate diutiis doctrina & fastu ad calamitatem maximã deciderũt: Seneca epistola quarta: de Põpeii capite inquit Pupillus & spado tulere sentẽtiam: de Crasso crudelis: & insolens parthus. Cæsar iussit Lepidum dextro tribuno præbere ceruicem: ipse coactus præstitit. Et Oppimius qui primus in consulatu dictatoris obtinuit missus ad Iugurtham pecunia corruptus & condẽnatus infamis cosenuit. Q. Cepio prætor triumphalis pontifex maximus senatus patronus appellatus in publicis uinculis obiit: cuius cadauer in scalis gemoniis diu iacuit populo inspiciẽdum. L. Scipio post speciosissimum triumphum de rege Antiocho ductum perĩde ac ab eo pecuniam accepisset damnatus est. Sed iam nimis uariorum fortunæ morum mutatio ad impertinentia huic loco traxit: ad uerba redeamus licet sparsim corrigenda: quotum ignoratio causarũ siue accusationis siue defensionis declarationem cui nos attigimus impedire posset. Seruos primum de quibus aliqua superius sunt inchoata & ab eis dependentia attingamus. Florianus iureconsultus seruos ex eo appellatos dicit: q; impe-

De carcere

Latumiæ

Ergastulum

Culleus

Bruciani

Sub corona serui uendebantur

Pedes transmare aduectorũ: creta notari solitos

Qui ex seruis ditissimi sint effecti.

Qui ex magnis calamitosi effecti

Seruus

Dies Festus seruorum

ratores captiuos uendere iubent: & per hoc seruare nec occidere solent: & uenale ius
dixit: seruum tam ueteratorem q̃ nouitium dici posse: sed & ueteratorem non spacio
seruiendi sed generẽ: & causa estimãdũ: nã quicũq; ex uenalitio nouitiorũ emptus ali
cui ministerio præpositus sit: statim eũ ueteratorũ numero eẽ. Et Aulus gellius scri
bit. Pileati serui cũ uenderenť dominum nihil præstare debere. Et seruorum diem fe
stum fuisse Vult Festus Pompeius idibus Augusti: quia eo die rex Tullius filius an
cillæ: ædem Diãæ dedicauit: De qua Plutarchus in problematibus sic habet. Idibus
sextilibus diẽ festũ agunt serui & seruæ: uxores aũt capita purgare & lauare consueue

De fide seruorũ ĩ dominos

rũt propter Seruiũ regem quem eo die serua natum ferunt capitis uero lauatio ab an
cilis cœpta ad liberas quoq; peruenit: Quorũdam ex seruis magnam fuisse fidei cõstã
tiam traditũ est: Antonium enim oratorẽ stupri accusatũ: seruus acerrime tortus nõ
prodidit: licet conscius. Antistius restio seruum uehementius punierat & tamen is a
triumuiris proscriptus fugiens: a seruo liberatus est qui sene forte quodã obuio inter

Qui ex seruis periculosi fuerĩt in dños

fecto in rogumq; posito & cremato: superuenientibus persecutoribus Restionẽ ibi
crematũ ostẽdit: Fuere tamen ex seruis nõnulli magnæ periculosæq; dominis proter-
uiæ. L. Crassus tribunus plæbis. C. Carbonem accusauerat ad populum: seruus car-
bonis scrinium ad tribunum detulit: in quo multa inueniri poterant accusationem
adiutura. Crassus seruum catenis ligatũ cũ scrinio intacto remisit. Cicero pro Deio-
taro. C. Domitius Tribunus plæbis. M. Scaurũ accusare ĩstituerat seruus Scauri ad
illũ accessit: multa accusationi subministraturus: quem ille ligatũ ad Scaurum misit.
Vnde prudẽter egisse uidetur Augustus: quẽ Suetõius scribit: aduertisse ne unquã
seruus uinctus tortus ue ullo libertatis genere ciuitatẽ adipisceretur. animaduerten
dum aũt esse ĩ seruos proteruos: Cicero pro Deiotaro orãs sic dicit. Nã ista corrupte-

Animaduertendũ ĩ seruos ꝓteruos

la serui si nõ mõ impunita fuerit sed e contra auctoritate approbata: nulli parietes no
strã salutem nullæ leges: nulla iura custodient. Vbi enim illud quod intus est atq; no
strum impune euolare potest contraq; nos pugnare: fit in dominatu seruitus in serui

Furcifer

tute dñatus. & puniẽdorũ seruorũ modũ Plutarchus in prolematibus sic tradit. Cur

Seruos priuati' & publice piculosos

in Furto aut alio flagitio deprehensos furciferos appellant: an maiorum diligentiæ
hoc quoq; certissimũ signũ est quia seruos in tali errato dep̃hensos lignũ quod currui
subest (furcã appellarũt) collo per uiciniã deferre curabãt ut ab oĩbus euitaretur tã

Claudius Cæsar humanus in seruos

q̃ flagitiosus: fuerũt aũt nõ solũ pniciosi priuati sed & publice periculosi. Nã Li. lib.
tertio tradit. Exules seruosq; ad quattuor milia & q̃ngentos duce Apio Herodonio
sabino nocte capitoliũ atq; arcẽ occupauisse: cõfestimq; factã ĩ arce cædẽ eorꝫ & bella

Serui quomõ liberi fierent

serui excitauere seruilia: de q̃bus dicẽdi aliud tp̃s erit. Et tñ hũanitate ĩ seruos utẽdũ

Vindicta

esse alii principes uoluerũt. Claudiũ enim refert Suetonius cum q̃dã ægra & affecta
mancipia in insulã æsculapii tædio uidendi exponerẽt oẽs qui exponerentur liberos
esse sanxisse: nec redire in ditionẽ domini si conualuissent: & si quis necare mallet q̃
exponere cædis crimine teneri. Hadrianusq; seruos a dominis occidi uetuit: eosque
iussit damnari p iudices si digni essent de his uero qui liberi fuerint multa sũt scripta
quorꝫ pauca colligemus. Nonius Marcellus scribit. Eos qui liberi fiebãt caluos fuis-
se raso capite: Quorꝫ liberationis modũ Li. in. ii. sic docet. Præmium indici prodito-
ris: pecunia ex ærario libertasq; & ciuitas data. Ille primũ dicitur uĩdicta liberatus q-
dã: uindictæque nomen tractum ab illo putant: uinditio ipsi nomen fuisse. post illũ

Tiro Ciceronis libertus

obseruatum ut qui ita liberarẽtur in ciuitatem accepti uiderẽtur. & libertos multos
dominis fuisse charissimos uidemus: ĩ quis semp prius est numerãdus Tiro Tullius
Ciceronis

Cicerõis libertus uir elegantissime doctus: dignus ĩgenio Ciceronis minister adiutor que fuit: adeo ut multa eius auxilio uel aucta & correcta: uiuo Cicerone: uel eo defũcto collecta & ordinata sint habita: quæ periissent. Vnde ad athicum Cicero ipse scribens: De Tirone uideo tibi curæ esse: quem quidẽ ego & si mirabiles utilitates mihi præbet cum ualet ĩ omni genere uel negociorum uel studiorum meorũ: tamẽ præter humanitatem & modestiam malo saluum q̃ propter usum meum. Et Plinius orator unũ habuisse libertum quem dilexit Paulino scribens sic idicat Est mihi semper ĩ animo hoc nomen patris familiæ: quod si essem nũc asperior & durior frãgeret me infirmitas liberti mei zosimi: est homo probus: & officiosus: litteratus: ars cuius: & quasi in scriptio comedus utit̃ cithara parua: ultra quã comedo necesse est. Et Vatinius imperator Asiæ proconsul Ciceroni sic scribit. Dicitur mihi tuus seruus anagnostes fugitiuus eum nardacenis esse. De quo tu nihil mihi mãdasti. Ego tamen terra marique ut conquireret̃ permandaui. Et profecto tibi eum reperiam. Et ipse Cicero ad Quintũ fratrem Asiæ proprætorem. Esopi tragedi familiaris seruus tibi notus aufugit. Plato q̃dam sardianus hominem comprehẽdit: & in custodiam ephesi tradidit: sed in publicã custodiam an in pristinum non satis ex eius litteris intelligere potuimus. Melius te autẽ loco seruos aliquando fuisse habitos: Liuius in nono sic ostendit. Gracchus uolonis qui militauerant libertatem iis qui caput hostis retulissent. supliciũ seruile his qui loco cessissent promisit. Liberato postea beneuentum perduxit: ubi a ciuibus epulo per singulorum domos parato: epulati sunt. Voloni omnes capite lana albo tecto: partim accubãtes qui probe egerant: partim stantes qui ignauiam fecessent epulati sunt. Tradit Suetonius Tiberium Cæsarem Libertinos q̃ se pro ciuibus Romanis agerent publicasse: Ingratos & de quibus patroni quærerent̃ reuocasse ĩ seruitutem: aduocatisq; eorum negauit se aduersus Libertos ipsorum ius dicturum. & Cornelius tacitus scribit Nerone imperante de manumissis in seruitutem propter ingratitudinem reuocandis in senatu actũ. & manumissionis formã Festus talẽ tradit. Manumitti seruus dicebatur cũ dominus eius aut caput eiusdem serui: aut aliud mẽbrũ tenens dicebat hunc hominẽ liberum esse uolo: & emittebat cũ e manu: proximi uero abiectione & utilitate serui sex his qui nefcebantur liberi: abscissi: Lenõesq; sũt habiti. Nã. M. æmilius Lepidus Genutio matris magnæ deum Gallo hereditatem relictã abstulit: idignum ducens: ut qui sponte abscissus: neq; uir esset: neq; mulier: hereditatem subiret alienam. prohibitumq; senatusconsulto: ne abscissi sua psentia petẽdi iuris prætextu: tribunalia inquinarent. Qu. que Metellus prætor urbanus Vetilium Lenonem in causa testamentaria succumbere fecit nulla ratione alia: q̃ quia cũ pro uiro habendum nõ cẽsuit. Viliora quæq; superius ĩ omni ciuium corpore seruos libertos: abscissosque lenones attigimus: digniori conditioni & eius origini doctrinarum & litterarum: quæ omnis uirtutis fomites semper fuerũt: cultoribus manũ apponere libet. eritque a Cicerone principium: quem tanti litteras ac doctrinæ esse fecerunt ut Plinius & eum imitatus Aurelius Augustinus affirment solum in rebus humanis fuisse cuius ingenium Romano imperio sua magnitudine: & excellẽtia par sit habitũ. Is enim pro Aulo archia poeta orans sic habet. Ego multos homines excellẽti animo ac uirtute sine doctrina naturæ ipsius habitu ꝓpe diuino per se ipsos & moderatos & graues extitisse fateor: etiam illud adiungo sæpius ad laudem atque uirtutem naturam sine doctrina: q̃ sine natura ualuisse doctrinam. Atq; idẽ ego contendo cum ad naturã eximiam atq; illustrem accesserit ratio quædã confirmatioq; doctrinæ:

Zosimus Plinii libertus

Mãumissio

Cautũ ne abscissi petendi iuris prætextu tribunalia ascẽderent

De litterarum laudibus

tum illud nescio quid præclarum atq; singulare solere existere. Litteras autem posteritatis causa repertas fuisse: quæ subsidio obliuioni eē possint: ide Cicero p Publio Sylla ad iudices dixit. Et in prædicta pro Archia oratione: pleni sunt libri: plæne sapientium uoces: plæna exemplorum uetustas: q̄ iacerent in tenebris omnia: nisi litterarum lumen accederet: hinc maximo semp in precio cum alia uatū scripta: tum in primis historia fuit unde Plinius Capitoni. Diebus ac noctibus cogito si qua me quoque possim tollere humo id enim uoto meo sufficit: illud supra uotum: uictorque uirum uolitare per ora. Sed satis est q; prope sola pollicetur historia: orationi enim: & carmini parua gratia nisi eloquētia est summa. Historia quoquomō scripta delectat. Sunt enim hoies natura curiosi: & quamlibet nuda rex cognitione capiuntur. Cicero autem ipē & si i libris de oratore & de legibus historiam summis extollit laudibus quanti ipsam fecerit ad Lucium Luceium scribens sic ostendit. Ardeo cupiditate incredibili neq; ut ego arbitror reprehendēda nomen ut nostrum scriptis celebretur tuis: & īfra: neq;.n. me solū cōmendatio posteritatis rapit: sed etiam illa cupiditas: ut uel auctoritate uel iudicio beniuolentiæ tuæ uel suauitate īgenii uiui perfruamur & item infra. Vnus enim Xenophontis libellus in Agesilao rege laudando: facile omnes imagines hominum statuasq; superauit. Placet enī Hector ille mihi Neuianus q non tm̄ se laudari lætatur: sed addit etiam a laudato uiro. & Plinius orator Ciceronis imitator: ad Maximum. Quid enim publice lætus: q̄ clarissimos iuuenes nomen: & famam ex studiis petere: Et ad Cornelium tacitum. Equidem beatos puto qbus deorum munere datū est: aut facere scribenda: aut scribere legenda. Beatissimos quibus utrumq; hox. Et Caninio ruffo. Hoc quicquid est tpis futilis & caduci si non datur factis. Nam horum materiam aliena manu: certe studiis pferamus. Et quatenus nobis denegatur diu uiuere: relinquamus aliqd quo nos uixisse testemur. Scribens uero Plinius ad Cornelium tacitum de eius perpetuitate historiarum uaticinatus: id a Tacito ipso postulat. qd Cicero petiit a Luccio. Auguror: nec me fallit augurium: historias tuas inmortales futuras: quo magis illis inseri cupio. Nam si esse nobis curæ solet: ut facies nostra ab optimo quoque artifice exprimatur: non ne debeamus optare: ut operibus tuis similis scriptor prædicatorq; contingat: Sed quod ad Cornelium Priscum scribens inquit ipse Plinius: ita ab eo tempore fieri desit ut nullos a mille annis: aut paucos ætate nostra scriptores præsertim historiarum fuisse constet. Inqt enī fuit moris antiquitus eos uel qui singulorū laudes uel urbium scripserunt aut honoribus: aut pecunia ornare: tam & si quid haberi pōt dariq; maius: q̄ gloria & laus: & æternitas: Et certe licet pecunia raro donati sint scriptores: gloria tamen & laude nū q̄ caruerūt. De qua re aliqua hic colligemus: siue doctrinam: & litteras: siue ornatos ob illas uiros contingentia. Plutarchus in problematibus inquit herculi: & musis cōmunem statutū fuisse sacrorū cultum: quia Hercules Euandrū litteras docuisse perhibetur: bono quidem exemplo ut hospites amicos doceat: & propinquos. Per q̄ autem tempora scriptores Romæ esse cœperint Aulus gellius sic edocet. Anno urbis conditæ quadringentesimo nonagesimo bellum primum punicum indictum annis inde uiginti pax facta: quo anno Liuius poeta fabulas primum Romæ dedit. Et paulo post Ennius: poeta fuit qui anno ætatis sexagesimo septimo duodecimum annalem scripsit. Anno quīgentesimo urbis. Neuius poeta fabulas apud populum dedit. qui stipendia fecit in primo bello punico. annis inde quindecim secundum bellū punicum paulo post. M. Cato orator & Plautus Floruerūt: Diogenesq; stoicus: Carneades

[Marginal notes:] Historiæ quoquomō scriptæ delectant — Per quæ tēpora scriptores Romæ eē cœperint

neades & Critolaus Romam uenerunt. Vetustior tamen prædictis notitia litterarũ fuisse uidetur in libris Hetruscorum: quos rituales appellatos: Festus continuisse dicit: quo ritu urbes condantur: aræ ædesq; sacrentur: curiæ: tribus: & centuriæ distribuantur.

Libri ri
tuales

Fuerunt autem diu ante apud græcos litteræ scriptoresq; maximo in honore. Nam multi tradidere & Aulus gellius enucleate colligit: Homerum: & Hesiodũ annis.clx.ante urbem conditam fuisse Syluiis albæ regnantibus: anno post bellum Troianum.clx. Solonque leges scripsit Atheniensibus Tarquinio prisco regnante anno regni.xxxiii. Pythagoras samius in Italiam uenit Tarquinii prisci filio regnante Archilochus poeta fuit Tullio hostilio regnante. Eschilus tragœdus insignis quo tempore plæbs per secessionem tribunos sibi creauit. Empedocles agrigẽtinus quo tempore Fabii trecenti apud Cremeram interfecti sunt. Tunc bellum fuit peloponesiacum quod Thucydides scripsit anno urbis cccxxiii. Interi Sophocles: & Eurypides tragici: Democritus philosophus & paulo post Socrates anno urbis.cccc. Philippus Amite filius Alexandri pater: Macedoniæ regnat. paucis post ãnis Plato ad Dionysium Siciliæ regem se confert. paulo post Demosthenes orator. tunc Alexander regnat. Aristoteles fuit. paulo post alter alexander molosus qui: & acarnanus in Italiam uenit contra romanos: anno deinde. ccccLxx. Pyrrhus cum Romanis bellum gerit. Itaque prius in Italia floruerunt græca. Cum pars Italiæ Calabria magna tũc græcia appellaretur. Vnde Cicero pro archia. Erat Italiæ plena græcaꝝ ararum: ac disciplinarum: studiaq; hæc in latio uehementius tũc colebãtur: quæ nunc isdem in oppidis & hic Romæ propter tranquillitatem rei.p. non negligebantur.

Comœ
diæ

Fabulæ autem quas supra est dictum dedisse Liuium a comœdis scripræ & recitatæ sunt. Nam comedias Festus appellari dicit: ex eo q̃ initio ĩ uicis iuuenes cãtare soliti essent crebro cõuenientes: Vnde cœmedia res priuatorum & humilium ꝑsonarum comprehendit non tam alto: ut tragœdia: sed mediocri & dulci stilo.

Tragœdia
Cothurni

Tragœdia enim ẽ genus carminis: quo a poeta regum casus durissimi: & scelera inaudita: uel deorum resolutio describũtur. Cothurniq; sũt tragica calciamenta quibus calciãtur tragœdi qui in theatro dicturi sunt alta: & intonanti uoce. Est autem calciamenti genus: humile quidẽ: in modum crepidarum: sed tale est ut dextro & leuo pedi conueniat.

Aannales
maximi

Fuit tamen maior honor annalium q̃ comœdiarum: aut tragediarum scriptoribus: primum eni maximi annales gesta publica continentes non nisi a pontifice maximo scribebant: qui & cognomen inde habuerũt. & Scipionẽ aphricanum superiorem: uidemus Enniũ annalium scriptorem dilexisse: ut ipsum in contubernio habuerit: & postea mortuũ sepulchro suo inferri ac eius statuam ipsi: sepulchro cum suis pȏi uoluerit. Et Plinius scribit Scipioni æmiliano res in aphrica gerente: Polybius annalium conditor ab eo accepta classe scrutandi orbis apliri gratia circumuectus multa ꝓdidit. Post hos maiori item in præcio fuerunt: hinc philosophiæ: inde liberalium artium studia: quæ quidem liberalia studia Vlpianus legum lator diffinit appellata a græcis: q̃bus rhetores grammatici geometræ & arimetici operam darent: sed ad summam florente re.p. litteris omnibus honor maximus fuit. asiniusq; Pollio primus bibliothecã certã dedicauit uatum libris conseruandis: quorum librorum appellationem sic diffinit Vlpianus de legatis: ut omnia uolumina siue in charta siue in mẽbrana: siue filica (ut ipse appellat) quæ est & biblus herba: aut alio in corio librorum appellatione cõtinẽtur Plinius tamen dicit palmarum foliis primo scriptitatum. inde quarũdam arborum libris. Postea publicata monumenta plumbeis monumentis. Mox priuata linteis co

Liberalia
studia
Asinius
Pollio pri
mus biblio
thecam
dedicauit

Libri litei

fici cœpta aut cæris. Chartasq; pergamum dedisse & papirum a ciuitate eius nominis
circa Babylonem habitum: librorum autem linteorum in qbus annalia essent nota-
ta Liuius sæpe mentionem habet: & de libris scripsit: quos. M. Terentius in ianiculo
repeiit repastinas agrum, fuerantq; defossi annis quindecim supra quingentos & du
rauerāt. Qui arcula marmorea erant cæris delibuta itus: ut nec aer: nec humor pene-
traret. Romano autem crescēte imperio honor linguæ latinæ est habitus a quo orbis

Mollo Cicerōis pceptor

terrarum. Latinam locutionem perdiscere coactus est. Siquidem maiores nulli gen-
tium nisi latine responderunt neceos dicentes aliter audierūt. Primusq; Mollo rhe-
tor Ciceronis præceptor in senatu græca auditus est. Et Claudium imperatorem scri
bit Suetonius splendidum uirum: græcæq; prouīciæ prīcipem: latini sermonio igna-
rum: non modo albo iudicum erasisse: sed in peregrinatum redegisse. Quātam uero
operam uiri præstātiores Romæ litteris dederint: quanta eas delectatione didicerit:
& coli curauerint qui intelliget: & considerabit nihil maius in ea urbe nihil optabi-
lius litteris & doctrina fuisse cognoscet. Cicero. M. Varroni scribit. Scito me postea
q̄ī urbem uenerim redisse cum ueteribus amicis: idest cum libris nostris in gratiam:
modo stet nobis illud una uiuere in studiis nostris: a quibus antea delectationem pe
tebamus, & infra: tamen poterimus & scribere & legere policias: & si minus in curia
atque in foro: at in litteris & libris ut doctissimi ueteres fecerunt. Quis enim hoc nō
dederit nobis: ut cū opera nostra patria siue non possit uti: siue nolit: ad eam uitam
reuertamur quam multi docti fortasse nō recte: sed tamen multi etiam rei. p u. præpo

Qui amore litteraꝝ flagrauerint Cicero

nendam putauerunt: Et Cicero ipse de se ipso cum rusticaretur: sic Dolobellæ gene-
ro suo & tunc consuli scribit. Nihil est mihi crede uirtute formosius: nihil pulchrius:
nihil amabilius: & infra: Vbi salutatio defluxit litteris me inuoluo: aut scribo: aut le-
go: Inde corpori omne tempus datur. Et Terentium Varronem satis constat annos

Terētius Varro C. Pōpeius

sæculi supergrestum scribendo iterisse. Cn. Pompeius & si non mulctum doctus fuit
Confecto mithridatico bello domū Possidonii philosophi intraturus: fores percuti
a lictore uetuit. Scipio superior (quod supra diximus) Ennii statuam sepulchro suo
sponi iussit. & aphricæ titulus poetice est æquatus. M. Cato censorius Anno etatis

M. Cato Cēsorius

octogesimo sexto causam pro se egit aduersus temerariam iuuentutem. Litteras græ
cas didicit. Defēdit Galbā oratorē accusatū. Ius ciuile senex didicit. Alterq; Cato uti
cēsis libros Græcos ī senatu lectitabat ne uacaret. L. Drusus senio cōfectus & cæcus

Cato Vticensis L. Drusus Pōpilius Portius P. Crassus. D. Brutus C. Cæsar

ius ciuile docuit & dixit. Popilius senator & Lupus portius ēques Romāus celebres
oratores forum frequentabāt Senio confecti & cæci. P. Crassus in Asiam ad Aristo-
nicum regem debellandum missus: græcam linguam ī quinq; diuisam idiomata om-
nē didicit. Decimus Brutus nocte quā dies secuta est sibi omnium extrema at infœli-
cissima: & si hostibus circundatum se & quidem iam uictoribus cernebat: Libros de
immortalitate animorum nunquam lectitare cessauit. C. Cæsar p̄dictos omnes non
magis potentatu q̄ litterarum amore atque ingenti peritia: aut æquāt: aut superat: q
p̄ter multa q̄ in hoc genere laudum de eo scribi possent: primus omnium instituit ut
tam senatus q̄ populi diurna acta conficerentur & publicarent̄. Omnes medicinam
professos & liberalium artium doctores quo libentius & ipsi urbem frequentarent &
cæteri appeterent ciuitate donauit. Augustus unica in re pro cæteris quāti faceret lit
teras ostendit: cū Vergilii poemata cremari phibuit: quē Suetonius dicit tradidisse

Augustus

uiro cōsulari legato successorē ut rudi & idocto. i euoluendisq; linguæ utriusq; auto-
ribus nihil æque secutum fuisse: q̄ p̄cepta & exēpla publice: & priuatim salubria: ea q̄
ad uerbum

ad uerbum excerpta: aut ad domeſticos: aut ad exercitum prouinciarumq; rectores:
aut ad urbis magiſtratus: plærumq; miſiſſe: prout qq; monitiōe īdigebant. Etiā ſena-
tui totos libros legiſſet & po populo per edictū notos ſæpe ſeciſſe. Vepaſianus impe-
rator ingenia & artes maxīe fouit primuſq; ex fiſco latinis græciſq; rhetoribus annua
centena conſtituit præſtantes poetas nec non & artifices ornauit bibliothecas incen
dio abſumptas īpenſiſſime reparauit. Helius ſpartianus ſcribit Hadrianū Traiani fa
miliaritate creuiſſe: cauſa præcipue orationum quas ꝑ īperio dictauerat Nam duo-
decimum ānum īgreſſus habitum philoſophiæ accepit: qui cū ſtuderēt: ī pallio: & hu
mi cubauit. peripateticæ ſtudioſus: audiuit Iulium ruſticum: quē: & reueritus eſt: &
ſectatus q domi militiæq; pollebat. De Alexādro āt ſeuero mammeæ chriſtianæ filio
dicit. idē Spartianus. Quotiens de magnis tractaret: ſolos doctos ac diſertos adhi-
buit. Cū de re militari: ueteranos & omnes litteranos præſertim hiſtoriarū peritos.

Veſpaſianus fouit igeni
Had[illegible]us
Alexāder ſeuerus

Vitas pꝛīcipum bonorum uerſibus ſcripſit. Cum iter ſuos conuiuaretur: aut Vlpia-
num: aut doctos uiros adhibebat: ut haberet ſabulas litteratas quibus ſe recreari di-
cebat: & paſci: habebat cum priuatim conuiuaretur librum ī mēſa & legebat. Rheto
ribus: grammaticis: medicis: aruſpicibus: mathematicis: mœchanicis: architectis ſa-
laria īſtituit: & auditores decreuit & diſcipulos cum annonis pauperum: filios tamē
īgenuos dari iuſſit. Et Gordianum ſecūdum ſcribit Iulius capitolinus: omnes libros
Samonici Sereni ſcriptoris ſui: q cenſebantꝰ. lxii. M. quæ ei reliquit habuiſſe. Vopiſ-
cus autem Flauius de Aureliano principe ſcribit. Ephimeridas illius uiri ſcriptas ha
bemus. etiam bella caractere hiſtorico digeſta: Quæ omnia ex libris linteis: ī quibus
ipſe quotidiana ſua ſcribi præceperat: pro tua ſedulitate ediſces. Curabo autem ut ex
bibliotheca ulpia libri lintei proſerātur. Tu uelī Aurelianum ī litteras mittas. & idē
Flauius de Tacito imperatore Cornelium tacitum ſcriptorē hiſtoriæ Auguſtæ: q pa-
rētem ſuū eūdem diceret ī omnibus bibliothecis locari iuſſit: ne neglectus in curia
deperiret: librū ꝑ annos ſingulos decies ſcribi publicis ī en cōſarchis iuſſit & ī biblio-
thecis poni. Idē uero Flauius uopiſcus geſta Probi Auguſti & qdem bene merentis
ſcripturus: fructū monumentorum quæ præbentꝰ a litteris: proprie ſic expreſſit. Cn.
Pompeiū tribus ſulgētem triūphis belli Piratici: belli Sertoriani belli Mithridatici:
multarūq; rerū maieſtate ſublimen quis tandem noſceret niſi eum. M. Tullius: &. T. Li
uius in litteras retuliſſent: Paulum Scipionem aphricanū: Scipiōes omnes ſeu Lu-
cios ſeu Naſicas: non ne umbræ poſſiderēt ac tegerent: niſi commendatores eorū hi
ſtorici nobiles atq; ignobiles extitiſſēt: Quid q; Flauius item Numerianum impera
torem dicit: maluiſſe ſibi ſtatuā ſenatuſcōſulto ī bibliotheca ulpia (quamq̄ oratori) q̄
alibi q̄ſi Cæſari. ſuitq; hæc ſtatuæ inſcriptio: Numeriano Cæſari oratori potētiſſimo.

Tacitus imperator
Fructus ex litteris
Numerianus

Laudes uero a litterarum monumentis proficiſcentes beatus Aurelius Auguſtinus
ſi ex chriſtianæ religionis inſtitutis non curauit commendare uituperationes tamen
euitādas in dei ciuitate ſic innuit: Cicero in libris de re. publ. Scipione diſputante a
cenſore inquit melius eſt q̄ a poeta notari: noſtræ duodecim tabulæ cum perpaucas
res capite ſanxiſſent: in his quoq; hanc ſanciendam putauerunt: ſi quis occentauiſſet
ſiue carmen condidiſſet q; infamiam faceret flagitiumue alteri præclare. Iudiciis enī
magiſtratuum diſceptationibus legittimis: ꝓpoſitam uitam non poetarum ingeniis
habere debemus: nec probrum audire niſi ea lege: ut reſpondere liceat: & iudicio de
fendere. Sed ꝓter ſupradictos litterarum fructus: qui maximi erant: nonnullas quo-

Melius eē a cēſore q̄ a poeta notari

Sulpicius Gallus

q; utilitates minores delectationesq; Romani a litteris & doctrinarum artibus accipiebāt. Sulpicius Gallus quem in officiis Cicero nimis assiduam mathematicis operam dedisse carpit in. L. Pauli exercitu cōtra Persem ostēdit lunæ defectū naturalem & nihil posse prælio officere: pugnatū ē: Et Paulus uicit: uti maximū duxit oiumq; celeberrimū triumphum: pariterq; fecisse traditur Periclem athenienfibus. Et Plinius orator Valeriano scribens sic cōtra uoluptates illicitas grauiter est inuectus. Qui uoluptatibus dediti: quasi i diem uiuunt: uiuendi causas quottidie finiunt: quero posteritatē cogitant & memoriā sui: operibus extendūt: his nulla mors non repētina est. Et tn ipse Aristoni scribens de suis uoluptatibus a litteras adiumēto honeste q̄sitis sic dicit: facio nonnūq̄ uersiculos parū seueros: facio & comœdias: rideo: ludo: iocor: utq; omnia remissionis genera breuiter amplectar hō sum: nec uero moleste fero hanc esse de moribus meis existimationem: ut q nesciut talia doctissimos grauissimos sanctissimos hoies scriptitasse: me scribere mirētur: ab illis autem qbus notū ēquos quantosq; auctores sequar facile ipetrari posse confido: ut errare me sed cum illis sinant: quoq; non seria modo: uerum lusus etiam exprimere laudabile est. An ego uerear nemine uiuentiū ne quam in speciem adulationis incidā nominabo: sed ego uerear ne me non satis deceat: qd satis decuit. M. Tullium. Cn. Caluum. Asiniū Pollionem. M. Messallam & Hortensium. M. Brutum: Syllā. Qu. Catulum. Q. Scæuolā. C. Sulpicium: Varronē torquatos. C. Neuium: Lentulū getulicum. Anneum Senecā: Et proxime diuum Augustū: Diuum neruam: Ti. Cæsarē: Virgilius Cornelius nepos: Ennios Actiusq; nō qdem hi senatores: sed sanctitatis nomē nō distat ab ordinibus. Et idem Plini. Minutiano fundano: il aurentino meo aut lego aliquid aut scribo: aut et corpori uaco: cuius fulcturis animus sustinetˀ: nihil audio quod audisse: nihil dico qd dixisse pœniteat. Nemo apˀ me quēq̄ sinistris sermōibus carpit: nemini nemipse reprehendo. Vnde noa iniuria idem Sosio senectioni scribens sic exultat. Magnum prouentum poetarum annus hic attulit: toto mense Aprili nullus fere dies fuit quo non recitaret aliquis. Iuuat me q uigent studia: proferunt se ingenia hominum & ostentant. Claudium Cæsarem ferunt cum in palatio spaciaretur audisset: q clamorem: causam requisiuisse: cumque dictum esset: recitare Nonianum: subitū recitanti: inopinatumque uenisse. Sed iam usque adeo nos traxit: & nuper cum Plinio: & supra cum aliis diuinis ueteribus litterarum commemorationis delectatio: ut uerba paulum perquirere omiserimus declarandis accusationibus: & defensionibus necessaria. Varro de lingua latina: Nexi inquit sunt libri: qui suas operas in seruitutem pro pecunia quam debebant dum soluerent locant. Et Modestinus iureconsultus ait acceptilationem esse liberationem per mutuam interrogationem: qua utrisq; contingit ab eodem nexu absolutio. Tollendi uero nexus causa fuit. T. Veturius q nexus ob æs alienum datus: cum pati turpia nollet: uerberatus ab incestuoso quære-lam patribus detulit: qui illum i carcerem duci iusserunt. Præcarium esse diffinit Vlpiaus qd præcibus petēti utēdū cōcedit: tamdiu: quādiu is q cōcessit patitˀ. Et Martianus: pignus inter & ipothecam tm̄ nois sonus differt. Sed Vlpia. aliter sic dicit. Pignus pprie dicim̄ qd ad creditorē trāsit. Ipotheca cū nō transit possessio ad creditorē: & Caius dicit pignus pprie rei mobilis cōstituiˀ. Vlpia. q̄ feri. Redibere ē facere ut rursus hēat uēditor qd habuerat. Præs inqt Festus est q pplo se obligat: interrogatur que a magistratu si præs sit: ille respōdit: præs. & Asco. secūda in Verrem actione

Dictū Plinii contra uoluptates illicitas

Nexi

Acceptilatio

T. Veturius

Præcariū

Pignus

Ipotheca

Redibere

Præs

Prædes

Praedes dicuntur satisdatores locupletes pro re de qua apud iudicem lis est:ne quis te net diffidens:causae possessionem deteriorem faciat:tecta dissipet:excidat arbores & culta deserat:Et placidus gramaticus. Vadē dicit spōsorē significare datū ī re capitali Cicero Vadimonium esse in iudiciis obligationem bonorum cum promissione ali quid faciendi:quo non ipleto bona hastae exponi licebat sic in oratione pro.P.Q.in to ostendit. Ad Vadimonium non uenit quis socius:etiam grauius aliquid propin quis:si res ista grauissima. Et infra ad Vadimonium non uenit quis socius etiam gra uius aliquid ei debemus concedere:qui cum te aut uoluntas congregasset:aut fo:tu na coniunxisset:& infra:ad Vadimonium non uenit quis qui tibi praesto semper fu it. Non dubitaui inquit:cum Vadimonium desertum est:bona proscribere. Senten tiae in causis non solum uariae sed uariis:& quandoque inopinatis causis factae sunt. Plutarchus in Ciceronis uita. Licinius macer uir & potentia sua & fauoribus Crassi potens peculatus a Cicerone postulatus:studiis magnitudinis suae fisus:& quia iudi ces inter se dissentire compererat domum se recepit:& confestim mentem abradit:at q; uelut superior in causa euasisset nitida stola amictos rediit in forum. In haec apud praetorium occurrit ei Crassus ae nunciat ut ille sententiis omnium iudicum damna tus esset:quo dolore elanguit & diem obiit. Econtra uero a. L. Piso a. L. Claudio pul chro accusatus:q; graues & intolerabiles iniurias sociis intulisset iam pro condemna to habebatur cum suborto nimbo ipse iudicum pedes exosculans os coeno impleuit: & misericordia liberatus est tanquam satis poenarum laesis dedisset. Celii splendido terracinae loco natis:cum pater in cubiculo iuuentus esset occisus in quo filii ipsi alte ro cubauerant lecto:liberati sunt suspitione:quod hostium cubiculi inuetum est ap tum ipsis post patris mortem dormientibus. Q. Attilius Calatinus foranorum oppi di proditione reus pro damnato habebatur in foro. Tum. Q. Maximus socer paucis uerbis dixit:si eum sontem comperisset:affinitatem direpturum:& sic Attilius eua sit. C. costonium propter multa enormia. Valerius Valentinus cōdēnari obtinue rat:cum in iudicio recitatum est ipsius Valerii carmen:quo per iocum poeticum affir mabat se pucrum praetextatum & uirginem ingenuam corrupisse. Ea indignitate iu dices Costonio absoluto Valerium flagitii ignominia notandum censuerunt. Qu. Flaminius a. Q. Valerio aedili apud populum accusatus:a quatuordecim tribubus: iam condemnatus erat:cum ipse alta inclamauit uoces:se insontem opprimi. Et Va lerius insolenter respondit. Satis sibi esse si periret siue insons:siue nocens:qua uoce audita caeterae tribus eum absoluerunt. Plini. orator in epistola ad Vrsum. Iulius Bas sus homo laboriosus & aduersis suis clarus accusatus est sub Vespasiano a priuatis duobus ad senatum remissus diu pependit:tandem absolutus uindicatus q; est: hoc illum onerabat q; homo simplex:& incautus quaedam a prouincialibus:ut amicis ac ceperat. Nam fuerat in eadem prouincia quaestor. Haec accusatores furta & rapinas: ipse munera uocabat. Appellationū quae post sententias sequunt naturam Vlpianus breuiter sic diffinit. appellandi usus q̄ sit frequens quamq; necessarius:qui nesciat ne mo est:quippe cum iniquitate iudicantiū uel imperitiam corrigat. Licet nōnunquā bene latas sententias in peius reformet:neq;.n. utiq; melius pronūciat qui nouissimus sententiā laturus est. Tēpus iam admonere uidet ut de orationibus in accusatione: ac defensiōe habitis toties pmissae exsoluamus. Quo in loco de oratoria facultate multa & posse & fortassis aliquos iudicio debuisse dici:nō ignorāus sed plēi redūdātē q; de

Vas Vadimon[ium]
Sētē[n]tiae uariae in causis
Licinius macer
L. Piso
Celii
Qu Attili us Calatius
C. costōius
Valerius Valētinus
Qu. Flaminius
Iulius bassus
Appellādi usus

eare. M. Ci. Quintiliani: & Aristote. extāt libr. Et nos nec eā neq alias artes bonas
docere aut laudibus longe repetitis ornare: hoc in opere intendimus: satisque & su-
perfuerit de arte: id quod apud doctos scriptores aut non extat: aut obscurum & in-
uolutum est. Modum & formam habendi orationes ita aperire: ac inspiciendam pro

Due artes quibus magni possumus reddi
Accusationū duo genera

ponere: ut quo modo in suspitionem criminis adducti si sontes essent accusarentur:
damnarenturque: aut perperam accusati defenderentur: maximum administranda:
uel potius conseruanda republica: adiumentum docere possimus. Vnicaque orato-
ris laude a. M. Cicerone & ex oratione pro. L. Murena defendendo habita contenti
erimus. Duæ enim inquit sunt artes quæ possunt locare homines in amplissimo gra-
du dignitatis. Vna imperatoris altera oratoris: boni magnum namque supra dixerat
Cicero esse dicēdi laborem: magnam rem: magnam dignitatem: summam autem gra-
tiam. Vnde multos fuisse dixit: qui cum initio hoc maluissent: post id assequi non ua
luissent: ad militiam delapsi fuerint. Accusationes duorum erant generum: aut enim
ciuis magistratum gerere idoneus: sui similem accusabat ciuem: aut prouinciales ci-
uem Romanum repetundarum: de ui: aut aliter iniuriarum: accusari ab idoneis quę
fuerunt. quorum utrosque id a prætore oportuit impetrare: sed potuit ciui quod pe-
titum erat ex officio prætor cōcedere: prouincialium uero quærelam a senatu primū
audiri & ad prętorem demandari oportuisse Asconius pedianus est auctor. Cuius rei

Album

formam primum ab ipso in Verris accusatione sumemus. Cum siculi expilationibus
coacti Verris quem rapacissimum prætorem anno uno habuerant eum accusari repe
tundarum ab amicissimo eis. M. Cicerone magna quæsissent instantia: is ad senatum
eos perduxit: & ipso suadente senatusconsultum facile impetratum est: quod prætor
ad se delatum in albo suo ex forma & de consuetudine palam legendum proposuit:
illique subiecit: decretam esse in. Cn. Verrem pro siculis accusationem. quod autem
de albo dictum est: nō solum apud prætorem: sed apud omnia collegia: apud omnes
magistratus seruatum fuit: ut apud primos uestibuli parietes album esset spacium in
quo a collegio magistratuue publicanda scripto proponerētur: hinc superius aliquā-
do dictum uidemus quosdam de albo centuriæ abrasos fuisse. Accusatione igit̃ Ver
ris ĩ albo prętoris proposita: reus iam habebatur accusandus: quod quidem uerbum

Reū fieri

Asconius sic exponit. Reum fieri est apud prætorem legibus interrogari. Cumque
in ius uentum esset dicebat accusator apud prætorem reo: aio te siculos spoliasse: si ta
cuisset: lis ei extimabatur ut uicto: si negasset petebat accusator a magistratu dies in
quirendorum eius criminum: & instituebatur accusatio: tunc moris fuisse dicit Asco
nius ut accusator obsignaret domum & clausa omnia eius quem accusaturus erat: ne
furtorum indicia aut in uasis: aut in signis: aut litteris constituta ab eo remoueren-
tur. Ciceronemque dicit Asconius accusatione a prætore ad se delata: tempus inqui
sitionis Siciliam dies. cx. sumpsisse colligendis litteris a populis: & denunciandis te-
stimoniis. Cicerone: & Quinto fratre qui secum iuerat ex Sicilia reuersis: petiit utra

De patrōis in causa habendis

que pars a prætore patronos. Nam plures aliquando: & pauciores uariantibus legi-
bus dati sunt. Quod Asconius Pedianus orationem Ciceronis pro. M. Scauro ex-
ponens sic ostendit. Orationem Cicero habuit pro Marco Scauro. L. Domitio
enobarbo: Appio Claudio pulchro consulibus. Defenderunt Scaurum sex patro-
ni: cum ab id temporis raro quisquam pluribus: quam quatuor uteretur: ac post
bella ciuilia: ante legem Iuliam: Ad duodenos patronos est peruentum. Et licet

prætor maiorem aduocatorum partem ex animi ſui ſententia daret: petentibus tamẽ
partibus quoſdam denegare prætor nequibat. Et tamen quis eorum cauſam ſuſcipe-
ret principaliter pertractandam quiſue principalis eſſe deberet accuſator: ſuo reſer-
uare iudicio admittebatur: Hinc ſeruata fuit conſuetudo: ut ante ĩchoarã accuſatio-
nem: accuſatus ille quem primum fore cuperet petereque pars: orationem ad præto
rem: ac iudices haberet: qua referendam ſibi cauſæ dictionem: tenderet perſuadere.
Eaque oratio appellata eſt diuinatio: de qua Aſconius Ciceronis oratione in Verrẽ
prima diuinatio dicta. Cn. Pompeio &. M. Craſſo conſulibus. Diuinatio hæc dicta
oratio, quia non de facto quæritur ſed de futuro: uel quod iniurati iudices ĩ hac cau-
ſa ſedeant: alii quod res agatur ſine teſtibus & ſine tabellis: & his remotis argumenta
ſola ſequantur iudices: ut quaſi diuinent: & ipſe Cicero ad Quintum fratrem propræ
torem Aſiæ ſcribens de ipſa diuinatione: & numero aduocatorum ſic habet. apud Ca
tonem prætorem erat diuinatio in Gabinium futura inter Menenium &. T. Neronẽ
&. G. Antonium: ſperabamus fore: ut Menenio daretur. Ex eo autem numero aduo
catorum: quos a prætore ſolitos dari diximus: poſt primum qui in dicta diuinatione
dicenda obtinuiſſet: alii & diuerſis appellabantur nominibus & diuerſis fungeban-
tur officiis. Nam obnubatores: præuaricatores: & ſubſcriptores erãt. Obnubatores
Aſconius prima in Verrem actione: fuiſſe dicit quoſdam ſordidos cauſidicos: qui ad
hibebantur ad moram faciendam: dum meliores aduocati citarentur: & ſe denuo cõ
pararent ad dicendum. Subſcriptoreſque dictos fuiſſe cauſidicos qui adiuuare accu-
ſatorem ſolerent: quos oportebat ſummiſſe dicere: datoſque etiam eoſdem fuiſſe: ut
actores difficilius corrumperentur. Præuaricatorem Martianus fuiſſe dicit: eum qui
concluderet: cum reo & tranſlatitio munere accuſandi defungeretur: eo q̃od pro-
prias quidem probationes diſſimularet: falſas uero excuſationes admitteret. Vnde
uidetur Feſtus proprie præuaricatorem diffiniſſe a prætergrediendo appellatum. Et
Cicero philippicorum ſecundo. Iam uereor patres conſcripti: ne quod turpiſſimum
eſt: præuaricatorem mihi appoſuiſſe uidear: qui me non ſolum meis laudibus orna-
ret: ſed oneraret alienis. Et pro Aulo Cluẽtio. An ut prẹuaricaretur. Iam id quoque
ad corrumpendum iudicium pertinet. Et Aſconius ſecũda in Verrem. Multi ita fue
runt ſubtiles præuaricatores: ut in tota actione fideles actores ſint niſi: & in prima
actione uult oſtẽdere ẽt præmia p̃uaricationis ſibi oſtẽdiſſe Verrẽ. & Cice. itẽ in diui
natione. Vide ne inimicũ te fingas: ut p̃uaricari poſſis. Sed iã ad iudicii ordinẽ ueni
endũ eſt. Aduocatis: & p̃dictis adminiſtris: p̃tore datis iudices a ſenatu petebant̃: q
ſimul cũ p̃tore auditis partibus iudicarẽt. Refert Aſco. diuinationẽ Cicer. in Verrẽ
exponẽs. Tiberiũ Gracchũ legẽ tuliſſe: ut eqtes Romani iudicarẽt: & iudicaſſe p. x.
annos turpiter: & tunc Aureliũ tuliſſe: ut ſenatores eqtes: & tribuni ærarii ſimul iu-
dicarẽt. Et ſecũda in Verrẽ Cicero dicit. qnquaginta annis equeſter ordo iudicauit:
lege Sẽpronia ſublata poteſtate populo. ſ. ſublata prouocatione. i. tribunatu plæbis.
Et Aſco. itẽ in Cicerõis orõnẽ: pro Cornelio de maieſtate: aurelia lege cõicata ſunt
iudicia inter ſenatores: & equeſtrẽ ordinẽ & tribunos ærarios. Et ĩfra memoria teneo
cũ primũ ſenatores cũ eqtibus Roma. lege plocia iudicarẽt. Et idẽ Aſco. in orõnem
Ciceronis prædictam pro Cornelio de Maieſtate. M. Plautius ſyllanus tribunus plæ
bis. C. Pompeio Strabone. L. Portio Catone conſulibus ſecundo anno belli italici:
cum equeſter ordo in iudiciis dominaretur: legem tulit adiuuantibus nobilibus:

Diuinatio

Obnubatores

Subſcriptores

Præuaricator

De iudicibus

Iudicia cõicata ĩter ſenatores eqtes. & tribunos ærarios

Sortitio iudicum
Accusator duas horas ad dicēdū reus tres habebat
Reiectio iudicum

quæ lex eam uim habuit: ut tribus singulæ quinos denos suffragio crearent: qui eo anno iudicabant: qui numerus sexcentos quinque & uiginti iudices conficiebat. Ex eoque factum est: ut senatores quoque in eo numero essent. Et quidam etiam ex ipsa plæbe: quos a dignitate tribunos ærarios uocauerunt: idemque Asconius refert in orationem Ciceronis in. L. Pisonem: Pompeium consulem legem tulisse: ut ex trib⁹ ordinibus maximi census iudices legerentur. Hi autem omnes sexcenti uigintiquinque iudices cedulis inscripti erant singulis: quæ cædulæ cæteris inuolutæ pilis in urnam coniiciebantur: & cum prætor iudices in destinata iam accusatione a senatu petisset: sortitio ex urna petentibus patribus manu pueri fiebat unius: & octuaginta pilarum ea tamen (ut uidetur) adhibita diligentia: ut pari numero ex unoquoque trium ordinum iudices haberentur. Sed priusquam apertis pilis causa agitaretur: testes utriusque partis a prætore per triduum audiebantur: dicta eorum iudices postea publicabant: quarta die adesse omnes in diem posterum iubebantur: quo die cum prætor adstantibus utriusque partis aduocatis: atque etiam ipsis partibus: si uolebant: pilis apertis una octogesima eductos iudices ad se conuenire iubebat: eo animo: & intentione: ut eadem hora considerent omnes & cum accusator duas horas ad dicendum: reus tres haberet: illo die iudicaretur. Prius tamen quam seorsum iretur: ex iudicibus pila eductis cærea: quinos ex singulis ordinibus accusator: totidem reus reiiciebat: quos ducerent suspectiores: sicque unus & quinquaginta iudices remanebāt: qui sententiam simul cum prætore ferrent hæc omnia ab Asconio non magis ex Verrinarum quam Milonianæ orationis expositione sumpta diximus. & tamen ne dum eo die: quo actio inchoaretur sententia ferebatur. sed tredecim uidemus Verrinæ accusationis fuisse actiones: quæ propter dies feriatos: & propter comperendinationes multis mensibus protractæ sunt: & tempus agendi in ipsis actionibus singulis supradicto amplius datum acceptumque fuisse ostendemus. primum tamen fatemur: de duabus horis accusatori: tribus reo datis: in Miloniana causa fuisse seruatum. quod Pompeius tunc sine collega consul sic obseruari lege lata constituit. Sed Plinium Vrso uidemus scripsisse egeram tribus horis & dimidia supererat sexquihora. Nam cum accusator ex lege sex horas: nouem reus accepisset. Et idem Valeriæ Paulinæ sola uelatus toga perstitit: & quidem horis septem: nam tam diu dixit: & Cicero ipse pro Plācio. Reciteturque oratio: quæ propter eius magnitudinem dicta descriptio est. Secunda tamen in Verrem actione causam prædictæ dubitationis nostræ. Asconius sic tollere uidetur. Dicit enim Ciceronem non usum fuisse in ea actione perpetua oratione: sed breuiter crimina proponendo ad singula testes dedisse: infraque seipsum: sic exponit. Argumentari est argumentis uti ad rem probādam: Dicere amplificatione uti ad commouendum auditorem oratione perpetua. Itaque credimus agendi tēpus fuisse id quod prætor datique iudices liti expediendæ uoluerunt impendere: nisi senatus: consules ue aliquo respectu aliter iussissent: sicut Pompeium in Miloniana fecisse diximus. Comperendinationes quid fuerint Asconius secunda actione sic ostēdit. Comperendinatio est: ab utrisque litigatoribus inuicem sibi denunciatio in perendinū diem. Namque cum in rem aliquam agerēt litigatores & pœna se sacramenti peterēt: poscebant iudicem: qui dabatur post. xxx. dies: quo dato inter se perendinum diem ut ad iudicium uenirent denūciabant. hoc idē uero Cic. ipse melius & diffusius tertia actione sic ostēdit. Vt his ludorum diebus interpositis: nemo istū cōprēdi-

Argumētari Dicere

Cōperēdinatio

dinatum iudicaret. adimo enim comperẽdinatum: quod habet lex in se molestissimũ
bis ut causa dicatur. Verum ut opinor. Glaucia primus tulit ut comperendinaretur
reus. Antea uel iudicari primo poterant: uel amplius pronunciari. Reiectio iudicũ
de qua superius dictum est a uerbi significatione nota est. De qua Cicero pro Plãtio.

Reiectio iudicum

A nuero nuper clarissimi ciues nomen editi iudices non tulerunt. Cum ex. cxxv. iudi-
cibus principib⁹ equestris ordinis. V. z. L. xx. reus reiiceret quinquaginta referret. Om-
niaq; potius permiscuerunt: q̃ ei legi conditioni que parerent. Nos neque ex delectis
iudicibus: sed ex omni populo editos ad reficiendum: sed ab accusatore institutos iu-
dices ita feremus: ut neminem reiiciamus. Cicero itqm Attico. Nam ut reiectio iu-
dicum facta est: maximis clamoribus rum accusaror: tanquam censor bonus: homĩes
nequissimos reiiceret: reus tanquam demens lanista frugalissimum quemque secer-
neret. Non enim tutpior unquam in ludo talario confessus fuit. Maculosi senatores:
nudi equites: tribuni non tam ærarii q̃ ut appellantur ærati: Iudicum uero delectus:
& numerus præter prædictos stantis rei publi. temporibus factos sæpenumero uaria

Iudicũ numerus uariatus

tus. Suetonius enim de Cæsare scribit: Iudicia ad duo genera iudicum redegit: eque-
stris ordinis: & senatorii: tribunos ærarios: quod erat tertiũ sustulit. Et de Augusto.
Ad tres iudicum decurias quartam addidit ex inferiore censu: quæ ducenariorum di-
ceretur: iudicaretque de leuioribus summis: iudices: a trigesimo ætatis anno colligit
idest quinquennio maturius: q̃ solebat: ac plærisque iudicandi munus detrectanti-
bus uix concessit: ut singulis decuriis per uices annua uacario esset. Et Galba iudici-
bus sextam decuriam adiici præcantibus non modo negauir: sed & concessum a clau-
dio beneficium ut hyeme initioque iam ad iudicandũ euocarentꝰ eripuit. Iudices aũt
ut profertur deputatos maiores consilium appellauere. Cicero pro. P. Quinto. Quæ
so. C. aquili uosque qui estis in consilio. Et pro Roscio. Qui ex ciuitate in senatum:

Sector

propter dignitatem: ex senatu in hoc consilium delecti estis propter securitatem. Et
infra. Dii prohibeant iudices: ut hoc: quod maiores consilium publicum uocari uo-
luerunt: præsidium sectorum existimetur. Idque nos etiam uerbum per hanc occasio-
nem exponemus. Asconius secunda in Verrem. Sectorem dicit estimatorem redem-
ptoremque bonorum damnati: atque proscripti: qui spem sactatus lucri sui: idest spẽ
secutus existimatiõis suæ bona oĩa in auctiõe uẽdit: & ĩfert pecuniã ĩ ærariũ: & ĩfra. Si
eõiũctus sit reus atq; dãnatus pecuniã reddit estĩata lite: hoc est in ꝑciũ reductis oĩb⁹
furtis q̃ sũmã pecũiæ proscriptis eius bonis sectores curabãt. Litisq; estĩatio nõ solũ
fit ex titulo ptopositi criminis: sed etiam ex aliis probationibus: quæ ex anteactis re-

Cõsessus iudicũ ubi

bus iudices constituerunt. Redeundum uero est ad ea: quæ de iudicandi ordine in-
choata ob uarias uerborum expositiones sæpe interrupimus. diximus supra ex Asco-
nio: ex iudicibus uno octogesimo pila eductis: quinos ex singulis ordinibus accusa-
torum totidem reum reiecisse. Sed uidetur Cicero in oratione pro aulo cluentio ha-
bita: uoluisse in arbitrio partium fuisse unum: & quinquaginta iudices: qui ex reie-
ctione manserunt: tamdiu mutatos fuisse quousque patres concordes remansissent:
sunt que hæc uerba. Neminem uoluerunt maiores nostri non modo de estimatione
cuiusquã: sed nec pecuniaria quidem de re minima esse iudicem: nisi qui inter aduer-
sarios conuenisset: deinde prætores urbani: qui iurati debent: quemque optimum
in selectos iudices referre. Iudicibus: ea de qua diximus diligentia præparatis: Et
testibus a prætore clam auditis: ad sedendum constituta die ibatur. Eratque ut plu-
rimum in foro sub rostris: ipse confessus suggesto ex tabulatis: Tam longo: Tam

quæ eminente parato: ut recto ad lineam ordine sedentes: non solum causæ actoribus: sed populo frequenti conuenturo conspicui essent. Et subsellia dicturis ad nocatis testibusq; ac ipsis partibus eorumque actoribus data fuisse: tum indicat Asconius: tum apertius dicit Plinius ut inferius apparebit. Dumq; diceret accusans orator: & pariter postea dum respōderet defendēs: testes (quod supra diximus) a prætore prius examinati: suo loco singuli a prætore interrogabant: qui palam: & alta uoce uta cunctis exaudirentur suum aperiebant confirmabātq; testimoniū. Nam refert Asconius in Milonianam Ciceronis orationem, Casmium stolam testem qui erat cum. P. Clodio quando occisus fuit: & atrocitatem rei factæ: q maxime potuit auxit. Cum interrogaretur a prætore tanto tumultu Milonianæ multitudinis circūstantis exterritum fuisse: ut uim ultimam timens in tribunali a Domitio prætore reciperetur. Pompeius igitur postera die cum præsidio uenit: quare territi Clodiani silentio uerba testium per biduum audiri passi sunt. Vnde accidit ut multi ex partis utriusq; testibus: cum citati ad dicendū palam ea quæ prætori deposuerant: ob metum: & timorem nō auderent comparare: damnati fuerint: quorum tū maiorem partem Clodianorum fuisse refert Asconius. Et testes dicit Asconius iuratos productosq; solere: nō solum ne falsa dicerent: uerū et ne quæ uera essent tacerent adigi. Vnde Cicero ipse quarta in Verrem actione. Nunc quoq; una sunt testes: cum interrogabuntur obligentur nō solum de iurisiurandi atq; existimationis periculo et de communi: sed inter se conscientia admonebuntur. postq; aduocati utrinq; dixerant: testesq; auditi erant permitteba tur accusato: & eius aduocatis: ut laudatores uiros urbis grauissimos pstantissimosq; prout poterant in suam cōmendationem producerent: quibus licebat: si coram ipsi dicere & interesse nolebant: aut si absentes essent per tabellas suffragari. Cicero tertia in Verrem actione. Vt in iudiciis: qui decem laudatores dare non potest: honestius est ei nullum dare: q illum quasi legitimum numerum consuetudinis non explere Asconius in orationem pro. M. Scauro laudauerūt Scaurum consulares nouem qui aberant per tabellas: unus præterea adolescens laudauit: frater eius Cornelius Faustus: is in laudatione multa similiter & cum lachrymis locutus non minus audientes permouit q Scaurus ipse pmouerat. Quē laudādi morē in abusum breui defluxisse. Pli. in hunc modū deflet. Sequunt auditores actoribus similes: cōuent a cōductis: & redēpti i media basilica: tā palā sportulæ: q i triclinio dant ex iudicio i iudiciū pari mercede transit. hisdē latinū nomē est: laodiceni heri duo nomēclatores mei habent fane ærate eo₂: qui nuper toga sumpserūt: ternis denariis ad laudandū trahebantur. Nec soli laudatores ad accusati defensionē corā prætore: & cō silio ante sententiā: sed & supplicatores quoq; propinqui & affines admittebant. Asconius Pedianus in oratione pro. M. Scauro, ad genua iudicū cum sententiæ ferrent ab uno latere Scaurus ipse: &. M. Glabrio sororis filius: & Paulus: &. P. Lentulus Lentuli nigri flaminis filii: &. L. æmilius bucca filius. &. C. Menia fausta natus supplicauerūt: & altera parte Sylla Faustus frater Scauri &. C. antōius licinius: cui Fausta añ paucos mēses nupserat: dimissa a Menio &. P. Peduceius &. C. Caro &. M. Olena scortianus. Q dat diximus pdictos ante sentētiā: & Asco. scrib. cū sniæ ferrent supplicasse: pariter uerū fuit. Nā post auditos laudatores: aut eos tabellis palā lectis: ptor per uiatorem cistam circunferri iussit tabellis plenam: noua: & pura cera delibutis: quo præeunte uiator sub secutus: e familia prætoris dignior qspiam a superiore cōsensu incipiens: singulis iudicibus tabellam ita dabat: ut ab uniuerso populo inspiceretur. Intereaque tenentē

Testiū mos

Casmius stola

Ne testes falsa dicerēt aut uera tacerēt adactos

Viri pos sent laudatores in sui cōmendationē pro ducere

Supplicatores p reo añ sniam

Cista tabellis plena a uiatore circūferebat

manu stilum supplices illi orabant: signabatq; e uistigio iudex cũ ꝑlo qd sui eẽt iudicii quod quidem a nemine dum fieret: licet tabella prælumq; uiderentur: intelligi poterat. Nam qui absoluebat. A. qui condemnabat. k. litteras scribebat unicas: reuersisq; illico prætoris nuncii: tabellas in eandem recipiebant cistã. Et omnes duas: & quinquaginta ad prætoris pedes in suggesto effundebant: quibus separatis ab inuicem tabellis: facile erat discernere: condemnatus ne: an absolutus erat accusatus. Videmus tñ in duabus ab Asconio factis enumerationibus: aliquos ex iudicibus non absoluisse: neq; condemnasse: quorum littera: quæ fuerit: traditum non inuenimus. In Miloniana enim sic tradit Asconius. Condemnauerunt senatores decem: absoluerunt septem. Condẽnauerunt equites Romani nouem: absoluerunt septem: sed ex tribunis ærariis absoluerũt decem. Sex dãnauerunt: quo in computo tres iudicum tabellæ quid habuerint: non est traditum. De Scauri autem absolutione: sic tradit Asconius: ut similis prædicto computus fieri nequeat. Nam dicit: sententias tulerunt senatores duo & uiginti. Equites tres & uiginti: tribuni ærarii sex. Ex quibus dãnauerũt senatores quatuor: equites duo: tribuni duo. Ad extremum dicit Asconius moris ueterum fuisse: cum satis uisum esset fluxisse uerborum: oratores hanc sibi necessitatem finiendæ orationis imponere: ut dicerent dixi. Et ab utraq; parte oratione consumpta: ut consilium dimitteretur: prætor soleret pronunciare: dixerunt. De tabellis præter id quod longe supra diximus. Sic habet Cicero ad Quintum fratrẽ. Quid plura de iudicibus: duo prætori sederunt Domitius & Caluinus. is aperte absoluit: ut omnes uiderent: & Cato diruptis tabellis de circulo se subduxit: & Pompeio prius nunciauit: & pro. C. Rabirio posthumio. Vbi est igitur sapientia iudicis in hoc ut non solum quid possit: sed etiam quid debeat ponderet? datur tibi tabella iudicii. De subsellis præter illa quæ diximus ab Asconio sumpta: sic iudicat Plinius orator in suis iudiciis: quæ tamen a superioribus stantis rei. p. plurimum differunt: scribit enim epistolam Romano. atria uiriola fœmina: splendidæ nata: nupta prætorio uiro: exheredita ta ab octogenario parente: intra undecim dies: q̃ illi nouercam amore captus induxerat: quadruplici iudicio bona paterna repetebat. Sedebant iudices. clxxx. tot enim q̃tuor iudiciis conscribuntur: ingens utrinq; aduocatorum numerus & numerosa subsellia: præstantium corona latissimum iudicium publici circulo ambibat. Ad hoc stipatum tribunal: atq; etiã ex superiore basilicæ parte: qua fœminæ: & uiri: & quod difficile: & uisendi studio imminebãt. His quæ supra: tam uarie sunt dicta expeditis: bona condẽnati omnia in manus sectorꝝ a ꝑtore ponebant. cõtractæq; inde pecuniæ ꝑtim læsis & dãna passis: ex legibus repetũdarꝝ forma dabãt: ꝑtim in ærariũ referebãt.

Quosdã ex iudicibus nec absoluisse nec cõdemnasse

Dixi
Dixerũt

Bona cõdẽnati in manu sectorũ a prætore Ponebant

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS ROMAE TRIVMPHANTIS LIBER QVINTVS QVI ET ADMINISTRATIONIS. R. P. TERTIVS

MAGNAM Reipublicæ administrationis partem superiores duo libri indicant potius quam ostẽdũt: cæteras partes pari inquisitionis labore: sed nescio an pari utilitate tertius hic absoluet: quamquam ipse omnes inter se administrationis partes pares nõ magis utilitatem q̃ necessitatem habere uidentur. Nam si pulchrum: & gloriosum fuit orbem Romanũ tam late patentẽ in unam rem. p. cõglutinare: si magistratibus deligẽdis: si postea iudiciis faciẽdis ca

adhibita est forma: ut tres ordines populum constituentes Romanũ ex omni gentiũ nationumque colluuione conflatum: suam publice: & priuatim retinerent dignitatem auctoritatemq;. & quod in re pu. plurimi faciendum est: pro fortunarum: & uirtutum modo æqualitatem: si inq̃ prædicta magnæ: ut fuerunt re publ. administrãda utilitatis fuisse quis iudicabit: idem intelligere poterit: uectigalia: publicanos: tributa: redemptores: portoria: sal: pecuaria: aquarum distributionem: mercatores: fœneratores: auctiones: hastas: ãnonam & huiusmodi multa: ex quibus pecunia reipublicæ neruus: & omnis uitæ adminicula publice & priuatim conficiuntur: non minora superius dictis: rei publ. commoda emolumentaq; attulisse. Vectigalia quæ sunt publica cum ostendere pergit Vlpianus in uerborum significationibus: uerbi etiam uim satis exprimere uidetur: hanc scilicet: quod præmium res publ. capit: ex his diuersis modis conuehi contingit publica inter habentur: non sacra: nec religiosa: nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt ciuitatum ueluti bona: seu peculia seruorum ciuitatum; ꝓculdubio publica habent᷑. publica uectigalia ĩtelligere debemus: ex quibus uectigalia fiscus accipit quale est uectigal portus: uel uenalium rerum. Item salinarum: & metallorum: & piscariorum. Festus põpeius scribit. Lacus lucrinus ĩ uectigalibus publicis primus locatur emendus: ominis boni gratia: ut in delectu censuue primi nominentur. Cicero in legem agrariam Rulli primam. Censoribus uectigalia locare nusq̃ licet nisi in conspectu populi Romani non licet. Et ĩfra. Vectigalia locare nusq̃ licet nisi ĩ hac urbe. & Macrobius ĩ saturnalibus dicit. kl. Martii cõsueuisse uectigalia locari. Quãtũ uero uectigalia inter se differãt: Cicero ĩ supiori oratione sic ostẽdit. An obliti estis italico bello amissis cæteris uectigalibus: quãtus agri cãpani fructibus exercitus alueritis? An ignoratis cætera illa magnifica populi Romãi uectigalia: perleui sæpe momẽto fortunæ ĩclinatione temporis pẽdere? Quid nos Asiæ portus: q̃d Syriæ rura: quid omnia transmarina uectigalia iuuabũt: tenuissima suspitione prædonum aut hostium iniecta? At uero hoc agri campani uectigal est eiusmodi sit: ut cum domi sit: & omnibus præsidiis oppidorum regatur: cũ neq; bellis infestum: nec fuctibus uarium: nec cælo aut loco calamitosum esse solet: maiores nostri non solum id quod cãpanis ceperant non imminuerint. uerum etiã quod & tenebant a q̃bus adimi de iure non poterat coemerunt. De eodem uectigali Cicero ad Atticũ scribit portoriis italiæ sublatis: agro cãpano diuiso: q̃d uectigal superest domesticum: præter uicesimam quæ uidetur una contiũcula clamore pedisse quorum nostrorum eẽ peritura: quod autem Cicero uicesima timere est uisus: ne parua cõtiũcula eã tolleret: breui euenisse uidet᷑ q̃d cũ paulo prius fuisset ĩstituta: nunq̃ postea fuit continuata: erat que id onus Italiæ additum: ut omnium rei frumentariæ redditũ uicesima pars populo Romano accederet. Vectigalibus autem publicis ꝓ posse defendendis ampliandisque Cicero magnum semper studium impendit. Vnde in Verris accusatione actione secunda in bac causa frumẽtaria cognoscenda hoc uobis proponite iudices. Vos de rebus fortunisq; siculoꝵ oium: de ciuiũ Rõanoꝵ qui erãt in Sicilia bonis de uectigalibus a maioribus traditis: de uita & actu q̃ ppl'i Rõani cogniturus. Erat uero id uectigal dignum de quo Cicero diceret Victam uictumq; populi Romani pendere. Nam subacta a. M. Marcello Sicilia: agros omnes q̃ amplissimi in ea insula feracissimique sunt: sicut ab Hierone: & aliis regibus fieri cõsueuerat: pro rei pub. uectigalibus retinuerunt: quos postea moris fuit aratoribus locate: decimam inde reddentibus: idq; uectigal prætor cum locare consueuisset: & recuperatores

Vectigalia

kl. Martii uectigalia locari solita

Vicesima ex redditibus rei frumentariæ ro. po. dabatur

Vectigal ex agris siciliæ

peratores idest fideiussores accipere: qui tamen curam ĩspiciendi quid arator ageret: & simul decimandi haberent: Verres in facienda huiusmodi locatione: recuperatores ex suis ministris accepit homines furacissimos. Hinc est q̃ Cicero in p̄dicta actione sæpe sic replicat. Illi uiri optimi de cohorte istius recuperatores: Et ĩfra. Si me hercules ex omni copia conuentus Syracusani splendidissimorum hominum honestissimorumque faceres potestatem oratori: non modo reiiciendi sed etiam sumendi recuperatores: tamen hoc nouum genus iniuriæ nemo ferre posset: & item infra, omniũ controuersiarũ quæ essent inter oratorem & decumanum edicit se recuperatorẽ daturum. Paulus iureconsultus. Vectigales alii dicuntur agri ciuitatum: alii non. Vectigales sunt qui in perpetuũ locãtur: idest hac lege ut quãdiu pro his uectigal pẽdatur: tam diu neq; ipsis: qui conduxerunt. neque his qui in locum succedunt ipsorum auferri eos liceat. quantum autem non magis rei pub. usui q̃ prouinciis utilitati cesserit Vectigalium institutio: Cicero ad Quitum fratrem Asiæ propætorem sic ostẽdit Simul & illud Asia cogitet: nullam ab se neque belli externi: neq; discordiarum domesticarũ calamitatem absuturam fuisse: sic hoc imperio non teneretur. Id aũt imperium cum retineri sine uectigalibus nullo modo possit æquo animo parte aliqua suorum fructuum pacẽ sibi sempiternam redimat. unde non iniuria de laudibus Põpeii disserens Cicero sic dicit. aguntur certissima & maxima populi Romani uectigalia: quibus amissis: & pacis ornamenta: & subsidia belli requiretis. Cæterum prouinciarum uectigalia tanta sunt: ut his ad ipsas prouincias tutandas uix contenti esse possimus. Asia uero tam opima ẽ: & fertilis ut: & ubertate agrorũ: & uarietate fructuum: & magnitudine pensionis: & multitudine earum rerum que expetuntur: facile omnibus terris antecellat. Et uectigalia sua non solum res publi. Romana: sed unũquodque habuit municipium: quæ aliquando extra ipsius oppidi solum remotissima erãt nam atellani: quod oppidum nunc est auersa urbs prope Neapolim in Gallia Cisalpina nunc longobardia: unius oppidi precio comparati uectigalia habuerunt: Cicero. Clunio locutus sum de agro uectigali municipii: arellani qui esset in gallia. & Cicero Bruto p arpinatib⁹. Quorũ q̃dẽ oĩa cõmoda oẽsq; facultates qb⁹: & sacra cõficere & sacra tecta ædiũ sacrarũ locorumq; cõmuniũ tueri possint cõsistunt ĩ his uectigalibus q̃ habent in prouincia gallia. Ad ea uisenda pecuniasq;: quæ a colonis debentur exigẽdis equites Romanos misimus. publicanos appellarũt maiores eos qui uectigalia: & alios populi Romani redditus exigẽdos certo constituto precio redimebant: quorũ ordinem: & numero amplissimum: & personarum dignitate potentissimum fuisse cõstat. Nã & equites Romani pro maxima parte erant: qui conducebãt: & illis senatus cæteriq; rei. p. curã administratiõis gerentes: libẽtius: q̃ aliis locabant: quod equites ipsi eo conseruãdo proprii questus & emolumẽti commodo pacem potius uectigaliũ amicissimam: q̃ bellum optabant suadebantque: & prouincias in quibus militabant attentiori cura a motibus & hostiũ incursionibus defensabant. Hinc cum his ordo plurimum ĩ comitiis iudiciisq; sicut ostendimus ualeret: eorum amicitiam magnatesq; præsertĩ Cicero ipse quærebat. Cicero ĩ oratione pro Plancio. q̃ Publicanorũ ordo: quanto adiumento sit ĩ honore qs nescit: Flos. n. eqtum Romanorum ornamentum ciuitati firmamentum rei. p. publicanorũ ordine continetur. Cic. itẽ Quinto fratri Asiæ ꝓprætori. potes ẽt tu id facere: quod & fecisti egregie & facis: ut commemores quanta sit ĩ publicanis dignitas: quantum nos illi ordini debeamus. Vt remoto ĩperio ac ui potestatis & fasciũ: publicanos tamẽ græcis gratia & autoritate cõiungas.

Vectigales perpetui

Vnũquodq; mũicipiũ uectigalia habuisse

Publicani Equit s uectigalia cõducebant

Et Lentulo scribens Cicero hoī amicissimo : & quem ī periculo constitutum cōsilio adiuuabat. Nosti consuetudinē publicanorum. scis: q̄ grauiter inimici ipsi illi quito Scæuolæ fuerunt: tibi tamen suadeo: ut si quibus rebus possis eum tibi ordinem aut reconcilies: aut mitiges. Et Crassipedi idem. Me uniuerso ordini publicanorum semper libentissime tribuerim: Et de prouīciis consularibus decernendis orans Cicero: ī maxīo asiæ prouinciæ periculo ut Pōpeius illi præficeret̄ suadēs. Iā uero publicanos miseros me ētmiserū illoꝝ ita de me meritoꝝ miseriis ac dolorī. Et ꝓ domo sua ad pōtifices. Proximus est huic dignitati ordo equester: omnes oīum publicanorum societates de meo consulatu: ac de rebus meis gestis amplissima decreta fecerunt. Et Caium Rabirium posthumiū ꝓ quo orabat Cicero laudas: huius pater Caius Curius princeps ordinis equestris fortissimus & maximus publicanus. Nec tñ exigēdis uectigalibus aliisq; redditibus ipsi eqtes Romāi militiæ addicti operā dabant sed alios habebant ministros ciues Romanos ad id idoneos q mancipes appellati sunt. quos Asconius in diuinatione prima ī Verrē actione sic diffinit. Mancipes sunt publicanorum principes Romani homines: qui quæstus sui cā decimas redimunt. & Cicero ipse qn

Mancipes

ta in Verrem actione. Quid est Verres ne illa quidem tibi defensionem reliquā fecisti: Mancipes in istis rebus esse uersatos: mancipes frumentum improbasse mācipes precio cum ciuitatibus decidisse. Et alios equitibus Romanis ad id fuisse ministros

Tributū unde Tribuni

Cicero ad Atticū sic innuit. Tu autē litteras sæpe daī tabellariis publicanorum poteris per magistros scripturæ: & pōti: & nostratum diocesum. Tributum Vñ sit dictū. Et quo modo originem habuit. M. Varro de lingua latina sic ostendit. Tributum dictum a tribubus q; ea pecūia quæ populo imperata erat: tributim a singulis exigebatur. Vñ per hanc occasionem tribuni uerbum sic idem Varro exponit. Vt militi redderent æs militare tribuni sunt dicti. quod aūt tributum conferrent ciues: cuiuscunq; ordinis status: & gradus: pro modo facultatum: facta distriburione per centenasp tes sicut ætate nostra ueneti obseruant: Cicero ad Brutum scribens: Cuius imperatoris exercitus apud Mutinam rei pecuniariæ indigentia laborabat sic inuit. Maximus autem (nisi forte me fallit) nodus est in re. p. inopia rei pecuniariæ: obdurescunt enī magis quotidie boni uiri ad uocem tributi: quod centesima collatum impudenti cēsu locupletum uiduarum legionum præmiis omne consumitur. Impendētautem infiniti sumptus: cum in hos exercitus quibus nūc defendimur tum uero in tuum. Et tributi soluendi uetustissimum fuisse morem Liuius secundo sic ostendit. Tributum inde indictum: patres consetre ipsi primi: Et quia nondum argentum signatum erat. æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes speciosam etiam collationem faciebant cum senatus summa fide ex censu contulisset: primores plæbis nobiliū amici ex composito conferre incipiunt quos cum a patribus collaudari & a militari ætate tanq̄ bonos ciues cōspici uulgus hominum uidit: repente spreto tribunitio auxilio

Tributa in stipēdia militum collata

certamen conferendi est ortum. Et libro postea septimo Liuius: Leuatas fuisse dicit duas maximas res quia tributo & delectu supersessum. Quo autem tempore tributa postmodum in stipendra militum fuerint collata: Liuius decimo ostendit. Nam post triumphum a Papirio cursore de samnitibus ductum ipse nihil militi dederat: sed p̄dam omnem in ærarium cōtulerat. Tributum tunc in stipendium militum fuit collatum. Et libro primo trigesimo Liuius dicit. Cum carthaginenses argentum ī stipendium: impositum adduxissent: quia probum non esse quæstores renunciarunt experientibusq; pars quarta decocta erat: pecunia mutua Romæ sumpta detrimentum ar

genti

genti expleuerunt. Et ne mirum cui sit q̃ de argento est dictum: Plinius affirmat po
pulum Romanum uictis gentibus argentum imperasse nõ aurum. Nec uero sola ur
bs Romana: sed & multæ prouinciæ & urbes quod supra ostendimus: tributa solue-
runt: de Paulo enim Aemilio supra est dictum: q̃ macedonia: & illirio receptis tribu
tũ imposuerit: mediũ tamen illius: q̃d regibus soluere consueuissent. Et Scipio nu-
mãtia funditus excisa multas hispaniæ urbes tributarias effecit. Pompeius bello pira
tico cõfecto ponti urbes: & circũstãtes tributarias effecit. Bero dẽ regẽ albanorũ tri-
butariũ dimisit. ne autẽ prouinciales tributis indecenter grauarentur: nonnulli prĩ-
cipes prouiderũt. Nam Suetonius de Tiberio scribit. præsidibus onerandas tributo
prouincias suadentibus rescripsit. Boni pastoris esse rondere pecus non deglubere.
Et Helius Spartianus de Hadriano dicit: cum tributa multis remisisse. Fuerunt præ
dictis similia emolumento rei. p. portoria: de quorũ ministris sic habet Nonius Mar
cellus: Portitores thelonarii: qui portum obsidentes omnia sciscitantur: ut ex eo ue-
ctigal accipiant. Et Asconius secunda in Verrem actiõe: Portorii: qui portoria redi-
mũt Liuius autem secundo dicit: portoriis quoq;: & tributo plæbs liberata: ut diui-
tes conferrent: qui oneri ferendo essent. Pauperes satis stipendii pendere si liberos:
educarent. Et diligentiã quæ exigẽdis portoriis adhiberetur Cicero secunda in Ver
rem actiõe sic ostendit. Inuenio duos solos libellos a Luccio Canuleio missos sociis
ex portu Syracusis: In q̃bus erat ratio scripta mensiũ: complurimarũ rerum exporta-
tarum istius nomine sine portorio. Salis item aliud fuit Romanis maximũ uectigal
Liuius in quito. An cum Marcum regem primo ĩstituisse salinas &: populo salis mo-
dia sex in congiarium dedisse dicit: sed postea undetrigesimo Liuius scribit. Vectigal
etiam nouum ex salaria annona statuerũt Sextante sal & Romæ: & per totam Italiã
erat. & sextantem docebimus sextam fuisse unciæ partem æris. s. ut si ad nostram refe-
remus ætatẽ duobus quatrinis salis libra uẽderetur: Romæ precio eodem: pluris ni
foris & conciliabulis: & alio alibi precio prebendum locauerũt. Id uectigal commen
tum alterius ex censoribus satis credebãt populi: q̃ iniquo iudicio damnatus esset.
In precio salis maxime oneratis tribubus: quarũ opera damnatus erat credebant. In
de salinator Liuio cognomẽ. Et nõ paruũ ex pecuariis emolumentum publice simul:
& priuati Romani pceperũt. pecuarios autẽ Asconius sup diuinationẽ uerrinarũ ex
ponit: esse qui pecora publica redimũt. Videmus uero tradi a uetustioribus Roma-
nos: & urbis & ĩperii fundatores: nihil in bonis aliud præter pecudes habuisse. Vnde
uult Festus uerbũ peculatus pro furto publico poni. quia sic a principio dici cœperit
nũc cum Romani præter pecudes nihil habebant. Et Varro suis tẽporibus seruatũ
fuisse dicit: quod pariter: & nostra ætate seruatur: Vt greges ouium longe abigantur
in Samnium ex Apulia æstiuatum. fuitq; semper maxima hominum multitudo: quæ
gregibus custodiendis in Apulia est obuersata. Vnde Cicero tertia in Catilinam. In.
M. Cepariũ cui ad sollicitandos pastores Apulia est attributa. & siluas lucosq; publi-
cos Romani uectigales habuere: Vnde Lucar appellatum esse: quod ex lucis capere
tur Festus scribit. Et Cicero pro Milone orans de Clodio. Seruos aggrestes: & barba
ros: q̃bus siluas publicas depopulatus erat hetruriamq; uexauerat ex apẽnino. Vult
autem. M. Varro omnis pecuniæ pecus fuisse fundamentum. nec tamen quod aliqui
crediderunt uult Varro pecuniam prædicta ratione dictam esse a pecude. sed potius
quia quod infra ostendemus antiquissimum æs quod est conflatum pecore ẽ notatũ.
Celsus autem iureconsultus scribit: peculium appellatur quod præsidii causa repone

Porto ria
Portitores
thelonarii

Salis uecti-
gal

Liuius Sa-
linator
Pecuarii

Peculatus

Lucar

Pecus fun
damẽtum
pecuniæ
Pecũia uñ
Peculium

retur: ut paulus ait quibusdam bellis ciuilibus factitatum: & audisse se senes rusticos ita dicentes: pecuniam sine peculio fragilem esse. Primogenius tamen i uerborum significationibus uult pecuniæ nomine non solum pecuniam: sed omnes res: tam solidas: q mobiles: & tam corpora: q iura contineri. Magnum quoq; uectigal dedisse rei publicæ aquas per formas in urbem introductas Frotinus de aquæ ductibus tractās ostēdit. Et nos castella lacusq; & cæteras aquæ ductuū partes in Roma describentes instauratas particularia ideauimus uectigalia. Mercatura: & si priuatorū fuerit exercitiū: ex quo uectigalia plurimū acciperent incrementi: Aliquid tamen cū publica salute ex eo coniūctū habuit: quod pecunia quæ diuersis modis trās mare traiiciebaf: eam quæ erat Romæ uel augebat prout successerat: uel imminuebat. De uerbi autē ui sic habet Nonius: Merx species ipsa. Mercatura actus Et traiectitiam pecuniam esse dicit Modestinus iureconsultus quæ transmare uehitur. cæterum si eodem loco cōsumitur: non erit traiectitia. Sed uidendum an merces ex ea pecunia comparate in ea causa habeantur. Et interest utrum ipsæ periculo creditoris nauigent: tunc enim pecunia traiectitia fit. Et de ipsarum utilitate uel damno: de laudibus Pōpeii orans Cicero sic habet. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnaui: & industrii: partim in Asia negotiantur: quibus uos absentibus consulere debetis: partim eorum in ea prouincia pecunias magnas collatas habent. Et infra: Nam cum in Asia res magnas permulti amiserāt scimus Romæ solutione impedita fidem concidisse: hæc fides atq; ratio pecuniarum: quæ Romæ: quæ in foro uersatur: implicita ē cum illis pecuniis asiaticis & cohæret. Vnde Cicero pro Plantio orans: cum ex bono loco uisus est laudare cum patrem eius equitem Romanum dixit maximatum societatum auctorem: plurimarum fuisse magistrum. Et ad Crassipedem scribens: idem de bythyniis mercatoribus sic habet. Quamq̄ tibi præsens commendaui: ut potui diligentissime socios bithyniæ quæ societas ordine ipso hominum genere pars ē maxima ciuitatis. Iuuerūt aūt difficillimis temporibus rem pub. societates mercatorum. Li. xxiii. cum Scipiões in Hispania frumentum uestimētaque exercitui supplenda postulassent nec unde darent senatus populusque habebent: Fuluius prætor in contione exhortatus est eos q redēptitiis auxissent patrimonia: ut rei publi. ex qua creuissēt tempus commodarēt. Tres societates. xix. hominum effecerunt pacti: ut quæ in naues imposuissent ab hostium tempestatisq; ui publico periculo essent: ex soluitq; postea senatus &. xxiiii. Cū censores ob inopiam ærarii se iā locationibus abstinerēt ædium sacratū tuendarū: ciuiliūque equos; præbēdos: ac similiū his reg; conuenirūt ad eos frequentes: q hastæ huius generis assueuerāt: hortanturq; censores: uti omnia perinde agerent: locarēt: ac si pecūia in ærario eēt: nemine nisi bello confecto: pecuniā ab ærario petiturū esse. Fuerūt aūt mercatoribus inferiores Mangones: Affranius iureconsultus nō mercatores sed uenalitiarios appellari ait. Et malis mercatoribus pœnam Vlpianus iureconsultus decernit. Stellionatum dicens maxime in his locum habere: si quis pro re forte alii obligata: dissimulter obligatam per calliditatem alii distraxerit: uel permutauerit: uel insolutum dederit: & si quis merces supposuerit: uel obligatas auertat uel corrupit: si quis imposturam fecerit: uel collusionem in mercem alterius. multa colle gimus rei publ. neruo pecuniam facientia: quæ omnis pecunia cum in ærarium inferretur: de eo altius multa repetere libet: quæ pro alteris Romæ: & rei publi. incunabulis haberi poterunt. ærarium fuisse dicit Plutarchus in Saturni æde: quia nullū eius dei tempore furtum fuerit commissum: uel quia Valerius publicola ibi constituerit ut puta

Marginal notes: Quæ pecunia uectigal; Merx. Mercatura; Pecunia traiectitia; Mercatorum societates rei pu. utiles fuisse; Mangões Venalitiarii Stellionatu; Aerariū i æde Saturni

ut puta in loco tuto: & munito natura: tabulasq; publicas in eo fuisse seruatas scribit quamq̃ supra a nobis ostensum est: non modo tabulas: sed libros quoq; elephãtinos ibi fuisse seruatos: in qbus. xxxv. essent cõscriptæ tribus: & pariter alios in quibus: & senatusconsulta conscriberentur. Nec dubitamus qui eo in loco omnes publicarum rationum libri conseruarentur. Suetonius in Cæsaris rebus gestis. Tabulas ueteres ærarii & dubitorũ uel pcipuam calumniandi materiã exussit. Plutarchus prædictis addit. legatos undecũq; Romam uenientes ædẽ Saturni primo adisse: deinde a præfectis ærarii ubi edidissent nomina fuisse descriptos: qa quæstores legatis munera mittebant: & ægrotos curabant: qui si morbo interissent: sumptu publico sepeliẽdos curabant. Et postea propter multitudinem legatorum sumptus fuisse sublatos: mansisseque ut præfectos ærarii adirent: quibus nomina sua edant ac scribi faciant. inferebantur uero in ærarium non modo æra a quibus dictum ærarium asserit. M. Varro: sed res quoq; utilitatem rei. p. allaturæ: Liuius enim dicit. M. Pinnarium prætorem in acie ad duo milia Corsorum cecidisse: qua clade compulsi obsides dederunt: & ceræ centũ milia pondo. Quamq̃ huiusmodi: aut præda: aut præmia a uictis habita imprimis ærarium locupletasse uidetur: ut supradicta a nobis diligenter enumerata: uectigalia: portoria: sal: stipendia: sicut ordine percipiebãtur: sic ordinariis sumptibus satisfecisse uideantur. habita autem de hostibus uictis spolia ærarium melius cõpleuerunt: adeo ut Plinius Plutarchusque in Pauli æmilii uita: concordi referant sensu Tantum auri: & argenti in ærarium retulisse æmiliũ Paulum Perse deuicto: ut nullum postea tributũ a ciuibus persolui oportuerit usque ad Hircii & Pansæ consulatũ qui circa primum Cæsaris Augusti &. M. Antonii ciuile bellum consules fuerũt. De eoq; defectu pecuniæ: quem res. p. etiam prius per belli scilicet Cæsaris & Põpeii ciuilis initia habere cœpit: Cicero Attico sic scribit: Sumus imparati a pecunia: quam quidem omnem non modo priuatam quæ in urbe est sed etiam publicam quæ in ærario est illi relinquimus. Et uere scripsit tũc Cicero. Nam Cæsar repertam in ærario grandem uim pecuniæ abstulit: Vnde ad ãnum inde quintum eo mortuo prædictis Hircio: & Pansa consulibus ciues grauari oportuit. In ærario autem principaliter æra. Vnde locus ẽ dictus reponebantur. eratq; eius pars quædam secretior: ĩ qua omniũ rei publi. introituũ pars uicesima seruabatur: tam obstinate clausa: ut nisi difficillimis rebus præmeretur res. publi. inde pecunia sumi non posset. Liuius. xxvii. Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erant consulibus aurum uicesimarum quod in sanctione ærario ad ultimos casus seruabatur promi placuit: prompta ad quattuor milia põdo auri. Sed & locum & actum ærarii conseruandi: fiscum maiores: sicut & nos nunc: appellauere: cuius uerbi originẽ & cãm Asconius secũda ĩ Verrẽ actiõe sic exponit. Sportæ unde sportulæ nummorum sunt receptacula: ut sacci: sacelli: sacculi: crumenæ: uellæ: scorticæ: & manticæ: & marsupia Fisci uero fiscinæ: fiscellæ: sparteæ: sunt utensilia ad maioris summæ pecunias. Vnde quia maior summa est pecuniæ publicæ q̃ priuatæ: ærarium dicitur loculus: & arca thesauri pro sacello fiscus pecũia publica: a quo & cõfiscari solet dici: in publicũ ius ærarii redigere. Quando autem primum pecuniæ Romanus fuerit usus: a Plinio sic habetur Populus Romanus ante pyrrhum regem deuictum ne quidem argento signato usus ẽ: libralis ære: unde: & libella nũc dicitur: & dipõdius appendebatur assis: Vnde & expensa in rationib⁹ dicũtur. Quin & militũ stipendiũ: hoc est stipes ponderata. argentũ signatũ est ãno urbis d. lxxxv. Qu. Fabio consule: anno quinto ante bellum primum punicum placuit

Tabulæ publicæ

Elephãtini libri

Legatorũ externorũ noia a præfectis ærarii notabatur

Nõ solum pecuniã in ærario soli tam seruari sed & alias res

Locus ĩ ærario secretior

Fiscus

Quando primu Romanis pecuniæ usus

denarius pro decem libris æris: quinarius pro quinq;: sextertium pro dipōdio ac semis se Libræ autem pondus æris imminutum bello primo punico cum impensis res publi. non sufficeret Hannibale urgēte: &. Qu. Fabio dictatore asses unciari facti: placuitque denarium sexdecim assibus permutari: quirinarium octonis: sexterciū quaternis. Ita res publi. dimidium lucrata. Lucius Brutus in tribunatu plæbis octauam partem æris argento miscuit qui nunc uictoriatus appellatur (Est autem signatus uictoria). Vnde nomen. Hæc q̄ supra ut apud Plinium Liuiumque sunt tradita posuimus principia quidem habent: ad id quod quærimus. sed fusius apertiusque quoad poterimus declaranda sunt: Traditum est ex Liuio post cladem naualem primo bello punico a Fuluio Seruio consule in Aphrica acceptam Romæ statim ducentas naues refectas: quo tempore Nummi primi argentei fuerint cusi & nummus decima ps denarii aurei fuerit: Et paulo infra in eodem bello scriptū est: petitā fuisse ab Aphris pacem & a Luctatio consule daram. dedisseq; aphros ex fœdere omnes Romanorum captiuos: & tributum spopondisse in uiginti annos tria milia talenta: talentumq; id fuisse quinquaginta libras argenti singulum. sed alia quoque fuerunt diuersissimi ab hoc pōderis talenta. de q̄bus cū a nobis sit dicēdū: alia quoq; monetarū numerorū: & ponderū uocabula afferemus. Quæ omnia qualia per singulas ætates fuerint examussim ostendere non magis difficile: q̄ impossibile fuerit: nō solum quia obscuris: & nostra ætate ignotis uerbis sunt a maioribus tradita: sed quia omnis fere ætas suam habuit cudendi uarietatem & formam. Videmus enim multos ex consulibus priscis fui uultus cusisse nummos semper mensura: & pondere uariatos: quod maiore postea studio singuli principes factitarunt. & tamen interea nunq̄ est cessatum: uictoriatos bigatos & quadrigatos cudi. Quæ igitur uerba exponere audeamus ea proponemus ratione: ut ab infinita aliorum turba supra uires exponēda liberi maneamus: erunt enim pecunia: libra: pondo: asses: nummus: denarius: talētū sextercium: & quæ his cōnexa obligataque aut ab eis dependentia incident. Prima signati æris: & argēti nota fuit pecus. Vnde pecunia est dicta. pondo: & libram idem fuisse Festus pompeius innuit: cū dicit duo asses singuli liberam: & pondo efficiebant: quare autem unicæ rei duæ fuerint appellationes: quid dicamus nihil aliud est q̄ nobis uideri libram ab unciarum diuersitate aliquando uariasse. pondo semper idē fuisse quo omnes usi fuerint: qui libræ nomē si posuissent dubium: quod pōdere designabant fore credebāt. Talentum uero pōdus fuisse cōstat multipliciter uariatum: Nam præter supradictū ab Aphrica habitū quod fuisse diximus librarum quinquaginta: fuit ægyptium: qd Plinius quindecim continuisse pondo dicit. Duo item alia fuere talenta: atticum: euboicū: rursusq; atticū fuit duplex: maius & minus. Liuiusq; libro. xxxvi. scribit magnum talentum atticum. lxxx. libras & paulo plus habuisse: qui & paulo prius libro. xxxiii. dixerat talentum illud magnum. lxxxiii. habere libras: & quattuor uncias. Priscianus uero grammaticus talenti eius attici maioris computum ad Romani usus cōsuetudinem hanc reducit: ut sex milia Romanorū denariorum impleat. Constat uero ad prædictorum intelligentiam: ut quotiēs in prædictis sit ponderis mentio: argētum id pondus non æs aut aurum fuisse: nisi ea auri: & æris uocabula sine adiuncta. Romanis enim prior: & crebrior argenti usus fuit: q̄ auri: & argētum ipsi non aurum uictis gentibus imperauere: sicq; ubi talentum octuaginta trium librarum: unciarū quattuor fuisse diximus: id ad argēti ualorē erit referēdum. Quod aūt dicit Prisciāus sex milia denariorum Romanorum impleuisse talentum: ad aureos denarios non ē

referendum

Prima signati æris nota pecus
Pondo
Libra
Talētorū genera

Prior argēti usus rōanis q̄ auri

referendum qui aucta & florente re publi. sunt sic appellati. Sed ad primos denarios quos sexdecim assibus æris pmutari placuisse Fabio dictatori supra est dictũ. Sed his omissis minora Romanorum pondera dicemus: ex quibus maiora illa quo modo cõficerentur intelligi potest. Siliqua fuit primum minimumque: quod esse constat granum tecæ inclusum fructus: arbusti inde siliqua pariter appellatur: quo abũdat Apulia varioque uocabulo apud italicos appellatur. Tecaque oblonga: & plana saporis dulcedinem habet. Post siliquam erat scrypulus græce: & obolus Latine dictus: qui sex siliquis conficiebatur. Dragma deinde tribus constabat scrypulis decem: & octo siliquas complexa. Nummus dehinc argenteus quattuor scrypulis: hoc est dragmam & tertiam continebat: Et uncia sequabatur ex octo dragmis confecta. Libram dehinc italicam duodecim unciæ conficiebant: dragmas in se nonaginta sex habentes. hæcq; libra as apud Romanos: apud græcos mina est dicta quam postea minam dici consuetudo obtinuit. Vtrum uero libræ nostri temporis par ei & correspondens fuerit dediti arithmeticæ faciliter poterunt iudicare. Et libras uiginti quattuor sextertiũ atticum paruum habuisse seneca ad Nouatum scribit. Vnde cum dicat. M. Varro uiginti quattuor sextertia libras sexaginta conficere: Apparet sextertium duabus libris & dimidia fuisse conflatum. Nam prosequitur idem Varro dipondius & semis antiquum est sextertium. fuit autem maioribus consuetudo ut æra in uocabuli compositione postponerent. Sicq; semisquintus: semisquartus: semistertius pnunciabãt. Dixerunt et dipondium a duobus ponderibus. & unũ pondus fuit assipondiũ quasi libræ unius pondus. Reliqua deinceps a numero dicebantur usq; ad centussis. & a tribus assibus tressis: & pariter usq; ad decem computabatur. Abinde sumebatur a decẽ cõpositio. Decussisq; a decem assibus. & a duobus decussibus uicessis. deinde tricessis usq; ad cẽtussis. Sicq; Persius Et centum græcos uno centusse licetur: idest centum libris uẽdit per auctionem: quæ per incrementum precii sicut sub hasta fiebat. Fuerũt pariter diuersæ unciarum supputatiões: diuersis appellatæ nominibus. Et cum libra uel as duodecim cẽt unciarũ: Deuns undecim unciarum dicebatur: q uncia una demeretur a libra. Dextãs unciæ decẽ quasi dempto sexante ex asse. Dodrans unciæ nouem: quasi dempto quadrante ex asse. Bessis unciæ octo quasi binus triens. Septuns unciæ septem. Semis unciæ sex: quasi semis as uel libra media. Quicuns unciæ quinq;. Triens unciæ quattuor: idest tertia pars assis. Quadrans unciæ tres quasi quarta pars assis. Sextans unciæ duæ: quasi sexta pars assis. deinde uncia ab uno dicta est. Semiuncia semis est unciæ: duæ sextulæ sunt tertia pars unciæ idest scrypuli octo. Sicilicus scrypuli sex. Sextula scrypuli quattuor. dimidia sextula: scrypuli duo. Ad eosq; numeros cum hereditates diuiderentur sic habet in oratione pro Aulo Cecinna. M. Cicero facit heredem ex deuncia: & semiuncia Cecinnam Ex duabus sextulis. M. Fulcinium libertum superioris uiri: Ebutio sextulam aspergit. Satis per numeros ponderaq; balbutisse uidemur. Et tamen maximã eius rei partem: q a nobis desideretur multos non dubitamus futuros. Sed ne res ipsa aliter aperiri: & absolute a nobis tractari potuerit multa obstant: quod per omnes (ut diximus) ætates ab urbe condita in dies nostros uariari nummi: mutata cum ponderibus formisque nomina: adeo ut paucissima ac ferme nulla ueram a ui uerborum notitiam nunc habeant. Nec potuimus in hac: (sicut in multis fecisse uidemur) rei difficultatem ingenio & industria superare: quod nulla extant priscorum uolumina in qbus apta dictorum uerborum mentio fiat. Caracteribus enim: & signis ubique talẽta: sextertia: pondo: libra: nummus: de-

Siliqua
Scrypulus
Obolus
Dragma
Nummus
Vncia
Libra italica As
Mina
Sextertiũ atticum
Dipõdius, Semis
Assipõdiũ
Tressis
Decussis
Vicessis
Tricessis
Centussis
Deuns
Dextans
Dodrans
Bessis
Septuns
Semis
Quicuns
Triens
Quadrans
Sextans
Vncia
Semiuncia
Sextula
Sicilicus
Dimidia Sextula

narius: sextypulus: & uetusta uerborum supra a nobis positorum turba sūt per libros notata, quæ signa nullus ætate nostra recognoscit, & quæ fortassis cognosci posset librariorum uitio deprauata sunt, sicque nulla potuit lectiōis diligentia quod non intelligebamus ut disceremus efficere. Itaq; ærarii partibus absolutis ad alias rei pub. administrationis partes redeamus. Eaque primum attingamus: quæ ex ipso ærario: aut horreis a præfectis ærario primum institutis: ad populi Romani utilitatem bonamq; gubernationem de pmpta fuere. Scribit Plinius populum Romanum cœpisse sīpem spargere, Sp. Posthumio. Qu. martio consulibus. tantamq; pecuniam ī ærario fuisse: ut eam cōferrēt. L. Scipioni: ex qua his ludos fecit. Annium quoq; martiū idem dicit ædilem plæbis primum frumentum populo in modio assibus donasse. He liumq; pariter in ædilitate frumētum populo assibus præstitisse: qua ex re statuæ illi in capitolio: & palatio positæ fuerunt: & supremo die humeris a populo i rogum delatus sit, sed huiusmodi munera populus Romanus sub principibus amplıora: ac frequentiora accepit. De Cæsare enim Suetonius scribit populo præter frumenti du-os modios: ac totidem olei libras treceontos quoq; nummos quos pollicitus olim erat uiritim diuisit. Et munus populo epulumq; cum daret quis macellarii ob locata darēt etiam ipse domesticum apparauit. Item dedit epulum populo ac uisceratiōnem. Et post Hispaniensem uictoriam duo prandia. Nam cum prius parce neq; pro liberalitate sua præbitum iudicaret: quinto post die aliud largissimum præbuit. Dederunt uero principes Romani uariatis pro rerum o pulētia modis quandoq; partem: sicut Cæsarem supra de duobus modis fecisse diximus: quandoq; totam summam familiis necessariam: prout infra docebimus, unde Augustum dicit Suetonius non solum summam toto sufficturam anno dedisse, sed cum singulis dari mensibus consueuisset ter in anno distribui uoluisse, Sunt q; hæc Suetonii uerba: ac ne plures frumentationis causa frequentius a negociis auocarentur: ter in annum quaternorum mensium tesseras dare constituit: sed desideranti ueterem consuetudinem concessit rursus: ut sui quisq; mensis acciperet. Idemq; princeps: ut mercatoribus industria ualentibus: sed a rei tenuitate laborantibus opem ferret: quotiens ex damnatorum bonis pecūia superflueret usum eius gratuitum eis: qui cauere i duplum possent: ad certum tempus indulsit. Sequitur Suetonius Augustum frequenter dedisse congiarium: quod quidem uetbem sola cōsuetudine notum: & nullum habens apd priscæ latinitatis originem eam uim habuit: ut q̄nq; res q̄nq; & sæpius pecūiam populo uiritim datā fuisse significet. Is itaq; congiarium populo frequenter dedit, sed diuersæ fuerunt summæ modo quadraginta: modo triginta: nonnunquam quinquaginta & ducentos nummos. At ne minores quidem pueros præteriit: quāuis non nisi ab undecimo ætatis anno accipere consueuissent. Idemq; frumentum in annonæ difficultatibus sæpe leuissimo interdum nullo precio: uiritim admensus est. Et testamento quod ultimum fecit ingenti usus est liberalitate: legauit populo Romano quadringenties: tribubus tricies quinquies sextercium, prætorianis militibus singula milia nummorum: cohortibus urbanis quingentos: Legionariis trecētos nummos quā summā represen̄tari iussit. (Nā cō fiscatā semp repositāq; habuerat). Tiberius uero princeps cōgiariū pplo trecētos nummos uiritī dedit: & prādiū mille mēsis. Et Gal. cōgiariū pplo bis dedit tricenis sextercūs: totiesq; abūdātissimū epulū senatui eqstriq; ordini et cōiugib⁹: & liberis utriusq; sexus: posteriori epulo forēsia insup uiris fœmis ac pueris fascias purpuræ ac cōchilii distribuit. Et ne sordidis fetidusq; ipator eā cōsuetudīs priscos liberalitatis gliam cōseruaret

Pecūia pu. in ludos

Frumētū populo donatū ab Annio Mar tio

Cæsaris munera ad populum

Augusti munera

Cōgiariū

Tiberius Gallicula

seruaret ineūte āno dixit se p kal. Ianua. strenas recepturū: stetitq; i uestibulo ædium kalēdarū die ad captandas stipes: quas plenis ante eū manibus: ac sinu omnis turba ferebat. Claudius congiaria populo sæpissime dedit. Et annona deficiente negociatoribus certa lucra proposuit: suscepto in se damno: si cui quid per tempestatem accidisset: & naues mercaturæ causa fabricantibus magna commoda constituit: pro conditione cuiusq; ciuis. Neronem dicit Suetonius deductum in forum populo congiarium: militi donatiuum proposuisse: diuisisseq; populo uiritim quadragenos nūmos Senatorumq; nobilissimo cuiq;: se dare familiari destituto annua salaria: & qbusdam qngena constituisse. Deq; eodem Nerone Cornelius Tacitus: plæbi congiariū quadraginta nūmi uiritim dati: & sextertium ærario quadringenties illatum. Quin dissimulandis rerum externarum curis. Nero frumentum plæbis uetustate corruptum in tyberim iecit quo securitatem annonæ sustentaret: cuius prætio nihil additum est: q̄uis ducentas ferme naues portu in ipso uiolentia tempestatis: & centum alias in tyberim subuectas fortuitus ignis absumpsisset. Et Domitianum scribit Suetonius Congiarium populo nummorum trecentorum ter dedisse. Hadrianumq; pariter dicit helius spartianus. Congiarium duplex præsentem populo dedisse ternis singulis aureis diuisis. infinitamq; pecuniā quæ fisco debebat priuatis debitorib⁹ in urbe: ac i italis i prouinciis etiam reliquis ingentes summas reliquisse syngraphis & chyrographis in foro diui Traiani: quo magis securitas omnibus roboraretur incensis. Traianum pricipem optimum gestorū: cuius scripta in dignissime perierunt: refert in panegyrico. Plinius orator inter cæteras liberalitate una usum fuisse summis laudibus extollēda qui pueros quinq; milia ex omni imperio selectæ indolis: ita alii: & a præceptoribus erudiri curauerit: ut ea in facultate eo in genere institutiōis uitæ erudiri uoluerit: i qd natura procliniores sunt uisi: q̄ liberalitatē imitatū fuisse Hadrianū scribit Spar. & senatoribus: qui non uicio suo decoxerāt patrimonium pro modo senatoriæ professionis expleuisse: & post cæteras inmensas uoluptates in honorem socrus suæ aromata populo dedisse. in honoremq; etiam Traiani balsama: & crocum per gradus theatri fluere iussisse. atq; in adoptione Elii Vireconii dedisse populo congiarium: & militibus sextercium milies. Ab Antonio item pio imperatore optimo scribit Spartianus: Congiarium & populo & militibus de proprio datum: & item alias eundem Antoninum dedisse populo congiarium: & militibus donatiuum addidisse. Vinique & olei tritici penuriam per ætarii sui damna gratis populo dando sedauisse. Marcum Antonium philosophum imperatorem pariter scribit Iulius capitolinus filio ante tempus consule facto: dedisse populo congiarium: quod in iterato uxore eidē filio data & tertio item post triūphum simul cum filio de Marcomannis actum dederit. Quin & Cōmodus imperator in p̄texta puerili cōgiariū dedisse a Lāpridio refertur quod postea imperator denarios singulis septingenos uicenos fuerit impartitus. Scribit et Capitolinus Heliū pertinacem imperatorem congiarium dedisse populo centenos denarios: pro missisq; prætorianis duodena miliū sed dedisse sena. Seuerus aūt apher princeps bonus & sic cōgiariū populo prius nō dederit: q̄ ad bellū parthicū esset profecturus: rei frumentariæ curā habuit diligentissimā: ita: ut post datum abunde semper in uita frumētū: uita quoq; excedēs canonē annorū septē reliquerit: adeo ut uiginti quinq; modiorū milia singulis diebus expendi possent. Alexandrum etiam seuerū scribit Spartianus cum esset imperator optius cōgiariū populo ter dedisse: donatiuū militib⁹ ter

Claudius
Nero

Dōitianus
Hadriāus

Traianus
Antonius
pius

M. An. philosophus
impera.
Comodus
Helius pertinax
Seuerus
apher
Alexād'
seuerus

Aurelianus & super congiarii pecunias carnem populo distribuisse. qui & pauperes honoratos iuuit: quos pauperes uere nō per luxuriam: aut simulationē uidit. Quāta autem fuerit per imperatorum liberalitatem populo Romano rerum omnium abundantia: facile intelliget & mirari poterit: qui Flauii Vopisci de Aureliano principe gesta leget ex quibus hæc duximus excerpenda. Non prætereundum uidetur: quod memoria tenet & publica: & fides historica. Aurelianum eo tempore: quo proficiscebatur ad bellum orientale bilibres coronas populo promisisse: si uinceret: & cum aureas populus speraret: neq; Aurelianus aut posset dare: aut uellet: coronas eum fecisse de panibus qui nunc siliginei uocantur: & singulas quibuscunq; donasse: ita ut siligineum suum quotidie toto æuo suo: & unusquisq; reciperet: & posteris suis dimitteret. Nam idem Aurelianus etiam porcinam carnem populo Romano distribuit: quæ hodie quoq; diuiditur: Qui panibus urbis Romæ unciā de ægyptio uectigali auxit: dicens neq; enim populo Romano saturo: potest quicq; esse lætius. Statuerat uinū gratuitū populo Romano dare: ut quemadmodum oleum: & panis: & porcina gratuita præberetur: sic etiam uinum daretur: quod perpetuum hac dispositione conceperat. Hetruriæ per Aureliam usq; ad alpes maritimas ingentes agri sunt: hique fertiles & siluosi: Statuerat igitur a dominis locorum incultorum: qui tamen uellent gratis dare: coemere atq; illuc familias captiuas constituere. Vitibus montes conserere: atque exinde uinum daret: ut nihil redituum fiscus acciperet. Hicq; imperator cōgiarium populo ter dedit. Et in sex imperii sui annis populo Romano tunicas albas manicatas: ex uniuersis prouinciis. Et lineas aphras: & ægyptias puras dōauit. Tacitum uero fecisse idem. Flauius possessiones quas in mauritania habuerit sarctis tectis capitolii deputasse: argentum uero mensale: quod habebat ministeriis conuiuiorum: quæ in tēplis fierent dedicasse. Quid autem sibi uelint sarcta tecta Festus sic docet: sarcte ponebant pro integre: ob quam causam opera publica quæ locantur: ut integra præstent: sarcta tecta locantur: & enim sarcire est integrum facere. Nec solum largitione: do natione: & uaria liberalitate populum Romanum consulares triumphalesque uiri: & postea principes: bene lætum opulentumque reddere sunt adnixi. Sed ab usure & fœnoris uoragine defenderunt. Idque: ut melius ostendamus uocabula ipsa primum diffiniemus. Fœnus inquit Nonius a fœtura dictum: quod pariat aliam ex se pecuniam & infra Versuram facere mutuam pecuniam sumere: ex eo dictum est: q; initio: q; mutuabantur ab aliis: non ut domum ferrent: sed ut aliis soluerent: uelut uerterent creditorem. Quanta autem fuerit cura patribus crescente re publica pauperes ab usuris dānis tutari. Liuius multis ostendit in locis. Nam quinto. Gn. Licinius: & L. Sextius tribuni plæbis legem tulerunt de ære alieno: ut deducto eo de capite: quod usuris pnumeratum esset id q; superesset termino æquis portiōibus solueretur: & in septimo. T. Manlio torquato bis. G. Plācio consulibus semiunciarium tantum ex unciario fœnus factum & in pensiones æquas triēnii: ita ut quarta pars esset solutio æris alieni. Infraq; iudicia populi eo anno in fœneratores fuere: quibus ab ædilibus dicta dies ē: ligari nexi desierūt: ob unius fœneratoris libidinem cōsules tulerunt ad populum: ne q̄s: nisi q noxā meruisset: donec pœnā lueret in cōpedibus aut in neruo teneret pecuniæ debitæ bona debitoris: non corpus: obnoxiū esset. Ita soluti nerui cautumq; in posterum ne necterentur. Et xxiii. Marcus Portius Cato prætor Siciliam obtinebat sāctus: & innocens. asperior tamen in fœnore coercendo habitus. Fugatiq; ex insula fœneratores: & sumptus quos in cultū ptorū socii facere soliti erant circūcisi: aut sublati

Tacitus impera.

Tecta sarcta

Fœnus Versurā facere

Cautiōes q bus pauperes ab usuris turabātur

&.xxxiiii.ciuitas fœnore laborabat:& cum multis fœneralibus legibus cõstricta aua ricia esset:uia fraudis inita erat:ut in socios:qui non tenerentur:his legibus nomina transcriberent. Tribuni plæbis ex auctoritate patrum plæbem rogarunt:quæ sciuit: ut cum sociis:& nomine latino credita pecuniæ. Ius idem quod cum ciuibus Roma nis esset. Et infra. Iudicia in fœneratore eo anno multa sunt facta: de mulcta damna torum quadrigæ inauratæ in capitolio:& in cella Iouis supra fastigium ædiculæ duo decim clipea inaurata. Sed. M. Cato de re rustica expresstius innuit. Quanto Roma ni odio usuram persecuti sunt. Maiores nostri hoc habuerunt:& ita in legibus posue runt:furem dupli cõdemnari:fœneratorem quadrupli. Cicero qꝫ quid in usuris ætas sua seruauerit sic ostendit ad Atticum scribens. Salamini cum usuram facere uellent: non poterant:quod lex gabinia uetabat:tum bruti familiares:freti gratia Bruti: dare pollicentur:si sibi senatusconsulto caueretur. fit gratia Bruti senatuscõsultum:ut ne ue salaminis:neue qui ex eis dedisset fraudi esset:pecuniam numerauerunt. Et infra. Nam aut bono nomine centesimis contentus erat:aut non bono quaternas centesi mas sperabat:ut solueret centesimam sexenii cum reuocatione singulorum annorum At Scaptius quaternas postulabat:metui si impetrasset:ne tu ipse me amare desine res. Imperatorum uero primus Alexander seuerus Mamea genitus christiana:& uir optimus usuras fœneratorum contraxit ad trientis pensionem:etiam pauperibus cõ sulens. Senatores si fœnerarentur usuras accipere primo uetuit:ut nihil nisi muneris causa acciperent. Postea tamen iussit:ut semisses acciperent. Maior ẽt prædicta fuit senatus in populum caritas atqꝫ liberalitas cum. P. Valerius publicola e patribus &. C. Martius rutilius e plæbe consules quod Liuius in septimo tradit: solutionem alie ni æris in publicam curam uerterunt. Quinqꝫ enim uiri creati:quos mẽsarios a dispẽ satione pecuniæ appellarunt rem difficillimam tractatu & plerumqꝫ parti utriqꝫ:sem per certe alteri grauem:cum alia moderatione:tum impendio magis publico:qꝫ iactu ra sustinuerũt. Multa & magna superius a nobis scripta sunt administrationem rei. p. ostendentibus. Ex quibus Romana res a parua opibusqꝫ tenui in amplitudinem per uenerit admirandam:sed una nobis est reliqua ipsius administrationis pars quam sũ mos ac sapientissimos uiros existimasse uidemus:præ cæteris ipsam auxisse:& conser uasse rem publicam quę quidem pars licet multiplex uocabulis:& partium distinctio nibus uideatur:duorum ad summam triumue uerborum appellatione continetur:i tegritate. s. modestia:& frugalitate:quæ & his similia cum ostenderimus:facile appa rebit:nec communicatam orbi terrarum ciuitatem:nec armorum uim maximam in de comparatam:nec alios administrandæ intus forisque rei mores:sine prædictis tan tum:aut constituere:aut conseruare imperium potuisse. Quin hanc assertionem no stram id certius argumentum probabit:quod simul cum ipsis sanctæ uiuendi artibus labi ac ruere:ac penitus inaniri Romana res cœpit. M. Cato apud Salustium crispũ. Nolite inquit existimare maiores nostros armis rem publicam ex parua: magnam fe cisse:si ita esset multo pulcherrimam nos haberemus:quippe sociorum:atqꝫ ciuium præterea armorum & equorum maior copia nobis quam illis est:sed alia fuere:quæ il los uiros magnos fecerunt:quæ nobis nulla sunt:domi industria:foris iustum impe rium animus in cõsulendo liber:neqꝫ libidini:neqꝫ delicto obnoxius:pro his nos ha bemus luxuriam:atque auaritiam:publice egestatem:domi opulentiam. Laudamus diuitias:sequimur inertiã:inter bonos:& malos discrimẽ nullũ:oĩa uirtutis pmia am bitus possidet. Id aũt qꝫ uere Cato uir doctissimus:& æque sanctus dixerit. Ex Liuio

Senatus caritas in populum Quinqꝫ uiri

Romanos simul cum sanctæ uiuẽdi arti bus labi cœpisse

aliisq; magnæ auctoritatis uatibus libet particulariter ostendere. Publium Valerium
refert in secundo Liuius post liberatam patriam: & consulatus quatuor morientem
gloria ingenti: copiis familiaribus adeo exiguis fuisse: ut funeri sumptus deesset: De
publicoq; fuerit elatus & pariter Meneniū Agrippam plæbis cum patribus concilia-
torem: quod sumptus funeri deesset: elatum a plæbe sextantibus in capita collatis. &
in tertio habet Liuius Valerium publicolam consulem in recuperatione capitolii oc
cisum in eiusque domum plæbem quadrantes: ut funere ampliore efferreretur iactas
se: quo in libro Lucium Quintium cincinnatum quatuor iugera agri colentem con-
tra noualia: quæ prata quintia fuerūt. Dictatorem fuisse creatum refert: qui dictator
L. Tarquinium dixerit magistrum equitum: stipendia pedibus propter paupertatem
tunc facientem. Et. C. Fabririum refert Aulus gellius magnam uim pecuniæ offeren
tibus samnitibus respondisse: dum omnibus membris corpus consistere atq; impera
re posset: nunquam quicquam defuturum: propterea pecuniam nō accipere: qua nō
indigeret. Vnde est quod Liuius in. xiiii. scribit eundem Fabricium. Publium Corne
lium Ruffinum consularem senatu mouisse: qđ is decem pondo argenti facti haberet.
Quantæ etiam diuitiæ fuerint. M. Attilio uiro clarissimo imperium in aphrica habē-
ti. Liuius. xvi. sic ostendit. Attilius regulus consul successorem: sibi dari in Aphricā
cum non obtineret inter causas scripsit: qđ agellus suus a mercenariis relictus erat. cō
tinentiæ uero Romanorum prisci temporis: & auersionis ab auaricia animorum nul
lum uidemus argumentum certius: q̄ qđ ex secunda Liuii decade mutilatum habem⁹
Misisse Pyrrhum regem epirotarum Cineam oratorem petiturum ea conditione pa-
cem: ut retineret: quæ de Italia occuparat. Cineamque admirandæ uirtutis: & memo
riæ: qui nomina & cognomina Romanorum ciuium insuper uxorum: & filiorum sci
ret: postquam omnia pertentauerat nullam domum suis muneribus patentem inue-
nisse. unde ad Pyrrhum reuersus non improprie dicitur interroganti respondisse: ur
bem se regum uidisse: quodque in legibus Cicero præscribit. Nihil preter laudem bo
nis & innocentibus: neq; a sociis: neq; ex hostibus reportandum. Idem Cicero tertia
in Verrem actione a multis præstantibus uiris factitatum fuisse sic ostendit. M. Mar-
cellus syracusas. L. Scipio Anthiocum in Asia Flamini⁹ regem Philippum & mace-
doniam. L. Mumius corinthum plenissimam rerum omnium: urbesq; achaiæ: & boe
tiæ multas sub imperium Romāum dictionemque redegit: quorum domus cum ho-
nore: & uirtute florerent: signis & tabulis pictis erant uacuæ. At uero urbem totam
templa deorum omnesq; italiæ partes illorum donis ac monumentis exornatas uide-
mus. C. Elium multi scripserunt cum legati getulorum in consulatu prandentem in
fictilibus adissent: uasa argentea obtulisse q̄ ille nō acceperit: nec aliud hūisse argēti
ad supremū uitæ diē q̄ pocula duo quæ. L. Paulus socer ei ob uirtutem deuicto Perse
donauit. Aphricanusq; posterior libras. xxxvi. argēti facti reliqt heredi: quē de pœnis
triūphātē. iiii. millia q̄dringētas libras argēti trāstulisse cōstabat: idq; argētū totū tūc
hūisse aphricā cōstitit: qđ postea aliqn̄ Romæ in mēsurā cōuiuii unius apparatu puū
est uisum. Qui āt ea diuitiaꝝ paucitate cōtētus fuerat idē Scipio modicis piter appa-
ratibus priuatim in oī uita est usus. Nā officio legatiōis fratris sui functus ī Asia post
Carthaginē numātiāq; deuictas post duos īsignes triūphos. vii. tm̄modo seruis seq̄n
tibus ad dictā legarionē accessit. nec plures eo bello secū hūit. M. Curii notissima oī-
bus modestia & itegritas a nobis quoq; supprimi nō dēt. Is oblatā sedēti ad focū ī scā
no rustico & uescēti catio ligneo auri sumā reuit se dicēs ditib⁹ īpare nō diuitē fieri

P. ualerius & menenius agrippa ob paupta tē publice elatos Qu. Cincinatum C. fabricius

Attilius regulus Cōtinētia romanorū priscorū

C. Elius Aphricāus posterior M. Curius

cupe. Ideoq; postea pulso a se italia Pyrrho nihil pter decretos publice septem iugerum munus accipere uoluit. Q. Tubero getulicus consul oblata ab aetholis omnis usus argentea uasa remisit: & fictilibus suis uti maluit. Fabricius Licinius oblatum a samnitibus auri: & argenti pondus spreuit: ostenditq; mors quantas suis sobrie: & integre uiuendi artibus diuitias cumulauerat: cum patellam deorum tantum argenteam iuris pontificii lege habuerit: sed quod liceuit pede corneo sustentatam. idemque ad Pyrrhum legatus cum audisset philosophum Thimeum thessalum uoluptate omnibus bonis praeferre: eam sapientiam Pyrrho & samnitibus imprecatus est. Calphurnius piso consul uictis in Sicilia fugitiuis filium qui multotiens bene pugnauerat corona aurea trium librarum donare debebat: sed id permutauit in legatum quod testamentum sibi facere promisit. Publice etiam fuit aliquando quam in priuatis tantopere laudamus sobrietas & integritas. Marii enim: & Sylle bello ciuili proscriptorum ciuium: qui erant multi: bona populus oblata reniuit. nec inuentus est: qui partem illorum minimam emeret. et Asiam minorem bello captam populus Romanus Attalo regi possidendam donauit. Donauit etiam Lucius paulus si non regno Persem: cui illi uicto ad se perducto obuius procedens: pro tribunaliq; sedens: illum apud se quoluit considere: & coena dignatus est. maior tamen. Gn. Pompeii liberalitas fuit: Qui cum Tygrannem armeniorum regem ponto pepulisset: uiribusque protriuisset: diadema postmodum: quod ille abiicerat capiti eius imposuit: & tam afflictum in pristinae fortunae statum restituit. nec parua. P. Cornelii Scipionis primo bello punico benignitas fuit: qui cum Albiam oppidum coepisset: pro quo defensando dux carthaginensium Hanno pugnans occubuerat: exequias eius ducis funere publico: & sua psentia honestauit. Transfuerunt autem paucae ad imperatorum tempora priscae illius continentiae: & humanitatis liberalitatisque reliquiae: ut unicum supradictis castorum temporum uiris aequare libeat. Titum Vespasianum delicias humani generis appellatum: cuius animi affectus uel ex eo patere possunt: quod dicere solitus fuerit: non oportere quemquam a sermone principis tristem discedere. quem tradit Suetonius recordatum super coenam: quod nihil cuiquam toto die praestitisset: memorabilem illa edidisse uoce. Amici diē perdidi. Scio fuisse nonnullos atque etiam plaerosque nobiscum uiuere qui solis philosophantes uerbis: cum re ipsa: longe a uera absint philosophia: eos de quibus dictū est Romanorū mores: strictis (ut aiunt) buccis laudant quasi uicio dantes: quod non magis ob ipsarum: quibus utebantur: uirtutum amorem: q̄ ob gloriam & famae appetentiam eas secuti sint: idq; nos ingenue fatemur: addimusque eum semper stimulum ad uirtutes plurimum ualuisse: quo utinam nostri saeculi homines moueri uideamus. nec hoc dicimus: quia non meminerimus animae salutem iis qui sub gratia nati sunt: in primis quaerendā: aut quia ignoremus multos ex priscis uirtutem pp seipsam fuisse secutos: uerū gloriae appetentia eas semper habuit uires: ut cū animae salutem quaerentibus: & cum uirtutem pp seipsam amantibus: societatem non aspernandā conseruauerit. Quamobrem ipso in loco ubi praestantissimoꝝ ex priscis Romanoꝝ landis & gloriae appetentiam: quae uirtutibus operā dari faceret laudamus: gestā proximis tēporibus iē libet narrare: quae & nostris cēsoriae grauitatis: & maioꝝ q gloriae iseruierūt honori: potetit satisfacere adeo ut nostro iudicio oibus ad imitationē proponi possit. Isabelis burgūdiae ducissa: quā summū uii laco būportugalēsis regiae stirpis cardialis Germanū frater sororē. & philipp̄ burgūdiae dux

Qu. tubero

Fabricius licinius

Calphurnius piso

Hic aliqd dest.

G. pōpeius

Cornelius Scipio

Titus Vespasianus

Isabelis ducissa

Philippus Dux burgundiae

maritus uxorem: sicut debent: plurimi faciunt: religioni christianæ ipensissime fauet adeo ut turchos Constantinopolis inuasores: omni conatu a christocolis persequẽdos esse: & hortetur: & data enixe opera pro uiribus adiuuet. Quibus in adhortationibus: dum apud uirum paucis christianorum principibus potentatu secundum: apud alios principes: & potentes uiros agit: aliquando dixit: sese non paruo teneri desiderio: eam expeditionem cum uiro & suis magnatibus: ac populis ineundi: munera: ut dicebat multa pro posse non inutiliter obitura. Sed cum sola in cœtibus esse uideretur: quæ id ex animo loqueretur: nonnulli ut a proposito auerterent callidæ responderunt: gloriæ id sibi ab omnibus: & laudis appetentiæ: parui christianis meriti: potius quam religiosæ intentioni attributum iri. quas per iocum: ut simulabant: prolatas uoces responsione compescuit: quæ præpositæ superiori loco priscorum purgationi accomodari poterit. Ut discant nostri posse christianum uirum cum animæ merito ac ingenti lucro ita gloriæ stimulum suis operibus admittere: ut uirtutis operibus insistat. Non dissimile enim inquit erit ea mulier sapientissima quod ego & appeto: & si dabitur agere intendo uiatoris quem peregrinum uocamus intentioni: cui facile posset accidere: ut beati apostoli Iacobi limina apud Galliciam uisurus currum mercede conducat: quo cum ueste & leui supplectile itineraria perferatur. Is si gemmam necessitati forte ingruenti præsidio futuram deferret: & pluris in Gallicia sic (ut aliquãdo contingit) uendat quam domi emerit. Lucellum quidem domum præter intentionem simul cum animæ lucro reportasse nõ iniuria gaudebit. Sed ipsos audiamus priscos de facti sui ratione copiosius differentes ipaque sit prima gloriæ diffinitio: quam in oratione pro Mar. Marcello sic affert. M. Cicero. gloria est illustris: ac peruagata magnorum uel in suos ciues uel in patriam uel in omne genus humanum fama meritorum. & pro Plancio. Est enim in uirtute multis ascensus ut is gloria maxime excellat: qui uirtute plurimum præstat. Et infra: neque quisquam nostrum in rei publicæ periculis cum laude ac uirtute uersatur qui non spe posteritatis: fructuque ducatur. Itaque cum multis aliis de causis uirorum bonorum mentes diuinæ mihi atque æternæ uidentur esse. tum maxime ꝙ optimi & sapientissimi cuiusque animus ita præsentit in posterum: ut nihil nisi sempiternum spectare uideatur. Et enim quirites exiguum nobis uitæ curriculum natura circumscripsit: immensum gloriæ. Et pro Archia Cicero. trahimur omnes studio laudis: & optimus quisque maxime gloria ducitur. nullam enim aliam uirtus mercedem laborum periculorum desiderat præter hanc laudis: & gloriæ: qua quidem detracta iudices. Quid est quod in hoc tam exiguo uitæ curriculo: & tam breui: tantis nos laboribus exerceamus? certe si nihil animus præsentiret in posterum: & si quibus regionibus uitæ spacium circumscriptum est: iisdem omnes cogitationes determinaret suas nec tantis se laboribus frangeret: nec tot curis uigiliisque angeretur: nec totiens de ipsa uita dimicaret. Nunc residet quædam in optimo quoque uirtus: quæ noctes: ac dies: animum gloriæ studiis concitat atque admonet: non cum uitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri: sed cũ omni posteritate adæquãdã. Ego uero oĩa quæ gerebã: iã tum ingerendo spargere: me: ac disseminare arbitrabar: in orbis terræ memoriã sepiternã. Hæc uero siue a meo sensu post mortẽ absutura est: siue ut sapiẽtissimi hoĩes putauerũt ad aliq̃ animi mei ptẽ ptinebit. nũc qdẽ certe cogitatiõe quadã speq; delector. Plin. ẽt orator qd de hac re sentiat uideãus: is ad Paulinũ. Ego beatissimũ existĩo eũ q bonæ & mãsu

Gloria qd

ræ famæ præsumptione perfruitur: certusque posteritatis cum futura gloria uiuit. Et
Cornelio Tacito scribens: ut paucos in lucē fama prouexit: ita multos & tenebris: &
silentio inuoluit. Item Ruffoni: omnes ego: qui magnum aliquid memorandumq;
fecere nō modo uenia uerum etiam laude dignissimos iudico si immortalitatem quā
meruere sectantur: uicturique nominis famam supremis etiam titulis prorogare ni-
tuntur. Vnde de se ipso idem Plinius ad Maximum sic scribit. Nunquam maiorem
cœpi uoluptatem: quam nuper ex sermone Cornelii Taciti. Narrabat sedisse Circen-
sibus proximis equitem Romanum: hunc post uarios eruditosque sermones quæsis-
se. Italicus es an prouincialis? ad hoc illum Tacitus an Plinius? Ego celebritate no-
minis mei gaudere non debeo. Ego uero: & gaudeo: & gaudere me dico: neque enim
uereor ne iactantior uideat cum de me aliorum iudicium non meum profero ad Cice
ronem redeundum est. Is oratione habita pro milone: addit hic quæ certe uera sunt
fortes & sapientes uiros non tam præmia sequi solere recte factorum: quam ipsa recte
facta. Sed ex omnibus præmiis uirtutis: si esset habenda ratio præmiorum amplissi-
mum esset præmium gloria. esse hanc unam: quæ breuitatem uitæ: posteritatis me-
moria consuletur: quæ efficiat: ut absentes adessemus: mortui uiueremus: hanc deni
que esse: cuius gradibus etiam homines in cœlum uideantur ascēddre. Et pro archia.
Nam nisi multorum præceptis multisque litteris suasissem mihi nihil esse in uita ma-
gnopere expetendum nisi laudem atque honestatem. Et infra. Quare si res hæ: quas
gessimus orbis terræ regionibus diffiniuntur: cupere debemus: quo minus manu-
um nostrarum tela peruenerunt: eodem gloriam: famamque penetrare. quod cum ip
sis populis: de quorum rebus scribitur hæc ampla sunt: tum his certe: qui de uita glo
riæ causa dimicant: hoc maximum & periculorum incitamentum est: & laborū. Qui-
bus etiam amplectendis uirtutibus gloriæ appetentia stimulus fuerit ostendent. Mo
deratio in omni uita: & continentia: quibus siue ut boni essent: siue ut tanquam bo-
ni & integri laude: & gloria digni essent haberenturque prisci adnitebantur: confir-
mandamque in primis hanc sententiam duximus a beato Aurelio Augustino: cuius
uitæ sanctitatis doctrinæ addita ingenti: facit testimonium locupletius esse. Is dei ci-
uitatem ædificans scribit. Romani laudis auidi: pecuniæ liberales erant: gloriam ma
gnam: diuitias honestas uolebant: hanc ardentissime dilexerunt: propter hanc & mo
ri non dubitarunt. Sed uideamus in publicis: qui crescere in re publi. & maiores ma-
gna spernendo fieri quærebant: qualibus quamque bonis usi sint artibus. M. Fabiū
consulem scribit in secundo Liuius oblatum de uictis Vehiis triumphum spreuisse:
ob fratris: & collegæ mortem respōdes se consule altero: & fratre mortuo publico pri-
uatoque deformem luctu lauream non acceptturum. Et Liuius item uigesimo sexto.
Cum de recusato a. T. Manlio consulatu & creatis consulibus non petentibus prærro
gatiuarum modestiam laudibus extollendam duceret sic habet. Eludant nunc anti-
qua mirantes: non equidem si qua sit sapientium ciuitas quam docti fingunt: magis
quam norunt: aut grauiores temperatiores que a cupidine imperii: aut multitudinem
melius moratam censeant fieri posse. Centuriam iuniorum seniores consulere uolu-
isse: quibus imperium suffragiis mandaret. A quibus autem causis factum sit: ut ea
moderatio & temperantia in Romanis postea cessauerit. Liuius. trigesimo tertio per
M. Porcii Catonis legem oppiam defendere conati uerba sic ostendit. In matronas
enim Cato inuehens dicit: ut auro purpuraque fulgeatis. Vt carpentis festis pro-
festisque diebus uelut triumphantes: De lege uicta per urbem uecteminì, Et infra

De conti nentia

Viciis prĩcipũ ciuitates infici continẽtia aũt corrigi

Hinc ergo quo melior lætiorq; in dies fortuna rei pub. est imperiumq; crescit: & iam in græciam asiamq; transendimus: omnibus libidinem illecebris repletis: & iam regias attrectatis gazas: eo plus horreo ne ille magis res nos cœperint: q̃ nos illas. Infesta mihi credite signa a Syracusis illata sunt huic urbi. Iam nimis multos audio corithi: & athenarum ornameuta laudare, mirariq;. Alia etiam ratione in eandem continentiæ sententiam Scipio masinissæ dissuasurus Sophonisbæ nuptias apud Liuium lib. xxx. dicit. At qui nulla earum uirtus est propter quam tibi sim appetẽtior uisus ĩ qua ego ac temperantia & continentia libidinum gloriatus fuerim: hanc te quoq; ad cæteras eximias uirtutes tuas Masinissa adiunxisse uelim. Nam non est crede mihi tantũ ab hostibus armatis ætati nostræ periculum: quantum a circumfusis undiq; uoluptatibus. Vnde Scipionis sententiæ. Cicero legum secundo non parua ex parte (licet diuersa ratione) similem de moderatione & temperantia principum uirorum a cupiditatibus sic habet. Vt enim cupiditatibus principum: & uiciis infici solet tota ciuitas sic emendari: & corrigi continentia. Vir magnus: & nobis amicus. L. Lucullus: cum esset obiecta magnificentia uillæ tusculæ: duos se habere dixit uicinos. Superiorem equitem Romanum, inferiorem libertinum, quorum cum essent magnificæ uillæ cõcedi sibi oportere: quod iis tenuioris ordinis qui essent liceret. Non uides a te Lucullc id ipsum natum: ut illi cuperent? quibus id si tu non faceres nõ liceret. Quis enim ferret istos? quis non uideret eorum uillas signis & tabulis refertas partim publicis ptim & sacris & religiosis? quis non frangeret eorum libidines? Nec enim tanti mali ẽ peccare principes: (quamq̃ est hoc magnum per se ipsum malum:) quantum illud: q permulti imitatores principum existũt. Ego nobilium uita uictuq; mutato mores mutari ciuitatum puto plures exemplo q̃ peccato nocent. Quamuis autem cicero dictis in legibus moderationem in ciuibus: & laudet: & præcipere uelle uideatur: habenas tamen eisdem laxare nititur: Lucium Murenam elegantissima oratiõe illa defendens. Suntq; uerba in Marcum Caronem dicta omnis seueritatis: & austeritatis uitæ potius: q̃ moderationis auctorem. Horribilis oratio tua Cato: sed eam usus uita mores: ciuitas ipsa respuit. Neq;. n. Lacedæmonii auctores istius uitæ atq; orationis qui quottidianis epulis in robore accumbunt: neq; enim Cretes quorum nemo gustauit unquam cubans melius: q̃ Romani homines qui tempora uoluptatis laborisq; dispertiunt: respublicas suas retinuerunt: quorum alteri uno aduentu nostri exercitus deleti sunt alteri nostri imperii præsidio disciplinam suam legesq; conseruant. Et post q̃ aliquantulum progressus est. Cicero stoicorum philosophorum austeritates damnãs sic prosequitur. Fuit eodem ex studio uir eruditus apud patres nostros: & hõestus homo & nobilis. Q. Tubero. Is cum epulum. Q. Maximus Aphricani patrui sui nomine populo Romano daret: rogatus est a Maximo ut triclinium sterneret: cum esset Tubero eiusdem Aphricãi sororis filius. atq; ille homo eruditissimus: & stoicus strauit pelliculis edinis lectulos punicanos & exposuit uasa samia (quasi uero esset Diogenes cynicus mortuus: & non diuini Aphricani mors honestaretur) quem cum supremo eius die maximus laudaret gratias egit diis immortalibus: q ille ut in hac re. p. potissimum natus esset. Necesse enim fuisse ibi esse terrarum imperium ubi ille esset. Et tamen Cicero paulo post probatissimam eius rei sententiam affert. Odit res. p. priuatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit. Si quis uero fuerit qui miretur in hac ultima partes administrationis rei pu. moderationem: integritatem: continentiam tantopere a nobis laudari: ut eas uirtutes par pondus habuisse credamus: cæteris

primi

primi: & secundi eiusdem administrationis librorum partibus: supra declaratis: nobis cum considerare debebit: quæ & qualia sunt argumenta: quibus innititur in libro nono Titus Liuius: cum disputat: quid futurum fuerit: Si Alexander macedo magnus ĩ Italiam traiecisset. Inter cætera enim argumenta quibus Alexandrum spe potiundi deiicit: illa sunt potissima: quæ a morum diuersitate sumuntur: quod cum uiris grauibus res fuisset: superbam uestis mutationem & humi iacentium adulationes desideranti. fuissetq; pariter cum sobriis: & abstinentissimis uiro fœdis suorũ supplicii per ebrietatem soliro debacchari. & sobrietatem in re militari Romanam commendatissimam fuisse: infra suo loco ostendemus: & non minus ea pudicitiam: cuius unicum hic a Cicerone afferemus exemplum. Is enim pro Milone orans inquit. Pudicitiam cum eriperet milit. Tribunus militaris in exercitu Caii Marii: propinquus eius imperatoris interfectus ab eo est: cui uim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose: q̃ perperi turpiter maluit. Hæc enim quas tam artente laudamus bene uiuendi artes: uix solis philosophis per ætatem nostrã relictæ: quid rei publ. administrationi attulerint adiumenti: Cicero pro Lucio Flacco orans sic ostẽdit. Hæc enĩ ratio a magnitudie animorũ in maioribus nostris fuit: ut cum in priuatis rebus suisq; sumptibus minimo contenti: tenuissimo sumptu uiuerent: in imperio atq; in publica dignitate: omnia ad gloriam splendoremq; reuocarent. Hinc publice cautum fuit ne per auariciam senatorii ordinis ciues a dignitate: ad rẽ importune quærendam diuitiasque cumulandas auersi: uel ipsi mercaturæ nimium se dederent. Liuius enim xxii. Qu. Claudius tribunus plæbis aduersus senatum atq; uno patrum adiuuante. C. Flaminio tulerat: ne quis senator quiue senatoris pater fuisset: maritimam nauem quæ plus trecẽtarum amphorarum esset haberet. Id satis habitum ad fructus ex agris uectandos quæstus omnis patribus indecorus uisus. & cũ renuitati opum siue publica siue priuata uniuscuiusq; institutione studere decorũ esset dignitatem etiã cum elationis suspicione retinentes: laudibus digni ducebantur. hinc habet Liuius in nono Caius Flauius scriba libertino patre ædilis curulis: cum ad uisitandum collegam ægrum accessisset: nõ assurrexerunt nobiles. Is sellam afferri iussit: & assedit honoratior. Et. xxiiii. Liuius. cõsules in Lucanos Sempronius: Fabius in Apuliam: pater filio legatus ad Suessellam in castra uenit. cum obuiam filius progrederetur: lictoresq; uerecundia maiestatis eius taciti annuerent præter undecim fasces æquo uectus ut consul aduertere proximum lictorem iussit: & ut is descenderet ex equo inclamauit: tum demum desiliens experiri inquit uolui fili: satin scires te consulem esse. Faciebãt uero eam in priuatis moderationem temperantiam; & animorum generositatem pbita publice exempla. Liuius. xxxv. a duobus regibus Philippo & Ptolomeo ægypti rege legati Romam uenerunt: pollicentes ad bellũ auxilia: & pecuniam: & frũmẽtũ: & a Ptolomæo mille pondo auri. xx. pondo argenti nil acceptum: gratiæ actæ. Item a Carthaginensibus & rege Masinissa legati uenerunt: Carthaginenses tritici modios mille: ordei quinquaginta milia: & c: & classem suorum sumptu comparaturos: & stipendium: quod pluribus pensionibus in multos annos deberetur: præsens omne daturos. Masinissæ legati tritici trecenta milia: ducenta quinquaginta ordei: equites quingentos: elephantos uiginti: ad. M. Atilium consulem missurum. De frumento utrisq; responsum: ita usurum populum Romanum si precium acciperent: de classe Carthaginensibus remissum: de pecunia respõsum: nullã ante diem accepturos. Ab eaq; animorum magnitudine publica: uiri prodierũt quales Liuius. xxxvi. sic descri-

Pudicitia prisco℞ romanorum

Lex ne senatores mercaturæ essent nimiũ intenti

De Retinẽtia dignitatis rõano℞

bit. Philippus rex Aphricanũ: & Luciũ fratrem cõſulẽ regio accepit apparatu. & pro-
ſecutus eſt rex: multa in eo dexteritas: & humanitas uiſa: quæ commendabilia apud
Aphricanũ erant: uirum ſicut ad cætera egregium: ita a comitate quæ ſine luxuria eſ
ſet non auerſum. Nec tamẽ auſim diffinire: utrũ publica uirtus priuatæ eſſet origini:
an econtra publicã priuata gigneret. Hinc libet partim concordiã & animorũ cõiun
ctionem: partim modeſtiã integritatẽq; inſignes non priuatorũ magis præſtãtiſſimo
rũ uirorũ: q̃ ipſius rei publi. ita proponere: ut quod nos declinamus alii iudiciũ elice
re poſſint: quæ prædictarũ partium alteri fomentum dediſſe ſit uiſa. Seneca cordubẽ
ſis epiſtola q̃nta decenteſima ſcribit. Aggrippa uir ingentis animi: q̃ ſolus ex iis: quos
ciuilia bella claros potenteſq; fecerũt fœlix in publicũ fuit: dicere ſolebat: multum ſe
huic debere ſententiæ. Nã concordia paruæ res creſcunt: diſcordia maxime dilabun-
tur. De hacq; omniũ re pulcherrima: quæ dum affuit rem Romanã ſeruauit: adauxit
& qua ſublata res ipſa corruit: ac penitus eſt extincta diuini Ciceronis libri ſex de re
publi. referti fuiſſe uidentur: quorum particulam ex ſecundo beatus Aurelius Augu-
ſtinus ſic excerpſit: in ciuitate dei nobis conſeruatũ. Eo quippe tempore diſputatur
quomodo iã unus Gracchorũ occiſus ſit: a quo ſcribit ſeditiones graues cœpiſſe Sa-
luſtius. Cum autem Scipio i ſecundi libri fine dixiſſet ut in fidibus & tibiis atq; cãtu
ipſo: ac uocibus concentus eſt: quidã tenendus ex diſtinctis ſonis: quem immutatũ:
& diſcrepantẽ aures eruditæ ferre non poſſunt. iſq; concentus: & diſſimillimarũ uo-
cũ moderatione concors cantum efficit: & congruens: ſic ex ſummis & mediis: & iſi
mis interiectis ordinibus: & ſonis moderatam ratione ciuitatẽ cõſenſu diſſimillimo-
rũ concinere. Et quæ armonia a multis dicitur in cantu: eam eſſe in ciuitate cõcordiã
arctiſſimum atq; optimum omni in republi. uinculum incolumitatis. Eamque ſine
iuſticia nullo pacto eſſe poſſe. Scipio tunc ad intermiſſa reuertitur: repetitque ſuam
atq; commendat breuem reipub. diffinitionem: qua dixerat: eam eẽ rem populi po-
pulum aũt non omnem cœtum multitudinis: ſed cœtum iuris conſenſu: & utilitatis
communiõe ſociatum eſſe determinat. Ipſe uero Tullius non Scipionis: nec cuiuſq̃
alterius: ſed ſuo ſermone in principio quinti libri commemorato Ennii uerſu: Mori-
bus antiquis res ſtat Romana uiriſq;: Noſtra dixit ætate cum res pub. ſicut picturam
accepiſſet egregiam: ſed euaneſcentem uetuſtate: non mõ coloribus iiſdem q̃bus fue
rat renouare neglexit. ſed ne id quidẽ curauit ut formam certius: & extrema tanq̃ li-
neamenta ſeruaret. Hinc laudat Cicero ipſe de prouinciis cõſularibus orans Marcũ
Lepidium bis conſulem & pontificem maximum: quod cum. M. Fuluio collega quo
die cenſor eſt factus homine inimiciſſimo in campo ſtatim rediit in gratiam: ut com-
mune officium cenſuræ communi animo: & uolũtate defenderẽt: Nec minus lauda-
ta eſt publica populi Romãi modeſtia q̃ Liuius i ſecũdo ſic refert. Apii claudii decem
uiri in carcere morbo mortui collaudationem cum tribuni plæbis impedire conarem
tur plæbs fraudari honore ſolenni ſupremum diem tãti uiri noluit & laudationem tã
æquis auribus mortui audiuit: q̃ uiui accuſationem audierat: & exequias frequẽs ce-
lebrauit. Laudanda etiam ſenatus modeſtia & e contra eſt damnanda populi rapaci-
tas: de qua ſic Liuius in tertio ſcribit. Cum Aricini Ardeateſq; de finibus contende-
rent. populumq; Romanum iudicem feciſſent. Scapſio ſuadente uiro de plæbeiis:
uocatæ tribus cenſuerunt eſſe populi Romani: pridem habitum uictis Coriolanis:
Senatu contra adnitente. & illa prætoris urbani laudatior æquitas: de qua undequa-
dragesimo Liuius. L. Minutius uertillus &. L. Martilius: q̃ legatos Carthaginenſiũ
pulſaſſe

De rõano rũ cõcor dia

Modeſtia romanorum

pulsasse dicebantur. M. Claudii prætoris urbani iussu: per fecialem traditi sunt legatis: & Carthaginem aduecti. Sed omnium laudatissimã esse ducimus benignitatẽ de qua Cicero pro Murena sic habet. Omnes enim ad pericula propulsanda concurrimus: & qui non aperte inimici sumus etiam alienissimis in capitis periculis amicissimorum officia: & studia præstamus. Ex eodemq; fonte manauit: quod Plutarchus in Pompeii uita scribit. Crassum & Pompeium in gratiam a simultate rediisse: q; admoniti essent a. C. Aurelio: qui per quietem id a diis posci uideret tuncque Crassũ dixisse ad populum: nihilo ciues turpe mihi puto: nihil me ipso indignum: quod priorem me Pompeio ingero: quem uixdum pubescentem uos magnum appellastis: cui nondum in senatum admisso binos decreuistis triumphos. Extollitque laudibus eodem in loco Plutarchus Pompeii modestiam: q; rege hiberorum spondam mẽsam sedemque: quæ ex auro erant ad Pompeium mittente: ut usui suo sumeret: in ærariũ eas deferri iussit. Sed & in problematibus idẽ Plutarchus modestissimum Romanæ gentis institutum commendat: dicens ex omnibus: quæ diis immortalibus offeruntur sola negligi spolia: nec uetustate consumpta resarciri neq; refici: quia cum inimicitiæ aduersus hostes tempore deliniendæ sint atque obscurandæ: earum signa renouari inuidiosum & acerbum censent. Cõtra quod institutum primos apud græcos male constat fecisse: eos qui æneum aut lapideum trophæum statuerunt. Sed nunquid non laudanda fuit. C. Cæsaris in tanto uictoriæ appetitu modestia: cum capta apud pharsaliam Pompeii epistolarũ: & apud tapsum Scipionis: non legit: sed cremari iussit. intendebat enim iuxta Plutarchi superiorem sententiam inimicitias cum hostibus processu temporis: quod & facit delinire. Alterius generis: sed non absimilis moderatio fuit Catonis superioris: qui transmarinam petens prouinciam stragulis edinistnbus seruis comitatus: eodem usus ẽ cibo & uino quo & nautæ. Nec minore alterius item generis moderatõe usus ẽ Fabius maximus eũ prouisam pro redemptione captiuorũ pecuniam senatus non mitteret: sundo ipse quem habebat unicum uẽdito suppleuit. Quamuis uero modestia: continentia æquitate & aliis uirtutibus de quibus supra diximus Romani ueteres rei publ. & tanti imperii fundatores sponte sua: & ipsius amore uirtutis sunt usi: non paucos tamen ex ipsis credendum est honore & præmiis allectos fuisse: quæ probris: & honestis uiris bene merentibus publice & priuatim constituta erant. Vnde & sancta manabat: quam commendare pergimus rei pub. administratio: colligemusque ad hæc multa pariter. Sed diuersis aliquando rationibus facienda. Est in Liuii tertio: Iudicibus eorũ qui urbem incẽdere uoluerãt seruatis decem milia grauis æris: quæ tum diuitiæ habebantur: ex ærario numerata: præmiumq; libertatem fuisse. Et Liuii itẽ quinto. cum legati pateram auream Apollini delphos ferrent naui longa exceptos: & a piratis lipparensibus a Timoseo liberatos fuisse eorum principe: qui cum legatos Romam reduxisset hospitiũ cum eo senatusconsulto est factũ: donaq; publice data. Et Camillus pariter commune cum cereti bus hospitium publice fecit: quod sacra populi Romani ac sacerdotes seruasset. Nec uero uiris solum sed & mulieribus bene merentibus grata fuit res pub. Matronis enĩ gratiæ a senatu actæ propter aurum senatui datum gallis pendendum: concessumq; ut earum sicut uirorum post mortem laudatio solennis esset. Magna enim principis uiri. M. Marcelli demonstratio fuit quanti faceret uiri unius doctissimi uirtutem. Scribit enim. xxv. Liuius captis Syracusis cum multa iræ: multa auaritiæ fœda exempla ederentur: Archimeden memoriæ proditum esse: in tanto tumultu quantum captæ

De benignitate

Demodestia

urbis in discursu diripientium militum ciere poterat: intentum formis quas in pulvere descripserat: ab ignaro militæ quis esset: interfectum. ægre id Marcellum tulisse: sepulturæque curam habitam: & propinquis etiam inquisitis honori præsidioque nomen memoriæ eius fuisse. Rarior uero & eo præstantior fuit. L. Scipionis cum generositas in tribuendo optime meriti unius uirtuti honore: ut uel hoc unico constet exemplo: quod inquit Marcus Cicero alienæ uirtuti non inuidere nisi qui suæ diffideret: quod enim Liuius in. xxyi. habet Scipio annos natus quattuor & uiginti Hispaniam missus Martium qui fractas dissipatasque exercituum patris & patrui reliquas nulla fretus publica auctoritate collegerat: p[ro]uinciamq[ue] rei pub. cõseruauerat secũ habebat cũ tanto honore ut facile appareret: nihil minus q[uam] uereri: ne quis obstaret gloriæ suæ. Idemq[ue] Scipio breui post Massiũ puerum regii generis captiuum liberãs: reditudo ad parentes annullum aureum: tunicã laticlauiã cum hispano sagulo & aurea fibula: equum & ornatum donauit: illisq[ue] p[ro]sequi quoad uellet eqtibus dimisit. Nec erat minor publica i[n] p[ro]merẽdo reges & p[ri]ncipes liberalitas. Senatus. n. legatis Siphacis ad regem reuersuris legatos cum donis addidit. Donaque fuerunt toga: & tunica purpurea: sella eburnea patera. xy. pondo auri facta. Idẽque ororeres ad alios Aphricæ reges ire iussi dona portarunt dãda. Togæ: prætextæ: & pateræ aureæ: pondo ternæ. Alexandriam autem euntes ad Ptolemæum & Cleopatram: Regi togam & tunicam purpuream cũ sella eburnea: Reginæ pallam pictam cũ amiculo purpureo. Nec solũ fuit i[n] promerendis alliciendisq[ue] nõdum bello lacessitis aut amicitia coniũctis p[ri]ncipibus conspicua Romanorum liberalitas comitasq[ue]: sed hostibus quoque apertis gratitudine sicut & armis superãdis enituit. Quod enim Liuius. xxxyii. ostendit Antiochi castra circa thiatram erant: ubi cum audisset res publ. Scipionem ægrum heleã urbem delatum: legatos qui filium ad eum reducerent misit: non animo solum patrio gratum munus: sed corpori quoq[ue] salubre gaudium fuit: senatusq[ue] tandem cõplexu filii: renunciate inquit gratias regi me agere. referre nũc gratiam aliam non posse: q[uam] ut suadeam: ante in aciem non descendat: q[uam] ut in castra redisse me audierit. Quam Romanorum gratitudinẽ cum intelligeret Prusias rex Bithiniæ Nicomedem filium suum senatui populoque Romano commendauit: Qui plenus adulatione libertum se populi Romani dicebat. Et cum. L. Aemilius Paulus cõsul uicisset & occidisset uiginti milia uiros: captus est Perseus: quem procidentem ad pedes Aemilius sublevatum apud se tanq[uam] socium sedere fecit. Hæc autem a Romanis publice & priuati non nisi uirtutis instinctu & ad bonorum præmia spemque facta fuisse edocet: quod a Liuio ad quinquagesimum librum fuit scriptum: de Viriato hispano pastore qui cum per annos quatuordecim tres consules superasset: a suis per proditionem occisus est: suique milites qui eum interfecerant: præmium cædis a populo Romano petierunt: sed responsum est: Rõanis nũq[uam] placuisse ut milites suũ imperatorẽ occiderẽt. Sed nunc q[uo]d non pulcherrima & optima administrandæ rei. p. ars fuit Cũ uiri illius primarii socios fœderatos & in amicitiam subiectioneue receptos orbis terrarum uiros ita fouebant protegebantque: ut nihil in uita illi iucundius: dulcius: tutius ue q[uam] Romano subesse i[m]perio ducerent. Vñ Cicero prima actione in Verrem. clarissimi uiri nostræ ciuitatis t[em]pibus optimis hoc sibi p[er]amplissimũ pulcherrimumq[ue] ducebant ab hospitibus clientibusq[ue] suis: ab exteris nationibus: q[uam] in amicitia populi Romani dicioneq[ue] essent: Iniurias propulsare eorum fortunas defendere. M. Catone ĩllũ sapientẽ clarissimum & prudẽtissimũ cũ multis graues inimicitias gessisse accepimus p[ro]pter hispanorum apud

De libera litate pu blicaroma norum

De gratitudine

rum apud quos consul fuerat iniurias. Nuper. C. Domitiū scimus decimo Syllano diem dixisse: propter unius hoīs paterni amici atq; hospitis iniurias: Vsq; autē adeo ostēsa a magnis uiris ī minores beniuolentia & comitas magni Romæ fiebat ut uirorum illustrium cæteras uirtutes earum carentia obscuraret. hinc carpit sic notatq; superbiæ & ignauiæ. M. Catonē Cicero Luciū Murenā defendēs. Quidq; habes nomēclatorem. In eo quidem fallis & decipis: nam si nomine appellari abs te ciues tuos honestum est: turpe est eos notiores esse seruo tuo q̄ tibi: si etiam noris tamen per monitorem appellandi non sunt. Qua rōne Cicero item Rosium defendēs nō minus Metellos Seruilios & Scipiones q̄ ipsum Rosium Laudare est uisus: cum dicit: Nam cū Metellis Seruiliis & Scipionibus erat Rosio non modo hospitium uerum ēt domesticus usus & consuetudo: Ex hocq; fonte exortum est illud præclarum rei. p. administrationis fundamentum: a quo urbs Romana orbis terrarū res. p. & patria fuit sicut Cicero Aulum defendens Cluētium. Nego usq̄ fructus unq̄ fuisse maiores: Vbi si qs ignobili loco natus ita uiuit: ut nobilitatis dignitatē uirtute tueri posse uideatur: usq; eo peruenit: quoad cum industria cum innocentia prosequuta est. Vnde itē Cicero petulantiæ respōdens Salustii uerborum de seipso uere prædicat. An ullum existimas posse fieri ciuē egregium: qui non his artibus & disciplinis sit eruditus. An ulla alia putas esse rudimenta & incunabula q̄ uirtutis: quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur. Fuit tamen uicissitudo adhibita gubernationem reddens solidiorē. qn̄ maioribus minores grati officiosiq; fuerūt: sicut Cicero. p. P. Sextio scribit. Omnes boni semper nobilitati fauemus & quia utile est rei. p. nobiles esse homines dignos maioribus suis: Et quia uiget apud nos clarorum hominum & suorum de re. p. meritorum memoria etiam mortuorum. nec magis apud Romanos ualuit: nobilitatis q̄ ætatis superioritas: ad cultū fauores reuerētiamq; comparandam: Est namque apud Aulum Gellium in noctibus atticis apd antiquos Romanoꝝ neq; generi neq; pecuniæ maior q̄ ætati honor ē habitus. Maioresq; natu a minoribus colebantur: ad deū prope & parentum uicem: equidem in omni loco inq; omni specie honoris primores potioresq; habiti. A conuiuio maiores a minoribus deduci solitos: cumq; morē Romāos a Lacædemoniis accepisse: apd quos id fieret Licurgi legibus. Sed postq̄ ples ciuitati necessaria est uisa ante lati qui uxorem quique liberos haberent senioribus nō habentibus. Ita collegæ ī magistratibus. Et quando id de ætatis officio attigimus binas ordinis officiorum sentētias utranq; grauem afferre libet: quaꝝ pria p̄dicti Auli Gelii fuit. primum scilicet iuxta parentes locum habere pupillos nostræ fidei & tutelæ commissos: post clientes: post hospites: post cognatos: post affines. Sed Massurius Sabinus primum locū tutelæ: Secūdū hospiti. Tertiū cliēti tribuit: post cognato: deīde affini. Sed ut ad certius solidiusq; rei. p. administratiōis fomentū redeamus: nōnullos ex proprie finitis uiros afferemus: quos sub alio cælo & obscuro natos loco: Virtus īter primores Romanoꝝ euexit. Vētidius bassus asculanus mulos fricare solitus de parthis triumphauit: Cum prius ipse a Syllano. C. Pompeii legato in triumphum ductus fuisset: (quāq̄ scripserunt aliqui bis eum ī triumphum fuisse ductū). Cornelius Balbus superior gadibus Haspaniarum oriundus: fuit consul. Liuius Fuluius tusculanus: quo anno eiectus est e consulatu patriæ: fuit Romæ consul: Et triūphauit ex iis qui eum eiecerant. Vnde non indigne Marcus Cicero Appio pulcro ab ipso generis sui fastu tumido: solidam uirtutis laudem oculos in hæc uerba pōit. Vllam appietatem aut lētulitatem ualere apud me plus q̄ ornamenta uirtutis existimas:

Nomenclator

Minores officiosi in fines

Qui uili loco nati ob uirtutē inter priores sint euecti

Neq; tamen minorem uirtus extollēdis ciuibus q̄ alienigenis: (q̄d superius sæpe diximus) uim habuit: quæ sola per uiros quos instruxit optimam rei. p. administratio nem dedisse uidetur. Vnde Cicero Marcū celiū defendens. Ego si quis hoc robore: animi atq; hac indole uirtutis & continentiæ fuit: ut respuat omnes uoluptates: omnē q; suæ uitæ cursum in labore corporis atq; animi contentione conficeret: quem non quies: nō remissio: non æqualium studia: non ludi: non conuiuia delectarent: nihil in uita expetendum putaret: nisi quod esset cū laude & honore coniunctum: hunc mea sententia diuinis quibusdam bonis instructum atq; ornatum puto. Ex hoc genere illos fuisse arbitror Camillos: Curios: Fabricios: eosq; qui ex minimis hæc tanta fecerunt. Et profecto maximus uirtuti honos semper est habitus. Caium Marium patrē refert i. lxxvii. Liuius cum in palude minturnensium lateret extractum fuisse ab oppidanis: & cum missus ad eū occidendum seruus natione gallus maiestate uirtutis tanti uiri perterritus recessisset: impositum publicæ naui delatum in Aphricam. Cicero autem de prouinciis consularibus decernendis orans. Tiberius gracchus tribunus plæbis solus ex toto collegio Lucio Scipioni auxilio fuit inimicissimus illius: & fratris Aphricani: iurauit in concione se in gratiam non redisse: sed alienum sibi uideri dignitate imperii quo duces esset hostium Scipione triumphāte ducti: eodem ipsum duci qui triumphasset. Sed omnium quas legendo in q̄ incidimus uirtutis laudū: amplū fuit illa de qua Plinius in naturali historia habet. cum. Marcum dicit Ciceronem. M. Catoni suspirantem dixisse. o te beatum. M. Porci a quo rem improbam petere nemo audet Non enim Huic uirtutis laudi. M. Catonis pares facimus alias ciuium Romanoꝝ laudes: quæ i potestatum & gloriā bello partā referunt: qualis illa fuit Metelli fœlicis de Scipione æmiliano cum is quattuor dixit filiis: a quorum uno prætore tribus consularibus duobus triumphalibus uno censorio postea in rogū illatus est: Ite filii celebrate exequias nūq̄ ciuis maioris funus uidebitis. Nec adsimilis ē Aemilii Pauli honos gloriæ habitus: cuius: feretrum ad funus elati oratores macedonum succolarunt. Neq; Publii Rutilii in exilium publicanoꝝ persecutione acti: cui Asiæ populi obuiam ꝓdierūt: Neq; Marci Marii: quem cum. L. Sylla uictor fugatum hostem patriæ iudicare curaret: solus. Qu. Sceuola augur restitit: nec sententiam dicere uoluit: præfatus qui Italiam & urbem seruauerat: eū se nolle patriæ hostem iudicare. Neq; itē præterēdus est honos eidē. M. Catoni habitus. cū ipsi ex cypro cū pecunia regia uenienti. S. P. Qu. R. ad ripam tyberis occurrit non propter pecuniæ uim sed quia tantus ciuis redierat salus. Sicq; Catoni de quo anhelans Cicero suspirans q; tantum tāq; gloriosum fecit uirtutis iudicium licet ī cyprum ad supradictā legatio nem sex comitatus seruis iuerit: non erit par in gloria Cornelia Giacchorum mater: ad quam post illorum mortem Miseni se continentem reges & omnes pricipes salutatum mittebant. Quamuis autem uirtus ipsa ī urbe Roma bonam rei. p. administrationem multum iuuit plurimum tamen conseruando augendoq; īperio extra a magistratibus custodita profuit. Vnde quæsiti delectiq; sunt stante re. p. uiri graues bonis & integri: a quibus īperia magistratusq; gererētur: quorum aliquos ad ipsorum & suarum ætatum laudem nostrorumq; imitationem afferemus. Giacchū refert Aulus gellius cū ex Sardinia rediit ī concione dixisse Versatus sum ī prouīcia quomodo ex usu nostro existimabam esse: nō quomodo ambitioni meæ conducere arbitrabar: Nulla apd me fuit popina neq; pueri eximia facie stabāt in cōuiuio: sed liberi mei. Ita uersatus sum ut nemo posset dicere Assem aut eo plus ī muneribus me accepisse: aut mea

opera queq̃ sumptum fecisse. biennium fui in prouincia: si ulla meretrix in domũ me-
am introiuit: aut cuiusq̃ seruulus me omnium nationũ postremissimum iniq̃ssimum
habetote: zonas quas argento plenas extuli eas ex prouincia inanes retuli. Alii uini
amphoras quas plenas tulerunt: argenti plenas domum reportarunt. Et Plutarchus
ĩ Pauli Aemilii uita refert: cum multum auri: multumq; argenti ex regia gaza coactũ
non aspicere qdem uoluisse: sed negotium questoribus dedisse: ut in publicum refer
rent: librosq; dũtaxat regios natis litterarum studiosis dirigi consensisse. Et Cicero
quarta in Verrem actione scribit. cum ab Aphricano quidam uetus assentator ex nu
mero amicoꝝ nõ ĩpetraret ut se ꝑfectũ in Aphricã duceret & id ferret moleste: Noli ĩ
quit mirari si tu a me hoc nõ impetras. Ego iam pridem ab eo cui meam existimatio-
nem caram fore arbitror peto: ut mecum præfectus proficiscatur: & adhuc impetrare
non possum. Quaꝑpter Ciceronẽ crediderim ad prædictorũ aliorũq; rei.p. fũdato-
rum imitationẽ instruxisse Quintũ fratrem Asiæ propraetorem ubi sic scribit. Quid
est enim negocii cotinere eos quibus præsis: si te ipse contineas: Et infra. curandum
tibi erit nõ itineribus tuis pterici hoĩes nõ sũptu exhauriri: nõ aduẽtu cõmoueri: es-
se quocũq; ueneris & publice & priuati maximã læticiam cũ urbis custodẽ: nõ Tyrã-
nũ: domus hospitẽ: nõ expilatorem recepisse uideant. Quare sint hæc fundamẽta di-
gnitatis tuæ: tua primũ integritas & cõtinentia deinde oĩum q tecũ sunt pudor. Con
stantia est adhibenda & grauitas: quæ resistat nõ solũ gratiæ uerũ ẽt suspicioni. Adiũ
gẽda ẽt est facilitas in audiendo: Lenitas in decernẽdo: In satisfaciendo ac disputãdo
diligẽtia. Ac mihi qdem uident huc oĩa esse referẽda: iis qui præsunt aliis: ut ii q erũt
in coꝝ impio sint q̃ beatissimi. Vnde nõ iniuria quæstus ẽ idem Cicero de laudibus
Pompeii orans. Difficile dictu quirites quanto in odio simus apud exteras nationes
ꝑꝑ eorum: quos ad eos ad hoc anno cũ imperio misimus iniurias ac libidines. Profu-
isse ãt plurimũ uidetur ad seruandã uirtutẽ de quibus dictũ est normam pœnas quæ
ad flagitia sequebant a magistratibus inflictas Sẽpronius. n. musca. C. Gallũ ĩ adul-
terio in prouincia depræhẽsum flagellis cecidit Marcusq; Marius imperator Clusiũ
sororis suæ filiũ pronũciauit a tribuno militũ iure cæsum: q illũ stupri appellauerat
.C. Fescẽinus trium uir Corneliũ militẽ fortissimũ, q cũ ingenua stupri cõmercium
habuisset in carcerẽ cõiecit: q in carcere mori coactus ẽ. Et quid aliud intonare ac ful
minare uoluisse uidemus Ciceronẽ ĩ ꝑclarissimis Verrinarum actionibus: q̃ ut Ver-
rem prouĩcialiũ siculoꝝ prædatorem dãnari puniriq; faceret: q̃ eadẽ fuit intẽtio: coꝝ
oĩum q male sũctos magr̃atibus repetũdaꝝ postulabant. Sed iã satis multa dixisse ui
demur de opĩa: prudẽtissima sãctissima Roma. rei. p. admistratiõe p q̃ factũ ẽ ut ma
xime ꝑferti pulcherrime orbis terraꝝ pti diutissime impauerit. Ad alia transcẽdũ est.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS ROMAE TRIVMPHANTIS LIBER SEXTVS INCIPIT FOELICISSIME.

MILITIAE ROMANAE. Instituta ad ostẽsam rei. p. admistra-
tionẽ seq decet. nã sicut dubiũ nõ ẽ ĩchoatã auctãq; esse armis &
militũ fortitudine ac industria rei. p. amplitudinẽ: ita constat ina
nes & superfluas fuisse legionũ cohortiumq;: & turmarũ ac impe
ratoꝝ a qbus ducebant uires: nisi quas adulssent: expugnassent:
cœpissent ciuitates & ꝑuincias. S. P. Qu. R. & sapiẽtissimi de q-
bus diximus uiri graues & in magistratibus constituti iuste: pru-
denter: & ꝑhumane gubernãdo conseruassent ac in melius refor-

massent: quāq̃ iidē maiori ex pte fuerunt: qui rem.p. intus sine armis: & foris armati præstitim ordinibus pfecti rē militarē admistrat ut ut tribus libris sæpius tractata in ermis hæc alia cui manū apponimus armata rei.p. administratio dici possit. Nec minoribus paucioribus laxoribus hæc q̃ illa legibus institutis: & bene uiuendi artibus acta est: adeo ut affirmare audeamus: seruandarū legū: custodiēdæq̃ disciplinæ seueritatē bello magis extra: q̃ pace domi fuisse retentā. Si. n. domi & in urbe a paucis aliquādo siue a pluribus i rē.p. est peccatū aiaduersio sæpissime aut leuis aut nulla ē habita: sed raro consul: Imperator: & ipsæ legiones graue sciderunt erratū: qbus ab hoste pœna nō sit: punitioq; Illicta. nec tū hoc ideo dicimus ut nrī patris rei militaris disciplinā tradere mani conatu intēdamus: Sed grauat nos exponendæ ostendendæq; rei militaris Romanoꝝ disciplinæ pridē sciri desitæ addita difficultas uerborū ætatis nostræ superioris militiæ uerbis nullatenus respondentiū qbus aliqñ uelimus nolimus ad rei propositæ declarationē utēdū erit. Sed iā rei nō minus uariæ & amplæ q̃ dignissimæ pro uiribus ostendendæ incūbamus: ab ipsaq; uocabuli expositiōe sumamus exordium. Militia a milite dicta: isq; ut Festus spōpeius uult: ab eo dictus ē q; nihil molle: sed potius asperū gerat: sicut ludū p āntiphrasim dicimus: quo minime ludi debet. Et Vlpianus iureconsultus militē appellari uult: uel a militia idest duritia quā p re.p. sustinet: aut a multitudie: aut a malo qd arcere milites solent: aut a numero mille hominū: a græco uerbo chilia. Sed meliorem expositionē cæteris esse tenemus. M. Varrōis: q milites appellatos eē uult q; trium miliū prius legio fiebat hac singulæ tribus quæ tres erāt mille mittebāt. Militis uerbū generali platū appellatione oēs cōplectebat: q aliqñ adacti sacramento arma aut tractarēt aut ēt dimissi & exauctorati tractassent: & multæ ac uariæ fuerūt eorū species diligētiore indigēt expositiōe. Eqtes nāq; erāt: & tituli: & dimissanei: & legionarii: & classici: & pletarii: benefictarii: & limitanei: & cōducti quoq; stipēdio & merce de qdiu ex cōdicto p militibus rei.p. habebantur. De eqstri ordine multa diffusē inferius narranda sunt. Tituli (quos: & aliq dixere tutulos) iuxta Vlpianū de testamēto militari sunt appellati: q; primā in quapmanebāt tutarētur. sed eos uult Seneca ad Lucilliū ignominiæ eā sic dictos eē: q; cū iuēti essent rei inutiles militari extra exercitū: in patria dimitterent. Vū a pletarīs pariter militibus in hoc differebāt: q; hi nullo eoꝝ habito uirtutis expimento ad id solū delecti sunt: ut retēto ad auctoritatem militari titulo cæteris eius nois: & ordinis extra militātibus ipsi: i patria ad plē pcreādā remanerent. Benefictarios scribit eos Festus fuisse dictos q uacabant muneris bñficio. Dimissanei aūt fuerūt q post actam cū laude aliquādiu militiā a magistratu dimittebāt. Ex qbus aliquādo in militiā reuocatis exercitus in necessitate reparatos fuisse ostendemus. Legionarii milites appellati sūt: q alicuius legiōis pars cū essent: unq aut pace aut bello ab ea discedebāt. ut: & finitione uerbi militis exposita: quanti habita fuerit militia paucis: & primo post diffusius summæ rei militaribus partes: in quas distributa fuit dicemus. Et qa duplex fuit militia: terrestris: & naualis: de prima taliter dicemus: ut multa quoq; futura secundæ eōia tractem⁹ Nā delet⁹ prio legionib⁹ cōtrahendis adhibitus deide tyronū alter delectus & eruditio: post legiōis prium descriptio: & Italiæ copiarū i legiōes Romanas cōscriptaꝝ quantitas dehinc legionis ipsius militū numerus & eqtatus ostēdet. Verba post hæc uaria qbus i bello: & plris utebāt: nec nō castroꝝ & structæ aciei: Armoꝝ quoq; signoꝝ & isigniū militariū: & disciplinā militarē: plurīq; gerēdi formā & sup honores: dignitatē: stipēdia: dōa: ornamēta auctoritatē & demū formā missiōis militū docebimus

Militia unde Miles

Tituli

Prolarii

Beneficta rii

Dimissa nei

legionarii

Militiæ duplex

tum docebimus. Militiæ laudes: & si multis ac prope infinitis ex locis sumere & affer re possumus a solo Cicerone dicemus q. L. Murenā a. M. Catone. Seruio sulpitio & Q. Hortēsio summis eloquētissimis grauissimisq; uiris: ambitus & maiestatis accusatū defendēs: sic in orōne habet. At nimirū (dicēdū est. n. qd sentio) rei militaris uirtus præstat cæteris oībus: hæc popu. Ro. hæc huic urbi æternā gloriam peperit. hæc orbē terrarū parere huic īperio coegit: oēs urbanæ res: oīa nostra p̄clara studia & hæc forēsis laus & industria latēt in tutela ac p̄sidio bellicæ uirtutis: simul atq; īcrepuit suspicio tumultus artes ilico nostræ cōticescūt. Et infra. Quapp nō solū illa gloria militaris uestris formulis atq; actionibus anteponēda est: uerū ēt dicēdi cōsuetudini quæ lōge & multum isti uestræ exercitationi ad honorē antecellit. Itaq; mihi uident plæri q; initio multo hoc maluisse. post cū id asseq non ualuissent: ad militiam potissimum sunt delapsi: qd si ita est cedat opinor Sulpici forū castris: otiū militiæ: stilus gladio: umbra soli. Vnde est q Vegetiū de re militari tractatuꝝ uidemus ex Salustio sumpsisse. Nulla re alia popu. Ro. orbem subegisse nisi armoꝝ exercitatione disciplina militari: usuq; militiæ. Ad tyrones nunc ueniendum est quos uidemus quosdā credere a uerbo græco dictos. tanq̄ domādos: cum nostra sit opinio. Tyronis uerbū ab hetruscis sicut histrionis: aut a sabinis sicut Neronis: ad latinā cōsuetudinē trāsiuisse. Eos aūt cōstat neq; a principio: neq; semper postea in instituēdis legiōibus fuisse delectos cum. Legiones ipsas raptim & tumultuarias a Romulo primum: post a qbusdam regibus consulibus & principibus quādoq; factas fuisse legamus. Romulum eum a quo urbis & militiæ simul origo fuit scribit primo Liuius libro Trecētos armatos ad custodiam corporis acceptos celeres appellasse: & nō in bello solū sed in pace habuisse. & de Seruio rege. Equitū decem turmas ex albanis legisse: legiones ēt ueteres eodem supplemento expleuisse: & nouas scripsisse. Et libro secūdo Liuius: dictatore Valerio Valesii filio decē legiōes scriptas: ternasq; cōsulibus: quatuor dictatori datas: & in quinto sic habet. Tertius exercitus ex causariis senioribusq; a. T. Quintio scribat: q urbi mœnibusq; p̄sidio sit. Et septimo dicit. Camillū quatuor legiones quaternum miliū scripsisse. Sed libro Liuii . xxiii. uidemus maiores copias sine delectu tyronū fuisse conscriptas. Cū deessent nautæ cōsules ex senatuscōsulto edixerūt ut q. L. Aemilio. C. Flaminio cōsulibus: milibus æris q̄nquaginta ipse aut pater eius census fuisset usq; ad centū milia: aut cui potestas tm̄ esset facta: nautam unum cum sex mensium stipendio daret. Qui supra centū milia usq; ad ducenta milia: tres nautas cū stipēdio annuo: q supra. ccc. usq; ad decies centū æris qnq; nautas q supra decies octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ armati īstructiq; ab dominis triginta dierum coctis cibariis naues conscenderunt. Tum primum est factum ut classis Romana sociis naualibus priuata īpēsa paratis cōpleret. Et. xxix. Liui. Scipio postq̄ ī siciliā traiecit uolūtarios milites. lxx. milia ordīauit cēturiauitq;. et lib. lxxiiii. uidēus bello sociali cū pōpei⁹ Stra. p iacētes p̄lio supasset. Libertīos tūc primū militare cœpisse. Quē milites diligēdi & exercit⁹ cōparādi modū ī necessitatib⁹ imitatos fuisse pricipes cōstat Sue. n. de Aug. libertīo milite p̄terq̄ Rō ç icēdioꝝ cā & si tumult⁹ ī grauitate ānonæ tieret: bis usus ē: semel ad p̄sidiū cōloniaꝝ illyricū cōtingentiū itēꝝ ad tutelā ripæ rodāi: & itē. xx. milia seruoꝝ mānumisit & ad remū dedit bello siculo Et Iul. capitolinus de. M. An. philosopho: seruos quēadmodū bello punico factum fue rat ad militiam parauit: quos uoluntarios exemplo uolonum appellauit. Et Cicero ad Atticū. patri cūsiatem trāsiuerūt: duce Pacoro Horri dis parthorū regis filio cunctis referto copiis, nos in cappadocia ad thauꝝ: delectus habebat ciuiū Romanoꝝ,

Laus militiæ

Tyro

Celeres

Et ficut fupradictæ quafi oẽs copiæ in fummis difficultatibus: fic alias fæpenumero pares: & maiores nulla cogente neceffitate a cõfulibus imperatoribufq; nullo tironũ delectus feruato ordinæ funt contractæ. Liuius. n. tertio. Cum ad ea bella confules delectum edixiffent: fauore plæbis nõ iuniores modo fed emerin ẽt ftipendiis: ps magna uoluntario℞ ad noĩa danda præfto fuere. Eoq; nõ copia modo: fed ẽt genere militum ueteranis admixtis firmior exercitus fuit: & quarto. Dũ in Lauicãos: & equos: Q. Seruilius tribunus plæbis confulũ poteftate ducturus effet: delectũ haberi nõ ex toto populo placuit: decem tribus forte ductæ funt: ex his fcriptos iuniores duo tribuni ad hoftes duxerunt: & quinto dictator Camillus. M. Minutio. C. Seruilio hala iuftitio indicto: delectum iuniorum habuit: ita ut feniores quoq; quibus aliquid roboris fupaffet in fua uerba iuratos centuriaret. Et feptimo confulibus Appio Claudio Craffo &. L. Furio Camillo bello gallico: græco. & latino ad albã orto: fenatus nõ urbana tm̃: fed etiã agrefti iuuentute decẽ legiones fcripferit quinũ miliũ & ducentorũ: eqtũq; trecento℞. Et octauo Mamercus conful cui gallicũ euenerat bellũ fcribere exercitũ fine ulla uacationis uenia: quin opificũ quoq; uulgus: & fellularii minima militiæ idoneũ genus exciti dicunt & decimo. Bello hetrufco nunciato fenatus iufticiũ indici delectũ oĩs generis hominũ haberi iuffit: nec ingenui modo: aut minores facramento adacti funt: fed fenio℞ ẽt cohortes factæ libertiniq; centuriati: ut affirmare audeamus multo fæpius fine tironũ delectu q̃ per illos legiones coactas inftructafq; fuiffe. Quin uidet eum morem Tirones accipiẽdi inftruendiq;: qetis & florentib⁹ Romanis rebus fuiffe feruatũ ut adolefcẽtes alioquin otio marcefentes difciplina imbuerentur militari: quibus poftea res. p. uteretur. De qbus Liuius. xxii. Magifter equtum delectu edicto minores ab annis decem & feptem: & quofdam prætextatos fcribit: quatuor ex his legiones & mille equites confecti. Itẽ. xxiiii. Et Sratorius ex multa iuuentute pedites confcripfit: ordinatofq; proxime morem Romanũ decurrendo figna fequi: & conferuare ordines docuit: & operi aliifq; inftitutis militaribus affuefecit. Nedum uero petitos a magiftratu adolefcentes confenire oportuit: fed aliquando fi fe militaturos non obtulerunt damnati funt. Liui. xxvii. Atq; ex iis qui pricipio eius belli decem & feptem annos nati fuerant. Neq; militauerant: omnes ærarios fecerunt. Et libro quadragefimo. Poftq̃ comperta funt bacchanalia in auentino occulta: in quibus per flagitia adolefcẽtes corrupti erant: inquit ad fenatum & populũ cõful: hoc facramento iniciatos iuuenes milites faciendos cenfetis qrites: his ex obfcœno facrario eductis arma cõmittẽda: Vnde Cice. Difficilimis rei. p. belli ciuilis põpeiani tẽporibus. Tirones parandos fic in philippico℞ decimo fuadet. ego aũt non tam ueteranos nutriendos uobis arbitror: quam quid tirones milites flos Italiæ: quid nouæ legiones ad liberandam patriam paratiffimæ quid cuncta Italia de ueftra grauitate fentiat tentandum: nihil enim femper floret: ætas fuccedit ætati. Quibus uero modis. Tirones difciplinam edocerentur militarem: & fi aliqua ex parte in fupradictis apparet: tamen aliter oftendemus. Nam quod fupra Liuium octauo fcripfiffe uidemus fellularios. i. opifices fedendo opus facientes: minime aptos militiæ fuiffe. Mar. Cato de re ruftica affirmat. ex agricolis dicens uiros fortiffimos: & milites ftrenuiffimos gigni. Et Seneca epiftola duodeuigefima. Fortior miles ex fiagofo uẽit: fegnis eft urbanus uerna nullum laborem excufant manus: quæ ad arma ab aratro transferũtur. Quin ẽt nõ originis & exercitii magis q̃ integritatis corporis tironũ habendã cẽfionem maiores uoluerũt. Vnde Martianus iureconfultus de teftamẽto militari. Mi-

Adolefcentes q militiæ fe nõ obtuliffẽt dãnatos fuiffe.

Sellularii Ex agricolis tirones diligẽdi

litabit uero qui cum uno testiculo natus est: qui ue amisit: fm diui Traiani rescriptũ. Nam & duces Sylla: & Cocta memorant̃ ea habitu fuisse naturæ. Suetonius de Cæsare dicit. Tirones neq; in ludo: neq; per lanistas: sed in domibus per equites Romanos: atq; ẽt per senatorios armorum peritos erudiebat. Et Plutarchus in uita Pauli æmilii scribit: cum consueuisse filios domi disciplina militari imbuere. Et Iulius capitolinus de Maximinis duobus. Tertia die cum processisset Seuerus ad cãpum in turba exultantẽ more barbarico Maximinũ uidit Iussitq; statĩ tribũo militũ ut coerceret ad Romanam disciplinam & imbueret. Nec tñ in necessitatibus aspernebant̃: quin charos Romani tirones habebant. Plancus Ciceroni in Castris nostris legiones sũt ueteranæ tres. Tironũ uel luculentissima ex oĩbus una. In castris Bruti una ueterana legio: altera bimana: octo tironũ. Vegetius aũt & si ætatis suæ disciplinam militarem potius q̃ uetustã docuit multa habet a maioribus præsertim a Salustio sumpta. Ex q̃bus est aptiorem rusticam esse plæbem: quæ diurno labore nutrit̃ solis patiẽs: umbræ negligens: balneaꝝ nescia: delitiaꝝ ignara: paruo contenta cibo: durata habens poĩum laborum tolerantiã membra. Si uero necessitas cogat urbanos ad arma compelli primum laborare: decurrere: portare pondus: & solem & puluerem ferre discant: paruo uictu utantur & rustico: interdũ sub diuo: interdum sub papilionibus commorẽtur. Tirões uero incipiẽte pubertate deligẽdos: omnesq; gestus docendos: ne locũ deserant ne ordines turbent: fossam ducere gaudeat. Adolescentesq; martio deputãdos opere debere uigilantibus oculis: erecta ceruice. Lato pectore: humeris musculosis: ualentibus digitis: longioribus brachiis: uentre modico: exilioribus cruribus & pedibus: non supflua carne distinctos: sed neruoꝝ duricia collectos: piscatores: aucupes sellularios: alcones: & oẽs: q aliquid tractasse uident̃ id generis longe a castris pellẽdos: Fabros: Macellarios: Ferrarios: & ceruoꝝ aproruq; uenatores militiæ ascribendos, idẽ scribit honestatem idoneũ militem reddere: & uerecundiam dum prohibet fugere: uictorem facere a magnis peritissimisq; bellorum uiris. delectum tironum esse habendum. Ad Salustiumq; reuersus dicit Vegetius cum scribere Pompeiũ adolescentẽ assueuisse: cum agilibus saltu: cũ uelocibus cursu cum ualidis lucta certare. Nec aliter illi de Sertorio uictoriam contingere potuisse ab ipsoq; Salustio tradi. romanos ueteres ad oẽm rei militaris eruditionem cãpum martiũ tyberi uicinum elegisse: in quo iuuentus post exercitiũ armoꝝ sudorem pulueremq; dilueret. Iunc nutem q; pro exercitio cõsueuisse crates rotundas ex iunco cõtexere: q̃bus in duplo ponderãtibus q̃ scutũ: & claua lignea pgraui ad palũ sex: qui pedale in terrã fixũ se exercebant pũctimq; & cæsim ferire discebãt. A Salustioq; itẽ r adit Vegeti. Exerceri solitos hyeme sub tectis tirones: ut equos instratos ligneos armati saltu insilerent: q̃nq; fasces & pondera librarũ sexaginta tulisse gradu militari: ut discerent arma & cõmeatum deferre cum necessitas cogeret. Virgili. Non secus a patria sæuis Romanus in armis Iniusto sub fasce uiã cũ carpit: & hostẽ. Ante expectatũ positis stat in agmĩe castris. De caq; tironum: & militũ nouoꝝ ẽt seruorũ ad militiã eruditione Flauius Iosephus de captiuitate iudaica sic hẽt. Quaq dẽ in re nimis admirãdã q̃s existiauerit Romanorum prudentiã: ita seruos instruentiũ ut non solum uitæ ministerio: sed ẽt necessitatibus utiles sint: quod si quis coꝝ aliam quoq; respexerit militiæ disciplinam: profecto cognoscet tantum eos imperium non fortunæ munere: sed propria uirtute quæsisse. Armis.n. uti non ex bello cœperunt: neq; solum si necesse sit manus mouent: sed ueluti armis naturam coercẽtes: nullas capiũt exercitationis inducias: nec tẽpora pstolant̃.

Sylla & cocta cũ unico testiculo nati

Tirões charos rõanis fuisse

Qui a militia arcendi & in militiã recipiendi

Cãpus martius ad tironũ exercitatione electus

Meditatiões aūt eorū nihil a uera contentione discrepant sed in dies singulos militū quisq̧ oībus armis: tanq̃ in procinctu positus exercetur: quo etiam prælia facilime tolerant. Necenim uel ordo neglectus eos a consueta dispositione dispergit: neq̧ met⁹ aut sumptus remouet aut lassitudo. Vnde sequitur: q̧ semper superent hostes: quos non itidẽ confirmatos inuenerunt. Nec errauerint si quis eorum meditationes cōflictus esse dixerit sine sanguine: contraq̧ prælia meditatiões esse cum sanguine. Legio quibus ex patribus: quoue instrueretur parareturq̧ modo cum dixerimus. Tirones etiam quomodo in ordinibus locarentur intelligitur. Igitur legio in de dicta ut īquit Varro q̧ leguntur milites in delectu: ex centuriis enim maxime conficiebatur. Centuriæ uero eam uim habuere: ut ab ipsis cæteri ordines nascerentur. De quibus dictu ri eadem licet diuersa ratione repetere cogimur: quæ in comitiis supra sunt dicta Liuius in regis Tullii Seruii rebus gestis scribit: censum ab eo institutum fuisse rem saluberrimam tanto futuro imperio: quo pacis belliq̧ munera non uiritim: ut antea: sed pro habitu pecuniarum fierent. Tū classes cētum asq̧: hunc q̧ ordinem ex cēsu descripsit. Qui centū milium æris aut maiorem cesum haberent octuaginta fecit centurias xl. senū. xl. iuuenum: seniores ad urbis custodiam: iuniores: ut foris bellum gererent. Arma his: galea: clipe⁹: ocreæ: lorica omnia ex ære: hastæ: & gladius. Additæ his duæ fabrum centuriæ sine armis: ut machinas in bello ferrent. Intra centum & septuaginta quinq̧ milia census secunda classis. Ex his uiginti centuriæ seniorū: uiginti iuniorum: arma ut in superiore præter loricam. Tertia classis a. lxxv. ad quinquaginta milia census centuriæ uiginti senum: uiginti iuuenum: arma: ut in superiore: præter ocreas. In quarta classe a quinquaginta ad. xxv. milium census. Centuriæ. xx. seniorum. xx. iuniorum: arma mutata: nihil præter hastam & ucrutum datū. Quīta classis centurias triginta habuít: fundas lapidesq̧ missiles gerebant. In his accensi cornicies tibicines in tres centurias. ex undecim postea milibus una centuria & fuit hæc immunis militia. equitum ex primoribus ciuitatis duodecim scripsit centurias: additis sex aliis: primis sex Romuli. Cum itaq̧ haberetur delectus ordo sumebat ex supradictis cēsibus: & ex eadē diuisione qnq̧ cēsuū fiebāt delectoꝝ militū centuriæ: ut unaquęq̧ centuriam suam cuiuslibet census ordinis & ætatis haberet partem. Qua in re prudēter institutū fuit quod Vegetius a Salustio tradit: ut quasi in orbē quendā per diuersos ordines promouerent milites: ut ab inferiore si promeretur ad supremum qsque ascēderet: & ita ad primū sed ī maiori digniorīq̧ loco rediret. Ex hacq̧ formula copiæ urbis Romæ contrahebant. Sed maiores multo copias Romani per omnia stantis Romāæ dignitatis tpa a latino noīe & italis acceperunt. Quæ oēs copiæ simul mixtæ Romanos exercitus cōficientes Romanū nomē ubiq̧ locoꝝ formidolosum gloriosumq̧ reddebant. Liuius. n. prælium apud Trebiā libro. xxii. describēs. Duodeuiginti milia Romanoꝝ erant: sociorum noīs latini uiginti milia: auxilia præterea galum broꝝ. xxv. & cōsules delectū cū ægre cōficerent inopia iunioꝝ: senatus triūuiros binos creari iussit: alteros q citra: alteros q ultra qnquagesimū lapidē in plateis forisq̧: & cōciliabulis oēm copiā īgenuoꝝ īspicerēt & si q roboris satis ad ferēda arma habere uiderent: ēt si nōdū militari ętate essent: milites facerēt. Tribuni plębis si eis uideret ad populū ferrēt: ut q minores se. vii. &. x. annis sacramēto addixisset: his pinde stipēdia ꝑcederēt ac si. x. ānoꝝ aut maiores milites cēnt. Et. xxxv. Liui. decretū ut nouoꝝ militū tria milia duceret &. ccc. eqtes: ita uti his duæ ptes sociū latini noīs: tertia ciuium Roma. Idē supplemēti ad. C. Flaminiū: cui īperiū cōtra Anthiochū ꝓrogabat.

Legio unde. A cēturiis cæteros ordines natos

Et.xxxv.Liuius.L.Scipio consul:cui prouincia græcia decreta erat in supplementũ addita:proditum ciuium Romanorum tria milia:equitum centũ:& socium latini nominis quinq; milia:eqtes ducenti. Alter: cõsuli Lelio nouus exercitus decretus:duę legiones Romanæ:& sociũ latini nominis.qndecim milia pedites: equites ducenti: Cicero Appio pulchro. Sed uniuerso senatu uenerat in mentem præsidio firmiori opus esse ad istam prouinciam:censebant.n.omnes fore ut in Italia supplementũ me is & Bibuli legionibus scriberetur. Quod aũt supra de auxiliis gallumbrorũ ad trebi am missis est dictum:alias copias ab italis quãdoq; ab externis acceptas fuisse: leuioris armaturæ: nulliusq; stipendii:sed breuiori tẽpore in exercitu moraturas edocet Liuius. Quamuis enim Romani ad exercitum contra Hanibalem placentiam missum milites misissent ex Italia simul & Roma acceptos: tamen alias copias a gallumbris: qui nunc romandioli sunt in castra euocauerunt: quæ fuerunt auxilia leuiter armatorum. hinc scribit Liuius.xxii.de Hierone siculo rege cuius oratorum hęc fuerunt uerba. Milite atque equite scire nisi Romani latinique nominis non uti populum Romanum: leuium armatorũ auxilia & externa uidisse in castris Romanis. Itaq; misisse mille sagittariorum ac funditorum. Et.xxxiii. Liu. si tumultus in hispania esset: placere ut tumultuarii milites extra Italiã legerentur. L. Paulo in hispaniam. Et.xxxvi.i bello sociali. Auxilia inde latini nominis & externarum gentium missa populo Ro. Plancus imperator consul designatus scribens consulibus: pretoribus: tribunis plæbis: senatui populoq; Romão. Legiones habeo quinq; sub signis: & sua fide uirtute q; populo Romano coniunctissimas: & nostra liberalitate nobis obsequentes: prouinciam omnium ciuitatum consensu paratissimam: & summa contentione ad officium certantem. Equitem auxiliorumq; tantas copias: quantas e gentes ad defendendum suam salutem libertatemq; conferre possunt. Cicero Bruto. Romæ delectus habetur totaq; Italia: si hic delectus appellandus est: cum ultro se offerunt oẽs. Numerũ quem legio habuerit omnium militũ ostendit Liuius in septimo. Consulibus Ap pio Claudio Crasso: & L. Furio Camillo: bello gallico græco & latino ad albam orto senatus non urbana tñ sed & agresti iuuentute decem legiones conscripsit: quinum milium & ducentorum militum eq;tumq; trecentorum. Et.xxii. prælio cannensi. Numero quoq; peditum equitumq; legiones auctæ mille peditibus & centenis equitib⁹ in singulis additis: ut quina milia peditum: treceni equites essent. Et.xxix. Liuius. suppleuitq; ita eas legiones: ut singulæ sena milia & ducentos pedites: equites habe rent.ccc.& Aulus Gellius scribit in legione sunt centuriæ sexaginta: manipuli triginta cohortes decem. Quarum copiarum ut distributio quę fiebat notior habeatur: magistratuum & eorum: qui ducebant, ordines: & singularum partium nomina exponemus. Nec repetere expedit quæ superius exposita ac prope omnibus nota sunt. Imperatoris. Consulis: Prætoris a quibus ducebantur uocabula. Exercitusque expositio nominis primo ponatur loco: dehinc tribuni militares: ruffuli: centuriones: decuriones: equites: trossuli: cohortes: manipuli: turma: hastiti: pilani. principes: triarii: subsidionarii: accensi: ferentarii: uelati: auxilia: præsidia: obsidium quid fuerit do ceamus. Exercitum tradit Vlpianus iureconsultus de militari testamento traxisse nomẽ ab exercitatione. Idemq; uult exercitum non unam cohortẽ neq; unam alã dici. Sed numeros multos militũ. Nam exercitui præesse dicit' ille qui legionẽ uel legiões cum suis auxiliis commissas administrat: de cuius officio sic scribit Marcellus de re militari officium regentis exercitum non tantum in danda: sed etiam in obseruan-

Gallũbri

Legiõis nu merus

Exercitus unde

De officio regẽtis exercitũ

da disciplina consistit. Paternus quoq; scribit debere eum qui se meminerit armato praeesse parcissime commeatum dare: et quum militare me extra prouinciam suam duci non permittere: ad opus priuatum: piscatum: uenatum militem non permittere. nã in disciplina Augusti ita cauetur: & si scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienum. Vereor tamen si quicq; permisero q; in usum meum aut tuũ fiat ne modus in ea re adhibeatur: q; mihi sit tolerandus. Tribuni militares ade orum exemplar facti sunt: q; populo Romano praesunt. De quorum officio sic habet Cicero legum secundo. Milites quibus iussi erunt parento. Eorũq; tribuni sunto. Et Marcellus de re militari. Tribuni officium est uel eorum qui exercitui praesunt: milites in castris continere: ad exercitationes producere: claues portarum suscipere uigilias interdum circuire: frumentationibus commilitonum interesse: frumentũ probare: mensurae fraudem coercere: delicta suae auctoritatem suam castigare: principiis frequenter interesse: querelas commilitonum audire: ualitudinarius inspicere. Tribunorumq; militarium. Asconius pedianus secunda in Verrem duo fuisse genera scribit. primum eos qui rufuli dicuntur: hiq; in exercitu creari solent: alii sunt comitiati: q; comitiis designabantur. Et Festus Pompeius addit eos aliquando dictos esse rufulos: quia rutilius ruffus legem primo de eorum iure ab exercitu creandorum tulerit. Centuriones: & decuriones ab eorum numero quibus praesunt dictos Varro Festusque tradunt. Habuit praeterea legio praefectum fabrum: qui fabros lignarios: structores carpentarios: ferarios ad fabricam: adhibernorum aedificia: ad machinas: turres ligneas: ad arma ad uehicula tormenta q; dirigeret. Equestris ordinis nomen saepe muratum fuisse Plinius in naturali historia tradit. Nam eos qui ad equitatum trahebantur celeres Romulus rege sq; appellarunt deinde flexumines: postea trossulos. Cum oppidum thuscis citra uolsinios eo nomine soli sine peditatu coepissent: durauitq; id nomen ultra Gracchum. postea quirites appellati. Cohortis uocabulum Varro sic exponit: q̃d ut in ulla ex pluribus tectis coniungitur ac q̃ddam fit unum: sic ex pluribus mãipulis copulatur cohors: cohorsq; in ulla q; circum cum locum pecus coercetur. Fuit & praeterea cohors praetoria dicta q; a praetore non discederet. Scipio enim aphricanus primus fortissimum quemq; delegit: qui ab eo in bello non discedebat: & caetero munere militiae carebant & sexquiplex stipendiũ accipiebant: ea uero cohorte primus Romanorum principum Tiberius Augustus est abusus: qui aedificato munitiore in uia appia loco prope nunc sanctum Sebastianum ubi caput bouis appellant. Baptistae lenis Romani ciuis uillam: cohortem ibi suam tanquam in arce continuit: qui mos cõtinuatus effecit: ut post Tiberium rei publicae & libertatis status a cupienti ciuitate resumi nequiuerit. Sicque Claudius: sic Galba: sic Otho: sic Pertinax: sic Didius Iulianus praetorianum militum uiolentia imperatores sunt facti. Libetque unicum Iulii capitolini testimonium afferre. Interea Romae iterum seditiones inter populum: & milites ortae: ut nec tum maxime in edicto: Balbinus cum praeponeret audiretur. Veterani se in castra praetoria contulerunt: cum praetorianis ipsis: quos coepit populus obsidere: necq̃uã ad amicitiam essent reducti nisi fistulas aquarias populus incidisset. Manipulumque Varro exercitus minimam manum esse uult: quae unum sequitur signum: de quo uerbo Ouidius. Illa quidem foeno (sed erat reuerentia foeno. Quam nunc aquilas cernis habere tuas). Pertica suspensos portabat longa maniplos. Vnde maniplaris nomĩa miles habet. Turnã uult Varro dictam esse mutata .e. in .u. quasi ternã. q; terdeni milites ex tribus tribubus lucerum: ramniũ: & tatiensiũ fiebãt.

Tribuni militares

Tribunorũ militariũ duo gñã Rutili Cẽturiões Decuriões Praefectus fabrorũ

Celeres Flexumines Trossuli Quirites Cohors Praetoria cohors

Maniplus Turma

Itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti. hique decuriones primo ad-
ministri turmæ: a turma adoptabantur: unde optiones dicti: quos postea tribuni ob
ambitionem faciebant. Hastatos dicit Varro appellatos: q hastis pugnabãt. pilanos
qui pilis. Principes quia principio gladiis pugnabant. post mutata re militari magis
illustres sunt pilani. Triarios quoque dictos q in acie tertio ordie extremis subsidio
ponebantur. Et q hi subsideant subsidium dictum. Plautus subsidite hic: quasi solẽt
triarii. Vnde cum ad extremam sit uentum necessitatem: in prouerbio est. Res rediit
ad triarios. Rorarios dictos Varro scribit eos qui prius in prælium prodibant: sicut
ros prius inchoat q̃ pluuia. Et accensos ministratores a Catone appellatos: de quib⁹
superiore loco multa a nobis sunt dicta uelatos scribit Festus appellatos esse uestitos
& inermes: qui exercitum sequebantur: quiq3 in mortuorum militum loco substitue-
bantur: ipsosque fuisse & ferentarios qui fundis & lapidibus pugnabãt. quia tela ferũ-
tur non tenentur. Catonemque eos ferentarios dixisse: qui tela ac potiones militib⁹
præliantibus ministrabant. Auxilium dicit Varro ab auctu esse dictum dum accesse-
rint: hi qui adiumento essent alienigenæ: præsidium uero: q extra castra præsideant
in loco aliquo quo tutior regio esset. Obsidium ab obsidẽdo quomius hostis egredi
possit. Adhæc quæ exposita sunt uocabula sequitur aliorum militiæ uerborum: qui-
bus in acie & bello usus fuit expositio. Velitationem Nonius inquit dici leuẽ cõtetio-
nem ex congressione militum. Cui cum prius inuenta fuisset. Fuluius flaccus consul
bello capuano addidit: ut milites leuis armaturæ pluribus armati iaculis: equitibus
immixti militarent. Optiones in cohortibus dicti sunt tãquam optati qui in defectu
militibus subrogantur: ut plenæ sint legiones: secundumq3 has expositiones armorũ
& bellicorum instrumentorum quibus prisci utebantur uocabula & rem pro parte di-
cemus. Ad offensionem arma fuerunt a longe ferientia: sagitta: tragulæ quod mittã-
tur dictæ. Ansatæ quod ansis colligentur hastæ & manu mittantur: quæ & iacula fun-
dæ lorulis funiculisq3 manu contortæ: manubalistæ: quas balistas minores aliquãdo
scorpiones prisci dixere: quæ tela non solum singulis ætatibus & sæculis: sed per unã-
quamque ætatem bis terq3 nomina & formam mutauere: sicut & arma quibus corpo-
ra uestiunt. Instrumenta bellica oppugnationibus adhibenda hæc ferme erant. Te-
studo de materia & tabulatis contexta: coriis cilicinis & aliis quæ difficulter combu-
ri possent contecta. hæc intrinsecus habebat arietem trabem: quæ unico præfigebat
ferro & falx uocabat: ab eo q incuruata esset: & de muro extraheret lapides. uel dicta
aries ad similitudinẽ aĩalis. Retro. n. ducebat trabs funiculis suspẽsa: ut reducta im-
petuosius feriret. Ideoq3 & testudo dicta a similitudine reptilis q caput nũc exerat nũc
reducat. Vinea aliud instrumẽtũ e lignis cõpacta: lata pedes octo: alta pedes septẽ: lõ-
ga. xvi. tectũ duplici ligno cratibusq3 cõtexitur. Latera quoq3 cõtexunt: ne saxorum te-
lorũq3 ĩpetu pstringant. Extrinsecus ne crement crudis & recẽtibus coriis integunt.
Cũ plures fuerint iũgunt ordine sub qbus oppugnãtes tutius ad muros subruendos
pugnãt. Plutei dicebant ad similitudinẽ loci studẽtiũ: minores testudine sed eadẽ fa-
cti defensiq3 rõne sed tribus ducti rotis ad quæcunq3 expedit loca pducunt. Agger ex
terra lignisq3 extollit cõtra murum: de quo tela iactant. Musculos dixerũt minores ma-
chinas qbus protecti bellatores fossatũ ciuitatis apportatis lapidibus lignis: & terra
nõ solũ cõplẽt: sed ẽt sollidãt ut turres ãbulatoriæ sine ĩpedimẽto uehãt ad murum: sunt
mĩores uineis subductioresq3 & maiores firmioresq3 pluteis. Turris aliqñ lata pedib⁹
tricenis in q̃dro: qñq3. l. & pceritas q̃ muros urbis turrisq3 supet: rotis agit pluribus

Decuriões
Optiones
Hastati
Pilani
Principes
Triarii
Subsidiũ
Rorarii
Accensi
Velati
Ferentarii
Auxilium
Præsidiũ
Obsidiũ
Velitatio

Optiones
Testudo
Aries

Vinea
Plutei
Agger
Musculi
Turris

Balista
Onager
Falarica
Bõbarda
Metare
Metari castra
Porta prætoria
Prætoriũ
Porta qntana.
Porta principalis
Porta decumana
Castrorũ forma & dispõ apd Romãos

& subtus arietem habet materia tabulatisq; compacta: est coriis contra ignes: & centonibus ciliciisq; aqua infusis contecta pontem habet: qui in mœnia dimittitur: & sagitarii pugnatoresq; descendunt. Balistas maiores dixere prisci: trabem ualidam ita libratam: ut cum pars densior ponderibus attracta descenderet: eleuata proceritas: sua funiculis quos haberet alligatos funda saxum maximi ponderis longe emitteret. Eiq; maxime nunc machinæ bricholla est appellatio (quamq̃ onagrum maiorem ipsam machinam dixere): quo nullum maius tormentum fuisse uult Vegetius. nec est etiam apud nostros. Falaricam diffinit Vegetius: quæ ad modum hastæ ualido præfigitur ferro. Inter cuius tubam & hastile sulphur: resina: bitumen: stuppa conuoluunt infusa oleo: quod incendiarium uocant quæ falarica balistæ impetu destinata præruptro munimine ardens figitur ligno: turritamq; machinam frequenter incendit. Fuerunt & alia priscis ad offensionem defensionemq; instrumenta: quæ fere omnia desiere in præcio haberi: postq̃ bombardæ usus fuit: machinæ oĩum ĩpetuosissimæ: quam anno nondum centesimo inuentam fuisse docuimus: theonium munus Venetis delatum: quando Genuenses in Clugia clausi a Venetis obsidebantur. Metare inquit Nonius est ponere. Vnde metari castra & metatores & Festus metari castra dicuntur ꝙ metis dirigantur. Castraq; ut plurimum quatuor habuerunt portas: quarum prætoria appellabat᷑ qua exercitus in prælium educebat᷑: quia initio prætores erant: qui postea consules: & illi bella demonstrabant: quorum tabernaculum quoq; dicebat᷑ prætoriũ. Quintana porta appellata post prætorium ubi rerũ utensilium forũ fiebat. Alia principalis dicta ꝙ eo esset in loco ad quem principales ordines tendebant. Decumana quarta a decimis primo in castra illatis: per quam commeatus inferri & commeare animalia consueuerant. Castrorum uero formam: & dispositionem: Flauius Iosephus de bello iudaico elegantissime sic edocet. Romani quocũq; in hostilem terram irruperint ante castrorum munitionem nunq̃ prælium sumunt: quæ quidem nõ leui opere neq; iniquo loco erigunt: nec omnes inordinate describunt: siquidem inæquale solum fuerit contemplantur. Quattuor uero angulis dimẽsio eorum designatur. Nam & fabrorum multitudo: & ferramentorum copia: quæ usus extructionis poposcerit sequitur exercitum. Et interior quidem castrorum pars tabernaculis distribuitur. Ambitus autem eorum extrinsecus muri faciem profert ordinatis etiam turribus pari spacio dispositis: quarum interualla telis atq; balistis aliisq; machinis saxa intorquentibus omnibus instrumentis missilium complent: ut cuncta. Iaculorũ genera in promptu sint. Ex omni autem muri parte quatuor portas ædificant tã iumẽtiente aditu faciles: q̃ ipsis si quid urgeat introcurrẽtibus latas. Intus autem castra uicorum spaciis interpositis diuiduntur. Mediaq; rectorum tabernacula collocant. Et inter hæc ducis maximi domum templo prorsus similimam: ut quasi quædam ciuitas repentina existat. Forum quoq; & opificum stationes: & sedes militum primatibus: ordinumq; principibus: ubi si qua sit inter alios ambiguitas iudicent. Ipse uero ambitus & omnia quæ in eo sunt multitudine simul & scientia fabricantium opinione cuius cõmunitur. Quasi uero res urgeat fossa extrinsecus depressa: cubitis quatuor pariq; spacio lata cingitur. Armis autem septi per contubernia cum pecore absq; otio in tentoriis degunt: omniaq; ab his ordinate etiam alia cauteq; per contubernia expediuntur. Veluti si ligno aqua ue aut frumento opus sit. Nec enim cœna uel prandium in potestate est cuiuscunq; cum uoluerit. Simul autem omnibus somnus est. Excubias & euigilandi tempora buccinæ signant, neq; omnino quicquam est: ꝙ sine edicto

geratur

geratur. Mane autem milites ad centuriones: Illi uero ad chiliarchum conueniunt
salutatum: cum quibus ad summum omnium ducem uniuersi: ordinum principes.
Ille autem his signum aliaque dat ex more proferenda præcepta subiectis. quæ qui-
dem cum in acie sunt agentes citius parẽt: ut si res exigat in cursibus eius itemque re
uocationibus uniuersi pariter obsecundent. Cum aũt castris egrediendum est tuba ĩ
diciũ facit: nemoque ociosus est: sed uel solo nutu moniti tabernacula colligunt: om
niaque ad profectionem instruunt deĩde iterum tuba signat ut sint parati. Illi autem
cum mulos & iumenta sarcinis onerauerĩt: uelut ĩ ciuili certamine signum expectant
Castra uero intendunt: & ꝙ sibi alia munire sit facile: & ne quando hostibus eadem
usui sint. Et cum tertio quoq; tubæ indicant ut exeant. Vrgent aliqua ex causa morã
tes ne quis ordinem deserat: dextraque duci preco adstans si ad bellum parati sint uo
ce primum percunctat᷑. Illique totiens alacri: & magna uoce paratos se eẽ respondẽt
interrogantemque præueniunt. & martio quidem spiritu repleti cũ clamore dextras
erigunt. deinde ociose. & cum omni decore uelut in bello progredientes ambulant:
suum quisque ordinem uelut in bello custodiẽs: pedites autem: thoracibus quidem:
& galeis septi: ex utroque latere siccas ferentes: Leuus autem gladius ẽ multo lõgior.
cum dexter mensuram palmæ non excedat. Qui uero ducem stipant lecti pedites scu
ta & lanceas portant. Cætera manus hastas & clipeos lõgos: triduiq; uiaticum: ut pa-
rum intersit inter onusta iumenta & pedites. Equitibus autem ad dextram gladius ẽ
longior: & contus in manu: transuersusque ad equi latus clipeus terna q; super phare
trã: uel amplius lata cuspide dependent iacula: nihil ad hastarum magnitudinẽ diffe-
rentia. Cassides uero & thoracas peditibus similes habẽt: nulloque armorum genere
a militum aliis discrepant lecti qui circa ducem morantur. Agmẽ autẽ semper cui sor
te id obtigerit antecedit. Talia quidem sunt Romanorum itinera & mansiones item
q; armorum uarietates. Nihil uero nec in præliis inconsultum aut subitum agũt: sed
omnia semp sequũtur facta sententia: opusq; non adhibetur nisi ante decretum. Vn
de aut minime peccant aut si peccauerint facilis est peccati correctio: fortunæ aũt suc
cessibus meliores. Consiliorum etiam si aliter successerint arbitrantur euentus qua-
si bonum quidem fortuitum: ut diuina prouidẽtia nõ esse credat᷑. Quæ uero ante co
gitata fuerint: etiam si aduersus casus exceperit bene iam meditantes ad cauẽdum ex
hibeant: ne idem rursus eueniat. Et bonorum quidem fortuitorum non is auctor sit
cui contigerint: tristium uero quæ in noxiis acciderint saltem quæ rectum consilium
cœperũt uideatur esse solatio. Armorum quidẽ exercitationẽ comparant. ut non mo
do corpora sed animi quoq; militum fortiores sint. Maior autem illis est ex timore dili
gentia: Nãq; leges apud eos non desertionis solũ: uerum & crimine negligẽtiæ capi
tales sunt. ducesq; magis q̃ leges ipsæ terribiles. Nãq; bonos honorãdo redimũt: sed
in coercendis noxiis sunt crudeles. Tãto autẽ obseqo rectoribus parẽt ut: & in pace
ornamento sint: & in acie corpus unum: totus cõspiciatur exercitus. sic eorum copu-
lati sunt ordines: ita circunduci sunt mobiles: & acutis auribus ad præcepta: oculisq;
ad signa: & ad opera manibus. Vnde facere quidem strenui sũt: pati uero tardissimi.
Nec etiam ubi prœliantes sunt: aut multitudinem hostium: aut consilia spernere du-
cum: aut difficultatem regionum. Quorum igitur actis & consiliis incipiunt delibe-
rantes adeo extremus patet exercitus. Quid mirum si euphrates ab oriente: & occa-
nus ab occidente. Itemque a meridiano tractu libye fortissima regio: & a septentriõe
rhenus: & hister sunt imperii limites cum minorem esse possidentibus possessionem

Procubitores
Classis procincta
Paresequi
Præliares dies
Nefasti
Lacedæmonii
Cretenses
Acus
Verba structæ aciei
Alæ
Auspiciũ sinistrum
Arma unde

recte quis dixerit: Hæc ergo prosecutus sum non tam proposito laudandi Romanos quã solatio deuictorum: utque nouarum rerum cupidos detinerem fortasse autẽ ad experientiam bonarum artium proderunt studiosis Romanæ ĩstituta militiæ nesciẽtibus. Procubitores dicuntur: qui noctu custodiæ causa ante castra excubant: cum ĩ propinquo castra hostium sũt. Procinctã classem dici mos fuit quando exercitus ad pugnam paratus erat. horumq́ uerborum primo positorũ loco: causam hanc Festus ponit: q̃ pugnaturi ritu prius cingerẽtur gabino: & q̃ classem uetustius fuerit hominum dici q̃ nauium multitudinem. paribus equis etiam aliquando scriptum esse ĩuenimus: quia duobus eq̃s utebantur in prælio Romani: ut altero suadente & fesso ĩ secundum transirent. Et præliares dies appellati sunt quibus fas erat hostem lacessere: Erant enim & nefasti dies & feriæ quibus id facere non licerẽt. Scribit Aulus gellius thucydidẽ dicere Lacædemonios bellatores nõ turbarũ cornuũq́ signis: sed tibiarũ: modulationibus in præliis usos: Cretensesq́ solitos inire prælia præcinente ac p̃moderãte cithara gressus militum: contra Romanos milites hostem clamoribus territauisse. Ad uerba ueniamus structæ aciei. Acum inq̃t Festus dictam priorem aciei partem: q̃ ea pars militum uehemẽtissima esset ad hostem telorum acumine uulnerãdũ. Et uerba structæ aciei hæc ponit Gellius: a rerum similitudine introducta: frons subsidia: cuneus: orbis: globus: forfices: serra: turres: Alæ quas alas fuisse constat equitum ordines: circum legiones dextra leuaq́ tanq̃ alæ sunt in uolucrum corporibus & Plutarchus ĩ p̱blematibus scribit: auspiciorum quod sinistrum dicit᷑ prosperũ ascẽdum fuisse. & sinistro cornu semper principatus attributos: quia orientem aspiciẽtibus in sinistra parte boreas est: quam dexteram mundi partem esse & superiorem faciũt. Sed & armorũ uocabula sunt dicẽda. Arma Varro dicta ĩquit quod his arcemus hostem. Et Festus arma proprie dicuntur ab armis idest humeris dependentia: ut scutum gladius: pugio: sicca: & ea quibus procul præliemur tela. Et Vlpianus iure consultus de ui armata: arma inquit sunt omnia tela hoc est: Fustes: & lapides: non solũ gladii hastæ & frameæ: quod affirmat Caius de uerborum significatione. Armorum uocabula Aulus Gellius multa sine expositione sic ponit: hasta: pilum phalarica: lingula: Et quando sagittarum usus erat cannas habuerunt: Vnde Plinius: Sagittæ e calamis quorum ferax fuit rhenus Bononiensis: utputa multum famosus: & grauis uẽto resistens. Sed ad Varronis expositiones redeamus. Parma q̃ e medio in omnes partes par. Conum q̃ tegitur in cacumen. hasta q̃ a stante solet ferri. Iaculum ut iaciatur fit. Tragula a traiiciendo. Scutum a sectura q̃ e minutis cõsectũ fit tabulis. Vmbo a græco q̃ ambonis Gladius a clade: q̃ fit ad hostium cladem. pilum ab homine: q̃ hostem ferit: q̃ per illum: lorica q̃ e loris de corio crudo pectoralia fiebant: postea fecerũt ex annulis ferream tunicam. balteumque e corio cingulum erat bullatum. ocrea q̃ opponuntur ob crus. Galea a galero: quo multi usi sunt antiqui. Cornua q̃ ea quę nũc sunt ex ære tunc fiebãt bubulo cornu. Nonius Cetra scutum rotundum: phalæ turres ligneæ. Et Festus: clipeum antiqui ob rotunditatem appellauerunt Liui. octauo. Latini clipeis antea Romanis usi sunt: deinde post q̃ stipẽdiarii facti sunt scuta p̱ clipeis accepere. Et libro. xxxvii. prælongas hastas macedones sarissas uocant. Et Festus Murmilionica scuta dicebant cum quibus de muro pugnabant: erant siquidem ad hoc solum idonea. Et Spara minimi generis iacula a spargẽdo dicta. Tridhorum q̃ telum lõgitudine trium cubitorum: quod catapulta mittitur. Ennius. aut permaneret paries percussus triphoro. Pelta scuti genus in modũ lũnæ semis uel ternæ: uel

Sagittæ e calamis
Parma
Conus
Hasta
Iaculum
Tragula
Scutum
Vmbo
Gladius
Pilum
Lorica
Balteus
Ocrea
Galea
Cornua
Cetra
Phalæ
Clipeus
Sarissæ
Murmilionica scuta
Spara
Triphorũ
Pelta

quartæ: quibus amazones sunt usæ Arma autem ciues Romanos priuatim non te-nuisse: Sed in reditu legiõum exercituumq; in tarpeiam rupem: aut in armilustrium fuisse cõdita satis constat. Nam uidemus quotiens exercitus educi oportuit arma in-de fuisse accepta. Vnde Cæsar in Lucano. Iam rupes tarpeia sonat. & Spartianus di-cit. Vespasianum ex armilustrio arma legionibus permisisse. Et Plinius scribit in fœ-dere: q̃ expulsis regibus populo Romano dedit Porsenna nominatim comprehen-sum: ne ferro nisi agricultura uterentur: & magni Pompeii tertii cõsulatus extare edi-ctum i tumultu necis Clodianæ prohibens ne telum esset in urbe. Signa iam insignia: indumenta: & ornamenta militaria dicamus: tam publica: q̃ priuata. Signum milita-re primum Romanis si nimis ueteta repetere uolumus fuere manipuli: quales ex fœ-no supra Ouidii carmina describunt Sed alia post parum fuerunt signa quæ i ærario pacis temporibus seruabãtur: de quibus Liuius septimo. signa eo die a quæstoribus ex ærario prompta: quæ autem fuerint ipsa Romanorum i bello signa: & quando pri mum haberi cœpta: Plinius in naturali historia sic ostendit. aquilam Romanis legio nibus. G. Marius i secundo consulatu suo proprie dicauit. Erat: & antea prima cum quattuor aliis Lupis: minotauris: eqs: apris: quæ singulos ordines anteibant. paucis ante annis sola aquila in acie portari cœperat: reliqua in castris relinquebantur: Ma-rius i totum ea abdicauit. Ex eo notatũ nõ fere unq̃ apud legiones hibernatũ esse in castris ubi aquilarũ nõ sit signum. Aquilam aũt fuisse argenteam Cicero prima i Cati linam ostẽdit. Scio pactam & cõstitutã cum Manlio diem atq; etiam aquilã illam argẽ team: quam tibi: ac tuis omnibus perniciosam fore confido: & funestam sacrariũ scio esse permissam. Et item Plinius. Argentum militaribus signis q̃ aurum familiarius. quo lõgius fulget. Minotauri effigiem inter signa militaria iõ scribit fuisse Festus: q̃ non minus occulta esse debeant consilia ducũ q̃ fuerit domicilium Minotauri laby-rinthus. Ideoq; asserit porci effigiem inter militaria signa quartũ habuisse locũ: quia confecto bello inter quos pax fieret: cæsa porca fœdus firmare solebat. Alia itẽ signa militaria p diuersa tempora fuerũt. Nã erat labarum quod signum in historiis freqn-tatum: Romæ etiam nunc in monumentis principum marmore uidemus iscisum. La bans quadratum uexillum cordula hastæ appensum. erant & draconum: & aliæ ua-riorum animalium figuræ: prout unicuiq; principi & duci placuit. Insignia uero & or namenta militum in bello militaria hæc fuerũt: paludamenta primo: de quibus Var ro sic habet. Paludamenta insignia atque ornamenta militaria. Ideo ad bellum cum exit imperator & lictores mutarũt uestem & litua incinuerunt: dicitur paludatus pro ficisci quia tunc fiunt palam: ut conspiciantur. Et Festus Paludati: Armati: Ornati omnia enim militaria ornamenta paludamenta dicebant. Liuius uigesimoseccun-do. Consul Fabius paludatus egrediens contra uehios cum omni gente sua sex: & trecentos milites omnes patricii. Et trigesimoprimo. P. Sulpitius consul secundum uota in capitolio nũcupata: paludaris lictoribus profectus ab urbe. Quãq̃ uero Liui us in nono expositis ornamẽtis Samnitium legiõis subiungat. Romanos milites do ctos fuisse: horridum militem esse debere: non celatum auro & argẽto: sed ferro & ar-mis fretum. Tamen uigesimosecũdo dicit Cannensi prælio captis minoribus castris: propter equos uitosq; : & si quid argenti quod plurimum in phaleris equorum erat. Nam ad uescendum facto perexiguo milites utebantur omnes. Et Nonius ephippiũ tegmẽ eq ad mollem uectura paratũ. Festusq; ephallatum exercitum dicit q̃ scilicet oẽs exerto brachio sint: cũ. M. Cic. in philippicoq; decimo innuat Chirotecis ferreis

Arma rõa-nos priua-tim nõ te-nuisse

Signa rõa-norum

Minotau-ri effigies & apri cur insignis

Labarum Dracões in uexillis

paludamẽ ta

Ephipiũ Et hasta tus exerci-tus

siue ut appellabãt manicis milites uti cõsueuisse cum dicit de. M. Antonio. Solet eni cito ipse accipere manicas: nec diutius obsidionis metũ sustinere. Plutar. i Bruti uita Bruti exercitus in philippicis multo auro: & argẽto splẽdebat: licet incremauit: quẽ dum dictator punire niteretur: sic in senatu inquit. Solura militari disciplina nõ miles centurionis: non centurio tribuni: non tribunus legati: non legatus consulis: nõ magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum nemo deorum uerecũdiam habeat: non edicta imperatoris: non auspicia obseruentur. sine commeatu uagi milites in pacato in hostico errent: immemores sacramenti: licentia sola se ubi uolent exauctorent. Infrequentia deserantur signa: neq; conueniatur ad edictum. nõ discernatur: interdiu: nocte: equo: iniquo loco: iussu: iniussune imperatoris pugnent. non signa non ordines seruentur. Latrocinii modo cæca & fortuita pro solenni: & sacrata milina sit. Et libro uigesimosecundo Liuius tum quod nunq̃ antea factum erat iureiurando a tribuno militari adacti milites iussu consulum conuenturos: neq; iniussu abituros. Nã ad eam diem nihil præter sacramentũ fuerat: & ubi ad decuriatũ: aut centuriatum conuenissent: sua uolũtate ipsi inter se eqtes decuriati centuriatiq; pedites coniurabant: sese fuga atq; formidinis ergo nõ habituros: neq; ex ordine recessuros nisi teli sumendi: & petẽdi: & aut hostis feriendi: aut ciuis seruãdi causa. Id ex uoluntario inter ipsos fœdere a tribunis ad legitimã iurisiurandi actionem translatum. Et. xlii. Liuius. In Hispania ulteriore: quia diu æger esset prætor luxuriæ otio solutã disciplinam militarem esse: ob ea nouos exercitus conscribit placuit. Acerrimam uero militaris disciplinæ correctionem Liuius. lyii. sic ostendit. Scipio Aphricanus numantium obsedit: & corruptũ licentia luxuriaque exercitũ: ad seuerissimã militiæ disciplinam reuocauit oĩa deliciarum istrumẽta remouit: duo milia scortorum a castris eiecit: militem quotidie in opere habuit triginta dierũ frumentum ac septenos uallos ferre cogebat: propter onus tarde incedenti dicebat: cum gladio te uallare scieris: uallum ferre desinito: alio scutum paruum habiliter ferenti amplius iusto scutum ferre: iussit: neq; id se facturum quando melius scuto q̃ gladio uteretur. Quem militẽ extra ordinem deprehendit si Romanus esset uitibus: si extraneus uirgis cecidit. Iumenta omnia ne exonerarent militem uendidit. Ex omnibus uero disciplinæ militaris coerctionibus nulla æquior moderatio que fuit ea. quam Cicero pro Aulo Cluẽtio orãs sic edocet. Statuerunt enim ita maiores nostri: ut si a multis esset flagitium rei militaris admissum: sortione in quosdam animaduerteretur: ut metus uidelicet ad omnes: pœna ad paucos perueniret. Martianus autem de re militari: Militum delicta siue admissa: aut propria sunt: aut cum cæteris communia: Vnde & persecutio: aut propria aut communis est. proprium militiæ est: q; quis uti miles admittit: & augetur ut i cæteris delictis dignitate: gradu: specie militiæ. Militis commune delictum est: q; aliter q̃ disciplina communis exigit committitur: ueluti segnitiæ crimen: uel contumaciæ: uel desidiæ. Qui manus intulit præposito: capite puniendus est. Augetur autem petulantiæ crimen dignitate præpositi. Contumacia omnis aduersus præsidem uel ducem militis capite punienda est. Qui in acie fugam fecit spectantibus militibus propter exemplum capite puniendus est. Militum pœna eiusmodi est. castigatio: pecũiaria mulcta munerum interdictio: militiæ mutatio: gradus deiectio: ignominiosa missio: Nam in metallum: aut in opus metalli non dabuntur: nec torquebũtur. Et quãuis leges puniendorum militarium delictorum hæ fuerint de quibus est dictum: uariantibus delictis uariasse pœnas: & prædictas quandoque alias: quandoque asperiores inflictas

Delictum cõe militũ pœna militis delinquẽtis.

Castigatio militũ

res inflictas fuisse libet ostendere. Liuius. xxxv. de. P. Cornelio nassica: post triũphũ de bois actum: post hæc contione aduocata de rebus a se gestis: & de iniuia tribuni bello alieno se illigantis ut suæ uictoriæ fructu se fraudaret cum differuisset: milites exauctoratos dimisit. Cornelius Tacitus. Stationes uigiliæ: diurna nocturnaq; munia in armis agitabantur. Feruntq; militem: quia uallum non accinctus: atque alium quia pugione tantum accinctus foderet morte punitos. Bello Pyrrhi epirotæ captiui: quos ipse ad senatum remisit: equites pedibus: pedites in funditoribus: & auxiliis militauere: nec in castris: sed extra tendebãt: quem locum uallo & fossa non communiebant: facta eis potestate restitutionis: si bina ex hostibus spolia referrent. existimauit enim senatus: eos ob non seruatam militarem disciplinam in manus hostium incidisse. Superior Aphricanus deuicta Carthagine omnes transfugas Romanos cruci affixit: Italicos capite honestiori supplicio puniuit. Et posterior Aphricanus captos transfugas bestiis obtulit. Et Paulus Aemilius Perse deuicto eosdem elephãtis proterendos prostrauit. Cæsar Augustus decimam legionem contumacius parentẽ totam cum ignominia dimisit. Cohortes si quæ loco cessissẽt decimatas ordeo pauit. Centuriones statione deserta: itidẽ ut manipulares capitali animaduersione puniuit pro cæto delictorum genere uariis ignominiis affecit: ut stare per totam diem iuberet ante prætorium: interdum tunicatos discīctosque: nonnũq̃ cespitem portãtes. Idẽ Augustus impetratis a senatu decem adiutoribus: unumquemq; equitem rationem uitæ reddere coegit: atque exprobratos alios pœnam: alios ignominia notauit. Plures admonitiones fuerunt sed uariæ: Lenissimum genus admonitionis fuit: traditio coram pugillarium: quos taciti & ibidem statim legerent. Notauit & quosdã q, pecũias leuiorib' usuris mutuati grauiore fœnore collocassent. Caligula: & si per omnia flagitiosus fuit: qrites Romanos seriose cutiose sp nec sine moderatiõe exteris ex singulari quadam modestia ductoris sui exercitus parce & modice assuetos continuisset. Cẽsum uero circa manus: & reliquum corpus existimabat in uiris honore cupidis quiddam dignitatis afferre. Pliniusq; Structionum pennis galeas & comas i bellicis adornabant. & ista Capuli ensium & in fastigio celantur auro. Vgainæ & balthei laminis ornantur. Fabricium uero dicit ipse Plinius bellicum imperatorem plusq̃ pateram & salinum ex argento habere militem uetuisse Helius Spartianus de Hadriano uestem humillimam frequenter sine auro bullatam: sine gemmis fibulam strinxit capulo uix eburneo spatam clausit. Fuerunt uero principũ uariæ opiniones de militum ornamẽtis. Suetonius enim de Cæsare: post magnam pugnam atque uictoriam remisso officiorum munere: licentiam omnẽ passim lasciuiendi permittebat: Iactare solitus milites suos etiam unguentatos bene pugnare posse: nec milites eos pro concione sed cõmilitones appellabat habebatq; tam cultos: ut argẽto: & auro politis armis ornaret: simul & ad speciem: & quo tenaciores eorum in prælio essẽt metu dãni. Helius Spartianus de Pescenio nigro cõtrarium opinioni Cæsaris habet. Idem uetuit: ne zonam milites ad bellum: item aureos uel argenteos nũmos portarent: ne ad hostẽ aliqd prædæ peruenirẽt. sed liberis: & uxoribus seruarerur' Idemque Helius de Alexandro seuero: iniit parthicam expeditionem quã tanta disciplina: tanta reuerentia sui egit: ut non milites: sed senatores transire dicerent: quocunq; iter legiones facerent. Milites uestiti honeste: calciati ad decotem: armati nobiliter: equis etiam instructi: & ephippiis: & frenis decentibus: prorsus ut Romanam rem publicam intelligerent: quicunque Alexandri uiderunt exercitum. Capitolinusq; de Maximino iuniore: Visus ẽ au-

Pœnæ milituæ uariæ

Admonitionis Caligula

De ornamentis militũ C. Cæsaris

rea lorica exemplo Ptolemeorum usus est: & argentea: & clipeo gemmato inaurato: & hasta inaurata: fecit & sparas argenteas: fecit etiam aureas: fecit galeas gemmatas: & bucculas. Vltimaque militum ornamenta Plinius ponit clipeos cum templis post finitam militiam affigerentur: primus Appius Claudius qui consul cum Seruilio fuit anno urbis conditæ. cclxx. posuit in Bellonæ æde scutum Virtutes suas placuit i excelso: spectari & titulos honorum legi. post cum Marcus Aemilius collega in consulatu. Qu. Luctatii non in basilica modo æmilia uerum: & domi suæ posuit. Id quoq; antiquo exemplo: scutis enim qualiter apud Troiam pugnatum est continebant imagines. Vnde: & nomē habuere clipeorū origo plenam uirtutis faciem reddi in scuto cuiusq; qui fuerit usus illo: Pœni ex auro factitauere & clipeos: & imagines: secumq; in castris tulere: Certe captis eis talem Asdrubalis inuenit. Qu. Martius Scipionum in Hispania ultor. Isq; clipeus supra fores capitolinæ ædis usq; ad incēdium primum fuit. Quo exemplo baltheos suos galli in capitolio affigere cogitarunt. Qui impulsu e Ariouisto bellum contra Romanos suscipientes iurarunt: sese baltheos nisi in capitolio nō soluturos: & Ioui ac Marti eos oblaturos. Aemilius Marcellus consul cōtra illos missus superauit cepitque multos: quos Romam ductos in capitolium: ibi baltheos soluere fecit baltheos ipse Ioui obtulit. In ea pugna Marcellus interclusus: & capi timens Viridomarum gallorum regulum occidit, inde Mediolanum expugnauit: & cum ingenti præda Romā ueniēs baltheū collo detulit in uictoriæ signū. Ad hanc ornamentorum militarium partem addere non iconuenit. Sagum fuisse uestē qua in bello Romani cum armis uterentur. Vñ est apud Ciceronem in philippicis & Liuiū libro cētesimo duouigesimo: Cum Marcus Antonius decimum Brutum Mutinæ obsedisset: & cum missi ad eum de pace legati parum profecissent: saga populū sumpsisse Romanum. Asconius uero pedianus secunda in Verrem Ciceronis actione a'ias enumerat uestes: coria: saccos: cilitia: pilis contexta: quibus milites in castris utebantur. Ad ea quæ superius de militia Romana: & legionibus sunt dicta: consequens esse uidetur de disciplina: legibus: & institutis militaribus scribere. Cuiusquidem disciplinæ lex & istitutio prima fuit: sicut Plutar. in problematibus habet ne qui sacramento militiæ non teneretur in hostem pugnaret: Vnde Catonis affert epistolam: qua scribit filio militia exauctorato: & tamen in castris moram facturo: ne pugnet in hostem: & eius imperatori: ne illū pugnare permittat. Et Aulus Gellius: cū delectus fieret: & milites scriberentur: tribunus militaris adigebat in uerba quorum summa erat, se non furaturos quicquam intra decem milia passium ad castra. Itē adigebantur sacramento: se affuturos ad diem nisi aliquid causæ funeris paterni: sacrificii gentilis: & feriarum: id præcise excipientium accideret: Si id non seruassent infrequentes habebantur: cuius delicti pœna apud maiores semper maxima fuit: cum tamen pariter emansores: & desertores erronei punirentur. Emansoremque Modestinus de re militari esse dicit: qui uagatus ad castra regreditur. Desertorem uero: qui p longum tempus uagatus reduceretur. Erronemque Vlpianus de ædili: edicto ita a Labeone diffiniri dicit: pusillum fugitiuum esse ut ex diuerso fugitiuum magnum erronē esse ostendat. Sed proprie erronem sic diffinimus: q nō quidē fugit: sed frequenter sine cā uagatur: & temporibus in res nugatorias consumptis: serius ad dominum redit. Sed de disciplia militari apud senarum. Liuius octauo. L. Papirius dictator ad auspicium repetendum Romam profectus magistro equitū Fabio Maxio rutiliano denunciauit: ut se loco teneret: q hostes bis ingenti p̄lio uicit & spolia de hoste capta

recognouit

Aemilius Marcellus missus cōtra gallos

Sagum

Coria saci & cilitia īter uestes militares

De legibus & disciplina militū

Emāsor

Desertor

Erro

recognouit: palam adempto equo quibus aut probri aliquid aut ignominiæ inesset. Sed Claudius tanq̃ adulteros Messalinæ uxoris suæ credi deie it defuturos: mollius in puniendis militum adulteriis se egit. Recognitione equitum: corruptelis adulterii q̃ famosum nihil amplius monuit: q̃ ut aut parcius ætatulæ indulgeret: aut certe cautius. Galba seuerius. militi enim qui in expeditione arctissima: annona residua cibariorum tritici modium centum denariis uendidisse arguebatur: uetuit simulac cibo indigere cœpisset: a quoq̃ opem ferri: & is fame extabuit. Auidius Cassius Multis de sertoribus manus abscidit & pedes: dicens maius exemplum esse uiuentis miserabiliter criminosi q̃ occisi. Et Pescenius niger ob unius gallinacei direptionem: decem cõ manipulares qui raptum ab uno comederant securi percuti iussit. Alexander autem Seuerus mammea genitus christiana. Si quis de itinere in alienam uillam flexisset ꝓ qualitate loci aut fustibus subiiciebat: aut cõdemnabat: aut grauissimis afficiebat cõ tumeliis: dicens uelles ne hoc in agro tuo fieri. Inclamabatque sæpius quod a q̃buſdam christianis audierat: & tenebat: Idque per præconem significabat: cum aliquẽ emendaret. Quod tibi fieri non uis alteri ne feceris. Quam sententiam adeo dilexit ut in palatio & in publicis operibus perscribi iuberet. Vnicam uero Aureliani a Flauio Vopisco epistolam libet hic ponere: ad uicarium suum scriptam: quæ disciplinã militarem maiorem cumulatissime ante oculos ponet. Si uis tribunus esse: immo si uis uiuere: manus militum contine: nemo pullum alienum rapiat: ouem nemo cõtigat: uuam nullus auferat: segetem nemo atterat: oleum: salem: lignum: nemo exigat annona sua contentus sit: de præda hostis non de lachrymis prouincialium habeat. Arma tersa sint: ferramenta ferrumiuata: calciamenta fortia: uestis noua ueterem excludat stipendium in baltheo nõ in pompa habeat equum saginarium suum desiceret captum anima non uendat: mulum centuriatum communiter fricet: alter alteri quasi seruus obsequatur: a medicis gratis curentur. Aruspicibus nihil dent. In hospitiis caste se agant: qui litem fecerit uapulet. Plinius orator ad Cornelianum de cetumcellensi uilla Hadriani scribẽs: Sequẽti die audita est gallica adulterii rea: nupta hæc tribuno militũ honores petituro: & suam: & mariti dignitatem centurionis amore maculauerat. Maritus legato consulari: ille Cæsari scripserat. Cæsar excussit probatiões Cẽturionẽ exauctorauit atq; etiam relegauit. Mulier damnata & iuliæ legis pœnis relicta. Asinius pollio Ciceroni finibus meæ prouinciæ nusq̃ excessi militem non modo legionarium: sed ne auxiliarium quidem ullum quoq̃ misi: & si quos equites decedentes nactus sum supplicio affeci. tanto disciplinæ rigori quanto milites obstrictos suisse diximus priuilegiorum: honorum: auctoritatis: dignitatis: donorum: & utilitatis magnitudo respondebat: quæ & ipsos reddere lætos: & alios ad militandum allicere posset: priuilegiaque honores: & dignitates militum simul ostendi possunt: quorũ initium & fundamentum Liuius in secundo sic ponit. edictum ne quis ciuem Romanum uinctum aut clausum teneret: quominus ei nomen edendi apud consules potestas fieret: ne quis militis donec in castris esset bona possideret: uenderet: liberos aut nepotes moraretur quamq̃ nihil maius aut dignius de milite dici potest q̃ ut supra in rei pub. administratione ostensum est. Militibus solis diu permissum fuisse: ut populum ipsi Romanum iudicarent: aut in ferendis suffragiis in comitio prærogatiua milituum: & ipsi milites siue iuniores siue ueterani consules & alios magistratus maiores diligerent: aut tota comitia in suam ducerent uoluntatem. Et nihil unq̃ accuratius se cisse uidemus præstantiores illos ciues Romanos, Scipiones Maximos & Metellos

De priuilegiis militibus

q̄ ut milites præmiis: & honoribus affectos bene contentos redderent hinc scribit de Hadriano Helius Spartianus. Exemplo postea Scipionum & Metelli: & actoris sui Traiani milites præmiis & honoribus donās ut ferre possent ea quæ aspera iubebat. Et Alexandrum seuerum scripsit idem Spartianus solitum dicere Militem non timere imperatorem nisi uestitus: armatus calciatus. & satur & habens aliquid in zonula. Id circo q̄ mēdicitas militaris ad omnem desperationem uocaret exercitum. Sed unica in re potest militum dignitas inde intelligi: q̄ ex ipsis semper imperatores siue annuos stante re pub. siue perpetuos postea habuit res Romana ut uerum esse constet quod Seneca. xliii. epistola scribit. Ex militibus reges sæpissime factos eē. Nec paruus fuit militiæ honor habitus: cum in spectaculis quattuordecim theatri gradus superiores digniores q̄ apud orchestram cōsulum imperatorum q̄ locum: solis militibus attributi sunt. Et ultimus militū honor fuit ampla: & libera factio testamenti. de qua Vlpianus de testamento militari. Militibus liberam testamenti factionem primus quidem diuus Iulius Cæsar concessit sed ea cōcessio temporalis erat: postea uero diuus Titus dedit: post Domitiaīis: postea diuus Verus plenissimā īdulgentiā ī milites: Eā inde Traianus secutus est. Et exinde mandatis inseri cœpit caput tale: Cū in noticiam meam perlatum sit subinde testamenta a commilitonibus relicta proferri: quæ possunt in controuersiam duci si ad diligentiam legum reuocentur: & obseruantiam secutus animi mei integritudinem erga optimos fidelissimos q̄ commilitones: simplicitati eorum consulendum putaui: ut quoquo modo testati fuissent rata esset eorum uoluntas: faciant sibi testamentum quomō uolent: faciant quomodo poterunt: sufficiat que ad bono ium suorum diuisionem faciendam nuda uoluntas testatoris. Stipēdia uero minor pars fortunatum Romanis militibus fuere. primum enim uidemus Liuium in quatto affirmare populum Romanum supra ducentos annos propriis sūptibus sine ullo stipendio militasse Publio Cornelio Cosso: Caio Fabio Ambusto. L. Valerio poticio tribunis militum consulari potestate: A nxure. quæ postea fuit terracina capto & direpto: decreuisse patres ut stipendium miles acciperet: cum ante id tempus de suo quisq̄ functus eo munere fuisset. Nihilque acceptū unq̄ a plæbe tanto gaudio. & tributū inde indictum. Stipendii uetbum unde habuerit originē Varro sic edocet. Stipendiū a stipe q̄ æs quoq̄ stipem dicebant qui acceperant sua necessitate maiorem nō in arca ponebant. Plinius militum stipendium dicit appellari quasi stipem ponderatam. Nam supra dixerat æs prius q̄ signatum esset consueuisse ponderari. Et stipem esse nummum Festus quoque affirmat his uerbis. Stipem esse nummum est testimonium q̄ datur stipendium militi. Et cum spōdetur pecunia stipulari dicitur. Et Vlpianus de uerborum significatione. Stipendium a stipe appellatum est q̄ per stipes id est modica æra colligitur. Tribuebatur uero a tribunis militaribus. unde eos uult Varro appellatos esse. Et quamq̄ Romani stipendium id appellarint solum quod in pecunia numerabatur sicut in nostra ætate fieri uidemus aliis tamē duobus modis militum illi necessitatibus subueniebant: ut minus sit mirum paucas eas pecunias in stipendium dedisse militibus. Frumentum enim & uestem ultra pecunias dabant. fueruntque stipendia terna singulis annis data: q̄ datas tertiæ partis anni pecunias unum stipendium appellarūt quod triū aureoq̄ fuisse uidemus ut noūe tīm aureos miles in āno acciperet. Nā Suetonius de. C. Cæsare addidit: & q̄tū stipēdiū militi ternos aureos & nos satis supra ōndim⁹: aureos illius tpis ualorē nūmoq̄ qbus nunc est communiter usus propemodū æquasse. maius tamen stipendiū equiti dabatur

Honos militū in spectaculis

Libertas faciendi testamenta militibus

Romanos ꝓpriis sūptibus per ducētos annos militasse

Stipēdiū unde

Stips

Stipulari

Tribūi un

Frumētū & uestes militibus

Stipendiū militis annuale

ti dabatur propter equum quem ultra uestem: & frumentum de publico accipiebat. Vnde quod habet Liuius in qnto: post pacificatam militum seditionem: per Valerium coruinum dictatorem impotens postulatum militum fuit: ut de stipendio: (merebant enim triplex ea tempestate): aes demeretur: militi enim tunc duplex dabatur stipendium. Sed erat id militi equitique perpetuum: ut quousque exauctoraretur dimi nueretur ue: (de quibus uerbis breui infra dicemus): id stipendium solidae datetur. Vnde tractum uidemus: ut post secunda imperii adhuc stantis (licet cadere incipientis) tépora coeperint dici: sicut & nostra aetate fit eum militē ad soldū conduci cui pmitteret stipendiū licet annuū. Cassiodorus & Vegetius & Frōtinus: solidatū fuisse militia scribunt eū: cui stipendia ab imperatore promissa erāt. De frumento aūt militātibus dato: & si multis ac prope oibus in historiis habeteɼ. Liui. in. viii. Exemplo exercitus Romanus eductus: anno stipendio & trium mensium frumento accepto: & de frumento & ueste simul Liuius. xxxix. Hispaniae populis pax: stipendium eius āni duplex: & frumentum sex mensium imperatum: sagaq; & togae exercitui: & infra eodem Liuius uestimenta exercitui deerant. Id mandatum Octauio: ut cum praetore ageret si quid ex ea prouincia compatari ac mitti posset. A b eo quoq; haud segnitet curata res est. Millae ducentae togae breui spacio: & duodecim millia tunicarum missa consuetudinemq; ueterem stipendii frumenti & uestis sub principibus mutatam uidemus. Suetonius enim de Caesare legionibus stipendium in perpetuum duplicauit. Frumētum quotiens copia esset & sine modo mensuraq; praebuit. Et Helius Sparrianus de Alexādro māmae. Milites expeditionis tempore sic disposuit: ut in mansionibus annonas acciperent: nec portarēt cibaria. xvii. dierū ut solent. unde licet intelligere: qd supra est & multum dubium fecisse uidemus de frumēto non detulisse milites frumētum sed coactum panem: nomine bucellatum: cuius nunc in Italia alicubi est usus: re tottum. n. in cotonulae formam cōmode perfectur. Seque bātur q; ut plurimum pistores exercitum: quibus erat curae ex frumēro legionibus publice dato conficere singulis bucellatum. Pesceniumq; imperatorem nigrū scribit Helius Spartianus prohibuisse pistores exercitum sequi: & iussisse milites omnes bucellato I locis pacatis accepto esse contentos. Ex quibus aūt rei publicae. prouentibus solutiōes stipendiorum militum fierent: satis supra de uectigalibus tractantes ostendimus: aliquando enim a stipendiariis ciuitatibus & oppidis: aliquando ex aratio quādoq; ex tributo Romae imposito pecuniae dabantur. Liuius quinto. omnibus his uoluntariā professis operam aera procedunt: & equiti certus numerus aeris assignatus. Falisci dedita patribus urbe stipendium eius anni militibus in pecunia soluerunt. Et quoda Liuio sumptum est Beatus Aurelius Augustinus de ciuitate dei sic refert. Tum etiam stipendiis sufficiēdis cum defecisset aerarium: in usus publicos opes ueniunt priuatae: adeo unoquoq; id quod habuit conferente: ut praeter singulos aureos annulos: singulasque bullas: quasi miserabilia dignitatis insignia: nihil sibi auri senatus ipse quanto magis caeteri ordinesque tribusque relinquerent. Cicero attico: consectae publicanorum pactiones: postremo seditio militum ledata ab A ppio: stipendiumque eius: usque ad idus quintiles persolutum. Et A sinius pollio Ciceroni. Balbus quaestor magna numerata pecunia: magno pondere auri: maiore argenti coacto de publicis exactionibus: ut stipēdio quidem militibus reddito. Cicero Cornificio & optime meritis militibus pmissa soluantur: quod quidem fieri sine tributo posse nō arbitror. Post stipēdia ad honores ascendū est: qui post cōfecta praelia probis donabantur militibus. Idq; duplici

Equus de publico equiti

Solidatus

Bucellaæ Pistores in exercitu Ex qbus p uētibus rei p. stipēdia datentur militibus

ter tractabimus: ut honores primo dicamus: qui ob rem particulariter bene gestam si ue uni siue pluribus simul dabantur: deinde ut solidioris utilitatis simul: & honoris datos agros: datas diuitias & ad inhabitandum urbs ostendamus. Ad honores. n. so los spectasse uidetur cũ ab imperatore cõsule & duce miles: corona: armillis: clipeo: statua donabatur quod certius proposita exempla ostendent. Itaq; dandæ coronæ cõ suetudinem ostendamus: de qua re Plinius antiquitus nullæ nisi deo coronæ daban tur: primus oĩum. Liber pater ex hedera habuit: postea sacrificantes cœpere etiam ui ctimas coronare. Et in sacris certaminibus coronæ dabantur tanq̃ patriæ. Et infra co ronas dicit deorum fuisse honorem & laurum publicorum priuatorumq; ac sepulchrorum & manium. Sed breui post mos inoleuit coronas uariis de causis hominibus dari: q̃ & uariæ fuerunt materiei. Scribitq; Plinius primũ Aulũ posthumium dictatorem ap̃ lacũ regillũ castris latinorum expugnatis: ei cuius opera capta essent coronã auream de disse. Liuius tertio, exercitus liberatus & eius consul coronam auream. Cincinnato dictatori dedit libræ pondo. & septimo Liuius. Samnitibus supatis cõsul Aulus cor nelius cossus aduocata contione Publii decii tribuni militaris laudes pagit: præter militaria dona aurea corona eũ donat. Et libro. x. Liuius papirius cursor cõsul Papi rium filiũ quatuor centuriones: manipulũq; astatorum armillis aureisq; coronis dona uit. Et libro. xxx. Liuius Scipio contionẽ aduocari iussit. Ibi Masinissam regẽ primũ appellatũ eximiisq; ornatũ laudib⁹ aurea corõa donat. et lib. uñcẽtesimouigesimo Li ui. primus. M. Agrippa. M. Lepido apud Siciliam superato corona nauali a Cæsare Octauio donatus est. Aliasq; multiplices fuisse coronas. Aulus Gelius sic ostendit. Triumphalis corona aurea imperatori ad honorem triumphi. i. aurum coronarium antiquitus laurea fuerat. Obsidionalis ex gramine: quam qui obsessi fuerãt liberatori daba nt. Ciuica q̃rna: q̃ is q liberat⁹ fuerat hoste occiso & loco nõ relicto liberatori da bat. fuit ex ilice simili arbore. muralis aurea q̃ illi dabat̃ q prior murum cõscẽdisset. castrẽ sis q̃ ei dabat̃ q pri⁹ castra hostiũ itrasset: ex auro hẽbat isignia ualli. Naualis ex auro: q̃ donabat̃: q prius hostiũ naues igressus est: rostra hẽt isigne. Ciuilis mirtea qua ouã tes utebantur. Et mirtea corona Papirium fuisse usum scribit Plinius: q. Sardos in cã pis mirteis supasset. Et Aulus Gellius. Itemq; magis ample Plinius scribunt. L. Sici nium dentatũ cẽties uicies præliorum uictorem quadragintaquinq; cicatrices aduer so corpore: nullam in tergo habuisse: eundemq; spolia cœpisse triginta quatuor: do natum hastis puris. xyiii. phaleris. xxy. Torquibus tribus & octuaginta. Armillis cẽ tũ sexaginta. Coronis. xxxyii. uidelicet ciuicis. xiiii. aureis octo: muralibus tribus: ob sidionali una: a fisco: æris. xxx. a captiuis. xx. æris. Corona graminea Fabio imperato ri ab exercitu liberato data: & senatus decreuit cura belli liberatus. Dataque est a se natu populoque Romano: qua claritate nihil in rebus humanis sublimis Fabio Ma ximo: qui cunctando restituit rem publicam: qui cum magistrum equitum seruasset: ab exercitu appellatus est pater & pariter ab italicis Hannibale Italia pulso. eademq; graminea data est. M. Flaminio tribuno militũ in Sicilia: &. Gn. Trcio attinati bello cimbrico. Is primi pilum capescens dubitantem per castra hostium erumpere interfe cit: legionemque eduxit: cui concessum præter coronam gramineam: ut prætextatus imolaret ad tibicinem soculo posito: qua coronarum dignitate cõcessa ne quis idigne abuteretur senatus prouidit. Scribit namque Plinius. L. Furium argentarium bel lo punico secundo: cum corona rosacea: interdiu pergula sua in forum perspexisse. Qui auctoritate senatus in carcerem ductus fuerit. Nec ante finem belli emissum.

De dõis & honore exhibitis militibus ob bene rem gestam.

Triũphalis corona
Obsidionalis
Ciuica
Muralis
Castrẽsis
Naualis
Ciuilis

Sicinius dẽtatus

Cautũ ne qs corona cõcessa indigne abuteretur

Refert Plinius Syllam in uilla sua tusculana: quæ postea fuit. L. Syllæ scripsisse & pi
gi fecisse: se bello marsico donatum corona graminea apud nolã. Aemiliusq; Scipio
obsidionali donatus apud Aphricam a ciuibus seruatis. Cæsar in expugnatione miti
lene corona ciuica donatus. M. Cicerone filio consule idibus Septembris. August⁹
obsidionali: & ciuica a senatu donatus: & Aurelianũ Augustũ apud Bizantiũ a Va-
leriano scribit Flauius Vopiscus donatum fuisse coronis muralibus quatuor: corõis
uallaribus quinq;: coronis naualibus duabus: coronis ciuicis duabus. Alia insuper
fuerunt ornamenta quibus milites singuli: ob rem bene gestam ornabant. Armillæ
ab armo dictæ supræma brachii parte in humeros collumq; uergente: quam partẽ ar-
genteis aureisue tegminibus fabrefactis milites ornabant: quod in statuis nunc mar
moreis & aliis ueterum sculpturis apparet. Liuius decimo. Papirius cursor consul Pa
pirium filium: quatuor centuriones manipulumq; hastatorem armillis aureisq; coro
nis donauit Lucium Sicinium diximus supra armillis. clx. donatum fuisse. Sed maio-
ra iam utilioraq; militum donaria simul ostendamus. [illegible]mum a Romanis uirtuti mi
litari præmium Liuius in secundo datũ ostendit Horatio cocliti quãtũ agri uno die
circũ arare potuit. Et Mutio Scæuolæ prata sunt dono data transtyberim: quæ mutia
sunt prata. L. Quintius cincinnatus dictator prædam suo militi dedit. Captis Veiis
senatus decreuit ut agri ueientani septena iugera plæbi diuiderentur, nec patribus fa
miliæ rantum: sed ut omnium in domo liberorũ capitum ratio haberetur: uellentq; ĩ
eam spem liberos tollere. Et octauo Liuius. Latinus capuaq; agro mulctati: latinus
ager priuernari additus: & falernus: qui populi cãpani fuerat usq; ad uulturnum am-
nem plæbi Romanæ diuidit: bina in latio iugera: terna in falerno militi data. Et Car
uilius cõsul est nomen: has sequebantur scutati omnes in signibus armis: hoc trigin-
ta manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis aliis quindecim or
dines locabantur: ex quibus ordo unusquisq; tres partes habebat. Earumq; unamq̃-
q; primipilũ uocabãt: tribus ex uexillis constabat: uexillũ. cxxxyi. homines erant. Pri
mum uexillũ triarios ducebat: ueteranum militem spectatæ uirtutis. Secundũ rorari
os minus roboris ætate: factisq;. Tertiũ accensos minime fiduciæ manum. Eo in po-
stremũ aciem reiiciebant. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset hastati omni
um primi pugnam inibãt: si astati profligare hostẽ non possent pede presso eos receden
tes interualla ordinũ principes recipiebãt, tum principum pugna erat, hastati sequæ-
bant. Triarii sub uexillis confidebãt sinistro crure porrecto: scuta inixa humeris: ha-
stas surrecta cuspide in terra fixas: haud secus q̃ uallo sepræ iherẽt acies tenẽtes. Si ap
principes quoq; haud satis prospere esset pugnatũ: a prima acie ad triarios sensim refer
rebant. Vnde rem ad triarios rediisse cũ laboraret prouerbio increbruit. Triarii con
surgentes: ubi interualla ordinũ suorũ principes: & hastatos recepissent: extemplo cõ
pressis ordinibus claudebant uiam. Vnoque continenti agmine iam nulla spe post
relicta in hostẽ incidebant, Id erat formidolosissimũ hosti: cum uelut uictos in secuti
nouã repente aciẽ exurgentẽ auctã numero cernebãt. Et huiusmodi seruatũ fuisse or
dinem prælio cãnensi. Liuius. xxii. ostendit paritetq; in. xxx. ubi commissam Scipio-
nis cũ Hannibale pugnã accuratissime scripsit. Quibus in duobus prœliis: quod hic
deest equitatus alarumq; opera qualis erat ostenditur: & ipsis de rebus infra iterum
dicturi sumus. Nec fuit minor Romanorum exercitus mouentis loco: incedentisq;:
siue in hostẽ duceret: siue mutaret regiones continentiæ & militaris disciplinæ obser
uãtia. Satis notũ est q̃ supra ostendimus de Scipione aphricano numãtiã obsidẽte:

Armillæ
Agri dati militibus

qui per aliam militum emendationem eos loco mouentes triginta dierum frumētū ac septenos uallos ferre cogebat: ægre pp onus incedēti dicebat: cum gladio te uallare scieris uallum ferre disinito: alio scutum paruum habiliter ferenti amplius eum scutum iusto ferre iussit: neq; id se factuꝝ: qn melius gladio q̄ scuto uteret̃: quem militē extra ordinem depræhēdit si Romanus esset: uitibus si extraneus: uirgis cecidit. Iumenta oīa nec exonerarent militem uendidit. Et paulo superiore loco diximus de Alexādro mammea imperatore: qui si quis de itinere in alienam uillam flexisset pro qualitate loci aut fustibus subiiciebat: aut condēnabat: aut grauissimis contumeliis afficiebat. Vnde Cicero Pōpeium laudans sic eum cōmendat: cuius legiones sic in Asiā peruenerunt: ut non modo nouus exercitus sed ne: uestigium quidem eius cuiq̄ pacato nocuisse uocant. Græca res est nihil uelare. At e cōtra Romana ac militaris: thoracas addere. Cæsar quidem loricatam sibi in foro suo passus poni. Nam lupercorum habitu factæ tam nouitiæ sunt: q̄ quæ nuper prodiere penulis indutæ. Mancinus eo habitu sibi statuit quo deditus est. Accius poeta in camœnatum æde maxima forma statuam sibi posuit cum breui ipse esset forma. Equestres uero statuæ modo Romanam celebrationem habēt: orto a græcis exemplo. Sed illi cæletas tm̄ dicabant in sacris uictores. Postea uero & qui bigis uel quadrigis uicissent: unde: & nostri currus nati in iis qui triumphauissent. Serū hoc iis nō nisi a diuo Augusto seiuges. sicut elephanti. Regum quoq; erant in capitolio statuæ: ut inde uideantur inchoasse. Ex his Romuli est sine tunica: sicut & Camilli in rostris: & ante ædem castoris fuit. M. Tremellii equestris togata q̄ samnites bis deuicerat: captaq; anagnia populū stipendio liberauerat. Ante cautū ut statuæ in foro tripedales statuerent̃. hæc mensura honorata tunc fuit. Colūnæ prius dicabant̃: statuis proximæ quaꝝ rō: ut supra mortales tolli uiderent̃. Quod & arcus significatum est nouitio inuēto. Extant Catonis in censura uociferationes: mulieribus Romanis in prouinciis statuas poni: nec tn̄ potuit inhibere qn Romæ quoq; ponerent̃: sicut Corneliæ gracchoꝝ matri: quæ fuit Aphricāi prioris filia sedens. passim postea oibus positæ: adeo ut tres Hānibalis statuæ in ea urbe uideant̃: quā ad portas usq; uexauerit. Fuisse ī italia statuarios Herculis ab Euādro habitu triūphali statuā ī foro boario posita: ostēdit. Et Ianus geminus a Numa rege dicatus. Mirūq; mihi uidet̃ cū statuaꝝ in Italia tam uetus origo sit deoꝝ simulachra fuisse lignea usq; ad deuictā Asiā in. M. Scauri ædilitate tria milia signorū in scęna tm̄ fuere tēporario theatro. Scipio superior in cella Iouis imaginem habet: quæ ad decora familiæ circūfert̃. Superioris Catonis imago in curia a senatu imposita: ne eiꝰ conspectu unquam carerent. refert Suetonius Tranquillus. Augustum Octauium proximum diis immortalibus honorem memoriæ ducum præstitisse. qui imperium Romanum ex minimo maximum reddidissent: statuasq; omnium triumphali effigie in utraq; fori sui porticu dedicasse. Et Flauius Vopiscus scribit. Tacitum imperatorem decreuisse Aureliano statuas argenteas in capitolio: in curia: in templo solis: in foro Traiani. Et cum Tacito sexcuplex fuerit statua: frater eius qui duobus tantummodo mensibus imperauit quincuplices habuit. Togatam: clamydatam: paliatam. Armatam: uenatorii habitu. Nec tamen satis scio quid sibi uoluerit: quod Marcus Cicero honoris cupientissimus: ad Atticum sic scribit. Nullos honores mihi nisi uerborum decerni sino: statuas prohibeo. Fuit etiam alius honos ob rem bene gestam: iis qui militauerant in templis positus: quas appellauere manubias: cum tamen posita in templis potius ex manubiis cōparata dici consueuerit. Aulus Gellius ī fastigiis

Manubiæ

fori Traiani simulachra sunt sita: circum undiq; inaurata equorũ atq; signorum militarium: subscriptumq; est ex manu: manubiæq; sunt pecuniæ ex præda redactæ. Et præda sunt rerũ ipsarum captarum corpora. Vnde Asconius secũda in Verrem actione: Manubias ueteres dicebant: & erat hæc imperatoris præda ex qua quid uellet faceret. Vltimus uero honos militi: ultima & solidissima oĩum gloria: & utilitas fuit: cũ militia honestæ dimissus: quietam cum dignitate senectutem agere potuit. ecõtraq; nulla ferme asperior punitio fuit q̃ cum post uarios & quandoq; diutui nos militiæ labores aliquo delicti admissi casu cum ignominia dimissus aut pœna affect° fuit. Missionis itaq; formulam ostendamus. Marcellus iureconsultus de re militari Missionũ generales causæ sunt tres: honesta: causaria: ignominiosa. Honesta est quæ tempore militiæ impleto datur. Causaria cum quis uicio animi uel corpore minus idoneus militiæ renunciatur. Ignominiosa causa est cum quis pp delictum sacramento soluit. Et Vlpianus de his qui notantur infamia. Missionum multa genera sunt. Et honesta q̃ emeritis stipendiis uel ante ab imperatore indulgetur. Est & causaria quæ pp ualitudinem laboribus militiæ soluit. Est & ignominiosa totiens quotiens is qui mittit addit nominatim ignominiæ causa se mittere: semper enim addere debet cur miles mittatur: sed si exauctorauit eum id est insignia militaria detraxit inter infames efficit licet non adiecisset ignominiæ causa se eum exauctorasse. est & quartum genus missionis si quis euitãdorum munerum causa militiam subisset: hæc autem missio existimationem non lædit ut est sæpissime rescriptum. Iam ipsum prælii gerendi modum ostẽdamus. Qua in re sicut & in pluribus Cæsar Augustus sapienter sensisse uidetur prælium quidem suscipiendum omnino esse negans: nisi cum maior emolumenti spes q̃ damni metus ostenderet. Nã licet q; Cicero pro M. Marcello orans scribit. Cete in armis militum uirtus locorũ oportunitas: auxilia sociorũ: classes commeatus multum iuuent: maximam tamen partem quasi suo iure fortuna sibi uendicat. Ordinem uero prælii gerendi nullo in loco certius scire q̃ ex Liuii octauo licet quidem ordo Licet a Liuio perspicue sit descriptus: nisi ab attento & cupientissimo facile intelligi nequit. sic q; est: Et quod antea phalangis similis macedonicis hic postea manipulatim structa acies cœpit esse: postremo in plures ordines instruebantur. Ordo. lx. sexagenos milites: duos centuriones: uexillum unum habebat: prima acies hastati erãt: manipuli quĩdecim distantes inter se modicum spacium. Manipulus leuis uicenos milites aliã turbam scutatorum habebat. Leuis autem qui hastam tm̃ gessit, q; gereret uocabatur. hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium militum habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum: quibus principibus collega Papirii militibus ex præda centenos binos asses: & alterum tm̃ centurionibus & equitibus dedit. Cũ de agris militum esset relatum qui ductu atq; auspicio proconsulis Scipionis i Aphrica bellum perfecissent: decreuerunt patres ut. M. L. Brutus prætor urbanus si ei uideretur. x. uiros agro sãniti q po. Ro. esset metiẽdo diuidẽdoq; crearent: qd aũt in q̃nta Liuii decade scriptũ erat. Cœpit paulus Aemilius septuaginta Epiri ciuitates quæ hosti cõsenserãt. Et prædã inde factã militi concessit. maioraq; multo fuerũt dona quibus Romani principes suos milites ditauerunt. scribit Spartianus de Alexandro seuero. fuso fugatoq; Artaxerxe potentissimo rege: qui cum septingentis elephantis: falcatisq; curribus mille: & octingentis ad bellum uenerat: equitum multis milibus statim: Anthiochiam reddiit: & de præda quam Persis abstulit suum ditauit exercitum: cũ & tribunos ea quæ per uicos diripuerant & duces & ipsos milites habere iussisset.

Missio

Missionũ genera

Modus gerẽdi pñii

tumq; primum ſerui Perſæ apud Romanos fuerũt: quos ꝗdem quia indigne ferũt ꝑfatũ reges quemꝗ ſuorum alicubi ſeruire: acceptis præciis: reddidit præciumq; uel illis qui manu cœpetant dedit: uel in ærariũ contulit. Reliquũ eſt ut ultimum militaribus uiris datum ornamentũ ſtatuas dicamus: quibus & alii ob uirtutũ merita uariaꝝ poſtea ornari conſueuerunt. De quibus Cicero quarta in Verrem ſic habet. Idcirco Scipio exiſtimabat ſtatuas non ad hominum luxuriem ſed ad ornatũ phanorum atq; oppidorum eſſe factas: ut poſteris noſtris monumenta religioſa eſſe uideantur. Et tamen idem Cicero philippicorum octauo ſic dicit. His.n.maiores noſtri qui ob rem.pu.obierant pro breui uita diuturnam memoriam rediderunt. Et iſra. Vita mortuorum in uiuoꝝ memoria eſt poſita: & ad concluſionem ſic cenſet. Senatui placere Seruio Sulpicio ſtatuam pedeſtrem æneam in roſtris ex hui⁹ ordinis ſententia ſtatui: circumq; eam ſtatuam locum gladiatoribus ludiſq; liberis poſteriſq; eius quaqua uerſũ pedes quinq;: poſterior aũt Cicerone Plinius ſic de ſtatuis habet. Romæ ſimulachrũ ex ære factũ primũ ex peculio Spurii Caſſii quem regnum affectantem pater ipſius interemerat: tranſit a diis ad hoĩes ſtatuas fieri multis modis. Antiqui pingebãt eas bitumine & inaurabant. Athenienſes neſcio an primi oĩum Harmodio & Ariſtogitoni tyrãnidis publicæ poſuerint ſtatuas. Hoc actum eſt eodẽ anno quo reges Roma exacti ſunt: excepta deinde res eſt toto orbe terraꝝ. humaniſſima ambitione. & iã oĩum municipioꝝ & fori ſtatuæ ornamentũ eſſe cœperũt: prorogariq; memoria hoĩum: & honores legi. & in baſibus ſcribi ne in ſepulchris tantum legerentur. Mox foꝝ in domibus priuatorũ factum atq; in atriis. Honos clientum inſtituit ſic colere patronos. Togata effigie antiquitus dicabant. Placuere & nudæ tenentes haſtã ab epheborũ gymnicis exẽplaribus: quas achilleas dicatur. Et Aureliãum iuſſiſſe oſtendimus ne quis militum aut pullum: aut ouem raperet alienam: ne & oleum lignumue quis peteret. Omnium tamen & a celeritate admiranda & ab ordine laudãda fuit Claudii neronis ad Salinatorem Liuiũ profectio: de qua.xxyii.Li. Claudius præmiſſis per agrũ larinatem: marrutinũ: frentanũ: præcutianum: qua exercitu ducturus erat nunciis: ut oẽs in agris urbibuſq; cõmeatus paratos militi ad ueſcendũ in uiã deferrẽt: equos iumẽtaq; & alia producerẽt: ut uehiculoꝝ feſſis copia eſſet ipſe ex toto exercitu ciuiũ ſociorũq; qđ roboris erat delegit: ſex millia pedites: mille eqtes. Et heic de per iſtructa oĩa ordinibus uiroꝝ mulierumq; undiq; ex agris effuſoꝝ inter uota & præces: & laudes ibãt. Modeſtia certare milites nequid niſi neceſſariũ ſumerẽt: nihil morari: nec a ſignis ſubſiſtere: cibũ capiẽtes: diem ac nocte mire: uix quod ſatis ad naturale deſideriũ corpori eſſet: quieti dare. Silentio caſtra Salinatoris ĩgreſſi a ſui quiſq; ordinis hoĩbus in tẽtoria adducti cũ ſumma oĩum læticia hoſpitaliter excipiunt. Nero poſt uictoriã ſexto die ad ſtatiua ſua atq; ad hoſtẽ peruenit. & iam impleſſe uidemur: quæ huius libri initio de militiæ terreſtris partibus ſingulis dicere polliciti fuimus. De naualí bello aliqua dicere agrediamur. Nauiũ uocabula hæc poĩt Au.Ge.G. Auli Corbitæ: caudicariæ: lõge hippagĩes: cercuri: celoces: lẽbi: horiæ: lenõculi: actuariæ: ꝓſumiæ: geſeoretæ: horiolæ: cattæ: ſcaphæ: põtões: uecturię: medię: phaſelli parões: mioparões: litres: caupulica: marplacidæ: cidaꝝ: ratariæ: cataſcopiũ. Et Nonius Mar. ꝑti eadẽ poĩt: ꝑtim alia: quoꝝ nõnulla expoĩt. Celox nauigiũ breue dictũ a celeritudine. corbita tardũ: & graue: circerus nauis aſiana ꝑgrãdis. Lẽbus nauis breuis piſcatoria. Mioparo nauicula pyrrataꝝ: faſellus nauigium cãpanum. lenũculus nauigiũ piſcatorium. Actuarię nauiculæ celeres dictæ quod cito agi poſſint. litres naues fluuiatiles.

Statue ẽt datæ militibus

Nauium uocabula

Scaphæ naviculæ quæ maiores naues consequuntur: caudicatiæ quæ in fluminibus usui sunt. Piscis oblonga & stricta a forma piscis. Oneraria de oneribus tarda. Prolumia nauigii genus & casteriam locum esse uult Nonius: ubi cum nauigatio conquiescit remi & gubernacula conquiescunt. Vegetius aũt liburnam esse dicit a patria andectina appellatum: quibus fretus Augustus superauit Antonium: & ipsis postea sẽper ipse & alii principes in bellis sunt usi: ut postea omnes bellicæ liburnæ sint dictæ liburnasq; dicit: cypræsso: pino silvestri lauro: & abiete contexi consueuisse. & clauis configi æneis: ut puta perpetuis: cum ferreos rubigo consumat. cædique consueuisse eos arbores a. xv. ad. xxii. lunam post solstitium æstiuum & autumnalem usq; ad kalẽ. Ianuarii. Minimæ liburnæ remoꝝ habebant singulos ordines: paulo maiores binos: idoneæ mensuræ ternos uel quaternos interdum quos. additq; Vegetius in actiaco prælio Augusti & Cleopatræ senorum Octenotumq; remigii ordinum fuisse liburnicas. Scaphæ maioribus liburnis associantur: quæ uicenos remiges a singulis ptibus: habent: quas Britanici piraticas uocant: per has & suis afferri: & aduersariorũ nauibus aliquando intercipi cõmeatus solent: quæ & speculandi quandoq; præstant officium: quarũ ne candeant uela colore maritimis fluctibus simillimo tinguntur: & funes cæra etiam qua inungi solent naues inficiuntur. nautæq; & milites tinctam colore uestem induunt: ut non solum per noctem sed etiam per diem facilius lateant exploratores. Quantum uero naualibus bellis siue maritimis Romana res profecerit pauca de multis allata ostendent gesta mari nauibusq; Liuius nono. Duumuiri nauales classis ornandæ reficiendæq; eo anno creati. Et. xxiii. quod supra quoq; ẽ cum deessent nautæ consules ex senatusconsulto edixerunt, ut qui Lucio Aemilio. G. Flaminio censoribus milibus æris qnquaginta ipse aut pater eius census fuisset: usq; ad centum milia: nautam unum cum sex mensium stipendio daret. Qui supra centum milia: usque ad trecentum milia: tres nautas cũ stipendio annuo: qui supra trecentum usq; ad decies cẽtũ eris quĩq; nautas. Qui supra decies septies senatores: octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ armati instructiq; a dominis: xxx. dierum coctis cibariis naues cõscenderunt. Tum primum est factum: ut classis romana sociis naualibus priuata impẽsa paratis compleretur. Et libro trigesimo scribit Liuius centum sexaginta nauibus lõgis res Romana eo anno gesta. Et trigesimo sexto. L. Cornelius Scipio consul edixit: ut quinq; milia in Bruciis scripta Brundusiũ cõuenirẽt, tres legatos noiauit. Sextũ Digitiũ. L. Amphesiũ. G. Fabriciũ Lusciniũ: qui ex ora maritima undiq; naues Brundusiũ contraherẽt. Et. xxvi. Liuius capta Cartagine noua in Hispania ubi oppugnatio in aquis & mari fuit. Naues dicit onerarias sexaginta tres in portu expugnatas captasque: & quasdam cum suis oneribus frumento: armis: ære: præterea ferro & lintheis & spartho: & nauali alia materia ad classem ædificandam. Cassius proconsul Ciceroni. Nos ex ora maritima a prouincia: & ex insulis quas potuimus naues deduximus delectum remigum magna contumacia ciuitatum tamen satis celeriter habuimus. Et. G. Lentulus proquæstor consulibus: tribunis plebis: & senatui: populoque Romano. Idcirco etiam naues onerarias: quarum minor nulla erat decem milium amphorarum contractas in licia quo in loco licet conniicere: aut amphoras tunc fuisse minores ætatis nostræ amphoris: aut naues illorum nostris multo maiores. Nam miraculi loco habitæ sunt: quas Alphonsus Aragonum rex apud Neapolim & Veneta res publica Venetiis: quatuor milium amphorarũ proximis tẽporibus construxerunt: & ex iis quæ agantur remis maiores omnium ætatis nostræ

Classeria Liburnæ Scaphæ

Naues decẽ milium amphorarum

licet triremes dictæ sint: duos tantummodo ordines remorum singulis ī lateribus habent: quas a Liburnis originem habuisse crediderim: uel eo maxime quia in liburnis & propinquo Venetiarum loco triremes omnium ætatis nostræ īprimis agiles & idoneæ fabricari dicuntur. Mutata itaq; nauigia: mutata sunt uocabula: & quod magis est: mutata sunt classium loca. Duas. n. diuersis in locis classes maximas Octauius cæsar Augustus instituit in locis nunc penitus derelictis Rauēnæ unam ubi clausum in littore hostium canale habet prisci præsentisq; nominis candianum: alteram misceni cōtra Puteolanum oppidum: cuius classis loco in stagno semisiccato a mari omnino derelictum uidimus immutatum: quibus de classibus sic habet Vegetius. Apud Misenum & Rauennam singulæ legiones cū classibus stabant ne legiones a tutela urbis ascenderent & cum ratio postulasset sine mora sine circuitu: ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nā misenatiū classis Galliam. Hispaniam. Mauritanias. Aphricam. Aegyptum. Sardiniam. atq; Siciliam habebat in promptu. Classis autem Rauēnatium: Epirum: Macedoniam: Achaiam: Propontidem: Pontum: Orientem: Cretam: Cyprum: pene directa nauigatione petebat: quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse q̄ uirtus. Liburnis autem quæ in campania stabant præfectus classis misenatium præerat. Eas uero quæ Ionio mari datæ fuerant: præfectus classis Rauennatium retinebat. sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constituti singulæ autem liburnæ singulos nouarcos habebant. Sed iam satis multa sextus liber habet: cætera ad militiam facientia in septimum congeramus.

De p̄fectis nauium

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIUMPHANTIS ROMAE LIBER SEPTIMUS INCIPIT FOELICISSIME.

MVLTA Superius uariaq; diximus ad utriusq; belli terra marique gerendi militiam facientia. Vnde cum ea ut plurimū a Tito liuio patauino sumpserimus: operumque eius pars maxima temporum malignitate perierit: non indecens hoc loco iudicamus bellorum: & aliorum terra marique: a Romanis gestorum: quæ secunda: & alii decem Liuii ipsius: supra quartam decades continebant summas: strictissima breuitate complecti. Quo in labore id consequi speramus: ut singulas bellorum militię & eius disciplinæ partes: de quibus supra tractauimus: lector attentus inspiciat. Quin etiam nō solum bella uidebit gesta: sed tumultus insuper quos maiores a bellis plurimum differre uoluerunt. nam Cicero in philippicorum septimo. Potest enim bellum esse sine tumultu: tumultus sine bello esse non potest: itaq; maiores nostri tumultum italicum: quod erat domesticum: tumultum gallicum: quod erat italiæ finitimū. Præterea nullum tumultum nominabant. grauius autem tumultum esse q̄ bellum hinc intelligi licet q, a bello gallico uacationes ualeant: tumultu non ualeant: a secunda quæ decade incipimus: quando prima: tertia: & quarta integræ nobis extant. Cum uiolassent Tarentini missos ad se oratores: bellum in eos Romani mouerunt: petitusq; a tarētinis Pyrrhus rex Epiroharum præsidium eis attulit. Leuinus consul Romanus ei præfectus bello: missos exploratores interceptos per castra: ut inspicerent ex confidētia ductos remitti ad Pyrrhum curauit. Commissa est inter præstantissimos duces pugna: primusq; Pyrrhus in fugam erat conuersus: cum obuius elephantis factus parumper constitit:

Tumultus Bellū romanoꝶ cū Tarentinis

constitit: & immissis in hostem elephantis prælium reassumpsit. Romanique ad primum beluæ nunquã alias uisæ conspectum territi: fœdam commiserunt fugam. In qua cædes Romanorum fuit magna: & mille octingenti uenere ĩ hostium potestatẽ quos Pyrthus liberaliter dimisit: cæsosque curauit honestissime sepeliri. feruntque nonnulli Pyrthum uisis Romanis uersa in suas facies acie iacentibus dixisse: si tales habuisset milites: totum se orbem facile subacturum: factumque est eius uictoriæ fama ut Samnites Brutii & Lucani Romano iã tũ nomini inuidentes: sese Pyrtho tarentinisque coiunxerint: cum quibus usque Preneste omnia urendo peruenit. Misit paulo post Pyrthus Cincam oratorem Romam ea conditione pacem petiturum: ut capta de Italia retineret. Isque uir omnium de quibus sciptum sit memoriæ excellentioris: ciuium Romanorum & coniugum filiorumque nomĩa ac domos cum nosset: muneribus singulos pertentauit: neminemque qui acciperet inuenisse retulit: qua in relatione percunctanti de Romanis rebus Pyrtho urbem plenam regibus uidisse respondit. De pace cum Romanis non cõuenit. Appio cæco quod Cicero ab Ennio sumptum scibit his uerbis dissuadente. Quo uobis acies mentis: quæ stare solebat Antehac: dementi tendit sesfecte re paci. iterum redditi a Pyrtho captiui quod supra diximus tã diu iusto honore militiæ caruerũt: quousq; spolia de superato hoste ĩ patriam retulerũt. Deinde. P. Sulpitio: & Decio mure consulibus pugna cũ Pyrtho cõmissa: capti sunt elephãti quattuor: occisa uigĩti hostiũ. & qnq; Romanorum milia: Pyrthusq; tarentũ concessit. Fabricioq; dehĩc alteri cõsulum suffecto cũ medicus Pyrthi morte per uenenũ accepto precio polliceretur uinctum ille ꝓditorem regi remisit: atmis dicẽs Romanos non fraude solitos cum hostibus depugnare. Pyrthus paulo post oblata syracusatum proditione: in Siciliam traiecit: & re infecta in Italiã rediit. Commisitque cum. G. Curio consule nono prelium in quo Deinde ephesum ueniens per totam Asiam maiorem litteras misit: ut Romani ciues ubicunq; essent ĩ uenti occideretur: quod & factum ẽ. Quam cladem acceptam: & simul sociorũ populoq; Romano amicorum regũ eiectionem. M. Cicero Pompeium ad id bellum deligi imperatorẽ suadẽs: luculenta oratione deplorat. Mothonẽ exinde achaiæ ciuitatẽ Ariston Atheniẽsis Mithridati tradidit: per cuius occasionẽ ueniens Archelaus copiarũ Mithridatis dux: achaiam & græciam totam occupauit. Quietioribus iam ĩ urbe Roma rebus: Sylla in græciã duxit q. Archelao apđ pyræũ congressus: illũ prælio superatum omniq; spoliatũ exercitu reppulit: & græciã achaiamq; recepit. Qua ĩ Romanorũ uictoria uiginti milia hostium cæsa sunt: cũ uix trecentos Sylla desideraue rit. Instauratus tamẽ ẽ Archelai exercitus nouis septuaginta milium copiis a Mithridate missis. Congressiq; sunt duces prælio accuratissime gesto in quo Archelaus inferior filium Diogenẽ cum qndecĩ milibus cæsis amisit. Tentauit tamen iterum fortunã Archelaus: & .ii. prælio maiore conatu cõmisso: oĩbus copiis suis partim cæsis: partim captis fugiens tribus diebus in palude delituit petiit tũc pacem Mithridates quã Sylla nisi quas ceperat ꝓuĩciis & urbibus redditis dare recusauit. Quare Mithridates suis diffidens uiribus ad petitum impetratũq; Syllæ colloquium uenit paxque cõstituta ẽ. per quam Sylla qcquid de Asia populus amiserat Romanus recepit. Et ad Dardanos Scordiscos & Dalmatas conuerso uictore exercitu rebelles subegit. Marius interim Cinna Cornelio sibi fœderato in urbem reuersus ẽ: a quibus multi cõsulares & senatorii ac equestris ordinis de nobilitate Romana partium Syllanarũ occisi: domus Syllæ euersa & uxor filiiq; fugati sunt. Maximaq; pars Senatus urbe: ĩ græ

Cineas

Pyrthus uictus. P. Sulpitio & Decio cõsulibus

Hic multa desunt Mithridatis bellum cum Romanis Archelaus Sylla

Diogenes Archelai filius

Marius Cinna

Norbanus Cepio ciam pfuga ad Syllam confugit. Reuersus ē tunc in Italiam Sylla & apud Capuam Norbano & Cepioni ducibus marianis congressus sex milia de coꝝ exercitu occidit: totidem cœpit. Sed paulo post totus is marianaꝝ ptium exercitus apud calenū: Cepionis perfidia Syllano pacatus ē immixtusq; exercitui. Consules inde creati sūt. Marius filius: & Papirius carbo: contra quos duxit urbem uersus Sylla: cōgressiq; ad sacriportū Prenestinæ urbis suburbium utrorumq; copiis: cædes utrinq; magna: sed i marianis maior commissa. Ex consulum enim exercitu quindecim milia: ex Syllano uix dimidia ps cecidere. De quo prælio Lucanus. Iam quot apud sacri cecidere cadauera portū. Cōtraxerat interim Sylla ex campanis samnitibusq; auxilia: quibus cum suis legionibus cōiunctis iuadendi urbē & reliqua irrūpendi consilium iniit obierat nāq; per id tēporis Marius pater: ad anienemq; extructo sepulchro humatus erat, ue nit itaq; salaria uia ad portam collinā Sylla: quo iubēte Marii sepulchro funditus diruto: eius ossa dissipata: & in anienē proiecta sunt unde quod supra diximus factum ē ut Sylla ipse id suo cadauere timēs exēplū prius de gente Cornelia moņēs cremari uoluerit, prodierunt uero in aciem consules: & cūctis populi Romani copiis quæ ad urbem & longe in circuitu erāt prælio ingenti concursum est: in quo scripserunt nōnulli octuagita milia occidisse. Vnde Lucanus. Aut collina tulit stratas quot porta catervas. Superior aūt Sylla urbē īgressus tria milia ciuiū qui in uillam publicam campo iminentem martio inermes se receperāt interfici iussit. Qu. Catulo eius partiū duce primario cōtra adnitente: & passim dū ea cōmitterent cædes clamante: frustra uictorū Syllam: si inermibus & quietis simul cum armatis: & resistentibus interfectis: nulli supsint quibus dominetur. Marius filius post eam acceptam cladem in urbē reuersus: ærario penitus exhausto: thesauros īde eduxit ingentes: quindecim milia pōdo auri: argenti ad triginta: milia de quibus supra a nobis est dictum: & Preneste se cōtulit. qua in urbe obsessus: cum resistere nequiret: mutuis cum uno ex commilitonibus uulneribus concurrens: occubuit urbem Prenestinam cum Sylla uiribus capi posse diffideret ad ingenium conuersus ciues fide cuocauit: e quibus immanissime deceptis quinque milia occidi: lacerari: & per campos dispergi curauit, quattuor milia septingentos pscripsit corumq; mulieres maiori ex parte occidit: & demum urbem prenestinā Syllanus deleuit exercitus. G. Carbo fugit Ariminū: ubi superatus occisusq; est: Interea. Gn. Pompeius cui postea magno fuit cognomentū: Syllanis partibus quarum & ipse erat ubiq; præualētibus: aduersæ partis duces in Aphrica superauit & ea subiici paratissima: rē. p. nomine i Syllanam ditionem recepta annū agēs quartum & uigesimum: nec consul: nec proconsul: nec prætor: neq; etiam ætatis legitimæ triumphauit, protracta sūt sociale & prædictum ciuile primum infelicissimarei publi. & urbi Romæ bella: annis ad sexdecim. In quibus cētū quīquaginta milia referuntur cæsa: inter quæ consulares tres & uiginti: pratorii septem: senatores ducenti occubuisse dicunt. Ad quoꝝ finē Sylla in priuatā secedens uitam: qīq; paucis, quādoq; nullis, comitantibus seruis aut libertis: aliquot annis: (mirum dictu): post tantas ciuiū cædes: in urbe uixit securus. eū tñ pediculis: quos sola caro humana gignit uermiculis uiuentē diu afflictū: & demū ab ipsis occisū fuisse nōnulli tradidere. Eius aūt dimissæ dictaturæ factū damnās. C. Cæsar & ipse dictator ppetuus dicere solitus ē: Syllā litteras nesciuisse. Mortuo subinde Sylla: Lepidus Marianaꝝ & Catulus Syllanaꝝ partiū duces: nouum ciuile bellum suscitarūt, bis conflixerūt: in qbus prælus multi perierūt, Alba in quam Scipio Lepidi filius confugerat expugnata: q fugiens apud

Marginal notes:
- Norbanus Cepio
- Marius filius: Papirius carbo consules
- Ossa Marii dispsa
- Sylla primus cremarus
- Rōanorū cædes per syllam
- Marii filius prenestē obsessus se interficit
- Syllæ perfidia
- G. Carbo occisus
- Gn. Pōpeius magnus de aphrica triumphat
- Sylla priuatus uitā i uilla agit
- Lepidus Catulus Scipio lepidi filius occiditur

apud Regiũ ſupatus & occiſus eſt. Quattuor codẽ tẽpore bella ſũt orta. In Hiſpãia ĩ pamphilia & cilicia: in Macedonia: ĩ Dalmatia. primũ geſſit Sertorius nurſinus Marianarũ partium: in Hiſpania: & Luſitania. cõtra quem Cecilius Metellus: & .l. Dõitius conſules: paratiſſimum duxerunt exercitum. Sertorii duce Herculeo. L. Domitius pugna commiſſa occiſus ẽ: Cecilius uero Metellus eius filius q Iugurtham uicerat: & ipſe prælio decertans: hoſtem mora fatigabat: Donec Pompei caſtris conſociatus eſt. Multa ſunt eo Sertorii bello præclara geſtaque hac noſtra aſcriptione explicari nequeunt nãque annis duodeuigiti Sertorius in hiſpaniis fuit: quorum rebellionis octauo cũ duces clariſſimi. G. P. & Qu. Metellus adoleſcẽs in cũ duxiſſent: bellumq; acerrimũ gereretur: Sertorio a ſuis occiſo: res hiſpaniæ quietẽ ſunt nactæ. Secundum in Macedonia bellũ Appius Claudius bi ẽu pacauit: qui ea ꝓuĩcia recepta & rhodopeditioni Romanæ addita obiit. Tertiũ maioris negotii ĩ Dalmatia fuit: ad quod. G. Scribonius cum duxiſſet: trium ãnorum bello ea oĩ recepta prouincia ad danubiũ uſq; uincendo peruenit. Suſcitatũ aũt ĩ cilicia: & pamphilia quartũ bellum compoſuit. G. Seruilius uir nobiſſimus: qui illis receptis prouinciis. liciã: olympũ & coracũ urbes addidit' Primuſq; Romanorum ducũ Iſauriam attigit prouinciam quia populo ſubacta Romano dictus eſt Iſauricus. Quæ dum a Seruilio geruntur miſſus eſt in illyricum. G. Coſconius qui duorũ annorum belo: cũ regionibus illis pacatis Salonas ĩperio addidiſſet: Romam redut. Mithridates iterim pace rupta: quã a Sylla habuerat bithyniã & aſiã capere ẽ adnixus contra quẽ. L. Licinius & M. Aurelius conſules' duxerũt: cumq; reppulerunt. Qui tamen dũ fugã ſimulat Ciziců Vrbẽ ampliſſimã obſedit. Creatus inde cõſul. L. Lucullus ad Cizicũ peruenit eãq; belli rationem iniit: ut hic Mithridates a Romano exercitu inde a Cizecenis ĩfeſtaretur. Quæ dũ protrahitur obſidio bellum ſeruile in Italia excitatum eſt. Sparthaco orixo & Oenomao ducibus. qui Capua prælio pertẽtata acerrimo: cum potiri nequiſſent: ad ueſuuium delati: caſtra in eo monte communiunt. Duxit uero ad ueſuuium Claudius prætor: & clauſi obſidione ſerui erumpentes prætorem cũ ĩgnominia reppulerũt. Et ingenti præda potiti per lucanos ad conſentiam peruenerũt: tanto progreſſi furore tãtauſi ĩmanitate: ut omnẽ ferarum rabiem ſuperarint. quacunq; enim duxerunt ferro omnia igniq; uaſtantes: cædem quoq; nullo ætatis habito diſcrimine commiſerũt. & cum parum ducerent libidinem ĩ matronis uirginibuſq; explere: multas ludibrio habitas ut necem ſibi in dignitate conſcirent adegerunt. In quos. M. Lucius Craſſus ꝓconſul cum duxiſſet: eos in Apulia decernere prælio coactos ſupauit: ad ĩternitionẽq; deleuit. Lucullus iterim Mithridatẽ in Cizico cõcluſum tam arcta preſſerat obſidione: ut fuga ſibi cõſulere ſit cõpulſus: perſecutuſq; eũ Lucullus paphlagoniã de itinere bithyniãq; recepit. Conſtitit uero ad gazerã de fuga Mithridates. Vbi conuocatus undiq; ſuus ad diem conuenerat exercitus. Commiſſumq; eſt ſummo utriuſq; ducis niſu prælium. in quo Mithridates: cum triginta milia amiſiſſet: in minorem Armeniam de fuga ſe contulit: qua prouincia Lucullus illo fugato potitus eſt confugit uero in ſuperiorẽ Armeniam Mithridates a Tygrane eius prouĩciæ dño protectus. Et Lucullus utroq; rege per arma pulſo maiorem cu minore Armenia Romano adiecit imperio Repauit autem breui Tygranes ſagittariorum decem alioꝝ militum nonaginta milia in exercitum. Cui Lucullus cum tribus legionibus prælio eſt congreſſus. Tygraneſq; ſuperatus magnam ſui exercitus partem amiſit. & fugit continuerat autem ſe ĩ munitiſſima ditiſſimaq; ſuperioris Armeniæ ciuitate Tygranis frater quẽ

Quot bella eodem tpe orta

Sertorius

Cecilius, metellus & L. Dominius cõſules cõtra Sertoriũ

Appius Claudius

G. Scribonius

G. Seruilius iſauricus

G. Coſconius

L. Licinius & M. Aurelius conſules contra Mithridatem

Bellũ ſeruile

Claudius prætor

Serui a M. Craſſo deleti

Mithridates a Lucullo fugatus

Armenia utraq; adiecta impio; ro. per Lucullũ

Tygranes ſuperatꝰ a Lucullo

simul cũ ciuitate cum cœpisset Lucullus ingenti pda potitus est. Disposuerat iccirco Lucul. circa Asiæ littora classem: ne reuersus in eã prouinciam Mithridates bellũ inouaret, sed milites classiarii militibus terrestris exercitus factã de qua ẽ dictum prædã inuidentes neglecto Luculli ipẽrio maris custodiã deseruerunt: Mithridatesq; minorẽ Asiã ingressus: maximos conciuit motus: quos; occasiõe fretus. G. Pôpeius q; pridẽ ambiebat Lucullo gloriam præripuit. Quod. n. oratio Ciceronis luculentissima de laudibus Pompeii & imperatore deligendo habita edocet: suffectus Lucullo Pôpeius ad pa atam eius belli uictoriã se contulit. Alter q; Lucullus interea ad Macedoniam missus Romanoṝ ptimus Bessos attigit & subegit. Et feras rhodopeiorũ montiũ gẽtes quas fama esset humanis carnibus nesci: ui decussas domuit attriuitq;. Cœpit destruxitq; Apolloniã: cœpit Galatiam & Parthenopolim. Q ua item tempestate exortũ ẽ bellũ creticũ. Cecilius q; Metellus consul of insula triẽnio capta: & pacata: post triumphũ de ea Romæ actũ: cretici cognomine est honestatus. Lõgũ eẽt. Gn. Pompeii horum temporum gesta fusius describere namq; post res Mithridatis & Tygranis afflictas post Beronicẽ quæ & baruth: ptolomaidam quæ & aecon: & cirenas in potestatem redactas: post bellum pyraticũ breui cõfectũ: ponti urbibus acciceunstantibus tributaniis effectis: Herodem quoq; albanos; tegem superatum fecit tributariũ: Hiberiam subdidit: Ituriam: Arabiã: & minorẽ Armeniã Deiotharo galathæ qui contra Tygranẽ sibi fauerat regi appellato dedit. Paphlagoniã reddidit Attalo. Obsides anthiocenis reddidit Hyerosolimam obsedit & cœpit in cuius urbis obsidione tribus ,ptracta mensibus: duodecim milia iudæorum pugnando sunt cæsa. In de Hircanũ in sacerdotium restituit. Aristobolum captiuum Romam perduxit: Ad summamq; de triginta regibus triumphum egit: quo Aristobolus & Tygranis Mithridatisq; filii ante currũ sunt ducti. Argẽtiq; uis ingẽs i ærariũ ẽ relata pauloq; post. L. Sergius Catilina ĩ patriã molitus ẽ. Et Ciceronis Cõsulis uirtute oppressus: quod luculẽtissima Crispi historia extãs edocet. Caius Iulius Cæsar ad gallias illyricũq; cõsul creatus cũ decẽ legionibus accessit: cuius præstantissimi eloquentissimiq; principis gesta: suis cõmentarii s elegantissime scriptis: & pene i sufinitorum historiis sũt notissima: nec satis scimus: nequ etiam nostri propositi est discernete plus ne boni an mali rebus attulerit Romanis sua: (sicut Cicero inquit) q̃ sibi constituerit opinio principatus. Sed quod constat in eo bello ,ꝓ contra. G. Pompeium gessit ciuilũ maximo cõsulares: triũphales: senatorii: pretorii: equestris ordinis & plæbeii: tanta Romanoṝ cædes facta: ut in finitũ recensere: horrendumq; sit: ne dũ memorare: sed etiam cogitare. Nec minora fuerunt melioraq; ab eius nepote Octauio Cæsare Augusto gesta. Nam(ne eius facinora altius repetamus): summũ & impiissimũ in Romano impio cõmissum scelus fuit: triũuiratus Octauii ipsius Marci Antonii: & Marci Lepidi circa Mutinẽsem urbẽ ĩ patuula quadã insula Labinii fluminis: & aperta: in q̃ duces ipĩ orbẽ Romanũ æqs portionibus partiti sunt. & ne ciues p eã ætatem: prudẽtia igenio & animis ualentes: tantã impietatẽ prohibere possent: cõmissis illoṝ cædibus prouidetũt. Qua de re Li. undeuigesimo lib. cẽtesimo sic habet. In triũuiratu ,pscriptio facta est. In qua plurimi æquites: senatores. cxxx. uicissim concessi. Lepidus enim. L. Paulũ fratrẽ: Antonius. L. Cæsarẽ auunculũ: Octauianus. M. Ciceronẽ q; a Popilio legionario milite cum haberet annos. lxiii. occisus: caputq; cũ dextra manu i rostris posita: ubi multos defenderat. Gessit postmodum q̃nq; bella ciuilia idem Augustus: Mutinẽse: Philippẽse: Perusinũ: Siculũ: Acciacum. Quibus in bellis præter aliam multiplicem

Pôpeius Lucullo suffectus
Bessi subacti sa Lucullo
Bellũ creticum
Metellus creticus
Pôpeii magni gesta
L. Sergius Catilina
C. Iulius cæsar
Cæsar Augustus
Triũuiratus
Bella q̃nq; ciuilia per Augustum gesta

multiplicem ciuium cædem: Augustus uiginti milia Romanorum militū exauctora uit: triginta milia seruorum qui militauerat dominis restituit: sex milia quorum domini non extabant in crucem sustulit. Tandem cātabrico bello cōfecto: Cæsar augustus ianum primo & secundo a condita urbe ante memoriam suam clausum: anno urbis primo quinquagesimo septingentesimo: orbe ubiq; pacato tertio clausit. per quæ pacis tēpora saluator noster Ihesus Christus nasci uoluit. paruā hactenus: sed uel iō nō ingratā: (q aliqua ē) noticiā dedimus eorū: quæ duo & centū Titi Liui patauini historiæ libri non extantes continebāt. satisq; cōstat: gesta cum Octauii Augusti quo i honore habitus & diuitiis auctus fuit: (non tñ ad usq; illius uitæ finē) scripsisse. Ea aūt: q in ætatē nostram Romani iperatores gessere: uarios & q; nullos scriptores habuerūt. De qbus quā poterimus breuiore sūma dicemus. Suetonius tranquillus, a. C. Iulio Cæsare icipiēs: duodeci pricipū cōfecit historiā toto orbe notissimam eorūdēq; & ut coniicimus aliorū uel ppaucorū gesta: elegantiore stilo complexus fuerat: Cornelius Tacitus: quæ scripta maiori ex pte pierūt. Suūtq; hi duodeci. C. Iulius Cæsar. Octauius eius nepos Cæsar Augustus. Tiberius. C. Galligula: Claudius: Nero: Galba: Otho: Vitellius: Vespasianus: Titus Vespasianus: Domitianus. Successerūt Domitiano: Nerua: & Traianus: quorū gesta ordine scripta nō extant. Et Nerua q̄dē āni unius quo Romanā tenuit monarchiā: id habuit decoris: q Traianū recto i gentis uirtutis iudicio ductus adoptauit. Qui hispanis maioribus Romæ natus optimis quoq; pricipes regū gestatū magnificentia & cōmoda uirtute: gloria & laude uel supat uel æqt. Annorū uero triū & sexagīta qbus uixit duodeuigesimo & dimidio iperauit: cuius pbitatis morūq; & si pericie rūt scripta in historiā digesta: non tñ adeo ob litterata est memoria: qn multa & alibi & in hoc ope a nobis fuerit celebrata Hadrianus post eū & alii tres & uiginti secuti sūt pricipes Augusti: ac plurimi Cæsares & tyrāni quoq; gesta a septē referunt scriptoribus i unicū codicē (nescimus a quo) ordie digesta sūtq; hi scriptores. Helius Spartianus. Iulius capitolinus. Flauius eutropius Flauius uopiscus syracusanus: Trebellius pollio: Helius lapridius & Vulcatius gallicanus. Imperatorū uero pter tyranos q iciderūt: & a dictis septem scriptoribus celebrant: hic ē ordo Hadriaus maioribus: & ipse hispanis patre italico apd Hatriā sam nitiū urbē natus: uno & uiginti ānis administrauit ipeūi. Successor eius & gener ac per adoptionē filius Antonnus Pius uir optimus tribus & uiginti annis in impio ui xit. Antoninus uero cognomēto philosophus pio gener & successor nulla re maius dedit philosophiæ experimentū: q q, Luciū fratrē bestiū hominē collegam assumptū undecim annis: & Faustinā uxorē adulteriis infamem: patientissime tolerauit: Tertio quoq; Infœlix icommō: q; Cōmodū filium & successorē habuit: cuius uita annis duodeuigīti Romano iperio infœlicissima fuit. Antoninū antedictū cognomine Commodū: quē oibus icōmodū uulgo appellarūt. cum annis tredecim sola uirtutis pater næ gr̄a tolerari fecisset: mors uiolenta sustulit. Pertinacē libertino patre farū & pstantē uirtū populus cum diligeret: milites ob auaricia opinionē oderant quē. ii. imperii mēse nō satis expleto iterfecerūt. Iulianū didium Mediolanēsibus ortū maioribus uera laboratē auariciæ & tenacitatis īfamia: post qntā diē & secūdū impii mēsem auctoritate senatus priuatū populus i palatio occidit. Seuerū inde A phrica oriūdū iter bo nos pricipes numerandū: annis duodeuigīti impatorem frugi Romana res habuit. Bassianum: Seuerus filiū: & successorē habuit cui Antonio caracallæ fuit appellatio. Isq; genitori parū uirtute similis: sexto imperii anno nondū satis finito: ap carras me

Duodeci Cæsares
Nerua
Traianus

impatorū ordo post Traianum
Hadrianus
Antoninus pius
Antoninus philosophus
Cōmodus
Pertinax
Iulius Didius
Seuerus
Bassianus

Macrinus Heliogabalus

ſopotamiæ:a militibus eſt occiſus. Qui cædis ſuæ auctorem Macrinum habuit ſuc-
ceſſorem: uirum: non magis origine ſordidiſſimū: q̄ flagitiis omnibus inquinatiſſi-
mū, quem apud Antiochiā anno imperii nō ſatis exacto. Heliogabalus interfici cu-
rauit. Et his uarius etiam appellatus: cum id dei unius Heliogabali cognomen acce-
piſſet: uir omnium qui ante & poſt ſe fuerunt ſordidiſſimus ſceleſtiſſimuſq;: annis tri-

Alexāder

bus Romani imperii titulum inquinauit. Tantas principum ſordes: tantam Roma
ni imperii calamitatem: ſucceſſor reſtituit Alexander aſſiriis parentibus Romæ Mā

Maximius

mea genitus chriſtiana. Eū tamen ſummæ: & rariſſimæ probitatis principem: tertio
decimo imperii anno in galiis agentem ſceleſtiſſimi milites Maximini thracis inſtiga
tione curaq; interfecerunt. Iſq; Maximinus utroq; parente barbaro: apud barbaros
natus & ad pubertatis annos nutritus cum tribus annis una cum filio ſuo imperaſſet

Pupienus Albinus

apud aquileam ſimul cum eodem occiſus ē. Tres eo deturbando imperii turbine im-
peratores ſenatus declarauerat quorū Pupienus: & Albinus: poſt ſecū dum principa

Gordiāus, Philippus arabs

tus ānū a militibus interfecti ſunt. Tertiuſq; q cū eis ſenatus auctoritate pariter fue-
rat imperator Gordianus adoleſcens Auguſtus ſex omnino ānis tenuit pricipatum.
Philippus exinde arabs: cuius dolo Gordianus ille adoleſcēs occubuerat imperium
adeptus: Philippū filiū cōſortē principatus aſſumpſit primus Romanorū principum

Decius

chriſtianus. Quē Decii pannonis pfidia conciri milites primo: & paulo poſt filiū ad

Gallus Hoſtilianus

anni ſeptimi corū imperii finem occiderunt. Deciuſq; cū filio Cæſare declarato ad ter
tii quo imperauerat anni finem: dum cōtra Aemilianum ī mœſia rebellem parat exer
citum: a barbaris ē occiſus. Galluſq; Hoſtilianus ſucceſſor ad imperium aſſumptus.
Voluſianū filiū conſortem habuit. Qui anno imperii ſecundo peſte ſuorum tempo-

Valeriāus

rum aliarum omnium de qbus traditur maxima apud meuaniam: ſiue uicinā fori Fla
minii urbē interierunt. Valerianus inde uir nobilitate: doctrina: & eloquentia cla-

Sapor rex

rus: ſummo ſenatus populiq; Romani conſenſu: primus (ut uidetur) principum Cę
ſar & Auguſtus fuit declaratus cuius probe geſta cum tātæ fortunæ uiderentur reſpō

Galienus

dere: in maximū omnium incidit infortuniū: a Sapore enim Perſarū rege ſexto impe
rii anno captus: & cathena tāquā canis: quacūq; barbarus rex iter facere ductus. illū
ī equū aſcenſurū humeris ſuſtētauit Galienus filius q ānis undecī & uiuo & mortuo

Claudius

genitore Romanum fœdauit imperium: Galligula: Cōmodo ac ipſo pene Helioga-
balo flagitioſior fuit. p cuius tēpora orbis Romanus a triginta tyrānis extitit preſſus
poſt quem Claudius eius nominis ſecundus: tāquam contrarium antea ſuo oppoſi-

Quītilius Aurelīaus

tum cōttario. non minus optimo cuiq; Traianus: Pius. Alexāder: quam ille peſſimis
fuit adſimilis q Gothis magna clade afflictus & intra ſolum barbaricum redire cōpul
ſis: dum maiora meditatur & parat āno imperii ſecundo nondum finito obiit. Quin
tiliuſq; frater: & imperio ſucceſſor ſextodecimo imperii die interfectus eſt. Ad barba-
rum tunc Romana res rediit Aurelianus enim barbaro obſcuri nominis parente ap̄
barbaros genitus: Romanam in qua a pueritia nutritus erat diſciplinam adeo redo-
leuit: ut ſi ſæuicia ab fuiſſet: quæ ſola eum barbarum prodebat: bonis probiſq; impe-
ratoribus æquari potuerit: plura in oriente q̄ alibi geſſit. Romæ ambitum iuſq; extra
muros eius priſcos diffiniuit. Vltimuſq; (ut nobis hucuſq; uidetur) Romanorū pri-
cipum duxit priſco more triumphum: Zenobia muliere orientis dominatrice: ante
currum catenis aureis circūdata potiuſq̄ uincta: inter captiuos ducta quem anno im-

Tacitus

perii ſexto nondum finito notarii ſui perfidia milites interfecerunt. Tacitum deinde
uirum cōſularem; & ſenem: quia a Cornelio Tacito ſcriptore elegātiſſimo originem
ſuam

suam censeri gloriæ non immerito duxerit. S. P. Qu. R. & milites summa delegerũt concordia & grauitate expectationẽq; ut uidebatur satisfecisset: nisi mors eum impor tuna ad sextum imperii mensem abstulisset. Florianumq; fratrem & successorem secũ do principatus mense milites uulneribus confecerunt. Probum exinde pannonem Sirmio urbe oriundum: annis quinq; Romanum imperium tenere ꝓbum habuit pri cipem: cuius multa: dum alius imperatoribus dux fuit: & quãdiu ipse imperauit: præ clare gesta a scriptoribus referuntur: cumq; molles & luxu perditi milites duta iuben tem & difficilia interfecerunt. De eo grande quid scribit Flauius uopiscus: q; nos pri dem in magnam adduxit expectationem: gentrici enim eius nobiliori q̃ esset geni tor: sæpius attentiusq; petenti responderunt mathematici fore: ut a Probo longa mil le annorum successione ꝓgeniti: Romanum imperium nõ magis tenerent q̃ redde rẽt amplificatum: Dum itaq; Ioannes humad uayuoda transiluanus: & ipse pannon cẽsendus: uictorias super uictorias & quidem crebro in turchos cumulat: subiit ani mum nostrũ cogitatio: mille sinũ Probi impio annũ agi quod & ipsa supputatio ostẽ debat. sperauimusq; aliqd fore: ut dicta de Probo uaticinia in Vayuoda nostro imple rent cum subito clades illa ingens qua Vayuoda ipse Ioannis capistrani oratiõibus a domino adiutus Iesu Christo: Maumeth turchorũ imperatorem apud Bellogradũ afflixit in certioris spei sententiam nos adduxit: sed tantum uirum optimis quibusq; imperatoribus priscis gloria parẽ: importuna mors sustulit. Carum probo successorem milites creauerunt: qui duobus ãnis: Romanum imperium haud improbe admini strauit. Carus enim mesopothamiæ captis progredi aggressum scribit Vopiscus fato prohibitum ictu fulminis interiisse: q̃ Romanis ultra Cizicum ꝓgredi non liceret. Duorum eius filiorum Numerianus poesim callens & oratoria: cum imperare cœpis set: A patri soceri fraude a militibus occisus. Alter Carinus nulla uirtutis umbra a ui ciis quibus undiq; scatebat redemptus: a Dioclitiano superatus interfectusq; ẽ. Vltius impatoꝝ & principũ Augustoꝝ quos supradicti septẽ historici suis ornatunt monu mẽtis: ẽ hic Carinus, post eũ tredecim secuti sũt Augusti prĩcipes: quoꝝ gesta q atri gerũt scriptores ptim pauci: & quorũ dã oĩno nulli fuerũt: ptim q̃ scripserũt trunci: & mutilati ad nr̃am puenerũt ætatẽ. Dioclitianus. n. nullũ qd q̃de sciamus gestorũ a se scriptorẽ habuit. Cõstantii comitis: & Constantini filii: ac Galerii: & Constantis: & Cõstantii: Iuliani gesta: Ammianus Marcellinus scriptor egregius duobus & trigin ta libris ẽ cõplexus. Quoꝝ tredecim anteriores nobis desũt. In qbus Constantii Ga lerii: & Cõstãtini ut conuenimus gesta erãt. Dioclitianus itaq; Salone nunc spalatro Dalmatia oriũdus: & senatus: & populi: & militũ cõsensu: post Carinũ impator Au gustus est declaratus: q & prudens: & ꝓbus impator: cũ multa bella ꝓspere gessisset: multis q̃ suborta sũtin impio difficilis territus: Maximianũ Cæsarẽ primo post Augu stũ imperii consortẽ declarauit aliosq; subinde adiutores cõparaturus: Galeriũ & Cõ stantiũ comitẽ: q Constãtinũ magnũ genuit Cæsares fecit. Et breui post Salonas di misso impio: ut uitæ priuatæ quetẽ se recepit: quem Maximianus in priuatæ uitæ: & qc tis ꝓposito apͦ Mediolanũ imitatus ẽ. Dioclitianusq; postq̃uã ãnis uiginti patrim in principatu ptim in uita fuerat priuata: ueneno interiit. Cõstãtius comes Eutropio pse gallis oriũdo: & Galerius Cæsares prĩo simul: & pariter post Augusti: impiũ inter se partiri sũt Galliãq; & Hispaniam Constãtius humanẽ cũ administraret: Constanti nũ ex Helena in Britania nunc Anglia filiũ suscepit: ubi anno principatus tertio deci mo obiit. post quẽ cũ Galerius impiũ solus annis duobus administrasset ualitudinis

Florianus
Probus

Ioannes hu nad uay uoda

Carus

Numeria nus
Carinus

Dioclitia nus

Maximia nus
Galerius
Cõstãtius comes

Cõstãtius

Maxētius

in quam inciderat ī patiens manum sibi consciuit. Constantinus ad hunc sequit̄ pri ceps insignis: qui post germaniæ motus uarios maximosq; diutino bello cōpositos: ī Italiam descendens eporegiam primo post Veronam tyrannis hostibus suis consen tiētes afflixit. Maxētiū tyrānū ad pōtē supra tyberim materia & nauibus fabricatū su petauit: ut in tyberi mersus obierit. xp̄ianis fauit: & multa fecit q̄ ap̄ nr̄os celebrat̄: a stricto hoc loco narrari nequeūt. Annos unum & triginta plenos in pricipatu egit.

Cōstans Cōstātius Cōstātius

Iulianus

Tūū Cōstātini filios: duo: Cōstās & Cōstātius in Cōstātini frīs necē cōsenserūt. Cō stālq; natu maior post uictorias de parthis multiplices habitas a militibus eadē quai omnes ipse debachabatur crudelitate: anno īperii duodeuigīsimo laceratus est. Con stantii uero fratris: & in imperio successoris infoelicitas tulit: ut Iulianum sibi affinē Cæsarem declaratum in gallias cum exercitu miserit. Qui uit ingētis spi: itus: doctri næ: & uirtutis parata uirtutibus suis potiusq; copiarum apparatu & magnitudine ui ctoria, elatus in Italiam rediens tyrānidem inuasit. Constantiusq; interim Persarum bello graui implicitus dum ad Italiam properat: anno īperii sexto obiit. Iuliano apo state ideo cognomentum fuit: quia susceptam Christi fidem abnegās librum eloque tia: & pari impietate reddūdantem: in Christi domini dogma euomuit. Is dum in Per sis ingentia tractat bella āno imperii secundo nondum finito sagitta incertum missa sicut Ammianus refert bra: hium saucius interiit. Iouianum panonē uixdum adole scentiam supergressum uirtutibus ornatum: Iuliani exercitus imperatorem creauit:

Iouianus Valētinia nus Valens Gratianus

multa ut apparuit: præclara gesturū: nisi octauo imperii mense repentina morte sub tractus fuisset. Valētinianū quoq; & ipsum pannonem milites (ut uidebatur) in ui tum īperio præfecerunt. Qui princeps inter bonos numerandus: Valentem germa num fratrem: & Gratianum filium Cæsaris primo: & mox creauit Augustos obiit undecimo imperii anno. Eiusq; mors Romano imperio non immatura q̄ magis sfau sta Valentem eius fratrem ad imperium euehi fecit. Cuius uiri auaricia: & simul ipru dentia factum est: ut Gothis in Romani īperii prouīcias pateret accessus: quos chri stianos fieri cupientes peremtesque: sua imprudentia effecit hereticos Arrianos. Is tamen dei iudicio dū pari imprudentia cū Gothis pugnat: quarto imperii anno supe ratus: & cum casa in quam se de fuga receperat crematus est. Valenti successit īperio

Theodo sius Valētinia nus secun dus

nepos Gratianus uir cū catholice christianus: tum alias probus. Qui Theodosiū fra trem ea cōditione in collegam assumpsit: ut solo ī oriente princeps esset. Ipse post su peratos pacatosq; Alemāos & rpfos scythas siue tartaros: āno īperii sexto obiit. Va lētinianusq; frater eius noīsecūs īperiū secūdo etis accepit Theodosio ut ceperat orīe tis impīū administrante Sed cū Maxius qdā tyrānus Valētinianū galliis ui & armis ex pulisset: Theodosius suppetiis allatis & tyrānū apud aquilea uicit: ac capite puniuit

Maximus Eugenius tyrannus

& fratri īperium instaurauit. Sed cū is qetus apud Vienā desidet: octauo imperii an no Arbogausti comitis sui fraude occubuit. Theodosius itaque utriq; fratrum post q̄rtū decimū annū successor uniuersū oi bis Rōani īpiū solus obtinuit. Priceps opti mus præstātissimusq; & Traiano a cuius consanguinitate originē duxisset adsimilis. q̄ intra annos tres imperii quod solus adminstraret: Eugeniū tyrānū galliarū & par tis germaniæ inuasorē superauit: cepit: occidit: auxilio maxime fretus domini Ihe su christi in quo fideret. quod eius historiæ celebrator Claudianus poeta: & ipse Hi spanus genere: apud Florentiam Italiæ habitator his uersibus indicat. O nimium di lecte deo cui militat æther Et coniurati ueniunt ad classica uenti. Hunc principem duo sancti eloquentissimique ecclesiæ doctores: Ambrosius: & Augustinus multis

magnisq;

magnisq; extollunt laudibus. Sed historico qui ad nostras puenerit manus simul cũ
aliis duodecim Augustis supradictis caret. post Theodosii ipsius apud Mediolanum
mortẽ orbi Rõano iuisã simul & pniciosissimã: duo eius filii Archadius & Honorius
in ĩperio successerũt. Quoȝ tpibus uisi Gothi post multas clades Italiæ inflictas Ro
mam obsederunt: cœperuntq;. Qua die kalendaȝ Aprilis: anni ab incarnatione Sal
uatoris nostri duodecim quadrigẽtesimi. Romanoȝ imperii inclinatio cœpit: ĩ duo
rũ & triginta libroȝ historia a nobis hactenus celebrata ex qua facile fuerit ĩperatores
Augustos: principes & tyrãnos: uel potius gentiũ a qbus tantã rem: tm̃ imperiũ: tan
tam monarchiam euerti: deprimi: exinaniri contigit excerpere & intelligere: quãob
rem omnissio ĩã in quo satis diu digressi sumus belloȝ & gestorũ in Romano impe
rio a qbus rei militaris Romanæ magnitudo: dignitas & simul uarietas intelligi pos
sit: succincta astricta & breuiaria narratione ad principis siue imperatoris unius qua
lis esse debeat descriptionẽ ueniendum est. Primũ. n. & maximum rei militaris disci
plinæ: & belli gerendi fundamentũ est: optimi imperatoris delectus. De quo satis es
se posset: si ea paucis diceremus quæ. M. Cicero. Gn. Pompei laudes in oratione tra
ctãs sic habet. Ego. n. sic existimo: in summo ĩperatore quattuor has res inesse opor
tere. Scientiam rei militaris: uirtutem: auctoritatem: fœlicitatem. Sed cum proximis
temporibus uir doctissimus eloquentissimusq; Nicolaus secundinus noster Onexã
dri ad. Q. Verannium de optimo imperatore librum nobis e græcia stranstulerit in
latinum quem scriptorem per Augusti: aut proxima illis tempora floruisse coniicim᷉
libet eius præcepta carptim colligere: in quibus in primis iucundum utilissimumque
erit inspicere: ea quæ præscribit facienda: duces Romanos imperii fundatores facti
tasse. Et nobis facile fuerit nisi amplitudo operis nimia deterreret: quicquid Onexan
der singulis in partibus seruandum iubet: qui consules: prætores: duces: & imperato
res seruarint ostendere. Sed iam Onexandri præcepta uideamus quæ is tanti facit: ut
se fœlicem uel inde futurum prædicet. Ea quæ Romani uirtute: prudentia: & indu
stria: fortiter & præclare gesserunt: idoneus ipse existimetur qui oratiõe complectatur
Ad opusq; ingressurus de eius utilitate maxima attentos lectores reddit: qbus se ostẽ
surum pollicetur. Vnde orta sit gloria ingens Romanorum: qui tale tantumq; consti
tuerunt imperium: ut nullus rex: nulla ciuitas: nulla gens non modo maiorem impe
rii magnitudinem obtinere: sed ne parem quidem attingere potuerit affirmatq; sub
inde non casu id & fortuna: sed uirtutibus factum esse. propitiam enim inquit cœptis
q; nostris fauentem adipisci fortunam optandum utiq; est: non ideo tamen existiman
dum cãrebus præesse oibus atq; penitus dominari. Vt. n. ipepti ac parum considera
ti sunt qui singulas calamitates fortunæ attribuũt: nõ imperatoȝ desidiæ & errori: ita
qui res recte & ordine gestas fortunæ nõ imperatorũ uirtuti impartire uident᷑. Veni
ensq; paulo post ad rem: dicit imperarorem deligi oportere nõ generis & maioȝ: nec
fortunaȝ & opũ habita rõne: sed q tẽperãs sit: cõtinẽs: sobrius: frugi: ac tenuis uict᷒
laboȝ patiẽs: acer ingenio: nõ auarus: nõ iuuenis: nõ senex. Si cõtingat quoq; q libe
ros habeat: qui ad dicendũ idoneus sit: existimationisq; pditus: tẽperãs: ne uoluptate
abductis: curam maximarum reȝ abiiciat. Sobrius ut rebus maximis ĩuigilare possit.
Victu frugi & tenui: qui deliciis deditũ: uiuẽdi cultus: & exqsita ciboȝ cura fatigat:
& mergit aĩum. laboris patiens: quia ultimũ esse oportet imperatorẽ qui defatiget᷑ at
q; lassescat. Acer ingenio: q celerem: & (ut inqt Home.) uolucrẽ eum esse oportet: q
pernix cogitatione omnia percurrat atque futura coniiciat animo lõgeq; prospiciat.

Archadius Honorius

Fundamẽtũ rei militaris optimus princeps

Onexãdri de optimo imparore pcepta

Qualis debeat eligi impator

Non sit auarus & lucri cupidus: plærique enim: & si fortitudine quadam & robore aduersus arma: & hostium copias interriti præstare possunt: auro tamẽ illecti mollescũt. Idque telum efficax est ad extorquendam uictoriam accomodatum. Nec iuuenẽ nimis nec senem oportet esse imperatorem: quia alter incredulus nimis: & audax: imbecillus alter & timidus. Pater habens liberos admittẽdus: non autem qui liberis careat: alioquin fortis: probusque repudiandus: filii enim adhuc tenellæ ætatis animum parentis deuinctum patriæ tenent: tamquam obsides dati patriæ: ætate iam adulta grandiusculi armis: consilio: fide: opera: eum adiuuant. Eloquio præditus imperator militem oratione cohortando facile persuadebit pericula contemnere: claris inseruire facinoribus: & studio gloriæ ac uirtutis amore incendet. Existimatione præditus si non erit imperator: uulgus egerrime feret: & sequetur: cum nemo nisi inuitus ducem sequatur quẽ se deteriorem opinetur. Verum ut nemo propter solas opes imperator deligendus est. ita & inops repudiandus non est: modo uir fortis & alioquin bonus sit. Nõ enim meliora efficatioraque ad tuendum erunt arma argento celata atque auro exornata: illis quam ferro ac calybe fabrefacta ornatu extrinseco carebunt. Cauendus est uero rei nummariæ studiosius quæstui continuo inhians. consueuerunt enim: huiusmodi homines sordidi ac pusilli animi esse: qui nullius honestate rei: nullius clari facioris studio possint allici. Maiorum & progenitorum splendor si adsit amplectendus: sin absit: haud magnopere desiderandus est. quemadmodum. n. iumenta nõ stratorum: & sellarum ornamento sed ingenita: & suapte metimur fortitudine: ita maiorum in imperatore uirtutes si propriis careat: frustra cõtemplabimur. Quinetiam res plærumque segnius administrant: qui errata si qua admiserint maiorum gloria honestari contegique posse cõfidunt: quibus uero nulla parentum est gloria: ut maiorum obscuritati suum afferãt uirtutis lumen: res cautius ardentiusque gerunt. Optandus itaque est imperator fortis: genere clarus: fortunatus: locuples: non tamen improbandus repudiandusue inops modo uirtute polleat: quamuis parentibus haud illustribus sit natus. Is postea quam delectus institutusque est imperator facilis esto comis: & se uolẽtibus adire pateat: non tñ ea sit facilitate atque comitate: ut contẽptui fiat: nec et tñ acerbus & durus ut odiũ in se concitet. Et ipse deligat decuriones centuriones reliquosque copiarum & ordinum duces quorũ uirtus perspicua sit. Quo in delectu habẽdo locupletioribus & nobilitate præstantioribus plærumque tenuiores postponendi sunt: pecuniarum. n. cõmoditas publica: & priuata sæpe desideratur: cũ elargiri quippiã: & militibus gratiose impendere ẽ necesse. Sperat enim quisque se maiora consecuturum si certauerit fortiter: ubi tenuiore uictoria: quæ proposita sit largitatem imperatoris suppleturã intelligit. Cooptet sibi præterea imperator collegas: & socios quibuscũ de incũbentibus deliberet cogitationes. n. atque cõsilia nostra quibus natura afficimur nisi fidele foris per consultationẽ adhibitum sit auxiliũ: fallere nos facile possunt: & errorum plena sæpenumero cõperi: e cõtra quæ aliẽo iudicio: atque sententia cõprobant: securitatẽ cõpant animo & firmitatem in rebus tuent. Etñ nullus sibi tantopere debet diffidere: ut ancipiti sit semper: & infirma sentẽtia: nec usque adeo arrogare: ut arbitret nihil suis cõsiliis melius alios posse excogitare: initia ipsa bellorum tẽperanter constituẽda: & tanquam rerum fundamenta prudẽter iaciẽda. Bellũ. n. quodcũque iustũ deos habet fautores: militesque alacriores iussa capessunt: & rei gerendæ se exhibẽt. Vnde priusquam educantur copiæ: omni publica: & priuata labe expiabunt expiationibus sacrisque: quæ ius sacrũ religione dictauerit. Ducat deinceps exercitus instructus: ex ordine et si cũ hostibus nodũ cẽt cõgrediendũ:

Bellũ quodcũque iustũ deos habere fautores
Qualiter exercitus duci debeat

Pcb1bcb 15 /

Et si per regiones longe multorum dierum itinere eundem: quamuis per agrum pacatum. Milites enim hoc pecto ordines seruare assuescēt: & loco quisq; manere: & duces præfectosq; sequi discent. Quod multo acuratius seruandum erit si per agrum hostilem mouere necesse sit: ne per repentinos impetus paruo temporis momento miles passim tumultuari cogatur. Agmē uero per loca huiusmodi si ducatur: ita cohibendum ne præ angustia & sui dilatandi difficultate protendi in longitudinem nequeat: neq; nimis dissolutum incedat. Sic enim facultas ad libitum incurendi & per occasionem lædendi præstaretur. Itaq; contracto semper quadratoq; agmine mouere satius atque melius est: q̃ protensiore atq; oblongo. Commeatum uero: impedimenta reliquumq; apparatum bellici instrumenti: in medio copiarum locari oportet. preterq̃ si loca quæ post nos relinquuntur ita pacata sunt: ut cito pone duci conuehiq; possint. Præmitti quoq; debent aliquot equites qui diligenter scrutentur atq; explorent quacunq; trāseundum est: præsertim si per loca siluosa saltuosaq;: perq; solitudinem uastam iter fuerit faciendum. Mouendum autem est interdiu quando ad iter non ad prælium copiæ sunt ducendæ: nisi forte quippiam urgeat: quam obrem ut hostem præuenias tibi uideatur accelerandum esse. Hac enim ratione etiam noctu mouere potes: modo id tuto fieri posse intelligas. Sane ubi eo uentum est: ut mox necesse sit cum hoste congredi & prælio decernere: sensim non citatim ducantur copiæ: neq; magnum iter conficere cogantur. porro si per agrum socialem moturus sis edicas militibus ne quid omnino attingant & uastent. Miles enim armis fretus: & quicquid libuerit faciendi licentiam nactus: nulli rei parcere sciet. Hostilem aut agrum: diripi: uastari: incendiue palam permittes frugum enim atq; alimentorum inopia: & nummariæ rei difficultate bella extenuari solent atq; extingui. Verum priusq̃ agrum hostilem uastari permittas hostibus nisi cesserint id te facturum prænunties. Ingruens enim calamitatis discrimen atq; expectatæ cladis timor mortales sæpe concedere cogit: quod ante hac ut facerent nequaq̃ potuissent adduci. Vbi uero calamitatem acceperint: tanq̃ nos maiore damno afficere nequeas: cætera contemnunt & paruifaciūt. Sin uero tibi diutius in agro hostili castrametandum esse intelliges: ea tm̃ diripi uastariq; permittes: quæ tibi non admodum usui futura conspexeris. Copiis tuis completis expeditisq;: nec in tuo: nec in sociali agro diu moraberis: ne consumptione rerum: tuis magis: q̃ hostibus: detrimento fias. Curandum deniq; tibi diligentissime est: ut terra mariq; in exercitum cōmeatus facile comportentur. Positis autem in terra hostili castris fossa confestim ualloque opus est: tametsi eodem in loco tibi diu morandum non constitueris: munitior enim & proinde tutior eris: ad repentinos hostium impetus: & clandestinas: neq; expectatas irruptiōes. Deligas quoque milites: quibus id negocii detur: ut per stationes atque excubias castris præsidio sint: etiam si hostem procon sul inde abesse acceperis. Verum si hostibus nihil urgentibus: diuturnior tamen tibi uidetur ibidem castrametatio futura: siue populandi hostilis agri causa: siue oportunitatis commodius seruandæ: occasionisq; hostem offendendi captandæ gratia: tum ea tibi delige loca in quibus castra teneas: quę neq; limosa: nec alioquin insalubria sunt: eiusmodi enim locorum natura & situs exhalatione corruptione ac fetoris emissiōe uarios morbos ingenerare pestēq; iniicere solet proinde salubre est atq; utile: castra non diu in eodē tenere loco p̃terq̃ si hyemādi causa duriciei & rigoris cœli uitādi ibidē manere necesse sit tū uero apprime curandū est: ut cōstructis ordine tabernaculis atq; tētoriis suis: locū oppidi instar incolere uideri possis. Sed in hibernaculis ipsis exercendi sunt milites

Quæ loca castris sint diligēda

Exercēdos ēē milites in castris

uariisq; periculis ad pugnam apti reddēdi:ne locus usq; otio & inertiæ detur. Exerceatur aūt miles in hunc modum deligantur aliqui quibus idonea dētur arma assuefcāt: q; ordines seruare:nunq̄ desere re locum discant præterea contuitu mutuo: crebra appellatione:familiari consuetudine:inuicem iūgi ac deuinciri e doceatur præterea miles ex imperato agmentū producere:tum contrahere & seu dextrorsum seu sinistrorsum inuertere. Postremo admonendus est:ut signa quæ interpugnandum imperatoris iussu darentur attente excipiat,ubi canatur receptui:sese in ordinem colligat:& lēsim referat pedem. hoc pacto instructus: & ornatus exercitus diuidatur. deinde ad pugnam circa ferrum coeat:distribūtis leuibus pilis hastisq; fragilibus: & si forte arua pe fint:iactu glebarum res geratur. Sin uero colles & tumuli & alioquin accliuia aderunt loca:certi ad id deputati milites hæc loca cursu occupent:alii quoq; constituant quibus id demandetur negocii:ut illos deturbare contendāt:æqua ratione instituēdus est eques:decernantur spectante imperatore cursus certatim:insecutiones:fugæ: congestiones:iaculationesq; per loca præsertim campestria:seu sub ipsis montiū radicibus,quo per aspera & salebras discas excurrere. Populationibus temperanter utēdum est:nec militi permittendum:ad rapinas & prædam temere ferri:plærūq;.n. maxime acciderunt calamitates:quando dispalatos milites: hostis manu composita est agressus. Cum uero ad prædam populabundum militē emittere cōstitueris: strenuos ex tuis præsidio illis addes: qui reditum cum præda ratum prestent. Exploratores siq̄ do comprehenduntur:non una in omnes sententia & animaduersione uti debes. Si enim tuas copias & apparatum inferiorem hostilibus copiis esse intelliges: raptim illos extingui iube sin.n. tuis confides rebus exercitu ad ostētationem composito illis inspectandi facies potestatē:qui comiter habiti emitant̄:renunciatus.n. res; tuas; apparatus hosti metū terrorēq; iniiciet. Vigilias obeūtes tā multi sint ut sōnolētis uigilatoribus inuicē succedāt:idq; mun⁹ stāres psteēt: eoiūq; pars extra uallum ignes excitet:ut aduenientes emius ipsi aspiciāt. Si cōtingat ut ipatorē hostilis exercit⁹ cōuenire necesse sit:præstātiores ex tuo exercitu amisq; & omni appai atu ac coi poi is habitudine conspectioies tecum adduces:plærumq;.n. fit ut ea ex pai te:quam quis conspexerit de reliquo iudicet:magisq; iis q̄ uiderit q̄ audiris credat:trāsfugā multa(ut fit)pollicitū ita custodiri iubeto: ut p eoq; q̄ fuerit pollicit⁹ euētu atq; successu pmiū aut punitionē expectare cogat. Castra hostiū circularis figuræ p appēris ualli breuitate ne despexeris circulatis namq; mior re ipsa appet cū ecōtra lōgior uisa pserti motibus fæpe fallit: q̄ salebrosis cōualibusq; abūdarē qbus nemo cōsistere pōt. Tu itaq; castra in breui comprimas spacio:hostibusque ad pugnam prouocantibus conglobatum tenebis militem: tanquam tuæ paucitati diffidens:fit enim ut hostis solutior negligenti orque:aut inuadens:aut expectans:a te constipato exercitu perrumpente facilius opprimatur:quæ fallendi ratio:ne tale commitas erratum:te poterit admonere. Quæ alicuius momenti es intentaturus:nemini communicabis: præterquam si quando tuis primoribus aliqua secreto credi oportere existimabis: cauendum enim est accuratissime ne consiliis tuis hostis a perfuga:aut exploratore proditis : aut rei bene gerendæ occasionem amittas:aut clade aliqua afficiaris. Educere uero copias seu ad pugnam capessendam instruere neutique debes:nisi prius sacra de more feceris: quare aruspices atque uates habere oportet:qui sequantur exercitum:quamquam præstitent cōtē plādi exta. & rite sacra faciendi ratione tenere. Verum si pulchre litaris: & sacra uotis tuis succedere inspexeris: optimatibus sacra: ipsa ostendes remque deinceps

Qualī animaduersione in exploratore scaptos utēdum

De uigiliis

De transfugis

Quæ alicuius momēti sint nō esse alicui cōmunicanda

Vates habēdos in exercitu

bono capessere animo perges. Copiarum .n. duces: qui sacra protendant reliquos cõmo
nefaciunt: eosq; animis auctos in spem erigunt: milesq; qui deorum immortalium moni
tu ad pugnã se duci credit: audentius: & tanq̃ præsumpta uictoria pugnat. In educen
dis copiis illud maxime est obseruandũ: ut qua ingrederis ea quoq; tibi reditus pate-
re possit: quod quidẽ eo ualet non modo ut hostẽ consilio superes: uerum ẽt ne ab ipso
incautius opprimare. Pulchrum .n. est scire hostẽ decipere: necessarium ne ipse deci-
piaris cauere. Cõuenire te quẽcunq; cupientem quocunq; loco & tempore: admitte-
re & audire debebis. Alioquin maximarum rerum bene gerendarum uel amittitur uel cũ dã-
no differtur occasio. Si forte castra tua hostiũ castris proprius conferre: aut aliter ad
hostem accedere cogeris atq; constitues: priusq̃ moueas: miles tuus cibum capiat: ne
forte præuentus ieiunus arma cogatur arripere & pugnã inire. Qua re neglecta male
sæpius pugnatum est: milite uiribus ob inediã destituto: præsertim ubi prœliũ non le
ui certamine: sed grauiter toto die peracto uenit ad exitum. Si q̃n trepidatio (ut fit)
orta mœror aliquis militũ animos occupasse uideatur: siue quia hostibus accesserũt
auxilia: siue q̃ alia re potior illius cõditio uideatur: tum maxime expedit imperatori
hilaritatẽ atq; lætitiã præ se ferre. Vultus .n. faciesq; imperatoris conformes sibi solet
animos militum reddere: & similitudine sui eos afficere: præstatq; fronte & oris habi-
tu q̃ oratione: & uerbis: solari: quia orationi: fides quandoq; minor habetur: utrun-
q; tamen pro uiribus faciendũ erit: & sese uerbis ac uultu talem gerere: qualem tẽpo-
ra postulabunt. Et sicut æger animus mœrore deiectus obtentu spei bonæ excitãdus
erigendusq; est: ita lasciuius & inertia intemperans conterrendus terrore castigãdus-
q; ẽ. Idcirco utriq; rei te debes apte accõmodare: & rationẽ habere rerum ac tẽporum: ut ubi
opus sit timentem te & futuri prouidum: tũ ratione: tum uultu ostendas: aut impaui
dum & fidentẽ uti profuturum intelliges: dum aciem strues equitatũ tuũ non ut tu uo-

Qualiter acies struẽdæ

les: sed ut tempus & status rerum te coget dispões: equites .n. tuos opposite ad equitatũ
hostilem statues. Verum quoad fieri potest eo modo locabis quo solent instrui i cornua
acies: ut & ad frõtẽ & ex lateribus spaciosioris loci cõmoditate freti expeditius possint
prodire equestriq; munere uti: nullis post se ordinatis: qui possint esse eis impedimẽ-
to. Velites aũt iaculatores & ferentarios: sagitarios demũ & funditores primos in acie
locabis: nam si post sequuntur magis suos: q̃ hostes ledent. Sin medii inter ipsos sta-
tuentur itritum erit eis peculiare pugnandi officiũ quippe q nec pedẽ referre commo
de possint ad iaculorum pilorũ sursum uersus porrectionem: nec de cursu ipso iaculari
a p̄cedẽtibus p̄pediti: multoq; minus funditores poterũt in girũ torquere fundas: at-
q; tela amittere: circunquaq; militibus obsistentibus in quos circumlatio fundæ offẽ
dens: his magis q̃ hostibus dãno erit. Sagittarii quoq; p̄cedentes cæteros: in ipsa ho-
stiũ corpora ueluti ad signũ recte initẽt: in postremi: aut intermedii: sursum uersus
sagittare cogentur: & uis ipsa telorum cõsumetur in cassum. Si aũt cõtinget pugnã his in lo

Fundarum uis

cis committi: quorum ps hũilis & plana sit ps collibus tumulisq; insurgat: tũ leuis armaturæ
militẽ maxime in asperis ac durioribus locis statues: rursus si cãpestribus locis abste
occupatis hostis eminẽtiora obtineat: huc leuẽ armaturã adduces: q̃ facilius & iaculatur
& simul pedẽ refert. Fundarum autem uis perniciosissima omnium est: nam plumbi co-
lor aereo colori perquam similis est: & dum per aera fertur latet: hostiumque corpo-
ra incauta petit: illationisque ui atque agitatione prope ignitum uehementer ferit
penitusque ingreditur nec concerni potest: quod labra uulneris uestigio clauduntur:

& tanquam corruere uidentur. At si hoc genere teli: & uelitum ope tu cares: hostis autem maxime præstar: primos aciei tue densos consertosq; prodire iubeas: gestantes clypeos magnos: quibus possint toto corpore contegi: reliq uero q hos sequuntur ordine ad ulrimos usq; sublaris supra capita clypeis: hoc pacto tantisper proficiscantur dum intra iactum telorũ ueniant. Sin utrisq; adest huiusmodi uelitum auxilium: tui primi iaculentur in hostes. Solertis erit imperatoris: ubi aduersus multitudinem hostium se cum paucioribus uiderit pugnaturum: eiusmodi operã sibi deligere: uel iuxta fluuii ripas: uel sub montes & supercilia ubi acies instruere possit: & ipsa loci natura hostes arcere. Cæterum non erit inutile: ut instructa prius: tanquam ad pugnã acie deinde quasi exteritus pedem referas: ordineq; seruato similem fugę recessum simules: rursus ad insequentes conuersus manum conferas. nonnunquam enim opinati hostes aduersariorum exercitum pauescentem fugere prægaudio insultant soluto ordine: & certatim incumbunt: ac alii alios præuenire contendunt contra quos conuersum pugnare: citra periculum est: & ipsa sistendi fiducia præter spem hostium eueniens: trepidantes hostes & dispalatos in fugam uertere poterit: tametsi paulo ante insolenter insequebantur: Habeas item oportet selectos aliquos milites: qui extra acies instructi: tanq̃ triarii laborantibus opem atq; subsidium præstent: & de quibus auxilium ubi usus sit depromere facile possis: magnopere enim prodesse possunt si fessis accedant integri. Illud quoq; non fuerit ab re: queãdmodum utile si quarto tibi uidebitur spacio: e copiis tuis elegeris aliquot: qui clam hostibus sese alicubi occultent: quibus præcipias ubi instructa acie prælium inieris: dato a speculatoribus signo excitati propere moueant. Quod tum maxime faciendum erit: cum auxilium expectatum uisum est in tempore non uenisse. Rati enim hostes eos esse milites: quos auxilio tibi futuros præstolabare: forte tuis adhuc mouẽtibus: 8 priusq̃ in reliquũ exercitũ se immisceãt: ipsi uertentur in fugam. Repẽtina quoq; in hostes post terga irruptio: formidolosissima oĩum est. Quam ob rem si fieri potest: mittenda est noctu manus aliqua militum: qui transuerso itinere prætereant hostes: seq; per insidias post eos locẽt: collatisq; iam signis & initio prælio ipsi citatim ex insidiis nouissimum agmen hostium adorinantur. Inualescente pugna: & cunctis utrinq; rem strenue gerentibus obequitando tuos hortere: simulq; inclames si forte in dextro cornu es: leuo cornu aciem uĩcere: hostẽq; profligatũ: sin in leuo es dexterã aciem tuorũ uincere dices: siue res ita habeat siue non. & pariter de hostium imperatoris occubitu falsum ẽt uociferare proderit: hæc ratio plærũq; profuit: idest ut tuos simul & hostes fallas. Sapientis quoq; imperatoris est fratres cũ fratribus: & cũ amicis amicos ordine iuxta locare: fiet enim ut mutuo se inuicem amore animosius defendentes: reliquam quoq; aciei partem proximam uel a fuga sistant: uel impellant in hostem. Iussa tesseræ atq; signa præfectis copiarum principio dari debent a quibus ad omnes quoq; milites manẽt. nec uoce edatur signum ne exaudiatur ad hostibus: sed uel gestu corporis: uel nutu capitis: uel manus motu: uel armorum collisione: uel hastæ uersione: uel ensis uibratione. Signum .n. præterq̃ ꝙ hasti clam datur ẽt maxime conducit ad conditionem alienigenis: qui diuersa lingua nobiscum militant. Mandabis quoq; militi tuo: ut tum insecutiones: tum recessus ordine faciat. Nam siue superati repulsiue minus lædent (quippe quos hostis non fusos passim: neque palantes singulos opprimere quibit): siue uictores hostem fusum fugatumq; insequuntur: pessime eũ afficient: turmatim consertimque

Fratres fratribus & amicos amicis iuxta cẽ locã dos quũ p̃lm coserit

Tessera

insequẽdo addẽ ẽt tutius plerumque.n.ubi hostis fugiẽs aduersarios post terga uidet passim: & nullo ordine ferri: derepente redactus in aciem retroq; conuersus cladẽ acceptam reddit. Sit tibi curæ fulgentem atq; armis illustrem exercitum ducere: nitor enim ac fulgor armorum formidolosum reddit acierum aspectum, & ingentem terrorem ingerit hostibus: atq; animos eorum conturbat. Producas insuper agmen: tũ uociferatione: tum clamore quandoq;: & cursu. Eiusmodi enim facies rerum: clamores militum strepitusq; armorum clangori tubarum immixtus: mirifice terrefacit hostiũ animos. Instructis apparatisq; undiq; ad pugnam copiis nõ statim mouere debes: studio.s.præripiendæ pugnæ. Sæpe enim cogitur imperator conspecto hostium apparatu: ad armaturam eorum ad gentes ad mores hominum: suas quoq; parare & instruere copias. Si hostis equitatu præualet: & tibi cõmoditas forte datur. delige aspera loca angusta: summontana: & per quæ eques facile uadere nequeat. Et quotiens ꝓgrederis dimittes intra munitiores: q castris & ĩpedimẽtis ꝓsidio sint ne uisa solitudie hostis mittat: q castra deserta occupẽt: & ĩpedimẽta diripiãt. Illi maxie mihi uidẽt errare hãc cõditionẽ pugnare uolut: ut si uicerit: parꝫ hostib⁹ ipsi noceãt: sin supari ipsi uicti q; sint: magnã accipiant cladẽ. in rebus difficilimis conducet pro uiribus tuis persuadere mortẽ: atq; perniciem incertam his esse qui pugnando præstant: & se tuent: eos uero qui fugiant procul dubio perituros: calamitatẽ quoq; hos consequi qui deserãt locum: non eos qui seruẽt ordinẽ. Excogitata uero in ipso discrimine pugnæ consilia & repugnandi aduersariorum consiliis ex tempore adinuentæ rationes: ampliorẽ nimirum gloriam: maioremq; admirationẽ imperatoribus: disciplinamq; rei militaris exactæ tenentibus peperere: q̃ ea: quæ præsumptione & cõiectura ante copiarum cõgressum exquisita esse uidentur. Imperatorem ipsum consulte magis & caute q̃ audacter certare oportet: uel oĩno potius abstinere pugna. prudentia enim magis q̃ uirib⁹ & robore corporis præstare debet. Nãq; qui adeo cupidus atq; insolens est: ut nihil dignũ patrari a se putet: nisi manũ ipse cũ hostibus conseratꝫ is nõ modo nõ fortis: uerũ audax quoq; & temerarius est. Ad imperatorem id imprimis attinet: dum pugnat obequitare aciem pugnantibus se ostendere: eos qui fortiter rem gerant laudare: trepidantibus uero minari: cohortari cunctantes: laborantibus opem ferre: supplere defectus. Si qua usus est deducere copias: tempora obseruare: occasiones præripere: futura conicere: cani iubere receptui: reuocatis e pugna militibus: diis immortalibus: sacra faciat. Supplicationes decernat: pompas agat: ut pro tempore uti licebit: pollicitus grato animo reddat: quæ rite post bellum confectum & partam uictoriam exolui fas sit. deinde honoribus muneribusq; eos donet: quos probe rem gessisse acceperit. Ignauos autem & inertes pœna ignominiaq; afficiat. honores uero huiusmodi fortibus habent: qui patriis moribus sunt probati. Præterea quæ in ipso debent proficisci imperatore hæc sunt: armaturæ: insignia: spolia: decuriæ: præfecturæ: ducatus aliii quoque eiusmodi magistratus. Verum præstantioribus uiris: & magistratus gerentibus: ampliores haberi debent honores: priuatis autem decernantur minores: hæc & si liberaliter: & benigne pro meritis cuiusque dari consueuerunt irritamenta præterea ad uirtutem sunt cæteris. Qui huiusmodi honoris sunt cupidi. Vbi uero bonis præmia pro meritis repræenduntur: malorum autem supplicia nequaquam dissimulantur: uniuersum exercitum optima spe affici est necesse. Victoria uero potitus aliqua non modo singulis militibus uiritim dare præmia rei bene gestæ debebis: uerum etiam uniuerso exercitui laborum suorum fructuum aliquẽ ex hostibus largiri

Vt exercitus armis fulgentibus sit

Cõsulte magis pugnadũ q̃ audacter

Milites ꝓ re gesta afficiendos

permittes quoq; militi castrorum impedimentorum: & oppidorum: si qua iure belli in tuam uenerint potestatem direptiones. Vrbium deniq; præterq̄ si forte de eis quicq̄ foret deliberandum: hoc enim rebus omnibus uehementer conducit præsertim si bellum nondum confectum consumatumq; est: eiusmodi namq; emolumentis allectus miles prōptionem se animatioremq; cæteris præstabit: (nisi credamus uenaticas quidem canes sanguine intestinisq; captæ fere illecebrari a uenatoribus utile esse: uictori autem militi uictorum bona in prædam dari non expedire). Diripiendi autem potestatem militi tuo nec semper aduersus omnes passim concedas: corpora uero minime in direptionem uenire permittes quæ abs te uenundentur. Siquidem pecunia publice opus est: & ingenti sumptu: qua in re quæcunq; uel agi uel ferri possunt ad te cōuehi palam edices: optime enim tu censere poteris temporum atq; rerum habita ratione: an cunctam prædam retinere: an partem: an deniq; nihil debeas. non enim in re est in bello gerendo ærarium publice pecunia abundare & emolumētis iudices obuenientibus militem fraudare: quando præsertim ob deuictorum opes: & locorū fœlicitatem emolumenta militi largius: & benignius impartiri possint. Captiuos uero bello adhuc stante ne occidito: præsertim eos aduersus quos bellū primo susceptū est: minime aūt omnium hos interimere debes: qui auctoritate apud hostes præstēt: & illustres insignesq; gloria sunt: recordatus incertæ fortunæ atq; uariæ: & mutabilis sortis: quæ plærūq; amat rebus fœliciter gestis inuidere: hos enim cum aliis cōmutare poteris: aut aliquo potiri oppido. Exanclatis deinde periculis extruantur militibus tuis epulæ: instituantur ludi & laborum laxamenta atq; remissiones permitātur. Prospiciendum deinceps erit tibi ut desideratis exequiæ magnifice exsoluantur: nec tempus ullum aut horam: aut locum: aut periculum causaberis siue uicens ipse: siue uictus superatusq; sis. Nam ut pium est mortuis iusta exequi & per religionem rite inferias agere: ita magnopere utile superstitibus & omnino necessaria res est pietatem: hanc erga defunctos tuam ad uiuos ostendere. quisq; enim maxime de se iudicat & uaticinatur atq; rem ægerrime fert tanq̄ sepultura cariturus si pugnando ceciderit: ubi animaduertat ante oculos iacere cadauera: & prope per contumeliam: & contemptum imperatoris busto & humatione priuari. Si inducias pactus es: caue interim in hostes irrūpas: nec propterea tu ipse incautus sis. latent enim īcertæue sunt eorum quibus cum fœdus percusseris sententiæ quam ob rem hinc honestum tibi erit iusiurandum quo adactus es seruare: & tutum hostibus non credere ob perfidiam. ciuitatibus: quæ spōte tibi concesserint: & facta deditione in potestatem uenerint clæmenter usus: allicies reliquas. quisq; enim maxime ubi uictorem inexorabilem fore & iracundum in uictos exploratum compertumq; habet: quæuis agere pariq; uult quam ultro se dedere nihil enim tam animos generositatis implet: q̄ timor impendentis mali. aduersus aūt desperantes periculosa atq; difficilis est omnis experiundi contentio. Vnde imperatoribus stultis: & efferatis diuturnæ urbium obsidiones efficiunt: nōnulle ēt irritæ: & infectæ. Iis qui tibi rem aliquam per proditionem nauassent: promissa & fidem seruare debes non tam propter eos. q̄ pro his qui futuri sunt: & ut intelligant eis deberi gratiam qui partes tuas amplecti maluerint. At irruptiones autem & proditionem: nocturnas hostium opprimendorum occasiones non omnino rudem. & imperitū te eē oportet ut ad constitutam horam locumq; designatū peruenias. Verum si interdiu urbem seu oppidum aliquod per proditionem capturus moueas necesse sit per ipsum tēpus profectionis aliquot pmittes eqtes: q quotquot offenderint in uia cōpræhēdāt

Quid de captiuis faciendū

ne quis

ne q̃s ex agro cursu urbem ueniens: copias tuas iamiam irrupturas enunciet. Tumq; repetinus incautis improuisisq; hostibus ipse structa acie appareas. Fit enim semper ut primi impetus: & rei gerendæ initia formidolosiora uideantur: q̃ si tardiuscule: & per moras pgrediare. At in obsidētis urbibus imperatoris maxime uirtus desiderat. Militaris quoque astus: machinamētorũ apparatus: prospicere aũt tibi debes necubi incautiorẽ te ipsi quos obsides opprimant: qui. n. i periculo se putat constitutũ esse: occasionem obseruat: quã nactus præuenire cōtēdit. Quã ob rem oportet obsessorẽ fossa & uallo: stationibus & præsidiis castra sua communire: ppterea q̃ quicquid ipse paret: quidue facturus sit: hostis e muris uidet cōtrarii quos tu obsides muros: & obtectu tecti: ex iprouiso plærũq; effusi explicatiq; p portas: uel opera: uel machinamēta tua incēdũt: uel milites opprimũt tuos: uel aliquid magni afferũt incōmodi. Maxime autem tibi erit usui: si quæcunq; tentare uoles noctu aggrediare attrocior enim suspitio est: maioremq; ingerit animis trepidationẽ insultus qui in umbra non cernitur. quicquid enim noctu agas: tamẽ si parum sit horrendum his uideri potest quos: obsides. nullus. n. dicit q̃ uidet: sed quisq; maxime q̃ timet: aut suspicatur uidisse affirmat. Si opus aliquod manu perpropere expediri uis: primus omnium tu manũ affer: uulgus autem non tam minis cōpellitur quo duis agere: q̃ uerecundia reuerentia q̃ maiorum inducitur. Quoniam multa atq; uaria sunt tormenta bellica: & ad quatiendas euertendasq; urbes diuersa machinamenta: tu non his omnibus: sed quibus tu commode possis uteris. non est in me nunc singula præcipiendo referre: quibus sit Ausus arietibus uidelicet: testudinibus: mineis turribus: balistis: aliisq; id gēus operibus & machinamentis: sed quod ad imperatoris prudentiam attinet. Illud mihi uidetur esse: unam aliquam potissimam urbis partẽ deligere: cui opera & machinamenta admoueas: & impartitis multifariam & ordinis dispositis copiis: reliquas urbis partes opugnare: & ad muros scalas afferri iubeas: fuerit q̃ operæpreciũ plures partes urbis per se ferro aggredi uelle: ut diuerso apparatu uarioq; opugnandi genere uires ciuium atq; consilia distrahatur. Interea facilius imperator illac uqi summa ope nixus intentusq; erit: ciuitatem occupabit. Sin mature aliq̃ oppidum: urbem: aut castra expugnare contendes: tuosque uidebis defatigari milites: partiaris oportet tuas copias in ordine sibi inuicem successuras: dumq; una pugnatur aciei: quietem alii agant: & corpora curent. Et quia ferreus imperator esse nō pōt: qui sine intermissione omnibus intersit: substitutis & ipse exercitus sui primoribus quietẽ agat interpolatam potiusq; diutissime continuatam. Si pars urbis: aut oppidi quod expugnare contendis: rupe: aut præcupti aliq̃d in circuitu habebit: quod natura loci p se tutũ nihil ut aslo; let muniměti habeat: agiles audacissimosq; ex tuis: ut scalis: uel aliter scandãt. obrepantq; curabis: fueritq; plurimum in re si tubicinem illi secum funiculo attrahere potuerint: qui illico in superiora perductus canere occipiat & qui erunt ingressi milites portam interea propinquiorem: aut murũ alicubi aperiant. Audita enim hostilis de muro tuba: præsertim nocturno tempore ingentem ciuibus terrorem incutti: proindẽ trepidantes tãq̃ urbe iã capta deserēt stationes: & facile erit: nemine repugnãte esse actis potitis: muris ne cōsensis loco potiti. Vrbẽ si ceperis aliquã: q̃ & multitudine & robore ciuiũ uigeat ut tibi sit timẽdũ ne ciuis conglobatus crebris cōuersis bus tu is oppositis repugnet: siue i arcem se recipẽs aut editiora urbis nouum redintegeret bellũ: edicto inermibus uel arma abiicientibus: salutẽ polliceberis. Nã cele brato passim edicto cuncti: aut pares maxima: in potestatẽ ueniẽt tuam: q enim hosti adeo sũt

Qualiter expugnari debeat urbs

irati: ut armis omnia experiri contendant: illum in eam adducũt desperationẽ: ut q̃ oblata salute ex aĩo facturi nõ erãt: tñ malis q̃ timent efferati repugnent: & cædẽ aut cladem referant, aut nouis laboribus te fatigant. Mors quæ militi certãti accidit nulla prorsus indiget consolatione aut misericordia: quippe q̃ uirtutis studio: & uincendi amore obtigerit. At post partam uictoriam urbe iam expugnata uictos passim occidere: uictoribus ipsis miserrimũ est itaq; stulticiæ: atq; imanitatis stulticiã affert. Si urbẽ q̃ obsides posse ui: & armis capere desperabis: & pinde obsidio fuerit diutius protrahenda: quorquot per regionem & agrum strenuitate & corporis robore ualentes potes capere conserues: quibus ut tibi commodum erit: & rebus cõducet tuis utare. Milites uero & pueros cæterosq; qui uel cõfecti senecta sint: uel alioquin imbelles & imbecilli: in urbẽ intrare compelles utpote qui eorum quæ pro orbe tuenda desiderãtur: nihil omnino efficere possint: & ad consumendum titius alimenta reliquis ciuibus damnũ afferant. Postea deniq; quã imperio tuo res fœliciter gesta consumataq; est: ita ut bello confecto rebus omnibus adhibere finẽ tibi librũ sit: noli te exhibere p fœlicitate durum atq; acerbũ: quin potius clæmentem & mitem: proinde benignũ & cunctis amabilem: illa enim inuidiam pariunt: hæc æmulationẽ & studiũ puocãt. Siquidem inuidia est dolor ex aliorũ bonis subortus: æmulatio uero studiũ imitandi uicissim aliorum uirtutem: quæ tam inter se differũt: ut inuidentis quidem sit optare: ne cui bene quippiam ueniat æmulantis autem cupete æque ea potiri posse quæ alii honeste sibi comparauere. Vir ergo bonus non modo patriæ multitudinisque armatæ: erit optimus dux uerum etiam perpetuandæ propagandæue suæ gloriæ citta periculum sapiens imperator atq; custos: & moderator diligentissimus.

inuidia
æmulatio

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS ROMAE TRIVMPHANTIS LIBER OCTAVVS INCIPIT.

VNIVERSA Romanorũ publica regiminis forma. Tribus explicata religiõis: rei.p. administratiõis & militiæ ptibus: ea attigemus quæ ad singulorũ regimen ĩstitutionẽq; uitæ spectauerũt. Essetq; ab ipsis ĩfantibus uẽtre exceptis matetno inchoandũ: nisi matrimonia primũ solidũq; libertatis: cuiuscũq; nascẽtis seminariũ anteponenda censeremus: quamq̃ uirgines cũ quibus matrimonia ut plurimũ ineuntur primum de quibus dicatur locũ & ipsæ uidentur exposcere. Sed nõ est nobis nũc mora in manibus christianorũ tractatio institutionum: in quibus multæ & maximæ uirginitatis laudationes habent. Nã ut sanctos omittam alios Romanæ doctores ecclesiæ Beatus Hieronymus contra Iouinianũ uirgines diuersarũ ætatum & puĩciarum maximis extollit laudibus. Calidoniam Athalantã: q̃ semp in siluis errauerit: Harpalicen ĩ Thracia. Camillã uolscorũ reginã in calcide Iphygeniã. Sibyllas decem & filiam Priami Cassãdram. Et demum ad Romanas conuersus: uirginibus dicit oẽs publico decreto de uia cessisse. Claudiamq; ut uirginitatem assereret: magnam matrem deum manu traxisse: quam multa boum iuga trahere neqbãt. Et si uero uirginibus breui nupturis de uia cederent & paucas uestales uirginitatem uel inuitas seruare uellent Romani: eam: tamen in uiris ppetuam esse legibus prohibuerũt quandoquidẽ Camillus ac Posthumius prio post. M. Valerius.

Oẽs uirginibus de uia cessisse
Lex qua uirginitas ĩ uiris prohibebatur

M. Valerius maximus & G. Iunius Brutus bubulcus cẽsores: eos qui ad senectutem celibes peruenerãt mulctauerunt. Lucium etiam antonium Senatu mouerunt quia quã uirginẽ duxerat sine amicorum consilio repudiasset. A matrimonio itaq; inchoandũ: cuius uerbi uim sic exprimit Vlpianus de uerborũ significatione tractans: & iuris naturalis ptibus hinc descendit maris: & fœminæ coniugatio: quam nos matrimonium appellamus hinc liberorum ꝓcreatio: hinc educatio: uidemus enim cætera quoq; animalia: feras etiã istius iuris peritia censeri. Idemq; iuris consultus scribit. Sponsalia dicta sunt a spondendo. Nã moris fuit ueterũ stipulari: & spondere sibi futuras uxores: unde & spõsi: & sponsæ appellatio nata est. De matrimonio cũ oẽs gentes bene: tum maxime Romani optime senserunt quod infra breui apparebit. Tamẽ Aulus Gellius Metelli censoris uerba oratiõis quam ad senatum habuit hæc ponit. Si sine uxoribus esse possemus libenter omnes ea molestia careremus sed quoniam a natura ita comparatũ ẽ: ut nec cum illis satis commode. nec sine illis ullo modo uiui possit: saluti perpetuæ potius q̃ uoluptati breui consulendum. Et Xantippem uxorẽ Socrates cum haberet: se mores eius duros ferre dicebat: ut assuesceret iurgia: & petulantiam aliorũ extrinsecorũ ferre. Et Varro in menippeis uicium uxoris aut tollendum: aut ferendum: qui tollit uicium uxorem commodiorem facit: q patienter fert: se se meliorem reddit. Qua de re multa hic afferre possemus a Beato Hieronymo sumẽda: quæ & ipse ab Aurelii Theophrasti libro de nuptiis sumpsisse dicit: ubi disputat an sapienti ducenda sit uxor: multaq; in alterutram disserit partẽ: quæ ideo omittẽda duximus: quia fœlicissimũ nobis in Paula uxore matrimoniũ nos in desceptatiõe suspectum redderet. Talassii uocẽ nuptialem Liuius primo dicit. Quia rapta sabina pulchrior eo noĩe ferebatur ad Romulũ. Et Plutarchus in uita. Gn. Põpeii Talassũ nuptiale uerbũ a Talasse Romuli uxore. & itẽ Plutarchus in problematibus in nuptiis Talassii nomen crebro iactat̃: sicut græci Hymeneũ: ita latini thalasum in bonũ omen habet. Meliusq; christiani Sarthæ & Rebechæ fidem prudẽtiam ac sapientiã suis sponsis in uotis optant. Sponsam uero domũ introducẽtes Romani iubebãt dicere. Vbi tu Caius ego Caia: quasi cũ uiro depacisceretur: ut omnia sibi cũ uiro essent cõmunia: & pariter imperarẽt: uel ꝓpter Caiã honestissimã mulierem ac bonam uni ex Tarquiniis collocatã: cuius in sancti templo statua ex ære posita fuit. Qua de re Festus sic habet. Caia cecilia appellata est: ut Romam uenit quæ antea Tanaquil uocitata est uxor Tarquinii prisci: quæ tantæ probitatis fuit: ut id nomen ominis boni causa frequẽter ĩ nuptiis uocitaret̃: quã summã asserũt lanificã fuisse. Et nouã nuptã limen patris transcendere nõ permittebant: q; sabinæ nuptæ in domum alienam transmigrauere, nõ ipse iuuerunt: uel q; uideri uolũt: mœstæ ingredi domum in qua pudicitiam amissuræ sunt. Nuptiarũ initio inquit ĩ agricultura Varro. Antiqui reges ac sublimes uiri in hetruria in coniũctione nuptiali noua nupta: & nouus maritus primum porcam imolant. Et festus multas ponit consuetudines quas ordine subiciemus. Clauim consuetudo erat mulieribus donare ad significandũ partus facilitatẽ exhiberi. Hasta caput nubẽtis comebat̃ quæ ĩ corpore gladiatoris stetisset abiecti occisiq;: ut queadmodũ illa coniũcta fuerat cũ corpore gladiatoris: sic ipsa cum uiro siio: uel qa matronæ in Iunonis curitis tutela sunt: q̃ ita appellabatur a ferenda hasta quæ ligua sabinorũ curis dicit̃. uel q; fortes uiros genituras ominent̃ uel q; nuptiali iure impio uiri subiicitur mulier: quia hasta summa armorũ: & imperiũ est. quam ob cãm uiri fortes ea donantur: & captiui sub eadem ueniunt. Hũc autem uel proximũ

Matrimonium

Sponsalia

Sponsus

Sponsa

An uxor ducenda

Talassius

Hymenæus

Sarrha

Rebecha

Caius

Caia

cõsuetudines in nuptus

Curis

morem ætatis nostræ Romani seruant. qui non quidem hastam sed ensem sponsę capiti priusq̃ domo egrediatur ad ipsum limen populo inspiciēte superponūt Cingulo noua nupta præcingebatur: quod uir in lecto soluebat: factū ex lana ouis. ut sicut illa in glomos sublata coniuncta inter se sit: sic uir suus secum cinctus uictusque esset.

Cixia iuno

hoc herculaneo nodo uinctum uir soluit ominis gratia: ut sic ipse fœlix sit in suscipiēdis liberis: ut fuit herculanius: qui septuagita liberos reliquit. Cixiæ Iunonis nomē sanctum habebatur in nuptiis: q̧ initio coniugii: solutio erat cinguli quo noua nupta erat cincta.

Cumera

Corolla

Cumerā uocabāt antiqui uas quoddam quod opertum in nuptiis ferebant in quo erant nubentis utensilia. Corolla diminutiuum est a corona: corollū noua nupta: de florib⁹ uerbenis: hærbisq; selectis sub amiculo ferebat.

Fescennini uersus

Fescinini uersus qui canebantur in nuptiis ex urbe Fescenia dicuntur allati: siue ita dicti quia fascinum putabantur arcere.

Flammeū

Genialis lectus

Genius

Pellis lanea

facē in nuptiis in honorē Cereris præferebant: aqua spargebatut noua nupta: siue ut casta puraq; ad uirū ueīret: siue ut ignē atq; aquam cum uiro comunicaret. Flammeo amicitur nubens ominis bōi causa: quod eo assidue utebatur Flaminia id est flaminis uxor: cui non licebat facere diuortiū. Genialis lectus qui in nuptiis sit in honore genii. Genium appellabant deum qui uim obtinebat rerum omnium gignendarum. Alii Genium esse putant uniuscuiusque loci deū: ipelle lanea noua nupta considere solet: uel propter morem uetustum: qa antiqtus pellibus homines ita induti: uel ut testetur lanificium. patrimi: & matrimi tres pueri i nuptiis adhibentur.

Talassio

unus q facem præferat ex spina alba: quia noctu nubebant: duo q nubentem tenebāt. Rapi solet fax qua perlucente noua nupta deducta ē ab utriusq; amicis: ne aut uxor eam sub lecto uiri ea nocte ponat: aut uir in sepulchro cōburēdā curet quo utroq; mors propiqua alterius utriusq; captari putant. Talassionem in nuptiis Varro ait signum esse lanificii aptum. Plutarchus in problematibus.

Quinq; faces in nuptiis

Noua nupta cum in matrimonium datᷣ: ignē & aquam tangere iubetur: ut ex calido: & humido gignatᷣ fœtus. Quinq; faces in nuptiis accēdūtur: nec plures aut pauciores: quos cæreos appellant: accenduntur q; ab ædilibus q̧ mulier non plures possit parere uno partu: uir ab uxore: uxor a marito q̧equam dono accipere prohibetur: quorū. f. oīa debēt esse communia: & donatio potest eē suspecta ī hereditate successuris. Plutarchus ī problematibus. Maritus p̄ so sponsæ nō in luce sed in tenebris iungitur: ut calumnia quædā sit ueneris illicitæ: qū cum licitis: & honestis cōnubris pudor adhibetur: & uerecundia. Veteri more uxores nec molere: nec quoquere pmittebantur: quia id in fœdere sabinorum uetere actum est.

Mēse maio uxorē non duc̄

Mense maio uxorem non ducunt: qa aut aprili id faciūt ueneri dicato. Aut iuniū expectāt iunonis mēsem. Et q̧ mē e maio hoīes prius: postea imagines de ponte sublitio præcipitabantur. Vnde flaminicā Iunonis sacerdoté eo tpe tristem esse oportet: quæ nec eo mense lauat: nec ullo cultu utitᷣ. uel qd plæriq; latinorū eo mense purgationibus utentes mortuis parentabant. Eorū qui uxores ducūt comā hastæ cuspidæ discernūt & discriminant: diuortiū ea re significātes: q̧ solo ferro nuptiæ dirimendæ sint: idest ui adhibita. Pli. dicit nubētes uirgines comitari colum comptam: & fusum cū stamīe: & nouas nuptas Lupino adipe postes ungere cōsueuisse: ne qd mali medicamēti inferretᷣ. & post diebus suis sponsæ annullus ferreus mitti isq; sine gemma cōsueuit. Macrobiusq; ī saturnalibus sic habet: feriis

Cur uirgines festis diebus nō locēt̄ quū econtrario uiduæ

uim cuiquā fieri piaculare est: iō uirgines nō ducūtᷣ: sed cū fossas ueteres liceat purgare. Viduæ ducuntᷣ feriatis diebus. Et noua nupta postridie nuptiarū libertatē ī domo uiri accipit & rē diuinam facit. Virgines aūt quare festis diebus nō locentur: & contra uiduæ

tra uiduæ deducantur: hác Plutar. affert cám: qa uirginibus decoꝝ: uiduis uero multis præsentibus nubere fœdū. ideo dies festus eligit in quo oēs distrahunt & ad diuersa frequentiorq; est deducentiū turba. Et super dicit Plutar. propinqs: & agnatis non nubere mulieres: ut affinitatibus augeantur: uel mulieris rōne: quæ si suis nupserit: & iniuriam patia nemine habitura est a quo iuuet. Qui aūt sint agnati Paulus iure consultus docet. Agnati sūt q p uirilis sexus psonas cognatione cōiūcti sūt: quasi patre cōgeniti: uelut frater eodē patre natus: filius fratris: nepos: uel ex eo itē patruus & patrui filius nepos ue ex eo. Et Caius iureconsultus: Gradus cognatiōis alii supiores ordies sunt alii iferiores: alii ex trāsuerso siue a latere. supiores sunt parētes iferiores liberi: extrāuerso fratres: & sorores liberiq; eoꝝ. Aliæ itē fuerūt cōnubioꝝ phibitiones. Cicero pro Aulo Cluentio: Habito nubere genero socrus nullis auspiciis pōt. Sed prohibita etiam aliqñ plebis cū patribus cōnubia Liuius tertio libro permissa fuisse ostēdit. Qui &. xxxviii. scribit: Campani impetrarūt ut ciues Romanas uxores ducere liceret: & si q prius duxissent: ut haberent eas: & ante eā diem nati ut iusti sibi liberi heredesq; essent. Quāta ēt publice: & priuatim in matrimoniis adhibita sit diligentia a maioribus: ostēdit undequadragesimo Liuius: Senatū eo die forte cœnantē in capitolio consurrexisse: & petisse ut iter epulas Graccho filiā Aphricanus despōderet: qbus ita i publicū spōsaliis rite factis cū se domum recepisset: Scipione Æmiliæ uxori dixisse: filiā se minorem despondisse cū illa muliebriter idigna bunda: nihil de cōmuni filia cōsultarū adiecisset q; non si Tiberio Graccho daret expertem consilii debuisse matrem eē. Lætū Scipionē tam concordi iudicio: & ipsi desponsam respōdisse. Dotes uiris datas esse a mulieribus uetustissimum est. Aulus Gellius uxores diuites quando q; dabant dores: & retinebant sibi pecunias quas marito cum mutassent repetere uolebant: id seruo cōmittebāt: quę ea causa propriū retinuerant: qa aliis mariti seruis id iperare nō poterāt. Et secundo bello punico cum. Gn. Scipio ex Hispāia senatui scripsisset petēs sibi successorem dari qa filiam uirginem adultæ iam ætatis haberet: neque ei sine se dos expediri posset: senatus ne res publ. duce careret: patris uicē gessit: doremq; dedit: & cōsilio matris suorumq; maritauit. dos quattuormilia æris fuere: ducatos ætate mea quadringentos facientia. quam dotem. & ea maiorem multis italiæ locis: cerdones ex fatuo nostri tpis more filiabus dare uidemus. Cesonis filia decē milia æris i dotem dedit. Mugilia qa quinquagīta milibus nupsit dodata est appellata. Fuerunt & alii post nuptias mores quorum nonullos referemus. Repotia dicit Festus fuisse dicta: quando postridie nuptias apud nouum maritum cœnabatur: qa quasi reficeretur potatio. Et Plutarchus i problematibus: siue ex agro siue peregre domum redeant: q uxores domi habent: aduentus sui nuncios præmittunt: q; matres familias pluribus domi negotiis i administrāda re familiari habētibus uiris occupant: ut uiri paratiores lætioresq; excipiāt. matrē uero familias Vlpianus accipi debere uult eam: quæ non inhoneste uixit. Matrē uero familias a cæteris fœminis mores discernunt atq; separant: proinde non intererit: nupta sit: an uidua: ingenua sit: an libertina: nam neq; nuptiæ: neq; natales faciunt matrem familias: sed boni mores: Vltimusq; honor mulieris pudicitiam commēdabat: quando ea quæ uno contēta matrimonio moriebatur cum corona pudicitiæ efferebat. Matrimonia tribus modis præter mortem ueteres finiebant: nam repudia fiebāt: diuortia & diceptiones: repudiū Festus inqt: quod ob rē pudēdā fieret. Et post annū nibus ut uult Aulus Gellius tertiū uigesimū qngentesimū. M. Atilio. P. Valerio cōsulib. fuit primū repu

Agnati

Gradus cognationis

Matrimonia plebi cū patribus pmissa

De doti bus

De aliis moribus post nuptias

Materfamilias

Contēte uno matrimonio cū corōa efferebantur

Repudiū De repudiis

diũ. Egnatius Metellus uxorẽ q uinũ biberat fuste necauit. C. Sulpitius uxorẽ repu
diauit: q apto capite foris uersata erat. Qu. Antistius uetus: uxorẽ cũ libertina loq
uisam repudiauit: ut caueret stuprũ priusq̃ uindicaret. P. Sempronius sophus uxorẽ
repudiauit ausam ludos se inscio spectare. Põpeius repudiata Antistia proba quæ nu
per ob ipsum Pompeiũ patre orbata fuerat: Aemiliam duxit Syllæ neptem & graui
dam. Et C. Cæsar Pompeiam uxorem ob Clodii suspicionem qui habitu muliebri in
deæ bonæ sacro ab ipsa Cæsaris uxore celebrato inuẽtus fuerat repudiauit Post Cæsa
rem uero tradit Plutarchus tempora principum oĩum usq ad Traianum pterq̃ Do-
mitiam repudium nemini fuisse permissum. Quinimmo princeps oĩum præter pau-
cos pessimus Tiberi⁹ unũ equestura remouit q uxorem ductũ postridie repudiasset.
Et Domitianus equitem Romanũ ob reductã ĩ matrimoniũ uxorẽ: cui dimissæ adul

Diuortiũ terii crimẽ intenderat: erasit iudicũ albo. diuortiũ inquit Caius iureconsultus uel a
diuersitate mentium esse dictum: uel quia in diuersas partes erãt qui distrahũt matri
moniũ. in repudiis idest in renũciatiõe: approbata fuisse hæc uerba tuas res tibi habe
to: item hæc tuas res tibi agito. In sponsalibus quoq discutiendis placuisse renũcia-
tionẽ interuenire oportere: In qũa re uerba comprobata sunt: cõditione tua nõ utar
Et Paulus de matrimoniis. Diuortio: morte: captiuitate: uel alias cõtingente utrius-
q eorum seruitute dirimitur matrimonium. prædictaq duo uerba confundere uide-

Dirẽptio tur Modestinus cum dicit diuortium inter uirum & uxorem fieri dicitur. Repudium
uero sponsæ remitti uidetur quod & in uxoris psonã non absurde cadit. Dirẽptio nõ
uniuscuiusq arbitrio & uoluntate sicut antedictæ duæ finiendi matrimonii formæ:
sed principis arbitrio fiebat. Cæsarem enim scribit Suetonius dirimisse nuptia prẹto
rii: qui digressam a marito post biduum statim duxerat: quamuis sine probri suspirio-
ne. Et Augustũ scribit item Suetõius qd supra a Plutarcho attulimus: diuortiis mo
dũ imposuisse. De matrimoniis iam satis multa diximus. Ad fœtum fructumque ip-

Puerperiũ sorũ liberos ueniendum est. Sitq initiam a puerperio quod uerbum utriusque sexus
editis primo infantibus aptari posse uult in saturnalibus Macrobius quia antiq pue-
ras sicut & pueros dicebant. Ideq auctor ẽ infantes primũ tacta terra uocẽ emittere q̃

Fatua Dea **Vopiscus** **Cæsares** fandi postea der initium uñ rẽ diuinam Maio mẽse uult fatuæ deæ factã fuisse. prima
nascẽtiũ picula sunt: cũ e gemellis altero mortuo superest unus: quẽ inde Vopiscũ di
cũt: & cũ genitrice ptus difficultate & doloribus mortua: uẽtre cedũt quos appellãt
Cæsares: coq mõ Scipionẽ aphricanũ maiorẽ: Caiumq Cæsarẽ: & Manliũ q prius

Agrippæ **Peruersa** **Prosa** Carthaginẽ cũ exercitu intrauit natos asserit Pli. Agrippæ aũt dicti sũt qui nascendo
pedibus prio ordine pueri so egressi uẽtre. Vñ Romæ peruersa & Prosa deæ fuerũt: q-
bus ob hoc supplicabat. Cõtingit uero plærũq ut non nulli ex infantibus adulterio

Necare incestuue conceptis necẽtur: aut exponantur. uñ Vlpianus iureconsultus: necare ui-
detur nõ tm̃ is qui ptũ præfocat: sed is q abiicit & qui alimonia denegat: & q publicis
locis misericordiæ cã exponit: quã ipse non habet: primus morũ q alendis infantibus

Lustria publicæ adhiberet. Lustria fuere in qbus noĩa accipiebant: eratq puellaꝝ octauus di
es: pueroꝝ nonus: q fœmiæ uiris citius crescant & pficiantur. Sed parua in Romãis
propter multitudinem fuit noĩs notitia. Vñ scribir Asconius secunda in Verrẽ actio
ne. Moris fuisse cũ aliquis Romanus ciuis ostẽdẽdus eẽt: significaretur: aut præno-
mine suo: aut noĩe: aut cognomine: aut a cognatione: aut a tribu in qua censeret aut

Agnomen **Prænomẽ** a curia: aut a cẽsura: aut si erat senator uel eques. De qbus ultimis cũ satis supra sit di
ctum de prænomĩe: noĩe, cognomine: & agnomĩe dicamus. Primumq agnomen ab
agnatione

agnatione in qua quisq; natus ē dictū constat. Prænomina uero pauca & uariæ significatiōis fuere. Lucius ut īqt Festus ꝓnomē ē eius q oriēte luce natus ē. Gneus a corporis effigie a generādo dictū a græco. Prænoibus fœminas ēt eē appellatas testimonio sunt Cecilia & Terēria: q̄ ambæ quinræ sint solitæ appellari. Pari mō Lutia & Titia: Cognoīa uariā habuere originē. Li. i. ii. Valerio mutatio ædificii a uelia in īfimū: in forū & submissio fasciū & leges latæ: cognomē publicolæ dederunt. Et libro septimo: Titus Manlius Gallo ad Anienem occiso torquē a mortuo accepit: Vñ torquato illi cognomē fuit. M. Valerius miles a gallo prouocatus cū pugnaret a coruo adiutus sup̄auit. Inde coruinus cognomīe appellatus. Et libro nono: Papirio cursori pernicitas pedū dedit cognomē. cū. Q. Fabius forēsem turbā excretam ī quattuor urbanas tribus cōiecisset: maximi cognomē accepit. Itē. xxx. Aphricani cognomen militaris prīo fauor an popularis aura celebrauerit īcertum. Primus certe hic īperator noīe uictæ a se gentis est nobiliratus. Et. xxxyi. Lucius Scipio ad urbē uenit qui ne cognomīe fratri cederet asiaticū se appellari uoluit. Cornelius Lētulus furra cognomē tū id nactus quia cū rōnem exposceret male administratæ q̄sturæ: rationē sibi nō esse reddendā: sed tm̄ furram sicut pueri ī speræ ludo faciunt: præbendā respōdit. Et Scipiones nōnulli uolūt cognoīe dictos q. Cornelius patrē ꝑ baculo iuuit: Messala cognominatus postq̄ Messanā uicit urbem. Et ab Aemilio dictus ē Aemilianus: a Seruilio Seruilianus. Cornelioꝝ familiæ princeps cū despōsa filia uades posceret asinā pecunia honustā duxit: uñ & asina cognomē habuit. Tremelius scropha q̄a porca absconsa sub centonibus ī qbus iaceret uxor iurauit nullā aliā esse in domo porcam. Et Augustus ī troiano ludicro Noniū aspernanrē lapsu debilitatū aureo torq; donauit: passusq; ē ipsum & posteros torq̄ti ferre cognomē. Claudius īpator Gabinio. ii. chaucis gente germanica sup̄aris: cognomē chaucius usurpare cōcessit. Idē tñ impator peregrinæ cōditiōis hoīes uetuit usurpare Romana noīa dūtaxat gentilia. Domitio urbe reuertenti Iuuenes gemini angustiore forma ex occursu imperasse tradūt: nūciaret Senatui ac populo Rōano uictoriā de qua incertū adhuc erat: atq; in fidē maiestatis adeo ꝑmulsisse malas: ut ex nigro rutilū æriq; assimilē capillū redderēt. Et Antōius īperator caracalla cognomē nactus ēa uestimēto: qđ populo dederat demisso usq; ad talos: qđ ante nō fuerat. & Var. de agricultura scri. multa habuisse Rōanos cognoīa a pecore maiore & mīore porcios: ouinios: caprios. Sic a maiore equitios: taurios cognoīa: & īfia. Auus meus prīo appellatus ē scropha: q q̄stor cū esset liciniæ ī Macedonia ꝓuincia relictus exercitus: dū p̄tor rediret: hostes arbitrati occasionē se hēre uictoriæ īpressionē fecere: cœperūt arma atq; exierūt cōtra dixit celeriter illos se ut scropha porcos disiecturū. id qđ fuit. Nā nostra ætas leporarios ac piscinas protulit ad mare. Et ī eas greges pisciū & pelagus reuocauit. Propterea appellati Sergius orata: & Licinius Muręa. & Pli. habet Antiquis cognomīa ab arborib⁹ multis fuisse: fronditio illi qui cōtra Hannibalē trianato uulturno rē præclare gessit: q̄a frondatione arborū delectatus. Stoloni dedit pāpinatio inutilis. Pilumno q prīus pilum inuenerit. Pisones a pinsendo. Fabii: Lētuli: Cicerones prout quisq; optīe sererent. Iunioꝝ familię bubulcū noīauerūt q bñ bobus uteretur. Lactucini q multa usi lactuca. Seruis aūt multis nomen simul & cognomē dabat: dimidiatum patroni cum adiectione prænomen in hanc formam. Quintipor q̄nti seruus. Marcipor marci seruus. eos uero ex liberis: q patre incerto: aut ex patre certo: sed nō legitima uxore geniti erāt: Spurios dixerūt maiores: qđ sabinos asserit Plutar. mulieꝝ pudenda sporon appellasse ideo q

Cognomē

Cognoīa a pecore

Cognoīa de arboribus

Seruoꝝ cognoīa a dominis

Spurii

legitime natus non sit: sed ex concubina & scorto: cõtumeliæ causa spurius appellat. Sed ad pueros redeundum est. Eos momilibus quas uocabant bullas exornabant: ꝓpter Tarquinium priscum: qui primus filium ob superatū hostem heri uscum prætexta: bulla aurea: & annullo insigniuit: uel ut ẽ in Plutarchi problematibus: deferebat pueri ingenui super nudum pectus huiusmodi bullas: ut incestuosi: & in pueris debachantes id in seruis quod minoris erat notæ: non in liberis ab illa re cognitis committerent flagitium. Et Macrobius addit fuisse ea bullam ad cordis formam: ut ipsi etiam pueri intelligerent corde & uirtute uiuendum. Festusque item addit: eã bulla a græco sermone βουλη quod e consilium dictam quia eam partem corporis bulla cõtegeret id ẽ pectus in qua naturaliter ẽ consilium. Vnde cũ Aemilius Lepidus puer hostem congressus occidisset: & ciuem seruasset: statua ei ĩ capitolio bullata & incincta ptexta fuit posita. Et postq̃ ad præclara puerorum facinora ẽ uentum: Marci Catonis magnam indolem ornemus: qui cum in domo. M. Drusi auunculi educaretur & ad eum latinorum oratores pro ciuitate impetranda missi essent nec precibus nec minis a. Qu. Popedio illatis adduci potuit: ut pro illis oraret. idemq; ad Syllam a pedagogo ductus cũ proscriptoꝝ tabulam uidisset: interrogauit cur nemo esset: qui tyrãnum occideret: & se id facturũ: si gladium haberet ob tulit. Fuit ueto maioribꝰ magna ĩ erudiendis pueris diligẽtia de qbus habet in octauo Liuius. Auctores habeo cõsueuisse tunc Romanos pueros sicut nũc græcis ita tũc hetrusc̃is litteris erudiri. Græcis aute postea omnes passim fuisse imbutos: & ea ratione adolescentes Athenas mitti cõsueuisse magis constat q̃ ut testimoniis idigere credamus: tamen librorũ Ciceronis de officiis initium legentes facile id poterunt nosse. Non tamen deerant ludi Romæ in quibus pueri & puellæ etiã erudiebant. Liuius in tertio. Virgini uenienti in forum (ibi nãq; in tabernis litterarũ ludi erant): minister decemuiri manum iniecit nec maior fuit litteris moribus erudiendis pueris diligẽtia: quibus Festus scribit: nephas fuisse obsceno uti uerbo. Vnde prætextatus sermo sit dictus: q nihil obsceni tatis haberet. Et Plutarchus dicit: pueros cum iurarent Herculem: id sub tecto facere prohibitos: qd deindusum sit institutũ: ut dũ pueri iurare Herculẽ uolẽtes domo exire iubent p cam morã deierare desuescãt. siue quia Hercules nũq̃ nisi semel iurasse phibet: & pythius Apollo hoibus proposuit: melius esse si absq; iuramẽto affirmare disceret. Vñ subiicit Plutarchus philosophoꝝ græciæ grauissimus: Non aliud q̃ q̃ græcis seruiturem: & molliciẽ attulisse Romanos existimasse: q̃ gymnasia: & palestrã: quibus relanguescerẽt puerorũ: & adolescentiũ animi: inde pueroꝝ amores gigni: inde somno & deãbulationibus iuuenũ corpa corrumpi: inde saltatiõibus & morũ cõposito initiũ esse: cũ cõtra dicat Aulus Gel. scholæ pueros uacasse Rõanos: qd uerbũ græce a uagatione dictũ significet cæteris rebus omissis uacare liberalibus studiis pueros debere: quos idẽ affirmat: si plurimo cibo nimioq; somno utunt̃ fieri hebetioris ingenii. Et Plutar. dicit. Nemo foris præter pueros liberos cœnabat: ut uere cũde & pudẽter uoluptates accipere pueri assuescerẽt: maiores natu & magistros spectatores habẽtes. Et parẽtes in liberoꝝ adolescẽtiũ aspectũ se exhibebãt: qa sicut plato scri. ubi senes ipudẽtes sint: adolescẽtes fieri ut pissimos necesse esse. Et. Cor. Ta. Mos hebat pricipũ liberos: cũ cęteris id ætatis pueris sedẽtes uesci ĩ aspectu ꝓpiquorũ ꝓpria & parciore mẽsa. Et Sueto. i Clau. ĩpatore. Adhibebat oĩ cœnę & libertos suos cũ pueris & puellis nobilibꝰ: q more ueteri ad fulcra lectoꝝ sedẽtes uescerẽt pueri q̃ quos parẽtes domi & ĩ scholis seuere cõtinebãt duobꝰ maxie tpibꝰ ĩ publicũ ducebantur uno

De pueroꝝ indole

De diligẽtia rõanoꝝ ĩ erudiẽndis pueris

Ludi litterarum

Prætextatus sermo

Pueros per Herculem sub tecto iurare phibitos

Pueros nimio cibo & somno fieri hebetioris ingenii

Nullũ præter pueros foris cœnasse

Pueros duobus tpibus in publicum ductu.

bāt:uno cū ad ęrariū āno ætatis.x.ibāt ꝓfessuri:& i libris elephātinis tribui suæ ascribēdi.idq; Iulius capitolinus Gordianū imꝑatorem fecisse scri. altero cū ad annū septimum decimum dimissa prætexta togā assumebāt uirilē. Vnde estq; Plutarchus in Bruti uita scribit. Cassiū ad cædem Cæsaris euntem multi sunt prosecuti:q; filium tūc uirilem togā assumentem primum duceret in forum:& de puerorum institutione pulchrum in Pauli æmilii uita Plutarchus prębet exemplū. Docuit aūt filios Romanam disciplinā quā ipse doctus erat:& græcas insuper artes. Non solū.n.grāmatici:sophistæ:rhetores:uerū etiam fictores pictoresq; & equorū canum uenationūq; magistri circa adolescentes uersabantur. Ipse uero pater nisi qd publici muneris impediret:eorum exercitationibus studiisq; intererat. Quando aūt sæpissime supra parētum facta est mentio Vlpianū audiamus iurecōsultū q sint diffinientē.parētes uti iusq; sexus accipere debēus:sed in infinitū quærit & qdā parētes ad tritauū appellari aiūt supiores maiores dici:hoc ueteres existiasse Pōponi.refert.sed.C.cassius oēs in ifinitū parētes dicit:q; & hōc stius est & merito obtinuit. Paulus uero gradus ꝑdictoꝝ aliorūq; ꝓpinquoꝝ sic pōit. Patruus pris frater. Auūculus frater mris. Amita pris soror. Matertera mris soror. Patru⁹ magnus:frater aui. Auūculus magnus.auiæ frater. Amita magna:aui soror. Matertera magna:auiæ soror. Patru⁹ maior,paui frater. Et multos alios gradus pōit Pau.quos tāq̄ obsoletos duxius omittēdos. De īfantib⁹ puerisq; adusq; ꝑtextā satis dixisse uidēur. Ad natu maiores ueniāus. Moresq; & cōsuetudinē oīs uitę illorū ꝓ pte aliq̄ oñdamus. Qua ī re a gñalibus inchoātes ad pticularia descendemus. Veteres inqt in ꝓblema. Plutar.ī dieb⁹ festis nihil oīo negocii gerebāt:aut curabāt:sed rebus diuinis prorsus dediti erāt. E.M.Cicero:qd de moribus singulariū urbiū & gētium sentiat in oratione legis agrariæ contra Rullum secunda sic ostendit. Non ingenerātur hominibus mores tam a stirpe generis ac seminibus q̄ ex his rebus quæ ab ipsa natura:aut a cōsuetudine suppeditantur quibus alimur & uiuimus. Carthaginenses fraudulenti:& mendaces non genere:sed natura loci:q; ꝑ ꝑportus suos multis & uariis mercatorum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus uocabantur. Ligures montani duri:atq; agrestes:docuit eos ager ipse nihil ferēdo nisi e multa cultura ac multo labore quæsitum. Campani semper superbi bonitate agrorum & fructuū magnitudine urbis salubritate pulchritudine:& quod Cicero ad suum non faciens ꝓpositum de Romanis omisit. M.Cato censorinus suppleuit in oratione:cuius hāc ꝑticulam Aulus Gellius habet. cogitate cū animis uestris si quod uos per laborem recte feceritis:labor ille a uobis cito recedet:benefactum a uobis dum uiuetis nō discedet:sed si qua per uoluptatem neqter feceritis:uoluptas cito abibit:nequiter factum illud apud uos semper manebit. Similes aūt grauibus huiusmodi. M.Catonis sentētiis Cicero ipse diuersis in locis habet. Ticio enim scribens inqt homines nos esse meminerimus ea lege natos:ut omnibus telis fortunæ proposita sit uita nostra:neq; esse recusandum quo minus ea qua nati sumus conditione uiuamus:neq; tam grauiter eos casus feramus quos nullo modo uitare possimus. Et Aulo torquato Cicero:sim⁹ igitur ea mente quam ratio & ueritas perscribit:ut nihil in uita nobis præstandū præter culpam putemus:eaq; cum careamus oīa humana placare & moderate feramus:atq; hæc eo pertinet oratio:ut perditis rebus omnibus tamen ipsa uirtus sese sustentare posse uideat. Quā recte factorū uiā imitata iuuētus Romana:id in primis bōi moris seruauit:ut senectuti honorē hēret hic singulos senes singuli iuuenes deducebat.

Parētes Maiores

Patruus
Auūculus
Amita
Matertera
Patruus magnus
Auūculus magnus
Amita magna
Matertera magna
Aphri fraudo enti
Ligures duri
Cāpani superbi
Aurea Catonis senioris sententia
Sīma Cice. graues
Honores habiti senibus

In conuiuiis iuuenes & loco credebant: & omni sermone præterq̃ uno casu: de quo
Aulus Gellius ex Tauri philosophi sententia dicit: patrem scilicet suo in magistratu
publico cũ priuatæ quid agitur præponi & cõtra in publicis. Vnde est etiam apud ro
manos Fabii maximi factum: qui filio consuli a pud ocriculum obuius cum equo nõ
descenderet: a lictore iubente consule iussus descendit. Inquitq; Fabius: experiri uo
lui fili: satin te consulem esse intelligeres. Grandesq; natu maior&: & sua probe gesta
tibiis & carmine celebrabant quo iuuentutem instruerent. Qua ex consuetudine fie

Qui ex prauis cla ri & boni euaserint

bat: ut aut probi & pueri & adolescentes essent Romani: aut si quid in teneriore pec
cassent ætate: per maiorum conuersationem emendarent. Notum est enim id in uiris
plærisq; clarissimis contigisse. Manlius namq; torquatus ab hebeti adolesente ad im
periosum euasit. Scipio superior a luxuriosa iuuentute ad summam: perfectamque
uirtutem. G. Valerius post luxuriosã adolescentiã flamẽ factus a. P. Licinio põtifice
maximo ad frugalitatis sanctitatisq; specimen mutatus est. Fabius maximus allobro-
gus a perdita adolescentia in uirum grauissimum: pariter. Q. Catullus. Sylla fœlix
iuuentutem usq; ad ædilitatem egit flagitiosissimã: uino luxui: ludicræ arti indulgẽs
post uir fortissimus fuit, multa præclare gessitante ciuile bellum breuiter superius na
rata. Et sollido erant urgẽtissimoq; iuuentuti ad imitationem exemplo uirtutes pu-
blico facto ostẽsæ perpulchræ. n. ad rem. Cicero ad Lentulum inquit scripsisse Plato-
nẽ: quales in re. p. principes essent: tales reliquos solere ciues esse. Itaq; pauca de pu-

Quales principes: tales & subditos esse

De publica romanorũ liberalitate

blica Romano& liberalitate cuius exẽplo non liberalis crescere iuuẽtus nequiret di-
cẽda sunt. Liuius in quinto: cũ anxios patres teneret cura auri inueniẽdi quo donũ
fieret Apollini pro exsoluendo Camilli uoto capiẽdis uehiis emisso: matronæ quic-
quid auri in ornamẽtis habuerũt contulere: unde cratera aureũ Apollini mittendũ
est factũ. Et libro. xiiii. Liuius. conuenerũt domini co& quos. T. Sempronius ad be
neuentũ manumiserat. accersitosq; se a triũuiris mensariis esse dixerũt: ut præcia seruo
rum acciperent: cæte& non ante q̃ bello confecto non accepturos esse: cum hæc incli
natio auo& plæbis ad sustinendũ inopiam ærarii foret: pecuniæ pupillares primo: de
inde uidua& cœptæ cõferri: nusq̃ castiusu sanctiusq; deponere cẽsentibus: qui defe-
rebãt: q̃ in publica fide. Inde si quid emprũ paratũq; pupillis ac uiduis foret a quæsto
re perscribebat̃. Manauit ea priuato& benignitas ex urbe ẽt ut nõ eques: nõ cẽturio
stipendiũ acciperet: mercenariũq; incrĕpantes uocarẽt qui accepisset. Et. xxyi. Liui-
us. Leuinius cõsul in cõtione inquit. Magistratus senatui: & senatus populo sicut ho
nore p̃stant: ita ad oĩa quæ dura: & aspera essent subeunda ducem debere esse. Si q̃d
iniungere inferiori uelis id si prius in re ac tuos ipse statueris: facilius omnes obediẽ-
tes habeas. Aurum argentum signatum omnes senatores crastino die in publicũ con
feramus: ita: ut annulos sibi quisque & cõiugi & liberis: filio bullam: & quibus uxor
filiæue sunt singulas uncias auri relinquant: cæterum omne aurum: & æs signatum
ad triumuiros mensarios extemplo deferamus: publica perdẽdo tua nequicquam ser-
ues. Quisq; aurum argentũq; & æs in publicũ conferũt: tanto certamine iniecto: ut
prima singuli inter primos noĩa sua uellẽt in publicis tabellis esse: ut nec triũuiri capi
endo: nec scribæ referẽdo sufficerẽt. Hũc senatus cõsensum: equester ordo est secutus
equestrẽ ordinẽ plæbs: ita nec remiges in supplementum. nec stipendio res pu. eguit
fuit etiam rei pu. in alienos sicut in se ipsam insignis liberalitas. Liuius. xxxi. Ptolemei
regis ægyptii qui Atheniensibus sociis Romanorum præsidia obtulerat: oratoribus

deinde legatis: in singulos quina milia quinquaginta æris senatusco͂sulto missa. Largitionem de qua supra libro tertio est dictum non liberalitati m quis: sed corrupte latiure appellauerit: tamen unicam quia. M. Catonis sententia fuit approbata pro liberalitate ponemus. de qua in uita Cæsaris sic habet Suetonis. Cæsar e duobus consulatus competitoribus. L. Luceio. Marcoq; Bibulo. Luceium sibi adiunxit pactus: ut is q͂m inferior gratia esset: pecuniaq; polleret: numos de suo communi nomine: p centurias pronunciaret qua cognita re optimates: quos metus ceperat nihil non au surum eum: auctores bibulo fuerunt: tantu͂dem pollicendi: ac plæriq; pecunias contulerunt ne Catone quidem abnuente eam largitionem quæ pro re. p. fieret. Sed particularem ciuium Romanorum inter se: & cum alienigenis liberalitaté non quidem omnem quod esset infinitu͂: sed aliqua ex parte dicamus. Liuius libro quinto. Camillus co͂mune cum ceteris hospitium publice fecit: quod sacra͂ populi Romani a sacerdotes seruassent: fuit enim Romæ in campo martio domus ampla r. i. pu. propria quam uillam publicam appellaru͂t in qua Syllam uictorem tria millia ciuium inermium interfecisse diximus. In hanc q; domum qui cum re. p. hospitium habeba͂t Roma͂ uenientes eos recipiebant. de publicoq; alebant. Et. xxii. Liuius conuenerat iter duces Romanum pœnumq; in permutandis captiuis: ut quæ pars plus reciperet q͂ daret: argenti pondo bina & semislibram i militia præstaret. ccxlyii. cum Romanus plures q; pœnus recepisset: argentumq; pro eis debitum sæpe iactatum in senatu: re qua͂ tunc consuluissent patres tardius e rogaretur: iuiolatum ab hoste agrum Fabius missso Romam filio uendidit: fidemq; publicam impe͂dio priuato exsoluit. sicq; Fabius pro captiuis. ccxlyii. singulo ducatos nostræ ætatis ad. xxy. dissoluens: ad ducentos prope & sex milia ex agri uenditione ex proprio numerauit (satis enim supra ostendisse uidemur pondo centum: quæ & libra æris ducatis decem ualuisse). Et quod Liuius. xxyi. habet. nunquid non insignis fuit liberalitas Scipio͂is qua usus est noua Carthagine hispana potit̃. Restituit enim captiuos. liberauit obsides. Mulieres enixe seruari intactas iussit: uirginem eximiæ formæ marito cum dote restituit: sponsusq; breui post liberalitate & benignitate Scipionis allectus ad eum uenit cum. M. cccc. equitibus. Ne autem liberalitas in solis ducibus Romanis arma tractantibus uim suam effudisse credatur: præstantissimum unius docti & oratoriæ dediticiuis Romani factum afferemus: æternis laudibus prosequendum. Plinius orator historici nepos qn tilianum rhetorem non magis doctrinæ excellentia q͂ uitæ grauitate. Et (ut illi ætati mos dicere sunt) sanctitate conspicuum senem & pecunia carentem: dote & omni impensa maritandæ filiæ necessaria dono & liberalitate iuuit. Quintiliano enim scribés ipse Plinius sic dicit. Debet secundum conditiones mariti: ueste: comitatu: quibus no͂ quidem augetur dignitas: ornatus tamen instrui. Et tanquam parens alter puellæ nu͂c confero quinquaginta milia nummum. Satis uero supra ostensum est: nummum decimam fuisse partem denarii aurei nunc ducati. Vnde constat quinque milia ducatos dono ciuem doctum: & diuitem: docto & pauperi in filiæ dotem misisse. Longum ac prope infinitum fuerit singulas priscorum uirtutes: etiam percurrendo ostendere: nec id etiam nostri est propositi: ne philosophari potius quam mores: & instituta illorum qualia præstantis rei publicæ tempora fuerint quod intendimus: nelle ostendere uideamur: itaque minutiora: & sparsam omnis uitæ: & morum consuetudinem quo meliori dabitur ordine afferemus. Nullam iucu͂diorem: utiliorem: meliorem priscorum uitæ & morum consuetudinem fuisse tenemus: q͂ qd' bo͂is delectati artibus:

Liberalitas priuata ciuiu͂ romanorum Villa publica

Plinii oratoris liberalitas in Quintilianu͂ rhetorem Nu͂mus decima ps denarii aurei

Romanor͂ uita͂ iucu͂da in perdiscendis litteris

litteris perdiscẽdis ab ipsa puericia in decrepitam ætatem uel potius in ipsam mortis horam intentissimi erant: qua in re duo imprimis considerãda uidemus labore id maximo summaq; simul industria factitatum esse. unum alterum. maiora q̃ quis in expertis iudicare possit quietis & roboris animi adiumenta inde comparata fuisse. De labore autem quo breuior eo succesior est Ciceronis ad Leptam sententia. uirtuti sudorẽ deos præposuisse: per multa namq; tempora pueri adolescentesq; Romani: aut in hetruriam (sicut supra ostendimus) mittebantur: aut Athenas: procul a parentum conspectu bonis artibus imbuendi: (q̃q̃ Plinii oratoris tẽporibus: aut quia Athenæ bellis afflictæ Romanorum ciuibus gymnasia intermisissent: aut quia abundaret iam p̃ceptoribus urbs Romana: fuit ea consuetudo mutata): Cornelio enim Tacito scribens Plinius sic dicit: nam uehemẽter intererat uestra qui patres estis liberos uestros hic potissimum discere: ubi enim: aut iucundius morantur q̃ in patria: aut pudicius contineantur: q̃ sub oculis parentum: aut minore sumptu q̃ domi educentur hic qui nascuntur: statimq; ab infantia natale solum amare ac frequentare cõsuescant. Quantum uero animi quietem præstent bonarum artium studia Cicero scribẽs Cornificio sic ostẽdit: ut philosophiæ magnam habeã gratiam quæ me nõ modo ab solicitudine abducit: sed ẽt contra oẽs fortunæ impetus armat. Et Seruio Sulpitio Cicero sed mihi ita persuasi te quoq; in iisdem uersari rebus: quæ etiam si minus prodessent: aīum tñ ab sollicitudine abducerent: nec solum litteris & bonarum artium studiis: sed aliis quoq; delectati sunt Romani cognationem quandã cũ litteris habentibus: signis scilicet: statuis: & ueterum operibus sculptilibus: plane enim ostendit Liuius Romanos milites monumentis capuæ pridem dirutæ altius perfodiendis libentius īsudasse: q̃ aliquantũ operis uete℞ perscrutantes inueniebãt. Et Plini. orator Seuero. emi proxime corinthium signum: modicum quidem: sed festiuum & expressum. Est enim nudum effingit senem stantem: ossa: musculi: nerui: uene: ruge apparẽt. Nunc iube basim fieri ex quouis marmore: item Caninio ruffo: de Silio italico. Multum ubiq; librorum habebat: multum statuarum: multum imaginum: quas non habebat modo uerum etiam uenerabatur. Et Iulio seuero. Herenius seuerus uir doctissimus magni existimabat in bibliotheca sua ponere imagines municipum tuorum: Cornelii nepotis: & Titi accii: proxime ad litteras & doctrinã accessit prisco℞ delectatio agriculturæ: quam tñ primã posuit Varro tm̃ ei tribuendo: ut longitudinẽ uitæ hoīum maiorem fuisse dicat: quo tẽpore ex solo agriculturæ fructu uiuebatur: ea quam poster℞ habuerunt ætates deliciis usæ itaq; & nos agriculturam (licet p̃posterie ad litteras) nõ laudabimus magis q̃ aliqua ex parte describemus: quamq̃ & ipse Varro litteras priæ agricolarum institutioni necessarias fuisse dicit in uillico: qui rationes pecoris magistro in scriptis referret: intelligent uero qui attẽte legent sicut uirtutis: dignitatis: amplitudinis prisco℞ a litteris & doctrina fuit: ita diuitia℞ sine quibus: nec priuatæ res: nec publicæ possunt subsistere: p̃cipiũ & quidẽ solidũ laudatissimũq; ab agricultura fuisse. Quin unũ nos maximi facimus. Sicut originẽ diuitiis īculpabilẽ dedit agricultura: ita amplissimo℞ stãtis rei. p. uiro℞ & nõnullo℞ postea principũ ingẽtes: oro orbe diuitias possidentiũ: laudatissimã & simul iucũdissimã fuisse opum partẽ illã: quæ ab agriculturæ partibus proueniret. Sit ergo nobis in hac pulcherrima nostri operis parte a Marci Varronis Marcique simul Catonis agricultura principium. Cum duæ uitæ inquit Varro traditæ sint hominum: Rustica: & urbana: dubium non est quin hæ non solum loco discretæ sint. Sed etiam tempore diuersam originem habeant.

De qete aĩ quã p̃stant studia

Romano℞ delectatio ex statuis & signis

Romano℞ prisco℞ delectatio ex agricultura

Diuitiæ ex agricultura iucũdissime

Vita rustica urbana antiqor

Antiquior.n.multo rustica:nã fuit tẽpuscũ rura colerent hoĩes: neqꝫ urbes haberẽt & infra. urbanis agricolæ præstant: nec mirũ:q̃ diuina natura dedit agros. Ars hũana ædificauit urbes cũ artes omnes dicantur in græcia intra mille annos reperte agri nunq̃ non fuerunt in terris qui coli possint. Neqꝫ solum antiquior cultura agri: sed etiam melior. itaqꝫ non sine causa maiores nostri ex urbe in agro redigebant ciues suos: quod & in pace a rusticis Romanis alebantur & in bello ab his defendebantur. & Varro item. Notum est humanæ uitæ summam minorẽ gradatim descendisse ad hãc ætatem: ut scribit Dicearchus: & summum gradum fuisse naturalem cum uiuerẽt homines ex his rebus quas uiolata ferret terra: ex hac uita in secundam ascendisse pastoriciam: cum e feris atqꝫ agrestibus arboribus & uirgultis & decarpendo glandem: arbustum: mora poma colligerent ad usum. Sic ex animalibus propter eandem utilitatem quæ possent siluestria caperent: & concluderent: & mansuefacerent. in quas primas non sine causa putato oues assumptas propter utilitatem: & propter humilitatem maxime enim a natura quietæ & aptissime ad uitam hominum. Ad cibum enim lac: & caseum adhibent: ad corporis uestitum pelles attulerunt. Ad uetustatẽ hæc ab Varrone sumpta sint. Dignitatem nunc idem Varro edoceat. Origo agriculturæ: quam dixi dignitas quam dicam de antiquis illustrissimus quisqꝫ pastor erat: ut ostendit: & græca & latina historia: & ueteres poetæ: qui alios uocant polyarnas: alios polymelas: alios polybutas: qui ipsas pecudes propter caritatem aureas fuisse pelles tradiderunt. Quis nescit Faustulum fuisse pastorem nutricium: qui Remum & Romulum educauit. nec minor est dignitas agriculturæ quam Marcus Cato affert. Virum bonum quum laudabant: ita laudabant bonum agricolam: bonumqꝫ colonum: amplissime laudari existimabatur: qui ita laudabatur: maxime q̃ plus quæstus stabilissimusqꝫ consequit᷑: minimeqꝫ inuidiosus: minĩeqꝫ malæ cogitatiões sunt: qui in eo studio occupati sunt: nec paruæ sunt laudes agriculturæ. A.M.Cicerõe.is pro Roscio amerino orans. Qui ruri semper habitarunt & in agro colendo uixerunt: quæ uita maxime disiuncta a cupiditate: & cum officio cõiuncta. & infra. At hercule maiores nostri longe aliter & de illo & de cæteris talibus uiris existimabant. itaqꝫ ex minima tenuissimaqꝫ re.publi. maximam & florentissimam reliquærũt nobis. Suos enim agros studiose colebãt non alienos cupide appetebant. & item ĩfra. Vita autem hæc nostra quã tu agrestem uocas parsimoniæ: diligentiæ iusticiæ magistra est. Columella quoqꝫ ĩ eisdem laudibus est profusus. cum enim temporum suorum negligentiam culturæ agri damnasset sic addit. Sed nostro potius uicio qui rem rusticam pessimo cuiqꝫ seruorũ uelut carnifici noxæ dedimus: quam maiorum nostrorum optimus quisqꝫ & optime tractauerit: idqꝫ spernitur genus amplificandi relinquendiqꝫ patrimonii quod omni crimine caret. Superest (ut dixi) unum genus liberale & ingenuum rei familiaris augendæ quod ex agricultura contingit. Et item inferius complurimis monumẽtis scriptorum admoneor: apud antiquos nostros fuisse gloriç curam rusticationis. Ex qua. Q. cincinnatus obsessi consulis & exercitus liberator ab aratro uocatus ad dictaturã uenit: ac rursus fascibus depositis quos festinãtius uictor reddiderat: q̃ sumpserat: ad eosdem iuuencos: & quatuor iugerum auitũ prædiolũ redierit. item. C. Fabritius: & Curius dentatus: alter pyrrho finibus Italiæ pulso: domitis alter sabinis accepta quç uiritim diuidebant᷑ captiui agri septem iugera nõ minus industriç coluit: q̃ fortiter armis quæsierat. Et Plinius ipsorum tunc manibus triumphatorum colebantur agri: ut fas sit credere gaudentem tunc terram uomere laureato uberiorem dedisse fructũ.

Agricul turæ di gnitas

Illi enim eadem cura curabant femina qua tractabant bella: Sed iam culturæ agri uetustate & dignitate simul ostensis: eius instituta dicamus quæ tris in partes diuisa sũt

Tres agri culturæ partes

agri seminarii curæ: una. pecuariorum & pastionis secunda: & tertia: uillarum. agri seminarii pars ideo breui a nobis expedietur: quia partim de ea nuper aliqua diximus partim multa in duabus aliis partibus dicentur ad eam spectantia. nã nihil æque agrũ reddit feracem: q̃ aratoris diligẽtia & assiduitas. qualem Cincinnatũ. Fabriciumq;: & Curium paucis arandis iugeribus adhibuisse diximus: cum econtra uincti pedes: dãnatæ manus: inscriptiq; uultus: oĩa in peius uertant. Stercoratiõem uero de qua Marci duo Varro & Cato multa dicunt: agris plurimum prodesse non negauerim. Imprimis tamẽ agricolatoris diligentia plurimũ ualere uidetur: ut non iniuria agrum male colere fuerit nota censoria. Et castigatio item censoria fuerit minus uertere q̃ arate. & uera fuerint quæ templorum sacerdotes prudenter a se dicta oraculo Apollinis falso attribuerunt. Nequam agricolam esse quisquis emeret: quod præstare ei fundus posset malum patremfamilias quisquis interdiu faceret: quod noctu posset: nisi in tempestate cœli. peiorem qui profestis diebus ageret: quod feriatis liceret. pessimũ qui sereno die sub recto potius operaretur: q̃ in agro. Potuitq; ad omnem huius agriculturæ partis institutionẽ satis esse: quod Plinius de. G. Furio Cresino habet. Cum enim in paruo admodum agello largiores multo fructus perciperet: q̃ ex amplissimis uicini: inuidia magna erat: ceu fruges alienas pelliceret ueneficis. Quã ob rem a Spurio Albino curruli die dicta metuens damnationem: cum in suffragium tribus oporteret ire: instrumentũ omne rusticum in forum attulit: & induxit filiam ualidam atq; bene curatam: ac uestitam: ferramenta egregie facta: grues ligones: uomeres ponderosos: boues saturos: postea dixit ueneficia mea quirites hæc sunt. Nec possum uobis adducere in forum lucubrationes: uigilas: & sudores: itaq; omnium sentẽtiis absolutus est. Et qñ non detur agriculturam propriis & filiorum manibus sicut Cresino exercere: proximum est quod prisci in prouerbiis habuerunt attendere: optimum omnium esse fimum: qui ex frequenti uestigio domini in agrum cadit & ad similitudinem traducere: sicut equum ita agrum impinguare domini oculum. Ad alias agriculturę partes duas pecuariæ pastionumq; simul: & post uillarum ueniamus: quarum inter se diuisarum: principes quoq;: qui eis præponuntur diuisos est inquit Varro: q; unus uillic⁹ alter uocatur magister pecoris. Isq; ut habeat oportere scripta dicit Varro: q; sine litteris idoneus non esset. qui rationes dominicas pecuarias conficere posset. hãc uero pecuariæ & pastionum partem secundam cum uillarum adiacentiis simul tractare cogimur. q; licet Var. noĩa principib⁹: ut appellauit earũ diuisa dederit. Vnã tñ & eãdẽ simul curã eos hẽre oportuit: ut dũ uillicus non solũ ædificia uillæ sed cõiuncta illis uiuaria: ornithões: leporaria: & ferarũ claustra curat: magr̃ uero pecoris nõ magis ouiũ & boũ aliorũq; aĩaliũ q̃ cicurũ & clusorũ siue aĩaliũ siue pisciũ pastionis: hẽt rõnẽ patrisfamilias res rustica bene succedat. Et qdem ĩ pecuaria. postq̃ Varro laudes ouis supra dixerat: de bobus secundo loco scribit: quorũ auctoritatem in pecuaria maximã esse uult oportere præsertim in Italia: quæ a bobus nomẽ habere existimatur. potuimus hoc in loco: quæ supra in uectigalium partibus sunt a nobis dicta repetere: de ouiũ: & pascuorũq̃stu qui in Appulia & sanitium montibus: a Rõanis fiebat: & de uacarũ: equarum: caprarumque gregibus alendis: ex quibus magna uillæ: & patrisfamilias accedit utilitas. Sed hæc & similia prout a Varrone: & Catone aliisque uel præposte re habentur referre oportet: primumque pecuaria appellasse maiores: Omnia ex

Que psint agris

G. Furius Cresinus

Oculus dñi ipinguat agrũ

De magistro pecoris

Pecuaria

quibus populus Romanus haberet redditus: quia diu hoc solum uectigal Romāis fuit: locupletesq; loci idest agri plenos. A diuisione tamen rei rusticæ quam Varro posuit incipientes omnia præterq́ uillæ ædificia in ipsas tres partes conferemus: etiā a cęteris scriptoribus excependa. Rusticæ disciplinæ: inquit Varro genera sunt tria. Ornithones: leporaria: piscinæ: Ornithones dico ostium alitum: quæ inter parietes uillæ solent pasci. Ex qua quidem alitum pastione maiores aliquando si fructus captos eē affirmat Varro q̄ ex toto fundo capi consueuerint. Aliquādo enim uidisse dicit greges magnos anserum: gallinarum: columbarum: gruū: pauonum: nec non glirium. Ex quibus rebus scriba librarius libertus eius in annos singulos plus quinquaginta milia capere dicebat. Et in eodem dialogo Accius affirmat. Certe nostri materteræ meæ fundum in sabinis: qui est ad. xxiiii. lapidem uia salaria a Roma. In hac uilla qui est Ornithon ex eo me quinq; milia scio uenisse turdos: denariis ternis. Q uid autem proprie sint & unde habuerint originem Ornithones sic habet Varro. primus ille gradus maiorum nostrorum erat in quo essent auiaria dumtaxat: in plano: cohors: in qua pascebantur gallinæ: & earum fructus erant oua & pulli. Alter sublimis in quo erant columbæ in turribus: aut summa uilla. Columbarum duo genera. Vnum agreste: quod habetur in turribus ac culminibus uillæ a quo appellatæ columbæ. Alterum genus columbarum est clementius: quod cibo domestico contentum intra limina ianuę solet pasci: ex his duabus stirpibus fit miscellum tertium genus fructus causa: atq; cōcedūt in locum unum quod alii uocant peristeronæ: alii peristerotrophion in quo uno sæpe uel quinq; milia sunt inclusæ. Nihil celerius fecēdius. contra autem auiaria sunt nomine mutato: q; uocantur ornithones: in quibus stabulātur turdi & pauones. Auiaria scribit Plinius primum instituisse inclusis omnium generum auibus. M. Lelium Strabonem brūdusii equestris ordinis: hæcq; eadem sunt auiaria quę dicit Varro nomine mutato uocata esse ornithones in quibus stabulātur turdi & pauones. Et infra de ornithone qui fructus causa fit non nisi pingues sumunť turdi: igitur testudo. aut peristyllum tueri debet uirgultis aut rete ferreo: in qua milia aliquot turdorum: aut merularum includi possint: præterea alias quoq; aues: quæ pingues ueneunt care: ut turtures aut coturnices. Refert autem Plinius Cornelium nepotem scripsisse turdos pauloante Augusti ætatem impinguari cœpisse. Et ciconiam magis placuisse q̄ gruē. Et insuper addit ipse coturnicibus ueneni semē gratissimū esse cibū: quā ob causam eas dānauerint mēsæ simulq; comitialē pp morbum: quē sole animalium sentiūt præter hoīem sequitur Varro in hoc rectū aquā uenire oportet per fistulam: & ea per canales angustos serpere: q̄ facile abstergi possint. De pauonibus nostra memoria inqt: greges haberi cœpti & ueniere magno. Ex his. M. Aufidius lurio supra sexaginta milia numos in anno dicitur capere. Paulus iureconsultus de legatis. Auibus legatis. Anseres: Phasiani: gallinæ: & auiaria debentur. phasianarii aūt & pastores ansex nō continentť. Alexandrū seuerū imperatorē māmea genitū christiana laudibus a nobis sæpissime celebratū: hoc loco supra uires extollere gestius. de quo habet Helius spartianus: habuit sane in palatio unum genus uoluptatis quo maxime delectatus est: in quo sollicitudines publicas sublevauit. Nā auiaria instituerat pauonū: phasianorum gallinaꝝ: anatū: p̄dicū: maxie palūboꝝ: quos hūisse ad. xx. milia phibet: & ne eaꝝ pastus grauaret annonā seruos hūit uectigales q eos ex ouis & pulcenis & pipiōib⁹ alerēt. Et noster Cicero ad Papirium petum. Plures. n. pauones confeci q̄ tu pullos columbinos. pxima fuit alitū pastioni alendaꝝ apū industria de qua & si multa dici possent a

Locupletes

Ornithōes

Columbarū duo gn̄a

Columbæ unde

Auiaria

M. Lelius Strab. auiariorū repertor

Quā ob cām coturnices dānate

Auiaria alexādri seueri

Virgilio sumenda: satis erit pauca ab eodem Varrone uel trunca accipere. Vberrios qui inde prouenerunt fructus quæstusq; ostendentia. Auctorem Varro iquit habeo non solũ qui alucaria sua locata habet quottanis quinis milibus pondo mellis. Sed fratres ex agro falisco locupletes: quibus cum a patre relicta esse parua uilla & agellus non sane maior iugero uno: hos circũ uillam totam aluearia fecisse: qui nihilominus

De apũ pastione

ut peræq; dicerent: dena milia sextertia ex melle recipere se solitos. apes cum examen exiturum est quod fieri solet cum educatæ prospere sunt multe: ac progenitas ĩ colo

Hic nõnulla desunt

niam mittere uolunt: ut olim crebre sabini factitarunt propter multitudinem liberorum.

Leporaria

Sed iam ueniendum est ad secundam proxime diuisionis nostræ partem leporaria: cuius uerbi uim sic ipse exponit Varro leporaria te accipere uolo non ea: quæ tritaui nostri dicebant: ubi soli lepores sint. Sed omnia septa ae affixa uillæ: quæ sunt: & habent inclusa animalia: quæ pascuntur & infra in leporario pater tuus Acci præterq̃ lepusculum nihil uidit. neq; enim erat magnum id septum quod nunc: ut habẽt multos apros ac capreas: complura iugera maceriis concluduntur. Aulus Gellius uiuaria: ueteres quandoq; leporaria dixere: in quibus omnia cluderentur animalia: quandoq; roboraria a modo claudendi roboribus: sicut præclarum uirũm Cosmam, medicem in triuio mugelli uilla habere uidemus. Et Plinius uiuaria feratum primus Ro-

Viuaria eadẽ quæ leporaria & roboraria

Viuaria ferarum

mæ instituit Fuluius Lupinus: nec diu imitatores defuere. L. Lucullus: & Quintus Hortensius. Varro autem sic habet. Quintus Fuluius Lupinus dicitur in tarquiniensi habere scepta iugera quadraginta: in quo sint clausa non solum ea quæ dixi sed etiã oues: præterea in eodẽ cõsepto feræ habere solent: de animalibus codiceria ex arborũ corticibus: atq; alucaria: atq; etiã dolia ubi habeant cõclusos glires. Tertiũ est genus

Codiceria

Cuniculus

quod in Gallia & Hispania nascit̃ simile nostro lepori: quem cuniculum appellant.

Buccinæ sonitu feras ad pabulũ conuenisse

Apros postea habuere in leporario nec magno negocio ibi exceptiuos & cicures: nãq; fundũ emit in tusculano hic Varro a. M. Pippio pisone. Vidisti ad buccinam inflatam certo tempore apros & capreas cõuenire ad pabulum: cum e superiore loco e palestra apris effunderetur glans: capreis uitia aut quid aliud. Ego uero inquit ille apd .Q. Hortensium cum in agro laurenti essem ibi istuc magis magnificum uidi. Nam silua erat ut dicebat supra quinquaginta iugerum: maceria septa: quod non leporarium sed tetitrophion appellabant. Ibi erat locus excelsus: ubi triclinio posito cœnabamus apud quod orphea uocari iussit qui cum eo uenisset cum stola & cithara: & canere esset iussus: bucinam inflauit: ubi tñ circumfluxerit mox ceruorum aprorum & cæterarũ quadrupedũ multitudo: ut non minus formosum mihi uisum sit spectaculum q̃ in circo maximo ædilium: sine aphricanis bestiis cũ fiunt uenationes. Quando aũt

Priscorũ delectatio ex uenatione

contigisset cõmodiras uenarionibus delectati sunt prisci. Plinius orator Cornelio tacito. Apros tres equidẽ pulcherrimos cœpi: ipse inquis? ipse: non tamen ut omnino ab inertia mea & quiete discederem. Ad retia sedebam. erant mihi proxima. non uenabulum: aut lancea: sed stillus: & pugillares: meditabar aliquid enotabamque: ut si ma-

De piscinis

nus uacuas: plenas tamen ceras repotarem. Et Macrobius in saturnalibus scribit: uenatores aprorum si noctu captos deferebant acutum infigebant ahenum: ut a putredine seruaretur. Tertiæ tandem parthi piscinis intendamus: de quibus Varro. Similiter piscinas dico eas quæ in aqua dulci aut salsa inclusos habent pisces ad uillam: ad quas tres partes commode & utiliter habendas: parari oporrere uult Varro tria artificum genera. aucupes scilicet: uenatores: & piscatores a quibus emãtur ea quæ seruorum diligentia tuearis. Isq; tribus generibus priscorum frugalitatem bene: & poste

riorum

riorum luxuriem male usam fuisse dicit. aquam enim nisi dulcem habuisse priscorũ piscinas scribit: in qua dũtaxat scaros & mugiles pisces alerent. sed breui post. L. Philippus & Hortensius tam refertas piscibus habuerunt piscinas: ut Cicero eos piscinarios appellauerit. M. Cato uticensis heres a Licinio relictus: pisces qui in eius piscina erant. xl. milibus uendidit sed sua ætate luxuriem propagasse leporarios & piscinas proferendo ad mare: & in eas pelagios greges pisciũ reuocasse: propter quas appellati sint Sergius orata: & Licinius Mutena. Nam uiuaria cocle arũ scribit Plinius a Fuluio Hirpino instituta fuisse in tarquiniensi: paulo ante bellum Cæsaris & Pompeii: distinctis generibus: ut separatim essent albæ quæ in reatino agro nascũtur. Separatim illiricæ: qbus magnitudo præcipua: aphricanæ qbus fœcũditas. Solitanæ qbus nobilitas. Quin & saginã eas cõmentus ẽsapa & farre. C. quoq; Hurus uno tempore Cæsari sex milia murenarũ mutua dedit ĩ pondus & propter pisciũ multitudinẽ quadragies sextertio uilla eius ueniit. Et pollio eques Romanus ex amicis Augusti: uiuariis murenarũ ĩmisit dãnata mancipia. Antonia uero Drusi uxor murenæ quã dilĩgebat inaures addidit: cuius fama multi baulos uidere cupiuerunt: ĩ baiano sinu cẽtũ ab urbe milibus semotos. Murenas uero a freto siculo scribunt Gellius & Macrobius flutas fuisse habitas: Sic dictas q; fluitarẽt pinguedine: & a sole torrefactæ. Fuerũtaũt apud maiores ĩ precio & delitiis pisces aliq; quorũ aut ĩmutata sunt nomina: aut periit species. Scribit nãq; Plinius nullũ suis temporibus fuisse ĩ honore: quorũ unus septẽ milibus fuerit emptus: cum tamen nullus unq̃ inuentus sit q excederet pondo: Et Seneca quarta de centesima epistola: Mullum ĩgentis formæ Tiberius Cæsar missum sibi: cũ ĩ macellum deferri & uenire iussisset: amici inquit. Omnia me fallunt: nisi illum mullũ aut Apicius emerit aut. P. Octauius quinq; sextercus Apicius emit piscem quẽ Cæsar uẽdiderat. Et accipenser q squamma esser inuersa ĩ magna pariter existimatione erat: de quo Macrobius. Scipio aphricanus cum accipenser piscis & rarus & precio carus sibi esset allatus: unum & post alium ad cœnã: (ut refert Cicero) inuitabat: Pontius quidam inquit uide quid agas: accipenser iste paucorum hominum est. Lupum piscem Plinius mulri factum esse dicit: præfertim si inter duos põtes esset captus ubi stercora amberet: Vnde non magis proprie tunc Caius Tacitus: q̃ nos nunc gancões & aleatores lupos iter duos pontes appellare possumus. Sed cętis nostræ docti: lectione Plinii delectati: cum accipenseris & mulli nullam adinueni re possint inter nostri temporis piscis similitudinem: lupum esse contendunt quem uulgo sturionem appellant: qui in tyberim & ad pontes nunc extãtes optimus capitur. I. Quod autẽ ex Plinio supra diximus Ciceronem Philippum & Hortensium piscinarios appellasse fumptum ẽ a Plinio ex epistola Ciceronis ad Atticum: ubi sic ẽ. Mihi uero ut inuideant piscinarii nostri. Tribus rusticæ disciplinæ generibus explicatis alia ad agriculturam ad ipsasque eius disciplinæ genera uariis faciẽtia modis dicemus. Erit q; a re diuina initium. Agrum si lustrauens inquit Cato: cures lustrare ita rium Iunonemq; uino: præfatus sic dicito. Mars pater te precor quæsoque ut sies uolens propicius mihi sis: domui familiæque nostræ: Boues feriis coniungere licet. hæc licet facere: aduehant ligna: fabalia: frumentum: quod non daturus erit mulis: equis: asinis feriæ: nullæ nisi in familia sint: partem uero hanc in pecuaria esse inquit Varro quæ non paratur ut ex his capiatur fructus. sed propterea ut fructus ex ea sint muli scilicet: canes: & pastores. uotum pro bobus ut ualeant: Cato sic docuit facere. marti siluano in silua interdiu in capita boum singula uotum facito: farris pondo tria

Sergius orata Licinius Mutena

Flutæ

Mullus

Accipẽser

Lupus

Lustratio agrorum

Votum p bobus

Disciplina rustica

laridi pondo quattuor & dimidium: & pulpæ idem in unum licet conicere Eam rem diuinam seruus uel liber facito: mulier ne adsit. post rem diuinam: rusticam discipli- nam sic edocet Cato. Ager quando instituitur. cccl. iugerum: uillicum uillicam: ope- rarios: bubulcos tres asinarium: bubulcum: opilionẽ tredecim boues: trinos asinos clitellarios. molas asinarias unas: trusatiles unas: hispanienses unas: abacum unum: lectum in cubiculo unum: lectos loris subtentos quattuor. Et si erit centum iugerũ ager: Asinarios plostoratios duos: Asinum molarium unum: Abacum unum: arcã uestiariam unam: armarium promptuarium unum: Ornamenta bobus: & asinis in- strata tria. Loram bibat familia menses tres: mense quarto: qnto: sexto: septimo: octa- uo in dies sextarium idest in menses congios quinq;. Vestimenta familiæ tunicam pe des tres & semis. Saga alternis annis: quotiens cuique tunicam: aut sagum dabis pri- us ueterem accipito: unde centones fiant familiæ. cibaria: qui opus faciunt: per hye-

Villici officium

mem tritici modios quattuor. per æstatem modios quattuor & dimidium. compedi- tis per hyemem panis pondo quattuor. Vbi uineam fodere cœperint panis põdo qn que: usque adeo dum ficus esse cœperint: deinde ad pondo quattuor redito. Villici

Villicæ officia

officium: quæ emi parari que oportet: quæ cibaria: quæ uestimenta familiæ dari opor tet: eadem uti curet: faciatque moneo: dumq; dicto audiens sit hoc amplius: utiante aduentum domini quæ opus sint parentur: curenturque diligenter. Villicæ quæ sũt officia: Si eam tibi dominus dederit uxorem ea esto contentus: ea te metuat facito: ne nimium luxuriosa fiet. Vicinas aliasque mulieres q̃ minimum utatur: ne ue domũ ad se recipiat. Ad aram ne quo eat: ne ue ambulatrix sit. Rem diuinam ne faciat iniuſ- su domini: aut dominæ. Scito dominum facere rem diuinam pro tota familia: mũda sit: uillam conuerse mundeque habeat hanc uillicæ disciplinam nostri temporis nul- li per Italiam proponi oportet: q; non seruos sicut maiores nostri: sed rusticos habe- mus semipatronos: uxores suas frugi mulieres & sibi ipsis utilissimas habentes. pars tamen unica fortassis fuerit memoranda agricolatoribus Romam incolentibus qua rum uxores perpetuæ sunt ambulatrices: ad arasq; urbis singulas pene singulis ambu lant diebus. Sequiturque in uillicæ disciplina Cato kalendis Maiis festus dies: cum erit coronam in focum ardeat: per eos deniq; dies lari familiari pro copia supplicet. Cibum tibi & familiæ curet: uti coctũ habeat. pira arida: sorba: ficos: uuas passas ser- uet in sapa: & pira & nuces in doliis & mala. Vuas in nuccis: & myrteis in terra obru tas: & nuces prænestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. Mala stantinia- na in doliis. Hæc omnia quotannis diligenter ita condita habeat. Farinam bonam & furfur subtile sciat facere. Vnum autem hac in re. M. Cato ut in cæteris sapientissimæ

Quãdo primũ orti instituti Raphanus Beta & rapũ dicabitur apollini delphico

scripsit. humanissimum: & utilissimum fore ut diligãt uicini nec familiæ tuæ sint ma le. Traditque Plinius in duodecimo rabalis nusq̃ dici uillam: sed ortum. Qui primũ Athenis ab Epicuro fuerit institutus. usque enim ad Epicurum ortos nõ fuerat mo ris haberi in oppidis additque Plinius Romæ quidem per se ortum pauperis agrum fuisse: qui: & subiungit per ætatem suam ortorum nomine ingentia in urbe Roma fuisse palatia. Sed quantum spectat ad ortos qui secus uillas ĩ re rustica habentur. cõ mendat Plinius hærbas nonnullas his uerbis. Fert' in tẽplo Apollinis delphici adeo cæteris hærbis prælatus Raphanus: ut ex auro dicaret': beta ex argẽto: rapum ex plũ bo. Sic. M. Curius rapum torrens in foco aurum a samnitibus oblatum repudiauit. Et aliũ accepas inter deos: & iusiurandum haber ægyptus. Brassica in medicinã po- pulus Romanus sexcentis annis est usus. Refertque Plinius. Marcum Catonem il-

lum superiorem

lum superiorem omnium bonarum artium magistrum: diu dumtaxat paucarum hęr barum noticiam attigisse. unde libet aliqua h. oatum: & seminum uocabula afferre a Nonio Marcello sumpta. asparagus nunc etiam nostri nus. Tisatique: & sepatia. Nasturtiū & sinapi. portulaca & ocimum semen nicię simillimum. Sed & uocabula eodem loco Nonius exponit quorundam ex agri fructibus: quos supra Marcum Catonem a uillica parari debere ostendimus uoluisse. Lora est porro confecta ex ordeo. Sapa cuius & uerbum & usum retinemus: si obdurior defrutum: si liquida est miriola de qua Festus mirtina genus potionis hāc mulieres miriolā uocant: agentere uuę dictā quidem putant: & Plinius apud priscos uina erant miro odore condita: qui: & alibi addit quosdam uinis unguenta addidisse. Plautus iperta & calamum uino addi iubet: idq; uinum mirtina appellatur. quo item suocabulo dulcia melle condita dicta sunt. Vlpianus iurecōsultus uinū liqs legauerit omne cōtinetur qd ex uuea natum est uinū quę permansit: sed si mulsum factū sit uini appellatione nō continebitur: ni sisorte patrisfamilias etiam de hoc sentit. Certe Zicum qd in qbusdā prouinciis ex tritico: & ordeo uel ex pane conficit nō cōtinebitur: simili mō: nec camum: nec ceruisia continebitur: nec hydromeli quidem condirū. Nec hoc pacto (nisi alia mēs sesatoris fuerit) Oenomeli (plane idest dulcissimum uinum): & passum: & defrutū nō cōtinebitur. quod potius condimentę loco fuit Acinaticū cum plane uino continetur. Passum uua decocta & sole siccata. Turūda genus panis ex farre cum dulcibus. Plinius scribit primum in lacio cibū pultem fuisse nō panē argumento qd id esse qd pulmentaria pro cibis sua et ętate diceretur. & panem lautissimū fieri e siligine. inde sabdit pistores Romę non fuisse ante Persicū bellum ānis urbe condita sup qu ngētos octoginta. ipsos quirites panē fecisse: & id opus mulierū fuisse. pistores uero nūitē dictos illos qui far pinsebant. Exinde in pisturam delapsus modum narrat quē in pinsendo hetrusci tenuerunt. male nunc intelligibilem: n affirmat maiorem Italię partē nudo usam pilo: & quosdam rotis quas aqua uersaret: sicut & oēs pridem i toto orbe fecerunt: quę ędificia cū instrumento appellant molēdina. priscos aūt sicut ipse uult Plinius: pilo uidemus usos: & singulos patres familias: singulas domos frumentum sibi in farinam attriuisse: qd officium supra Plinius uillicę attribuit: & molę asinarię scilicet ad pistrinum cuius passim in urbe & uillis suit usus. Et qm uocabula attingimus rei rusticę: finitores esse uoluerūt: quos & agrimēsores appellant: decē pedes: qui urgultū uel hastā quę metiendis agris adhibe & sugeru teriae quantum duo iuncti boues uno die ararent: haram porcorū stabulū buris in aratro extremam partē. Stiuam uero manubria qbus sustentatur a bubulco aratrum de mum: & legem dicemus laurentum: qua sancitū est: ne pomū ex aliceno legatur in armum idest quod humeri onus sit. & alia per latinum lex pagana fuit: ne mulieres per itinera ambulantes torquerent fusum: aut omnino detectum ferrent: quoniam aduersetur omni frugum spei. Arborem platanum habuerunt in uillarum delitiis maiores quas uino irrigasse Hortensium fertur scribit Macrobius: nostra non habet ętas præsertim eo recognitas uocabulo: sed frequentes alicubi habet Italia cedros: qbus eam caruisse scribit idem Macrobius. Fenestella tradit non fuisse oleā in Hispania Italia & Aphrica Tarquinio prisco regnāte: anno u bis tertio octogesimo centesimo cerasa Lucullus in Italia primū anno urbis sexagesimo octogesimo e ponto tulit. nuces dictę: q: sons duas: sicut iuglans nunc solo nucis uocabulo appellatur. Auellana quę: & corilus: castanea: amygdala: pinea. mala uero dicta fuut q. mollia. Florentinus iureconsultus inquit: fruge

Tisatia
Nasturtiū

Lora
Sapa
Defrutū
Miriola
Mirtina

Zicum
Camum
Ceruisia

Turunda
Pultis prius in lacio cibus
Pulmentaria
Pistores
Molendina

Finitores
Decēpeda
Iugerum
Hara
Buris
Stiua
Lex laurētum
Lex pagana
Platani in deliciis

Cerasa
Nuces
Iuglans
Auellana quę & Corilus

Mala unde

Frux Calpar Vinalia Mos latinorum

pro redditu appellari: non solum quod frumentis aut leguminibus: uerum etiam qđ ex uino uel siluis ceduis e fodinisq; lapidicinis capitur Calpar uult Festus Pompeius uinum esse nouum quod ex dolio demitur sacrificii causa anteq̄ gustetur: Ioui enim sua uina libabant: quæ appellabāt festa uinalia. Mos fuit latinis quo die quis primo gustaret mustum: dicere: ominis gratia. Vetus nouum uinū bibo: ueteri nouo morbo medeor. A quibus uerbis meditricæ deæ nomen conceptum: cuius sacra retro meditrinalia appellata sunt. Habet autem Plinius de uino multa q̄ diligēter duximus asferenda: primum prorsus dici posse inquit neq; uiribus corporis utilius aliud neque aliud uoluptatibus perniciosius si modus absit. Vini uero usum Romæ: & perita iā per regū & crescentis rei. p. tempora fuisse ratum multis in locis inuenio. L. Papirius imperator aduersus samnites dimicaturus uotum fecit: si uicisset Ioui poculum uini. Et inter dona sextarios lactis datos nunq̄ uini Plinius asserit. Et prolibare diis uero nefastum fuisse: præter imputatæ uitis: fulmine tactæ: quamq; iuxta homo pependisset laqueo: aut quæ uulneratis pedibus calcata esset. Et Romulus lacte non uino libauit. Vnde legem tulit Numa: uino rogum ne quis spargeret: quod sane fecisse illū uini inopia constat. Eademq; lege ex amputata uite libari uina nephas indictū. Varroq; est auctor Mezentiū hetruriæ regem auxilium rutulis contra latinos tulisse: uini mercede: quod iam in latino agro haberi cœpisset. Vnde iocus ille prodiit uiri excellentissimi Cineæ regis Pyrrhi oratores: cuius a Romana legione ad regem suum redeuntis serui: & familiares cum apud Ariciam urbem nunc funditus dirutam: uino immoderatius hausto ut solēt ebrii capitis dolorem: & nauseam ab æris grauitate causarentur: quin inquit ille: uini hoc effecit austeri inhumanique malignitas: unde iter agens inspectas altissimis in ulmis (quod etiam nunc fert regionis natura) uites illis ostendit: matremque dixit uinotum a quibus tantum acceperant incommodum in tam alta cruce merito pendere. Non licebat etiam Romæ fœminis uinum bibere: quod quidem multis postea sæculis seruatum fuisse uidemus. Nam dotale nos instrumentū legimus: ante annos paulo plus minus trecentos ad stipulatum: quo genitori sponsæ maritus promittit: quotiens peperisset uinum illi octo primis diebus quantum deceret bibendū dare: & pariter de consilio medici quamdiu ægrotasset: insuper festo quoquo solemni die potu illam unico oblectare. Sed ad priscos: Cato censor cōstituit: ut propinqui fœminæ osculū darent: quo scirent illi ante metū oleret. Exemplo enim id factū uidet̄ Egnatii Metēnini quem constabat uxorem q͂ uinū e dolio bibisset fuste occidisse: & fuisse a Romulo absolutum. Gneusque Domitius iudex post Catonis legem pronunciauit mulierem uideri plus uini bibisse uiro inscio q̄ ualitudini expediret: & dote mulctauit. anno autem urbis conditæ tertio trigesimo sexcentesimo uina cœperunt in apothecis diu seruari. Vnde a consulum nominibus censebantur: & tunc transmarina & phalerna nosci cœpere. P. Licinius Crassus & . L. Cæsar censores anno urbis. cccccclxy. statuerunt ne quis uinū græcum plus octenis æris singula quadrantalia uenderet. Tanto autem uino græco gratia erat: ut singulæ potiones in una cœna darentur. L. Lucullus puer apud patrem nunq̄ lautum conuiuiū uidit: i quo plus semel uinum græcum daretur. ipse cum rediit ex Asia congiarium diuisit amplius centum milia cadorum. Cæsar dictator in triumphi sui cœna uini phalerni amphoras centum: chii cados centum in conuiuia distribuit. Idem Hispaniensi triumpho chium: & phalernum dedit. Epulum uero in tertio consulatu phalernū habuit: chium: lesbium: cyprium: quo primum tempore genera quattuor uini cœpta

Meditrinalia

Vini usus romæ

Lex Numæ

Iocus Cineæ

Nefas fœminis ro. uinum bibere

Vt ppinq fœminæ osculum darent

Vini græci gratia

apponi

apponi postea omnia in nobilitatem uenere. Hæc anno urbis septingẽtesimo. Tiberio postea principe institutum ut ieiuni biberent. potusq; uini antecederet cibos. Externis id artibus & medicorum placitis sese nouitate aliqua commendantium. pudet pigetq; referre quod Plinius post supra dicta habet. M. Cicc. filiũ: ebrietati deditũ: binos congios simul haurire solitum. Sed quod dicit Plinius hanc gloriam nimirum auferre uoluit interfectori patris sui. M. Antonio. Is enim ante eum auidissime apprehenderat hanc ebrietatis palmam: edito etiam uolumine de sua ebrietate: quo patrocinari sibi est ausus. Exiguo tempore ante bellum acciacum id uolumen euomuit: quo facile intelligatur ebrium iam sanguinem ciuium sitiuisse. Nam: & hæc necessitas uicium comitatur: ut bibendo consuetudo augeat auiditatem. Et Macrobius in ebrietatem procliues fuerunt multi imitatione Platonis ut dicebant inuitati: a quo ferebatur pictum esse: fontem: & incitabulum ingenii esse uirtutisq; si mens: & corpus hominis uino flagrarent. Idemque est auctor. Mulieres raro inebriari: crebro senes: Vnde Augustus octauius prudenter respondit: Qui quæritantem de inopia uini populum Romanum suauissima coercuit uoce: satis dicens prouisum a genero suo Agrippa: perductis in urbem plurimis aquis ne populus sitiret. & de Pescenio nigro īperatore scribit Helius Spartianus. hic erga milites tanta fuit censura: ut cum apud ægyptum limitanei uinum peterent responderit. Nilum habetis & uinum petitis: si quidem tanta est aquæ illius dulcedo ut accolæ uinum non quærant. Item tumultuãtibus iis qui a saracẽis uicti fuerant: & dicentibus uinum nõ accepimus: & nõ pugnare nõ possimus: erubescite inquit. illi qui uos uicerũt aquam utunt: & iussit uinũ in expeditione neminẽ bibere. Agrorum cultura cum iis quæ uitæ hominum sustentationi atque etiam delectationi sine gignuntur in illis sine industria a patrefamilias diligentiore comparantur ostensis: traxit nos quorundam ex priscis ipsarum rerum præsertim uini abusus ad ebrietatis eorum descriptionem: unde non indecens esse ducimus: conuiuiorũ & cœnarum: quæ caste & sobrie fierent & earum quæ opipare ac laute pararentur exinde maiorum antedictis ebrietatum & habitarum effusius commessationum immoderatas consuetudines ostendere. Et sicut ebrietati damnandæ initium Cicero filius dedit: ita honestioris in cœnando uerbi rationem a genitore sumemus: qui Papirio peto scribens inquit: Sapiẽtius nostri: q̃ græci: illi simposia idest cõpotationes: nos conuiuia: q; tum maxime simul uiuitur appellamus: uides ut te philosophando reuocare coner ad cœnas: Non multi cibi hospitem accipies: multi ioci. Certumque est q; tunc per iocum scripsit Cicero uerum fuisse: eum in cibo potuque tẽperatissimũ fuisse: Trebatio enim scribens inquit. Cum non probarem me non ualere quia febrem non haberem fugi i tusculanum: cum quidem biduo ita ieiunus fuissem: ut ne aquam quidem gustarem. itaq; ego qui ostreis & murenis facile abstinebã a bere etiam & uulua deceptus sum: & Papirio peto: Hircium ego: & Dolobellam habeo dicendi discipulos: cœnandi magistros: Nec tamen eas cœnas quæro: ut magnæ reliquiæ fiant: quod erit magnum: sit & lautum. & instia. Solebam enim antea delectari locis: & lactucis tuis. Ego tibi unum sumptum afferam. q; balneum calefacias oportebit: proinde para: cum homine edace tibi res ẽ: sed uide audaciam: etiam Hircio cœnam dedi sine pauone. Nonius Marcellus accubationem dicit epularem amicorum quia uitæ coniunctionem habeat conuiuium nominari & Aulus Gellius cõuiuarum numerum incipere a gratiarum numero scilicet trium & consistere in nouẽ musarum numero. Constare etiam ex quinq; bellis hominibus: lecto loco: tempore:

institutũ ut ieiuni biberent
Cicerõis filius ebrietati deditus
Liber. M. antonii de sua ebrietate
Pescenii impatoris censura in milites
Nili aqua dulcis
De cõuiuis
Simposia
Conuiua
Cicero i cibo & potu temperatissimus
Cõuiuiũ
Nũerus conuiuarũ

Bellaria
Cœna
Vespema
Prandiũ

apparatu non neglecto: neq; loquacibus: neq; mutis conuiuis: sermones habendos iucundos; & bellaria pro secundis mensis. De quibus Macrobius in saturnalibus sic habet. Bellaria & secũdæ mensæ idem: mellita placenta: & similia. Cœnã Festus uult ab antiquis appellatam quod postea fuit prandium. Vespernam quæ nunc cœna appellatur. Et infra: prãdium ex græco est dictum. nam meridianum cibum cœnam uocabãt. Et inferius Vesperna apud Plautũ cœna appellatur. & Nonius dapalem cœnãesse uult diuersis amplis dapibus plenã: sobrior autem & cœna & omnis uictus inueniri nequiuerit ea: quã gloriosus ecclesiæ doctor Hieronymus contra Iouinianũ his uerbis describit. Dicearchus in libro antiquitatum & græciæ descriptione refert: sub Saturno idest in aureo sæculo cum omnia humus: funderet: nullum comedisse carnes: sed uniuersos uixisse frugibus & pomis: quæ terra sponte gignebat: sed quando talia melius dici & laudari possunt: q̃ seruari Antonini pii ĩperatoris cœnas ĩmitari laudabile fuerit: de quo scribit Helius Spartianus: Victum eius talem fuisse ut: & esset opulẽtia sine reprensione: psimonia sine sordibus. & mensa eius p proprios seruos aucupes piscatores ac uenatores institueretur. Et seuerum pertinacem scribit Capitolinus nouem libras carnis per tres missos posuisse. Nec minus sobriam cœnã Plinius orator Septio claro parauerat: cui in hæc uerba scripsit. Heus tu: pmittis ad cœnã nec uenis: dicitur ius ad assem: ĩpendiũ reddes nec ĩmodicũ. paratæ erant lactucæ singulæ: cocleæ ternæ: oua bina: balnea cum mulso & niue. Hanc uero & strictiorem in cœnis & uictu disciplinam prisci legibus seruare iusserũt. Nam scribit Gellius parsimonia nõ domestica solum disciplina sed legibus quoq; custodita est. Gn. Fãnio & M. Valerio messala consulibus hæc fuit sanctio: prĩcipes qui ludis megalensibus: matris deum mutua inter se conuiuia agitarent cẽtenos uicenosq; æris in cœnam excepto oleo farre & uino quod patrium esset: & argenti ne plus pondo lex fãnia: ludis Romanis: plæbeis & circensibus: & saturnalibus centenos æris in singulos dies: cæteris diebus denos: lex licinia: ut in prædictis & nuptiis ducentenos: & cæteris trigita Lucilius legem tulit: kalendis: idibus nonis diebus ludorũ: & feriis quibusdam in cœnã sextercios tricenis: Cæteros diebus nõ amplius. xxx. asses. Aemilia lex ciborum modum in uarietare correxit: Antia nequis magistrarus ad cœnã alicuius propĩquorũ iret. Lex iulia & Cæsaris augusti diebus profestis & feriatis trecentos. nuptiis sextercium milies. Tiberius Neruaq; a trecentis sextercjis usque duo milia in cœnas. Plinius uero scribit priscos non habuisse coquos in seruitiis: eosq; ex macello conduxisse. Et lege. Gn. Fannii consulis decimo ante bellum tertium punicum: ne quid uolucrum proponeretur præter gallinam unã: inuentumque diuerticulum in lege: quod in fraudem earum gallinaceus quoq; pasceretur lacte. Idem quoque scribit. Extãt cẽsoriæ leges gallinaria in cœnis gliresq;: & alia delicatiora apponi uetantes: aliæque subinde repetunt leges. Orchia quam tulit orchius tribunus plæbis de senatus sententia tertio: quo ãno Catto censor fuerat: iusseratq; apertis tricliniis & domo patẽte cœnari: pscripsit lex numerũ quoq; cõuiuarũ. Fannia deĩde post ãnos uiginti duos anno urbis. cccccLxxxyiii. pleriq;. n. uino madidi in senatũ & cominium ueniebant: quæ fecit modũ sũptibus denariorũ cẽtũ. Lex didia post. xix. ãnis secuta: q̃ italicos eadẽ pœna cũ Rõanis urbãis astrixit & pœnas addidit & prãdia cœnis cõiũxit. Licinia lex a licinio consule lata q̃ supiores inouauit affirmauit addiditq;: nõ licere nisi nouis nũdinis Rõanis cuiq; ĩ dies. xxx. dũtaxat asses cõsumere. Cæteris dieb⁹ carnis aridę pondo tria: sallamẽtorũ põdo & ex terra: uitę arborũ nata. Lucius Sylla legẽ tulit nõ qa modũ

Leges de conuiuiis

Orchia lex

sumptibus

sumptibus daret: sed precia minueret. Vt pluribus luxuriose uiuendi facultas esset. Sylla mortuo Lepidus consul legem tulit cibariam priori ibus similem. Et in eadem re principes postea laborauere. Caius enim Cæsar legem pcipue sumptuariam exercuit, dispositis circa macellū custodibus: qui obsonia ementium retinerent deportarentq; ad se summissis aliquando lictoribus atq; militibus: qui si qui custodes sefellissent iā apposita a triclinio auferrent. Modestia uero Hadriani ciuibus ,p lege fuit cōuiuiis namq; amicorum interfuit. Ad conuiuium suum uenientes senatores stās excepit. semperq; aut palto tectus discubuit: aut toga summissa, in conuiuioq; semper tragoedias. comoedias: atellanas: sambucas: lictores: poetas ,p re semper exhibuit. Ad quam bonorum principum imitationem: ciues quoq; modestia i coenis postea sunt. usi. Plinius de Caluisio spurino. Apponitur coena nō minus nitida q̄ frugi: in argēto puro & antiquo: sunt in usu & corinthia quibus delectatur: coena distinguit' ut uoluptates quoq; studiis condiantur. Inde ille post septimum: & septuagesimum ānum aurium oculorumq; uigor inde agile & uiuidum corpus. Et Macrobius in saturnalibus. Saturnalium diebus Romanæ nobilitatis proceres cōgregantur: & tempus solemniter celebratum deputant colloquio liberali: melioremq; diei partem seriis disputationibus occupantes: coenæ tempus sermonibus conuiualibus agitant. Et de auūculo Plinius orator. studebat in coenæ tempus super hanc legebat: adnotabatur & qdem cursim. coena hyeme inter primam noctis. Et Catulo seuero scribēs ipse Plinius. Veniam ad coenam sed iam paciscor sit expedita: sit parca. socraticis tantum sermonibus abūdet: in his quoq; teneat modum, qua in epistola: Catonis nota in coenis scripta est. Caium enim Cæsarem ita Catonem dicit reprehēdisse in anticatōibus ut laudaret. Eos. n. qbus obuius fuerit cum caput ebrii retexissent: erubuisse dicit: deinde adiicit: non ab illis Catonem: sed illos a Catone reprehensos. Tamen scripsit quicquid uoluerit Cæsar: Catonem alii scripserunt cum i Hispaniam nauigaret: unde cum triumpho rediit: non aliud uinum bibisse q̄ remiges: (nisi forte hoc de superiore Catone scriptum sit). Et ut aliquid publicæ moderatiōis dicamus scribit in problematibus Plutarchus. Mensam uacuam tolli non sinebant prisci: sed cum aliquid superesset. Interpretantes aliquid semper in futurum seruandum: & propter seruos: & elegans putantes abstinere a cibis: nec omnes omnino consumere parum uero ual uisse uidentur tot leges: quor supra latas fuisse diximus: cohibenda multorum a coenis ebrietatibus: q̄m intemperantia: quotum noras a Seneca cor dubensi sumēdi faciemus initium: qui epistola tertia octuagesima sic habet. Marcum Antoniū magnum uirū & īgenii nobilis quē alia res pdidit: & in externos mores ac uicia nō Romana transtulit q̄ ebrietas: nec minor uino Cleopatræ amor. hæc illum res hostem rei. pu. hæc hostibus suis imparem reddidit hæc crudelem fecit: cum capita principum ciuitatis coenanti referrentur: cum inter apparatissimas epulas luxusque regales: ora ac māus proscriptorum recognosceret: cum uino grauis sitiret sanguinem: intolerabile erat: quod faciebat ebrius: quanto intolerabilius: quod hoc in ipsa ebrietate faciebat: fere semper uinolentiam crudelitas sequitur uiciatur exasperatur que sanitas mentis. Difficiles oculos faciunt diutini morbi & ad minimam radiorum offensionem habetes ita ebrietates continuæ efferant animos: nam cum sæpe apud se non sint: consuetudo insaniæ durata uicia uino concepta: & iam sine illo ualent. idemque Marcus Antonius quem Asconius pedianus secunda actione in Verrem ex Salustii sententia pdendæ pecuniæ genitum: & Macrobius i saturnalibus omni luxu perditissimū fuisse

Hadriāi modestia i conuiuiis

Mēsam non tollebatur uacua

De. M. Antonio

dicit: edictum proposuit de sumptibus qui cum Cleopatram sumptu & apparatu cœ
næ adnisus fuisset superare: unionis illa omnium: qui unq̃ uisi fuerint maximi ꝓcio-
sissimique partem mediam aceto liquefactam dedit in cibum: alteram partem cõsum
ptura: nisi Numatius Plancus sequester reginã superasse pronuncians eam seruasset
unionis partem: ueneri postmodum in pantheo dicatam: fuisse autem uerum: quod
supra ab Asconio diximus de Antonio Plutarchus in eius uita sic ostẽdit. amico An
tonius cum sextercium decies dari iussisset: & dispensator proterue Antonio respon
disset: pecuniæ paruitate spreta duplum dari iussit. refert quoque Macrobius. Quin
tum Hortensium pauones primum augurali cœnæ posuisse: quẽ cito secuti sũt mul-
ti: extulerunt precia: ut eorũ oua denariis uenierint quinis: & pauones facile qnqua-
genis. Et qua die Lentulus martialis flamẽ inauguratus est cœnam fuisse refectiorẽ
q̃ ut ab eo describi potuerit: cum nomina piscium: altiliumq; & cibariorum non reco
gnita: sed per multos missus uariata fuerint: quo tempore porcus troianus cœnis in-
feri tunc primum cœperit: ut pote altilibus plenus: sicut ille hominibus. Caiũ Gal-
liculã Sueto. scribit totũ Tiberii Cæsaris uicies ac septies milies sextertiũ nõ toto uer
tente anno assumpsisse: cum maximam partem cœnis commessationibus simul cum
scortis & lenõibus deuorauerit. Et singularem Vitellii uituperationem dicit: quem
affirmet in ientacula: prandia: cœnas & comessationes facile omnibus suffecisse uo
mitandi consuetudine. nec inferiorem: illo uiciis Lucium Antonium uerum facit Iu-
lius capitolinus De quo sic scribit. donauit calices singulis per singulas potiões mir-
thinos: & cristallinos: & alexandrinos quotiens libitũ est. Dedit argenteas: & aureas
coronas conuiuis: interpositis alieni temporis floribus: dedit & uasa aurea & unguẽ
ta cum alabastris: dedit & uehicula cum mulionibus & mulabus cũ iuncturis argen-
teis: ut ita a conuiuio rediret. omne autem cõuiuium extimatum dicitur sexagies sex-
centum milibus sexterciorum. hunc tamen perditissimum ĩperatorem ab Helioga-
balo fuisse superatum sic ostendit Helius lampridius conuiuis bene bibentibus de-
dit quadrigas: equos stratos: mulos: basternas: rhedas dedit & aureos millenos & cẽ
tena põdo argẽti. Sortes cõuiuales scriptas ĩ coclearibus habuit tales. Vt alius habe
ret decem Camelos: alius decem struthiones: alius decem muscas: alius decem libras
auri: alius decem plumbi: alius decem oua gallinacea: item ursos decem: glires decẽ:
decem lactucas. decem auri libras in sorte habuit. Sed ad sortem scænicos uocauit:
cũ & canes mortuos: & librã bubalæ carnis haberet in sorte: & item centũ aureos: &
tot argenteos: & centum folles æris: & alia talia: quæ populus libenter accepit: ut cũ
postea imperare gratularentur. Fertur in euripis currentibus scilicet canalibus uino
plenis nauales pugnas exhibuisse. Idem nunq̃ minus cẽtum sextertiis cœnauit hoc ẽ
argenti libris triginta. aliquãdo aũt tribus milibus sextertiis oibus computatis. Om-
nes de theatro. de stadio: de circo: de oibus locis & balneis meretrices collegit in pu-
blicas ædes: & apud eas cõtionabat᷑: appellans eas comilitones. adhibuit postea incõ
tinenti leones exoletos undique collectos: dedit in donatiuũ tres aureos singulis: de
croco triclinia strauit: cũ summos uiros rogauit ad prãdiũ. Sed ut mĩus sit principes or
bis terraꝝ dños: tanta debachatos cẽ luxuria Pliniũ audiamus q refert Clodium Eso
pũ tragicum histrionem patina sexcentis sextertiis cœnã dedisse: in qua posuit aues
cantu aliquo: aut hũano sermõe uocales: numis sex singulas coemptas: nulla alia ĩdu
ctus suauitate: q̃ ut eas imitatrices hoïum comederet: dignus filio a quo margaritæ
maioris multo ꝓcii deuoratæ fuerũt ut etiam minus sit mirũ histriõis patrẽ & filiũ eo

Margin: Quis primũ pauones cõuiuis apposuerit

Margin: Porcus troianus

Margin: Galligula & Vitellius gulosi

Margin: Antonius uerus

Margin: Cõuiuia Heliogabali

Margin: Clodius Aesopus histrionis cœna

insaniæ impensarum fuisse adductos. Plinius etiam hyronice locutus sic ostēdit. Nostri sapientiores anserum iecoris bonitatem agnouere: fictilibus in magnam quantitatem lacte & mulso plenis: quibus anseres depastæ iecur amplum dulciusque efficerent. Nec sine causa in quæstione est quis primus tantum bonum inuenerit. Scipio an Metellus uir consularis an Marcus Sextius æques Romanus. Messalinus uero Cotta. Messalæ oratoris filius palmas pedum ex anseribus torrere atque patinis: cum gallinaceorum cristis comedere incœpit. Aliam quoque non in cibis: sed in supellectile impendii insaniam sic Plinius refert. Linum est inuentum: iam quod ignibus non absumeretur: ardentesque in focis conuiuarum ex eo uidimus mappas sordibus exustis splendescentes igni magis quam possent aquis. Nascitur in desertis adustisque sole indiæ: ubi non cadunt imbres assuescuntq; uiuere ardendo. Rarū inuentu difficile textu propter breuitatem: æquat p̄cia ingētiū margaritarū. Solēnibus cœnis adhibetur ad rosalia: ubi mero coronato rosis uel ab india petitis: & foliis maxime e nardi folio: ac ueste serica uersicolori unguentis madida cœnatur: hunc habet exitum maxime luxuria fœminarū. Aliud quoq; fuit priscis insaniæ genus a cœnis comessationibusq;: & supellectilis caritudine semotum: quod sic a Macrobio est relatū: Inter duo bella punica filii senatorū in ludum saltatoriū conueniebant: & crotala gestātes saltare discebant. Matronæ saltationem nō inhonestam ducebant. Scipio aphricāus in oratione quæritur docentur præstigias inhonestas: cum cinedulis: & sambuca: & psalteriis eunt in ludū histrionum: discūt cantare: quæ maiores nostri ingenuis probro datum uoluerunt: eunt inq̄ inter cinedos in ludum saltatorium uirgines puerique ingenui: hæc mihi uix credibilia uiderentur: ni ludū saltatorium ingressus plus medius fidius uidi quinquaginta. Subinsertq; Plinius ætate Ciceronis tres magni uiri de saltatione exquisitæ notati sunt. Gabinius quem Cicero insectatus est. M. Celius quē Cicero defendit. Licinius Crassus illius filius qui a parthis occisus est. Cicero aūt ipse in oratione pro Murena. Nemo enim fere saltat sobrius: nisi idem insaniat: neq; in solitudine neq; in conuiuio moderato atq; honesto. In tempestiui conuiuii amœni loci: multarum deliciarum comes est extrema saltatio. Catonem etiam scribit Plinius dixisse: non esse hominis serii cantare: leuitatem unam publice permissam: & ebrietatē alteram ab utili fine laudabilē ad extremum dicere liber. G. Duellio qui primo naualis triumpho de pœnis insignitus fuit permissum est: ut a cœna redeunti ad funale tubicines & fidicines præcinerēt. Et bonosum imperatorem scribit Flauius Vopiscus. Bibisse quantum alius nemo. Et si quando legati barbarorum undecunq; gētium uenissent ipsis propinasse: ut eos inebriaret atq; ab iis per uinum omnia cognouisse satis multa de cœnis: comessationibus: ebrietatibus: & aliis nonnullorum uitæ turpissimis moribus: dicta sunt: quos omnes & his similes admonitos uelim scripsisse: i hęc uerba Plinium: ætate Pompeii. Asclepiades omnia medicamenta abdicauit: quinq; docens uitæ hominis utilissima. Abstinentiam a cibo & potu fricationem corporis: ambulationem: gestationesq; & balneas homines suasit. damnauit uomitiones: tunc frequentes & medicamentorū potus stomacho inimicos. Ad quā monitionē accommodatior alia est sentētia: quam gloriosus ecclesiæ doctor Hieronymus cōtra Iouinianū in hæc uerba scripsit Galie. uel doctissimus Hippo. interpres Athletas quorū uita & ars sagina est: dicit in exhortatione mediciæ nec posse uiuere diu: nec sanos esse: Animasq; eorum ita nimio sanguine & adipibus quasi luto inuolutas: nihil tenue: nihil cæleste: semperq; de carnibus & ructu & uētris ingluiæ cogitare. Cōsuetudinum iam

Iecur anseris

Palmæ pedū ex anseribus in cōuiuiis

De ludis saltatoriis

Qui notati de saltatione

Nemo saltat sobrius

Catonis dictum

Bonosus imperator bibacissimus

Quinq; hominis uitæ utilissima

Athletas nō posse diu uiuere

ab inuicem distincta itinere toto fabricantes nocturnos illic statuere custodes, pillorum labores & uigilias maximũ cõtra latronũ ĩpetus munimẽ uiatoribus cõstituentes. Tũc uero nihil horum: erat: nõ uillæ ppeuæ. non urbes: nõ discretæ dierũ singulorũ mansiones: nõ crebra diuersoria: non commeantiũ uestigia non aliqd deniq; huiusmodi. licet nũc omittere semitæ asperitatẽ: æti sq; inequalitatẽ: q̃: & si desinit: alia per se uiatoribus sunt molestissima. Testes mihi sũt q cũ uehiculis iumentisq; iuchãtur: ne sic qdem consueta itinera audent incedere: nisi ea prius strata lapide uiderint: foueasq; impleuerit atq; cuncta complanauerint. Cæterũ tunc in habitabili nũnc regione erat uia illa desertior: ipsisq; montibus & collibus asperior: præruptisque omnibus & præcipitiis periculosior. Nondũ id quod esse omnium grauissimum duxi: quo pacto barbaris ferisque nationibus nouus semper hospes iungebatur intelligo. Hoc enim maiora ille ac difficiliora in dies negotia præbebat: cũ omnes tunc per gentes: Immo ut uerius loquar per ciuitates diuisi essent: atq; separati. neq; enim sicuti nunc in maxĩa orbis pte fieri cernas: uni ĩperio uniusq; ditiõi mortales oẽs seruiebãt eisdẽ gubernabant legibus: sed ueluti corpus unũ ĩ multa mẽbra concisũ: ita hominum genus dispersum erat atq; dissipatũ. hostesq; ex hostibus iustus ille Abraam mutare in dies cogebatur: & anteq̃ priores fugeret rursus in alios incidere cũ alibi quidẽ confusse plurimi dominarentur alibi nullus dominationis ordo seruaretur. sed iam satis multa de moribus priscorum & consuetudinibus seu publicis seu priuatis: satis multa ita superius dicta sunt de religione: & de rei publicæ admĩstratione: atq; etiã de militia. Ad decimam ultimãq; partẽ triumphos nostri operis titulũ decusq; ueniendum est.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE LIBER DECIMVS INCIPIT FOELICISSIME.

TRIVMPHOS Romanorum describere ac unum in locũ cõgerere aggressus duo eorũ tamq̃ præludia minoris scilicet dignitatis & gloriæ: alios honores uictoribꝰ datos prius referã. Ouationem & tropheum. Ouatioq; ordĩe prima uerbi uim ab ohe gaudentium interiectione & originem habet: ut dicta sit quasi ohatio: Iuuenalis de Horatio. Satur ẽ cũ dicit Horatius ohe. Et Festus Pompeius ouantes dicit lætantes: ab eo clamore dictos: quem faciunt redeuntes: ex pugna geminata o o littera. Et Aulus Gellius sic habet. ouandi ratio & causa cum bella nõ rite neque cum iusto hoste gesta sunt: aut hostium nomen humile & non idoneum: ut seruorum: pyratarum. aut deditio solito citius facta: aut incruenta uictoria. ingrediebantur urbem pedibus: sequentibus eos: non militibus: sed uniuerso senatu. & oualem coronam supra ostendimus fuisse myrtheam: quam habebant qui ouantes introibant cum bella non erãt indicta: aut sine sanguine. Liuius. xxvi. Trib. plæbis ex auctoritate senatus ad populum tulerunt. Vt M. Marcello qua die urbem ouans iniret imperium esset. pridie q̃ urbem iniret in monte albão triumphauit: inde ouans multam præse prædam in urbem intulit cum simulachro captarũ syracusarũ: catapultæ: balistæq; & alia omnia ĩstrumenta belli lata: & pacis diuturnæ regiæq; opulẽtiæ ornamẽta argenti æris q; fabrefacta uasa: alia suppellex preciosaq; uestis: & multa nobilia signa: qbus ĩter prĩas greciæ urbes syracusæ ornatæ fue

Ouatio uñ

Corõa oualis myrthea

M. Marcelli ouatio

rant punicæ quoque uictoriæ signum octo ducti elephanti. & non minimum fuere spectaculum cum coronis præcedentes Sosis syracusanus & mericus hispanus: quorum alter introitum in syracusas: alter in arcem dederat. Et Suetonius de Augusto bis ouans ingressus est urbem: post philippēse: & rursus post sicullum bellum. Et de Tiberio idem: ob res bene gestas in gallis ouans urbem curru ingressus est: primus ut serūt triumphalibus ornamentis honoratus: nouo nec cuipiam alteri tributo genere honoris Liuius in quarto. Quinto Capitolino filio capitolini equis fusis triumphus negatus: ouans urbem ingressus est: & infra: Publius Valerius consul. arce carmentana recuperata urbem ouās introit. & infra Valerius potitius consul. deuictis in algido equis triumphauit: & libro quinto Manlius capitolinus consul ouans ingressus est. & libro septimo Fabius repulsis a porta collina gallis: & tiburtibus uastatis ouans urbem ingressus est. Tertio item & trigesimo libro. Aelius ob rem faciliter in hispania gestam ouans in urbem ingressus est. & quinto trigesimo. M. Fuluius nobilior qui biennio ante prætor in Hispania profectus est ouans urbem. ingressus est.

Tropheū

Tropheum græcam habet originem a strophos quod cōuersionem latine significat. primi enim græci eo uocabulo usi: suos qui hostem nulla aut parua commissa cęde cōuertissent in fugam: in hunc maxime modum honorarūt. Arboris quæ in loco esset ramis paululum supra stipitem succisis: scuta: galeas: toraces: loricas: & alia quæ fugiens reliquisset hostis arma appendebant: eratq; id paucorum dierum uicti dedecoris & uictoris gloriæ monumentum: quod pace breui composita sublatum: nullam notæ uicinis in ea uictoria iniustæ relinqueret memoriam. Vnde Plutarchum supra ostendimus merito questum: esse imprudenter simul & aspere nimis egisse primos ex græcis: qui trophea aut marmore incisa: aut ære sculpta facietes: odium simul & bellum a conseruata uicti ignominia perpetuum reddidissent. Romanos itaque ultimo græcorum exemplo trophea marmorea aut ærea: præsertim monetarum dorso insculpta posuisse uidemus: quorum multa etiam nunc passim per urbem extare uidemus. sed illa sunt omnium maxima Caii Marii decimbris habita: quæ a Sylla disiecta Caium Cæsarem reposuisse Suetonius scribit. Nunc ad sanctorū Iuliani: & Eusebii ecclesias qua uia ab arcu sancti Viti: ad celebrem sanctæ Crucis basilicam itur semiintegra de coq; uerbo habet sic Nonius. Spolia hostium affixa stipitibus uocant trophea

Triūphare

sed de triūphis uideamus. Triumphare inquit Varro appellautm: q; cum imperatore milites redeuntes clamitant per urbem in capitolium eunti. io triumphe: a triambe græco liberi cognomento. & Plinius liber pater primus triumphū inuenit. Cicero ad equites prius q̄ iret in exilium. maiores nostri eos imperatores: qui militum uirtute hostium fregerant furorem iucundissimo fructu libertatis reconciliato: non solum statuis dignos putarunt: sed etiam æterna triumphi laude, lege autem fuit cautū ne qs triūpharet qui minus q̄ quinq; milia una acie superasset. M. Cato: & Martius tribūi plæbis altera lege pœnā statuerūt his q mētiti erant. Quare ingressi urbē triūphaturi: apud quæstores urbanos de ueritate scripta iurant. Et legibus itē ac pro cōsuetudine obseruatū ut pro aucto tm̄ imperio nō pro instaurato triumpharet. Itaq; nec. P. Scipiōi recuperatis hispaniis: nec. M. Marcel. captis syracusis triūphus cōcessus. Primus apud Ro. i triūpho liberū prem imitatus ē Titus Tatius: q triūphās de Sabinis prius oīum ouās urbē ingressus ē. qm̄ rē leuiter absq; cruore gesserat: myrthoq; ueneris uictricis coronatus incessit: q̄ postea fuit ut diximus: ouātiū corona. Sed de triumphis multa sūt dicenda prius q̄ ad pticularē eorum descriptionem ueniamus: primū apud

Lex d̄ triū phātibus Triūphaturi de ueritate scripta iurant T. Tatius primus romanorū triumphauit

maiores

Quibus triũphare liceret

maiores nulli licuit triũphare: qui nec dictator: nec cõsul: neq; prætor res gessisset: q cũ. L. Lentulo obiectũ esset qui pro cõsul in Hispania rẽ bene gesserat: ouãs sicut supra ostẽdimus in urbẽ ingressus est. Et duo de trigesimo de Scipione. Ob res gestas magis tentata est triũphi spes q̃ petita pertinaciter: quia neminẽ ad eam diẽ triũphasse qui sine magistratu res gessisset constabat. In septimoq; Liuius. G. Manlius de plæbe primus dictator: de hetruscis populi iussu sine auctoritate patrũ triũphauit: solusq;. G. Pompeius quod multi scripsere eques Romanus: & prius q̃ per ætatem cõsul fieri posset bis triumphauit: quod in delubro Mineruæ i titulis Pompeii apparuisse Plinius affirmauit. Lex alia siue cõsuetudo triumphantiũ is fuit: ut prius reportarẽt exercitũ: prouinciãq; in qua res gesserant successoribus redderent quietẽ. Liuius. xl. Lutius Mãlius cõsul ex hispania redierat: cui postulanti a senatu in æde Bellonæ triumphum rerum gestarũ magnitudo impetrabilẽ faciebat: exẽplum obstabat. quod ita cõparatum more maiorũ erat ne quis qui exercitũ non deportasset triũpharet: nisi pacatam perdomitãq; successori prouinciã tradidisset. curru aũt semper peruectos fuisse q triumpharẽt constat: duarum tñ rotarũ: quales Romæ in Titi Vespasiani arcu ad sanctam Mariam nouã: & in sanctæ Martinellæ sacello. L. Veri Antonini marmore incisos ad iustam prope mensurã extare uidemus: duciturq; uterq; dictorũ imperatorũ currus equis quatuor: prout Liuius libro. iiii. Camilli deuictis uehis triũphus modũ excessit. Curru eqs albis iũcto inuectus clarior q̃ gratior fuit. Et rñ Liuiũ duodeuigesimo sic habere uidemus, de. C. Claudii Neronis &. M. Liuii salinatoris triũpho post I flictã Hasdrubali cladẽ deducto. C. Clau. equo sine militib⁹. M. Liui. q̃drigis urbẽ ineuntẽ milites sequerẽt itaq; iret alter cõsul sublimis curru multiiugis si placeret equis. uno equo per urbem curru triumphum sequi Neronem. Et præter equos taurosque utrosq; albos elephantis postea ducendo currui nõnulli ex principibus sunt usi. Nam Pompeii triumpho aphrico elephanti currũ traxere. Quem in hoc sicut: & in prælio Cæsar superauit: de quo Suetonius [illegible]llici triumphi die ascendit capitolium ad lumina. Elephantis quadraginta: dex[illegible]leuaq; lycnos gestãtibus. Et Capitolinus de gordiano iuniore. Quadrigæ elephantorũ. Gordiano decretæ sunt: ut pote qui persas uicisset: triumpho persico triumpharet. et Flauius Vopiscus de Aureliano. Fuit alius currus quatuor ceruis iũctus: qui fuisse dicitur regis gothorum: quo ut multi memoriæ tradũt: capitoliũ Aurelianus inuectus est: ut illic cæderet ceruos: quos cum eodẽ curru captos uouisse Ioui optimo maximo ferebat. Et si triumphus ob rerum trãsuehendarum multitudinem una die perfici non poterat: alii dies perficiendo adhibebãtur. Titum enim Quintum Flaminium de macedonibus & græcis triduo triumphasse infra ostendemus. Suetonius de Cæsare eodem mense quater sub diuersis ducibus triumphauit: & de Augusto currules triumphos tres egit. Dalmaticum: Acciacum: Alexandrinum cõtinuo triduo. In ipsoq; triumphantum curru filios sedere solitos fuisse. Cicero pro Murena sic asserit. Cum sedere in equis triumphantium prætextati potissimum filii soleant. Aemilium paulũ speciosissimo in triumpho filium duxisse legimus: quem triduo post amiserit. Sed gratius egisse uidetur. Hadrianus: cum enim triumphum ei senatus qui Traiano debitus erat detulisset recusauit ipse: atque imaginem Traiani curru triumphali uexit: ut optimus imperator ne post mortem quidem triumphi amitteret dignitatem: & Marcus Antonius philosophus petiit. l. fratri. Vt Marcus secum triumpharet; petiit præterea; Vt filii Marci Cæsaris appellarentur.

Lex altera triũphãtium

Triũphantiũ currus qualis

Elephãti ad currus triũphãtium

Aureliani currus a ceruis uectus

Triũphantiũ filios curru eodẽ solitos duci

Imago traiani triumphauit

LIBER

Triumphauit simul de parthis. in triumpho aũt liberos Marci utriusq; sexus secum
uexit ita tñ ut & puellas uirgĩes ueheret cum filio suo de Marcomanis triũphauit ecõ
tra uero impurus ille & bestius homo Cõmodus Antoniorũ & imperatorii nominũ
inquinator: uenia legis annariæ impetrata cõsul est factus: & cũ patre de germanis tri
umphauit: Romãq; ut rediit subactore suo Antero post se in curru collocato ita triũ
phauit: ut cum Anterus ceruice reflexa pu. oscularetur: ẽt ĩ orchestra: & Seue. apher
particum deferentibus patribus triumphum idcirco recusauit: quod cõsistere in cur-
ru affectus articulari morbo non posset: filiisq; concessit ut triumpharẽt. Descriptio-
ni item triumphorum præmittenda sunt alia: & imprimis nonulla quæ Cicero Verri

Triũphus cur gratus populo.

natum septimo sic habet. ipse triumphus quam ob rem gratissimus populo Romano
fuit atq; iucundissimus: quia nihil est uictoria dulcius: uictoriæ aũt testimonium dul
cius: si quos sæpe metueris: eosdem uinctos ad supplicium duci iubeas. At. n. qui tri-
umphant eo diutius uiuos hostium duces seruãt: ut his per triũphũ ductis pulcher-
rimum spectaculum fructumq; uictoriæ populus Romanus percipere possit: tamen
cum de foro in capitoliũ currum flectere incipiunt: illos duci in carcerem iubent. idẽ
q; dies & uictoribus imperii & uictis uitæ finem facit. Et idem Cicero in Pisonem dis-
serens de triumpho: quid tãdẽ habet iste currus? quid uincti ante currum duces? qd
simulachra oppidorum? quid aurum? quid argentum? quid legati in equis & tribuni?
quid clamor militum? quid tota illa pompa? Et uarii itẽ mores adnotãdi sunt. Festus
Põpeius laureati milites sequebant triũphantes: ut quasi purgati a cæde humana in

Milites laureati sequebãtur triũphantes

trarent urbem. Itaq; eãdem laurum oĩbus sufficionibus adhiberi solitum erat: q; om
ni tempore uiret: ut similiter res pu. floreat de qua item lauro Plinius. laurus trium-

Laurus triumphis dicata

phis proprie dicatur. Cæsarem pontificumq; sola domos exornat: & ante limina excu
bat: sterilis earũ maxime triumphalis qua triumphantes utuntur. Et infra Plinius mo
rem dicit triumphãtiũ notabilem: olim triũphasse duces cum corona hetrusca ex au-

Triũphãtis corona & annulus

ro: quæ a tergo sustineretur a seruo: triumphantẽq; tũc annulũ in digyto ferreum ha-
buisse: ut æqua esset fortuna triũphantis: & serui coronam sustinentis. Sicq; triũphas

Fortuna alata

se de Iugurtha Caium marium: qui tertio consulatu aureũ sumpserit annulum sed in
his quæ nunc extant marmoreis triũphantium figuris: fortuna alata nõ seruus coro-

Militũ carmẽ lædorium in triũphantem

nam sustatat: quam quidem fortunã inaurato corio: aut aliter depicto fuisse credide-
rim: colorem. n. suũ nunc habet marmor: & de re ipsa nihil scriptum inuenio. Tuni-
ca autem aurea triumphasse Tarquinium priscum Plinius in Verrio flacco sumptũ
tradit. Morisq; item fuit: non legis imperatores belli ciuilis uictoria quantumuis ma
gna non triumphare: quia ciues non hostes occiderint. Sic nec Nasica Tiberio grac
cho cum suis perempto: nec Metellus Caio opimio: neq; Caius Antonius Catilina
superatis triumpharent. Lucius uero Sylla cum de græcis urbibus captis: & simul de
ciuibus Marianis superatis triumpharet: sola urbium captarum: spolia in triumphũ
prætulit. Morisq; pariter fuit ut sequentes triumphalem currum milites lędoria in im
peratorem suum dicerent. Sicq; gallico triumpho Cæsaris milites inter cætera carmĩa

Triũphaturi in uaticano expectabãt

iocularia ẽt illud uulgatissimum pronunciarunt: gallias subegit Cæsar. Nicomedes
Cæsarem: & Vẽtidium bassum parthici triumphi die secuti milites decantarũt. Qui
mulos fricabat factus est consul. lege autem cautum erat: quod Plutarchus: in Pauli
Aemilii uita tradit: neminem ducem ante triumphi initiũ urbẽ ingredi. Sed in uati-
cano apud territoriũ triũphale: necessarios triũpho apparatus facturi expectabãt: q;

in Vespasiani triũpho & filiorum infra diffusius ostendemus. Triumphos oẽs Romae: & nunq̃ alibi praeter duos fuisse ductos atq; celebratos constat mirumq; in tāta rerum imperii euersione: in tanta principũ & tyrānorum insolentia: in tanta sediũ & locorum mutatione: quātam pene singuli fecerunt imperii moderatores: neminem fuisse eorum qui aut Mediolani: aut Aquilegiae: aut Constantinopoli: uoluerit triũphare. Luciũ aũt Pisonem tradit Plinius scripsisse. Papirium cui forem primũ in mõte albano triumphasse de corsis. Et Papirium masonem: cum triumphum Romae nõ impetrasset in albano monte triũphasse. Triumphosq; ipsos oẽs uiginti & trecentos fuisse Paulus Orosius omnium: qui stantis adhuc Romani imperii gesta scripserunt ultimus est auctor: quem gloriosis ecclesiae doctoribus Hieronymo & Augustino familiaritate coniunctũ: de cuius re cũ ipso Augustino uidendi triũphi (sicut initio diximus) auido: contulisse crediderim. Desierant. n. pudem antea triumphare Romani cũ satis constet Probũ imperatorem fuisse qui triũphauerit ultimũ. Et Probum iter & ultima beati Augustini tempora: anni paulo plus minus ducentis adnumerantur. Primũ apud Romanos Titum Tacitũ regem Dionysii bacchi imitatione triumphum duxisse diximus & aliũ e regibus Tarquinium priscũ pariter triumphasse Plinium scribere supra item ostendimus: sed quales hi fuerint triumphi a nemine traditi uidimus. Publius autem Valerius cõsul primus pulso Tarquinio: & uchiis tarquiniensibusq; post Bruti mortem superatis: reges pulsos in hoc sicut & in plerisq; imitatus triumphauit. Et si uero nõnullos ex triumphis qui uisi fuerint ampliores pro tẽpore atq; speciosiores scribere intendimus quo gloriam populi Romani eius tempo ris: tanq̃ & nos ipsi cũ Augustino adsimus: celebriorem lectoremq; ostendamus: maiorem tñ eorum partem summatim colligendo pergemus. Seruabimus aũt temporis ordinem ut crescentem populi Romani potentiam triumphorum quoque amplitudinem imitatam fuisse appareat: utq; oibus constare possit: quo tempore Romana potentia se ipsam sub Pompeio: & Caesaribus ferre non potuit: triumphos fuisse ductos: qui deorũ potius quã hoĩum opera: opulentiam fastũq; imitati sint: eritq; a Camilli triumpho initium: de quo sic habet in quinto Liuius. Aduentus quoq; dictatoris oibus ordinibus obuiam effusis celebratior: q̃ ullus unq̃ antea fuit triũphus: omnem consuetum honorandi diei illius modum aliquantum excessit: maxime conspectus ipse curru equis albis iuncto urbem inuectus est: parumq; id non ciuile modo: sed humanum etiam uisum. Iouis solisq; equis aequiparatum: dictatorem etiam in religionem trahebant. Triumphusq; eam ob unam maxime rem clarior q̃ gratior fuit. Hunc triumphum & si Liuius magnis effert laudibus a nulla tñ alia q̃ equorum albo rum parte laudare potuit: qd praeda (ut assolebat) traſſereda populo erat distributa. Et nulli etiã digni magnates: quos ante currũ captiuos ducere potuerit. Alius aũt triumphus post multos ãnos a Papirio cursore dictatore de samnitibus ductus: & si aliqd decoris: nullã tñ habuit praedã cum captiuis ordine traducẽdã: sic. n. scribit in. ix. Liuius. Dictator ex senatusconsulto de samnitibus triũphauit: cuius triũpho longe maximã speciẽ captiua arma praebuere. tñ magnificẽtiae uisum in iis: ut aurata scura dominis argentatorũ ad forũ ornandum diuiderent: inde natum initium dicitur fori ornandi ab aedilibus cum tensae ducerentur. Nec maioris fuit apparatus triũphus de quo sic habet in decimo Liuius. Q. Fabius deciano exercitu relicto in hetruria: suis legionibus deductis ad urbem: de gallis hetruscisq; ac samnitibus triumphauit. milites triumphantem secuti sunt. Celebrata in conditis militaribus nõ magis uictoria.

Triumphi cccxx.

Triũphus Camilli

Triũphus papirii cursoris

Q. Fabii q̃ mors. P. Decii est exercitataq; quæ memoria parentis æquata euentu pu blico priuatoq; filii laudibus data ex præda militibus æris octogeni bini: sagaq; & tu nica præmia illa tempestate militiæ haud q̃q̃ spernenda. primus post hos triũphus fu it Papirii cursoris tunc consulis: de quo Liuius lib. ité decimo. Cõsul exercitũ de sam nitibus deduxit: ueniens Romã triumphus omnium consensu est delatus. Trium phauit in maiestate insigni ut illorũ temporum habitus erat. Triumpho equites pedi tesq; insignes donis transire: ac transuectis multæ ciuicæ coronæ uallaresq; ac mula res conspectæ: inspectata spolia samnitium decore: ac pulchritudine paternis spoliis: quæ nota frequenti publicorum ornatu locorũ comparabãtur: ducti nobiles aliquot captiui clari suis patrumq; factis: æris grauis transuecta uicies centum milia: & auri tri ginta tria milia. Omne æs argentumq; in ærarium conditum: Militibus datũ nihil ex præda maioris lætitiæ & gloriæ prædictis: triumphum duo coss. simul Claudius Ne ro & Liuius Salinator deuicto occisoq; Hasdrubale duxerunt: quem Liuius extolle re est adnisus. Nec tamen huic ẽt triumpho plura afferũt magnificienda iis: quæ su periores habuisse docuimus. Sic. n. in. xxviii. Liuius ita consociatus triumphus cum utriq; tum ei magis qui quantum merito anteibat tm̃ honori collegæ cedens gloriam auxit. illum equidem aiebat sex dierum spacio transcurrisse longitudinem italiæ: & eo die cum Hasdrubale in gallia signis collatis pugnasse: quo eum castra aduersus se se in Appulia posita habere Hannibal crediderit: ita unum consulem pro utraq; par te italiæ aduersus duos duces: duos imperatores: hinc consilium suum: hinc corpus oppossuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Hãnibalẽ: Hasdru balem uero qua alia re q̃ aduentu eius obrutum: atq; extinctum esse: itaque iret alter cos. sublimis curru multiiugis. si uellet equis: uno equo per urbem uelut in triũphũ uehi Neronem ẽt si pedes incedat uel partam eo bello uel spretã triũphi gloriam me morabilem fore. hi sermones spectantium Neronẽ usq; in capitolium prosecuti sunt. Pecuniã in ærariũ tulerunt sextertiũ milies octoginta milia æris. Libet multos ex triũ phis transire minoribus: ut ad maiores citius ueniam. Scipionisq; triumphum. xxxii. li bro a Liuio descriptum primo afferimus: pace terra mariq; parta exercitu i naues im posito in Siciliam ad lylibeũ traiecit: inde magna parte militum in nauibus missa: ip se per lætã pace nõ minus q̃ uictoria italiã effusis non urbibus modo ad exhibendos honores sed agrestiũ ẽt turba obsidente uias Romam peruenit triumphoq; oium cla rissimo in urbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium pondo centum milia. xxiii. militibus ex præda quadragenos æris diuisit. morte subtractus spectaculo magis ho minum: quam triumphantis gloriæ. siphax est. Eundem uero triumphum ab Appia no diligentius descriptum repetere libet. Scipio post hæc ex libia in italiam profectus uniuersas copias classe traduxit: Romamque ad triumphum reuersus est: quod om nium ante se splendidissimum dicitur egisse. Eius forma: ut nunc fit ab illo seruata est: fuit autem huiusmodi: sertis redimiti omnes præcinentibus tubis currus spoliis refectos deducebant: ferebantur & ligneæ turres: captarum urbium simulachra: au rum deinceps & argentum: partim rudibus massis: partim signatum. Coronæ præte rea: quas uirtutis gratia urbes dedissent. Candidi subinde boues: & elephanti illos sequebantur. Post hoc Carthaginensium ac numidarum principes bello capti: Im peratorem lictores præibant purpureis amicti uestibus: tum citharedorum: ac tibia rum turba ad hetruscæ similitudinem pompæ hi succincti coronisque aureis redimi ti: suo quisque ordine canentes psallentesque prodibant: Hos lydios appellant:

Triũphus Qu. Fabii

Triũphus alius papi rii cursoris

Triũphus Claudii ne ronis & Li uii Salina toris

Triũphus Scipionis su perioris

ut facile crediderim hetruſcos a lidiis ſumpſiſſe originem. horum in medio quiſpiam talari ueſte fimbriis ac armillis auro ſplendentibus amictus geſtus uarios ciebat. hoſtibuſq; deuictis inſultãs riſus undiq; ciebat. Poſt thuris & odorum copia imperatorem circunſteterãt: quem curru deaurato multifariam querefulgenti cãdidi uehebãt equi: aureã capiti geſtantes coronam lapillis ornatam gemmiſq;: is ueſte inſuccinct⁹ purpuream patrio more aureis intextã ſideribus: altera manu eburneum ſceptrũ altera laurum præferebat: quæ Romani uictoriæ inſignia profitentur. Vehebantur & cũ eo pueri uirgineſq;: & ad habenas hinc inde cognati iuuenes: demum qui exercitum ſecuti erant ſcriptores miniſtri ſcutiſeriue. Poſtremo exercitus in turmas acieſq; diuiſus currũ ſequebatur. Milites quoq; lauro redimiti laurum manu ferentes qbus meritorũ inſignia adiuncta. Aderantq; qui hos quidem laudibus ferrent: hos ſalibus inſectarentur: nõnullos infamia notarent. Simplex deniq; triumphi forma: & quã unuſquiſq; ſermone facile explicare queat: cũ in capitoliũ uentũ eſſet. Scipio depoſito apparatu: epulũ (ut amicis mos erat) in tẽplo præbuit. Poſt hunc tñ haud diu. M. Portius Cato triumphum ex hiſpania duxit ſuperioribus primis creſcentis rei. p. parem: de quo Liuius. xxxiii. M. Portius Cato ex hiſpania triumphauit: tulit in eo triũpho argenti uigintiquinq; milia põdo: auri mille quadringẽtos militibus diuiſit ſingulis ducenos ſeptuagenos æris. triplex equiti: per quot tẽpus. L. Quintius triumphum triduo duxit continuo: his quæ poſtea ſub principibus ducta ſunt ſimilimũ: de quo ſic habet Liuius. xxxiii. Poſtq̃ Romã uentũ eſt: ſenatus extra urbẽ Quintio ad res geſtas ediſſerẽdas datus eſt. Triũphus initus die primo: arma: tela: ſignaq; ærea: & marmorea trãſtulit: plura Philippo adempta: q̃ quæ ex ciuitatibus cœperat. Secunda die argẽtũ aurũq; factũ: infectũq; & ſignatũ. Infecti argẽti fuit. xviii. milia põdo: & ducẽtũ ſeptuaginta facti uaſa multa oĩs generis: cælata pleraq; quædã eximiæ artis: & ex ære multa fabrefacta: adhuc clypei argentei decem: ſignati argẽti octuaginta quatuor milia fuere atticorum, trachia uocant: trium fere denariorũ in ſingulis argenti eſt pondus: auri pondo fuerunt tria milia ſeptuaginta: decem quatuor: & clypeus unus auri totus: & philippei aurei. xiiii. milia quiq;. cxiiii. Tertio die coronæ aureæ dona ciuitatum tranſlata centum &. xiiii. & hoſtiæ ductæ: & ante currũ multi nobiles captiui obſideſq;. Inter quos Demetrius regis Philippi frater: & armenes Nabidis tyrãni filius lacedemonius. Ipſe deinde Quintius in urbem eſt inuectus: ſecuti currũ milites frequentes in exercitu omni ex prouincia deportato: iis duceni quinquageni æris in pedites diuiſi: duplex centurioni: triplex equiti: præbuerunt ſpeciem triumpho capitibus raſis ſecuti qui ſeruitute exempti fuerant. Et ſuum diu poſt triumphum. P. Cornelius Naſica de bois duxit in mediocribus numerandum quem ſic Liuius deſcribit. In eo triumpho gallicis carpentis arma ſigna & ſpolia omnis generis tranſuexit: & uaſa ænea gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoque captorum gregem: traduxit aureos torques: tranſtulit æris mille quartuorcentum ſeptuaginta: adhuc auri ducenta quadraginta ſex: argenti infecti quod in gallicis uaſis non infabre ſuo more factum trecentum ſexuaginta pondo bigatarum numerum centum triginta quattuor militibus qui currum ſecuti ſunt cẽtenos uicẽos quinos aſſes diuiſit: duplex cẽturioni: triplex equiti. Nec omittendum duximus. M. Fuluii triumphum: de quo Liuius in. xxx. octauo ſic habet. Triumphare menſe Ianuario ſtatuerat: ſed cum audiſſet conſulem Aemilium litteris. M. Burii tribuni plæbis acceptis de remiſſa intercẽſione ipſum ad ĩpediendũ triũphum Romã uenientẽ ægrũ in uia ſubſtitiſſe ne plus

Triũphus M. porcii Catonis

Triũphus L. Quintii de philippo

Triũphus Scipionis naſicæ

Triũphus M. Fuluii

in triumpho certaminum q̃ in bello haberet, prætulit triumphi diem. Triumphauit ad kalendas Ianuarias de etholis: & de cephalenia: aureæ co. onæ centum decem pō do: duæ ante currum latæ sunt argenti pondo octuaginta tria: auri pondo .ccxliii. te tragia attica, cxviii. philippei nummi decē milia, cccc xxxii. signa ænea. dcclxxxv. signa marmorea, ccxxx. arma tela: cætera spolia hostium magnus numerus. ad hoc catapultæ: balistæ: tormenta omnis generis: duces aut etholi & cephallenes: aut regii ab antiocho ibi relicti: ad septē & uiginti. Multos eo die priusq̃ in urbem inueheretur in circo flaminio tribunos: præfectos: equites: centuriones Romāos sociosq̃ donis militaribus donauit. Militibus ex præda quinos uicenos denarios diuisit: duplex centurioni: triplex eqti. Et paulopost alius post Liuiū ponit triumphus: quem nos ultimū afferre decreuimus. Extremo anni magistratibus creatis iam ad tertium nonas Martias. G. Manlius Volso de gallis q Asiā incolunt triūphauit: serius ei causa triumphandi fuit. ne. Q. Terentio Culeone prætore causam lege petilia diceret & icendio alieni iudicii: quo. L. Scipio dānatus fuerat cōflagraret. Eo infensioribus in se q̃ in illum iudicibus quod disciplinā militarem seuere ab eo cōseruatam successor ipse omni genere licentiæ corruperat: neq; ea sola infamiæ erāt quæ in prouincia procul ab oculis facta narrabanᵗ: sed ea etiā quæ in militibus eius quotidie conspiciebātur. Luxuriæ. n. peregrinæ origo ab exercitu asiatico inuecta in urbem erat. Imprimis lectos æratos: uestem stragulā tam praeciosam: plagulas & alia textilia: quæ tum magnificæ supellectilis habebantur: monopodia & abacos Romā aduexerunt. tunc psaltriæ sambucistriæq; & conuiualia ludorꝫ oblectamenta addita epulis. Epulæ quoq; ipse cum cura & sumptu maiore apparari cœptæ: tum coquus uilissimū antiquis mācipium extimatione & usu in præcio esse: & quod ministeriū fuerat ars haberi cœpta. Vix tñ ea quæ tum conspiciebantur semina erant futuræ luxuriæ. In triūpho tulit. G. Manlius coronas aureas ducentas duodecim. Argenti. ccxx. milia centum tres. Tetragistinum atticorum. ccyii. milia. xx. ostefori philippi. Aureorꝫ nummorū in. M. xyi. ccc. xx. Arma spoliaq; multa gallica carpentis tracta. Duces hostiū duo & quinquaginta ducti ante currum. militibus quadrigenos binos denarios diuisit: duplex cẽturioni stipendium duplex i peditẽs dedit triplex i eqtes. Multi oium oĩdinū donati militarib⁹ dōis currū secuti sũt carmia a milirib⁹ ea in iperatorẽ dicta: ut facile appareat in ducẽ dulgētẽ ābitiosūq; ea dici triūphūq; eẽ militari magis fauore q̃ populari celebrẽ. A tiā maiores attingamus triumphos auctæ Romanaꝝ rerum amplitudini responsuros. Nec ab alio dignius id inchoari potest: q̃ a. P. Aemilio: cui contigit ut frugi ipse i temporibus rei pu. adhuc frugalitati insei uientibus uixerit: & tamen triumpho a maximus proceden te uictoriis luxuriem primus in urbem inuexerit: Hic enim. P. ille Aemilius fuit: qui quatuor filiorum duos priores clarissimis domibus per adoptioẽ inseruit: cum maiorem Fabio maximo quinquies cōsuli: minorem Scipioni aphricano: in filios dedit. Hic fuit Aemilius ille qui frugalitatis & modestiæ amator: filiarum maiorem. M. Catonis filio uxorem dedit: minorem Aemilio Tuberoni: qui quidem Tubero uir optimus maxime in re. pu. auctoritatis tra tenui erat patrimonio: ut sexdecim uiri ex Tuberonum familia omnes simul in eisdem ædibus: & quidem modicis: cum coniugib⁹ & liberis habitarent. Itaq; in illis ædibus Pauli Aemilii bis cōsulis: & bis triumphalis filia deducta est: in eisq; habitauit: nec puduit eam pauperis uiri: sed uirtutem admirata est per quam pauper erat. Tantis tamen assuetus modestiæ: & frugalitatis artibus continere non potuit Aemilius quin tempori addauctæ rerum opulentiæ iseruiẽs triū

Triūphus .G. Malii Volsonis

Triūphus P. Aemilii

Tuberonū familia paupima

phũ: in hanc maxime formam duxerit: populus Romanus nitidis uestibus ornatus ĩ
locis & urbis partibus per quas transiturus erat sese ad spectãdum triũphum parauerat:
oĩa urbis tẽpla erant aperta: & sertis uaporibusq; repleta suauibus. Multitudo mi
nistrorum baculos manibus gestantium ex medio dimouebat turbas: & uias puras ap
tasq; præstabat. Transmissio in tres dies diuisa est. Prima enim dies uix signis tabulis
& statutis transmittendis sufficit: quæ uehiculis cõportabantur. Secũda die pulcher
rima & ornatissima macedonũ arma multis curribus delata fuerũt splendentia ære &
ferro abstersoq;: atq; ita disposita ut cãu maxime cecidisse uiderẽtur: galeæ: scuta: thoraces:
ocreæ: & cretẽses peltæ: & thraicia gerra: pharetræ: & equoꝝ frena: acenses nudi
per hæc iacentes: & sarissæ infixæ ita: ut nec uictoꝝ quidem absq; metu esset aspectus.
Post hos armoꝝ currus tria uiroꝝ milia sequebantur: qui numismata ferebãt ar
gentea uasis trecentis quinquaginta. Vas erat quodlibet trium talentoꝝ: quatuor ui
ri singula uasa portabãt. Alii crateras argẽteas & phialas calicesq; ornatissimos: & in
gentes certo ordine deferebant. Tertia die prima luce tubicines non mite neq; suaue
sed bellicum sonãtes primi ibant. Post eos. cxx. boues albæ cornibus auratis ducebãtur
uittis ornatæ & sertis: ducebãt eas adolescentes succincti ad imolandũ & pueri au
reas & argenteas patinas sacrificii gratia deferebant: de hisq; bobus albis dicere uoluit
Virgilius de tauris tractãs: qui in meuaniæ campis ad clitũnum amnem albi nascũ
tur sic. Hinc albi clitumne greges: & maxima tauri. Victima sæpe tuo perfusi flumine
sacro Romanos ad templa deum duxere triumphos. Post eos sequebantur qui aurea
numismata gerebant in uasis trium talentorũ: ut supra de argenteis numismatibus di
ctum est: numerus uasorum fuit triadeoctuaginta. His succedebant q aurea m phialã
decem talentorum quam Aemilius ex lapillis effecerat: item antigonea & seleucea &
thericlia & Persei uasa aurea portabant. Post hæc persei currus & arma & diadema su
per armis positum deinde post modico interuallo nati regii ducebãtur: & cũ ipsis alũ
norum & magistrorum & pedagogoꝝ lachrymans turba: qui & ipsi manus tendebãt
ad ciues & pueros eadem facere & præcari docebant. Erant masculi duo: & una fœmi
na: non satis infortuniũ suũ per ætatem intelligentes: quæ res magis hoĩes ad miseri
cordiam cõmouebat: multiq; lachrymas ciues ad illũ aspectũ demiserũt: fuitq; letitiæ
& doloris plenũ spectaculum: donec infantes transierũt. Ipse aũt Perseus post filios:
& ministros ibat: fusca ueste & trepidãs: amictus more patrio habens: pp magnitudi
nem maloꝝ ad omnia trepidus ac mente turbatus: post eum ibat amicoꝝ & familiari
um mæsta turba miserabiliter ipsum intuentes lachrymãtesq;: ut ẽt plerisq; ex Romanis
lachrymare ob misericordiã compellerent. Post eum deferebãtur aureæ corõnæ
quibus Aemilium uirtutis gratia græcæ donauerãt ciuitates. Erat numerus corona
rum quater centum. deinde Aemilius ipse sequebatur ornatissimo curru uectus: uir
& citra eiusmodi honorem spectaculo dignus: purpuram auro contextam indutus:
& ramũ lauri dextera gerens: ferebãt & lauꝝ. milites currũ Aemilii sequebãt legiões
cohortesque & manipuli: partim carmina patria salibus permixta & risu partim lau
des Aemilii cãtantes: quæ intuebãtur & admirabant oẽs nec quicq ex iis quæ sibi op
tãda forẽt deesse arbitrabant. Ob eas res in macedonico gestas bello sũma pop. Ro.
gratia Aemilio accessit. Tantum enim auri argentiq; in ærarium Aemilius retulit. ut
nullum tributũ psolui a ciuibus opus fuerit: usq; Hircii & pansæ consulatum: qui cir
ca primũ Cæsaris & Antonii bellum consules fuerunt magnus amplissimusque fuit:
quẽ descripsimus Pauli Aemilii: maiores ampliotesq; & propterea deo ut uidet iuisi:

Triũphi Põpeii

quos Põpeius duxit triũphi fuere. Eos tñ nullo ĩ loco ordĩe scriptos ĩuenius: qa sũmatim ẽt attingere nimium omnibus est uisum. a Plinio igitur sparsa: ut sunt scripta nõnulla sumemus: qui triumphasse eum dicit nondũ per ætatẽ senatorem de Mithridate. Curru quattuor elephantis ducto. & post triumphum ponti in duos dies partitũ: apparatus pro alio triumpho fuisse relictos: & addit Plinius magni Pompei triũpho translata statua argentea Pharnacis: q primus regnauit in ponto: item Mithridatis eius patris & currus argẽteiq;. Item Põpeius in triumpho tulit alucũ cum thesseris lusorium e gẽmis duabus: latum pedes tres: lõgum pedes quatuor: fuit in triumpho luna aurea põdo. xxx. lecti triclinares aurei tres. Vasa ex auro: & gemmis abacorum nouem: signa aurea tria: mirrhina tria: coronæ ex margaritis. xxxiii. Mõs aureus quadratus cũ ceruis & leonibus & pomis omnis generis. musæ ex margaritis inerant: & in eius fastigio horologium. & Põpeii imago ex margaritis: eadem Pompeii uictoria mirrhina in urbem inuexit: primusq; Põpeius lapides & pocula ex eo triumpho capitolio dedicauit: quæ protinus ad usum hominũ trãsiere: abacis etiã escariisq; uasis expetitis. Aliqualem uero triumphi ordinem Plutarchus ĩ Pompei uita sic ponit. Erãt regiones de quibus triumphabat sic litteris annotatæ: pontus: armenia: capadocia: paphlagõia: media: colchis: hiberia: albania: syria: cilicia: mesopotamia: præterea hi qui circa phœnicem & palestinam incolunt: Iudei & arabes: piratarũ ẽt quotquot genera terra mariq; debellata erãt. Inter hæc notabantur castella haud pauciora q̃ mille capta: ciuitates ferme noningentæ: piraticæ naues octingentæ: urbes præsidiis Rõanis firmatas esse undequadringentas. his quoq; addebatur uniuersa urbis Romæ tributa ante id bellũ quinquagiesdecies cẽtena milia fuisse: cum his uero quæ ipse quæsiuit octuagies: & quinquagies decies cẽtena milia. In ærarium præterea uasa: aurum argentũq; signatum ad. xx. milia talentorũ. præter quæ militibus diuisa sunt quorum qui minus accepit mille & quingentos æreos tulit. Captiui post principes piratarum in triumpho ducti. Tigranis armeniç regis filius cũ uxore filiaq; ipsius Tigranis Zosime coniũx rex iudeorum Aristobolus Mithridatis soror cum liberis quinq;. Scitharum quoq; q̃ multæ mulieres. Albanorũ & hiberorum ac regis comagẽorũ obsides ducti. Trophea quoq; notata oĩa quæ præliorum numero æqua: aut se duce: aut per legatos parthus est. Maximũ uero ac splendidissimum fuit: & quod Romanorũ nemini hactenus cõtingit: quod tertium e tertia orbis parte triumphũ duxit. Creuit tanq̃ per gradus triumphi gloria: apparatusq; in Cæsare & successoribus suis principibus: quos imperatores appellauere. Tam notus aũt erat triumphorũ apparatus: ut Suetonius Cæsaris & Augusti oĩum maximos paucissimis attigisse contentus fuerit: nam de Cæsare sic habet.

Triũphi Cæsaris

Confectis bellis quinquies triũphauit. post deuictum Scipionẽ quater eodem mense: sed interiectis diebus: & rursum semel post superatos Pompeii liberos. Primũ & excellentissimũ triumphum egit gallicum. sequentem alexandrinũ deinde ponticum: huic proximũ aphricanum: nouissimũ hispaniensem: diuerso quẽq; apparatu & instrumento. Gallici triumphi die uelabrum prærer uehens pene curru excussus est axe diffracto: ascenditq; capitoliũ ad lumina. xl. elephãtis dextra: leuaq; lycnos gestãtibus: põtico triũpho iter põpæ fercula: triũ uerborũ p̃tulit titulũ. Veni: Vidi: Vici. Non acta belli significãtem sicut cæteris: sed celeriter confecti notam. Veteranis legionibus prædæ nomine in pedites singulos super bina sextertia quę initio ciuilis tumultus numerauerat: uicena quaterna milia nũmũ dedit: assignauit: & agros sed nõ cõtinuos ne qs possessorũ expelleret: populo p̃ter frumẽti denos modios

ac totidem

ac totidem olei libras: Vicenos quoq; nũmos quos pollicitus olim fuerat uiritim di uisit: & hoc amplius centenos pro mora. Cætera extra triũphi apparatum scribit Suetonius. Sed iam ad alios descendam triumphos maiori diligentia scriptoribus traditos: quo forma tãtæ rei melius nosce possimus. Flauius Iosephus gente iudæus captiuitatem hierosolymæ urbis a Vespasiano pãtre & Tito filio principibus Romãis factã describens: ipsorũ imperatorũ triumphũ sic refert. Cõmunem triumphum ob res gestas agere statuerũt: quamuis utrisq; senatus proprium decreuisset. prædicto autem die quo futura erat pompa uictoriæ nemo ex tam infinita ciuitatis multitudine domi remansit. Omnes autem cũ prodissent loca ubi tantum stare possent præuenerunt quanta spectaturis sufficeret: imperatoribus relicto necessario transitu. Cuncta uero pars militaris ante lucem per turmas atq; ordines progressa ẽcum rectoribus suis: & circa hostia constituta nõ palatii superioris: sed prope Isidis templum, ibi enim principes nocte illa requiescebant. prĩa iam aurora incipiente procedunt Vespasianus & Titus lauro coronati: amicti uero prima ueste purpurea: & ad octauias ambulationes transeunt. Ibi enim senatus & ducum proceres: & honorati equites eorũ ꝑstolabantur aduentum. Tribunal autẽ ante porticus factũ erat: sellæq; in eo eburneæ præparatæ: quo cum ascendissent: consederunt. statimq; partis eos militaris fauor excepit, multis uirtutũ testimoniis prædicatis: Illi autẽ inermes erant in ueste serica: lauris coronati. preceptis autem laudibus eorum Vespasianus cum dicere adhuc uellent: silẽtii signum dedit: magnaq; omnium quiete facta surrexit. & amictu magnam partem capitis adopertus: solẽnia uota celebrauit: Idemq; Titus fecit. perfectis autẽ uotis Vespasianus in commune omnes breuiter allocutus milites quidem ad prandium quod iis ex more ab imperatore parari solet dimisit: ipse uero ad portam recedit: quæ ab eo q; per illã semper triumphorum pompa ducitur nomẽ accepit: Vbi: & cibũ prius capiebant & triumphalibus uestibus amictis diis ad portam collatis: cæsa hostia: iter spectacula trãseũtes triumphum ducebant: ut multitudini facilior præberetur aspectus. pro merito autẽ narrari multitudo illorũ spectaculorũ & magnificentia non potest. In omnibus quæ quisq; excogitauerit: uel artium factis: uel diuitiarũ opibus uel naturæ nouitate. Nã pene quæcunq; hoibus qui unq̃ sunt fortunati paulatim quæsita sunt aliis alia mirabilia atq; magnifica hæc uniuersa alia die Romani i perii magnitudinem probauerũt. Et enim argenti auriq; necnõ & eboris & in omni genere specierum sine opum multitudinem non uti pompã ferri cerneres: sed si quis diceret omnia fluere: & alias q̃de uestes ex rarissimi generis purpura portari: alias diligẽtissima purpura uariatas arte babylonica gemmæ autem clarissimæ & tam multæ aliæ coronis aureis aliæ speciebus: aliæ formatæ inclusæ: ut adductæ sũt ut appareret frustra nos earum usq; te tum esse aliquid suspicari. ferebantur: aut simulachrorum singula: quæ illi deos habebant: & magnitudine mirabili: & arte nõ desunctoriæ facta: horũq; nihil non præciosa materia. Quin & animalium diuersa genera producebant propriis ornamentis induta. Erat autem etiam: quæ singula portaret magna hominũ multitudo: purpureis uestibus atq; inauratis ornata. Ipsi etiam qui ad pompam fuerant: ab illa turba discreti præcipua: & mirabili ornamentorum: magnificentia culti erãt. Insuper his ne captiuorũ quidem uulgus inornatum uideres: sed uarietas & pulchritudo uestium natam ex fatigatione corporũ deformitatẽ oculis subtrahebat. Maxime autem stupor erat machinarum quæ portabantur: siue pegmatum fabricatio ꝑ quorum magnitudine timendum uiribus portantium occurentes putabant. Multa

Triũphus Vespasiãi & Titi

enim in tertium nidum undequaq; surgebant & magnificentia fabricæ cum admira-
tione delectabat: multis aurata ueste circundatis: cum aurum præterea factum; & nõ
factum esset affixum. Multis autem imitationibus bellum aliter in alias diuisum ma-
chinas: certam sui faciem ostendebat. erat enim cernere: uastari quandã fortissimam
terram: totas uero iterfici acies hostium: & alios fugere: alios captiuos duci murosq;
excellenti magnitudine machinis dirui: & castellorum conscendi munimina: & po-
pulos ante mœnia ciuitatum disturbari: exercitumq; intra muros diffundi: cædisque
oĩa loca plena: & eorum qui resistere non poterant præces: ignemq; tẽplis imissum:
incendiumq; super domos: & post multam euastationem euersionesque atq; amnem
tristitia defluentem: non in arua culta neq; in hominum uel pecorum potum sed per
terram ex omni parte flagrantem. hæc enim iudæos esse passos ipsi experti sunt. Ars
ãt & confectorũ operũ magnitudo: nescientibus adhuc fieri præsentibus ostendeba-
tur. Erat autem per singula pegmata captæ ciuitatis dux ita ut captus fuerat ordina-
tus multæ aũt naues sequębantur spolia uero alia passim ferebantur. Eminebant aũt
eorum quæ apud Hierosolymam in tẽplo reperta sunt: mensa aurea ponderis talenti
magni: & candelabrũ similiter auro factũ: sed opere cõmutato ab usus nostri cõsuetu-
dine. Nam media quidem columna basi hærebat. tenues autem cacumine produce-
bãtur formatæ ad similitudinem fuscinulæ: & sumũ quoq; in lycni specie fabricatũ.
Erant autem numero septẽ: septimi diei q apud iudæos est festus indicantes honorẽ.
post hæc portabatur lex iudeorum nobilissimũ spoliorum inde transibãt plurima uicto-
riæ simulacra portãtes oĩa ex auro & ebore facta. post q̃ Vespasiãus prior ibat: & Ti-
tus deinde sequebat᷑. Domitianus aũt adeqtabat ipe quoq; adornatus pulcherrime
dignusq; spectari põpę ãt finis fuit ad capitolini Iouis tẽplũ. quo postq̃ uẽtũ est cõsti-
terũt. Erat. n. uetus mos patri⁹ operiri: dõec ducis hostiũ mortẽ qspiã nũciaret. Post
q̃ igit᷑ eũ finẽ uitæ habere nũciatũ est: oĩumq; fauor secutus est: tũc hostias imolarũt
hisq; oĩbus secunda per uota solemnia celebratis in palatium recesserunt. Multis de-
inde post annis Aurelianus princeps non ignobilis triumphum duxit: quẽ sic Flaui-
us Vopiscus syracusius describit. currus regii tres fuerunt: in his unus Odenati argẽ-
to auro & gemmis operosus atq; distinctus: alter quem rex persarum Aureliano dono
dedit: ipse quoq; pari opere fabricatus. Tertius quem sibi Zenobia cõposuerat: spe-
rans se urbem Romã cum eo uisuram q̃ illam non fefellit. Nam cum eo urbem igres-
sa est uincta ac triumphata fuit alius currus quatuor ceruis iunctus qui fuisse dicitur
regis gothorum: quo ut multi memoriæ tradunt capitolium Aurelianus inuectus ẽ:
ut illic cæderet ceruos: quos cum eodem curru capros uouisse ioui optimo maximo
ferebatur. præcesserunt elephanti uiginti feræ mãsuetæ libycæ: palestinæ diuersæ du-
centæ: quas Aurelianus priuatis donauit: ne fiscum annonis grauaret: tygrides qua-
tuor camelupardali alces cætera talia per ordinem ducta. gladiatorum paria trecenta
præter captiuos gentium barbararum. blẽnos: exiomitas: arabes: erãt quoq; bactria-
ni: hiberi: saraceni: persæ: cũ suis quiq; muneribus: gothi: alani: roxolani: sarmathę:
franci: sueui: uandali: germani: religati manibus captiui præcesserunt: inter hos etiã
palmyreni: qui superfuerãt principes ciuitatis: & ægyptii ob rebellionem: ductæ sũt
& decem mulieres: quas uirili habitu pugnantes inter gethas cœperãt: quas de ama-
zonibus ortas titulus indicabat. prælati sunt tituli gentiũ nomina cõtinentes. Inter
hæc fuit tetricus chlamyde coccinea: tunica galbina: bracis gallicis ornatus: adiũcto
sibi filio quem imperatorem in gallia nuncupauerat. Incedebat ẽt Zenobia ornata

Aureliani triũphus

gemmis

gemmis: eathenis aureis quas sibi fecerat uincta. præferebantur coronæ ciuitatū au-
reæ titulis eminentibus proditæ: Iam populus ipse Romanus: Iam uexilla collegio-
rum atq; castrorū: & cataphractarii milites: & omnis exercitus: & senatus (& si aliquan-
tulum tristior: q; senatores triumphari uidebant) multum pompæ addiderunt. Deni
q; in capitolium uix nona hora peruenit: sero autem ad palatium. Sequentibus die-
bus datæ sunt populo uoluptates ludorum scænicorū: ludorum circensium: uenatio
num: gladiatorum: naumachiæ. Vltimus mihi restat Romanorum principum quos
legerim triumphasse. Probus. uellem q; Flauium Vopiscum qua diligentia superiorē
Aurelianū: eadem & hunc Probi e pannonia imperatoris uere probi præstantissimi-
q; triūphū scripsisse. Sed uidet de iudicio factū eē: ut q ultimus oīum in tanto iperio
triūphus eē debebat mucidus trūcusq; describeret. Sunt itaq; Flauii Vopisci hæc uer-
ba. Triumphauit de germanis & blemiis oīum gentium ferocissimis ad quingētos
homines ante triūphū duxit. Venationem i circo amplissimam dedit: ita ut populus
cuncta diriperet. Genus autem spectaculi fuit tale. Arbores ualidæ per milites radici
bus auulsæ: late longeq; trabibus affixæ sunt terra deinde superiecta totusq; circus ad
siluæ speciem consitus gratiā uiroris præbuit. Immissi deinde per omnes aditus stru-
ctiões: Mille cerui: Mille apri: Mille dāmæ & cætera aīalia quāta ali adinueniriq; po-
tuerūt. Immissi deinde populares rapuit qsq; quod uoluit Triūphos iā tandē absolui
mus: quos e tanta trecētorum & uiginti multitudine duximus seligendos: ut formā:
triūphi ostēdemus: quam inspexisse Aurelīu Augustinū optasse refertur: (quamq;
Augustinum non magis id tenuit desiderium: q; e nostris plurimos habere uidemus.
Qua ratione unicum nunc ex nobis conflare libet: & ordinem fortunamq; uariis su
pra locis & modis descriptam ita repetere: ut in pīentis temporis Roma duci uidea-
tur. Venientes Romam ad triūphos duces Romanos itali: quacūq; uiderent suo: &
ipsi triūpho excipiebant: quod de Scipione Liuium supra scripsisse ostēdimus. Expe
ctabant uero foris: quia lege cautum fuisse docuimus: nullum ducem āte triūphi ini-
tium urbē ingredi. Eos qui triumphū ducturi erant satis supra ostēdit Iosephus sem
per ad portam consedisse: quam ipse dicit nomen inde nactam fuisse: q; triūphi per eā
ducerentur: nosq; in Roma instaurata priscorum testimōio & auctoritate docuimus
territorium triumphale: ad eum fuisse locum ubi apud basilicam principis apostolo-
rū Petri: sancti Andræ ecclesia & cœnotaphiū extant: quo in celeberrimo priscis eti-
am temporibus loco: apud idtūc Apollinis templū nūc sanctæ Petronillæ: & sanctæ
Mariæ febricosorū ecclesiam: obeliscus est ille sublimis quem Caiū principem in Ne
ronis circo erexisse Plinius est auctor in eo itaque territorio triumphali parata trium
phi pompa per uiam procedebat triumphalem: cuius stratæ silicibus particula adhuc
cernitur sub sancti Spiritus in saxia hospitali: ut per nunc dirutum pontem tyberis:
triumphalem ibi proximum: & portam pariter dirutam: eius pontis triumphalem:
cuius ampla cernere est fundamenta: in urbem: & ad capitolium duceretur. Conti-
nuabatur autem ea triumphalis uia ad posteriorem nunc porticum ecclesiæ: sancti
Celsi ad quam arcus marmorei ipsam amplexi uiam: altera extat coxa corrosam e mar
more statuam retinens collosseam. Reflexa inde uia sancti Laurentii in damaso
ecclesiam: & post floræ campum petebat: idque hinc maxime proximis temporibus
cernere fuit: quod in continuatis super eam domibus fundamenta iacere: aut pu-
teos effodere molientes: siliceam ueterem offenderunt spacio fissimā: a campo flo-
ræ ad nūc plateam iudæorū inde Iunonis tēplum: nunc sancti Angeli in foro piscium

Probi triū phus

Triūpha le territo rium

Triūpha lis uia

ecclesiam post ad sanctum Georgium in uelabro procedens uia sub nouis ędibus rui
nisque ab effodientibus inuenitur: quousque iani templo uelabroque proxima in
cliuum desitura capitolinum detecta cernitur: A uelabro autem cliuum inchoasse ca
pitolinum: per quem ad Iouis optimi maximi templum erat assensus: satis in Roma
ostendimus instaurata. Notissimumque est ex Suetonio illud quod breui supra dixi
mus: Cæsarem gallici triumphi die præteruehentem uelabrum curru pene excussum
fuisse axe diffracto. hæc itaq; fuit triumphantium uia ab obelisco territorio portaque
triumphali ad Iouis templum: cuius magna & dissipata nunc fũdamentorum ubi de
facinorosis in capitolino colle supplicium sumitur: uestigia extare uidemus: uiaque
tota quam descripsimus non modo in. P. Aemilii (sicut dictum est): sed in cæteris
quoque triumphis: undique auleis lauroque ornabatur: & foro sediliaque ex mate-
ria tabulataq; ad utranque partem uiæ: Fenestrasq;: & per tecta pari disponebantur
ornatu: populum commode exceptura: qui nitidis uestibus ita totus conueniebat:
ut quod hebreus noster scribit: nemo ex tanta multitudine ea die remaneret in domi
bus. Templaq; ipsi imminentia uiæ. quorum præter sancti Angeli ecclesiam nulla ex
tant: aperta & settis uaporibusq; suauibus repleta erant. Multitudo ministrorum ba
culos manibus gestantium inauratos: turbas ex medio dimouebat: ut uia aperta: &
pura redderetur. Prius uero q̃ ordinem describamus quem progressui us cum pom-
pa in urbem imperator seruabat: Aliqua exponere libet a Iosepho scripta: & tamen
aliorum quoq; triumphorum descriptioni admodum profutura: quæ legẽtibus sicut
hactenus nobis fuerunt dubia esse uidemus. Dicit Iosephus cuncta pars militaris an
te lucem per turmas atq; ordines progressa est cum rectoribus suis & circa hostia con
stituta non palatii superioris: sed prope Isidis templum. Ibi enim principes nocte illa
requiescebant. Nosq; ignotum alias Isidis templi locũ nup edocti sumus Honofrius
tricariensis episcopus: Andreasq; eius frater germanus cõsistorialis aduocatus: ciues
ex crucea gente Romani. ædes habent eorum uirtuti opibusq; respondentes: uiæ quã
descripsimus triũphali super impositas: campum inter floræ & plateam iudeorum: q̃s
alioquin amplas uetustorum prisci operis marmorum frustis: tabulis: strumentisque
plurimum exornare nituntur. datum itaq; nuper ab Andreæ clientulo uinitore mar-
mor pergrande luculleum uel (ut appellant) serpentinum litteras inscriptum maiu-
sculas elegantes: ad domus eminentem angulum affixerunt. Estque incisarum hic te
nor superiori in margine primũ: SAECVLO. FELICI. Deĩde ad q̃dri mediũ seq̃
sesquilina. PHISIAS SACERDOS ISIDI. Salutaris consecratio. tres deinceps
sunt lineolæ. Pontificis uotis ãnuant dii Romanæ rei. p. arcanaque morbis præsidia
annuant: quorum nutu Romano imperio regna essent. Ipsum lapidem cum satis co-
niicere liceret in templo Isidis repertum fuisse itum est in uineam locusque inspectus
multis obsitus sentibus unde saxum erat auulsum: Facileque fuit intelligere: extãtes
corrosos semiq; ruptos fornices: & uix solo supereminẽtes murorum pinnas tẽplum fuis
se: quod Isidi sacerdotis phisias cõsecrasset. Id nunc est qua in pte monasterium inter
sancti Sisti & ingẽtes spectandasq; thermarum antoninã ruinas uiã fuisse nouã: q̃ ni
hil Roma habuit pulchrius in Roma docuimus ĩstaurata. eratq; id tẽplum ad ipsius
uiæ nouæ supremũ caput in palatiũ maius circumuc maximũ spectans: ut iam liceat
intelligere: milites qui ante lucem per turmas atq; ordines progressi erant cum recto
ribus suis: circa hostia fuisse ædium uiæ nouæ non: palatii superioris: ibi proximi.
nec moueat principes triumphaturos ad Isidis templum ĩ ciuitatis medio quieuisse: &
non extra

Cliuus capitolinus

Ornatus uiæ triumphalis

Triũphaturi p unã noctẽ a Isidis templum qe scebant

nõ extra urbem legi obtemperaturos expectasse. Lex enim ipsa: & multæ aliæ stante sub consulibus re. p. caste seruari solitæ sub principibus exoluerãt. Vespasianus: tũ & Titus legi ex parte aliqua pariturí ad territorium portamq; triumphalem lauro coronati: & uestem íduti purpuream sunt progressi. Vbi panegyricis laudum suarum redundantibus de more auditis, rem diuinam capite operto fecerunt. Milites uero Iosephus scribit inermes in ueste serica fuisse: quod illorum opinioni aduersatur: qui ueteres Romanos rerũ dominos parũ splendido atq; ẽt inepto amictu usos fuisse calumniantur. Qualia uero fuerint spectacula: qualis pompa: quantæ qualesq; diuitiæ in triumpho ostensæ: & Iosephus & Appianus & supradicti a quibus sumpsimus scriptores diffuse dicunt. Aliqua tamen repetere libet: nostro huius temporis triũpho: quem hic uerbis & scripto ducibus coaptanda. Sitq; prima pars uestium qua ex rarissimi generis purpura: & diligentissima pictura uariatas arte babylõica hebreus dicit: & rarissimi generis purpuram fuisse constat: quã nostri tũ cremisinã: tũ uiolaceã appellant. Artis uero babylonicæ a priscis Romanis dicta sunt omnia quæcunq; uariatis coloribus uariatoue serico: aut auro & mixtim ex utroq; contexũt: quorũ p italiã nimius nũc íprobãdus: p uiciosusq; cernit abusus. De gẽmis q̃s dicit ptim í coronis ptim aliter fuisse delatas notoriũ est ut: cũ sola ardẽti ambitiõe ps illis nostri sint: a multitudine tamen eorum incomparabili superentur. Iam uero quæ dicit Iosephus p merito laudare non posse: multitudinem illorũ spectaculorũ & magnificẽtiam in omnibus quæ quisq; excogitauerit: uel artium factis: uel diuitiarum operibus: uel naturæ nouitate: omnibus persuasum esse non dubitamus: quæ ne dũ nunc referri aut excogitari possent: sed ita in singulis mutabant triumphis: ut nihil magis quisq; curaret q̃ ne ea adduceret: spectaculorũ machinarũq; genera q̃ prioribus pompis uisa erant. & diuersa multi animaliũ genera ducebant propriis induta ornamẽtis: ut color habitusq; ornamentorum ursis adhibitorum: leones aliter uestitos secerneret: pariter lynces: & pardos: diuersusq; damas internosci & pantheras faceret ornatus. Nec paruæ erat pulchritudinis delectationisq; uidere eos hoíes qui singula præferrent spectãda aut singula ducerent aíalia, purpureis atq; inauratis eẽ uestitos: cũ tñ & captiui ordíe in spectaculũ ducti ornatus sui splendorẽ haberent. Inter hæc stuporis fuisse dicit Iosephus machinarũ q̃ portabãtur & pegmatum fabricationem quarũ rerũ similitudinẽ cũ a nobis uisam dixerimus: facile erit intelligere q̃lia fuerint maxía: cũ parua nos inspecta cũ stupore nõ potuerimus non mirari. Est celeberrimus quot ãnis in urbe florentia Iohãnis Baptistæ festus dies: in quo diuersi generis machinæ: diuersa trãsferũtur spectacula ingenii subtilitate ueteribus illis nullatenus postponenda. Adhibenturq; imprimis spectãdæ pulchritudinis pegmata. ex illis ẽt quæ ítertiũ nidum undequaq; surrexisse hebreus noster tãtope admirat. qn si ueniã dabũt nobis doctiores: íperitos hoc loco qd ea fuerint pegmata docebimus. Decempedalis erat quaquauersum latitudis solidũ tabulatũ: e cuius basis centro lignea surgebat colũna uigiti pedũ proceritate sublimis: ad quã trina distinctione pporcionaliter facta terni ramorũ ordines ferreorum erant: quibus in ramis inauratis fronde multa aurea argenteaue dẽfatis: tamq̃ auicularũ nidi ex corio lorulisue uersicoloribus: puerorũ bimulorum ad summum uetrimulorum sedes & tamq̃ cubilia disponebantur. Eorumque puerorũ capite solum exerto: pars toto eminens corpusculo iucũ dũ ridiculumue aliquid: pro ut occultus í fronde præceptor suggereret balbutiebat: hancq; molem robusta fernorum multitudo non centonibus ut florentiæ nunc: sed purpureis aureis ue indutorũ

Ars babylonica

Pegma

perferebat. Multaq; eũ & uaria ĩ triumpho cẽnt pegmata: nequaq̃ cõtinuata ferebantur, ſed aliæ interponebantur machinæ ſimili in tabulato ſimiliq; ſeruoꝝ ornatu delatæ: in q̃bus præliorũ ſimulachra edebantur: ut uincentes Romanos cadẽtes cæſoſq; hoſtes una: ſugientes alia hoſtes ĩ ſequuroſq; quirites: oppugnari urbẽ defẽdiq; alia: alia capi: uriq; excidiq; appareret: ſingulíſq; in machinis: & rebus q̃ gererẽtur primarii hoſtium duces ſimulati eodẽ erant ueſtiũ habuit: in quo poſt paꝝ ueri ante currũ uicti inſpiciebantur. Aliaq; ſequebantur fercula ſingulis in triumphis uaria ſuã præbebant delectationem. Sed in Titi Veſpaſiani triumpho inde gratioſiora ſunt q̃ a Ioſepho ſcribuntur: q; ea in marmoreo triũphali arcu ſuo Romæ ad ſanctã Mariam nouã uidemus extare: quæ apud hieroſolymã in tẽplo reperta ſunt. Mẽſa aurea: & candelabrum auro factũ: cuius formã melius lapis q̃ Ioſephi deſcriptio nobis oſtẽdit, poſtea portabatur lex iudęorum marmorea item extans. In aliis uero triumphis qui ſingulos repetere uolet plurima inueniet admiranda quæ præcedebant dictas machinas & pegmata aut ſequebantur: Noſtrum uero nos triumphum tandem aggrediamur.

Triũphi deſcriptio

Qui bello confecto ad urbem cum reducto exercitu redierat imperator: in uaticani territorio triumphali tunc ſine ædificiis puro a marmoris nunc baſilicæ ſancti petri principis apoſtolorum ſcalis ad obeliſcum expectabat. Ad quem locum ãte lucem ſeſe omnis ciuitas effundebat. Et quia lentiſſimo propter impedimẽta tardantesq; machinas gradu incedendũ erat: præceſſuri pontifices ſacerdoteſq;: & religioni addicta colluuio: ſuam pompam prius ducere inchoabant: quem inter conatum ĩperator capite operto rem diuinam faciebat: In qua ſic oraſſe eum accepimus. Dii nutu & imperio quorum nata & aucta eſt res Romana: eandem placati propitiatiq; ſeruate. Mirati que aliquando ſumus quo ſit factum modo: ut ſicut triumphalis pompa priſcis omnium celeberrima e uaticano & ab Apollinis templo ĩ urbem ducebatur: ita: & chriſtianis temporibus eccleſiaſticorum ordinum proceſſiones q̃cunq; ſolẽnes e uaticano pariter & a beati Petri baſilica: q̃ ĩ illius tẽpli parte cõſtructa eſt inerãt. Et ſui illi in ſuis pompis quæ tantus populus pars præiret pars ſequeretur ſacra habebant: tenſas ſcilicet argenteum birotem currum ancilia palladiumq; & ſacra alia præferentem.

Triũphãtis uerba rẽ diuinã faciẽtis

Salii Veſtes ſaliorum

Cui ruique ſummus: & ſumptuoſiſſimus adhibebatur ornatus. Et tenſas proximiores nullo intermedio ſacerdotes ſalii præcedebant uiri ſemper omnium grauiſſimi totiuſq; ciuitatis ampliſſimi: quãdo Fabium maximum. Et. L. Scipionem diutiſſime inter ſalios uixiſſe ac obiiſſe: Et Titum Veſpaſianum aliis a quibus erat ĩ collegium cooptatus gratias egiſſe ingentes ſupra docuimus. Veſtes uero quibus ſalii in pompa utebantur ſubtili ſimpliciq; ſerico ceruleo fuere colore candidioribus uirgulis intertextis: quibus conſtantinopolitanum patriarcham uti uidemus. & caudam nullo ſuſtentante trahebant ſalii noſtrorum cardinalium more qui illos imitati uidentur cauda longiore: Ancileq; unum ex iis quæ cælo decidiſſe dicebant brachio tamq̃ in prælio aptatum deferebant. Erat que in religione legitimum ſalios in pompa ternos: ad ſummum quaternos: & ſaltare ſimul: & canere: quæ quidem carmina omnis pompa cantu uel incõdito referebat: fuerũtq; ex iis quorum nõnulla ad ſingulos deos Horatius in odis: & ad extremum ſæculare poſuit. Et ne addubitet quiſpiam grauiſſimos ampliſſimoſq; fœliciũ ſtantis rei. p. ſæculorum uiros adduci potuiſſe ut ĩ foro aut uia triumphali ſaltarent: gloriari ſolitum fuiſſe traditur Maximum: ſe qui quartum octogeſimum ageret annum iuniores multo collegas: ſaltu ſuperaſſe. Ad tenſas dehinc quo ſequerentur ordĩe operoſiſſimum fuerit ſcribere: ſed cum omnia templa omniũ

decorum

decorũ dearumq; sacella: omnes ædes suos & multiplices habuerint sacerdotes: cũ so-
dales illis & more nostro societates ac confraternitates tanto nostris plures quãto ma-
ior tunc erat populus fuisse docuerimus: pompam quæ aut præcederet: aut sequeret
ad tensas ingentem esse oportuit: quam quidem turbam per superius descriptam tri-
umphalem uiã & portam: uaria oblatrantẽ in deos carmina: nos nunc uidere & audi
re uidemur. Singuli uero ordines sacerdotum: singulæ sodalitates: singula pegmatũ:
& machinarum agmina suos habuere ludos: & simphoniacos: singulos pantominos
per quos a præcedentibus colegiis diuiderẽtur petreię enim alicubi fuerũt muliercu
læ ebrias se gesticulationibus simulantes: quæ dum obtorto uacillantiq; gressu in ca
sum & ruinam pendent: seseq; uix tandẽ sustentantes totam paucis sed amplis passi-
bus uiam cõplectuntur: turbas in risum prouocãt. Et manducos aliqui digniores di-
tioresq; sacerdotes a quibus sua gratior fieret põpa: præmittebant. Erãtq; laruato ca-
pite humano maiori: maxillas uasta magnitudine pariter uastis armatas dentibus ha
bentes: qui suo tanti oris hiatu dentiũq; crepitu: sese in utranq; partẽ uiæ dum flecte
rent: ridentem turbam uertebãt in fugam: & quicqd in esum oris applicaretur: tãquã
deglutientes in sinum demittebãt. Vtq; maiorem uarietas delectationem faceret. Ci
ceriæ aliis interiectæ ordibus suos: & ipsæ usus etiã uiris grauibus exciuere. Viri erãt
hi ueste & laruato oris habitu muliebri: quibus ceruicis proceritas iusta oblõgior ap-
pareret: uocis tñ usus ad labia & īter dentes ita respõdebat: ut uerborũ proprietas nul
latenus desideraret. Qui media incedentes uia spectatores ad utranq̃ partẽ mira lin-
guæ uolubilitate: pro uniuscuiusq; conditione iocis aut ridiculis: lædoriis laudibus:
uituperationibus: aut seriis appetebant. Suisq; pariter pompæ iocis interiecti erãt ly
dii: ingens citharedorũ tibicinumq; turba sericeis: aureisq; indura: & coronis pariter
aureis redimita: cum quibus nonnulli psalẽtes canẽtesq; prodibant. Eorumq; in me-
dio ludius quispiam talari ueste fimbriis armillisq; aureis splendentibus amictus: ua-
rios edebat gestus. Subinde uestalibus psaltriæ & phanaticæ mulierculæ præluserũt
quarũ gesticulationes marmoribus insculptas quotiẽs per urbem offendo: quin sub-
sistens inspiciam nequeo continere: pariter & de bacchanter: quæ suis bacchiq; sacer-
dotibus bacchidibusq;: haud secus q̃ in orgiis capillo per humeros sparso: nudæ poti
us uolare q̃ saltare uidentur. Suum quoq; inter alios pompæ sacerdotum sodalium:
& epulonum ordines munus: mimi histriones: pantomimi: & cætera ludionum tur-
ba præstiterunt: ut dum ea subit menti & memoriæ recordatio: hos ego strepitus: has
saltantium insanias calamo nũc cupiam declinare. Postq̃ pontem & portam triũpha-
lẽ oĩs superstitiosa priscorum pompa transgressa erat: auri: & argenti: armorum belli-
carumq; machinarum: & ditissimæ lautissimæ supellectilis: quantum singuli triũpha
tores in ærarium inferebant: supra ĩ descriptis multorum triumphis audiuimus. Vn-
de hanc solam partẽ: quia nostrorum sæculi nostri præsertim ecclesiasticæ rei Roma-
næ principum neminem imitaturum esse credimus: in nostro hoc triumpho effinge-
re desinemus: & pariter nulla pegmata præter supradicta: nullas machinas adhibebi-
mus. Imperator igitur: ad cuius exemplum utinam aliquãdo unus uel plures christia
ni succedant: currum insidens birotem: auro: argento: gemmisque splendentem in-
grediebatur. Sed ubi in curru illo cũ circumcirca picti erant. hinc Iuppiter sceptrum: in
de Neptunus tridentem: Iuno hastam quirini: manu gestantes: Deinde Mercurius
caput pedesque alatus: in nostro curru. Petrus claues: ensẽm Paulus manu gerens:
Michael Georgiusq; dracones perimãt. Et Bartholomæus suã humero pellẽ portet.

Petreiæ mulieres Mãduci laruati

Ciceriæ

Lydii

Psaltreię & phanaticæ mulierculæ in pompa ducebãtur

Birotis

Aureaq; noster iperator palla induatur: stellis ex auro splendentibus uariata: sceptrũ manu dextera eburneum: sinistra lauri ramũ gestans. Nec auream prisco de more hetrusco coronam: sed lauream habeat. Sicq; non ut olim seruus qui iuxta Pliniũ ponderis eximii auream post humeros stans sustẽtet adhiberi oportebit. Nec cogetur imperator noster ferreũ manu annulũ manu habere. Vt seruo in tanta gloria se æquari recognoscat: ad quam Plinii sententiam Iuuenalis sic allusit. Magnæq; coronæ. Tm̃ orbem quantum ceruix nõ sufficit ulla. Quippe tenet sudans hanc publicus: & sibi cõsul. Ne placeat: curru seruus portatur eodem. Optimum itaq; potius imperatorẽ Titum Vespasianum noster imitabitur imperator: qui nõ seruũ in curru post humeros sed fortunam ex auro habuit alatam: quæ si nostro adhibebitur: demissus cœlo angelus esse uidebitur. Assideat tñ nostro si erit filius puer: & Scipionis optimi ciuis exemplo nepotes hac ex cognatione ephœbi candidorum equo॰ currum trahentium frena regant: aut si deerunt nepotes & cognati discat a Iuuenale adhibere Niueos ad frena q̃rites. Defossa in loculis quos sportula fecit amicos. Post currũ segregati a multitudine legati & digniores quiq; ac uirtutibus præstantiores equo uehãtur. Hostium uero duces & captiui nobiliores ante currum uincti ducãtur: ut ipsorum aspectu pulcherrimum spectaculũ: fructumq; uictoriæ ingentem populus Roma. excipere possit: qui illos in carcerem duci uideat. Clament ĩterim obstrepãtq; ante & retro milites laureati: carmina in ducem suum laudibus plena: & cum libuit ridicula & opprobria lædoriaq; licentissime proferẽt. Magnaq; cũ sit ac prope infinita carũ quæ in triũphũ ducuntur re॰ & captiuo॰ multitudo: & cum pompæ & populi innumera sit turba: a territorio triumphali in fo॰ usq; magnum Romanum nouẽ horis (sicut in Aureliani triumpho contigit) ægre perueniatur: & tamen cũ ad eius fori partẽ quę iuxta Ouidii uerba de boue nomen habet: erit peruentũ: currus ipse subsistat. Nec prius equos flectant: qui eo॰ frena agent adolescẽtes: q̃ & ipe consul uexilla aliaq; magistratus insignia in ipso foro de more deposuerit. Et ducem hostium in carcerem perductum occisumq; aliquis denunciauerit: ut quem populus Romanus quẽ milites Romani aliq̃n metuerũt: supplicio affectum esse gaudeant. Tuncq; ascendens in capitoliũ cõsul rem diuinã in Iouis optimi maximi tẽplo faciat: cuius ad eos oratio hæc fuisse refert̃.

Oratio triumphãtis ad deos p̃fecto triũpho

Gratias tibi Iuppiter optime maxime: tibiq; Iuno regina: & cæteri huius custodes habitatoresq; arcis dii: libens lætusq; ago: te Romana in hãc diem & horam per manus quod uoluisti meas seruata bene. gestaq; eandem & seruate: ut facitis: souete: protegite propitiati: supplex oro. Eundemq; diẽ: & uictori & uicto finẽ uitæ fecisse lætus exultabat atq; iubilabat populus. Deducatur deinde ĩ palatiũ imperator noster ad cœnã mille mensis in foro paratam descensurus ad quam inuitatus: qui tunc erit consul nõ accedat ne qui triumphauerit aliquẽ se in ea digniorem: accubituq; priorem habeat. Et si exẽplo Scipionis optimi modestissimiq; ciuis noster triumphator maluerit minore multo apparatu in capitolio cœnam paret. Triumphos uiam & Romã absoluim⁹ triumphantem si unum operi claudendo addetur non modo. s. scriptura: sicut nuper fecimus depictos: sed ueros & priscis digniores triumphos Romæ ducendos esse sperari posse: si eos qui ad clauum sedent rei publicæ christianæ principes se ipsos nosce: & quam susceperint curam mente & animo considerare: meliori solito dei munere cõtingeret: neq; enim forma & institutione: utinam ne magis potentatu & magnitudine multum abest ab ea quam in hoc opere per singulas partes descripsimus Romana & publica: hæc in qua uiuimus ecclesiastica res Romana. Sæpe ex Liuio & Cicerone

ſupradiximus. Dum nullum faſtidit genus in quo uirtus eniteſceret: creuiſſe Romanum imperium: & uiros ex omni parte orbis oſtendimus Romæ uiſos eſſe: non ciues modo militeſq; & ſenatores: ſed conſules: qua urbis & rerum cũmunione factum ſit: ut ne dum Romæ geniti & cohabitantes infinita & tñ diuerſi generis hominum multitudo: nedum italici generis præſtantes uiri: ſed hinc ad caucaſum montem: inde ad tanaim aut ad gangem geniti. Romanam pati affectu rem pu. amarent: defenſarent: tuerentur: augerent. Similem itaq; præſentis rei ſtatum eſſe hinc dicimus: quia pontificem Romanum cõſulis. Cardinales: Senatorum: Reges: Pricipes: Duces: Marchiones: Comites: & alios chriſtiani orbis nobiles: legatorum: quæſtorum: tributorum: militum: præfectorum præſidiis: centurionũ & decurionũ: officio fungi: & reſpondere uidetur. Epiſcoporum uero & aliorum eccleſiaſticorum multitudo Romanam frequẽtãs curiam magiſtratuũ obtinet locum per quos aut rei pu. officia: aut ſingulæ prouinciarum dioceſes adminiſtrãtur. Et pontifices Romani olim originem aſiaticam habuere. Petrus apoſtolorum princeps. Aniceruſq;: Iohannes quintus. Sergius. Siſinius. Cõſtantinus: Gregorius tertius: Græcia pariter ſuos habuit: Anacletum: Theloſphorũ Higinium: Eleuteriũ: Ancheronem: Sixtum: Euſebiũ: Zoſimũ: Theodorum: Ioãnem ſextum: & ſeptimum: Zachariã: & noſtris diebus ex creta quintum Alexandrũ: Nec ſuis caruit aphrica põtificibus: ex qua uictorẽ. Melchiadem. & Gelaſium habuimus Caium Dalmatia: & Iohannem quartũ habuit. Damaſium hiſpania. & Iohannẽ primum uigeſimum: nuperq; Caliſtum terriũ. ſardiq; fuerũt Hilarius & Symmachus. Agatho aũt Leo ſecundus. & Stephanus tertius fuere Siculi. maiorem in numerum gallia nobis dedit Martinum primũ: Romanum quoq;: & Siluestriũ ſecundum: Stephanũ nonũ: & Vrbanum ſecundũ: Caliſtum ſecundũ: Vrbanum quartũ: Clæmentem quartũ: Iohãnem ſecundũ uigeſimũ: Benedictum duodecimũ: Clæmentẽ ſextũ: & quartus Gregorius ſecũduſq; Clæmens fuere ſaxones. Damaſus uero ſecũdus. Victorq; ex norico geniti ſunt: nũc baueria: & Leonem quintũ: Gregoriũq; ſextum. alemania dedit Hadrianum quartum anglia quintũ Innocentiũ. burgondia. Vt trina prope modum diuiſione paulo plures prædictis Roma: totidem Italia. Turbã uero cardinalium epiſcoporumq; & aliorum in re. p. eccleſiaſtica præſtantiſſimorum: quã aſia aphrica. & pars europæa barbaris nunc oppreſſa habuit. infinitũ fuerit recenſere. Satis tñ pulchrumq; erit nunc ſuperſtites numerare præter Caliſtum tertium pontificẽ: ex Hiſpania citeriori Valentinum: qui proximo obiit anno: quinq; Cardinales utraque habet Hiſpania Iohannem de turre cremata ſancti Sixti: Iohannem de caruaial: qui legationem actu ipſo apud pãnonas in turchos exercet: Iohannem Zamorenſem titulo ſanctæ Priſcæ. Vlterior: & Rodericũ uicecãcellarium ſancti Nicolai in carcere tulliano. Ludouicumq; ſanctorum quatuor coronatorum Caliſti nepotes citerior habet Hiſpania. & ſuum alia Beſſationem ex pontica trapezunda græcum epiſcopum tuſculanum: & alterum item habet græcia Iſidorum ex Conſtantinopoli epiſcopum ſabinenſem. Tres ẽt nunc habet gallia Cardinales. Gulielmum rothomagenſem titulo ſancti Martini in montibus: Alanum auinionenſem titulo ſanctæ Praxdis: & eduenſem. Germania autem unicum Nicolaum de cuſa titulo ſancti Petri ad uincula. Non itaq; iniuria dixiſſe uidemur. Romanæ olim rei pub. ſimilem eſſe eccleſiaſticam rem Romanam. quæ haud ſecus q̃ illa ex uiris cõficiatur: quos omnes orbis terrarum prouincias mittere contigerit digniores: & ſub hac re noſtra omnes nomen profeſſos criſtianum uelint nolint regi & gubernari oportet. Neque enim regia aut alia poteſtate: ne

Põtificorũ romanorũ origo & ſeries

Cardinales romani

& morum ordo cui intendimus ad uillarum ædificiorumq; cæterorum descriptionē: nos trahit quam in nonum sequentem librum destinauimus.

BLONDI FLAVII FORLIVIENSIS TRIVMPHANTIS ROMAE LIBER NONVS INCIPIT FOELICISSIME.

VENTVM Est Beatissime pater: ad ea operis nostri uillarum ædificiorumque priscæ urbis Romæ partem: quam diu in manibus habere desideraui. hæc una enim me plus cæteris fatigare consueuit: dum uiris nostri sæculi doctioribus resisto contēdentibus eas quæ alicubi in urbe præsertim in montibus cernū tur ruinas ædium fuisse: quas prisci stantis rei publicæ & foelicitatis Romanæ uiri omnium præstantissimi inhabitauere. ostēdunt enim singuli passim nullas in eis fuisse partes: aut ordine distinctas: aut ornatu aliquo experēdas. Vnde summorum excellentiumque & tantæ maiestatis uirorum habitandi imperitiam socordiamque uolunt arguere. Quin incidi in nonnullos qui ea fuerunt audacia: & temeritate: ut nostram huius temporis habitandi in urbibus Italiæ ditioribus lautitiam: & ut dicunt magnificentiam priscæ Romanorum cōsuetudini anteponāt. Nec satis hactenus aliæ profuerunt: quas ad defensionem attuli rationes: nec illa ipsa notior. Eas quæ nunc cernuntur murorum pinnas & diruptas in montibus domos fuisse ducentorum & trecentorum ab hinc annorum habitationes: quas mutata summorum pontificum a lateranensi palatio in uaticanum sedes deseri fecerit. fuerat aliquando Romæ orator Franciscus barbarus tibi quod scio amicitia coniunctissimus: uir non eloquentia magis: quam moribus humanitate & grauitate conspicuus. is cū quo annis triginta solidam: & ueram animorum cōiunctionem habuisse gaudeo agē tem Venetiis me cum de cæteris Romanis priscæ fœlicitatis rebus: tum etiam de hac una ædificiorum parte uariis per dies quæstiunculis agitabat. Necesse poterat non in eam procliuis opinionem quam perambulando (ut fit) præsentem Romam ab huiusmodi rerum imperitis alioquin doctissimis uiris imbiberat: quem cum exquisitis tūc rationibus: & argumentis in sententiam ducere nequirem: præcibus tacitum reddidi ut tanquā per constitutas inter nos īdutias tamdiu quiesceret: quoad destinatum ei⁹ consilio & suasione hoc opus absoluissem: & ne ambiguum esse posset: quid nobis in contentionem uenisset: ad hanc responsionis formulam me obligaui. Nec præsentis tēporis Romā: nec Venetias: Genuā: Florētiā: Mediolanū: Neapolim: Senas: Bononiam: ditiores: nostri sæculi Italię urbes ciuem quempiam habere: cuius ædium supellectilis familiæ & apparatus omnis lautitia splendor munditia: & quando dicendum sit luxuries & magnificentia æquiparari possit uiginti milium prisci temporis Romanorum ciuium apparatui: tot enim Romæ atq; etiam plures & fuisse: selecto a se nostri temporis ciue ditiores: lautius splēdidiusq; habitasse cōfidebā me spōdebāq; ostēsurę. præcessit breui post noster barbarus sedē in cœlis meliorem habiturus: cuius famæ per ora uirę uolitantis amicos tot numero quot eloquentia studia delectant: hac mea diuersione a proposito uelim admonitos esse responsionis quam hoc in nono uolumine sum facturus. Tu quoq; piissime potifex non magis omnium pater & domin⁹ q̄ eloquentiæ nostri sæculi princeps & patronus arbiter eris: nunqd cōi amico & cæte

Frācifcus Barbarus

ris in eo propositæ quæstioni satis potuerim facere. Sed ad prisca præsertim uillarũ:
quæ in manibus erant ædificia reuertamur.

HEDIFICANDI Priscam Romanorum cõsuetudinem dictu
rum diuersam ædium urbanarum & uillarum rationem habe-
re oportet. Sed cum multa in ornamento utriusque fuerint cõ
munia: & alia uillæ habuerit plurima utilitatem delectationẽ
q; simul afferentia: uilla sita describemus ut pars quæq; nota si
atque particulari narratione ædibus attribui possit. ipsarũq;
uillarum prius situm & dispositionem deinde copiam rerũ lau
titiamq; & luxuriem ostendemus: quia descripta rerum opulẽ-
tia facilius ante oculos ponere poterimus ædes ipsas & uillas
in quibus priscos multa & admiranda habuisse constabit. Varro de agricultura: per
dialogi uicissitudinem scribens infrascripta habet: in quibus etiam tanquam per ali-
um de se ipso dicit per magni interest: ut bene sint positæ uillæ: quantæ sint: quo spe-
ctent porticibus: hostiis ac fenestris. An non ille Hippocrates medicus in magna pe
stilentia: non modo agrum sed multa oppida scientia seruauit? Et Varro noster cum

Vt uillæ bene locatæ

corcyræ esset exercitus ac classis & omnes domus repletæ essent ęgrotis ac funeribus
admisso fenestris nouis aquilonæ & obseraris pestilẽtib⁹: ianuaq; permutata: cęteraq;
eius generis diligentia: suos comites ac familiam incolumes reduxit: & infra fructuo
sior est certe fundus propter ædificia: si potius ad antiquorum diligentiam: q̃ ad hoꝝ
luxuriem dirigas ędificationem. illi enim faciebant ad fructuum rationem. hi faciunt
ad libidines indomitas. Et item infra. Cum enim uillam homines opere tectorio: & i
testino: ac pauimentis nobilibus lithostrotis spectandam parum putassent esse: ni
intus quoq; litteris exornatis parietes essent. Cato autem de re rustica: uillam urba-
nam pro quopiam ædificato in bono prædio. Si bene ædificaueris: bene posueris: si
recte habitaueris: libentius: & sæpius uenies: fundo melius erit: minus peccabitur:
fructi plus capies: frõs occipirio prior: uicinus bonus esto: familiam ne siueris pecca-
re: si te libenter uicinitas uidebit facilius tua uendes: operas facilius locabis. Si ædifi
cabis operis iumentis materiæ adiuuabunt. Villam uero quod Cato dixit urbanam
idem est q; urbi propinquam: ut pote in propinquis urbi Italiæ locis sitam non ultra
mare & alpes prout multi tunc possidebant remotam. Vlpianus enim in uerborum
signi. sic habet. urbana p̃dia oĩa ædificia accipius nõ solũ ea q̃ sunt in oppidis: sed ẽt si
forte stabula sunt uel alia meritoria ĩ uillis & in uicis: & si p̃ter ea uoluptati tm̃ deser-
uiẽtia. & itẽ Var. in rõne capiẽdi fructus si est ager fin uiã opportun⁹ ædificãda est ta
berna diuersoria. uenatiões ẽt ĩ aliqbus agris & piscatiões cẽ possunt: p̃ter delectatio
nẽ afferẽtes utilitatẽ: q; Vlpia. de fundo instru. inuit si in agro uenationes sunt: puto

Prædia urbana

uẽatores quoq;: & uestigatores canes: & cætera q̃ ad uenationẽ sunt necessaria istru-
mẽto cõtineri: maxime si ager ex hoc redditũ habuerit: & si ab aucupio reditus fuit: au-
cupes: & plagæ & hmõi gratia instrumẽtũ: instrumẽto cõtinebunt nec miꝝ cũ & apes
exẽplo auiũ cõtineri Sabinus & Cassius putauerit. et Martianus instrumẽto piscato
rio cõtineri nauicellas q̃ pisciũ causa capiẽdoꝝ paratæ sunt: sed & piscatores cõtineri
uerius est. Et Pau. in uei boꝝ signifi. fundo legato uti optius maximusq; est retia & cæ
tera uẽatiõis istrumẽta cõtinebũt. Fuerũt itẽ uaria ĩ fũdo uocabula locoꝝ & istrumẽ
toꝝ q̃ duxius exponẽda Var. de lin. lati. panariũ ubi panẽ fuabãt granariũ ubi granũ

Venatiões & piscationes in uillis

Panariũ

Granariũ

Horreũ
Far
Pilum
Pistrinũ
Cella
Penus

In quo aliqua conduntur horreum: far: quod in pistrino fiat: pilum quo far pisunt: ubi id fit pistrinum. Cella a Cellando: quod conditum esse uolebant. Et Aulus Gellius penus appellatum quod esculentum aut poculentum est: quod ipsius patrisfamilias: aut liberorum & familiæ: quæ circa eum aut liberos est: & quæ longe usionis fũt recondita: dictumq; ex eo quod non impromptu est: sed intus & penitus habeantur. Paulusq; scribit penu non contineri instrumentum pistrini: item uniuersa uasa coquinaria. Et Vlpianus penori. acetum quoq; accedere nemo dubitabit: nisi extinguendi ignis causa fuerit paratum contineatur quæritur. idem: & cæteros in domesticum usum paratos contineri legato scribit: & unguentum & chartas epistolares: & chartas ratiunculas. Multa item & uaria sunt in fundo uocabula quæ legum latores fundi instructi uim legati declarantes sic ostendunt. Vlpianus instrumenta fundi homines: qui agrum colunt: & qui eum exercent: præpositique sunt iis: ut uillici monitores boues domiti: pecora stercorandi causa: uasa quæ utilia culturæ sunt: aratra: ligones: sarcula: falces putatoriæ: bibentes & similia congii: torcularia: corbes: falcesq; messoriæ falces: fœnariæ: quali uindemiatorii exceptoriique in quibus uuæ comportantur. Cõseruandi causa dolia licet defossa non sint: & cupæ quibusdam in regionibus accedũt instrumento si uilla cultior est atrienses serui: scoparii sed etiam si uiridaria sunt topiarii: si fundus saltus pastionesque habet greges porcorum pastores saltuarii: instrumẽta fructus conseruandi eam: ueluti granaria: quia in his fructus conseruatur: urceos capsellas in quibus fructus componuntur: & quando de fructuum conseruatione incidit mentio: sumendum est a Plinio. Cados in quibus oleum sit ponendum amurca deliniri iussisse Catonem ne ligna oleum ebibant: item areas terendis messibus subigi ne formicæ rimæque obsint. item parietes: & tectoria & pauimenta horreorum frumenti: uestiarium quoq; contra teredines & noxia animalia amurca aspergi lora & calciamenta omnia atq; ornamenta contra eruginem & rotam supellectilem ligneam ac uasa fictilia. Sequitur in legibus. Sed & ea quæ exportandorum fructuum causa parantur instrumenti esse constat: ueluti iumenta: & uehicula: & naues: & cuppæ: constatque eos seruos qui agri causa ibi sunt instrumento contineri. Saltuarium etiam. Labeo contineri putat: qui fructuum seruandorum gratia paratus sit: non etiam qui finium custodiendorum causa. Trebatius amplius etiam pistorem & tonsorem: qui familiæ rusticæ causa parati sunt. Item fabrum: qui uillæ conficiendæ causa paratus sit: & mulieres quæ panem coquunt quæque uillam seruant. Item mollitores: si qui ad usum rusticum parati sunt: foratiam & uillicam: si modo aliquo officio uirum adiuuant. Item lanifices qui familiam rusticam uestiunt: & mulieres quæ pulmentaria rusticis coquunt. Cellarium quoque idest qui ideo propositus est ut rationes saluę sint. Item hostiarium mulionemque instrumenti esse constat: & molas & machinas: fœnũ stipulas: asinum machinarium: machinam frumentariam: uas æneum in quo sapa coquitur: ut defrutum fiat: & aqua quæ ad bibendum lauandumque familiam paratur & cribra & plaustra quibus stercus euehatur. Vlpia. itẽ si fundus sit instructus legatus & suppellex cõtinebitur: quæ illic fuit usus ipsius gratia: & uestis nõ solum stragula: sed q̃ ibi uti solebãt. Mẽsæ quoq; eboreæ: uel si q̃ aliæ itẽ mirrhina: & aurũ & argẽtũ: uitra quoq; si qua ibi fuerint. itẽ Cel. ait: & supellecticarios & cęteros hoc genus seruos cõtineri. i. ministeria q̃bus erat instructus in eo fundo: extra eos q̃ libertatẽ accepãt & tunc morari solebãt si ĩstrumẽta fũdi legasset tapœdagogia q̃ ibi hẽbat cũ ibi uẽisset

Instrumẽta fundi

Saltuarius

Cellarius

præsto essent in triclinio legato continentur. Contubernales quoq; seruorum: idest uxores & gnatos: & bibliothecam & libros qui illic erant: ut quotiens uenisset uteretur. Sed si quasi apotheca librorum utebat̃ cõtra erit dicendum. imagines quoq; sole legatæ uident̃ quæ in aliquo ornatu uillæ fuerunt. Et paulus eodem titulo instrumẽto cauponiæ tabernæ legato etiam institores continentur: tabernæ instrumenta: doliaria uasa: calices & trullæ: quæ circa cœnam solent traiici. Item urnæ æneæ: & cogitaria: sextaria: & similia. Alfenusque eodem titulo instrumentum uineæ palos: perticas: rastros: ligones. & Martianus. instrumẽto pictoris legato: ceræ: colores: similia Item penniculi & cauteriæ & conchæ. Et labolenus molas manuarias: quidem supellectilis. sed potius instrumenti putant esse: quod uerum puto. Sed ad Vlpianum est redeundũ. instrumentũ inquit domus si sit legatũ id erit quod tempestatis arcendæ: aut incendii causa paratur: non quod uoluptatis gratia. itaq; nec specularia: neq; uela frigoris causa uel umbræ in domo sunt. deberi Cassius dicebat. inter instrumentũ: & ornamentũ multum interest. instrumenti enim ea esse: quæ ad tutelam domus pertinent. Ornamenti quæ ad uoluptatẽ sicuti tabulas pictas. Vela autem: & cilicia instrumenti esse. Cassius ait. quæ ideo parantur ne ædificia uento uel puluere laborent Acetum quoq; quod extinguendi incendii causa parat̃. Itẽ centrones: funes: perticas quoq;: scalas: harpagones: & spongias: hamos: & scopas: pleriq; & pegasos aiunt. De uelis quæ in hipetris extendunt̃: item de iis quæ sunt circa colũnas. Cannales aũt: & harpagonas & hamos instrumento contineri cõstat. Item perticæ qbus araneæ detergunt̃. Item spongiæ quibus colũnæ: pauimenta: podia extergunt̃: scalæ quæ ad luminaria admouentur quia mundiorem domũ reddũt: sigilla & statuæ affixæ instrumento domus non continent̃: sed supellectili excepto horologio æreo: quod non ẽ affixum. Fistulæ aũt & crateres & cãnales: & si qua sunt alia ad quasalientes. Item seræ & claues magis domus potio q̃ instrumentũ sunt. Specularia quoq; affixa magis puro domus esse partem & in emptione domus & specularia & pegmata cedere: cancellos quoq; instrumento cõtineri puto. Destinatã hoc libro uillarum & aliorũ ædificiorũ descriptionem aliq̃ñ supra inchoare adnisi ab ostendenda prius rerum quæ in ipsis uillis erant copia tardati sumus. Et multa ob id a iureconsultorum titulis fundi instructi: & penoris legati sumpta attulimus non q̃dem iuris ostendendi quod longe nimis a nostro abest proposito intentione: sed ut uere solidoq; constet argumento: ea in uillis & domibus priscorum fuisse: de quibus iureconsulti in uim legum disseruerint. Sed prius item q̃ ædificia attingamus: oportere existimamus uocabula ã te dicto rum iureconsultorum exponi: quibus: nunc partim omnino exoletis: partim multis nostrorum hominum minus cognitis: leges supradictæ abundãt. Aues exemplo aui um de quibus supra in aucupii instrumento dicit Vlpianus: auiũ cadauera sunt: quibus euisceratis stuppaq;: aut palea infarcinatis in area utũtur aucupes: ut uiuæ ad eas adulãtes auiculæ retibus inuoluantur. Quali quos uindimiatoribus exceptorios. Vlpianus facit: paucis in italia locis id aut proximum retinent uocabulũ: sed nasa sũt uiminib' cãnisue cõtexta: qbus ut pluimũ cistis cistellisue est appellatio. In seruis ue ro enumerãdis: q uillę perãt topiarios: si uiridaria ibi erũt cũ dicit eos significat q peda mẽtis palis pticisq; seu aliis qbus arbores uitesq; sustẽtenẽ deputati sunt. Plurimis. n. i Italiæ locis toppas appellãt eiusmodi ai bos fuclmẽta. Et saltuarii sũt p somãdiolã seruãt nomẽ: q. agris ne iferãt dãna publice pponũt̃. i mulierib' uillę iureccõ. focariam

Instrumẽtum Ornamẽtum

Quali Topiarii serui Saltuarii Focaria

simul cum uillica posuit. Ea enim mulier res fructuum uillæ uenales: poma: nuces:
agnum: hedum: pullastros: pipiones. defert in forum. Vnde & foratia appellatur. Id

Cellarius
Tapedogogia
Trulla
Cauteria
Specularia

q; per hetruriam seruat nomẽ. Cellarium ex eo q; cellæ & simul uillæ reditibus sit præ
positus ipse. Vlpianus iurisconsultus infra exponit. De ueste stragula inferius dice/
mus & de mirrhinis. Tapedagogia omnium tapetum supellectilem intelligi debere
existimo. Trullæ in uasis uinariis siue aquariis magnitudine alia superãt: sicut in ædi/
ficiis quæ cætera superant trullæ dicuntur. Cauteria in pictorum instrumento sunt q
bus bitumationes: & fortiores quæq; conglutinationes conquoquunt. Specularia ĩ
domus ornamento fuerunt. quæ nunc per urbis ecclesias præsertim ad umbonẽ: siue
pulpitum lectionariis paratum uidemus: marmora diuersi coloris ita expedita: ut spe
culi uices reddant: quibus: priscorum domus & ipsis in fornicibus & porticibus orna
bantur. Hamos dixere maiores siue ex ære fuerint: siue ex ligno instrumẽta in cubicu

Hami
Pegasus

lis: aulis & repositoriis quibus capitis tegmina: & uariæ res aliæ melius appensæ: q̃ ia
centes seruarentur: uerbo a piscatorii hami similitudine trãslato. Pegasus diuersa ab
hamis forma: & prope a simili ratione: & causa in domibus erat: super quo tanq̃ iumẽ
to uestes: & similia tenerentur suspensa: a pegaso poetico equo traductione nominis
excogitata: de qua duriore forsam translatione minus mirabitur: qui infra uidebit. eu

Euripi
Nili

ripos: nilos a similitudine dicta fuisse parua in domibus aquarum cannalia: uela quæ
in hipetris iureconsultus adhiberi solita dicit ea fuerunt quæ soli in aperto apponebã
tur: nec satis scimus utrũ a sole id uerbum habeat translationem: differebant enim
a uelis quæ inter columnas aut ad fenestras: & hostia soli uentoq; apponebãtur: quæ
quidem hippetrum uela si fuerint cousueta papilionis nomen obtinebunt. Cãnales
noti sunt per quos aqua deriuatur a fontibus aquisue salientibus cadẽs siue ænei sint
siue marmorei. Et harpagones nota sunt retinacula semper ferrea diuersis usibus: di/
uersisq; in locis in ædibus frequentia. Horologium: quod iurecõsultus aereum dicit
nequaq̃ nostris simile fuit ætatis nostræ: quo prisci caruere: sed hemicyclea erat cõcha
lineis debita proportione distincta: cui plũgus ex ære: aut ligno baculus soli opposi/

Harpagões
Horologium
Clepsydra

tus supereminebat & eius umbra in lineas incidens horas ostendebat: quamq̃: & alia
habuerunt prisci horologia uasa. s. ænea aquis plena: quantumq; in aliud uas cecidis/
set aquarũ: cũ distincta inspexissent signa: quid tẽporis elapsum esset intelligebãt: cas
q; a perforati uasis similitudine clepsydras appellarũt: ut Pliniũ oratorem & Corneli
um Tacitũ sæpe uideamus scribere tribus aut quatuor clepsydris dicendi tẽpus præ/
fixũ oratoribus fuisse. hæcq; duo horologio℞ genera Cicero de natura deo℞ secũdo
sin indicat. Aut cum solariũ uel descriptũ: aut ex aqua contẽplare intelligere declara/
ri horas arte non casu. Aquæ salientes quãdoq; ex uiuo fonte: quãdo q; ex uasis super
ne pẽdentibus fistulis deductæ: quo magis coarctant eo fetu ẽtius prouolãt in subli/
me. Pegmata Festus esse uult aut ex ære aut marmore ornamenta: quę ut plurimum ĩ
atriis: quãdoq; in porticibus aulisq; affigunt maiorum aliorumq; fortium uirorum ge

Pegmata
Cancelli

sta certius q̃ pictura: certe solidius ostendentia: & tamen alterius generis pegmata in
ferius in triumphis ostendemus. Cancelli apud priscos fere semper fuerunt ærei. quo
rum multi extant: in urbe per basilicas distributi: ad lignorum similitudinem fabre/
facti: quorum lineolæ altrinsecus in quincuncem superpositæ foramina linquunt: q/
bus cum aer aspectusque admittatur in locum prohibetur accessus. Quando autem
ornamenta uillarum attingere cœpimus: supellectilem quoque ostendamus: cuius

Supellex

solidum maximumque fundamentum: sicut in superioribus a iureconsultis sumemꝰ. Celsus sic habet iureconsultus. Supellectilis originem fuisse Labeo ait: q olim iis q in legationem proficiscerentur: ligari pellibus solerent: quæ supellectilis usui forent. Tubero hic demonstrare supellectilem tentat quodã instrumento patrisfamilias rerũ ad quotidianum usum pararũ: quod in aliam speciem non caderet: uerbi gratia: pecuniam: argentum: uestem: ornamentum: instrumentum agri: aut domus: nec mirũ est: cum moribus ciuitatis ex usu rerum appellationẽ eius mutatam esse. Nam fictili aut lignea: aut uitrea: aut ærea deniq; supellectili utuntur. Et Papinianus. Supellectilis mensas esse cuiuscunq; materiæ scilicet uel argenteas: uel argento inclusas placet. Nam & argenteos lectos: item argentea candelabra supellectili cedere posterior ætas recepit: cum & Vlyxem ex auro & argento lectum inuentis arborũ truncis ædificatũ ornasse. quem Penelope recognoscendi uiri signum accepit: ut uoluit Homerꝰ. Et Pomponius eodem titulo. Supellectili legata hæc continentur: mensæ: trappæ: amphora: delphica: subsellia: scamna: lecti: etiam margaritæ: culcitta: & oralia. Imperialia uasa: pelues: aquiminaria: candelabra: lucernæ: & trulla. Item uasa ænea uulgaria: idest: quæ non proprio essent loco attributa: præterea capsæ: armaria. Sed sunt q recte putant capsas & armaria si librorum: aut uestium: aut armorum gratia parata sunt: non esse in supellectili: quia ne quidem ipse res quibus attributæ essent supellectilis instrumento cederent: uitrea: escaria: & potoria: in supellectili sunt: sicut fictilia: nec solum quæ in precio magno sunt. Nã & pelues argenteas & mensas & lectos inargẽtatos: uel inauratos atq; gẽmatos in supellectili eẽ nõ dubitatꝰ usq; adeo idẽ iuris sit & si tota argentea uel aurea sint. De murrhinis & cristallinis dubitari potest an debeant adnumerari supellectili: propter eximium usum & precium. sed dicatur re in argẽteum hodie propter usum non esse in supellectili: nec ullum uas argenteum secundũ seculi seueritatem nondum admittentis supellectilem argenteam: hodie propter usũ imperatorum si in argento relatum sit candelabrum argenteum argenti esse uidetur: & error ius facit. Rhedæ ac sellularia supellectili adnumerari solent: de tapetis quæri põt. Subsellia & cathedralia quibus insterni solent utrũ in ueste sint stragula an in supellectili sint sicut oralia quæ proprie singulorum non sunt. De tapetis autem: & linteis qbus insternuntꝰ uehicula dubitari potest: an sint in supellectili: sed dicẽdũ est potius instrumẽti uiatorii ea esse: sicut pelles quibus inuoluuntꝰ uestimẽta. Lora quoq; qbus hæ pelles cõstringi solent. Et Iabolenus supellectilis non esse uasa ænea salientis aquæ posita. Item si quid aliud magis: delitiarũ: q usus causa paratum esset Labeo trebatiusq; putãt mirrhina aũt uasa & uitrea: quæ ad usum edendi & bibendi causa parata. Ad ea quæ superius iurecõsultis sumpsimus: uillarum aliorumq; ędificiorum ornamenta: supellectilemq; ostendentia: addemus multa non magis a iurisconsultis: q ab aliis sumpta: quibus ostensis & postea ubi expedire iudicemus declaratis consuetudo apparebit magnificentiæ Romanorũ qua uillas & urbanas domos ditissima splendidissimaq; rerũ omnium copia refertas habuerunt. Põponius iureconsultus Argento escario legato id solũ debebitur: quod ad epulãdum in ministerio habuit: idest ad esum & potum. Vnde de aquiminario dubitatum est: & puto contineri: nam & hoc propter escam paratur. Certe si cacabos argenteos habebat uel miliarium argenteum uel sartaginem: uel aliud uas ad coquendũ: dubitari potest: an escario cõtineatꝰ: & hæc magis cognatorii ĩstrumẽti sũt. Et paulus auro facto adnumerãtꝰ gẽmæ anulis ĩclusæ

quippe annulorum hæc sunt cimbra argentea crustris aureis illigata. Margaritæ quæ
ita ornamentis muliebribus contextæ sunt: ut in his aspectus auri potentior sit. auro
facto annumerantur aurea emblemata quæ in lapidibus: assidibus argenteis essent:
& replumbari possent: deberi Gallus ait. idem iureconsultus in uerborum significa-
tione. Cacabos inter & ænum: quod supra focum pendet non multum interest hic aq̃

Cacabus

ad potandum calefit. in illis pulmentarium coquitur: & Vlpianus cantaros esse dicit
per quos aquæ saliunt: & Nonius cantarum uas esse dicit manu gestabile: quo uinũ
fertur aut aqua. Sed obscuriora iam e supradictis declaremus a mirrhinisq; incipien-
tes quod supra polliciti sumus exsoluamus. Plinius sic habet. Oriens mirrhiam mittit

Aenum
Cãtarus
Mirthia

inuenitur ibi in pluribus locis partici regni: humorem sub terra putant calore densa-
ri. amplitudine nunq̃: paruos extendunt abacos. In præcio est uarietas colorum: sub-
inde circumagentibus se maculis in purpuram candoremq; & tertium ex utroq; igne
scente: ueluti per transitum coloris purpuræ: aut rubescente lacteo: qualis in cœlesti

Oraria
Stragula
Aquimina
ria
Abacus

arcu. Oraria sunt quæ ori & genis & capiti supponunt dormituri. Stragula uestis quę
insternitur. Aquiminaria uasa sunt omnia aquis deferendis deputata. Et abaco qui
paulo supra a Plinio est triplex: significatum fuisse uidemus quandoq; enim totam si
gnificat uasorum in apparatu cœnæ collectionem cui a nostris credentiæ est appella-
tio. Sicq; eo usus fuisse uidetur poeta de codro dicens Vrceoli tres. Ornamentũ aba-
ci: quandoq; uas unicum est cæteris in apparatu maius: quandoq; item alia est uasorũ
mensalium collectio in uase portatili aliquo facta: quibus in domo cardinaliũ gabas-
sis est appellatio: huncq; tenemus fuisse eum: cui supra Plinius mirrhie magnitudinẽ
comparauit: dixitq; paruos ad maiorum cœnæ apparatuum credentiarum scilicet dif
ferentiam. Candelabra ex corinthiis fuisse dicit Plinius. deorum templis primo post i
ducta tricliniis. Sed nullum maius præcio suisq; habuit Roma cãdelabrum: eo quod
Cicero sexta Verrinarum dicit actione. Verrem Antioco regi Romam ituro in Sici-
lia per iniuriam abstulisse his uerbis. Candelabrum & gemmis clarissimis & opere mi
rabili perfectum. Candelabrum factum ex gemmis quod in capitolium missurus erat
Habetq; item Plinius: placuisse & lycnos pensiles arborum modo poma ferentium
lucentes. Sensim uero iam ab ædificiorum ornamentis: ab ipsaq; penoris: & supelle-
ctilis copia & magnificentia ad luxuriam rerum omnium ostendendam uenire cœpi
mus. Quare libet dicere a Liuio tempora quibus Romã non opulentia magis & abũ
dantia earum rerum q̃ luxuries immigrauit. primumq; est a Liuio .xxy. li. Marcellus
captis siracusis: cum cætera in Sicilia tanta fide atq; integritate composuisset: ut non
modo suam gloriam sed etiam maiestatem populi Romani auxisset: ornamẽta: signa
urbis tabulasq; quibus abundant siracusæ Romam deuexit: hostium quidem illa spo
lia & parta belli iure. Cæterum inde primum initium mirandi græcarum artium ope-
ra licentiaq; sacra prophana quoq; omnia uulgo spoliandi facta est. Et Liuius item li

Luxuriæ
origo

bro. xl. Luxuriæ. n. peregrinæ origo ab exercitu asiatico in urbem inuecta est. Inde pri-
mum lectos æratos: uestem stragulam præciosam. plagulas & alia textilia: & quæ tum
magnificæ supellectilis habebatur. Monopedia & abacos Romam adduxerunt: tum
psaltriæ sambucistræq; & conuiualia ludorum ornamenta addita epulis. Epulæ quo-
q; ipsæ & cura & sumptu maiore apparari cœptæ: tum coquus uilissimum mancipiũ
est antiquis estimatione & usu in præcio esse & quod ministeriũ fuerat ars haberi cœ-
pta: uix tamen: illa quæ tum conspiciebantur femina: erant futuræ luxuriæ. Et Liuii
etiam decade tertiadecima est. Metellum suorum temporũ principẽ uiq; in Hispania

aduentus

aduentus suos thure & aris excipi: parietes contegi uestirique auleis & attalicis epulas immanes: quis lupi interponerentur: palmata ueste cōuiuia celebrasse: coronasque aureas laquearibus dimitti. & erat hostis sertorius: fuerat Metelli adolescentiæ temporibus frugalitas: ipse senex inchoauit: & uidit luxuriem. Macrobius autem in saturnalibus: de eo dem Metello hæc ex Salustio sumpta scribit uiri triumphales qui orbem uicerunt a luxu sunt uicti. Metello in ulteriori Hispania quæsto r. Gn. Vrbinius cognita eius uoluntate illum ad cœnam inuitans exornauit ædes paulea & signia seruis ad ostentationem histrionum fabricatis: sicut croco sparsa humus: & alia inmodum templi celeberrimi: cum sederet in trasenna edi iussum uictoriæ simulachrū cū machinato strepitu coronam ei imponebat: tum uenienti quasi deo thure supplicabatur: toga picta plærumque amiculo erat accumbenti: sed præter Liuium & Salustiū Plinius de luxuria hæc addit. Asia primo deuicta luxuria amisit in Italiam: Si quidē. L. Scipio transtulit argenti cælati pondo prope infinita. pariter & luxuria nata est: & Carthago subacta congruentibus fatis ut liberet amplecti uicia: hinc aliqui modum excessere. Et primus. C. Marius post uictoriam cimbricam cantaris potauit liberi patris, exemplo ille arator arpinas: & manipularis imperator: post hæc luxuriæ in urbē inuectæ tempora quo sit modo in ea progressum nulla a nobis certior noticia afferri potest: ꝙ̄ si uillarum urbanarumq; ædium apparatus ingentes lautissimosq; qui ad illa erant: cum cætera uiuendi consuetudine ut cœpimus dicere pergimus: Plinius scribit antiquis thorum de stramine fuisse: qualem in castris postea habuerunt. Et testudinum marinarū putamina secari in laminas: lectosq; & repositorium his uestire. Camulium polionem instituisse prodigi & sagacis ingenii luxuriæ instrumenta deinde uasa ex argento uariasse inconstantiam humanam. unde uasa coquinaria exargēto fieri caluus orator sit quæstus. Et lectos totos operiri argento. triclinia quoque q̄ bus argentum addiderit Caruilius equestris ordinis: Corneliumque nepotem tradere: ante Syllæ uictoriam duo tantum triclinia Romæ argentea fuisse: quæ postea fuerit frequentissima. Et repositoriis argentum fuisse additum suis temporibus tradidisse fenestellam: qui obiit Tiberii tempore nouissimo: Lucium quoque Crassum oratorem habuisse duos sciphos manu mentoris artificis cælatos centum pondo: ut minus postea mirādum fuerit: Poppeā Neronis principis uxorem delicatioribus iumentis suis soleas ex auro induisse: quā & notū est: qngentas quoq; asinas quocunq; iret secū duxisse: quarū lacte in balneo lauaret ur. Et reuersus ad Crassum oratorem. Plinius: eum dicit multa triclinia uendidisse: ære facta cum cortinis tripodum nomine: certiora uero luxuriæ signa fuisse uidētur ea quæ Cicero coram prætore & iudicibus causam agens populo ī spectante: ita in Verrem dicit: ut uana: & conficta esse ne quiuerint: cū pœna mendacem calumniatoremque maneret: Quinta enim actione sic habet: Ostendam in ædibus priuatis uerrem longa difficiliq; uectura columnas singulas ad impluuium nummis quadragenis milibus non minus magnas habuisse locatas. Et sexta actione. De hoc uerum dicit. habere eum perbona toreumata: i his pocula duo quædā quæ eraclea nominantur: mentoris manu summo artificio facta. Duo pocula non magna uerumtamen cum emblematis. hic quali festiuum acroma. Nec sine corolario de conuiuio discederet: ibidem conuiuis inspectantibus emblemata auellenda curauit. eademq; actione ad summum Cicero tantum auri & argenti contrectasse Verrem ostendit: tātum abstulisse emblematum ut tribus sæculi nostri regibus satis superq; in apparatu facturum credamus: emblematis namq; ex omni Si

p

cilia uasis ablatis: Verres artifices omnes cælatores: & uascularios conuocari iubet: & ipse suos cōplures habebat. Eo conducit magnam hominū multitudinem menses octo continuos opus his nō defuit cū uas nullū fuerit nisi aureum. Tū illa ex patellis thuribulis quæ uellerat: ita scite in aurei poculis illigabat ita apte in sciphis aureis includebat: ut ea ad illam rem nata esse diceres: iste cum aliquot abacorum faceret uasa nō laborauit. Nam ut singula conclauia quæ iste non modo Romæ: sed omnibus in uillis habet: triginta lectos optime stratos cum cæteris ornamentis conuiuii quæreret: nimia multa comparare uideret: nulla domus in Sicilia locuples fuit: ubi iste nō textrinū instituerit. Iam uero lectos æratos: & candelabra ænea num præter istū siracusis per trienniū facta existimatis. Vtq; Verrem Cicero præter auri argenti iaspidū & supellectilis exuberātiam in cætera uita luxuriosum ostenderet sic habet ī septima actiōe. nā ut mos fuit bithyniæ regibus: lectica apta foro ferebatur. In qua puluinus erat perlucidus: miletensi rosa farctus: ipse autem coronam unam habebat in capite: alteram in collo: reticulumq; ad nares sibi oponebat tenuissimo lino: minutis maculis: plenum rosæ: ut minus fuisse luxuriosum uideatur: quod idē Cicero philippicorum secundo de. M. Antonio sic scribit. Vehebatur ī essedo tribunus plæbis: lictores laureati antecedebāt: īter quos aperta lectica mima portabatur: Sequebatur rheda cum lenonibus. Maior tamen prædictis luxuria fuit. L. Catilinæ: quam item Cicero secunda in illum in uectiua sic scribit. Quod proprium ē Catilinæ de eius delectu: immo uero de amplexu eius ac sinu: quos pexo capillo niridos: aut imberbes aut non bene barbatos uidetis: manicatis & talaribus & tritis tunicis: Velis amictos nō togis: quorum omnis industria uitæ: & uigilandi labor in antelucanis cœnis exprimitur. In his gregibus omnes aleatores omnes adulteri: omnes impuri impudicique uersantur cinœdi. Salratores: & pāthomimi. Ne autē aliqua urbis pars uacaret luxuria innuit Seneca epistola prima & qnquagesima: Romanos in tyberi cymbis usos fuisse ornatissimis: de quibus nauigantes proci in porticibus hincinde latissimis: cōcupitas inspicerent mulieres cum tamen interim cymba per tyberim rosis densatum lentior laberetur. Sic enim habet Seneca habitaturum tu unquam putas fuisse ī ima ciuitate Catonem: ut prænauigantes adulteros dinumeraret: & tot genera cymbarū tot uariis coloribus picta: & fluitantem toto lacu rosam: ut audiret canētium nocturna uicia. Suetonius autem est auctor Galliculam prīcipem fabricasse de cedris liburnicas geminatis puppibus uersicoloribus. Et Cornelius Tacitus dicit Neroni in achaiā nauigaturo ut fidicinam artem ostentaret: naues auro & ebore distinctas fuisse. Aliaq; itē plurima luxuriam notātia Romanam Seneca habet: quæ duximus ad notanda. Cum enim uillam laudasset Scipionis Aphricani superioris non magis q̄ pulchre q̄ quia modestissime ædificata erat: aliarum e contra delitias sic damnat: sub hoc ille tecto tā sordido stetit: hoc illū pauimentū tā uile sustinuit. At nunc si quis ē qui sic lauari sustineat pauper sibi uideretur: ac sordidus: nisi parietes magnis & preciosis orbibus refulserit: nisi alexandrina mamora numidicis crustis disticta sint: nisi illis undiq; operosa: & in modum picturæ uariata circum lutio prætexitur: nisi uitro ascenditur camera: nisi tophus lapis quondam rarus in aliquo spectaculi templo piscinas nostras circūdedit: in quas multa sudatione corpa exinanita dimittimus: nisi aquā argētea epithonia fuerint: & adhuc plebeias fistulas loquor quid cū ad balnea libertinoꝝ peruenero: quantū statuarū: columnaꝝ est nihil sustinentium: se in ornamētū positaꝝ impēsæ cā: quātūquaꝝ a per gradus cum fragore labentiū. Eo delitiaꝝ

peruenimus

peruenimus: ut nihil nisi gemmas calcare nolimus. Et alio loco Seneca non immerito dixit: contra naturam uiuere qui hyeme concupiscũt rosam fomento q; aquarum calētium & calorum aperta mutatione brumaliũ. florem uernũ exprimunt & pariter cōtra naturam agere. qui pomaria in summis turribus serunt quorum siluæ in tectis. Subinde diuitis uicini ineptias stomachatus Seneca eum nomine pedonem albinouanum fabulatorem elegantissimum sic deridet. Quæro circa octauã noctis quid sit ille sonus rotarum: uelle gestari dicitur: circa lucem discurritur: pueri inuocantur celerarii: coquiq; tumultuãtur: quæro quid: quid dicitur? mulsum & alia popofceisse: a balneo exisse: nihil consumebat nisi noctem. Sed effrenem Marci Antonii libidinē a Plutarcho ex eius uita audiamus. Peragrabat inquit italiam in lectica delatus aureas pateras uelut in pompa circũferens: ducebãtur & leones ad rhedam ligati: & q̃d maxime homines turbabat: honestissimæ domus scortis: & mimis ꝓ diuersoriis dabãtur: per lucos atq; amnium ripas prãdia sæpissime parabãtur de qua itẽ re sic habet Plinius: leones iugatos primum Romæ ad currum iunxit. M. Antonius ciuili bello post pugnã pharsalicã: ab illis uectus est cũ mima cithare da: quo ãt tempore luxuria cœpit in urbe Roma crescere: remedia etiam adhiberi cœptum ẽ. Anno enim urbis sexto sexagesimo quingentesimo uicto Antiocho Asiaq;. Licinius Crassus. Iulius lutius Cæsar censores: edixerũt ne quis uẽderet ungueta exotica idest aliunde apportata. Vnde cum. L. Plotius plancibis consulis censorisq; frater proscriptus a triumuiris in salernitana latebra unguenti odore prodigo frueretur: eo dedecore factũ est: ut prius damnata in populo ea proscriptio inde absolueret. Sed mirũ publice futurum nisi ex usu priuatim ꝓbaret. Scribit Plinius podagræ usum consueuisse rariorem esse nõ modo patrũ auorumq; suoꝝ memoria: uerũ etiam sua: q quidem morbus uideret esse peregrinus: q̃a si in italia fuisset antiqtus: latinum quo caret haberet nomen quã ob rem facta morbi externi mẽtione Plinius medicinæ etiam ut uidetur externæ quam externi primũ inuexerint medici. sic facit mẽtionem. Nonnullas gentium sine medicis uiuere: nec tñ sine medicina: sicut populus rõ. usq; ad sexcentesimum annũ. Cassiusq; emina ex antiquis auctor est. Primũ e medicis uenisse Romã peloponesso Archagatũ lysaniæ filiũ. L. æmilio. M. Liuio cõsulibus anno quingentesimo qnquagesimo quinto: eiq; ius quiritum datũ & tabernam in compito acilio emptam: mox a scuiria secãdi urendiq; trãsisse nomen in carnificem: & ĩ tædiũ artis omnes medicos. Vnde est illud Catonis ad filium. Dicam de his medicis suo loco. M. fili quid Athenis habeam exquisitũ: ut quid bonum sit eoꝝ habeas ĩspicere nõ perdiscere. Item addit. Quando cunque ista gens suas litteras dabit oĩa corrumperet: tum etiam magis si medicos suos hic mittet. Iurarũt inter se barbaros necare omnes medicina sed hoc ipsum mercede faciunt: ut fides eis sit: & facile deperdant. Interdixit ibi medicis Cato atq; id anno urbis quinto sexcentesimo: suæ ætatis quinto octuagesimo: ideo tẽplũ Aesculapii etiam cum reciperent deos: extra urbem: & in insula fecerunt. Post tam multa de luxu & perdirorũ ciuiũ Romanorum moribus a nobis dicta non sũt oculo transeunda conuiuẽte: aliqua ex infinitis quæ flagitiosissimi ex principibus in usu & consuetudine habuerunt. Eritque a Nerone principium: cuius minimam flagitiorũ particulam afferemus: & unum imptimis quod uix referre audemus. Genitricis suæ Agrippinæ quæ eius concupiuerat quæ fuerat quæ aliquando concubitum: necei cõsensisse & spoꝝ pueꝝ exsectis testiculis ẽt in muliebrem naturam transfigurare conatum: ut minus malum fuerit. Cœnationes cum laqueatis habuisse tabulis eburneis

De medicis exter nis

Nerõis flagitia ilãda

agrippinæ libido | uersatilibus ac fistulatis: ut flores & unguenta desuper spargerentur: & cœnationum fuisse præcipuum rotundā quæ perpetuo diebus ac noctibus uice mundi circumageretur. Agrippinæ uero genitricis id factū usq; adeo damnamus: ut Messalinæ Claudii item imperatoris libidinē minus uituperandā ducamus: quæ ancillā meretricem i pugna concubitus superauit. xxv. uicibus.

Cōmodus | Cōmodus uero Antoninus cum trecentis concubinis quas ex matronarū meretricuq; delectu ad formæ speciem cōstituerat ac trecentis aliis puberibus exoletis quos æque ex plæbe ac nobilitate collegerat in palatio: per cōuiuia & balnea bacchabatur.

Heliogabalus | Heliogabalus q; strauit triclinia de rosis: & lectos & porticus & sic per ea deambulabat. Oppressitq; aliquādo in tricliniis uersatilibus parasitos suos uiolis & floribus sic ut animam aliqui efflauerint: cum emergere ad summum non possent. Qui nō nisi unguēto nobili aut croco: piscinis infectis natauit. Nec cubuit in accubitis facile nisi in his qui pilum leporinum habuerint: aut plummas perdicum subalares: sæpe culcitras mutans. Sed iam satis describendo hæc stomachati sumus ad ædificia tādē ueniamus.

De edificiis | De quã re dicturi a uerborū de nostro more ichoabimus. ædificiorum appellatione Iulianus iureconsultus aut sufficiem significari inquit aut solū quoq; cuiq; ædificium est superimpositum eaq; ædificii appellatione uerborū latinorū a facienda æde cōposito.

Fundus | Florentinus uero fundi appellatiōe omne ædificium & omnes ager continetur: sed in usu urbana ædificia ædes rustica: uillæ dicunt: locus uero sine ædificio in urbe area: rure autē ager appellatur.

Area Ager | idēq; ager cum ædificio fundus dicit. Et Paulus fundus eē est quicquid solo tenet: ager est species fundi ad usum hominis cōparatus: postessio ab agro iuris ꝓprietate distat: possessio enim usus: ager proprietas loci.

Domus Aedes | Et Varro de lingua latina: domus inquit græcum: ædes ab aditu: q d plano pede adibant. In hac uero ædificiorum descriptiōe ratio temporis & locoꝝ habenda est. Aliter. n. primis conditæ urbis: & nascētis rei. pu. temporibus: aliter nata & aucta rerum opulentia ædificatum est: & aliter rure: & aliter domi ædes fuisse extructas nullus addubitabit. Quantū autem ad temporis uarietatem attinet. Romuli casam: capitolii humillima tecta: æternos uestæ focos: fictilibus contentos fuisse multi scripserunt: ædesque propter quas Valerius a summa uelia in fimum forum translatas publicolæ cognomen sit nactus: per modicas: & tenuissimæ stricturæ cōstat fuisse. Quin scribit Suetonius: Octauium Augustū senē & morti appropinquantem solitum gloriari: urbem se quam inuenisset lateritiam relicturum eē marmoreā. De qua insigni mutatiōe quo cœperit perseueraueritque modo dicendum est: præsertim cum ea futura sit ædificiorum quæ describemus pro maiori parte materia.

Crassus primū habuit colūnas marmoreas in domo | L. Crassum oratorem scribit Plinius primum Romanoꝝ colūnas habuisse i atrio marmoreas hymetias peregrini marmoris: ui Brutus i iurgio uenerē palatinā eum appellauerit. Syllamq; ex Iouis templo Athenis columnas uexisse ędibus capitolinis. primū ēt Romæ crustauisse marmoribus: totius domus parietes i cælio monte Mammuram phormiis natū: eqtē Romanū: præfectū fabroꝝ. G. Cæsaris i gallis. Cōtraria uero sibi ip si uidet scribere Plinius: q eadem penē i operis parte dicit

Limina & ualuæ ex ære | priscos limina & ualuas ex ære factitasse: & Camillū ærata hostia habuisse in domo, a consulatuq; Octauiū q de perseo nauale duxit triūphum: factā esse porticum duplicē ad circū flaminium ex ære: quæ corinthia sit appellata a capitibus æreis columnarū: deinde inferius scribit. M. Lepidus Catuli in cōsulatu collega primus omniū limina ex numidico marmore posuit magna reprehensione: anno urbis quinto sexagesimo sexcentesimo, quam enim reprehensionem meritus fuisse dicat Lepidus si limina ex numidico

numidico marmore posuit: q̄ Camillū prioris castiorisq; sæculi conciuem uideret: ærata hostia: & alios limina & ualuas ex ære habuisse: q nomē luculleio marmori dederit quod uiride & luxuriāt per maium mensem prato simillimū est nunq; plurimis in locis Romæ conspicitur: Fuit item post Augustū tiberia cum marmor ex ægypto Augusti & Tiberii diligentia aduectum: nunc ignotum. Ex ophite dicit Plinius columnas esse paruas: quod marmor sit nigricans uariū: dicaturq; capitis dolores sedare alligatum: & serpentium ictus & quosdam freneticis letargicis alligari iussisse. Sūt uero nūc eiusmodi columnæ q̄plures Romæ ad beati Petri confessionem: ad sancti Gregorii: ad sanctæ Crucis altaria: & lateranensi ecclesia: ubi uetus est ornatissimū q; balneum. Rubere item dicit Plinius porphyreticum ex ægypto interuenientibus candidis punctis: nunc ubiq; notissimum: & priscum retinens nomen. Vnde Seneca epistola.cxyi. Delectant nos ingeniū maculæ columnarū: siue ex aphricæ solitudinibus aduectæ: porticū aliquam uel capacē populi cœnationē ferunt: miramur parietes tenero marmore indutos. ægyptum quoq; misisse ferrei coloris atq; duriciei marmor quod ē est notissimū. Subinfert Plinius onyces ī Arabiæ mōtibus & īgermāia ex quo pororia uasa primū facta: post pedes lectorum sellarūq; columnas quattuor ī theatro suo Cornelius Balbus posuit. Nos ampliora uidimus in cœnatione Calisti liberti Claudii Neronis. Et alio in loco Plinius. Marci Scauri ædilitate. ccclx. colūnæ fuerunt ī temporario theatro uix mense mansuro: Vñ & Hieronymus ad Demetriadem. Alii ædificent ecclesias: uestiant parietes marmorū crustis columnarum moles aduchant: earumq; deaurent: capita pracioso ornatu: consentienti ebore: argentoq; ualuas: & gemmis aurata distinguant altaria. præter rotundas uero aliæ fuerūt columnæ quæ dictæ sunt anthæ: quod anthes quadraturam significare Nonius affirmat Fuerūtq; pariter alia siue marmora: siue quid aliud appellanda sint: ornamentis Romanorū adhibita. Alabastrus quem seruādis unguēris maxime idoneū nasci dicit Plinius circa thebas ægyptias & damascū syriæ: quo prisci Romani sicut aliqui magnates nunc Romæ: præstando p fenestras lumine utebantur. Et cristallū e gelu cōcrero cuiusr trullam unam.cl.milibus matrona unā emisse Plinius refert. Etat & succi num folia: paleas & uestiū fimbrias raptans. Vnde uerticellos fœminæ faciebāt. Sed & ædificia mœnia idē uult Nonius porrecta exterius esse dicta q; primo a Menio fuerunt approbata. Is.n. primus fuit q ultra colūnas extēdit tigna quo ampliaret̄ supiora. Tignaq; Vlpianus a tegēdo dicta scribit: hoc āplius & calcē & harenā tignorū appellatione cōtinēri. Sed & ī uineis uult idē tigni appellatione oīa cōtinēri uineis necessaria. Materiaq; eē: quæ ad ædificādū fulciēdūq; necessaria ē. Lignū uero quidqc comburendi cā paratum est. Insuper fabros tiguarios dici nō eos dūtaxat q tigna dolarēt sed & oēs q ædificarent. ædificiorū partes iam aggrediamur. Atriū ab atriatibus hetruscis dictū uult Varro illinc enim primum exemplū fuisse sumptum dicit. Atriū q; uideri poste dictū q; sit anterius idemq; & uestibulum de quo Aulus Gellius. Qui domos amplas faciebant locū ante ianuā relinquebant: q iter fores domus & uiā relictus esset. In eo loco qui dominū eius domus salutatū uenerant priusq admitterētur consistebant: & neq; in uia stabant: neq; itra ædes idq; uestibulū appellabār. Vñ uirgilius uestibulū ante ipm primisq; in faucibus orci. De qua ædiū parte Plinius. Apd maiores in atriis erant imagines nō signa q̄ spectātur externorum artificum: nec æra aut marmora. Expressi cæra uultus singulis disponebantur armariis: ut eēnt imagines q̄ comitarētur gētilia funera: sempq; defuncto aliquo: totus aderat familia ci⁹ qui

Marmor luculleum
Marmor tiberiacū
Ophites
Porphyreticū marmor
Onyces
Anthæ columnæ
alabastrus
Cristallū
Succinum
Mœnia
Tigna
Lignum
Fabri tiguarii
Atrium
Vestibulū

unq̃ fuerat populus Stẽmata uero lineis discurrebãt ad imagines : pictas : Tabulina codicibus iplebant & monumẽtis rerum in magistratu gestarũ. aliæ fotis & circa limia animorum ingentiũ imagines erãt : affixis hostiũ spoliis quæ nec ẽptori refigere liceret quæ ẽt dñis mutatis domus ornamẽta erãt. Eratq; hæc stimulatio sũma & ingens exprobrãtibus tectis quotidie imbellẽ dñm intrare in alienũ triumphũ.

De pauimẽtis

Pauimẽta secundo uideť loco ostẽdẽda : quorum aliquot noĩa ponit Plinius Scalpruratũ post tertium bellũ punicũ primo ẽ factũ : Ante pauimẽta atq; emblemata uermicula. Subdialia a græcis primo habita quibus contegerentur domus ex tunsa testa & pedali crassitudine fistucata. Lithostrota cœptauere iã sub Sylla puulis certe crustis. Et primæ qdem speciei tessellis minutis diuersicoloribus in quãcunq; picturã : multa nunc Romæ & ubiq; ubi rõanorum extãt ædificiorum ruinæ cernunť. Secũdæq; pariter : adeo ut ei⁹ nũc quoq; passim terratii appellatiõe sit usus. tertiæ pauciora Romæ uidemus. Laterculi .n. sũt digyti breuitate alti isecus tenuicalce cõpacti. ad triũ post hostii æneũ aut marmoreũ limẽ habẽtis ingressũ unaquaq; in domo bñ disposita seqť porticus quadrata colũnatis marmoribus superiorẽ sustẽtantibus porticũ mũita : cuius qdẽ porticus infra supraq; & in circuitu magna & uaria fuerunt ornamẽta.

porticus quadrato

Pauimentũ namq; inerat unũ ex tribus supradictis : sed maiori ex pte scalptutatũ tessellis ex marmore uarii coloris aliquã in picturã uariatũ : qd quidẽ nũc dirutarũ Romæ & extra ædiũ ac uillarũ fundamenta per uineas & agros ab effodientibus reperta ostẽdunt. Parietesq; uariis undiq; marmorei crustamentis uestiti erant & ipsas inter colũnas uela semp erãt uento : frigori : soli : pulueribusq; arcẽdis apposita : quæ uarii coloris & preci ꝓ dicrum & solẽnitatũ uarietate haud secus q̃ uestimenta a dñis mutabantur. fornices uero porticibus supinducti & ipsi rotũdis marmoribus in specula leuigatis uisebantur ea specularia nũc ꝑ ecclesias præsentis tpis Romæ : aut in pauimentis : aut ad umbones uidem adhibita. In ipsa autẽ quæ inter quadraturã porticus relinquebať area fuerunt uaria ꝓ ingeniorum diuersitate oblectamẽta · quosdã .n. legimus prati riditate consitis arboribus plena fuisse cõtentos : quosdam ibi fontẽ salientium : in sublime aquarum cuniculis aliunde deductarum habuisse : cum riuulos aquarum inde per pratum defluentes si paulo murmurationes essent euripos : & alios maiusculos i ꝓpria nimis similitudine nilos appellarent. Vnde Cicero legũ primo. Magnificasq; uillas : & pauimenta marmorea & laqueata tecta cõtẽno. Ductus uero aquarũ quos isti nilos euriposque uocãt : q̃s cũ uiderit nõ irriserit? Supior uero porticus ad quã oblongo molli & accliui sæpius q̃ gradibus ascẽsus erat eadẽ in pauimẽto parietibus & colũnato habuit ornamẽta : sed laqueato desup id tectũ sæpiusq̃ camera integebať : quæ qdem laquearia auro argẽto & ebore distincta fuisse supius uidimus : cũ in aliqbus constet particulas fuisse ita libratas suspẽsasq; ut serui ipulsu i hospites deciderẽt : de qbus sic habet Plinius laquearia quæ nunc etiam in priuatis domibus auro teguntur : post Carthaginem euersam primo inaurata sunt. In capitolio censura. L. Mummii : inde transiere in cameras : parietes quoq; iam & ipsi tamq̃ uasa inaurãtur : cum sua ætas uarie de Catulo existimauerit : ꝙ regulas æreas capitolii inaurasset primus. Quæ autem ptes aliç & domus officinæ ad inferiorem superioremue porticum essent : non satis affirmari potest. Sub ipsa namq; porticu prima : fornices erant amplissimi : ædium quas sustentabant magnitudini respondentes : in quibus partim molæ tenebãtur : & asinariæ : & manuales : & ei pistrino serui perpetuo dedicati : partim ipsi & alii comedebant : & dormiebanť serui : partim diuersarum rerum apotecæ : & uinaria : olearia : & rerum aliarum

De fornicibus

cellæ

cellæ erant. Quin etiam ipsorum fornicum subterraneorum pars una zetis inseruiebat parti ædium nunc ignotæ: & cuius apud priscos mentio sæpe habetur: ob longus enī is fornix aqua feruente a seruis in id opus addictis implebat' nullumq; aquæ uaporarum aliud erat q̄ quod in id ædificanres de industria & accuratissime: in hanc maxime formam reliquissent triginta ut apparet pluribusue in circuitum locis fistulæ cannales qua fornix parieti hæret linquebatur: triplices quadruplicesue simul iunctæ: qua rū ex lateritio unaquæq; summissi pugni longitudine: & duorum dygitorum crassitudinis latitudine erat: quæ forma efficit: ut ternæ quaternæ aut plures simul paruum occupent locum. perducebanturq; in primam secundā & tertiam si domui aderat contignationē: & in quacūq; aula: cubiculo: porticu: & alia domus particula binæ ex ipsis quaternæ aut plures a moto quod ꝓprium semper adhibebatur obturaculo uaporem exhalantes: ab imis feruentibus aquis prouenientem dabant calorem: pulchrumq; est uiris ingenio præditis uidere: multis in Romæ ruinis fornicū murorūq; moles crassissimas: eas habere cuniculares textulas cannales ī diuersum dednctas: nulla enī erat pars ædiū a primis in sublime pductis cannalibus tam remota: quin ędificantes per ingentes murorum crassitudines earum aliquā perduxissent. Cerneres; hoc ēt nūc ī primis ī ædibus quas Philippus marctius apud sanctum Stephanum pinee siue (ut aiūt) caci: ad meridionale ipsius ecclesiæ atriū possidet: quę ad locū subterraneū accesso pdictē mediā lumine parua scala descenditur. Ecclesia uero sanctę Crucis nūc īsignis: doctos qui hæc legerint circūspicientes: q. hi fuerint ex lateritio cuniculi facile edocebit. Cum enim in palatio sosorii eius amplissimi ea fuerit ecclesiæ ædificatio habuit ad calefactionem partium ędis singularum id palatium hoc de quo diximus adiumentum: usq; ad primam contignationem a tribus ecclesiæ lateribus extans. Scribitq; Placidus grāmaticus in zetæ uerbi expositiōe: aquam frigidam pastatem ex formis in cum dimissam subterraneum siue fundamentalem fornicem omnes ædiū particulas per emissam lenis spiritus uaporationē pari forma & rōne refrigerasse: supra ipsos itaq; priscos fūdamētales (ut ita appellem) fornices: erāt ptes domus ad primā porticū soli pariter respōdentes: sed ꝓ dominorū ingenii uarietate singulis in ædibus diuersæ: & pariter ad supiorē porticum erat. Cubicula. n. utrobiq;: aulas: cœnationes & alia loca prout libuerat singuli ædificabāt. Videmus uero q̄busdā in urbe sumptuosis uirorū ædibus: & plurimis mediocriū ēt libertini generis hominū nullis porticus supioris formæ iferiores binas et nasq; fuisse: ad quas supiores aliæ totidem porticus respondēt: qd qdem minori nobis est miraculo: q̄ Bernabouis uicecomitis ædē tinam habentē quadratā inferiorē porticum: colūnis marmoreis & qdē sublimibus superiorē fuisse ētātibus porticū: munitā Mediolani uidimus: ī qua si pauimēta crustamētaq; marmorea & laquearia deerant aurea: & argētea: & eburnea: elegans sumptuosoq; opis pictura nequaq̄ in auratoribus carens & parietes & laquearia exornabat: Parisq; pene operis & dignitatis ædes aliqñ fuere: quas magna ex pte extantes: Scaligeri Veronæ: Carrarienses Paduæ ædificarūt: & sancti Benedicti ordinis monasteria pfertim uetustiora: quorū pte principio in Romanorū prisci rpis ciuiū ædibus ædificata fuisse scimus: eā de q̄ diximꝰ formā retinēt. Sed alias quoq; ptes antedictis maiores nōnullæ urbis ædes: & pene oēs ullæ habēt: dedicatas. f. singulis diis pres in q̄bus & fites diuina debito tpe: cœnatiōes ī ñ aliqñ ēt fiebant. Vñ est illd Luculli quę cū. M. Crassus Popeius & Cicero iprouisum ad cœnā adorri experet cōstituto ille pridē cū dispensatore remedio obuiauit. ī Apolline enim cœnādū esse admonēs: abūde signi

ficauit parandā esse cœnā: quæ sūmis tribus hospitibus satisfaceret: similes. n. q̄ plu-
res habuit in æde cœnatiōes quæ pluriū paucioruq; conuiuarū dignitatem: ac cōmo-
dū habituræ essēt q̄ totius apparatū. Et præter hæc cū urbanis ædibus cōia uillæ alia
habent magnitudinis eximiæ loca: idq; facile intelliget q binas Plinii oratoris episto
las leget in qbus laurentinā hetruscamq; uillas suas accuratissime describit: & qdē in
laurētina has describit ptes a nobis superius dictas. In prima parte atriū frugi. nec tñ

Hippo dromos

sordidū. Deinde porticus in o littere similitudinem: qbus paruula sed festiua harena
concluditur. Postea Hippodromos pōit partē ad equorū cursus agitationemq; factā:
quæ bicuior stadio uno esse non potuit. parisque longitudinis fuisse oportuit gesta-

Gestatiōes

tiones in qbus deambulando defatigati: aut curru uecti ad sanitatem exercerent: &
orti inereant uineæq; ingentes: prata quoq; siue ut appellant uiridaria buxo lauroq;
plurimo frequētata: quorū pſernm buxi in oēm formā ductilis leonū: uersorū & aliorū
aīaliū formæ ac litteræ: dñi & opificis nomen exprimentes inerant. Et zetas in utraq;

xystus

uilla binas ternas ue fuisse uidemus: ædificio in id separato: qd cubicula: cœnatiōes
& aulas habuerit gyemales. xysti ēt ierāt in hemiciclū curui: & aliæ diuersorū uocabu
lorū ptes: grææ ut credimus appellationis quas: rñ huius tpis græci ignorant. Sed:

Absidæ

& nos p uiam appiam uillarū uidimus ruinas: in qs thratra extant tres mille hoīes in
spectaculum admissura. extāt ferarū septa & pisnarū muri. In baianoq; pariter & lucri-
no pter eadē adhuc apparentia: absidæ extant celsi superbiq; operis quarū p tē balnea
partem sacella: partem cubicula. Et uillarū aulas: cœnationesq; fuisse nō dubito ī qua
rum aliquibus ferramenta semicorrosa superne adhuc pendent: specularibus quæ su-
stentabant spoliata. Hic mihi ad tantas ædium uillarūq; magnificentias nōnulli pri-
scorum ineptias falso arguentes insulrant: nec singulis ut nūc cubiculis caminos nec
latrinas fuisse: sed de caminis & necessario p hyemē calore satis supraq; in zetis factū
existimo. Siq; erūt q cōtendant nō potuisse tenuioris census hoīes eas habere zetas:
focū respondebo eos media habuisse aula ad quem tota familia cōsideret: sicut pluri-
mis nunc circa urbē & partem italiæ regnū appellatā in urbibus & oppidis seruari ui
demus: quamq̄ Cicero ad Quintū fratrem Asiæ rūc propætorē de uilla quam sibi ī
arcano ædificabat sic habet. Vaporanū exquo ignis erumpit. Et Trebatio idē Cice-
ro. Valde timeo ne frigeas in hibernis quamobrē camino luculento utēdū censeo la
trinarū uero iniustiorem q̄ caminorum calumniam fuisse ostendam. Multis unā quā
q̄ ēt mediocris census ciuiū ædem & uillam seruis libertis ancillisq; abundasse cōstat:
q̄ excepta in uasis dominorum uentris pondera deportantes in aquarum decursibus
abiicientes: uasculum illico emūdabāt nō solū enim ī ædibus sed uicis uiis: uiculisq;:
& andronis ſcime in singulis aquæ publico īstituto in id ad salubritatē ciuitatis adiu-
mēti decurrebāt libetq; magnā ĭpudēda re priscorū prudētia liberius calamo q̄ uerbo
& famine fortassis ausuri fuimus: exprimere: ne tanta seruorū puerorūq; urbē incolē
tiū turba: quātā fuisse credendum est: ne peregrina multitudo quā refertur hospitio
carentē p uias qñq; noctes egisse: oīa quod necessarium fuisset sordibus & fetore cō-
pleret: latrinæ primum in ipsis urbis mœnibus aliquot milia: & aliæ pariter certis in
locis publicæ īstitutę sūt: qd qdē Sexti Ruffi uiri cōsularis breue cōpēdiū oñdit & cū

Latrinæ publicæ

id parū ꝓdesse sit uisū: aquarū decursus tota urbe (qd Florētinus īdicat): post angulos
ita deriuati sūt: ut ēt īterdiu sine pudore exonerādi ī ipis uētrē pbita sit facultas: qbꝰ ī
locis publica impēsa spōgiæ fusticulis ibi catenę firmatis alligate erāt: qbus obscœna
nō solū abstergere sed supra bis terue aq̄ lauare liceret. testis ad id mihi nūc unus: sed

locupletissimus

locuplerissimus sit anneus Seneca: qui ductum ut feris in amphitheatro pugnaturus obiceret: captiue sortis hoiem: simulata exonerandi uētris necessitate: cum a perducente lictore permissus esset paulisper secedere: ligno cui erat in id alligata spongia in os suffarcinato enectus: ferarum seuitiæ se subtraxit. Fenestras uero quas transennas Festus uult appellatas fuisse: prisci amplissimas ēt ut uidetur extra proportionem fecerunt ea (ut uult Plinius) ratione: q agitatum uento aut tenui aura aerem seruari in ædibus salubriorem existiment. Fuit ēt unaquaq; in æde aut uilla impluuiū: quē Asconius secunda actione in Verrem locum fuisse dicit sine tecto qua impluere imber in domum posset. Vnde Cicero tertia in Verrem: ostendā in ædibus priuatis longa difficilique uectura columnas singulas ad impuluium sexterciis quadragenis milibus. Et textrinum unaquæq; ēt splendidi uiri domus in atrio habuit locatum. Asconius in Milonianam Ciceronis orationem. Clodiani ad milonis domum delati telas quæ ex ueteri more in atrio texebantur diruerunt. Et Cicero ipse tertia in Verrē. Nulla domus in Sicilia locuples fuit: ubi iste non textrinum instituerit. Possemus ex his quæ supra collegimus: lecticas in cubiculis aureas argenteas: & eburneas: lectorum fulcra ex bisso purpura lineisq; auro intertextis: strata in cubiculis: tapeta & uestitos auleis muros. Possemus abacos cum suppositis ad aquas excipiendas inmundas conchis aureis & argenteis. cum nasis uinariis aquariisq; item aureis & argēteis: cum mirrhinis: trullis & cantaris. Possemus bibliothecas in uillis singulis integras repetere. Possemus pauonū turdorūq; auiaria: gallinarum: columbarūq; milia: ostrearia: piscinas dicere. Sed cū ea unusquisq; ex superioribus sumpta facile possit ædium & uillarū partibus applicare desinemus: propositoq; nihilominus uillarum magnificētiæ & priscorū magnitudinis opum intendētes: mirum dicimus: omniū fuisse in ea re maximū ciues Romanos etiam mediocris census non ternas modo: aut quaternas huiusmodi uillas sed multo plures habuisse. Verrem enim satis innuit Cicero triginta habuisse uillas: in quas lectos: fulcra: supellectilē: & ornamenta Siciliæ furtis: & rapinis aduecta perduxerit. Nec uero emisse eas post cōtractas tanta rapina diuitias: Verrem satis constare credimus: qn earū coemptionē uillarū a Cicerone obiici nō uidemus. M. Cæliū cuius causam. M. Cicero perorauit: paucarū diuitiarū fuisse qui eā perlegit orationē intelliget: & tn̄ Cicero in confutatione sic habet. Sumptus unius generis obiectus est: habitatiōibus triginta miliū dixistis habitare. Et ipsum Ciceronē: q nunq̄ diues inter Romanos ciues sit habitus (licet per calūniam Salustius id obiiciat) duodeuiginti habuisse uillas: uos curis aliqn̄ liberiores: in epistolis ad Atticū collegisse meminimus: sed eas quæ nūc memoriæ occurrerint referemus. Tusculanam: in qua nūc decimo ab urbe miliario griptę ferratæ græcum extat monasterium. Lanuinam cuius oppidi nūc summi uiri Prosperi cardinalis columnæ: & si publicum erat Romani populi municipium: agros murenarū familia inde oriunda: maiori ex parte possidebat. Habuit adasturā nūc Antonii colūnæ ui bis pfecti arcē: uillā asturicēsem. Habuit ad idē īferi maris littus phormianā: cuius uestigia ap̄ molas amœnissimū gaieræ uicū inspexisse lætamur. Habuit puteolanā: in qua Hadrianus iperator obiit. Habuit alsiēsem nobis incognitā. Fuitq; illi oīum gratissima arpinas paterna: cuius in legū dialogo meminit. Fuit & arcanū nūc arce oppidū cassinati ppinquū: ī quo Quinto fratri cōemisse uiridaria. i. colles arduos oīno steriles & sola gratos uiriditate fratri emisse alicubi in eplis scri. Fuit & Pōpeia. ubi nūc paulo plus mīn⁹. xii. a Neapoli miliario sāctæ Marię ānūciatæ uico ē appellatio adipasq; uillas cū sæpe nūero Cic. iuisse legam⁹ nūq̄ aliqd

Trāsenna Impluuiū

Textrinū quaq; domo

De uillis

Villæ Ciceronis

detulit supellectilis: aut librorum: ut quod supra iurecōsulti indicāt: oēs pariter bene instructas tenuisse uideatur: & nunq̄ pauciores triginta libertos seruosq̃ Cicero interfaciens duxit cum aliq̄ñ uxorem & liberos trahens plurimos ipse: & leuis superbaque uxor Terentia ancillarum cohortem habuerit quæ illi in patriam reuocato cum curribus sexdecim brundusium usq̃ obuia fuit. In oratione etiam miloniana Cicero quem mediocris census ciues comitatum in uillā ituri ducerent satis sic ostendit: Milo q nunq̄ tū casu pueros simphoniacos uxoris duxerat & ancillarum greges illi q semp se cū scorta sēp exoletos semper lupas duceret tum nemine. Asconius uero pedianus in eādem orationem: comitum quos ciues Romani in uillas ducerent numerum sic idicat. Milo rheda uehebatur cum uxore fausta. L. Syllæ dictatoris filia: &. M. Fusio familiare suo. Sequebatur eos magnum seruorū agmen: inter quos gladiatores quoque erant ex quibus duo uoti. Vnde Cicero ipse eodem loco. Cum hic Milo cum uxore ueheretur in rheda penulatus: magno cum impedimento ac muliebri: & delicato ancillarum puerorūq̃ comitatu. Et Quintus Cicero frater Marco fratre opibus tenuior: qualē uillam sibi parari fecerit in arcano nunc arce oppidulo cassinati propinquo: ostendit ipsius Marci Ciceronis epistola cuius particulas hic excerpam. in arcano ad Quintū idus sept. aquam quam ibi ducebant non longe a uilla bellesane fluentem uidi: nihil ei restabat præter balnearia & ambulationem & auiariū. Summam dignitatem pauimenta porticus habent: quod mihi deniq̃ apparuit: postq̄ & ipsa tota patent & colūnæ politæ sunt, cameras quasdam non probaui: mutariq̃ iussi: quo loco te in porticu scribere aiūt ut atriolum fiat. Equidem hoc quod melius ītelligo affirmo mirifica suauitate te uillā habiturum: piscina & salientibus aquis additis palestra: & silua uiridicata Quamq̄ ea uilla quæ nunc est tanquā philosophia uidetur esse: quæ obiurget cæterarum uillarum insaniā. Habes de rebus rusticis urbanā expolitionē. Expolitiōes utriusq̃ nostrū sunt in manibus. sed rua ad perfectum. Plinius aūt orator homo: ex comouir Romæ alienigena: quid uillarum habuerit ab ipso audiamus. Cū. n. uillam quæ sibi erat in thuscis descripsisset Apollinari suo: sic ad finem epistolæ haber. Habes causas cur ego thuscos meos tusculanis: prænestinis: tiburnis præponam meis: & in alia epistola Romano. Ego ad lariū lacū huius in littore plures uillæ meæ: sed duæ: ut maxime delectant ita exercēt: altera imposita saxis more baiano lacum prospicit: altera neq̃ more baiano lacū tangit. Sed erunt qui Milonē Clodiū Ciceronē ac Quintum fratrē. Pliniū & Verrem inter opulentissimos: non inter mediocris census ciues Romanos adnumerari uelint: iisq̃ respōdemus. M. Crassum dicere solitū fuisse. non esse diuitem qui exercitū ex ꝓprio alere nō posset: sicut ipsum potuisse cōstabat: ut pariter diuites esse dicamus Dolobellā in cuius epistola ad. S. P. Q. R. Scripta uidemus cū dicere exercitū liberalitate sua sustentatū bene habere: sicut & Brutos & Cassios aliq̄ diu sustētasse cōstat diuites ēt illi erāt per quorum agros anneus. Seneca bina aut terna flumina a summo apenino in mare scribit discurisse. Diuites & illi erāt: quos Tiberi. gracchus in hispaniā iturus cū per italiā iter faceret uidisse deplorat: sena septena: & plura seruorum milia ī agris habere: quāobrē sui exterminii legē agrariā ferre cōstituit. Iam. L. Lucullū &. G. Pompeium ditissimos fuisse nullus addubitauerit: qui legerit Lucullū a Pōpeio & Cicerone xerxem togatū fuisse appellatū: qui minimā ob delectatiunculā montes in purelano ad nuncagnanū persoderet: & Demetriū Pompei libertum in Asiam ad uillas agros & cæteras diuitiarum suarum partes inspiciendas euntem tm̄ in comitatu habuisse apparatum; ut regibus nostri temporis æquiperati potuit.

M. Crassi dictum Qui diuites fuerint in urbe Roma

L. Lucullus ditissimus

Demetrius pōpei libertus

Cui omnes Asiæ populi potiusq̃ Catoni longo itinere obuii procedebãt. Iam tandẽ priscam ædificiorum urbis Romæ magnificentiam: splendorem ornatum: quoad in re exinanira fieri potuit: iam ciuium illa inhabirantium diuitias: lautitiam ingẽtes exquisitissimosq; apparatus: non parua ex parte credimus ostendisse uelim itaq; nũc me cum sint qui fornices & cameras: qui antra: qui fundamenta sub uineis sub ipsis ecclesiis: & ciuium nostri tẽporis domibus ac casis intra urbis mœnia: & ubiq; in circuitu extantia inspiciant & contẽplentur. Velim esse qui ad oẽs uias consulares. Aureliam in hetruriæ maritimis Pisas uersus: tassiam ad saturium Vetrallã. Viterbiumq; & uulsinenses. Flaminiam per Narniam: meuaniam: fulgineũ: nuceriam: callium: fanum fortunæ: pisaurum: & ariminũ. Per latinam ac lauicanum nunc ualmõtonum: & nũc campaniam usq; in casinatẽ sancti Germani saltum: per appiam an albæ ariciæq; ruinas: & muros pontinæ olim plaudis pontes a nimphis ad terracinam ĩde per fundos ĩtrum: molas: suessam: & medium stellatem cãpum usq; brundusium: inde transuerso itinere per atellam nunc aduersam puteolis: & circum baianum olim sinum nunc tripergule balneas usq; cumas. Velim itaq; esse qui ędificia alicubi ad dictas uias semiintegra: aut quod certius est ingentes stupendasq; eorum ruinas mecum inuisat. pauimenta inspiciat: lithostrota uermiculata & scalpturata piscinas alicubi: ostrearia: ferarum auiumq; aut leporaria: aut claustra: ita inter rubos uepres & spinas apparentia: ut facile sit futurum ea paruo negotio: paruaq; impensa usui prisco reddi. Isq; diligẽs nostræ huiusmodi indagationis socius cum nostra etiam hæc quæ hoc collegimus libro legerit negare audeat: illius a populi fuisse Romani in quo omnes auro & argento ac totius orbis præda quæsitis opibus abundauerit: adeo ut non solum patricii: & equæstris ordinis uiri non solum plæbei in tribubus centuriis censuq; ascripti domũ in urbe & uillas denas pluresue habuerint ornatissimas: ac sumptuosissime paratas: sed liberti: & libertini generis infiniti: similibus in urbe in suburbanisq;: & per Italiã omnem extraq; eam ædibus ornati fuerĩt. scribit Suetonius Tranquillus. Cęsarem perpetuum dictatorem ut gratiam multis aliis largirionibus lenociniisque quęsitam: nouo item modo aucuparetur. Vigiti milibus Romanis ciuibus: quibus terni: aut plures essent nati: campum stellatem campani agri maximam melioremque partem: æqs portionibus diuisisse: donum certe eximium in quo plurima & opulentissima sint ẽt nunc castella: ceanum: talenum: & alia prout in Italia ostendimus illustrata: fecerunt que tanti id munus: qui acceperant Romani ciues: ut tanquam una sodalitas inde essecti: pro communi omnibus elogio ac titulo in monumẽtis se singuli stellates inscripserĩt. Vidimusque nostro indicante Octauião ubaldino non minus optimo: quam nobilitate insigni: quem præclarus princeps Federicus Ferariensis unicum habet germanum fratrem. ad quatuor pyramides sepulchrorum Vrbini esse marmoreas: in quibus singulis diuersi ciues Romani suis functorum militiæ munerum titulis: stellatẽ litteris maiusculis elegantibus quisque addiderat. Ex eo itaque ingenti ciuium numero. Vnde uiginti milia stellates ternis: aut pluribus aucti filiis: se legi potuerunt totidem: aut plura millia tribus pauciores: aut nullos habentium natos sumi potuissent: & hæc uiginti milia ex ciuium corpore ui bi ĩcluso sumpto fuisse non dubitamus. Satisque superius in rei publicæ administrationis partibus ostendisse meminimus. plures italiam: plurimos cæteras imperii ꝓuincias ipsa urbe ciuius Romanos & milites habuisse. Digressi nuper sumus a proposito. Vt qd libri huius initio ꝓposuimus & Frãcisco nostro barbaro ostẽdendũ nos diximus fuisse pollicitos. tum fœnore

Cãpus stellates diuisa cæsare ciuibus

exsoluamus. Non solum uiginti sed multo plura ciuium milia fuisse priscis tēporib⁹
Romæ, qui ædium supellectilis familiæ & apparatus omnis splendore lauticia atq; lu
xuria nostros oēs huius temporis urbium & oppidorum ciues lōge superauerint. sed
iam unde ab instituto abiuimus reuertamur. multa superius uirorum cuiuslibet æta
tis consuetudines moresq;. Multa ædium: & uillaꝝ oppulentiā: magnificentiam: &
splendorem ostendentia diximus: quæ mulieribus quoq; potuerunt esse communia.
Nunc aliqua eis accomodata solis cum attigerimus: alia etiam per eam occasionē scri
bemus: quæ uiris quoq; fuere cōmunia. Nihil uero magis proprium nihil mulieri ma
ius aut decentius q̄ pudicitia de qua quid senserint curauerintq; prisci primum a Li
uio audiamus: is libro. x. sic habet. Certamen in sacello pudicitiæ patritiæ quæ in fo
ro boario est inter matronas ortum. Virginiam auli filiam: patre plæbeio: nuptā. L.
Volumio consuli matronæ sacris arcuerūt: in uico longo ubi habitabat ex parte ædi
um: quod satis esset loci modico sacello extruxit aramq; ibi posuit pudicitiæ plæbeiæ
& Plinius. pudicissima fœmina matronaꝝ sententia Sulpicia paterculi filia: uxor Ful
uii flacci: electa senatusconsulto: quæ sacrum ueneris ex sibyllinis libris dedicaret: &
ad pudicitiam per moderationem uitæ conseruandā scribit Plutarchus in problema
tibus: quod supra sumptum a. M. Catone rettulimus: mulieres cognatos ore oscula
tas fuisse: cum iis uini usus esset interdictus: idcirco ne bibentes laterent: sed dome
sticoꝝ congressu redarguerentur. Et Aulus Gellius mulieres Romæ & in latio abste
miæ uixerunt institutumq; ut cognatis osculū ferrent repræhēdendi causa: ut odor ī
ditium faceret si bibissent. honorq; semper mulieribus pro uirtute est habitus: qui ta
men maximus inchoauit in Veturia matre & Volumia uxore Coriolani: a quo cū im
petrassent ut rediret in uolscos Senatusconsulto honores decreti mulieribus ut cede
rent eis semita uiri: auroq; ille uterentur & purpura: nec paruus est honor quem mu
lieribus tributum tradit Vlpianus de senatoribus: clarissimarum enim inquit perso
narum appellatione continentur fœminæ nuptæ clarissimis personis: clarissimarum
quoq; fœminarum nomine senatoꝝ filiæ nisi quæ uiros clarissimos sortitæ sunt: non
habentur. Fœminis enim dignitatem clarissimam mariti tribuunt: tādiu igitur claris
sima fœmina erit: quamdiu senatori nupta est: uel clarissimo: uel separata ab eo alii in
ferioris dignitatis non nupsit. Sed nuptæ prius consulari uiro impetrare solent a prin
cipe (q̄uis per raro) ut nuptæ minoris dignitatis uiro: nihilominus in consulari ma
neant dignitatæ: ut scio Antonium magnum Augustū Iuliæ magnæ consobrinæ suę
indulsisse. Possem hoc loco: & multi fortasse faciendū mihi fuisse existimabāt: multa
rū mulieꝝ laudes attingere: sed paucis breuitati cōsulturus ero cōtentus. Portia Bru
ti uxor. Catonis filia cultro coxam uulnerauit: ut constantiam fortitudinemque expe
riretur Zenobiam scribit Trebellius Pollio, Odenati palmirenorum principis uxo
rem multorum sententiis forti marito fortiorem fuisse: mulierem omnium nobilissi
mam & speciosissimam. Victoriamque dicam castrorum matrem ubi filium & nepo
tem uidit occisos. Posthumium Iollianum: & maritum hortatam fuisse: & iuuisse ad ī
perium: quod & ipsa in germanis gessit. Nec fuit minor aliquādo priscis: mulierū uer
saniæ atq; impudicitiæ punitionis: q̄ honoris uirtutibus habendi diligentia. Fabium
Gurgitem scribit in decimo Liuius: aliquod matronas a populo stupro damnatas pe
cunia mulctasse: ex quo mulctatitio ære ueneris ædem quæ prope circum est facien
dam curauit. Claudia cum eius carpentum frequenti populo uia progredi nequiret:
ut frater reuiuisceret optauit: & uerbo postulauit: qui classe apud Siciliā perdita: po

[Marginal notes:]
Nihil mulieri decētius pudicitia
De pudicitia
Honores mulieribus pro uirtute
Portia bruti
Zenobia
Victorina
De punitione ī mulieres
Vesanas habita

pulũ rarefecit: damnataq; graui mulcta est. Tiberius princeps matrõas prostratæ pudicitiæ quibus accusator publicus deesset ut propinqui maioꝝ more de cõmuni sententia cohercerent auctor fuit. Et Domitianus imperator probrosis fœminis lecticæ usum ademit. iusq; capiendi legata hereditatesq;: & Alexãder Seuerus imperator mulieres infames quarum numerũ magnũ repperit puniri iussit. alia nunc in moribus: & cõsuetudinibus: reliqua est pars uestium: cuius uerbi multiplex significatũ esse uidemus. Festus. n. sic habet. Vestis generaliter dicitur stragula: forẽsis: muliebris. Vestimentum pars aliqua: ut palium: tunica penula. Sed Vlpianus de legatis tractans: latius exponit. Vestimentoꝝ sunt omnia lanea: lineaq;: uel sericea: uel bombicina. q̃ induendi: procingendi: amiciendi: insternendi: accubãdiq; causa parata sunt: & quæ his accessionis iure cedunt: quæ sunt institæ picturæ: clauiq; qui uestibus insuuntur Vestimenta omnia: aut uirilia sunt: aut puerilia: aut muliebria: aut cõmunia: aut familiaria: uirilia sunt quæ ipsis patrifamilias causa parata sunt: ueluti togæ: & tunicæ. de quibus sic habet. Asconius in oratione pro. M. Scauro. Cato prætor iudicium: quã æstate grauabatur sine tunica exercuit campestre: sub toga cinctus in foꝝ quoq; descẽdebat: iusq; dicebat: idq; repperierat ueteri consuetudĩe: quia statuæ Romuli in foro & in rostris Camilli fuerũt togatæ: sine tunicis: palliola: uestimenta stragula: amphicipe & saga & reliqua similia puerilia sunt: quæ ad nullum alium usum pertinent nisi puerilẽ ueluti: togę: p̃textæ: aliculæ: clamydes: palia: quæ filiis nostris comparamus. Muliebria sunt quæ matrifamilias causa comparata sunt: quibus uir nõ facile uti potest: sine uituperatione: ueluti stolæ: palia: capitia: zonæ: mitra quæ magis tegendi capitis q̃ ornandi causa est comparata: plagulæ: penulæ: paliũ: uestes: & reliqua hmõi quibus sine repræhensione uel uir uel uxor utatur. Et de toga: & stola sic habet in philippicorum secundo Cicero in Antoniũ dicens sumpsisti uirilem togam. quã statim muliebrem stolam reddidisti familiaria sunt: sicut saga: tunicæ: penulæ. lintea: uestimenta: stragula: & cætera similia: uestis etiam ex pellibus constabit: item pelles caprinæ & agninæ uestis erunt: cum & tunicas & stragulas pelliceas nonnulli habeant. Argumẽto sunt ẽt nationes quædam ueluti sarmathaꝝ quæ pellibus teguntur. Aristo ẽt coactilia: uesti cedere ait & tegumenta subselliorum uice margaritaꝝ. Tapeta uesti cedũt quæ aut sterni: aut iniri solent: sed stragulas & basionica quæ equis insterni solent nõ puto uestis esse: fasciæ cinctiles: pedulesq; & impilia uestis loco sunt. quia partem corporis uestiũt alia causa o donũ: quia usum calciamentoꝝ præstant. ceruicaliaquoque uestis noĩe cõtinent̃: & culcitræ et uestis erũt. Et Calistus scribit uestis appellatione: tam uirilis q̃ muliebris: & scænica ẽt si tragica uestis aut citaredica sit continet̃. Vestium uero uocabula particulariter exponi ideo superfluũ & simul inpossibile dicimus qa coꝝ qbus nostra ætate unaquæq; utit̃ ciuitas uocabula satis sciri nequeũt. Nã singulo ferme decẽnio singulis in ciuitatibus mutatas fuisse cũ noibus formas uidimus. Tñ ut priscoꝝ induẽdi morẽ q apud scriptores inuenit̃ nostri intelligãt: aliqua afferemus. M. Varro tunica a tuendo corpora: toga a tegendo. Cinctus uiroꝝ: cingulũ mulierum. Asconi. pedianus secunda actione in Verr̃. Toga cõis habitus fuit & marũ & fœminaꝝ: sed prætexta honestoꝝ: toga uilioꝝ: quod ẽt i mulieribus seruat̃. Nonius. Tunica uestimentũ sine manicis ideo Virgilius exprobans. Et tunicæ manicas & insita toga nõ solum uiri: sed & mulieres utebantur quamq̃ uiroꝝ etiã publicæ necessitatis idumẽtũ fuit. Suet. de Augusto. habitũ uestitũq; pristinũ reducere studuit

De uestibus
Vestis
Vestimẽtũ
Vestimẽta uirilia
Vestimẽta puerilia
Vestimẽta muliebria
Vestimẽta familiaria
Tunica
Toga
Cinctus
Cingulũ

acuisa quondam pro contione bullatorum turba indignabundus & clamitās, En ait Romanos rerum dominos gentemq; togatā. Negotium aedibus dedit ne quem post hac paterentur in foro circoque ne nisi positis laciniis togatum consistere. Et Hadrianus senatores & equites Romanos semper in publico togatos esse iussit: nisi a cęna reuerterentur. Ipse cum in Italia esset semper togatus incessit. Marcus q; Antoninus philosophus ingressus per brundusium italiam: togam sumpsit: & milites sumere iussit: nec unquā milites in italia sub eo nō togati fuere. Seuerum aphrum refert Capitolinus: cum rogatus ad cœnā imperatoriā paliatus uenisset: qui togatus uenire debuisset: togam praesi diariā ipsius imperatoris accepisse: apud eundem Capitolinum est epistola. imperator Commodus Clodio Albino salutem & caetera: ut ibi insigne aliquid imperatoriae maiestatis accedat: habebis utendi coccinei palii facultatem: sed purpurā sine auro: & Plinius orator praesenti. quousq; calcei nusquā toga feriara. Calceiq; uerbi expositionem alio tactā tangendāq; loco libet repetere: quia hica Plinio melius a suo contrario apparet. Sicut enim toga omnium fuit uestium longissima ita calceus erat breuissimus: unde milites in praelium ituri cum saga & breuia sumpsetāt indumenta calceati dicebātur. penula uestis quā supra tunicā accipimus. Stola quae omne corpus tegeret: palla honestae mulieris uestimentū hoc est tunicae palium. paludamentum uestis quae postea dicta est clamys: praetexta insigne Romanum quod supra tunicas honorati quique sumunt. Calanticae tegmen capitis muliebre. Auleae nus uestis peregrinum. plagae grandae linteum. Tegmen quod postea dictum est fascia breuis uirginalem horrorem cohibens papillarum. Abolla uestis militaris. Sagum militare uestimentum. Regilla diminutiua uestis. Ralla dictaa uarietate. Ricaque & sudarium. Caestium linteolum purum & candidum. indusium: quod corpori magis alceret uestimentum patagiū aureus ornatus uesti additus. Supparū linteum femorale usq; ad talos pendens. Exoticum peregrinū. Mollicina uestis a mollicie dicta. Anficapae uestes uillos utrinq; habentes. Lena uestimentū militare: quod super oia uestimenta sumitur. Carbasus palium quod amiciunt: aut sericeū: aut lino tenui Lembus muliebre uestimentū: quod purpuram in imo habet. Flaineum tegmē: quo capita matronae regunt. Reciniū paliolū foemineū breue: quo mulieres in aduersis: ac luctibus utuntur. Nam cum omnem uestitū delicariorem & luxuriosum ponunt: recinia sumūt. Tapete & culcitra sunt notissima. Subucula uestis intermedia: Capitia capitis tegmē. Encimibomata & parnacides genera uestium puellarium. Barnecidae quas nūc guarnacias dicūt. Diuersitas uero coloꝝ in uestibus fuit diuersis ratioibus & tēporibus. Cicero in Varinium testem. Togam pullam fuisse atram & nigrā: & qua in funeribus esset usus sic ostēdit. Atq; etiā illud a te scire cupio quo cōsilio aut q̄ mente feceris: ut in epulo. Q. Arri familiaris mei cū toga pulla accūberes? quem unq̄ uideris? quem audieris? quo exemplo? quo more feceris? Quis unq̄ cœnauit atratus? ita enim illud epulū fuisse funebre: ut munus sit funeris: epulae quidē ipsae dignitatis. Sed omitto epulū. p. r. festū diē argēto & ueste oī apparatu ornatuq; uisendo. Quis unq̄ in luctu domestico: qs in funere familiari cœnauit cū toga pulla? Cui de balneis exeūti pter te toga pulla data est? cū tot hoium millia accūberēt? cū ipse epuli dominus. Q. Arius albatus esset. Quales uero alii fuerint uestiū colores dicere: ex ipsis ueteribus possem. sed nostri temporis uocabulis: singula coꝝ reddete nō cōfiderem: cymatilē. n. marinū ceruleūq; dixere: quod nos uiride. Et Placidus sic hēt

Calceus
Penula
Stola
Palla
Paludamētum
Praetexta
Calātica
Aulea
Plage
Ralla
Tegmen
Ricca
Abolla
Cestium
Sagum
Indusiū
Regilla
Patagiū
Mollicina
Supparū
Lena
Anfisapae
Carbasus
Lembus
Flameū
Reciniū
Subucula
Encimibomata
Parnacides
Togapulla
Cymatilis

Glaucus color interdum pro uiridi ponitur: est qui admixtũ habet uiroti alborem. Virgilius glaucas salices & oliuas dixit. Item in hominibus & equis glauci oculi: pro splendidis ponuntur. legimus nonnunqui: & maris colorem glaucum. sed tunc q̃do canescit fluctibus. Vnde Glaucus deus maris seuior fingitur. Impuluiatus color quasi fumato stillicidio. Caltula crocotuli a croco: nunc giallo. Cærinũ a cæræ colore Ferruginem a ferri colore. Ostrineum subrubeum. Murex fuit purpureus: rubens scarlatum. Croceata crocei coloris uestis. uiolatia: ut nunc Antracius niger a carbone græcum. Varro de uita patrum. Propinquæ adolescentulæ & iam atracinis proximo amiculo nigello: capillo dimisso sequuntur luctum. Plinius colores in ueste tres a floribꝰ A cocco qui rosis micat nihil aspectu gratius. Amethyston ut uiola prope purpureũ. Tertius uiolæ serotinæ. honor in nuptialibus flammeo fœminis concesso a grecis italia illorum nomen usurpante. Iam purpuram præciosissimum fuisse elegantet rubentem constat. Eius originem sic edocet Placidus grammaticus. Murex coclea maris ex qua purpura magistratuum color de qua Liuius. xxx. per. M. Catonis uerba cõtra tribunum plæbeis legem oppiam abrogare conatum: purpura uiri utemur pretextati in magistratibus & sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpura togis utentur. magistratibus in coloniis: in municipiis togæ prætextæ habẽdæ ius est. nec id ut uiui solum habeãt tm̃ isignie: sed ẽt ut cũ eis cremẽtur mortui & cũ uiro liceat purpura i ueste stragula uti matrẽfamilias tuã purpureũ amictũ habere nõ sines. Et equus tuus speciosius instratus erit qua uxor ueste. sed Vlpianus de legatis: purpure appellatiõe omnis generis purpuram contineri puto: sed coccum non continebitur. succinum & accinũ continebuntur. purpuræ etiam appellatione subtegmen factum contineri nemo dubitat. de ueste autem stragula quod habet supra Liuius aliunde etiam petendum est: quod id uerbum male nunc a nostris intelligi uidemus. De tuberõis enim facto: qui in funeralibus Scipionis strauerit pelliculis hædinis lecticulos punicos sæpe alibi legimus. Et Seneca epistola quartadecentesima sic habet. Tuberonis hædinos lectos: cum in publicum sternerentur: hædinusque pro stragulis pelles: & licet aliqua superius ad id facientia dicta sunt: unico in loco abunde facit in eius uerbi significatione Vlpianus. Neque enim dubium est. Quin stragula uestis sit omne pellium peristerma: i uictum ergo uestem accipimus non stragulam: in stratum omnem stragulam uestem. At redeundum est ad mulieres a quibus de ueste tractaturi incipimus. Liuius in superiori oratione Catonis pro lege oppia conseruanda. Munditiæ ornatus & cultus hæc fœminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur hunc mũdum muliebrem appellarunt maiores nostri: & Varro mundus muliebris dictus a mũditia. Vlpianus de auro & argento mundus muliebris est quo mulier munditior sit: continetur eo speculũ Metellæ: unguẽta uasa unguẽtaria. Paul. uult ẽt argẽtũ balneare mũdo cõtineri. Et Pomponius ornamenta muliebria sunt quibus mulier ornatur: ueluti inaures: armillæ: & uictolæ annuli: præter signatorios: aurum: gemmæ: lapilli: uitæ: mitræ: semimitræ: clamiticæ: acus cum margarita: reticula: chrochifuntia. Multa & admiranda. Plinius de mulierum: & simul uirorum ornamentis ponit. Quorum partem dicemus. Vniones digitis suspendere & binos ac ternos auribus fœminarum gloria est. Crotalia appellãt ceu sono quoq; gaudeãt & collisione ipsa margaritarũ. Affectãtq; iam: & pauperes fœminæ licitatorem in publico unionem esse dictitantes. Quin & pedibus nec crepidarum tantum obstragulis: Sed totis socculis addunt: neque enim

Glaucus color
Impluuiatus color
Caltula
Cærinus
Ferrugo
Croceatus
Ostrineus
Antracius
Murex
Purpura
Stragula uestis
De mulieꝝ ornatu
Mundus
Crotalia

gestare iam Margaritas nisi calcent ac per uniones ambulent: satis est. Et longe infra
Brutus in philippis conquestus est fibulas tribunis fuisse aureas: & tñ eodẽ tempore
mulieres aurum pedibus deferebant: & uiri brachiis quod ab usu troianorum est di-

Dardaniũ

ctum dardaniũ habeant fœminæ in armillis digitisq; totis: collo: auribus: per has di-
scurrant catenæ circũ latera: & in secreto Margaritaꝝ põdeta collo dñarum aureo pẽ
deant: ut sono quoq; unionũ conscientia adsit. Etiam ne pedibus induit᷑: ex eodem-
q; est Plinio & india & seres Margaritas mittunt. præcii millies centena sextertia an-
nis singulis. Tanto nobis matronarum deliciæ constant. Lolliam paulinam quæ fuit
.C. principis ne serio quidem aut solẽni cærimoniarum aliquo apparatu: sed medio-
crium ẽt sponsalium cœnam uidi smaragdis margaritisq; operram alterno textu fulgẽ
tibus toto capite crinibus spiris auribus: collo monilibus digitisq;: quæ summa qua-
dringenties sextertium colligebat: nec dona prodigi principis fuerũt: sed auitæ opes
prouinciarum spoliis partæ. Margaritæ circa syllana tempora cœperunt Romæ esse
minutæ & uiles. post Alexandria uicta fuere in frequentẽ ac promiscuũ usum hæc tñ
ad heredem transeunt: sed purpura & conchyllia atteruntur: nisi ueto purpuratum ĩ
sania toleranda sit: quia fascibus Romanis & deum religioni accomodantur: & in tri
umphali miscentur auro. Nos uidimus Messalinam Claudii principis sedente eo ad
naualis prælii spectaculum assidentem: indutam paludamento aureo textili sine alia

Arsineũ
Clauata
Spinter
Vestis cã-
dida
Ormuscũ

materia. Arsineum dicit Festus esse ornamentum capitis mulieris. & clauata dici aut
uestimenta clauis intexta: aut calciamẽta clauis confixa. monile quãdoq; mulierum
ornamentum: quandoq; equorum præpẽdens. Et spinterem armillæ genus quo mu
lieres utebantur brachio summo. solisq; fœminis decoram fuisse uestem longe lateq;
diffusam ad ulnas cruraq; ab oculis defendendas. mulieres aũt candida ueste & aura-
tis soccis usas fuisse Beatus Hieronymus ad Siluinã scribens sic indicat. Quæ pullã
tunicam nigrosq; calceolos: cãdidæ uestis: & aurati socci depositione sumpsisti. Ideq;
in canticis canticorum scribit. Ornamentũ quod solet uirginum pendere collo nun-
cupari ormuscum: a quo item doctore ad rusticum monachũ scribente est in india na
sci carbunculum & smaragdũ & Margarita candentia: unionesq; quibus nobiliũ fœ-

Fimbria
Exomides
Lena
Lacerna
Lacinia
Lanerũ
Calcei
mullei
Mustricu
la
Patagiũ
Ricinũ
Ricæ
Supparus
Stalagmiũ
Ecrocolũ
Glomerũ
Puluinus
Puluinar

minarum ardet ambitio. Alia nunc sparsim collecta afferemus: aliquit cõe cum uesti
bus habentia: siquidem caput & pedes sicut & reliquum corpus pariter uestiri ꝑprie
dicitur. Fimbria est omnis uestium extremitas. Exomides erant comicorum uestitus
exertis humeris. Lena uestimenti genus habitus duplicis. Lacerna uestis pars ĩfra ca-
pitium: lacinia pars uestimenti inferior. Lanerum uestimenti genus ex lana succida
confectum. Mullei fuerunt calcei albanorum regum: & post patriciorum: a mullãdo
idest suendo dicti. Mustricula est machinula ex regulis in qua calceus nouus suitur.
Ocrem montem confragosum dicebant antiqui. hinc ocreæ dictæ inæqualiter tube-
ratæ. patagium est quod ad summã tunicam adsui solet. Ricinum omne uestimentũ
quadratum unde riciniati mimmi. Ricæ & Riculæ uocantur parua ricinia: ut paliola
ad usum capitis facta. Supparus uestimentum puellare lineũ quod & subucula .i. ca-
misia dicitur. Stalagmium genus inautium. ecrocolum palium tenue meretricum di
ctum a croceo colore. Glomerum pastorale palium. Puluinus & puluini generis ma-
sculini in neutro puluinaria: puluinus priuati hominis ceruical uel culcitra. puluinar
uero & puluinaria principũ uel regũ .i. lectisternia. Bissinus mulieꝝ deliciis auri põder᷑
uendebat᷑. inter hæc uestium totius corporis: & ab ipsis dependentiũ uocabula: alias
quoq;

quoq; cõsuetudines earum rerũ usus & inuentionum simul dicere constitui. Demosthenem inqt Aulus Gellius a uestitu cæteroq; cultu corporis nitido uenustoq; nimisq; accurato fuisse: & Hortensiũ oratorẽ præter Ciceronẽ clarissimũ: quem æmuli dionysiã saltatricẽ appellarũt præsertim Torquatus & uiros dicit Gellius Romanos prĩo tũicis toga sola amictos fuisse; postea substrictas: & breues tunicas circa humeros desinentes habuisse. Certissimũq; uidemus pellium suffultura nullos unq̃ usos fuisse Romanos. Augustum. n. scribit Suetõius: ueste non temere alia q̃ domestica usum esse a sorore uxore filia: & neptibus cõfecta: togis neq; restrictis: neq; fusis, clauo nec lato nec angusto: calciamẽtis altiusculis: ut procerior q̃ erat uideret. hyeme qter nis cum pigui toga tũicis & subucula: thorace laneo & fœmoralibus & tibialib⁹ muniebatur. Gallicula uero omnium profusissimus pelle nunq̃: & ipse usus uidetur: de quo sic habet etiam Suetõius. Sepe gẽmatas depictasq; penulas manuleatus & armil latus i publicũ processit. Aliqñ sericatus. & cycladatus. ac modo in crepidis & eothurnis: mõ in speculatoria caliga. nonnũq; socco muliebri plerũq; uero aurea barba: ful mẽ tenẽs aut fuscinã: aut caduceũ deorum insignia atq; etiam ueneris cultu usus est. Triũphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem Asiæ gestauit. Binas nostri temporis consuetudines uarie intelligi ex priscis uideo: salutationem quam digniori bus capite detecto facimus unam. mulierem gestaminis obtecti capitis alteram: de quarum utraque quid Plutarchus in problematibus senserit simul audiemus. Deos salutantes caput operiunt: uiris autem dignitate præditis & honore dignis si quo ca su obuiant: caput aperiunt. In occursu hostium caput uelamur: uel ad offensionem. amicis & honestis uiris obuiam facti: & caput & nos ipsos aperimus. Quod ad deos pertinet ut deos adorando humiliores reddamur: aut mente nequid ominosum aut triste inter pretandum alicunde auribus accidetit idcirco uestem ad aurem usq; attol lebat. Saturno capite apto imolabat tãq; ueritatis deo quæritas occultari obscurariq; nõ põt: Saturnusq; ideo ueritatis parens dictus est: q, tempus sit a quo ueritas noscitur. Honori quoq; rem diuinam capite aperto faciunt: quia splendidum quiddam & apertum est gloria: filii tecto capite parentes efferunt filiæ aperto: passis crinibus: q, filii patres tamq̃ deos colunt: filiæ luctu prosequuntur. Mulieribus ne aperto quidẽ capite omnino esse licebat. Est enim proditum memoriæ Spurium corbilium primũ Romanorum sterilitatis causa uxorem repudiasse: hunc secutus Sulpitius gallus id circo uxori nuncium remisit: q, eam in caput uestem deducere animaduertisset. Idẽ fecit. P. Sempronius q, eius uxor ludos funbres aperto capite spectasset. Quem capitis aperiẽdi morem Romanas mulieres ante cẽtesimum annum seruasse latis cõstat. Quod enim multis ostendisse meminí: Omnes mulierum picturæ ueteres quas in ci uiũ ædibus: aut p ecclesias siue ex musiuo siue penicillo: & coloribus factas uidemus capite aperto sunt. Is uero albis ex lineis amictus quo caput nunc ceruicem & totum contegunt corpus ad funeralia olim institutus fuit: quod lupra in principum deifica tione ostendimus. Vsum & consuetudinem uestiũ satis dixisse uidemur aliquaq; nũc originem dicemus. Togas rasas: phygianasq; diui Augusti nouissimis tpibus cœpisse scribit ex Fenestella Plinius: fũtq; quare nunc et e usus rasæ uocabulũ retinentes: & phrygiæ a penis phrygibus sumptæ: qbus i solo sacerdotali indumẽto utuntr. Prætextæ apud hetruscos teste Liuio originẽ habuere: & pariter trabeæ regii indumẽtũ pictas uestes apud Homerũ fuisse dicit Plinius: a quibus triũphales sunt natæ: nec dubitamus cas picturas acu fuisse factas: acuque faceret phrygiietiam inuenerũt: q

Rõanis uestes pellibus fultas non fuisse

Salutatio capite apto

Cur Saturno capite aperto imo laretur

Ne mulieres apto esſent capite

Togæ rasa & Phrygiana
Prætextæ & trabeæ origo
Vestes picte

Attalicæ uestes Babylonicæ

phrygianæ appellantur superius dictæ. Aurum intexere primus in Asia inuenit Attalus rex: unde nomẽ fuit attalicis: nũc brochatis. colores diuersos picturæ intexere: babylon maxime celebrauit: & nomen imposuit babylonicũ: quod ab attrebato gallarum ciuitate aratium uulgare nomen nunc obtinet. plurimis uero liciis intexere: quæ polymita appellant Alexandria instituit: seruatque nunc nomen etiã: & simul-

Polymita, Lunæ calceis

tis in italia ciuitatibus intexuntur. Aratiorum uero siue babyloniorum mirabilem: impensam dicit Plinius quum sic ait. Metellus Scipioni triclinaria babylonica sestertium octingẽtis milibus uenisse: iam tunc posuit in capitalibus criminibus quæ Neroni princi quadringẽtis milibus sestertium nuper stetere. Et ut mores circa cultum prosequamur Plutarchus scribit: eos qui nobilitate uidebant præstare: lunulas calceis tulisse: signũ esse dicentes eius quæ in luna esse dicit habitationis: & quod post

Tõsores qñ primũ Romæ

mortem animi rursus lunam sub pedibus habebũt: uel super eos homines admonẽtes rerũ humanarũ instabilitatis: cuius rei luna exemplo sit: quæ ab obscuro: in lumẽ inde in obscurũ redit. & ad cultum est barbã radere de quo ulu sic habet Plinius. Tõsoribus Romæ tardior fuit usus. In italiam ex sicilia uenere post Romam conditã anno. cccc. Liiii. adducente. P. Ticinio Mena teste Varrone. primus omniũ radi quotidie instituit Aphricanus secũdus Augustus. Et Aulus Gellius barbam & genas rasitare usos fuisse Romanos ante quingẽtesimũ annũ tradit. P. Scipio Pauli filius cum dies sibi dicta esset a Claudio Asello tribuno plæbis cui censorem equum aderat: barbam more solito rasit: & ueste nitida est usus. inter mores cõsuetudinesq; priscas fuisse uult Plinius aurũ sinistra manu bellicæ uirtutis insigne delatũ q & dicit longo tem

Annulorũ usus Anulus spõsæ ferreus & sine gemma

re senatũ nõ hũisse annulũ: sed iis tñ q ad exteras ibant fuisse datũ: nec aliis postea licuisse nisi iis q ea cã hũissent. Et suis tpibus fuisse moris. annulos ferreos sponsæ mitti sine gemma. Annulos uero postea promiscui usus fuisse idicat cannẽsis clades rñmodiorũ. Macrobius i saturnalibus scribit Veteres non ornatus sed significandi causa Annulũ tulisse: nec plures q̃ unũ habere licuisse: nec nisi libero: in quinorũq; famiilam aureũ nec fœminas qdẽ habere moris fuisse. Annulus autem aliquandiu plæbẽ a senatu diuisit ut medii equites eo uterentur. & tunica senatum ab equitibus diuidebat. Cur autẽ in digyto feratur: qui minimo est proximus: uoluisse dicit primos ægy

Detrocherium

ptios: quia uena a corde in eũ continuata sit digyrum. Et Atteius capito existimauit quia manus illa & digytus sint minus officiosi. Iulius capitolinus ẽ auctor Maximinũ imperatorem uastæ magnitudinis: & feritatis hominẽ uxoris dextrocherio usum fuisse pro anulo. Erat enim dextrocherium muliebre brachiorum ornamẽtum quod ex auro in ãnuli lati formã gemmis precio sissimis integebatur. Vestium quoq; : & to-

Mutatio uestium

tius corporis ornamentorum partem claudat mutatio uestis: quam difficillimis siue publicis siue priuatis rebus fieri mos fuit: Liuius quarto septuagesimo. Gn. Põpeius Strabo bello sociali picẽtes fudit: & Assulũ obsedit pp quã uictoriam Romæ prætexta & alia magistratũ ornamẽta prius mutata sunt resũpta. Et Cicero oratione in Pisonẽ. Cum senatus frequens luctum & dolorem suum uestis mutarione declarãdum cẽsuisset. Item Cicero in oratione pro. P. Sextio: senatus frequens uestem pro mea salute mutandam censuit. Reliquum est nobis in cõsuetudinem morumq; prisci stantis imperii Romanorum obseruantia incedẽdi pleriim petito aliunde auxilio per urbes & itinera formam ostendere: quam uidemus nedum a nostra præsenris sæculi: sed pteritorum longe sæculorum consuetudine diuersissimam fuisse: temporum tamẽ imprimis habenda est ratio: Aliter enim parua & exili: aliter aucta & opulenta: aliter libera &

bera & simul casta: aliter principum fastu: & simul luxu dissoluta re factitatum est. Mulieres enim infra uidebimus. Vehiculis florenre Romana re usas fuisse: etiam magis q̃ homines: quæ ut prohiberentur turpi sa uectatione aliquando in senatu actum ẽ. Vnde notũ est fœmias quasq; urbis psstantiores Brutorũ domũ obsidere ausas: qui abrogationi legis Oppiæ intercedere nolebãt: quæ lex prohibebat ne mulieres uestem uarii coloris: ne plus semiunciam auri haberẽt: ne iuncto uehiculo propius urbem mille passus præterq̃ sacrificii cã uterentur. Obtinuerũtq; mulieres abrogari legẽ pernicioso certe exemplo: quia in peius omnia sunt delapsa. Scribitq; Plutarchus in problematibus. Carmentis ædem mulieres ædificasse & maxime eo luisse: quia mulieres uehiculis senatus consulto pohibitæ: cum postea essent restitutæ id ædificauerũt: q̃ Euandri mater fuit: Nicostrata prius appellata: & quia ederet oracula carminibus in de carmenta est dicta: ob quam & carmina dicta. Quãq̃ Marũ Catonem censorem scribit in. xl. Liuius non nihil tanto malo remedii adhibuisse. Ornamẽta enim & uestem muliebrem & uehicula quæ pluris q̃ quindecim milibus æris essent i censum referri rationes iussit. Sed ad rem præter equos quorum sub regibus post libera ciuitate: demum principibus præsertim florentissimis semper ratus: quandoq; nullus iumbibus & itinere fuit usus: sexdecim uectationis modo fuisse inuenimus: forma inter se plurimũ differentes. De equorum tamen usu dicturi: memoramus non esse nobis seruatum inbellis consuetudinem sexto dicti libro repetendam cũ et negatui non simus multos præsertim nobiles: in itinere equis quandoq; usos fuisse. uidemus enim ex Liuio Fabium maximum qui filio consuli ad ocriculum obuius fuit in equo sedisse: quousq; eum descendere filius per lictorẽ iusserit. Et de. M. Catone supiore scribit Seneca epistola tertia de nonagesima. O quantum erat sæculi decus imperatorium triumphalem: censoriumq; super omnia hoc est Catonem: uno caballo eẽ contentũ: & ne toto quidem: partem enim sarcinæ ab utroq; latere dependentes occupabant & de altero Catõe scribit Plutarchus: Cũ pedes per Asiã obiret legationem: Demetrio Põpeii liberto obuiasse eqtũ turma sociato. Ciceroq; libris de senectute scribit Masinissam cũ equo descendisset: ut iterum ascenderet adduci nõ potuisse. Quẽ etiam Ciceronem Tironi suo scribere uidemus: Equum & mulum brundusii tibi reliqui. Et i miloniana eiusdem oratione est. Obuiã fit ei Clodius expeditus in equo. Et tamen addit nulla rheda: nullis ipedimentis: nullis græcis comitibus ut solebat. Sed fuerit hic licet rarus equorũ usus usq; ad primores principibus rpa. Claudium imperatorẽ scribit Suetõius uiatores ne p italiæ oppida nisi pedibus: aut sella: aut lectica trãsirẽt monuisse edicto. Et Iulius capitolinus scribit. M. Antonium pium in ciuitatibus sederi in eqs: aut uehiculis phibuisse edicto. Qua aũt rõne uehiculorũ cõsuetudo aut p se ipsam inoleuerit: aut de industria sit introducta: Seneca epistola quadragesima ostẽdit. Gestatio & corpus cõcutit: & studio nõ officit: possis legere: possis dictare possis loq: possis audire: quoq; nihil ne ambulare uetat. Vñ Cic. ad Atticum: Hãc epistolam dictaui sedẽs i rheda. & infra. Capuã proficiscebar hæc scribẽs. & alia epistola ad eundẽ. hoc litteraq; exaraui egredies e uilla ante lucẽ. Et pli. orator Mario de auunculo suo. In itinere quasi solutus curis cæteris huicuno uacabat. Ad latus notarius cũ libro & pugillaribus cuius manus hyeme manicis muniebanẽ: ut ne cæli qdẽ asperitas ullum studii tp̃s eriperet. Sed iam uideamus ipa qndecim uehiculoq; uocabula. Arcera q; sit primũ: de quo uehiculo A sco. Arcera plaustrũ rusticum tectũ undiq; q̃si arca quo senes & ægroti uectari solent. Cisium uehiculi biroti genus: Vñ Vlpiãus

Fœmiæ brutorũ domũ obsiderunt
Lex oppia
Carmẽti ædes a matronis extructa
Carmia unde
Equorum usus
De uehiculorũ usus
Arcera
Cisium
Cisiarius

Arcirina
Benna
cōbēnones
Canteriū

locati & cōducti: Cisian'us idest carrucarius. Arcirinā Festus inq̄t esse plaustri modi
ci genus: quo hō gestari possit. Benna lingua gallica genus uehiculi appellatur. Vn
de combennones in eadē benna sedentes. canteriū aliud fuisse uehiculū Seneca epi
stola tertia de nonagesima sic ostēdit. M. Cato cēson'nus quē e republica tā fuit nasci
q̄ Scipionē: alter enim cū hostibus nostris bellū: alter cū moribus gessit: canterio ue

Octophorum

hebatur æthiopico. octophorū fuit octo rotarū uehiculum quo solus ē usus Gallicu
la: de quo Suetonius: interdū adeo segniter & delicate īcessit: ut octophoro uehere
tur: atq; appropinquāti urbē uerri sibi uias: & conspergi ꝓpter puluerē exigeret. cur
rū passim p latinos auctores inuenimus. quo in rusticis & aliis necessitatibus atq; ali
cubi in bello q̄nq; fuit usus. Tñ. L. Metellus qui palladiū incēdio eripiens excœcatus
ē: id a senatu ī honorē habuit: ut curru in senatū portaretur. Et Plutarchus de Cæsare
cū per italiam Cæsar curru ueheret̃ semp Antoniū una secū habuit. cuius similitudi

Carrucæ
Pilentum
Petoritū

nē ornatiores habuere carrucæ. Nā Helius Spartiāus de Alexādroseuero. Carrucas
Romæ & rhedas senatoribus oībus ut argenteas haberēt permisit: interesse Roma
næ dignitatis putans: ut his tantæ urbis senatores uectarent̃. sed rheda qd fuerit īfra
dicemus. pilentū inq̄t Festus uehiculi genus esse quo matronæ uehunt̃. sed idem ui
detur esse qd petoritū: quod uehiculi uerbum quattuor rotarum ab hispanis ītrodu
ctū. Varro de lingua latina in cōsuetudinem: sua & Cicerōis ætate primū uenisse di
cit: estq; eius formæ qua nostri tpis principum italiæ mulieres uectantur: ita librarū:
ut confidentes in puluinis in ære suspendi agitatæ uideant̃: de utroq; Festus: pilen
tū uehiculi genus quo matronæ uehunt̃: petoritū uehiculum gallicum. Alii osce pu
tant dictū: quod impetora quattuor appellāt: quattuor enim habet rotas. hisq; duo

Carpentū

bus parū differentē formam fuisse tenemus Carpentum: de quo Cornelius Tacitus.
Suū quoq; fastigium Agrippina altius extollere. carpento capitoliū ingredi: q mos:
sacerdotibus & sacris antiqs concessus: uenerationē augebat fœminæ: quam impera
tore genitā: sororem eius qui reꝝ potitus sit. & coniugem & matrē fuisse unicum ad
hunc diem exemplū est. Morem uero hunc quem Tacitus sacris & sacerdotibus con
cessum fuisse dicit: Ammianus marcellinus nostros seruasse christianos sacerdotes:
ut multi q̄ ornatissimi unico ueherent̃ carpento: scribit: & tñ carpento uehebatur.
Claudia: eum turbæ eā progredi īpedienti: ut frater reuiuisceret optauit: (quamq̄ cā
cē potuit de q̄ in q̄nio Liuius sic habet). Cū matronæ aurum dedissent pro corona
aurea Apollini mittenda quam uouerat Camillus: senatus gratitudine usus matrī oīs
concessit ut pilento ad sacra & carpentis ad ludos festo & profesto die uterentur. Sel
la magistratuum ædilis & prætoris sedes qua per urbem ius dicentes comportabātur
quemadmodum aliquot ex nostri temporis summis pontificibus podagra impedi
ris: humeris hominum ea uidimus deferri. Tamen Suetōius Augustum nouam cœ
pisse consuetudinem dicit: in consulatu pedibus ferre extra sæpe adoperta sela per pu
blicum incessit. Burdones item aliud fuerunt uehiculi genus unico homini ferendo

Burdones
Essedum

idoneum. Et essedū breue uehiculum rheda minus birotū: uno hoīe celeriter adue
hēdo fuit accomodatū. Cicero Trebatio in britania agēti. Essedū aliquod rapias sua
deo. & ad nos q̄primum recurras: quamq̄ & id etiam sicut alia uehicula luxuries Ro
mana postmodū habuit ornatissimū. Nam Suetonius de Claudio imperatore. Esse
dum argenteum sumptuose fabricatum: ac uenale ad sigillaria redimi concidique co

Lecticæ
forma

ram imperauit Lectica frequentissimum apud priscos uehiculi genus nobilium uiro
rum simul: & fœminarum fuit: cuius forma marmore incisa Romæ in hanc maxime

formam

formam extat. Primũ haud multum dissimile est feretro huius temporis quo a decem duodecimue hominibus mortuorũ corpora in sepulturam deferuntur. Sed pedes habuit tres ita subtus affixos : ut in itinere occulti suspenderentur : & in lecticæ fundũ resupinati dimissi eam a terra aliusculam sustentarent: intectaq; fuisse apparet uelis: ab oculis: puluere: & sole: ac uento semper defendentibus: quorũ aliqua desiderio frigoribus & pluuia arcendis: idonea fuisse non dubitamus. & parrem qui ferebat : aut totam apetire cum libuisset: facile poterat: erat uero duorum capax: qua tamen unici ut plurimum utebatur Suetonius de Nerone , matris sæpe lectica p publicum simul uectus est. Ei succolabant deni duodeniq; serui, quibus longo in itinere uicarium in laborem alii succedebant: conficiebantutq; eo uectationis modo: & longa simul & i- qeta: & cum libuisset accelerata itinera, sed illis per urbem agros : & oppida frequentior usus fuit. supra eos autem qui succolabant lecticam fuisse delatam, Seneca epistola octuagesima indicat. Idem quoq; de istis licet omnibus dicas : quos supra capita hominum: supra quamq; turbam delicatos lectica suspendit. Et ide epistola pria trigesima. Non facit te beatũ turba seruorum lecticam tuam p itinera urbana aut peregrina portãtium. Et itẽ Seneca. Quoti is occurrit domus splendida: cohors culta seruorum: lectica formosis imposita calonibus: contemno. Vlpianus de legatis tertio: lecticarii qui solum matrem familias portabant : continentur legato rerũ uxoris causa paratarum. Item iumenta uel lectica uel sella uel burdões Domitianus impera tor pbrosis feminis lecticæ usum ademit. Externos quoq; uiros alicuius dignitatis lectica sicut & Romanos fuisse usos Cicero ad Atticum sic indicat. hic Vedius uenit mihi obuiam cũ duobus essedis & rheda equis iuncta: & lectica, sed iam de rheda uideamus quod communius cæteris uehiculum fuit : erat uero duarum semper rotarũ sed multiplicium quandoq; iugorum: qua omnibus etiam abiectissimis uti licuit: ut solus ornatus quales ea uectarentur ostenderet: & multi simul ea commode uehebatur: dummodo mulaæ & equorum iuga adhiberẽtur oneri suffectura. Cicero p Milone. Cum hic Milo cum uxore ueheretur in rheda penulatus: magno & impedimẽto ac muliebri: & delicato ancillatum puerorumq; comitatu. Mulis uero usos fuisse ad uehicula priscos & non equis ubiq; inuenio : quod ex patre sic indicat Seneca tertia de nonagesima epistola. Vehiculum in quo positus sum rusticum est mulæ se uiue re ambulando testant: mulio excalciatus nõ propter æstatem. Quid mulæ omnes saginatæ: omnes unius coloris. Et Helius Lampridius de Cõmodo imperatore. Dedit & uasa aurea & cum unguentis alabastra: dedit & uehicula cũ mulabus & muliõibus & iũctur is argẽteis: ut ita a cõuiuio rediret. sed alia q mulos & equos animalia Heliogabalũ rhedis & uehiculis iunxisse: sic Lampridius habet. Canes ingẽtes quaternos innxit ad currum: & sic uectatus est, quattuor ceruis iunctis ingẽtibus: processit in publicum iunxit & leones: matrem se magnam appellans, iunxit & tygres liberum se uocans habuit gemmata uehicula & aurata. Iunxit & quaternas mulieres & binas uel ternas ad pimpillum quod est temonis caput: & sic uectatus est & nudis nudus trahẽtibus. fecit idem de pueri s: cum tunc ut ante Philippum liceret. Rhedas autem imprimis sed & alia uehicula: publice institurum fuisse in urbe Roma ad portas teneri: parata: quæ indigentes dato precio publice etiam declarato : in promptu haberent: constat Suetonius de Callicula. In gallia quoque eum damnatarum sororum ornamenta & supellectilem & seruos atq; etiam liberos immensis preciis uendidisset inuitatus lucro, quicquid instrumenti ueteris aulæ erat ab urbe tepetiit comprehensis ad

Rheda

Mulis usos antiquos ad uehicula nõ equis

Pimpillũ

Vehicula meritoria

portandum meritoriis quoq; uehiculis & pistrinensibus iumentis: adeo ut panis Romæ sæpe deficeret: & litigatorum plæriq; quod occurrere absentes ad uadimoniũ nõ possent: causa caderent. Et erant rhedæ: ac uehicula non in urbe solum ut supra apparet meritoria omnium necessitatibus suffectura: sed p uias consulares ab urbe Roma undiq; in quascunq; orbis Romani prouincias ducentes: precio singulis præfixo ultra quod nihil ꝓ uectura accipere possent. Capitolinus de. M. Antonio philosopho: dedit præterea curatoribus regionum ac uiatum potestatem: ut uel punirẽt: uel puniendo ad præfectum urbis remitterent eos: qui ultra uehicula quicq̃ ab aliquo exegissent. Quam quidem uehiculorum undiq; constitutorum consuetudinem ex pte nos edocet Iohannis chrisostomi ad Stargirium monachum opus. Chrisostomus namq; uir sanctissimus eloquentissimusq; Stargirium monachum post actam in monasterio multis annis laudabilem uitam: a demone correptum ut consolaretur: multis nitiẽ rationibus exemplisq; uirorum item sanctorum: qui multis in hac uice laboribus difficultatibusq; agitati sunt. Inter quæ est de Abraam tam multarũ gentium patre quem multi existimarunt ætatem omnem prospere & trãquille uixisse. Et Chrisostomus præter alia incommoda peregrinationem eius narrat difficillimam: in qua quidem facile apparet quanta fuerit differentia regiminis & conditionis prouinciaæ Palestinæ: caldeorum & persarum regni: quæ temporibus Abraæ fuit: & earundem prouinciarum administrationis: quæ per Alexandri mammeæ: & Iuliani appostatæ imperatorum tempora erat: quando ipse Chrisostomus hæc scribebat. quo ex Chrisostomi testimonio: non magis uehiculorum de quibus nũc agitur per Romani imperii uias dispositio cernitur q̃ ipsarum prouinciarum fœlix de quo longe supra diximus regimen itelligitur. Sed iam ipsum audiamus Chrisostomum: qui omissis laboribus: & difficultatibus maximis: quibus Abraã i persidẽ agitatus est: sic habet. Verũ ista quoq; mõ omittamus atq; a peregrinatione sua ordiamur Illud primũ inquirẽtes diligentius: quanto itineris spacio caldeorũ prouincia a palestina separata est aut quænã uiæ illius conditio fuerit: quo modo sibi tunc misceri illi hoies potuerit. Qui fuerit uiuendi atq; conuersandi modus nõ enim: quia facile tunc iustus ille obediuit: res etiam continuo facilis existimetur. Nec qm̃ cito ac breuiter Moises rei gestæ digessit ordinẽ: opus ipsum breuitatem putes imitatũ. Ista enim dicere: & enarrare facillimum est: agere aũt laboris difficultatisq; plenissimũ est. Viæ igitur istius longitudinem locorumq; intercapedinem: diligentius enarrare possent: qui inde ad nos ꝓgressi essent. Nos hactenus illorum quidem nemini cõgressi fuimus. Vnũ uero ex iis q ex citeriore ꝓuĩcia aduenerũt nacti: cũ tps ab illo inqreremꝰ: quo iter agere coactus esset trigĩta & qnq; dierum numerum audiuimus. Et Babylonẽ qdẽ ille se nõ uidisse: ait: audisse tñ ab his q ibi fuerant: tantundẽ itineris restare conficiendũ: ut eo peruenireẽ: atq; huiusmodi distantia locorũ & tunc erat: & modo est. porro itineris conditio non ea nunc ẽ: quæ tunc fuisse creditur. Nunc enim & mansionibus perpetuis distinctum est: & urbibus ac uillis frequentibus ornatũ: uiatoresq; plurimos offendit: qui illuc proficiscuntur: qd non minus ad securitatis rationem ualet q̃ mansiones: urbes atq; uillæ. præterea & ex prouincia ciuitatũ principes uiros & corporis magnitudie & roboris: cũctos excellẽtes: Iaculoq; & fũda tm̃ ualentes: quantũ uel sagittarii sagittis uel armati pilis: statutis ducibus qbus illi obtemperent constituẽtes hoc eis unicũ iniungũt munus: solãq; itineris tuendi curã custodiamq; permittunt. Ad hæc aliã lõge his oibus diligẽtiorem curam excogitauere. habitacula enim mille passibus

ab inuicem

que magiſtratibus: neque dignitate fungi: neque etiam uir haberi poteſt: qui noſtr conſulis & ſenatus conuentuſque publici legibus conſultis inſtitutiſque aduerſatur. huius enim rei publicæ ſcita perpetuam animarum ſalutem & gloriam ſpondẽtia multo pluris facienda ſunt: quam gloria quam ſuis ciuibus rem publicam conſeruantibus ſpondebat Romana res publica. Vt uero & proprio nomine deſertores appellãdi ſint: qui caſtra hæc deſerunt in urbe Roma a rei publicæ chriſtianæ fundatoribus apoſtolis Petro & Paulo inſtituta: quorum Petri ipſius baſilica eſt prætorum. Conſul eſt põtifex. Magiſter militum eſt Cæſaris imperatoriſque nomen retinens: Legati: queſtores tribuni: & centuriones ſunt quos diximus: reges: principes: & duces: Vt affirmare auſim ſi ad hæc caſtra quoad debent ductores ordinum frequẽtes affuerint facile futurum: orbis olim Romani prouincias rei publicæ Romanæ non rebelles: imperio reſtituere ac ſubiicere. Quid autẽ per immortalem deum ſibi uult ſacroſanctũ nomen chriſtianum quempiam profiteri: ſe chriſtianum eccleſiæ membrum dicere. Barbaras nationes: Turchos: Saracenos: & cæteros infideles uerbo aſpernari: inſectari: & eo amentiæ progredi: ut cum chriſtiani exercitus caſtra ſigna & munitiones per ignauiam deſerat & prodat: fructu imprimis ſperatæ ſalutis eternæ careat: & quod gręcis hactenus contigit: ſenſim ueniat in hoſtium poteſtatem.

Venetiis a Philippo Pincio Mantuano. Anno dñi. M.CCCCCXI. Die. vii. Maii. Inclito domino Leonardo Lauredano Venetiarum duce sereniſſimo.

REGISTRVM

a	nolite enim	lem redeundũ	geratur. Mane	apponi poſtea
BLONDI	ſupræma	h	quartæ: qbus	ſumptibus
Qui uero in	tim quoq;	Varro de	res inflictas	
forot fuerit	e	Ciceronis	recognouit:	p
mine terras.	De aquis	neades &	m	aduentus
b	in legem	ad uerbum	conſtitit: &	peruenimus
quale erat	ſe narratam	i	apud Regium	numidico
mulſo aſperſo	ſtrum & ab	peratores	multiplicem	cellæ erant.
deos penates	f	gẽti expleuerũt	ſuam cenſeri	q
rilitarem	ab hiſpanis	ut pura in	n	quoq;
c	quibus nunc	referendum	ne quis ex	bera & ſimul
eo anno	n principes	k	M. Valerius	formam extat
ptus a.p. licinio	pit grauiora	primi: &	tra uiduæ	ab inuicem
ſcribit Adriano	g	pulſaſte	agnatione in	r
aues. Fert	ad modum	rum apud	o	ac totidem
d	patres uocati	opera quemq̃	riorum	gemmis
ſtipem facile	tus: & qm̃	l	lum ſuperiorẽ	non extra

...e hoim z angelorum suum audacter appel
...iu dicens. Fili quid fecisti nobis sic. Ecce
...are pulegium. Quis enim hoc audeat suge
Deinde descendit cum illis z venit in Naza
...et erat subditus illis. Quartus honor fuit
...i cruce extra discipulo commendauit. Un
...us dami. ait. Commisit dominus Petro claues
...e. voluit ideo Johi custodiam delegare
...ae. Mater est Maria. z mater ecclesie.
...maria mater xpi. Ecclesia mater xpianorum. De
...a xps carnem suscepit. Ecclesiam vero de latere
...arne pduxit. Ex maria pcessit per carnem
...z ecclesiam ptulit carnem eam mortuus. Ex
...i voluit nasci. z p ecclesia dignatus est mori.
...maria semel nocuit in psona sua. ex ecclesia
...ui quotidie membris sua. Dixit aut dominus Pe
Tibi dabo claues regni celorum. Sz nun
...bta vero celum non fuit. in cuius vero virginali
...e membris tota diuinitatis plenitudo pmansit
...lle. Scdo honorauit xps matrem suam in
...tesua. q ad eius obitum cum tota celesti cu
...duenit. z ad felicem excidium de miseria huius
...it ipam inuitauit. dicens illud Can. ij. Sur
...pera amica mea. columba mea. formosa
...z veni. Jam enim hyems transijt. imber abyt
...essit. Que verba exponens Hugo de scto
...olcit. q hyems z imber est vita mortalis q
...hyems ad aggrediendum bonum est pigra
...pseuerandum est nubila. z tanq imber est ad
...ulascius. Nam hyems interius constringit.
...er vero exterius soluit. Et sic vita psens inte
...ostringit fraternam charitatem. exterius autem
...oluit ad mundi vanitatem. Hyems igit tra
...bte virgini. z imber ab ea recessit. q nunq i
...tra charitate ostricta. nec ad mundanas
...ptates est dissoluta. Erit ad eternas de
...s a suo bndicto filio est inuitata. Tercio
...auit eam post mortem. q tercia die sue dor
...is cum tota celesti curia ad eam venit. et in
...z aia ipsam glorificauit. z i throno glo
...d dexteram suam eam collocauit. vt declaraui
...cedenti pte principali huius opis sermone
Sicut aut xps eam honorauit. ita et nos
...sse debemus ipsam honorare. Primo ratione
...ositatis. Nam vt inquit phus. iiij. eth. Uir
...tuosi debent honorari. vt admonet
...atori. §. illud. in auten. de mona. col. j.
...ait. Uir deo amabilis i puersatione scta lo
...i vite pagens tps. pollensque animi virtuti
...z corporis optimis venerem. qui eo gra
...lucet. Profecto ipsa virtuosissima dei ge

Nam j. pe. q. dr. Reges honorificate. Si q
reges debent honorari a subditis. multo magis
regina z impatrix totius orbis. Tercio ratione be
neficialitatis. Nam fm phm. ix. eth. Beneficiatus q
debet dz i aliquo recopesare. z gratitudinem osten
dere erga suum benefactorem. Ad quod facit. l. sed et
si lege. §. consuluit. ff. de peti. he. z c. de forma.
xxj. q. v. z c. cum i officijs testa. Cum q a bened
eta virgine innumera beneficia receperimus z ecti
die recipimus. nec i aliquo alio possimus recopesa
re seu reddere vicem nisi i reuerentia z amore. ideo
tur grad. ipsius honorem z reuerentiam debemus quot
tidie aliud facere. ipsamque post deum toto cor
de diligere. Nisi enim ipsa virgo esset: iam sepius
peccatores ira diuina delesset. illosque pemisset
Sz bta virgo tanq pia mater eos abscondit. iu
xta illud ps. xxx. Abscondes eos i abscondito
faciei tue. Sicut enim pauo videns pullos suos
sibi non assilari: valde odit illos. z nisi mater eos
absconderet: statim ipsos occideret. Sz semel
la ducit eos i abscondito. z occulte nutrit eos
donec plume ipsorum assimilentur pennis. quod pater
carens libenter postea videt eos. Sic diuina iu
sticia videns peccatores dissimiles xpo i opatio
odit illos. atque pderet: nisi mater pia aduo
cata peccatorum vero bndicta eos absconderet z p
tegeret sub alis sue miscdie. donec reuocet eos
a peccatis. faciatque ipsos similes xpo i virtutibus et
bonis opibus. z tunc eos reputat pater celestis q illos
oculo gre suscipiens libenter intuetur. Que oia psiderans
Aug. inquit ipsi gloriose virgini. O b. virgo ma
ria. quis digne valeat gras z laudum pconia ipe
dere. q tuo singulari assensu mundo succurristi
pdito? Quas tibi laudes fragilitas huma
ni generis psoluet. q solo tuo pmercio recupe
randi aditum inuenit z c. Ex cuius verb colligit
xxv. excellentia ipsius virginis q dr laudatoris.
Laudare enim eam debet omnis ppter debitum meri
ti z exemplum. Primo quidem eam laudare debe
mus ppter debitum q cum essemus pditi. ipsa nobis
salutem attulit. z a morte eterna nos liberauit.
Et ideo ipsa dicere pot illud Ezech. vj. Re
cordabunt mei liberati z c. Secundo ppter me
ritum quod inde pseqmur. Nam ex hoc liberamur a
confusione eterna. pseruamur a culpa. z digni
efficimur vita eterna. Ipsa enim inquit Ecci. xx
iiij. Qui audit me non pfundetur. et q operant i
me non peccabunt. Qui me elucidant vitam eter
nam habebunt. Tercio debemus eam laudare ppter
exemplum. Habemus enim exemplum ab angelo. q
eam tam reuerenter salutauit. A filio. q ipsam i ta
ta reuerentia habuit q ei subditus esse voluit. L.

D

E Maria oms laudare debemus ppter tria.

...terdum resanat. quod vero serpens...
Tercio ratione peris quam pstituit. q nec cauda sz
caput. i. suggestionem suam. serpens enim i cauda p
cussus euadit. sz i capite ptritus nunq resurgit.
Fecit q bta vero more boni militis. q lanceam sua
i capite aduersarij sui. non i pectore frangere q
rit. Quarto ratione psone quam ptriuit. q nimi aliu
quem de paruis demonibus: sz ipm pncipem demo
niorum ptriuit. quod notatur cum dr. Caput tuum. Ille
enim serpens q Euam decepit: figurabat ... q
... demoni. Ipsi igitur bndicte vir
gini supplica... humanum genus dicens illud
Eccl. xxxvj. ... aduersarium z affliges inimi
cum. z ptere caput pncipum inimicorum nostrorum
Et iterum illud ps. ix. Contere b... peccatorum et
maligni. Et illud Job. xl. Contere ipsos i loco
suo. Ipsa vero bndicta vero ipsis demoni... di
xit. Conteram superbiam duricie vestre. Leui. xx
vj. In ipsa igit gloriosa ac victoriosa virgine
verificatum fuit illud Eccl. xlvij. Contriuit ini
micos vndique. Contriuit enim diabolum de super
bia tepitante malleo humilitatis. tepitante de aua
ricia malleo paupertatis. tepitante de luxuria mal
leo castitatis. tepitante de gula malleo sobrieta
tis. tepitante de ira malleo sup portationis. tepita
te de iuidia malleo charitatis. z tepitante de acci
dia malleo sollicitudinis. ¶ Uigesimaoctaua
eius excellentia dr deliciositatis. Ipsa enim habuit
it delicias spuales z celestes tam i mundo q i ce
lo. iuxta illud Can. vlt. Que est ista q ascen
dit de deserto delicijs affluens innixa sup dilectum
suum. Primo enim habuit delicias spuales i h
mundo. De quibus dicit Bern. Quid nisi delici
as direxim virginitatis decus cum munere fecundita
tis. humilitatis insigne. distillatis charitatis fauum
miscdie viscera. plenitudinem gre. z progatiuam
glorie singularis. hec ille. Scdo habuit delici
as celestes. z iste sunt in triplici dria. Alique
eni sunt generales. Alie spales. et alique sin
gulares. Prime delicie generales sunt oibus
sctis coes. De quibus eni scto dicit Aug. q in
eternitate dei viget. i veritate dei lucet. et i dei
bonitate gaudet. Iste aut delicie coes nobilis
ma sunt i regne qz i ceteris sctis qz iocundius gau
det. clarius videt. z nobilius viget. Un Sap.
iiij. dr. O q pulcra est casta generatio cum cla
ritate. In h enim q dr casta generatio. notat q
iocundius gaudet. ex eo q vero pmansit. z i ge
nuit. In h vero q dr cum claritate. notat q clari
us videt. In eo aut q statim subiferit. Immor
talis est enim memoria illius. denotat q nobilius vi
get. Q aut ipsa bndicta virgo clarius videat

z Maria oibus deliciis affluens.

...aiit...
z c. Un B...
angelorum: vt p...
torum. quem amauerunt...
no cordis. Et Aug. ait...
de seruit xpi. z gloriosis eius...
sp ospicies. sp videre sitiens...
...i.i. ¶ Scde delicie dicuntur spales...
scti possident. sed tm virgines. mar...
res hntes aureolam. put dicitur the...
di. xlix. Et has delicias excellent...
nola virgo. Est eni coronata au...
q ipsa regina oim virginum. Et...
rona martyrum: q ipsa plus q marti...
Dicto. Est coronata corona p...
ipsa sola remansit fides de filio d...
pdicauit. z eos i fide roborauit...
loquendo non solum de alijs virgin...
bent coronam siue aureolam i capite...
...atum fuit Exo. xxv. vbi dr precep...
...dz coronam auream. Iste sunt fulgid...
illud Apoc. iiij. Ambulabunt me...
cantc canticum mirabile. vt hr Ap...
...der familiaritate ipsi i societate. ...
...a. xiiij. Ut sequntur agnum q cunq...
delicie gloriosi fuerunt i vgie M...
Apoc. xij. Mulier amicta sole...
gines hnt coronam aureolam. Ipsa...
xij. stellis adornatam. Alie decoran...
z ipsa e sole amicta. Alie sequnni...
suis. z ipsa hz lunam sub pedibus s...
militantem z triumphantem sub imp...
tauit p oseruata virginitate. z p...
z fecunditate. vadeo ibi dr. In...
¶ Tercio hz delicias singulares...
dr. Innixa sup dilectum suum. Ut...
quattuor iter alias sunt eius delici...
Primo dr securitas. quam mari...
mundo. Secura enim erat q p pec...
dere poterat. q sup deum innixa er...
Qui ofidunt i dno sicut mons sy...
bit in eternum z c. Erat eni secur...
bene gra z gloria. q p sctificatio...
gra pfirmata. iuxta illud ps. xlv...
tus scificauit tabernaculum suum...
lus altissimi. de medio ei...
Scda vero dr magna dignitas...
erat ei a quo angelice ptates...
unt. z i cuius ospectu aspiciendo tre...
lud quod canit ecclesia. Tremunt...
z c. Et que laudant angeli. ado...
munt ptates z c. Tercia dr ptas